

අනුදීපනීපාඨ

ධම්මවිචය

පටුන

1. චිත්තසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා.....	1
2. චේතසිකසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා.....	60
3. පක්ඛණ්ණකසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා	81
4. විථිසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා	91
5. විථිමුත්තසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා.....	108
6. රූපසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා	141
7. සම්මුච්චයසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා	169
8. පච්චයසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා	182
9. කම්මට්ඨානසංඛ්‍යාගතඅනුදීපනා	203

“ධම්මා සුතා ධාතා වචසා පරිචිතා මනසානුපෙක්ඛිතා දිට්ඨියා සුඡපටිච්ඡිධා.”

(මහා සුඤ්ඤාන සුත්තං; මජ්ඣිම නිකායො, උපරිපණ්ණාසකො, සුඤ්ඤාන වග්ගො.)

පටුන සංස්කරණය - හික්බු ධම්මවිහාරී

(ජවය සංගායනා ත්‍රිපිටක වැඩසටහනින් උපුටා සකසන ලදී)

අනුදීපනීපාඨ

1. චිත්තසංඛගහඅනුදීපනා

අනන්තඤ්ඤාණං නත්වාන, ලොකාලොකකරං ජීනං;
කරිස්සාමි පරමත්ථ-දීපනියා නුදීපනිං.

[තත්ථ, ලොකාලොකකරන්ති දසසහස්සිලොකධාතුයං
චතුස්සච්චධම්මදෙසනාලොකකාරකං. පරමත්ථදීපනීති එත්ථ අත්ථො දුවිධො
පධානත්ථොච පරියායත්ථොච. තත්ථ පධානත්ථො පරමත්ථොනාම,
පධානත්ථොතිච පදවාක්‍යානං මුඛ්‍යත්ථො උජුකත්ථො. පරියායත්ථොපි කොචි,
යුත්තරූපො අත්ථො පරමත්ථො යෙව.
පරමත්ථංදීපෙතිපකාසෙතිතිපරමත්ථදීපනී]. තංපර
මත්ථදීපනිංකරොන්තොආචරියො පථමංතාච බුද්ධස්සභගවතො
පණාමංකරොති “උදයායස්සා”තිආදිනා.

තත්ථ “උදයා”ති උදයතොඋග්ගමනතො. “යස්සා”ති යස්ස
සබ්බඤ්ඤබුද්ධමහාසුරස්ස. “එකස්සා”ති අද්‍යතීයස්ස, අසදි සස්සවා.
“සද්ධම්මරංසිජාලිනො”ති එත්ථසද්ධම්මොතිසත්ථුසා සනධම්මොච්චිති.
තත්ථච චතුරාසීතිසහස්සධම්මක්ඛන්ධසංඛාරානා
දෙසනාසද්ධම්මොඉධාධිජපෙතො. සද්ධම්මසංඛාරංසිජාලංඅස්ස අත්ථිති
සද්ධම්මරංසිජාලි. තස්සසද්ධම්මරංසිජාලිනො. “පබුජ්ඣංසු”ති විකසිංසු,
චතුස්සච්චඤ්ඤාණවිකාසංතඤ්ඤාණසම්ප්ප්ලං පාපුණිංසු. “ජනම්බුජා”ති
ජනසංඛාරාඅම්බුජා. තත්ථජනානාම ඉධබොධනෙයාසත්තා අධිජපෙතා,
යෙසබ්බඤ්ඤදෙසනං සුත්වා චතුස්සච්ච ධම්මං බුජ්ඣස්සන්ති. අම්බුජාතිපද්‍රමා.
“ජාතික්ඛෙන්තෙමහාසරෙති” ජාතික්ඛෙන්ත සංඛාරානෙ ජනම්බුජමහාසරෙ.
තත්ථ ජාතික්ඛෙන්තං නාමදසසහස්ස චක්කවාලං, යං එකං බුද්ධක්ඛෙන්තන්ති
ච්චිති. යත්ථ ච මහාබොධිසත්තානං බුද්ධභාවත්ථාය
පථමමහාභිනිභාරකාලාදිසු එකජපහාරෙතපථවිකම්පනාදීනිපවත්තන්ති.
යත්ථචචසන්තාදෙවබුභ්මානො බුද්ධපරිසාහොන්ති.
ජාතික්ඛෙන්තෙමහාසරෙයස්ස එකස්ස සද්ධම්මරංසිජාලිනො මහාසුරස්ස උදයා
තස්මිං ජාතික්ඛෙන්තෙ මහාසරෙ ජනම්බුජාපබුජ්ඣංසුතියොජනා. “තං
මහාසුර”න්ති සබ්බඤ්ඤබුද්ධමහාසුරියමණ්ඩලං. ජනම්බුජ
සන්තානෙසුපවත්තං මහන්තං මොහතමංනුදති අපනෙති, සද්ධම්මරංසිජාලං
විස්සජ්ජන්තො අන්තරධාපෙතිති මහාමොහතමොනුදො. තං
“මහාමොහතමොනුදං”.

අනුදීපනිපාඨ

එවං බුද්ධස්සපණාමං කත්වා අත්තනා ඉච්ඡිතං පණාමස්පයොජනං පරිණාමෙන්නො “සඤ්ජාත”න්තිආදිමාහ. “සොමහාසුරොමය්හං හදයෙ සඤ්ජාතං තමොබන්ධං පනුදත”න්තියොජනා. තත්ථ “සඤ්ජාත”න්ති සුට්ඨුජාතං, අනමතග්ගෙසංසාරෙ දළ්භං පවත්තන්ති අත්ථො. “තමොබන්ධ”න්ති මහාමොහතමොබන්ධං. සබ්බකිලෙසතමොබන්ධං වා. අත්තරායකරානි උපවිලකොපසාතකකම්මානිපි තමොබන්ධෙ සඬගහිතානි එව. තථා රොගාදයො අත්තරාය ධම්මාපි තමොජාතිකාඵවතමොතමපරායනොතිආදීසු. “පනුදත”න්ති පනුදතු, අපනෙතු, අත්තරධාපෙනු.

එවං සස්පයොජනං පණාමං කත්වා ඉදානි සනිදානං ගන්ථස්පට්ඨඤ්ඤං කරොන්නො “පොරාණකෙහි”තිආදිමාහ. තත්ථ නිදානං නාම ගන්ථස්පට්ඨඤ්ඤාය ආසන්නකාරණං. කතධංපනතන්ති, සාරත්ථාහිමානීනං යාවනඤ්චසඬගහස්සවිපුලත්ථතා ව.

තත්ථ ද්වීහි ගාථාහි සකාරණං යාවනං දස්සෙති. පුන ද්වීහි ගාථාහි සඋපමංවිපුලත්ථතංදස්සෙති. “තස්මා”තිආදිනා ගන්ථස්පකාර ගන්ථගුණෙහි සහගන්ථස්පට්ඨඤ්ඤං දස්සෙති. තත්ථ ආදිගාථායං “අහිධම්මත්ථසඬගහෙ පොරාණකෙහි විඤ්ඤාහි චණ්ණිකා බහුවණ්ණනා ඉධලොකම්හිදිස්සන්ති”ති යොජනා. “චණ්ණනා”ති පොරාණට්ඨකායො වුව්චන්ති. ඵවඤ්චසති කස්මා අහිනවං චණ්ණනං යාවන්තිති. “යෙ සාරත්ථාහිමානීනො, තෙ තාහිබහුහි පොරාණචණ්ණනාහිතුට්ඨිං නවින්දන්ති. තස්මා තං යාවන්ති”තියොජනා. එතෙන අස්පසාරත්ථා ඵව තාපොරාණචණ්ණනායොතිපි දීපෙතියෙව. තත්ථ “තුට්ඨි”න්ති සන්තුට්ඨිං. නවින්දන්තිනපට්ඨෙහන්ති. “යෙ”තියෙජනා.

සාරත්ථමෙව අහිමානෙන්නි, විසෙසෙන නන්දන්තිසිලෙනානි සාරත්ථාහිමානීනො. තෙනවින්දන්තිපුරිමෙනසම්බන්ධො. පුන “තෙ”ති තාහි තුට්ඨිං අවින්දන්තා තෙජනා. “ම”න්ති අත්තනං නිද්දිසති. “සඬගම්මා”ති සමාගන්ත්වා. යස්මා පරමත්ථස්සදීපනං යාවන්ති, තස්මා ඉමිස්සාට්ඨකාය “පරමත්ථදීපනී”ති නාමංපි සිද්ධංභොති. “මහණ්ණවෙ”ති මහාසමුද්දෙ. “රතනානී”ති සුවණ්ණරජතාදීනි රතනානි. “උද්ධරිත්වා”ති උද්ධං ආහරිත්වා. “යට්ඨිඡකංචී”තියට්ඨිඡිතංපි. යත්තකං ඉච්ඡන්ති, තත්තකංචිති අධිස්පායො. “දජ්ජෙය්‍යං”ති දදෙය්‍යං. කාමං දදන්තුති අත්ථො. ඵය්‍යාදිවචනානං අනුමති අත්ථෙපවත්තනතො. “නවත්තබ්බාවඋනතා”ති මහණ්ණවෙරතනානං උනතාහානිතා නවත්තබ්බාව. කස්මා, අපරිමාණ රතනාධිට්ඨානත්තා මහාසමුද්දස්ස. යතො සො සාගරොති වුව්චති, සානංධනරතනානං ගෙහගබ්හසදිසත්තාසාගරොති හිස්ස අත්ථො.

“තට්ඨෙත්ථා”ති එතස්මිං අභිධම්මත්ථ සඬගහෙනට්ඨ. “විපුලත්ථා”ති මහන්තා අත්ථා. “රතනුපමා”ති මහණ්ණුවෙ රතනසදිසා. “සතක්ඛත්තුංපි”ති අනෙකසතචාරංපි. “චණ්ණෙය්‍යුං”ති කාමංචණ්ණෙන්තු. “පරියාදින්නා”ති පරිතො අනවසෙසතො ආදින්නා ගහිතා. පරික්ඛිණාති වුත්තං හොති. “නහෙස්සරෙ”ති නහෙස්සන්ති නහවිස්සන්ති. “තස්මා”ති යස්මාව යාවන්ති, යස්මාව පරියාදින්නානහෙස්සන්ති, තස්මා. “තාසුචණ්ණනාසු”ති තාසු පොරාණට්ඨකාසු. “චණ්ණන”න්ති අභිනවචණ්ණනං, අභිනවට්ඨකංකරිස්සන්ති සම්බන්ධො. කීදිසංචණ්ණනං කරිස්සන්ති ආහ “නානාසාරත්ථ සම්පුණ්ණ”න්තිආදි. තත්ථ “උත්තානපදබ්‍යඤ්ජන”න්ති උත්තානපදඤ්ච උත්තානවාක්‍යඤ්ච. “නාතිසඬබ්‍යෙපවිත්ථාර”න්ති

නාතිසඬබ්‍යෙපංනාතිවිත්ථාරඤ්ච. මන්දා බුද්ධි යෙසං තෙ මන්දබුද්ධිනො. “මන්දා”ති මුද්දකා. “බුද්ධි”ති ඤාණං. මන්දබුද්ධිනො සොතුජනෙ පබ්බොධෙති විකාසෙති, ඤාණ විකාසංපාපෙතිති මන්දබුද්ධිජ්ජපබ්බොධනා. “කරිස්ස”න්ති කරිස්සාමි. “ත”න්ති තංචණ්ණනං. “පරමත්ථෙසුපාටවත්ථිනොසුණන්තු”ති යොජනා. පටුනොභාවොපාටවං. පටුනොති බ්‍යත්තස්සපණ්ඩිතස්ස. පාටවෙන අත්ථො යෙසං තෙ පාටවත්ථිනො. ඉතිසද්දො පරිසමාපනජොතකො. සො හි ගන්ථාරබ්‍හවිධානස්ස ඉධපරිසමාපනං පරිනිට්ඨානං ඤාපෙතුං ගන්ථාරබ්‍හවාක්‍යස්සපරියන්තෙ යොජිතො. අවයව වාක්‍යානං පියොජියතියෙව. එසන යොසබ්බත්ථ.

ගන්ථාරබ්‍හගාථාවණ්ණනානිට්ඨිතා.

1. එවං ගන්ථාරබ්‍හවිධානං කත්වා ඉදානි ආදිගාථාය සම්බන්ධං දස්සෙන්නො “අභිධම්මත්ථසඬගහ”න්තිආදිමාහ. සම්බන්ධන්ති කාරණජ්ඵලසංයොගං. තත්ථ ගාථාපවත්තනං කාරණං නාම. පඤ්චපිණ්ඩත්ථ දස්සනං ඵලං නාම. කාරණජ්ඵලසංයොගො සම්බන්ධොනාම. “සජ්ජයොජනෙ”ති ඵලජ්ජයොජනසහිතෙ. ගන්ථෙත අභිධාතබ්බො කට්ඨෙතබ්බොති ගන්ථාහිධෙය්‍යො. නිපතස්ස කම්මං නිපච්චං. නිපච්ච කිරියා, නිපච්චාකාරො, නිපච්චකාරස්සකරණන්ති සමාසො. “සා”ති රතනත්තයවන්දනා. දස්සිතාතිසම්බන්ධො. “අභිහිතා”ති කථිතා. පකාසිතාති වුත්තං හොති. “පධානත්ථභූතා”ති අධිජ්ජෙතත්ථභූතාති අධිජ්ජායො. දුට්ඨොහි අත්ථොවචනත්ථො ව අභිධානත්ථොව. තත්ථ ගච්ඡතිති ගතො, පුරිසොති වුත්තෙගච්ඡති පදෙන වුත්තො යොකොචි ගච්ඡන්තො වචනත්ථොනාම. පුරිසොති පදෙනදස්සිතො පධානත්ථො අධිජ්ජෙතත්ථො

අභිධෙය්‍යත්ථො නාමාති. “අභිධම්මත්ථා”ති.

තත්ථ වුත්තාහිධම්මත්ථා, චතුර්ධා පරමත්ථතො;

අනුදීපනීපාඨ

චිත්තං චෙතසිකං රූපං, නිබ්බානමිති සබ්බථා. ති

එවං චුත්තා අභිධම්මත්ථා. එවං චුත්තත්තායෙව ච තෙචත්තාරො අභිධම්මත්ථා එව ඉධපධානත්ථභූතාති ච, - පධානත්ථාඑව ඉධගන්ථාභිධෙය්‍ය භාවෙන අධිජ්ජෙතාති චචිඤ්ඤායතීති අධිජ්ජායො.

කෙච්චනවදෙය්‍යං, තෙඅභිධම්මත්ථා සඬගහජ්ජකරණං පත්තා විසුං සඬගහත්ථානාමහවෙය්‍යං, නඅභිධම්මත්ථා නාම. ඉධ ච සඬගහත්ථා එව අභිධෙය්‍යභාවෙන අධිජ්ජෙතාති චුත්තං අභිධෙය්‍යො අභිධම්මත්ථ සඬගහජ්ජදෙනාති. චුච්චතෙ. තෙඅභිධම්මත්ථා සඬගහජ්ජකරණං පත්තාපි අභිධම්මත්ථා එවනාම භොන්ති, න විසුං සඬගහත්ථානාම. තත්ථ චුත්තාභිධම්මත්ථාතිහි චුත්තං, නතුචුත්තං තත්ථ චුත්තාසඬගහත්ථාති. එවඤ්චසති සඬගහිතභාවමත්තං විසිට්ඨං භොති. තදෙව ඉධ අභිධෙය්‍යො නාම සියාති චුත්තං “සඬගහිතභාවොපි අභිධෙය්‍යො යෙවා”තිආදි. තත්ථ “සඬගහිතභාවො”තිචිත්තසඬගහො, චෙතසිකසඬගහොතිආදිනා සඬගහණකිරියා. සා සඬගහිතෙහි ධම්මෙහි අඤ්ඤා නභොති. තෙස්ථෙවධම්මෙසුසඬගය්‍යහතීති චුත්තං “සඬගහිතභාවොපි අභිධෙය්‍යො යෙවා”ති. කිඤ්චාපිතෙහි අඤ්ඤානභොති, තෙ ස්ථෙව සඬගය්‍යහති. සාපන ගන්ථස්සපධානත්ථො නභොති. ඉධ ච පධානත්ථොව අධිජ්ජෙතොති චුත්තං “තංනසුන්දර”න්ති. කස්මා නසුන්දරන්ති ආහ “නභිසො”තිආදි. එත්ථචභිසද්දො ඉමස්ස වාක්‍යස්සහෙතුවාක්‍යභාවං ජොතෙති. එසන යොපරත්ථපි. “ඉතොපට්ඨාය වා”තිආදි ගන්ථ ගරුදොසවිච්ඡන්තං. තත්ථ “ඉමස්සසඬගහස්සා”ති ඉමස්සඅභිධම්මත්ථසඬගහස්ස. “දුතියා”තිදුතියාටිකා. “ද්වෙපි”ති ද්වෙපිටිකායො. “විසුද්ධිමග්ගෙමභාටිකා”ති ආචරියධම්මපාලත්ථෙරෙන කතාපරමත්ථමඤ්ඡුසානාමටිකා. සා බ්‍රම්මරට්ඨෙ තිරියපබ්බතවාසිනා ථෙරෙනකතං චූළටිකං උපාදාය මභාටිකාති පාකටා. තංසන්ධායෙන චුත්තං.

ගන්ථජ්ජකාරොව පකාරවන්තෙහි ධම්මෙහි සහෙවසිජ්ඣති, විනා නසිජ්ඣතිති අධිජ්ජායෙන “සොඅභිධම්මත්ථපදෙනා”ති චුත්තං. කාමඤ්ච සො තෙහි සහෙවසිජ්ඣති, විනානසිජ්ඣති. අභිධම්මත්ථපදං පන සඬගහණකිරියාපකාරංන වදතීති චුත්තං “තං නසුන්දර”න්ති. දුට්ඨං නාම අත්ථත්ථනාමං රුළිනාමන්ති. තත්ථ, අත්ථානුගතං නාම අත්ථත්ථනාමං, යථා සුඛිතස්සජනස්ස සුඛොතිනාමං. අත්ථරහිතං ආරොපිතං නාම රුළිනාමං, යථා දුක්ඛිතස්සජනස්ස සුඛොති නාමං. ඉධ පන අත්ථත්ථනා මන්තිදස්සෙනුං “අත්ථානුගතා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ “අත්ථානුගතා”ති සකත්ථානුගතා. සද්දජ්ජවත්තිනිමිත්තානුගතාති චුත්තං භොති. “ගන්ථසමඤ්ඤා”ති ගන්ථසම්මුති. ගන්ථස්සනාමන්ති චුත්තං භොති. සඬගහගන්ථොනාම

පාළියංතත්ථ තත්ථ විජ්ජකිණ්ණෙධම්මෙ ඵකත්ථ සභාගරාසිකරණවසෙන පවත්තො ගන්ථො. තං උග්ගණ්හන්තො අප්පකෙන ගන්ථෙතබ්බකෙධම්මෙසුබ්බෙනානාති. “තදුග්ගහපරිපුච්ඡාදිවසෙනා”ති තස්සඋග්ගහොව පරිපුච්ඡාවාති ද්වන්දො. ආදිසද්දෙන ධාරණාදීනි සඛිගණ්හාති. තත්ථ පාඨස්සවාචුග්ගතකරණං උග්ගහොනාම. උග්ගහි තස්සපාඨස්ස අත්ථග්ගහණං පරිපුච්ඡානාම. “අනායාසතො”ති නිද්දුක්ඛෙන. “ලද්ධබ්බංඵලානුඵල”න්ති සම්බන්ධො. සරූපතො අවබුද්ධකාං සරූපාවබ්බොධො. ආදිසද්දෙන ලක්ඛණාවබ්බොධො රසාව බ්බොධාතිආදිං සඛිගණ්හාති. අනුපාදාපරිනිබ්බානං අන්තො පරියොසානං යස්සාති අනුපාදාපරිනිබ්බානන්තං. තත්ථ “අනුපාදාපරිනිබ්බාන”න්ති තණ්හාදිට්ඨිහි බන්ධෙසු අනුපාදායපරිනිබ්බානං. අනුපාදිසෙස පරිනිබ්බානන්ති චුත්තං හොති. “ඵලානුඵල”න්ති ඵලඤ්චෙව අනුඵලඤ්ච. තත්ථ “ඵල”න්ති මූලජ්ඵලං. “අනුඵල”න්ති පරම්පරජ්ඵලං. පයොජෙතීති “පයොජනං”. පයොජෙතීති නියොජෙති. කිං නියොජෙති. ඵලත්ථිකංජනං. කත්ථ නියොජෙති. ඵලනිබ්බත්තකෙකම්මෙ. කිමත්ථාය නියොජෙති. තස්සකම්මස්ස කරණත්ථායාති. ඵලානුභවනත්ථාය තත්ථතත්ථ ඵලානුභවනකිච්චෙසු පසුජ්ජියතීති පයොජනන්ති පිවදන්ති. “සාමත්ථියතො”ති වචනසාමත්ථියතො. කිං වචනසාමත්ථියන්ති. කාරණවචනං ඵලංපිදීපෙති. ඵලවචනං කාරණංපිදීපෙති. යථාතං අසුකස්මිං රට්ඨෙ සම්මාදෙවො වුට්ඨොති චුත්තෙ තං රට්ඨංසු භික්ඛන්ති විඤ්ඤායති. අසුකරට්ඨං සුභික්ඛන්තිචුත්තෙ තස්මිං රට්ඨෙ සම්මාදෙවො වුට්ඨොති විඤ්ඤායතීති. පයොජනං පන අභිධම්මත්ථ සද්දෙන දස්සෙතබ්බං නත්ථි, සඛිගහවචනසාමත්ථියෙනෙව සිද්ධං හොතීති අධිජ්ජායෙන “සඛිගහසද්දෙනා”ති චුත්තං. සාමත්ථියදස්සනෙ පන සුට්ඨු පරිපුණ්ණවචනං ඉච්ඡිතබ්බං හොති. ඉතරථා අනිට්ඨත්ථජ්ජසඛිගොපි සියාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “තං න සුන්දර”න්ති වත්වා “නභී”තිආදිනා හෙතුවාකොන තදත්ථං සාධෙති.

2. ඵවං සප්පයොජනෙ පඤ්චපිණ්ඩත්ථෙති ඵත්ථ පඤ්චපිණ්ඩත්ථෙ දස්සෙත්වා ඉදානි තෙසංපඤ්චන්තං පිණ්ඩත්ථානං විසුංවිසුං පඤ්චජ්ජයොජනාති දස්සෙත්තො “තත්ථා”තිආදිමාහ. “තත්ථා”ති තෙසුපඤ්චසු පිණ්ඩත්ථෙසු. නසඛිබ්බාතබ්බන්ති අසඛිබ්බොයාසං. සඛිබ්බාතංඅසක්කුණෙයාන්ති අත්ථො. නපමෙතබ්බන්ති අප්පමෙයාසං. පමෙතුං අසක්කුණෙයාන්ති අත්ථො. ඵවං කිච්චපච්චයානං කත්ථවි සක්කත්ථ දීපනං හොති. සකච්චනං පාළිච්චනෙන සාධෙතුං “යථාහා”ති පුච්ඡිත්වා පාළිගාථං ආහරි. තත්ථ “යථාහා”ති කථං ආහ ඉච්චෙවත්ථො. අනන්තරෙ චුත්තස්ස අත්ථස්ස සාධකං වචනං කථං පාළියං ආහ, කථං අට්ඨකථායං ආහ, කථං ටිකායං ආහාති ඵවං යථාරහං අත්ථො වෙදිතබ්බො. “තෙතාදිසෙනිබ්බුතෙ අකුතොභයෙ පූජයතො”ති යොජනා. තත්ථ “තෙ”ති බුද්ධ බුද්ධ සාවකෙ. “තාදිසෙ”ති තථා රූපෙසි ලක්ඛන්ධාදිගුණ සම්පන්නො. “නිබ්බුතෙ”ති කිලෙස

අනුදීපනිපාඨ

නිබ්බානෙන නිබ්බුතෙ. නත්ථි කුතොචි හෙතුතො භයං යෙසං තෙ අකුතො භයා. අනාගාමී බිණ්ණසවා. “භය”න්ති චිත්තත්‍රාසභයං. “පුජයතො”ති පුජෙන්නස්ස. “තං පයොජන”න්ති තස්සාරතනත්තය චන්දනාය පයොජනං. “සඬගහකාරා”ති බුද්ධසොසත්ථෙරාදයො පච්ඡිම අට්ඨකථාකාරා වුව්චන්ති. තෙහි පොරාණට්ඨකථාසු තත්ථ තත්ථ විජ්ජකිණ්ණෙපකිණ්ණකච්චිජයෙයුත්තට්ඨානෙසු සඬගහෙත්වා අහිනව අට්ඨකථායො කරොන්ති. තස්මා සබ්බාඅහිනවඅට්ඨකථායො සඬගහා නාම හොන්ති. තෙ ව ආචරියා සඬගහකාරා නාම. තෙන වුත්තං “සඬගහකාරාති බුද්ධසොස. පෙ.... වුව්චන්ති”ති. තෙ අන්තරාය නිවාරණමෙව ඉච්ඡන්තිති කථං විඤ්ඤායතීති වෙ. තෙසං වචනෙන විඤ්ඤායතීති දස්සෙතුං සඬගහකාර ගාථං ආහරි. “රතනත්තයෙකතස්ස එතස්සනිපච්චකාරස්ස ආනුභාවෙන අන්තරායෙ අසෙසතොසොසෙත්වාති යොජනා. “හි”ති ඤාපකහෙතු ජොතකො. “වුත්ත”න්ති අට්ඨසාලිනියං වුත්තං.

3. “කථඤ්චහොති”ති සම්බන්ධො. ඉති අයං පුච්ඡා. “වුව්චතෙ”ති විසජ්ජනා කථියතෙ. “හි”ති විත්ථාරජොතකො. “චන්දනා කිරියාහිනිජ්ඣාදකො පුඤ්ඤස්පවාහො”ති සම්බන්ධො. “අනෙක...පෙ.... වාරෙ”ති අච්චන්ත සංයොගත්ථෙ උපයොග වචනං. “පුඤ්ඤාහිසන්දො”ති පුඤ්ඤාහිසොතො, පුඤ්ඤස්පවාහොති තස්සෙව වෙච්චනං. “සො ව පුඤ්ඤාතිස්සයො හොති”ති සම්බන්ධො. කස්මා සො පුඤ්ඤා තිස්සයො හොතීති. ඛේත්ත සම්පත්තියා ව අජ්ඣාසය සම්පත්තියා ව හොතීති දස්සෙතුං “අනුත්තරෙසු”ති ආදිමාහ. සංවච්ඡිත්ථාති සංවච්ඡිතො. පුඤ්ඤාහිසන්දො. සංවච්ඡිතස්සභාවො සංවච්ඡිතත්තං. සුගන්ධෙහිවිය සුපරිසුද්ධංචත්ථං පරිභාවිෂිත්ථාති පරිභාවිතො. පුඤ්ඤාහිසන්දොයෙව. පරිභාවිතස්ස භාවො පරිභාවිතත්තං. උභයත්ථාපි හෙතු අත්ථෙ නිස්සක්කවචනං. “මහාජුතිකො”ති මහාතෙජො. “මහජ්ඣලො”ති මූලජ්ඣලෙන මහජ්ඣලො. “මහානිසංසො”ති ආනිසංසජ්ඣලෙන මහානිසංසො. ආනිසංසජ්ඣලන්ති ව පරම්පරා ඵලං වුව්චති. අඤ්ඤං පුඤ්ඤං අතික්කමන්තො සයති පවත්තතීති අතිස්සයො. පුඤ්ඤඤ්ච තං අතිස්සයොවාති පුඤ්ඤාතිස්සයො. අතිස්සයපුඤ්ඤං, අධික පුඤ්ඤන්ති අත්ථො. “සො අනුබලං දෙති, ඔකාසලාහං කරොතී”ති සම්බන්ධො. කථඤ්ච අනුබලං දෙති, කථඤ්ච ඔකාසලාහං කරොතීති ආහ “සයං පයොග සම්පත්තිභාවෙය්ත්වා”ති ආදිං. තත්ථ පයොගසම්පත්තිනාම අතීත පුඤ්ඤකම්මානං බලවතරං උපත්ථම්භකකම්මං හොති. “බහිද්ධා”ති බහිද්ධසන්තානතො. “විපත්තිපච්චයෙ සම්පත්තිපච්චයෙ”ති යොජෙතබ්බං. තත්ථ, විපත්තිපච්චයානාම-රාජතොවා වොරතොවා-ති ආදිනා ආගතා දුක්ඛූප්පත්තිපච්චයා. සම්පත්තිපච්චයානාම කායචිත්තානං සජ්ජාය පච්චයා. චිත්තාරො පච්චයා ව උපට්ඨාකකුලාති ව ආරක්ඛ දෙවතාදයො ව සුබූප්පත්ති පච්චයා. තෙහි පච්චයෙහි පාමොජ්ජ බහු ලස්ස ථෙරස්ස සන්තානෙ රත්තිදිවං පිතිපස්සද්ධිසුබ්බසමාධිතං පවත්තියා

අප්‍රකිත්තභූතා උතුරින්තාහාරා ව අති පණිතා හොන්ති. තෙහි සමුට්ඨිතා සරිරට්ඨකධාතූයො ව අතිපණිතා එව හුත්වා උපබ්බහන්ති. තත්ථ සරිරට්ඨකධාතූයො නාම පථවි ආදයො වාතපිත්තසෙම්භාදයොව. “අනුබලංදෙති”තිඅභිනවංථාමබලං පවත්තෙති. “පුඤ්ඤන්තරස්සා”ති පවත්තිවිපාකජනකස්ස බහුවිධස්ස පුඤ්ඤ කම්මස්ස. “අථා”ති තස්මිං කාලෙති අත්ථො. “බලවබලවත්තියො හුත්වා”ති පකති බලතො අතිබලවත්තියො හුත්වා. “තස්මිං ථෙරසන්තානෙ”ති සම්බන්ධො. “ඉට්ඨප්ඵලසනපුරිතෙ”ති ඉට්ඨප්ඵලභූතානං රූපසන්තතිනං සනෙන පුරිතෙ. “ඔකාසො නාම නත්ථි”ති පතිට්ඨානොකාසො නාම නත්ථි. “ඉති”ති තස්මා. “දුරතො අපනීතානෙව හොන්ති”ති සම්බන්ධො. ඉට්ඨප්ඵලසන්තානං විබාධන්ති නීවාරෙන්තිති ඉට්ඨප්ඵලසන්තානවිබාධකාති උපපිළකූපසාතකකම්මානි. අනිට්ඨප්ඵල සන්තාන ජනකාති, අකුසල ජනක කම්මානි, අපුඤ්ඤ කම්මානීති තානිතිවිධානි අකුසලකම්මානි දුරතො අපනීතානෙව හොන්ති, තෙසං විපාකස්ස අනොකාසකරණෙනාති අධිප්පායො. තෙනාහ “නහි”තිආදිං. “තතො”ති තස්මා අපුඤ්ඤ කම්මානං දුරතො අපනීතත්තා. අභිවාදෙනබ්බානං මාතාපිතු සමණබ්‍රාහ්මණාදීනං අභිවාදනකම්මෙගරුංකරණං අභිවාදන සීලං නාම. තං අස්ස අත්ථිති අභිවාදනසීලී. ගුණවුද්ධවයවුද්ධෙ අපචෙති අත්තානං නීවවුත්ති කරණෙන පුප්පතිසීලෙනාති වුද්ධාපවාසී. උභයත්ථාපිසම්පදාන වචනං. එවන්තිආදිති ගමන වචනං. නිගමන්ති ව නිට්ඨංගිගමනං. තස්මාතිආදි ලද්ධගුණ වචනං. ලද්ධගුණොති ව තංතංපසංගි වියොධනං පරිපුණ්ණං කත්වා ලද්ධොවිසුද්ධො අත්ථො වුච්චති. තථා වචන සාමන්ථියෙන ලද්ධො අත්ථන්තරොපි අයම්ධ අධිප්පෙනො. “නකෙවලඤ්ච ථෙරස්සෙව අනන්තරායෙන පරිසමාපනත්ථං හොති”ති යොජනා. “සොතුනඤ්චගහණ කිච්ච සම්පජ්ජනත්ථ”න්තිසම්බන්ධො. සුණන්තිති සොතාරො. තෙසං. “ගණ්හන්තාන”න්ති උග්ගණ්හන්තානං. “වන්දනාසිද්ධියා”තිර තනත්තයෙවන්දනා පුඤ්ඤස්සසිද්ධිතො. ජවනවිනිච්ඡයෙ යස්මා අන්තරාය නීවාරණංනාම දිට්ඨධම්මෙ ඉච්ඡිතබ්බං ඵලං හොති. දිට්ඨ ධම්මො ව පථම ජවනස්ස විපාකක්ඛෙන්තං. තස්මා උපත්ථම්භන කිච්චං පත්වාපි පථම ජවන චෙතනා එව ඉධපරියත්තාති අධිප්පායෙන “දිට්ඨධම්මචෙදනීයභූතා”ති වුත්තං. සා පන පථම ජවන චෙතනා උපත්ථම්භන කිච්චං පත්වාපි සබ්බදුබ්බලා එවසියා. කස්මා, අලද්ධාසෙවනත්තා. සෙස චෙතනායො එව බලවතියො සිග්ගං. කස්මා, ලද්ධා සෙවනත්තාති දට්ඨබ්බං. “සත්තජවනපක්ඛෙ අධිප්පෙතත්තා උපලද්ධබ්බත්තා තං නසුන්දර”න්ති සම්බන්ධො. “ඉති”ති වාක්‍යපරිසමාපනං. “යථා අප්පමත්තකං හොති. එවමෙවං අප්පමත්තකං හොති”ති යොජෙතබ්බං. “තථාහි”ති තතො එවාති අත්ථො. පට්ඨානෙපි=කබ්බිකාරොආහාරො ඉමස්සකායස්ස ආහාර පච්චයෙනපච්චයො=තිවිභත්තො. ඉතරථා ‘කබ්බිකාරො ආහාරො ආහාරසමුට්ඨානානං රූපානං ආහාරපච්චයෙන පච්චයො’ති විභත්තො සියාති. “අධුනාවා”ති ඉමස්මිං භවෙ එව. එවං වන්දනායපයොජනං දීපෙත්වා

අනුදීපනීපාඨ

ඉදානි සෙසානං පිණ්ඩත්ථානං පයොජනං දීපෙනුං ‘‘යස්මාපනා’’තිආදි වුත්තං. තත්ථ, ‘‘ආදිතොවිදිතෙසනී’’තිආදිමිහි-භාසිස්සං අභිධම්මත්ථ සඬගහ-න්ති පදං සුත්වා විඤ්ඤාතෙසනි, ‘‘උස්සාහොජායති’’. ඉමං උග්ගහෙත්වා සුදුල්ලහෙ අභිධම්මත්ථෙ ව අනායාසෙන ජානිස්සාම, තම්මුලකස්ස ව අනුපාදා පරිනිබ්බානන්තස්ස පයොජනස්සභාගිනො භවිස්සාමාති චිත්තුප්පාද සම්භවතොති අධිප්පායො.

පිණ්ඩත්ථානුදීපනා නිව්ඨිතා.

4. පදත්ථෙ. ‘‘බුජ්ඣ්ඣි’’ති අඤ්ඤාසි. ‘‘එත්ථා’’ති එතස්මිං පදෙ. ව සද්දො වාක්‍යාරම්භ ජොතකො. වාක්‍යා රම්භොති ව මූලවාක්‍යෙ යං යං වත්තබ්බං අවුත්තං, තස්ස තස්ස කථනත්ථාය අනුවාක්‍යස්ස ආරම්භො. බුජ්ඣනකිරියාවුවචතිඤ්ඤාණං. කථංපනඅවිපරිතත්ථෙ පවත්තො සම්මාසද්දො අසෙස ඛ්‍යාපනං දීපෙතීති පුච්ඡාය පුරිමත්ථමෙ වඛ්‍යතිරෙකතො ව අන්වයතො ව පුන චිත්ථාරොන්තො ‘‘තථාහී’’තිආදිමාහ. තත්ථ, ‘‘තථාහී’’ති තස්ස වචනස්ස අයං චිත්ථාරොති ජොතෙති. ‘‘අවිපරිත’’න්ති කිරියාවිසෙසන පදමෙතං. ‘‘අත්තනො විසයෙ එවා’’ති අත්තනො ඤාණවිසයෙ එව තෙසං විසයොවාති සම්බන්ධො. යස්මා එකොපි ධම්මො කාලදෙසසන්තානාදිහෙදෙන අනන්ත හෙදො හොති. තස්මා පදෙසඤ්ඤාණිකා පච්චෙකබුද්ධාදයො එකධම්මංපි සබ්බාකාරතො ජානිතුං න සක්කොන්ති. තෙනාහ ‘‘තෙහී’’තිආදිං. තත්ථ ‘‘සබ්බාකාරතො’’ති සභාවතො, හෙතුතො, පච්චයතො, ඵලතො, නිස්සන්දතො, කාලතො, දෙසතොතිආදිනා ආකාරෙන. ‘‘යත්ථා’’ති යස්මිං අවිසයෙධම්මෙ. ‘‘තෙ විපරිතං බුජ්ඣෙය්‍යං, සො අවිසයො නාමධම්මොනත්ථී’’තියොජනා. තං චිත්ථාරොන්තො ‘‘තෙහී’’තිආදිමාහ. තත්ථ, ‘‘නියද්ධගතෙ’’ති තීසුකාලෙසු ගතෙ පවත්තෙ. ‘‘අද්ධාමුත්තකෙ’’ති කාලත්තයවිමුත්තකෙ. ‘‘භත්ථමණිකෙවියා’’ති භත්ථ තලෙ යපිතමණිරතනානිවිය. ‘‘සබ්බෙ ධම්මා’’තිආදි පාළිසාධකං. තත්ථ, ‘‘ආපාත’’න්ති අභිමුඛං පතනං. ආබාධන්තිපි පායො, ඔත්ථරිත්වා උපට්ඨානන්ති අත්ථො. ‘‘සබ්බඤ්ඤුමහාභවඬග’’න්ති සබ්බෙසංසබ්බඤ්ඤබුද්ධානං පච්ඡිමභවෙ පටිසන්ධිතො පට්ඨාය පවත්තං අට්ඨසු මහාවිපාකෙසු පට්ඨමහාවිපාකං භවඬග චිත්තං. ‘‘තත්ථා’’ති තස්මිං මහාභවඬගෙ. ‘‘නිව්චකාලං උපට්ඨහන්ති’’ති සබ්බකාලං උපට්ඨානාකාර පත්තා හුත්වා තිට්ඨන්ති. කස්මා, කස්සවි ආවරණස්ස අභාවතො. ඉදංපිහි එකං උපට්ඨානං නාමාති. ‘‘ආවජ්ජනායා’’ති මනොද්වාරාවජ්ජන චිත්තෙන. ධම්මා මහන්තා. භවඬගං පරිත්තකං. තස්මා පරිත්තකං භවඬගං එකක්ඛණෙ මහන්තානං ධම්මානං නපහොතීති වොදකස්ස අධිප්පායො. ‘‘නවොදෙතබ්බමෙත’’න්ති එතං යානං නවොදෙතබ්බං. ‘‘පරමුක්කංසපත්තාන’’න්ති එත්ථ

පාළිය. “පුබ්බෙ අනුඤ්ඤානෙසුධම්මෙසු”ති ඉමස්මිං භවෙ ඉතො පුබ්බෙ කස්සච්ඡන්තිකෙ අනුඤ්ඤානෙ සුචතුස්සච්ච ධම්මෙසු. “අභිසම්බුජ්ඣී”තිපදෙ අභිසම්බොධිසංඛාරං අරහත්තමග්ගඤ්ඤාණං චුත්තං. තදෙව ඤාණං සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණස්ස පදට්ඨානං භොති. තප්පච්චයා තදනන්තරා ඵචසබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණං පාතුබ්භවතීති චුත්තං “තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤානං පාපුණාතී”ති. “තදනන්තරා”ති ච අරහත්ත මග්ගවීරියාව චතුත්තං පච්චට්ඨෙක්ඛන වාරානඤ්ච අනන්තරෙ කාලෙති අත්ථො. “නිමිත්තත්ථෙ”ති නිමිත්ත භෙත්වත්ථෙ. “භූමිම”න්ති අට්ඨකථාසුආගතං සත්තමිච්ඡන්තියානාමං. තාසු හි පච්චත්තච්චනං, උපයොගච්චනං, කරණ ච්චනං, සම්පදාන ච්චනං, නිස්සක්කච්චනං, සාම්ච්චනං, සුම්මච්චනන්ති ඵචං අනුක්කමෙන සත්තන්තං විහත්තීනං නාමාති ආගතාතීති.

“දසබලඤ්ඤාණොසු”ති යානායාන කොසල්ලඤ්ඤාණාදීසු දස ඤාණබලෙසු. “වසිභාව”න්ති එත්ථ අත්තනො වසං වත්තෙනුං සමත්ථතා සඬබ්බානොසත්ති විසෙසො වසොනාම. වසො එතස්ස අත්ථීති වසි- වසිගණනීතිආදීසුවිය. වසිනො භාවො වසිභාවො. තං වසිභාවන්ති අත්ථො. තෙනාහ “වසිභාව”න්ති ඉස්සරභාවන්ති. කත්ථවි පන “වසි”ති ඉත්ථිලිඬගපදංපි දිස්සති=තත්‍රිමා පඤ්චවසියො ආවජ්ජනවසිසමාපජ්ජනවසි=තිආදීසු.

5. අතුලපදෙ. අනෙකෙහිගුණපදෙහි පවත්තිතාවන්දනා “අනෙකගුණපදවිසයානාම”. “ඉතිකිංදුතියෙනා”ති ඉති තස්මා දුතියෙන අතුලපදෙන කිං පයොජනං අත්ථිති අත්ථො. “නන සමත්ථා”ති නසමත්ථා න භොතීති යොජනා. සමත්ථා ඵවාති අධිජ්ජායො. “මත්තකාරිනො”ති පමාණකාරිනො. “ථෙරො ව තෙසං අඤ්ඤතරො”, තස්මා මත්තං න කරොති, දුතියං අතුල පදං ආහරීති අධිජ්ජායො. “අපිවා”ති කිඤ්චි වත්තබ්බං අත්ථිති අත්ථො. “නකෙවලං වන්දනාය අත්තරායනීවාරණමෙව ඉච්ඡි තබ්බං භොතී”ති යොජනා. “වන්දනායා”ති වන්දනාහෙතු. සොපි පඤ්ඤාපාටවාදි අත්ථො. “ගන්ථපාරිසුද්ධියා”ති ගන්ථදොසානාම පදදොස වාක්‍යදොස අත්ථදොසාදයො අත්ථි. තෙහි දොසෙහි ඉමස්ස ගන්ථස්ස පාරිසුද්ධියා. කථං පන වන්දනාය පඤ්ඤාපාටවාදි අත්ථොසම්භවතීති චුත්තං. “අනුස්සතිට්ඨානෙසු”තිආදි. අනුස්සතිට්ඨානානි නාම බුද්ධ ධම්ම සඛිසසීලාදීනි. විත්තසමාධානං ආවහතීති විත්තසමාධානාවහො. “තික්ඛාසුරාහුත්ථාවහතී”ති ගම්භීරෙසු අත්ථ ඛාඤ්ජන පදෙසු අමන්දා විස්සට්ඨා හුත්ථා වහති. “තදත්ථායපි”ති පඤ්ඤාපාටවාදි අත්ථායපි. ගුණනාමපදානං ගුණත්ථොනාමවිග්ගහ වාක්‍යෙසු පාකටො, සිද්ධපදෙසු අපාකටො. තස්මා තානි විග්ගහත්ථං අජානන්තානං සන්තිකෙ නාම මත්තානි සම්පජ්ජන්තීති චුත්තං. “යථාචුත්ත වචනත්ථයොගෙපි...පෙ.... පවත්තත්තා”ති. “සභාවනිරුත්තිං ජානන්තාන”න්ති මාගධ භාසං ජානන්තානං. මාගධභාසාහි මූලභාසානි ව අරියභාසානි ව මාගධභාසානි ව පාළිභාසානි ව ධම්මනිරුත්තිනි ව සභාවනිරුත්තිනි ව වුව්වති. “භාවත්ථසුඤ්ඤ”න්ති ඵත්ථ ගුණනාමානං ගුණත්ථො භාවත්ථො නාම. සො ඵවසකත්ථොති ව වචනත්ථොති ව විග්ගහත්ථොති ව වුව්වති. කිරියනාමාදීසුපි ඵසෙවනායො. “සත්ථු”ති සත්ථුනො. “සමඤ්ඤාමත්ත”න්ති නාමසඤ්ඤාමත්තං භවිතුං නාරහති. තථාහි අනාථපිණ්ඩිකොසෙට්ඨි රාජගහං අනුපත්තො බුද්ධො ලොකෙ උජ්ජන්තොති සුත්ථා උදානං උදානෙසි=සොසොපි ඛො ඵසොදුල්ලහො ලොකස්මිං යදිදං බුද්ධො=ති. තස්මා බුද්ධොති නාමංපි ලොකෙ මහන්තං සුදුල්ලහංගුණපදං භොතී. සම්මාසම්බුද්ධ නාමෙවත්තබ්බමෙවනත්ථිති. “සභාවනිරුත්තිං අජානන්තානං පන පදසහස්සං වුව්වමානංපි”ති තිට්ඨතු ඵකං අතුලපදං, පදසහස්සංපි වුව්වමානං සත්ථුසමඤ්ඤාමත්තමෙව සම්පජ්ජති. තාදිසාහි ජනා ඉදං ලොකෙ මහන්තං ගුණපදන්තිපි නජානන්ති. භාවත්ථං කිංජානිස්සන්ති.

“අතුලො”ති අඤ්ඤෙන සො අසදිසොති වා, අඤ්ඤො වාතෙන සදිසොතස්සනත්ථිතිවා, - ද්විධාපිඅත්ථොලබ්භති. සාධකගාථායං “පටිපුග්ගලො”ති යුගග්ගාහීපුග්ගලො. කිඤ්චාපි මක්ඛලි පුරණාදයො විසුංවිසුං - අහං සබ්බඤ්ඤා සබ්බදස්සාචී - තිව, අහං සම්මාසම්බුද්ධො-තිව පටිජානන්තා යුගග්ගාහීනො හුත්ථා විවරන්ති. ධම්මතො පන සිනෙරු පබ්බත රාජස්ස

සන්නිකෙ සක්ඛර කථලානිවියසම්පජ්ජන්තිති. “අනච්ඡරිය”න්ති නතාව අච්ඡරිතබ්බං හොතීති අත්ථො. “බුද්ධභූතස්සා”ති බුද්ධභාවං භූතස්සපත්තස්ස. “යං බුද්ධ භූතස්ස අතුලත්තං, එතං අනච්ඡරිය”න්ති යොජනා. යදි වෙතං අනච්ඡරියං හොති, කතමං පන තාව අච්ඡරියං හවතීති ආහ “සම්පතිජාතස්සා”තිආදිං. තත්ථ “සම්පතිජාතස්සා”ති අජ්ජෙවජාතස්සපි අස්ස හගවතො. කථං අතුලතා පඤ්ඤායතීති ආහ “තදාහි”තිආදිං. “එකඝිගණානී”ති එකතලානි. තදාහි බොධිසත්තස්සපුඤ්ඤානුභාවෙන අතිමහත්තො ඔභාසො පාතුබ්භවති. = උළාරො ඔභාසො පාතුරහොසි අතික්කම්මදෙවානං දෙවානුභාව=න්තිහි වුත්තං. තෙන ඔභාසෙන ඵරිතා සබ්බෙ පථවි පබ්බතාදයො ජාතිඵලිකක්ඛන්ධාවිය සුප්පසන්නා හොන්ති. දසසහස්ස චක්කවාළානි එකතලං හුත්වා පඤ්ඤායන්ති. තෙන වුත්තං “අනෙකානි චක්කවාළසහස්සානි එකඝිගණානි අහෙසු”න්ති. “පරමාය පුජායාති ථුතිමඝිගලවචනපුජාය. “ලොකස්සා”ති සබ්බ සත්තලොකතො. එවං අච්ඡම්භි වාවං නිච්ඡාරෙසි ධම්මතාය සඤ්චොදිතත්තාති අධිජ්ජායො. තත්ථ “අච්ඡම්භිවාව”න්ති විසාරදවාචං. ආසහිං වාවන්තිපි පායො. උත්තමවාවන්ති අත්ථො. “නිච්ඡාරෙසි”ති උදාහරති. ඉදම්පි අනච්ඡරියං, අඤ්ඤං පිතතො අච්ඡරියතරං අත්ථිති දස්සෙතුං. “යදාපනා”තිආදි ආරද්ධං. පාරමිතා ගුණෙහි තෙන සදිසො කොචිනත්ථෙව ථපෙත්වා අඤ්ඤෙ ව මහාබොධි සත්තෙති අධිජ්ජායො. “අස්සා”ති තෙන සදිසස්ස. “නත්ථිභාවො දීපෙතබ්බො”ති සම්බන්ධො. “දීපෙතබ්බො”ති බුද්ධවංසපාළිතො ආහරිත්වා දීපෙතබ්බො. “කුතොසාවකබොධිසත්තානං සතසහස්සං සක්ඛිස්සතී”ති යොජනා. පාරමියො පකාරෙනවිචිනන්ති එතෙතානි පාරමිපවිචයො. ඤාණං. තංපනඤාණං මහාබොධිසත්තානං එව උජ්ජන්තං නහොති. පච්චෙකබොධිසත්ත සාවකබොධිසත්තානංපි උජ්ජන්තමෙව. තදෙව ව සබ්බෙසංපි බොධිසත්තානං නියතබ්බාකරණජ්ජට්ඨාහෙ පධානකාරණන්ති දස්සෙතුං. “සාවකබොධිසත්තාපි”තිආදි වුත්තං. තත්ථ බොධිවුවතිවිමොක්ඛඤ්ඤාණං. අරියමග්ගස්සෙතං නාමං. බොධිමිහිසජන්ති ලග්ගන්තීති බොධිසත්තා. “ලග්ගන්තී”ති තජ්ජට්ඨාහත්ථාය නියත විත්තා හොන්තීති අත්ථො. බොධි අත්ථාය පටිපන්නා සත්තා බොධිසත්තානිපි යුජ්ජති. බුද්ධ සුඤ්ඤෙපිලොකෙ කම්මස්සකතාඤාණෙ යත්වා වට්ඨකුක්ඛතො මොක්ඛධම්මපරියෙසිතො සත්තාති වුත්තං හොති. “සම්භාර ධම්මෙ”ති දසවිධෙ පාරමි ධම්මෙ. වට්ඨං අනුසරන්ති අනුගච්ඡන්තීති වට්ඨානුසාරිතො. පථවියං පංසුචුණ්ණානි විය පකතියා වපුථුභූතාජනාති පුථුජ්ජනා. මහන්තාපුථුජ්ජනාති මහාපුථුජ්ජනා. වට්ඨානුසාරිතො ව තෙ මහාපුථුජ්ජනාවාති සමාසො. තෙසං භාවොති විග්ගහො. අයං භාවොයෙව තෙසං භූමීති ව වුවිවති. අත්ථතො පන මොක්ඛධම්මනිරපෙක්ඛතා එව. අච්ඡන්දිකතානිපි වුවිවති. “ඔක්කන්තා”ති පට්ටියා. තයොනියතා, බොධිසත්තනියතො ව චූළසොතාපන්නනියතො ව අරිය

අනුදීපනීපාඨ

සොතාපන්නනියනො ව. තත්ථ බොධිසත්තනියනො බොධිසම්භාරබලෙන සිද්ධො. චූළසොතාපන්න නියනො පච්චයාකාරානුබොධඤ්ඤාණබලෙන. අරියසොතාපන්න නියනො සොතාපත්ති මග්ගඤ්ඤාණ බලෙන. තෙසු බොධිසත්තනියනො ඉධ අධිප්පෙනොති චුත්තං “එකෙන පරියායෙනා”තිආදි. වත්තබ්බමෙවනත්ථිතෙසං ද්විත්තං බොධිසත්තානං පාරම් පච්චයඤ්ඤාණ සම්පත්තියා විනා නියතඛ්‍යාකරණ ලාභා සඬකාය එව අභාවතොති අධිප්පායො.

පදසිද්ධිවිචාරෙයං චුත්තං විභාවනියං=තුලායසමීතොතුලොයා. තුලොයා එව තුලොයකාර ලොපවසෙනා=ති. තංසන්ධාය “ය කාරස්සවාචසෙනා”ති චුත්තං. යඤ්චචුත්තං තත්ථෙව=අථවාසමීතත්ථෙව අකාරපච්චයවසෙන තුලායසමීතොතුලො=ති. තං සන්ධාය “අකාරස්සවාචසෙනා”ති චුත්තං. තත්ථ “තුලායා”ති ලොකෙ ධාරණතුලාසදිසාය පඤ්ඤායාති අත්ථො. “සමීතො”ති සමං කතො. නහි තුලසද්දො භවිතුං නයුත්තො. යුත්තො එවාති අධිප්පායො. කථං විඤ්ඤායතීති ආහ “තුලයිතු”න්තිආදි. තත්ථහි “තුලයිතුං අසක්කුණෙයො”තිවචනෙන තස්සකම්මසාධනත්තංදස්සෙති. “කම්මසාධනෙනෙවා”ති පුබ්බෙ-තුලයිතබ්බො අඤ්ඤෙන සහ පමිතබ්බොති තුලොති එවං ඉධචුත්තෙන කම්ම සාධන වචනත්ථෙවෙනව. “තදත්ථසිද්ධිතො”ති තස්ස විභාවනියං චුත්තස්ස දුට්ඨස්ස අත්ථස්ස සිද්ධිතො. “තතො”ති තුලසද්දතො. විත්තාය කිං පයොජනං අත්ථි. නත්ථියෙවාති අධිප්පායො. වදති සිලෙනාති වත්තා. වාදී පුග්ගලො. වත්තූනො ඉච්ඡාවත්තිච්ඡා. වත්තුං ඉච්ඡාවත්තිච්ඡාතිපිවදන්ති. වත්තිච්ඡං අනුගතො සම්මුති සඬකෙතවොහාර සිද්ධත්තාති සමාසො. “එත”න්ති එතං ද්විධාසිද්ධවචනං. “වෙ”ති වෙවදෙයා. “නා”ති නයුත්තං. “යථාසුත”න්ති තුල ඉති සුතං. “යුත්ත”න්ති යථාසුත නියාමෙනෙව යුත්තං වජ්ජෙත්වා. “අස්සුතස්සා”ති ධාරණතුලාපරියායස්ස ඉත්ථිලිඬගතුලාසද්දස්ස. තතොයෙවයකාර යුත්තස්සතුලාසද්දස්ස ව අස්සුතස්ස. ඉත්ථිලිඬගෙසති, තතොපි එකො අකාරොති කත්වා සමීතත්ථෙව දුතියො තද්ධිත අකාරොපි අස්සුතොයෙවනාමහොති. “පරිකප්පනායා”ති පරිකප්පෙත්වා කථනාය. පයොජනාභාවතො න යුත්තන්තිසම්බන්ධො. අතුලපදං.

6. එවං ද්විත්තං පදානං පදත්ථ සංවණ්ණනං කත්වා ඉදානි තෙසංයෙව අත්ථුද්ධාරසංවණ්ණනං කරොත්තො “ඉමෙහි පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ “සම්පදා”ති සම්පත්තියො. “බොධිසම්භාරසම්භරණං නාම” සමතිං සපාරමීනං පරිපූරණං. “මහාවජිරඤ්ඤාණ”න්ති භගවතො ආසවක්ඛයඤ්ඤාණමපි චූචිවති. තස්ස පුබ්බභාගෙ බුද්ධභාවත්ථාය අනුපදධම්මවිපස්සනාවසෙන ඡත්තිංස කොටි සතසහස්ස සඬබ්‍යානං දෙවසිකං වළඤ්ජනකප්ඵලසමාපත්තීනං පුබ්බභාග විපස්සනාඤ්ඤාණමපි මහාවජිරඤ්ඤාණන්ති චූචිවති. සබ්බමිපෙතං මහාටිකායං චුත්තං. “මහාබොධියා”ති සබ්බඤ්ඤා බුද්ධානං අභිසම්බොධි

සඬ්ඛාතස්ස අග්ගමග්ගඤ්ඤාණස්ස. පභියාන්ති පභාතඛ්ඛා ධම්මා එතෙනාති පභානං. පජහන්ති පභාතඛ්ඛෙධම්මෙඵතෙනාතිවා පභානන්ති කත්වා තං අග්ගමග්ගඤ්ඤාණම්පිතං විපස්සනාඤ්ඤාණම්පි පභානන්ති වුව්වතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන “පභානසම්පදායං වා සා සඬ්ගහිතා”ති වුත්තං. පඤ්චසීලාති. පාණාතිපාතස්ස පභානංසීලං, වෙරමණිසීලං, චෙතසිකංසීලං, සංවරොසීලං, අවිතික්කමොසීලන්තිආදීසුචිය එත්ථහි පභානසීලං නාම යථා වුත්තෙන අත්ථෙන වෙරමණිසීලමෙවාති යුජ්ජති. පභානං නාම කොච්චධම්මො නහොතීති අධිප්පායෙ පන සතිපභාන සීසෙන පභානසාධකං තදෙවඤ්ඤාණද්වයං උපචාරෙනපභානන්ති ගහෙනඛ්ඛං. ඉතරථා පභානසම්පදා නාම අසාරා අඵලාති ආපජ්ජෙය්‍යාති. පච්චෙකඛුද්ධ ඛුද්ධසාවකා කිලෙසෙ පජහන්තාපි වාසනාය සහ අජ්ජපහනතො විත්ත සන්තානෙ මොහවාසනාය විජ්ජමානත්තා සඬ්ඛඤ්ඤා භාවං නගවිජන්ති. තස්මා යථාතෙසං කිලෙසජ්ජහානං පභානසම්පදා නාම නහොති. නතථාසඬ්ඛඤ්ඤාඛුද්ධානන්ති ආහ “සහවාසනායා”තිආදිං. විභාවනියංඤ්ඤාණසම්පදා පථමං වුත්තා. තතො පභාන සම්පදා. ටීකායං පන පභානසම්පදා පථමං වුත්තා. තතො අධිගම සම්පදානාම වුත්තා. තතො ඤ්ඤාණසම්පදා. පභානසම්පදායඤ්ච අග්ගමග්ගඤ්ඤාණං දස්සිතං. අධිගම සම්පදාති ච සඬ්ඛඤ්ඤාතඤ්ඤාණජ්ජට්ඨාහො වුත්තො. ඤ්ඤාණසම්පදායම්පන තෙහි

ද්විති

ඤ්ඤාණෙහි

අවසෙසානිදසඛලඤ්ඤාණාදීනිසඬ්ඛඤ්ඤාණානිදස්සිතාති. ඉධපි ටීකානායමෙව සම්භාවෙත්තො

“පභානසම්පදායෙවපනා”තිආදිමාහ.

“සඬ්ඛඤ්ඤාතඤ්ඤාණජ්ජට්ඨාන”න්ති සඬ්ඛඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්සජ්ජට්ඨානං, ආසන්න කාරණං. “න හි මග්ගඤ්ඤාණතො අඤ්ඤා පභානසම්පදානාම අත්ථි”. පරමත්ථතො නත්ථිති අධිප්පායො. ඉදඤ්ච විසුද්ධිමග්ගෙ=පභානන්ති කොච් ධම්මොනාම නත්ථි අඤ්ඤා වුත්තජ්ජකාරානං පාණාතිපාතාදීනං අනුජ්ජාදමත්තතො=ති ආගතත්තා වුත්තං. පභායකධම්මසමාදානෙන පන පභාතඛ්ඛ ධම්මානං අනුජ්ජාදො නාම එකොපණික ධම්මොහොති. එකං සන්ති පදං හොති. තථාහි වුත්තං පටිසම්භිදා මග්ගෙ=උජ්ජාදො භයං, අනුජ්ජාදො ඛෙමන්ති සන්තිපදෙ ඤ්ඤාණං. පවත්ති භයං, අජ්ජවත්ති ඛෙමන්ති සන්තිපදෙඤ්ඤාණං=න්ති. තදඬ්ගජ්ජහානං පනතදඬ්ගඅනුජ්ජාදො නාම. වික්ඛම්භනජ්ජහානං වික්ඛම්භන අනුජ්ජාදො නාම. සමුච්ඡෙදජ්ජහානං සමුච්ඡෙද අනුජ්ජාදො නාමාති වත්තඛ්ඛං. ඉධ පන අනුජ්ජාද සම්පාපකං විපස්සනා ඤ්ඤාණඤ්ච මග්ගඤ්ඤාණඤ්ච උපචාරෙන පභානන්ති අධිප්පෙනං. කස්මා, උපරිඤ්ඤාණ සම්පදාදීනං පච්චයත්තාති දට්ඨඛ්ඛං. “සම්පදාසඬ්ඛකරො”ති සම්පදාසම්භෙදො, සම්පදාසම්මිස්සො. “ඤ්ඤායාගත”න්ති යුත්තිතො ආගතං. “සීලාදිගුණෙහි”ති සීල සමාධි පඤ්ඤා විමුත්ති විමුත්තිඤ්ඤාණදස්සන ගුණෙහි. “ඉද්ධිධම්මෙහි”ති ඉද්ධිවිධානිඤ්ඤාදීනි ඉද්ධිගුණෙහි. “ලක්ඛණානුබ්‍යාඤ්ජනජ්ජට්ඨාණ්ඩිතස්සා”ති ද්වත්තිංස මහාපුරිසලක්ඛණෙහි ච

අනුදීපනීපාඨ

අසිති බුද්දකලක්ඛණෙනි ව පටිමණ්ඩිතස්ස. “ආසයො”ති විත්ත සන්තානෙ
අධිසයිතො ඉච්ඡාවිසෙසො. “අප්ඣාසයස්සා”ති
අලොභප්ඣාසයාදිකස්ස අප්ඣාසයස්ස. “උළාරතා”ති පණිතතා.
“හිතප්ඣාසයතා”ති හිතකාමතා. අපරිපාක ගතින්ද්‍රියානං සත්තානං
ඉන්ද්‍රියපරිපාකකාලාගමනඤ්ච එත්ථ වත්තබ්බං. “අභිඤ්ඤාතාන”න්ති
අතිපාකටානං. “ද්වෙපභානසම්පදා”ති ද්වෙපභාන සම්පදා ඤාණසම්පදා.
සම්මාසම්බුද්ධපදෙ. “සාමං සච්චානි අභිසම්බුජ්ඣ”ති එත්ථ
අභිසම්බොධිසඬ්ඛාතං අග්ගමග්ගඤ්ඤාණං ගහිතං. තඤ්ච පභානකිච්චප්පධානං
හොති. “තත්ථ ව සබ්බඤ්ඤාතං පත්තො”ති එත්ථ සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං.
“බලෙසු ව වසිභාව”න්ති එත්ථ දසබලඤ්ඤාණානි ගහිතානි. තෙන චුත්තං
“ද්වෙ...පෙ.... සම්මාසම්බුද්ධපදෙන විභාවිතා”ති.

සම්පදානිට්ඨිතා.

7. සසද්ධම්මගණුත්තමපදෙ. යථා=සසඬ්ඝංලොකනායකං නමස්සිස්සං=ති
එත්ථ සහසද්දස්ස සමවායත්ථත්තා අභංලොකනායකඤ්ච සඬ්ඝඤ්ච
නමස්සිස්සන්ති එවං සමවායත්ථො විඤ්ඤායති. තථා ඉධපි
සම්මාසම්බුද්ධඤ්ච සද්ධම්මඤ්ච ගණුත්තමඤ්ච අභිවාදියාමිති එවං
කිරියාසමවායත්ථො සහසද්දෙන දීපිතොති දස්සෙතුං. “දුරතොහං...පෙ....
එවමිදං දට්ඨබ්බ”න්ති චුත්තං. “ඉද”න්ති සසද්ධම්මගණුත්තමපදං. එත්ථ
ව “සමවායො”ති ද්විත්තං තිණ්ණං බහුතං වා අත්ථානං එකස්මිං දබ්බෙවා
ගුණෙවාකිරියායවාසමං අවෙච්ච අයනං පවත්තනං සමවායො. පච්චානුතාප
පච්චානුමොදනාදියානෙසු=අභං පුබ්බෙදානං නදදිස්සං, සීලං නරක්ඛිස්සං. -
අනෙකජාති සංසාරං සන්ධාවිස්සං=න්ති ආදිනා අතීතෙපිකාලෙ අනාගතවචනං
පසුජ්ජතිති ආහ “නමස්සිස්ස”න්ති නමස්සිංති. “ගුණිභූතාන”න්ති සමාසපදෙ
විසෙසනභූතානං, අප්පධානභූතානන්ති අත්ථො. අබ්භූත තබ්භාවෙවායං
ඊකාරො. යථා, කාකො සෙතී භවති, බකො කණ්ඨිභවති. එත්ථ ව “සෙතී
භවති”ති අසෙතපුබ්බො සෙතොභවති. “කණ්ඨිභවති”ති අකණ්ඨපුබ්බො
කණ්ඨොභවතිති අත්ථො. තථා ඉධපි. බුද්ධං ධම්මඤ්ච සඬ්ඝඤ්ච වන්දිත්වා-
ති ආදීසු විසුං විසුං පධානත්තා අගුණභූතාපි ධම්මසඬ්ඝා ඉධ සමාසපදෙ
අඤ්ඤපදත්ථස්ස ගුණභූතාහොන්ති. අයං අබ්භූත තබ්භාවත්ථො නාම.
“අභිවාදිතභාවො”ති චුත්තෙ තපච්චයස්ස බහුලං අතීතකාලවිසයත්තා
පුබ්බෙගන්ථාරම්භකාලෙ ධම්ම සඬ්ඝානංපි ථෙරස්ස වන්දනාසිද්ධි දස්සිතා
හොති. “අභිවාදෙන බ්බ භාවො”ති චුත්තෙපන
තබ්බපච්චයස්ස කාලසාමඤ්ඤවිසයත්තාන තථා දස්සිතා හොති. දානං දාතබ්බං,
සීලං රක්ඛිතබ්බන්ති ආදීසු විය ධම්මසඬ්ඝානාම සබ්බකාලංපි අභිවාදෙන බ්බාති.
එවං ධම්මසඬ්ඝානං සබ්බකාලංපි අභිවාදනාරහගුණො එව දස්සිතොති ඉමමත්ථං
දස්සෙතුං. “තත්ථා”ති ආදි චුත්තං. තත්ථ, “අභිවාදන”න්ති ඉදං

කිරියාසමවායදස්සනතො වුත්තං. කාලවිසෙසං පන නදීපෙතියෙව. “අත්තනො නිදස්සනෙනා”ති සපුත්තදාරො ආගතොති අත්තනා නිහරිත්වා දස්සිතෙන පයොගෙන. සොහි පයොගො කිරියා සමවායස්සෙව. නගුණසමවායස්සාති. එත්ථ ච ථෙරස්ස වන්දනාවචනෙ ථෙරො ඉමෙහි යෙවපදෙහි රතනත්තයංකීභිද්වාරෙ නිවන්දතීති ගහෙත්වා “අභිවාදියා”ති එත්ථ අභිවාදියාධීති ච අත්ථං නිහරන්ති. අප්පධාන කිරියාපදෙ පන තදත්ථ නිහරණං අසම්භාවෙන්තො “අපිවා”තිආදිමාහ. තත්ථ “අපිවා”ති කිඤ්චි වත්තබ්බං අත්ථීති අත්ථජොතනෙ අයං නිපාතසමුදයො. “ගන්ථජ්ජට්ඨකදායා”ති ගන්ථජ්ජට්ඨකදාවචනෙන. “සහසට්ඨත්වා”ති එකතො සම්බන්ධිත්වා.

වචනත්ථෙ. සධනො පුරිසො, ධනවාපුරිසො-ති ආදයො සමාසතද්ධිතසද්දා යෙභුයොන අතිස්සයත්ථ දීපකා භොන්ති. නහි අප්පකෙන ධනෙන තථා වොහරන්ති. තස්මා ඉධාපි තථා රූපං අතිස්සයත්ථං දස්සෙතුං “අත්තනානිමිතෙන...පෙ.... සරණභුතෙනා”ති වුත්තං. තත්ථ, “අත්තනානිමිතෙනා”ති අත්තනා උප්පාදිතෙන. “නහි”තිආදිනා තදත්ථමෙව ඛාතිරෙකතො විවරති. තත්ථ, “පරනිමිතෙනා”ති බුද්ධනිමිතෙනාති අධිජ්ජායො. “තථා ථොමන”න්ති සසද්ධම්ම ගණුත්තමන්ති ථොමනං. “ඉදංපි”ති දුතියත්ථ සම්පිණ්ඩනෙ අයංපිකාරො. නකෙවලං පුරිමපදද්වයමෙව සත්ථු අසාධාරණගුණපදං භොති. අථ ඛො ඉදංපි පදං සත්ථු පච්චෙකබුද්ධාදීහි අසාධාරණ පදමෙවභොතීති යොජනා.

ධම්මවචනත්ථෙ. “ධාරෙති”ති වහති. ගාථායං “රක්ඛති”ති අපායාදිදුක්ඛතොරක්ඛති. “යෙස”න්ති කිලෙසානං. “ඉමස්මිං අත්ථෙ”ති කිලෙසසමුවිජිත්තදනසඬ්ඛානෙ ධාරණත්ථෙ. “නිබ්බානඤ්චනිජ්ජරියායතො ධම්මො නාමා”ති කස්මා වුත්තං, නනු නිස්සරණජ්ජහානමෙව නිබ්බානස්ස කිච්චං, ඉදඤ්ච සමුවිජෙදජ්ජහානන්ති වොදනං පරිහරන්තො “අරියමග්ගාහි”තිආදිමාහ. “නිබ්බානෙන සහෙව හුත්වා”ති ආරම්මණාධිපතිභූතං ආරම්මණු පනිස්සයභූතඤ්ච නිබ්බානං අත්තනො පතිට්ඨං කත්වාති අධිජ්ජායො. අපිව, සමුවිජෙදොති ච නිස්සරණන්ති ච අත්ථතො සමානගතිකං භොති. තස්මා නිස්සරණංපි මුඛ්‍යධාරණ මෙවාති දට්ඨබ්බං. නිස්සරණමෙවථ පධානධාරණන්ති පියුජ්ජතියෙව. “ධාරණුපායොයෙවභොති”. නමුඛ්‍යධාරණං. කස්මා, සමුවිජෙද කිච්චාභාවතො. “එතෙපඤ්ච පරියායධම්මායෙව”. කස්මා, නිබ්බානස්සවියමග්ගානං සමුවිජෙද කිච්චෙ අසහායත්තාති. එත්ථ ච “සාමඤ්ඤජ්ජලානී”ති සමණස්ස භාවො සාමඤ්ඤං. අරියමග්ගස්සෙතං නාමං. සාමඤ්ඤස්සථලං සාමඤ්ඤජ්ජලං. දුතියවිකජ්ජෙ අකිච්ච පච්චයභූතාපි කෙච්චිකතපච්චයා කම්මත්ථෙගතා කිච්චපච්චයානංපි අත්ථං දීපෙති. යථා, දිට්ඨං, සුත්තං, මුත්තං, විඤ්ඤාතන්ති වුත්තං “ධාරණාරහො”ති. “යථා වුත්ත

අනුදීපනීපාඨ

ධම්මා යෙවා”ති පඤ්චමුඛ්‍යධම්මා, පඤ්චපරියායධම්මායෙව. “කෙවී”ති වත්තාරො මග්ගා. පුන “කෙවී”ති නිබ්බානමෙව. බහුවචන සොතෙපතිතත්තා එත්ථ බහුවචනං රුළං. පුන “කෙවී”ති වත්තාරො සාමඤ්ඤප්ඵල ධම්මා. “කෙවී”ති පරියත්ති ධම්මො. එත්ථාපි බහුවචනං සොතෙපතිතමෙව. “ධාරෙන්ත”ත්ති ධාරෙන්තං පුග්ගලං. තතීය විකප්පෙ “අපතමානං වහන්ති”ති අපතමානං කත්ථා වහන්ති. චතුත්ථ විකප්පෙ “එත්ථා”ති එතස්මිං ධම්මෙ. ධම්මොවදීපං එතෙසන්ති ධම්මදීපා. ධම්මොව පටිසරණං එතෙසන්ති ධම්මප්පටිසරණා. ධම්මදීපා භික්ඛවෙ භවථ ධම්මප්පටිසරණා, අනඤ්ඤප්පටිසරණා තිහි චුත්තං. ලද්ධා පතිට්ඨා එතෙසන්ති ලද්ධප්පතිට්ඨා. යුජ්ජතියෙව. ධම්මදීපපාඨානුලොමත්තාති අධිප්පායො. ධම්මවිචාරණායං, වොදකොපටිපත්ති ධම්මං දසවිධ ධම්මතො අඤ්ඤංමඤ්ඤමානො “කස්මා”තිආදිනා වොදෙති. සො පන පටිපත්ති ධම්මො තතො අඤ්ඤාන හොති, තත්ථෙව අන්තොගධොති දස්සෙන්තො “සොපනා”තිආදිමාහ. “මග්ගස්ස පුබ්බභාගප්පටිපදා හොති”ති යථා අම්බරුක්ඛො අම්බපුප්ඵඅම්බප්ඵලස්ස පතිට්ඨා භාවෙන පුබ්බභාග නිස්සයො හොති. කස්මා, ඉතොයෙවතස්ස පුප්ඵප්ඵලස්ස ජාතත්තා එත්ථෙවසං වඩ්ඪිතත්තා ව. තථා පටිපත්ති ධම්මොපි අරියමග්ගප්ඵලස්සපතිට්ඨාභාවෙන පුබ්බභාගූපතිස්සයප්පටිපදාහොති. කස්මා, ඉතොයෙව තස්සජාතත්තා එත්ථෙවසං වඩ්ඪිතත්තා ව. චුත්තඤ්ඤෙනං මහාවග්ග සංයුත්තෙ. සෙය්‍යථාපි භික්ඛවෙ යෙකෙවි මෙබ්ජගාමභූතගාමාචුඩ්ඪිං විරුළිං වෙපුල්ලං ආපජ්ජන්ති. සබ්බෙනෙ පථවිං නිස්සාය පථවිං පතිට්ඨාය. එවමෙව ඛො භික්ඛවෙ භික්ඛුසීලං නිස්සාය සීලෙපතිට්ඨාය අරියං අට්ඨඨගීකං මග්ගං භාවෙන්තො චුඩ්ඪිං විරුල්භිං වෙපුල්ලං පාපුණාති ධම්මෙසුති. “පුබ්බවෙනනාවියදානෙ”ති යථා තිවිධං පුඤ්ඤං, දානමයං පුඤ්ඤං සීලමයං පුඤ්ඤං භාවනාමයං පුඤ්ඤන්ති චුත්තෙ දානවත්ථු පරියෙසනතො පට්ඨාය දානං ආරබ්භපවත්තා සබ්බා පුබ්බභාග වෙනනා දානවචනෙ සඬගහිතා දානන්ත්වෙව සඬබ්‍යංගතා. එවං සො පටිපත්ති ධම්මො අරිය මග්ගවචනෙ එවසඬගහිතො, අරියමග්ගො ත්වෙව සඬබ්‍යං ගතොති චුත්තං හොති.

ඉමස්මිං ධම්මසංසන්දනෙ අපරමිපි වත්තබ්බං වදන්තො “අපිවා”තිආදිමාහ. තත්ථ “යදග්ගෙනා”ති යෙනකාරණකොට්ඨාසෙන ධාරණුපායොතිආදිනා කාරණභාගෙනාති අත්ථො. වන්දනං අරභ තීති වන්දනෙය්‍යා. තස්මිං වන්දනෙය්‍යා. “පුපුජ්ජනකල්‍යාණකො”ති එත්ථ තිවිධො කල්‍යාණකො විනයකල්‍යාණකො සුත්තන්තකල්‍යාණකො අභිධම්මකල්‍යාණකොති. තත්ථ විනයෙ පඤ්ඤත්තාය කල්‍යාණප්පටිපත්තියා සමන්තාගතො භික්ඛු විනයකල්‍යාණකො නාම. සො ඉධ භික්ඛු පාතිමොක්ඛ සංවරසංචුතො විහරති ආචාර ගොචර සම්පන්නො, අණුමත්තෙසු වජ්ජෙසු භයදස්සාවි සමාදාය සික්ඛති සික්ඛාපදෙසුති එත්ථ වෙදිතබ්බො. තත්ථ විනයෙ

පඤ්ඤත්තාකල්‍යාණජපටිපත්තිද්‍රව්ධා, ආදි බ්‍රහ්මවරියකසීලං
අභිසම්මාරිකසීලන්ති. තත්ථ, උභතොවිභවිගපරියාපන්නං සීලං
ආදිබ්‍රහ්මවරියකං නාම. බන්ධකපරියාපන්නං සීලං අභිසම්මාරිකං නාම.

සුත්තන්තෙසු වුත්තාය කල්‍යාණජපටිපත්තියා සමන්තාගතො ගහට්ඨො වා
පබ්බජිතො වා සුත්තන්ත කල්‍යාණකො නාම. සො චතුභි භික්ඛවෙ ධම්මෙහි
සමන්තාගතො අරියසාවකො සබ්බං දුග්ගතිභයං සමතික්කන්තො හොති.
කතමෙහි චතුභි. ඉධ භික්ඛවෙ අරියසාවකො බුද්ධෙ අවෙච්චජ්ජසාදෙන
සමන්තාගතො හොති ඉති පිසො භගවා...පෙ.... සත්ථාදෙවමනුස්සානං,
බුද්ධො, භගවාති. ධම්මෙ අවෙච්චජ්ජසාදෙන සමන්තාගතො හොති
ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මො...පෙ.... පච්චත්තං වෙදිතබ්බො විඤ්ඤාහිති.
සඬ්ඝෙ අවෙච්චජ්ජසාදෙන සමන්තාගතො හොති සුජපටිපන්නො භගවතො
සාවකසඬ්ඝො...පෙ.... අනුත්තරං පුඤ්ඤක්ඛන්තං ලොකස්සාති.
අරියකන්තෙහි සීලෙහි සමන්තාගතො හොති ඵත්ථ වෙදිතබ්බො. තත්ථ
බුද්ධෙ අවෙච්චජ්ජසාදො නාම අරහං, සම්මාසම්බුද්ධො, තිආදිකානං
ගුණපදානං අත්ථ ජානනඤ්ඤාණෙන යුත්තො පසාදො. අරියෙහිකාමීයන්ති
ඉච්ඡියන්ති අරියකන්තාති. සුපරිසුද්ධස්ස ආජීවට්ඨමකසීලස්සෙනං නාමං.
චත්තාරිමානි භික්ඛවෙ සොනාපත්තියඬ්ඣාති. කතමානි චත්තාරි.
සජ්ජුරසසංසෙවො, සද්ධම්මස්සවනං, යොනිසො මනසිකාරො, ධම්මානු
ධම්මජපටිපත්තිතිආදිති බහුති සුත්තන්තාති ඉධ චත්තබ්බාති.

අභිධම්මෙ වා සුත්තන්තෙසු වා වුත්තාය කල්‍යාණජපටිපත්තියා
සමන්තාගතොගහට්ඨො වා පබ්බජිතො වා අභිධම්මකල්‍යාණකො නාම. සො
ඉධ සුතවා අරියසාවකො අරියානං දස්සාවි අරිය ධම්මස්සකොවිදො
අරියධම්මෙසු විනිතො. සො රූපං අත්තතො න සමනුපස්සති ඵත්ථ
වෙදිතබ්බො. තත්ථ, ‘සුතවා’ති ඵත්ථ බන්ධා, යතන, ධාතු, පටිච්චසමුප්පාද,
සතිපට්ඨානා, දීඝ උග්ගහ පරිපුච්ඡා විනිවිජයඤ්ඤාණ සමන්තාගතො ගහට්ඨො
වා පබ්බජිතො වා සුත වා නාමාති අට්ඨකථාසු වුත්තො. සො එව පුපුජ්ජන
කල්‍යාණකොති ව වුච්චති.

දූවෙ පුපුජ්ජනා වුත්තා, බුද්ධෙනාදිච්චබන්ධනා;
අන්ධො පුපුජ්ජනො එකො, කල්‍යාණකො පුපුජ්ජනො. ති

ව වුත්තං. අඬ්ගුත්තරෙ පන චතුක්කනිපාතෙ කතමො පුග්ගලො
අජ්ජස්සුතො සුතෙන උපපන්නො හොති. ඉධෙකච්චො ධම්මං සුභාති එකායපි
වාතුජ්ජදිකාය ගාථාය අත්ථ මඤ්ඤාය ධම්ම මඤ්ඤාය ධම්මා නු
ධම්මජපටිපන්නො හොති. අයං අජ්ජස්සුතොසුතෙන උපපන්නොති වුත්තං.
සුතවාති ව සුතෙන උපපන්නොති ව අත්ථතො එකන්ති. පුපුජ්ජන කල්‍යාණකො

අනුදීපනීපාඨ

සඬසෙ සෙක්බෙසුසඬගහිතො. චුත්තංහෙනං පරිවාරෙ කෙ සික්ඛන්තීති. පුට්ඨජන කල්‍යාණකෙන සද්ධිං සත්ත අරියපුග්ගලා සික්ඛන්තී. අරහා ඛිණ්ණසංවා සික්ඛිතසික්ඛොති. දක්ඛිණ විහඬගසුත්ත අට්ඨකථායං පන. ති සරණ සරණං ගතො උපාසකොපි සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපත්තො සඬගහිතොති චුත්තං. තත්ථ, සොනාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියාය පටිපත්තොනාම සොනාපත්ති මග්ගට්ඨො අරියපුග්ගලො. “සොහිසඬගහිතො”ති සම්බන්ධො. “ඵත්තාවතා පටික්ඛිත්තං හොති”ති සම්බන්ධො. “සඬසෙ අසඬගහිතො”ති සඬසංසරණං ගච්ඡාමිති ච, සුප්පටිපත්තො භගවතො සාවකසඬසොති ච, ඵවරුපෙසු යානෙසු ආගතෙ සඬස වචනෙ අසඬගහිතො. “න හිතං සරණං ගච්ඡන්තස්සසරණගමනං සම්පජ්ජති”ති ඉදං සඬසංසරණං ගච්ඡාමිති ඵත්ථ සඬස වචනෙතස්සපුග්ගලස්ස අසඬගහිත භාවසාධනත්ථං චුත්තං. තෙනාහ “තං පටික්ඛිත්තං හොති”ති. සථෙ පන සබ්බං භගවතො සාවකසඬසං අනුද්ධස්සතමෙව පුග්ගලං සඬසංසරණං ගච්ඡෙය්‍ය ආයස්මන්තං සරණං ගච්ඡාමිති. සරණ ගමනං න සම්පජ්ජතියෙව. අථ සබ්බං භගවතො සාවකසඬසං උද්දිස්ස තස්ස සන්තිකෙ සරණං ගච්ඡෙය්‍ය සඬසං සරණං ගච්ඡාමිති. සම්පජ්ජතියෙව. ඉදංද්ව දහරකාලෙ සබ්බජ්ජමං සරණගමනං සන්ධාය චුත්තං. ඉදංද්ව සරණ ගමනං නාම සකිං ගහෙත්වා රතනත්තයෙ සද්ධං අජ්ඣන්තස්ස යාවජ්ජිංපි න භිජ්ජති. පුනස්පුනං ගහණ කිච්චං නත්ථි. පුනස්පුනං ගණ්හන්තෙපි දොසොනත්ථි. පුනස්පුනං පුඤ්ඤං වඩ්ඪති. සබ්බජ්ජමං ගහණකාලෙ ච අඤ්ඤාන දින්නත්තා ලද්ධං නහොති. අත්තනොවථි හෙදෙන ලද්ධං හොති. තස්මා අඤ්ඤස්ස සන්තිකෙ අග්ගහෙත්වා සයමෙව වච්ඡෙදං ගණ්හන්තස්ස ගහට්ඨස්ස සරණ ගමනං සම්පජ්ජතියෙව. තථා සබ්බාති ගහට්ඨසීලානීති. සාමණෙර සරණ ගමනම්පන භික්ඛුනාදින්නමෙව ලබ්භති. තඤ්ච බො උභින්නංපියානකරණ සම්පත්තියා සති ඵවාති දට්ඨබ්බං. “චො”ති තුම්භාකං. යොධම්මො ච දෙසිතො යොවිනයොවපඤ්ඤත්තො. “මමච්චයෙනා”ති මමාතික්කමෙන. මයි පරිනිබ්බුතෙති චුත්තං හොති. සත්ථා භවිස්සතීති පාඨසෙසො. “සංවණ්ණිතො”ති සුට්ඨුතරංවණ්ණිතො ථොමිතො. “කල්‍යාණජපටිපත්තියං යිතොපි”ති තීසුකල්‍යාණජපටිපත්තියු අඤ්ඤතරජපටිපත්තියං යිතොපි. “අට්ඨිතොපි”ති සබ්බජ්ජමංපටිපත්තිබාහිරො දුස්සීලොපාපධම්මොති අධිජ්ජායො. විසෙසතො පන විනයජ්ජමං ඵව ඉධ පරියත්තාති දට්ඨබ්බා. “සො”ති සොදුස්සීලො පාපධම්මො. අත්තනොපි සරණං නහොති. අවස්සං අපායගාමියෙව සො හොතීති අධිජ්ජායො. “කුතො සරණං භවිස්සති”ති යොජනා. “අනෙකෙසු සුත්තසහස්සෙසු”ති විනයෙපි බහුති ගරහසුත්තපදාති දිස්සන්ති සුත්තන්තෙසුපි. විසෙසතො පන අග්ගික්ඛන්ධොපමසුත්තාදීසු.

සද්ධම්මච්චනත්ථෙ. කිලෙසෙසමෙත්ති වූපසමෙත්තීති සත්තොති වචනත්ථං සන්ධාය “සම්මකිලෙසාන”න්ති චුත්තං. සත්ත සද්දො පන

පසත්ථෙව, පුජිතෙව, සප්පුරිසෙව, පණ්ඩිතෙව, දිස්සතීති ඉමං අභිධානත්ථං සන්ධාය “පසත්ථාන”න්තිආදිවුත්තං. “සච්චොවා ධම්මො සද්ධම්මො”ති යොජනා. එතෙන සභාවතො අත්ථිසංවිජ්ජතීති සන්තොති දස්සෙති. “සො”ති අඤ්ඤතිත්ථිය ධම්මො. “ධාරෙන්තස්සා”ති සචන්ද්‍රග්ගහධාරණප්පටිපජ්ජනාදිවසෙන ධාරෙන්තස්ස. අභිනොයෙව සම්පජ්ජති, යෙභුයොන දුග්ගති විපාකත්තාති අධිජ්ජායො. “අයං පනා”ති සත්ථු සද්ධම්මො පන. “තථා ධාරෙන්තස්සා”ති අයං මෙ භිතොති ධාරෙන්තස්ස භිතොයෙවසම්පජ්ජති, සුගති නිබ්බාන සම්පාපකත්තාති අධිජ්ජායො.

“සමානදිට්ඨිසිලාන”න්ති සමානදිට්ඨිකානං සමානසිලානඤ්ච. එතෙන සමානදිට්ඨිසිලා ජනා ගණියන්ති එත්ථාති ගණො. සංහතියන්ති එකතොකරියන්ති එත්ථාති සඬ්ඝොති ඉමමත්ථං දීපෙති. සහ එකතො ධම්මං වරන්තීති සහධම්මිකා. එකස්ස සත්ථුනො ධම්ම විනයෙ පබ්බජිතා. තෙසං සහධම්මිකානං. භගවතො සාවකසඬ්ඝො උත්තමගණො නාම. යෙ කෙච්ච ලොකෙ සඬ්ඝවා ගණාවා. තථාගතස්ස සාවකසඬ්ඝො තෙසං අග්ගමක්ඛායතීති භි වුත්තං. සොයෙව ඉධ ගණුත්තමොති වුවචති විසෙසන පර නිපාත වසෙනාති අධිජ්ජායො. උත්තමසද්දස්ස ගුණනාමත්තා “ගුණමභියෙව පවත්තතී”ති වුත්තං. “තෙනා”ති උත්තම සද්දෙන. “ගණොති සඬ්ඝොයෙව වුවචති” සඬ්ඝසද්දස්සපි සමුහට්ඨෙ නිරුළුහත්තා, “සො විනයකම්මෙසු පසිද්ධො”ති පඤ්චසඬ්ඝා චතුර්වග්ගසඬ්ඝො, පඤ්චවග්ගසඬ්ඝො, දසවග්ගසඬ්ඝො, විසතිවග්ගසඬ්ඝො, අතිරෙකවිසතිවග්ගසඬ්ඝො, චතුර්වග්ගකරණියං කම්මං, පඤ්චවග්ගකරණියං කම්මන්තිආදිනා පසිද්ධො පාකටො. දක්ඛිණා වුවචති කම්මඤ්ච කම්මඵලඤ්ච සද්දහිත්වා ආයතිං විපාකජ්ඵලප්පටි ලාභත්ථාය දින්තං දානකම්මං දක්ඛන්ති වඩ්ඪන්ති සත්තා එතායාති කත්වා. තංදක්ඛිණං පටිග්ගණ්හිතුං අරහතීති දක්ඛිණෙයො. “අරහතී”ති ච අනුත්තර පුඤ්ඤක්ඛෙන්ත විසෙසත්තාදායකෙන ඉච්ඡිත පත්ථිතස්ස ආයතිං ඵලස්ස සුට්ඨසම්පාදනවසෙන දායකස්ස ච අවිරාධනතො අසඬ්ඛොයාප්පමෙයාවඩ්ඪි ආවහනතො ච පටිග්ගණ්හිතුං අරහති. එවරුපංහිදානං නාම උළාරදානං හොති. තං යෙසුද්ධස්සිලෙසුදියාති. තෙසං ඛෙන්ත දුට්ඨත්තා දායකෙන ඉච්ඡිතපත්ථිතං ඵලං න සම්පාදෙති. නිජ්ඵලං වා හොති. අප්පජ්ඵලං වා. එවංසති, තෙ දායකඤ්ච විරාධෙන්ති නාම. පුඤ්ඤජ්ඵලාති ච විනාසෙන්ති නාම. සයඤ්ච තංදානං පටිග්ගහණතො වා පරිභොගතො වා සද්ධාදෙයාං විනිපාතනතො වා දුග්ගති භාගිතො හොන්ති. තස්මාතෙ එවරුපං දානං පටිග්ගණ්හිතුං නාරහන්තීති. “උපසම්පදාකම්මං සම්මුති නාමා”ති එකෙන පරියායෙන සම්මුති කම්මං නාම. තඤ්චි කාමංතෙර සසුසම්මුති කම්මෙසුනාගතං. ඤත්ති චතුත්ථ කම්මවාවා සඬ්ඛාතාය පන සඬ්ඝසම්මුතියා සිද්ධත්තා තෙන පරියායෙන සම්මුති කම්මන්ති වුවචතීති. “උපසම්පන්නභූමිං පත්වා”ති උපසම්පන්නභූමි සඬ්ඛාතං උපරියානන්තරං පත්වා. තථා භි වුත්තං විනයෙ භික්ඛු විහඬිගෙ. ඤත්ති

අනුදීපනීපාඨ

චතුත්ථෙත කම්මෙන අකුප්පෙන යානාරහෙනාති. තත්ථ, “යානාරහෙනා”ති උපසම්පන්න භූමිසංඛාතං යානන්තරං පාපෙතුං අරහෙනාති අත්ථො. “උපසම්පන්නභූමී”ති ච උපසම්පන්න සීලං වුවිච්ඡි. “විනයකම්මෙසු පසිද්ධො”ති. සුඤ්ඤාත්මනෙ සංඛිංසො තිආදීසු පාකටො. අපිච “සම්මුති සංඛිංසො”ති, දෙවසංඛිංසාසමාගතාතිආදීසු විය බහුතං සමුහනට්ඨෙන ලොකසම්මුතියා සිද්ධොසංඛිංසො සම්මුති සංඛිංසොතිපි යුජ්ජති. “අරියපුග්ගලසමුහො”ති පුපුජ්ජනකල්‍යාණකො භික්ඛු පුබ්බෙ චුත්තනයෙන සොනාපත්ති මග්ගට්ඨෙ සංඛිගහිතොති, තෙන සහ අට්ඨවිධො අරිය පුග්ගලසමුහො. “සම්මුති සංඛිංසෙ අන්තොගධොයෙවා”ති එතෙන දක්ඛිණෙය්‍යසංඛිංසො නාම විසුං නවත්තබ්බො. තස්මිඤ්ච නවත්තබ්බෙ සති, සම්මුති සංඛිංසොතිපි චත්තබ්බ කිච්චං නත්ථී. භගවතො සාවකසංඛිංසො ත්වෙච චත්තබ්බං භොතිති දස්සෙති. සච්චමෙතං. ඉධ පන සංඛිංසවචනෙන ආගතට්ඨානස්ස දුට්ඨත්තා සංඛිංසස්ස දුට්ඨතා වුත්තා. තත්ථ සම්මුති සංඛිංසස්ස ආගතට්ඨානං විනයකම්මෙසුති වුත්තමෙව. ඉදානි අරියසංඛිංසස්ස ආගතට්ඨානං දස්සෙන්නො “තථාපී”තිආදිමාහ. තත්ථ සරණ ගමන...පෙ.... අනුස්සතිට්ඨානෙසු උපසම්පන්නභූතො භික්ඛුසංඛිංසොව ගහෙතබ්බො. දක්ඛිණාවිසුද්ධිට්ඨානෙ පන පුග්ගලිකදානෙසු චතුහි සොනාපත්තියංඛිගහි සමන්තාගතො උපාසකොපි සාමණෙරොපි යුජ්ජති. සංඛිංසික දානෙසු පන භික්ඛුසංඛිංසොව. “තථා තථා සංවණ්ණෙත්වා”ති ආහුනෙය්‍යො, පාහුනෙය්‍යො, දක්ඛිණෙය්‍යො, අඤ්ජලිකරණීය්‍යො, අනුත්තරං පුඤ්ඤකම්මෙත්තං ලොකස්සා, තිආදිනාසුට්ඨු ථොමෙත්වා. සො දක්ඛිණෙය්‍ය සංඛිංසො. “පුපුජ්ජන සංඛිංසො”ති ඉදං අරිය සංඛිංසෙන විනාකෙවලං පුපුජ්ජනසංඛිංසං සන්ධාය වුත්තං. එත්ථ ච සංඛිංස වචනෙන සංඛිංස පරියාපන්නො එකොපි භික්ඛු ගහෙතබ්බො. සො සචෙ පුපුජ්ජනො භොති, අනුත්තරං පුඤ්ඤකම්මෙත්තං නභොති. යදි අරිය පුග්ගලො භොති, අනුත්තරං පුඤ්ඤකම්මෙත්තං භොති.

දක්ඛිණවිහගසුත්තෙ සංඛිංසිකදානෙ භවිස්සන්ති ඛො පනානන්ද ගොත්‍රභූතො කාසාවකණ්ඨා දුස්සීලා පාපධම්මා. තෙසංපි සංඛිංසං උද්දිස්ස දානං දස්සන්ති. තදාපානන්ද සංඛිංසගතං දක්ඛිණං අසංඛිංසෙය්‍යං අප්පමෙය්‍යන්ති වදාමීති වුත්තත්තා සංඛිංසකට්ඨානං පත්වා කොචි භික්ඛු දක්ඛිණෙය්‍ය සංඛිංසෙ අසංඛිගහිතොති නත්ථීති දට්ඨබ්බො.

බෙත්තං දුසෙන්නීති බෙත්තදුට්ඨානී. තිණානී. බෙත්තදුට්ඨා කිලෙසා. වුත්තඤ්ඤිධම්මපදෙ.

තිණදොසානි බෙත්තානි, රාගදොසා අයංපජා;
තස්මාහි වීතරාගෙසු, දින්නං භොති මහප්ඵලං.

තිණදොසානි ඛෙත්තානි, දොසදොසා අයංපජා;
 තස්මාහි චිතදොසෙසු, දින්නං හොති මහජ්ඵලං.
 තිණදොසානි ඛෙත්තානි, මොහදොසා අයංපජා;
 තස්මාහි චිතමොහෙසු, දින්නං හොති මහජ්ඵලන්ති.

ඉධ පන සාතිස්සයතො ඛෙත්තදුට්ඨෙ කිලෙසෙ දස්සෙතුං
 “සක්කායදිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානුසයාන”න්ති චුත්තං. “සබ්බාලා”ති සන්තස්ස
 විජ්ජමානස්සභාවො සබ්බාලොතිවිග්ගහො. “අස්සා”ති පුටුප්පන සඬ්ඝස්ස.
 “සද්ධම්මපදෙ චුත්තනයෙනා”ති අපිට්ඨයදග්ගෙනාති චුත්තනයෙන.

සසද්ධම්මගණුත්තමපදත්ථානුදීපනී නිට්ඨිතා.

8. “අභිවාදියා”ති සුඛිහොතිසජ්ජුරිසාති එවං අභිවදාපෙත්වා. අභිවාදනඤ්ච
 නාම වන්දනාමෙවාති චුත්තං “වන්දිත්වා”ති. වන්දන්තොහි වන්දනෙයො
 වුද්ධෙ තථා වදාපෙති නාම. තථා වදනඤ්ච වන්දනෙයානංවුද්ධානං වත්තං.
 “පච්චුපට්ඨාපෙත්වා”ති පටිමුඛං උපට්ඨාපෙත්වා. “තිවිධා”ති ද්වාර හෙදෙන
 තිවිධා. “වන්දනෙයාන”න්ති බුද්ධාදීනං. “නිපජ්ජන්තො”ති නිපතන්තො.
 “අවන්දියෙසු”ති භික්ඛුහි අවන්දිතබ්බෙ සුනවකතරාදීසු. “ගුණපදානි”ති
 ගුණදීපකානි අරහං සම්මාසම්බුද්ධොතිආදිපදානි. එත්ථවකායෙනවන්දනීතිආදි
 උපචාර වචනං හොති. යථා වක්ඛුනා රූපං පස්සති. තථාහි චුත්තං අට්ඨකථාසු
 වක්ඛුනා රූපං දිස්වාති කරණවසෙන වක්ඛුති ලද්ධවොහාරෙන රූපදස්සන
 සමත්ථෙන වක්ඛු විඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වා. පොරාණා පනාහු වක්ඛු රූපං න
 පස්සති, අවිත්තත්තා. චිත්තං න පස්සති, අවක්ඛුත්තා. ද්වාරාරම්මණ
 සඬ්ඝට්ටනෙ පන සති වක්ඛු පසාදවත්ථු කෙනචිත්තෙන පස්සති. ඊදිසි පනෙසා
 කථා ධනුනා විජ්ඣනීතිආදීසු විය සසම්භාර කථානාම හොති. තස්මා වක්ඛුනා
 රූපං දිස්වාති වක්ඛු විඤ්ඤාණෙන රූපං දිස්වාති අයමෙවෙත්ථ අත්ථොති.
 එත්ථහි “කායෙනා”ති කාය විඤ්ඤත්තිසඬ්ඛානං ද්වාර රූපං කරණං හොති.
 තස්මා වක්ඛුනාති වචනෙ උපචාර වචනෙ සති කායෙනාති වචනංපි උපචාර
 වචනන්ති විඤ්ඤායති. තථා වක්ඛුනාති පදෙ වක්ඛුවිඤ්ඤාණෙනාති අත්ථෙ සති
 කායෙනාති පදෙපි කායකම්මෙනාති අත්ථො විඤ්ඤායති. වාචාය වන්දති,
 මනසාවන්දති,ති පදෙසුපි එසනෙයො. එවඤ්ච සති, කාය කම්මෙනවන්දාමි,
 වචිකම්මෙන වන්දාමි, මනොකම්මෙන වන්දාමි, තීහි කම්මෙහි වන්දාමිති
 ඉදමෙව මුඛ්‍යවචනන්ති සිද්ධං හොති. සබ්බමිදං ඉන්ද්‍රිය සංවරසීලට්ඨානෙ
 අට්ඨකථාසු ආගතත්තා චුත්තං. වක්ඛුනාති ඉදං පන මුඛ්‍ය කරණ වචනමෙව
 සම්භවති. කස්මා, වක්ඛුස්ස දස්සනසඬ්ඛාතස්ස වක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස වත්ථු
 පුරෙජාතින්ද්‍රියපච්චයවිසෙසත්තා. සොතෙන සද්දංසුත්වාතිආදීසුපි එසනෙයො.

අනුදීපනීපාඨ

කායෙනවන්දති, වාචායවන්දති, ති එත්ථ තංකායවච්චිඤ්ඤත්ති රූප ද්වයං කිඤ්ඤවාපි සහජාත චෙතනා කම්මෙන ජාතං හොති. න තං චෙතනාකම්මං විඤ්ඤත්ති ද්වයෙනජාතං. එවං සන්තෙපි තං රූප ද්වයං තස්සාවෙතනාය කායවන්දනාකම්ම, වච්චන්දනාකම්ම සිද්ධියා උපනිස්සය පච්චයවිසෙසො හොති. යථාතං මානිතො ජාතො පුත්තො වුද්ධි පත්තො තං තං කම්මෙසු මාතුයා බල වූපනිස්සයො හොති. එවඤ්ඤා කත්වා තං රූපද්වයං අභිධම්මෙ ද්වාරරූපන්ති වුත්තං. තස්මා ‘කායෙන, වාචායා, ති ඉදංපි මුඛා කරණ වචනමෙවාති දට්ඨබ්බං. කායෙනාති පන කායකම්මෙනාති අත්ථෙ සති, තස්සකම්මස්ස වන්දනාකිරියාය සහ අහෙදො ආපජ්ජතීති වෙ. නාපජ්ජති. කස්මා චෙතනාහං භික්ඛවෙ කම්මං වදාමි, චෙතයිත්වා කම්මං කරොති ‘කායෙන, වාචාය, මනසාති ඉමස්මිං සුත්තෙ යථාහි “චෙතයිත්වා”ති පුරිමචෙතනාහි චෙත යිත්වා. “කම්මං කරොති”ති පච්ඡිමං සන්තිට්ඨාපන චෙතනා කම්මං කරොතීති අත්ථො. තථා ඉධපි පුරිමපච්ඡිමචෙතනා සම්භවතොති. එත්ථ හි “කායකම්මෙනා”ති පුරිමචෙතනා කම්මං ගය්හති. “වන්දති”ති පච්ඡිම සන්තිට්ඨාපනචෙතනාකම්මන්ති.

9. “රවයන්තො”ති විදහන්තො. “රවයිස්සති”ති අපච්චක්ඛෙ අතීතෙ අනාගතවචනං. “පොත්ථකාරුළ්භ”න්ති පොත්ථක පත්තෙසුලිඛනවසෙන ආරුළ්භං.

10. අභිධම්මත්ථපදෙ. “අභිධම්මෙ”ති අභිධම්මජ්ජකරණෙ. “එත්ථ, එතෙනා”ති වචනෙහි සඬගහසද්දස්ස එකසෙසවිධානංපි විඤ්ඤායති. “අඤ්ඤංපාළිද්වයං වුච්චති”. කස්මාතං පාළිද්වයං අභිධම්මො නාමාති වුත්තං “තඤ්ඤා”තිආදි. “යථාපවත්තෙ”ති අත්තනො පච්චයානුරූපං පවත්තෙ. “පරමත්ථධම්මෙ එවා”ති ද්වෙ මෙ භික්ඛවෙ පුග්ගලා, තයොමෙභික්ඛවෙ පුග්ගලාතිආදිනා පඤ්ඤත්තිවොහාරෙත පවත්තාපි දෙසනා පරමත්ථ ධම්මෙහි විනා නපවත්තති. පරමත්ථ ධම්මානං නානත්තවසෙනෙව පුග්ගලානං නානත්තසම්භවතො. තස්මා පරමත්ථධම්මෙ එව දීපෙති. න ආණාච්චානං දීපෙති. “ද්විසුධම්මෙසු”ති නිද්ධාරණෙ භූමිමවචනං. “යොඉතරතො”ති නිද්ධාරණීයං. “යො”ති යො ධම්මො. “ඉතරතො”ති ඉතර ධම්මතො සුත්තන්ත ධම්මතො. “එවඤ්ඤා කත්වා”ති ඉමිනාකාරණෙනාති අත්ථො. අට්ඨකථාසු වුත්තන්ති සම්බන්ධො. දෙසෙතබ්බජ්ජකාරානං අනවසෙසවිහත්තිවසෙන අතිරෙකතා, සුද්ධ ධම්මාධිට්ඨාන දෙසනා පවත්තිවසෙන විසෙසනා යොජෙතබ්බා. “යතො”ති යස්මා අනවසෙසවිහත්තිතො, අතිවිත්ථාරදෙසනාභාවතොති වුත්තං හොති. කස්මා දෙවෙසු එව දෙසෙන්නීති ආහ “න හි මනුස්සා”තිආදි. තත්ථ “න හි මනුස්සා පටිග්ගහෙතුං සක්කොන්ති”ති සම්බන්ධො. “පවත්තනයොග්ග”න්ති පවත්තනත්ථාය පහොන්තං. “කථාමග්ග”න්ති දෙසනාකථාපබන්ධං. “එකමාතිකානු බන්ධා”ති කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මාතිආදිකං එකං අභිධම්ම

මානිකං අනුගතා. “තස්සා”ති අභිධම්මස්ස. අතිරෙක විසෙසතන්ති සම්බන්ධො. “තත්ථා”ති තිස්සං අට්ඨසාලිනියං. ආදිම්භියෙවතත්ථ කෙනට්ඨෙන අභිධම්මො, ධම්මාතිරෙක ධම්මවිසෙසට්ඨෙ නා-ති වත්ථා තදත්ථං විත්ථාරෙන්නො සුත්තස්සෙති පත්ථා පඤ්චක්ඛන්ධා එකදෙසෙනෙව විහත්තා, නනිප්පදෙසෙන. අභිධම්මං පත්ථා පන නිප්පදෙසතොව විහත්තා-ති වුත්තං. තෙනාහ “ධම්මනාමිකාන”න්තිආදිං. “ධම්මො පනා”ති පාළිද්වයමාහ. “එවං සන්තෙසී”ති අට්ඨසාලිනියං එවං විචාරිතෙපිසති. “සබ්බජෙට්ඨකො”ති තිණ්ණං පිටකානං මජ්ඣිමනිකායෙට්ඨකො. කස්මා සබ්බජෙට්ඨකො සියාති ආහ “විනයං විචණ්ණෙන්තස්සෙති”තිආදිං. තත්ථ “විචණ්ණෙන්තස්සා”ති ගරහන්තස්ස. වරති පවත්තතීති වක්කං. ලොකස්මිං කෙනවි සමණෙන වා බ්‍රාහ්මණෙන වා දෙවෙන වා මාරෙන වා බ්‍රහ්මුනා වා පටිනිවත්තිතුං අසක්කුණෙය්‍යං ආණාච්චානං ආණාචක්කං නාම. තථා අසක්කුණෙය්‍යං දෙසනා විධානං ධම්මචක්කං නාම. තත්ථ, යො පන භික්ඛු මෙටුනං ධම්මං පටිසෙවති, පාරාජිකො හොති අසංවාසො-තිආදිනා නයෙන පවත්තං ආණාච්චානං ආණාචක්කං නාම. වත්තාරිමානි භික්ඛවෙ අරියසච්චානී-තිආදිකං දෙසනා විධානං ධම්මචක්කං නාම. තදුභයංපි කොචි භින්දිතුං පාරාජිකං වා භික්ඛුං අපාරාජිකං කාතුං චතුස්සච්චං වා ධම්මං අසච්චං කාතුං නසක්කොති. අථ බො කරොන්නොයෙව දෙවදත්තොවිය ආපායිකො හොති. පාරාජිකොච භික්ඛු අත්තානං සුද්ධං අකරොන්නො අපායගාමියෙව හොති. එවං සබ්බෙසු විනය සික්ඛාපදෙසු. එවං කෙනවි පටිනිවත්තිතුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා තදුභයංපි අප්පට්ඨත්තියං චක්කං නාම හොති. “විනයො නාම සාසනස්ස මූල”න්ති විනයෙ ධීතෙ භික්ඛුසඨිසො පඤ්ඤායති. භික්ඛු සඨිසෙ පඤ්ඤායන්තෙ තිව්ධොපිසද්ධම්මොපඤ්ඤායති, තිව්ධංපි සත්ථුසාසනං තිට්ඨති. එවං විනයො තිව්ධස්සසාසනස්ස මූලං හොතීති. කථංඤ්චපරියත්තිසද්ධම්මෙ පඤ්ඤායන්තෙ තිව්ධංපි සාසනං තිට්ඨතීති. වුච්චතෙ. තත්ථ සාසනං තිට්ඨතීති කිත්තකංකාලං තිට්ඨතීති. පඤ්චවස්සසහස්සානි තිට්ඨතීති පොරාණට්ඨකථාසුකථංසු. මිච්ඡාචාදිනොපනවදන්ති විනයෙ වුළුවග්ගෙභික්ඛුනික්ඛන්ධකෙ සවෙ ආනන්ද මමසාසනෙමාතුගාමො පබ්බජ්ජං නලභෙය්‍ය. වස්සසහස්සං සද්ධම්මො තිට්ඨෙය්‍ය. ඉදානි මාතුගාමස්ස පබ්බජ්ජා අනුඤ්ඤාතා ගොතමියා පුනප්පුනං ආයාචනං උපාදාය. පඤ්චෙවදානි ආනන්ද වස්සසතානි සද්ධම්මොදස්සතීති වුත්තං. තස්මා බුද්ධසාසනං පඤ්චවස්සසතානි එව තිට්ඨති. තතොපරං එකදිවසංපි න තිට්ඨති. ඉදානි සාසනප්පට්ඨ රූපකමත්තං හොතීති. තං තෙසං මිච්ඡා වචනමත්තං. “පඤ්චෙවවස්සසතානී”ති ඉදං පන සන්නිට්ඨාන වචනං නහොති. මාතුගාමානං ආදීනව දීපනමත්තවචනං. සො ව ආදීනවො අට්ඨගරුධම්මෙ සණ්ඨපෙත්ථා සත්ථාරා එව පටිබාහිතො. පුන “වස්සසහස්ස”න්ති ඉදමෙවසන්නිට්ඨාන වචනං ජාතන්ති. එත්ථපිකෙවිචදන්ති වස්සසහස්සමෙව සාසනං තිට්ඨති, තතොපරං එකදිවස මත්තංපි න තිට්ඨති,

අනුදීපනීපාඨ

අන්තර්ධායනි. තදා සීමායොපි අසීමා හොන්ති. පච්ඡානාසු උපසම්පාදිතාපි අනුපසම්පන්නා හොන්ති. ඉදානි සාසනප්පට් රූපකමත්තං හොන්ති. ඉදංපි තෙසං අත්ථඤ්චකාරණඤ්ච අදිස්වා අජානිත්වා චුත්තත්තා මිච්ඡා වචනමත්තං හොති. අයං පනෙත්ථ අත්ථො. “වස්සසහස්සං සද්ධම්මො තිට්ඨෙය්‍යා”ති වස්සසහස්සමෙව සද්ධම්මො අපරිභායමානො තිට්ඨෙය්‍ය. තතොපරං පන න තිට්ඨෙය්‍ය, අනුක්කමෙන පරිභායමානො ගච්ඡෙය්‍යාති. කථං පන අපරිභායමානො තිට්ඨති, කථඤ්ච පරිභායමානො ගච්ඡති. චුච්චතෙ. පඤ්චසඩ්ඝා වෙදිතඛ්ඛා. යෙසු සඩ්ඝෙ සුසද්ධම්මො තිට්ඨති. කතමෙ පඤ්ච. බ්‍රිහස්පතිසඩ්ඝො, අනාගාමිසඩ්ඝො, සකදාගාමිසඩ්ඝො, සොතාපන්නසඩ්ඝො, පුට්ඨජ්ජනකල්‍යාණකසඩ්ඝො,ති. තත්ථ, වස්සසහස්සබ්බන්තරෙ සබ්බෙපඤ්චසඩ්ඝා පඤ්ඤායන්ති. එවං වස්සසහස්සං සද්ධම්මො අපරිභායමානො තිට්ඨති. තතොපරං බ්‍රිහස්පතිසඩ්ඝො න පඤ්ඤායති. සෙසානි චත්තාරිවස්සසහස්සානි අනුක්කමෙන සෙසානං චතුන්නං සඩ්ඝානං බ්‍රෙත්තානි ජාතානි. එවං තතොපරං පරිභායමානො ගච්ඡති අයමෙත්ථ අත්ථො. කාරණං චුච්චතෙ. “සද්ධම්මො තිට්ඨෙය්‍යා”ති එත්ථ තිට්ඨො සද්ධම්මො ‘පරියත්තිසද්ධම්මො, පටිපත්තිසද්ධම්මො, පටිවෙධසද්ධම්මො,ති. සො එව තිට්ඨං සාසනන්ති ච චුච්චති. තත්ථ, පරියත්ති සද්ධම්මො නාම සාට්ඨකථානිකීණිපිටකානි. සොච එතරහි පරිපුණ්ණො තිට්ඨති. කථං පරියත්ති සාසනං පටිරූපකමත්තං භවෙය්‍ය. භික්ඛු ච පරියත්තිකම්මිකා අනෙක සතසහස්සමත්තා පඤ්ඤායන්ති. කථඤ්චිදං සාසනං තතොපරං එකදිවසංපි න තිට්ඨෙය්‍ය. තෙ ච භික්ඛු සීලප්පටිපත්තියං ධීතා අනෙක සතසහස්සමත්තා එතරහි සන්ධිස්සන්ති. කථඤ්ච පටිපත්ති සාසනං තතොපරං න තිට්ඨෙය්‍ය. පරියත්තියාව පටිපත්තියාව තිට්ඨමානායපටිවෙධසද්ධම්මොපි න තිට්ඨති න චත්තඛ්ඛො. යථාහි-එකො ධනසෙට්ඨි නාම අත්ථී. සො පුත්තධීතු පරම්පරානං අත්ථාය මහන්තාරතනනිධයො භූමියං බහුසුට්ඨානෙසු නිදහිත්වා යපිතා හොන්ති. පොත්ථකෙසු ච තෙසං පවත්තිං පරිපුණ්ණං ලිබ්බිත්වා යපෙති. තත්ථ නිමිසු ච පොත්ථකෙසු ච අක්ඛරෙසු ච ධරන්තෙසු තෙනිධයො නස්සන්ති අන්තර්ධායන්ති න චත්තඛ්ඛායෙව. එවමිදං සාසනං දට්ඨඛ්ඛං. තත්ථහි නිධිනංනිධානභූමිසදිසං තෙපිටකං බුද්ධචචනං, ධනරතනසදිසානි ධම්මරතනානි. යථා ච සෙට්ඨිවංසෙජාතො බලසම්පන්නො පුරිසො පොත්ථකං පස්සිත්වා සුට්ඨු බණන්තො තානිරතනානි ලභිස්සති යෙව. එවමිධපි බලසම්පන්නො භික්ඛු දෙසනාධම්මං සුත්වා සුට්ඨු පටිපජ්ජන්තො තානිධම්මරතනානි ලභිස්සති යෙව. ලභමානෙ ච සති, කථං තානිධම්මරතනානි අන්තර්භිතානි. සීමානඤ්ච පවත්තිවානිචත්ති වා ආණාවක්කස්සෙව විසයො හොති. න ධම්මවක්කස්ස. යඤ්ච චුත්තං-පඤ්චෙවචවස්සසතානිසද්ධම්මො යස්සති ච, - වස්සසහස්සං සද්ධම්මො තිට්ඨෙය්‍යාති ච. ඉදඤ්ච චචනං ධම්මවක්කමෙව හොති, න ආණාවක්කං. බද්ධසීමායො ච නිචත්තමානා ද්විහි

කාරණෙහි නිවත්තන්ති අන්තරධායන්ති. ආණාවක්කභූතාය කම්මවාචාය සමුහනනෙන වා, සාසනස්ස වා අන්තරධානෙන. තත්ථ වස්සසහස්සපරියන්තෙ කම්මවාචාය සමුහනනඤ්ච නත්ථි. සාසනන්තරධානඤ්ච නාම අනාගතෙ ධාතුපරිනිබ්බානෙන පරිවර්ජන්තං හොති. ධාතුපරිනිබ්බානෙන ජාතෙ සබ්බං ආණාවක්කං විගතං හොති, අන්තරධායති. ධම්මවක්කං පන දෙවලොකෙසු යාවානාගතබුද්ධකාලාපි පවත්තිස්සතියෙව ආලවකප්‍රවිජාගාථායො විය. අපිවයො වො ආනන්ද මයා ධම්මො ව විනයො ව දෙසිතො පඤ්ඤත්තො. සො වො මමච්චයෙන සත්ථා-ති චුත්තං. සොවති පිටකභූතො ධම්මවිනයො සත්ථා එතරහි තිවිධංපි සාසනං ලොකස්ස දීපෙන්තො පකාසෙන්තො තිට්ඨති. යතොබුද්ධභාසිකානං දෙවමනුස්සානං නානා බාහිරකෙහි ජනෙහි අසාධාරණො මහන්තො ඤාණාලොකො එතරහි විජ්ජොතමානො පවත්ති. තෙහි සබ්බඤ්ඤාඤාණානං දෙසිතාති එතරහිධරමානාති චතුරාසීති ධම්මක්ඛන්ධ සහස්සාති සුත්ථා අනමතග්ගෙසංසාරෙ අනන්තාසු ලොකධාතුසු සබ්බංලොකත්තයජ්ජවත්තිඤ්ච, සබ්බංධම්මජ්ජවත්තිඤ්ච, සබ්බඤ්ඤාඤාණානුගතිකෙන සුතමයඤ්ඤාණෙන ජානන්ති. ආයතිඤ්ච සග්ගත්ථාය ව මග්ගඵලනිබ්බානත්ථාය ව නානාපුඤ්ඤකිරියවත්ථුති ආරහන්ති, පබ්බජන්ති. පරියත්තිං පරියාපුණන්ති. පටිපත්තිං පුරෙත්ති. භාවනංභාවෙන්ති. ඉදං සබ්බං සාසනජ්ජට්ඨපකමත්තංන හොති. එකන්ත සාසනං හොති. කස්මා, යථා ධම්මං යථා විනයං පටිපජ්ජනතො. ඉමාය ව පටිපත්තියා ආයතිං සග්ගමග්ගඵල නිබ්බානජ්ජට්ඨාභාය සංවත්තතිකත්තාති. එත්තාවතා සබ්බං මිච්ඡාචාදීනං මිච්ඡාවචනං විධම්තංවිද්ධංසිතං හොතීති.

පණාමගාථාවණ්ණනා.

11. දුතියගාථාවණ්ණනායං. “ආදිගාථායා”ති පථමගාථාවාකොන. “තං තං පයොජනසහිතෙ”ති තෙනතෙනපයොජනෙන සහිතෙ. “පඤ්ච අත්ථෙ”ති පඤ්චපිණ්ඩත්ථෙ. “තෙඅහිධම්මත්ථෙ”ති අහිධම්මත්ථපදෙ දීපිතෙ තෙඅහිධම්මත්ථෙ. “තත්ථා”ති තිස්සං දුතියගාථායං. “නතු චුත්ත”න්ති නපනපකරණංපි පුබ්බෙචුත්තං හොති. අහිධම්මත්ථා කුතොපුබ්බෙචුත්තා හොත්තීති යොජනා. එවංතීසු අත්ථවිකජ්ජෙසු පථමස්ස කාලවිරොධං දස්සෙත්වා ඉදාති දුතිය තතියානං සද්දතොවිරොධං වත්තුං. “නවා”තිආදිමාහ. තත්ථ “ආදිමිහි යෙවා”ති එතෙන යදාකදාවි පච්චාමසනං අජ්ජධානන්ති දස්සෙති. “අජ්ජධානපදානී”ති අහිධම්මත්ථසඬගහන්ති ඉමස්මි. එකස්මි. සමාසපදෙ පුරිමාති විසෙසන පදාති. තත්ථ සබ්බථාපි චුත්තාති යොජිතෙ සති, තස්මි. අහිධම්මත්ථසඬගහජ්ජකරණෙ තස්මි. අහිධම්මත්ථ පදෙවා සබ්බථා මයා චුත්තාති අත්ථො හොති. සො න යුජ්ජති. තස්මි. අහිධම්මෙ බුද්ධෙන හගවතා සබ්බථා චුත්තාති අත්ථො යුජ්ජති. අජ්ජධානපදං පච්චාමසතීති දොසොපන ආපජ්ජතෙව. තෙනාහ “එවඤ්ඤිසතී”තිආදිං. තත්ථ, “එවඤ්ඤිසතී”ති

අනුදීපනීපාඨ

අට්ඨසාලිනියං විය ඉධ අභිධම්මත්ථසඬගහපදං පච්චාමසන්නෙ සති. භිසද්දො ඵල වාක්‍යජොතකො. ලද්ධගුණජොතකොතිපි යුජ්ජති. “පටික්ඛිත්තා හොති” තස්මිං අභිධම්මත්ථසඬගහපදෙ මයා සබ්බථා වුත්තාති අත්ථස්ස සම්භවතො. න කෙවලං සො ඵව දොසො ආපජ්ජති. අපරොපිදොසො අත්ථිති දස්සෙතුං “සාහි”තිආදිමාහ. ධාතුකථායං

වුත්තෙනසඬගහාසඬගහාදිජ්ජකාරෙනාතියොජනා.

12. පරමත්ථපදවණ්ණනායං. විසෙසනපදං නාම කත්ථවි භූතකථනත්ථායවා පයුජ්ජති කණ්ණොකාකො, සෙතොබකො,ති. කත්ථවි අඤ්ඤතිවත්තනත්ථාය වා පයුජ්ජති නිලොපටො, නිලංපුජ්ඵ, ත්ති. ඉධ පන අඤ්ඤ නිවත්තනත්ථායාති දස්සෙතුං “දුට්ඨානිහිසච්චානි”තිආදිමාහ. පඤ්ඤාපියතීතිපඤ්ඤත්ති. පඤ්ඤාපනඤ්ච නාම සමග්ගානං ජනානං වොහාරෙන ව සම්පට්ඨිතෙන වාති ද්විහි අඬගෙහි සිජ්ඤතීති ආහ “තෙවමහාජනා”තිආදිං. “තස්මානෙ සම්මුති සච්චන්ති වුච්චන්ති”ති සම්බන්ධො. “සම්මතත්තා”ති වොහරිතත්තාවෙව සම්පට්ඨිතත්තා ව. “වච්චිසච්චවිරතිසච්චාන”ත්ති ඵත්ථ වච්චිසච්චං නාම මුසාවාදරහිතං සච්චවචනං. විරතිසච්චං නාම සම්මාවාවාචරති. සාහි මුසාවාදාදීහි වච්චිවචරිතෙහි විරමණමත්තෙන වච්චිසච්චන්ති වුච්චති. “වත්ථුභූතත්තා”ති අධිට්ඨානභූතත්තා. සම්මුතිසච්චන්ති වුච්චන්ති, සම්මතත්තා සම්මුති ව, සා සච්චානං වත්ථුභූතත්තා සච්චඤ්චාති කත්වා. සම්මුතියා සිද්ධං සච්චං සම්මුතිසච්චන්තිපි යුජ්ජති. “සම්මාපටිපජ්ජන්තා”ති පාණො නහන්තබ්බො, සබ්බෙසත්තා අවෙරා හොන්තුතිආදිනා සම්මාපටිපජ්ජන්තා. “සබ්බලොකියසම්පත්තියො”ති දානසීලාදීනං පුඤ්ඤකිරියවත්ථුනං ඵලවිපාකභූතා සබ්බලොකියසම්පත්තියො. සබ්බෙ “බොධිසම්භාරධම්මෙ”ති දානපාරමිසීලපාරමිආදිකෙපාරමිධම්මෙ. “ආරාධෙන්ති”ති සම්පාදෙන්ති. “මිච්ඡාපටිපජ්ජන්තා”ති දුට්ඨවරිත දුරාජීවමිච්ඡාජීවාදීනං වසෙන මිච්ඡාපටිපජ්ජන්තා. “ඵවං මහන්තං සම්මුති සච්ච”ත්ති ඵතෙන අහං පරමත්ථ සච්චමෙවගණ්හාමිති සම්මුති සච්චං නහින්දිතබ්බං. භින්දන්තොහි සබ්බසම්පත්තීහි පරිබාහිරො අස්සාති දස්සෙති. කථඤ්ච තං භින්දතීති. සත්තො නාම නත්ථි. සත්තස්ස භවතොසඬකන්ති නාම නත්ථි. භවතිබ්බත්තකං කුසලාකුසලකම්මං නාම නත්ථිති ගණ්හන්තො උච්ඡෙදදිට්ඨියං තිට්ඨති. සබ්බසම්පත්තීහි පරිබාහිරො හොති. අපාය පුරකො භවතීති. “විජ්ජමානන්තවෙව ගණ්හාපෙති”ති සඤ්ඤා චිත්තදිට්ඨි විපල්ලාසානං වත්ථුභාවෙන ගණ්හාපෙති. තෙනාහ “සක්කායදිට්ඨි”තිආදිං. “ඵවං විපරිතඤ්ඤි සම්මුතිසච්ච”ත්ති ඵතෙනසම්මුති සච්චමෙවදළ්භං ගහෙත්වා පරමත්ථ සච්චං නහින්දිතබ්බං. භින්දන්තොහි තාහි දිට්ඨිහි නමුච්චති. කථඤ්ච තං භින්දති. බන්ධෙ වා බන්ධමුත්තකෙවා අත්තජීවෙ ගහෙත්වා තෙව අත්තජීවා පරම්මරණා උච්ඡිජ්ජන්තීති ගණ්හන්තො උච්ඡෙදදිට්ඨියං තිට්ඨති. තෙ ව අත්තජීවා භවාහවෙසුසස්සතා හුත්වා භවතොභවං සංසරන්ති සන්ධාවන්තීති

ගණ්හන්තොසස්සනදිට්ඨියං තිට්ඨති. “නව්සංවාදෙන්ති”ති විපරිතං නාපාදෙන්ති. “තං පනා”ති සභාවසච්චං පන. අනුභවනභෙදමත්තං උපාදායෙව වෙදනා සුඛාති චුත්තා. සබ්බාකාරතො සුඛභූතත්තා වෙදනා සුඛාති චුත්තා නභොති. “සබ්බාපිවෙදනා දුක්ඛා එවා”ති පධානත්ථො. තත්ථ අනුභවනභෙදො තිච්චො. සාතතො වා අනුභවනං, අස්සාතතො වා, මජ්ඣන්තතො වා. “දුක්ඛා එවා”ති භයට්ඨෙත දුක්ඛා එව. භයට්ඨෙතාති ව සංසාර භයදස්සිහිභාගිතබ්බට්ඨෙත. සුඛො විපාකො යෙසං තෙ සුඛවිපාකා. තෙභූමකකුසලා. “කුසලසම්මතා”ති එතෙන සභාවසච්චෙපි එතෙවොභාරා ලොකසම්මුති නිස්සිතාති දීපෙති. “සාසවතා”ති ආසවෙහි සහිතභාවො. “සංකිලෙසි කතා”ති සංකිලෙස ධම්මෙහි සංයුත්තභාවො. ඔසෙහි ව යොගෙහි ව උපාදානෙහි ව පත්තබ්බභාවො “ඔසනීයයොගනීය උපාදානීයතා”. අධිකා අත්තා අජ්ඣන්තා. බහිද්ධාරුක්ඛෙරුපධම්මාරුක්ඛස්ස අත්තානාම සාරට්ඨෙත. සාඛායං රුපධම්මා සාඛාය අත්තානාම සාරට්ඨෙත. සත්තසත්තානපරියාපන්තා පන රුපාරුපධම්මා තණ්හාපරිග්ගහ දළ්භට්ඨෙත තතො බහිද්ධා අත්තතො අධිකා අත්තාති අත්ථෙත අජ්ඣන්තාති ලොකසම්මුති භොති. තෙනාහ “අජ්ඣන්තතිකඤ්චා”තිආදිං. දුක්ඛනිරොධ මග්ගභාවො ව, ඉති ඉදං චතුක්කං අරියසච්චං නාමාති යොජනා. “ඉදමෙවා”ති ඉදං චතුක්කමෙව. “අචලමාන”න්ති එතෙන අරියසද්දස්ස අත්ථං දීපෙති. තෙභූමක ධම්මානං සුඛතා නාම චලා භොති. කස්මා, අනිච්ච ධම්මත්තා. තෙ ධම්මෙසුඛාති ගහෙත්වා අත්තතො අජ්ඣන්තඛිගං කරොන්තා අවිරොනෙව දුක්ඛං පාපුණන්ති. තෙ ධම්මෙ දුක්ඛාති ඤත්වා තෙහිවිමුත්තා පුන දුක්ඛං පාපුණන්ති නත්ථි. එසන යො සෙසඅරියසච්චෙසු. “තෙසු”තිආදිමිති දුට්ඨානිහි සච්චානිති චුත්තෙසු ද්විසු සච්චෙසු. “තෙන චුත්ත”න්තිආදි ලද්ධගුණවචනං. “යො විනා අඤ්ඤාපදෙසෙනා”ති එත්ථ අඤ්ඤාපදෙසො නාම අට්ඨධම්ම සමොධානං නිස්සාය සට්ඨානං පඤ්ඤායති, පට්ඨානං පඤ්ඤායති, තං ස්ථානං අත්තතො සභාවෙන විනා අඤ්ඤාපදෙසෙන සිද්ධං භොති. යාපනවිත්තන කිරියා නාම අත්ථි. යං විත්තන්ති චුච්චති. සා අඤ්ඤාපදෙසෙන සිද්ධා න භොති. අත්තතො සභාවෙනෙවසිද්ධා. එසන යො චුසනකිරියා, වෙදයිතකිරියා, දීසුති. ඉමමත්ථං දස්සෙතුං. “යොවිනා අඤ්ඤාපදෙසෙනා”තිආදිමාහ. “විත්තෙනපරිකප්පෙත්වා”ති මනොවිඤ්ඤාණ විත්තෙන අවිජ්ජමානං ස්ථානං විජ්ජමානං කත්වා. “සවිග්ගහං කත්වා”ති සරීරං කත්වා. චත්ථු දබ්බසහිතං කත්වාති චුත්තං භොති. “විත්තමයොවිත්තනිමිතො”ති සුපිනන්තෙ දිට්ඨරූපානි විය විත්තෙනපකතො විත්තෙන නිමිතො. කස්මා සභාවසිද්ධො පරමත්ථො නාමාති ආහ “සොහි”තිආදිං. “සන්ති”ති එතෙන අසධාතු වසෙන අත්ථොති සිද්ධං චුත්තං. සද්දාබුද්ධිහි අරණියතො උපගන්තබ්බතො අත්ථොතිපිවදන්ති. “ඉතරතො”ති පරිකප්පසිද්ධතො. “පරමො”ති අධිකො. තෙනාහ “උක්කංසගතො”ති. එතෙන පරමසද්දස්ස

අනුදීපනිපාඨ

අධිකත්ථං වදති. ඉදානි තස්ස උත්තමත්ථං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදිවුත්තං. තත්ථ, ඉමස්මිං බුද්ධසාසනෙ පඤ්චසාසන කිව්වානි මහන්තානි අභිඤ්ඤෙය්‍යානං ධම්මානං අභිජානනං. පරිඤ්ඤෙය්‍යානං පරිජානනං. පහාතබ්බානං පහානං. සච්ඡි කාතබ්බානං සච්ඡිකරණං. භාවෙනබ්බානං භාවනානි. තත්ථ සබ්බෙපි පරමත්ථ ධම්මා අභිඤ්ඤෙය්‍යා නාම. දුක්ඛ සච්චධම්මා පරිඤ්ඤෙය්‍යා නාම. සමුදය සච්චධම්මා පහාතබ්බා නාම. සාමඤ්ඤප්ඵලානි ච නිබ්බානඤ්ච සච්ඡිකාතබ්බා නාම. මග්ගසච්චධම්මා භාවෙනබ්බා නාම. තෙසු ධම්මෙසු තෙසං කිව්වානං සිද්ධියා ඉමස්මිං සාසනෙ සාසනකිව්වං සිද්ධං හොති. නිට්ඨානං ගච්ඡති. තෙ ච ධම්මා ඵච රූපානං සාසන කිව්වානං අවිරාධකත්තා අවිසංවාදකත්තා උත්තමට්ඨෙයන පරමත්ථා නාම හොන්තීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදිමාහ. තත්ථ “යෙ”තියෙජනා. “අය”න්ති අයං ධම්මො. “තස්සා”ති තස්ස අභිඤ්ඤෙය්‍යස්ස, තස්ස පරිඤ්ඤෙය්‍යස්ස, තස්ස පහාතබ්බස්ස, තස්ස සච්ඡිකා තබ්බස්ස තස්ස භාවෙනබ්බස්සාති සම්බන්ධො. පරමත්ථවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

“තං නසුන්දර”න්ති බ්‍යඤ්ජනතො නසුන්දරං. නකෙවලං බ්‍යඤ්ජනතොයෙව නසුන්දරං, අත්ථතොපි නසුන්දරමෙව. චතුසච්ච ධම්මාහි පච්චෙකබුද්ධඤ්ඤාණස්සපි ගොචරා හොන්ති. පඤ්චඤෙය්‍ය ධම්මා පන සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්සෙව. තත්ථ චතුසච්ච ධම්මා නාම පරමත්ථ ධම්මා ඵච. පඤ්චඤෙය්‍යධම්මා පන සබ්බ පඤ්ඤත්තියා සහ සබ්බපරමත්ථ ධම්මා. සබ්බඤ්ඤබුද්ධානං චතුසච්චාහි සම්බොධො ධම්ම පඤ්ඤත්තියා සහ සිජ්ඣකි. පච්චෙකබුද්ධානං චතුසච්ච සම්බොධො ධම්මපඤ්ඤත්තියා සහ නසිජ්ඣකි. තස්මා තෙ සයං පටිවිද්ධං චතුසච්ච ධම්මං නාම පඤ්ඤත්තිං නීහරිත්වා පරෙසං දෙසෙතුං න සක්කොන්ති. තෙසං චතුසච්චසම්බොධො මුගස්ස සුපිනදස්සනං විය හොතීති අට්ඨකථාසු වුත්තං. තස්මා පඤ්ඤත්තියා සහ පඤ්ච ඤෙය්‍ය ධම්මා ඵච සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණස්ස ගොචරාති සක්කාවත්තුන්ති.

පරමත්ථපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. චිත්තවචනත්ථෙ. නහි සා ආරම්මණෙනවිනා ලබ්භති. චිත්තෙතීති වුත්තෙ කිං චිත්තෙති, ආරම්මණං චිත්තෙතීති ඵචං ආරම්මණභූතෙන කම්මපදෙන විනා අසම්භවතො. තස්මා ඉධ චිත්තනානි දට්ඨබ්බා, තස්මා අස්ස නාමං සිද්ධන්ති දට්ඨබ්බන්ති සම්බන්ධො. සුතමයඤ්ඤාණං, චිත්තාමයඤ්ඤාණං, න්ති ඵත්ථ ආරම්මණස්ස භූතසභාව චිත්තාපි අත්ථි, සාපඤ්ඤාඵවානි තං නිවත්තෙතුං “ආරම්මණං...පෙ.... ණුපලද්ධියෙවා”ති වුත්තං. චිත්තං, මනො, මානසං, විඤ්ඤාණං, න්ති සබ්බං චිත්තස්ස නාමං. ආරම්මණ පච්චයජ්ජට්ඨෙද්ධං හොති. න අඤ්ඤපච්චයජ්ජට්ඨෙද්ධං. න ච අඤ්ඤපච්චයෙන ලද්ධං නාමං. ඵවරූපස්ස ආරම්මණ විජානන සඬබ්බාතස්ස

අත්ථත්තරස්සබොධකං නහොතීති දස්සෙතුං “සන්තෙසු වා”තිආදිවුත්තං. “එතෙනා”ති ඉදං කත්තුනො කිරියාසාධනෙ අනිස්සයුපකාරකං කරණ සාධනං වදනීති දස්සෙතුං “තඤ්භී”තිආදිවුත්තං. “චිත්තනමත්ත”න්ති එත්ථ මත්තසද්දො විසෙසනිවත්ති අත්ථොති, තෙන නිවත්තිතං අත්ථං දස්සෙති “සබ්බෙපිභී”තිආදිනා. “චිග්ගහො වා”ති සරීරං වා. පච්චයෙන ආයත්තා පච්චයායත්තා. “ආයත්තා”ති සම්බන්ධා. වත්තනං වුත්ති. උප්පජ්ජනං වා යීති වා. පච්චයායත්තා වුත්ති එතෙසන්ති “පච්චයායත්ත වුත්තිනො”. “ථාමෙනා”තිආදි අඤ්ඤාමඤ්ඤාචෙවචනාති. “එකං භාවසාධනාමෙව පධානතො ලබ්භතී”ති ඉදං ධම්මානං තං තං කිරියා මත්තභාවං සන්ධාය වුත්තං. කිරියාමත්තභූතාපි පන තෙ ධම්මාසයං නානාපච්චයා වත්ථායං යීතා වා භොන්ති නානාපච්චයුප්පන්නාවත්ථායං යීතා වා. තස්මා පරමත්ථ පදෙසුපි යථාරහං තදඤ්ඤාසාධනානං පටිලාභො අවාරිතො භොති. ඉතරථා හෙතු පච්චයො, ආරම්මණ පච්චයො, සහජාතපච්චයො, නිස්සයපච්චයොතිආදීසු කථං භාවසාධනං යුත්තං සියාති. “පධානතො”ති මුඛ්‍යතො. “අහෙදස්ස චිත්තනස්සහෙදකරණ”න්ති ඉදං චිත්තෙතීති චිත්තන්තිකතං කත්තුසාධනං සන්ධාය වුත්තං. “සිලාපුත්තකස්සා”ති හෙසජ්ජමුලානං පිසනසිලාපොතකස්ස. තස්ස සරීරං නාම විසුං අඬගං නත්ථි. අභින්නංපි භින්නං කත්වා වුව්චති “සිලාපුත්තකසරීර”න්ති. ඉදං අහෙදස්සහෙදකරණං නාම අභූතරූපං භොති. පයොජනෙ සති වත්තබ්බං, අසති න වත්තබ්බන්ති ආහ “තථාකරණඤ්චා”තිආදිං. තත්ථ “පරපරිකප්පිතස්සා”ති පරෙහි අඤ්ඤාතිත්ථා වරියෙහි පරිචිත්තිතස්ස. “සතිහි...පෙ.... කප්පනායා”ති සචෙ අත්තා අත්ථි, අත්තා චිත්තෙති, තස්මා අත්තා චිත්තොනාමාතිආදි වත්තබ්බං. න වත්තබ්බං චිත්තෙතීති චිත්තන්ති, චිත්තස්ස කිරියාමත්තත්තා. න පන අත්තාදිකො කත්තා නාම අත්ථි. තස්මා කිරියා මත්තමෙව කත්තාරං කත්වා “චිත්තෙතීති චිත්ත”න්ති වුත්තං. තෙන විඤ්ඤායතිලොකෙ අත්තාදිකොකත්තා නාම නත්ථිති. ඉදං අහෙදස්සහෙද පරිකප්පනාය පයොජනන්ති වුත්තං භොති. “අත්තප්පධානො”ති කිරියාසාධනෙ බහුනංකාරකානං මජ්ඣෙ සයංපධානො සයංපෙට්ඨකො හුත්වා. “තංකත්තුභාව”න්ති ලොකෙසිද්ධං කත්තුභාවං. “පුන කරණභාව”න්ති පුන ලොකෙ සිද්ධං කරණභාවං. එවං චිත්තස්ස වචනත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි තස්ස අභිධානත්ථං දස්සෙන්නො “අපිචෙත්ථා”තිආදිමාහ. යථයිදං යෙ ඉමෙ තීරච්ඡානගතා පාණා චිත්තාවිචිත්තා. එවං චිත්තං විචිත්තං යං අඤ්ඤං අත්ථි, තං අඤ්ඤං එකනිකායංපි නසමනුපස්සාමී-ති යොජනා. “නිකාය”න්ති සත්තජාතිසමු භං. “නිස්සක්කෙ කරණචචන”න්ති විහත්තාපාදානත්ථෙ කරණචචනං. එතෙන තතො වරණතො චිත්තතොති අත්ථං වදනී. ගාථායං. “තං තං සභාවො”ති විජානනචුසනාදිකො සභාවො, අග්ගිස්සඋණ්භොවිය. “කිච්චසම්පත්තියොරසො”ති තෙන තෙන ධම්මෙන කරණකිච්චඤ්ච, තං කිච්චං කත්වා ලද්ධො සම්පත්තිගුණො ව. අග්ගිස්ස

අනුදීපනීපාඨ

වත්පුම්හි පරිපාවනකිව්වං විය, ඔහාසනගුණොවිය ව. “ගය්භාකාරො”ති ඤාණෙන ගහෙනබ්බො තස්ස තස්ස ධම්මස්ස ධජ්ඣනො ආකාරො. සම්පත්ති රසොයෙව වුව්වති. “ඵලංවාපි”ති කාරියජ්ඵලං වාපි, අග්ගිස්ස ධුමොවිය. “ආසන්නකාරණ”න්ති අත්තනො අනන්තරෙ ඵලනිබ්බත්තකං කාරණං, අග්ගිස්ස අග්ගිකාරක පුරිසො විය. “අල”න්ති සමත්ථා. “විබුද්ධිනො”ති විසෙසබුද්ධි සම්පන්නස්ස පණ්ඩිතස්ස. “පුබ්බභිගමරස”න්ති ආරම්මණග්ගහණ පධානරස කිව්වං. “සන්ධාන පච්චපට්ඨාන”න්ති නිරන්තරජ්වත්තාකාරපච්චපට්ඨානං. “නාම රූපපදට්ඨාන”න්ති එස්සාදිනාමඤ්ච වත්පු රූපඤ්චවිත්තස්සපදට්ඨානං.

විත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. “වෙනසි භව”න්ති විත්තස්මිං පාතුභූතං. “එතෙන සිද්ධා භොන්ති”ති සම්බන්ධො. “සා එව එස්සාදිනං ජාති. යාවිත්තස්සජරා, සා එව එස්සාදිනංජරා”තිආදිනා යොජෙතබ්බං. “එකවණ්ඨුපනි බන්ධානී”ති එකෙන වණ්ඨුණ්ඩකෙන උපනිබන්ධානි. “එකජාතියාදි උපනිබන්ධා”ති එකජාතිකථා දිවසෙන උපනිබන්ධා. “වෙ”ති වෙවදෙය්‍ය. “නා”ති න වත්තබ්බං. ගාථායං. “ධම්මා”ති නාමක්ඛන්ධ ධම්මා. “මනසා ඵවා”ති කත්තුභූතෙන මනෙන ඵව. “පකතා”ති පවත්තිතා. “නිම්මිතා”ති නිජ්ථාදිතා. “විත්තකිරියා භූතා ඵවා”ති ආරම්මණං විජානන්තං විත්තං චූසනාකාරං ජනෙත්ථාව විජානාති. සො චූසනාකාරො එස්සොති වුව්වති. අවසෙසා පන සබ්බෙපි වෙනසිකධම්මා එස්සං පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති. එස්සො හෙතු එස්සො පච්චයො වෙදනාක්ඛන්ධස්ස උපාදාය. සඤ්ඤාක්ඛන්ධස්ස. සඛ්ඛාරක්ඛන්ධස්ස උපාදායාති හි වුත්තං. එවං සන්තෙපි විත්තමූලකත්තා විත්තනිස්සිතත්තා ව තෙපිධම්මා විත්තකිරි යාභූතා එව භොන්තිති. “එතෙනා”ති එතෙනගාථාපදෙන. විභාවනියං පන එකාලම්බණතා මත්තෙන විභාවෙති. පරිපුණ්ණානි වෙ තසිකඛිගානි උපරි ඵෙරෙන සයමෙව වක්ඛමානත්තාති අධිජ්ජායො. ඉධ පන පදත්ථවිභාවනට්ඨානත්තා පරිපුණ්ණෙහි අභිගෙහි විභාවෙතුං වට්ටතිති ආහ “තං නසුන්දර”න්ති. “වත්පුම්හි”ති පටකොට්ඨකාදිමිහි. “නානාවිත්තකම්මානී”ති හත්ථි අස්සරූපාදිනි. විජානනමත්තං විත්තං, කුසලන්ති වා අකුසලන්ති වා වත්තබ්බං නත්ථි. නානාවෙනසිකෙ හි යුත්තත්තා එව තථා වත්තබ්බං භොති. වුත්තංහෙතං භගවතා. පහස්සරමිදං හික්ඛවෙ විත්තං. තඤ්ච බො ආගන්තුකෙහි උපක්කිලෙසෙහි උපක්කිලිට්ඨන්ති. තෙනාහ “උදකං වියවිත්ත”න්තිආදිං.

වෙනසිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. රුප්පතීති පදං කත්තරිවාහෙනුකම්මනිවාසිද්ධං. රුප්පනඤ්චවිකාරාපත්ති ඵවාති දස්සෙනුං. “සීතුණ්හාදිහී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ “විසමප්පවත්තිවසෙනා”ති ධාතුනං. විසමප්පවත්තිවසෙන. ධාතුක්ඛො භවසෙනාති චුත්තං හොති, “කෙනරුප්පතී”ති ඵත්ථ “කෙනා”ති හෙනු අත්ථෙවා හෙනු කත්තරිවා කරණවචනං දට්ඨබ්බං. තථා සීතෙනාතිආදීසුපි. ඩංසමකසා නාම සුවිමුඛා බුද්දකමක්ඛිකාවෙව මහන්ත මක්ඛිකා ව. වාතා නාම පුරත්ථිමවාතාදයො. ආතපො නාම සුරියාතපො. සරිංසපානාම අහි විච්ඡික සතපදිකාදයො. තෙසං සම්ඵස්සෙහිපි රුප්පතී. මරණං වා ගච්ඡති, මරණ මත්තං වා දුක්ඛං. “යෙ ධම්මා”ති ද්වාදසවිධා සප්පට්ඨසරුපධම්මා. “අඤ්ඤාස”න්ති සොළසන්තං. අප්පට්ඨසරුපානඤ්ච අරුපධම්මානඤ්ච. “තෙසු”ති නිද්ධාරණෙහුම්මං. ඉදානි පාළියා සද්ධිං මුඛාරුප්පනං සංසන්දෙන්තො “සමාගමො වා”තිආදිමාහ. සමාගමො ව නාම අඤ්ඤාමඤ්ඤාහිසට්ඨනං වුවචතීති සම්බන්ධො. ආපාතාගමනඤ්ච ආරම්මණකරණඤ්ච යපෙත්වාති යොජනා. “මහාභූතානමෙව වා”ති ආපොධාතු වජ්ජිතානං තිණ්ණං මහාභූතානමෙව වා. “විකාරං ආපජ්ජතී”ති වත්වා තමෙවත්ථං විවරන්තො “යස්මිං ඛණෙ”තිආදිමාහ. “සයංපි විකාරපත්තා හොන්ති”ති තෙමහාභූතාසයංපි පකතිං විජහිත්වා ඔමත්තාධිමත්තභාවං පාපුණන්තීති අත්ථො. “ඔමත්තාධිමත්තරුපසන්තතීනඤ්චා”ති පරම්පරතො උප්පජ්ජමානා රුපසන්තතියො සන්ධාය චුත්තං. ඵචං පාළිනයෙන විපත්තිවසෙන රුප්පනං වත්වා ඉදානි විපත්ති වා හොතු, සම්පත්ති වා. පුරිමපච්ඡි මසන්තතීනං විසදිසප්පවත්තිභූතො විකාරොපි ඵකෙන පරියායෙන රුප්පනංනාමාති කත්වා පුන තං රුප්පනං දස්සෙන්තො “අපිචෙත්ථා”තිආදිමාහ. “සට්ඨනවසෙන රුප්පන ධම්මාන මෙවා”ති ආපාතාගමනාදිවසෙන රුප්පනධම්මෙහිවිතා අහිසට්ඨනවසෙනරුප්පන සභාවානං රුපධම්මානමෙව සිද්ධන්ති පුච්ඡා. “සවිග්ගහා හොන්ති”ති දබ්බ සණ්ඨානාකාරසහිතා හොන්ති. කස්මා, ඔළාරිකසභාවත්තා. බහුනඤ්චරුපකලාපානං ඵකක්ඛණෙ ඵකාබද්ධභාවෙනපවත්තත්තා. අරුපධම්මාහි සණ්ඨසුබ්බමසභාවා ව හොන්ති. සචෙ අනෙකසතසහස්සානිපි ඵකතො පවත්තෙය්සුං. දබ්බසණ්ඨානභාවං නගම්ස්සන්තියෙව. ඵකස්මිඤ්ච සත්තසන්තානෙ ඵකක්ඛණෙ ඵක කලාපොව පවත්තති. කස්මා, අනන්තර පච්චයුපනිබන්ධෙන පවත්තත්තා. තස්මාතෙ සවිග්ගහාන හොන්ති. රුපධම්මා පන ඔළාරික සභාවා ව හොන්ති. බහුනං සන්තිවයෙසති දබ්බසණ්ඨානත්ථාය සංවත්තන්ති. ඵකක්ඛණෙ ව බහුකලාපාපි ඵකාබද්ධාහුත්වා පවත්තන්ති. තස්මා තෙසවිග්ගහාහොන්තීති.

“සීතාදිග්ගහණසාමත්ථියෙනා”ති සීතෙනපි රුප්පතී, උණ්හෙනපි රුප්පතීතිආදිනා ලොකස්ස පච්චක්ඛතො පාකටස්ස සීතාදිවචනස්සසාමත්ථියෙන. තඤ්චි වචනං ලොකස්ස අපාකටං අරුපධම්මානං රුප්පනං ඉධනාධිප්පෙතන්ති දීපෙතීති අධිප්පායො. “වොහාරො නාමා”ති

අනුදීපනිපාඨ

නාමසඤ්ඤා නාමානි චුත්තං හොති. “ලොකොපචාරෙනා”ති බහුජනස්ස උපචාරෙන වොහාරෙන කථනෙන. “පාකට නිමිත්තවසෙනෙවා”ති පාකටස්ස සද්දප්පවත්තිනිමිත්තස්ස වසෙනෙව. “සීතාදිග්ගහණෙන විනාපී”ති පිසද්දෙන සීතාදිග්ගහණසාමත්ථියෙනපිති දීපෙති. එවං සත්තෙපි පාළිසාධකං නාම න සක්කාසබ්බත්ථ ලද්ධං. පාකටනිමිත්ත වචනමෙව සබ්බත්ථ සාධාරණන්ති දට්ඨබ්බං. “තප්පසඤ්ඤානිවත්ති”ති තස්ස අරූපධම්මානං රූපතාපසඤ්ඤානිවත්ති. “ඉද්ධිවිකුබ්බනාචසප්පවත්තා”ති එත්ථ ඉද්ධිවිකුබ්බනානාමඉද්ධියානානප්පකාරමාපනං. “රූපතා සිද්ධි”ති රූපන්ති නාම සඤ්ඤාසිද්ධි. “ඉදං පනා”ති ඉදං රූපං පන. “අනුග්ගහනං සීතාදීනං වසෙනා”ති කිඤ්චාපිපාළියං සීතාදිවචනං උපසාතකානං සීතාදීනං වසෙන චුත්තං. තෙව බ්‍රහ්මලොකෙ නත්ථි. අනුග්ගහකා එව අත්ථි. තෙසංවසෙනාති අධිප්පායො. “පාළියං නිද්දිට්ඨානී”ති සඤ්ජානාතීති බො භික්ඛවෙ තස්මා සඤ්ඤාති වුව්වති. කිඤ්ච සඤ්ජානාති. නීලංපි සඤ්ජානාති, පීතමිපි සඤ්ජානාති-තිආදීනා ව, විජානාතීති බො භික්ඛවෙ තස්මා විඤ්ඤාණන්ති වුව්වති. කිඤ්ච විජානාති. මධුරංපි විජානාති, අම්බිලංපි විජානාති-තිආදීනා ව-පාළියං නිද්දිට්ඨානී.

රූපපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. නිබ්බානපදෙ. “බන්ධාවා”ති භවත්තරෙ අපායාදීසු භවිස්සමානා බන්ධාවා. න භි අතීත ධම්මා, නිබ්බායන්ති නාම, සත්තෙ පිළෙත්වා නිරුද්ධත්තාති අධිප්පායො. පච්චුප්පන්තා ව ධම්මා එතරහි පිළෙත්ති, අවස්සං උප්පජ්ජමානා අනාගතධම්මා ව අනාගතෙ පිළෙස්සන්ති, කථං තෙ නිබ්බායන්ති නාමාති ආහ “පච්චුප්පන්තෙසු...පෙ.... වත්තබ්බමෙව නත්ථි”ති. “විසයෙහුම්ම”න්ති විසයාධාරෙහුම්මං. විසයාධාරො නාමමනුස්සාහුමියං ගච්ජන්තීතිආදීසු විස මුඛ්‍යාධාරො නහොති. තෙන පන විනා අඤ්ඤත්ථ තං කිරියං කාතුං නසක්කොති. තස්මා ආධාරභාවෙන පරිකප්පිතො ආධාරොති දස්සෙතුං “යථාආකාසෙ”තිආදිචුත්තං. යථා සකුණානං පක්ඛන කිරියා නාම ආකාසෙන විනා අඤ්ඤත්ථ නසිජ්ඣති. තථා වට්ඨක්ඛධම්මානං නිබ්බුති කිරියාපි නිබ්බානෙන විනා අඤ්ඤත්ථ නසිජ්ඣතිති දස්සෙතුං “යෙහිතෙ”තිආදිමාහ. තත්ථ “යෙ”ති යෙතිවිධවට්ඨක්ඛසන්තාපධම්මා. හිසද්දොනිපාතො. තෙසද්දො වචනාලඬිකාරො. “තබ්බිනිමුත්ත”න්ති නිබ්බානවිනිමුත්තං. නිබ්බුතියානං නාම නත්ථි. තස්මා නිබ්බානං තෙසං නිබ්බුති කිරියාය විසයා ධාරොහොතීති අධිප්පායො. යථා අයං පදීපො නිබ්බායති. තථාධීරා නිබ්බන්තීති යොජනා. “තං තං කිලෙසානං වා”ති තෙ සංතෙසංකිලෙසානං වා. “බන්ධානං වා”ති අනාගතභවෙසු බන්ධානං වා. “පුන අප්පට්ඨසන්ධිකභාව”න්ති සන්තානස්ස පුන පට්ඨසන්ධානාභාවං පාපුණන්ති අරියා ජනා. යථා මග්ගෙ කරණවචනං දිස්සති අද්ධා ඉමායපට්ඨන්තියා

ජරාමරණමහා පරිමුච්චිස්සාමිතිආදියු. න තථා නිබ්බානෙනි ආහ
 “මග්ගෙවියා” තිආදිං. නිබ්බානෙපනභූමිමච්චනමෙව දිස්සති
 යත්ථනාමඤ්චරූපඤ්ච. අසෙසං උපරුජ්ඣතීතිආදියු. තස්මා නිබ්බානෙ කරණ
 ච්චනං න දිස්සති, කරණ ලක්ඛණස්සෙව අභාවතොති දස්සෙතුං “න ච
 නිබ්බාන”න්තිආදි චුත්තං. කරණ ලක්ඛණං නාමකත්තුතො සහකාරී
 පච්චයභාවො. නනු අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා නිබ්බායන්තීති දිස්සතීති.
 සච්චං, තත්ථ පන විසෙසනෙ කරණ ච්චනං. න කරණකාරකෙ. තඤ්ඤි
 සඋපාදිසෙසනිබ්බානධාතුයානිචත්තනත්ථං චුත්තන්ති.

නිබ්බානපදවණ්ණනා.

දුතියගාථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. කාමාවචරපදෙ. “කාමීයතී” ති ඉච්ඡීයති. නිමිත්තස්සාදවත්ථු
 මජ්ඣිමට්ඨකථායං ආගතං. “තෙකාමීයන්ති” ති තෙ අවිචිතිරයාදයො
 ඉච්ඡීයන්ති. “තත්ථ උජ්ජන්තානම්පි” ති අවිචිතිරයාදියු උජ්ජන්තානංපි
 සත්තානං. “භවනිකන්ති නාම භොති” ති භවසංඛාරං අත්තනො ඛන්ධං එතං
 මම, එසොභමස්මි, එසොමෙ අත්තාති ගණ්හන්ති තණ්හා භවනිකන්ති නාම. සා
 නෙරයිකසත්තානංපි අත්ථියෙව. “කාමෙ අචචරති” ති කාමෙපරියාපන්තං
 භොති. කාමෙ අත්තොගධං භොති. රූපාරූපභූමියු උජ්ජන්තංපි රූපාරූපසංඛාරං
 නගච්ඡති. කාමසංඛාරමෙව ගච්ඡති. කාමගණනමෙවගච්ඡතීති අත්ථො.
 “තිසුභවෙසු උජ්ජන්තානම්පි” ති කාමරූපාරූපසත්තසත්තානෙසු උජ්ජන්තානම්පි
 න තත්ත්වපරියා පන්තානෙව භොන්ති. තත්ත්ව අපරියාපන්තානෙව භොන්තීති
 අධිජ්ජායො. “කාමාවචරතාපත්තිදොසො” ති කාමාවචර ධම්මාති චත්තබ්බතා
 පත්තිදොසො. “රූපාවචරතාදිමුත්තිදොසො” ති ඉමෙ රූපාවචර ධම්මා න
 භොන්ති, අරූපාවචර ධම්මා න භොන්ති, ලොකුත්තර ධම්මා න භොන්තීති එවං
 චත්තබ්බතාපත්ති දොසොති චුත්තං භොති. එසන යො “රූපාරූපාවචරතාපත්ති
 දොසො කාමාවචරතාමුත්ති දොසො” තිපදෙසු. අචචරසද්දස්ස උජ්ජන්තත්ථෙ
 ගහිතෙපි එතෙදොසා නාපජ්ජන්ති. කස්මා, ලොකෙ
 යෙභූය්‍යානසතබ්බහුලනානංපි සබ්භාවාති ඉමමත්ථං වදන්තො “නනුයෙභූය්‍ය
 චුත්තිවසෙනපි” තිආදිමාහ. තත්ථ “කෙසඤ්චි” ති කෙසඤ්චි පුග්ගලානං වා
 ධම්මානං වා. යථාමිගලුද්දකො ගාමෙ වරන්තොපි වනෙ වරණබ්බහුලත්තා
 වනවරකොති නාමං ලභති. රාජහත්ථි අඤ්ඤත්ථ වරන්තොපි සංඛිගාමෙ
 වරණබ්බහුලත්තා සංඛිගාමාවචරොති නාමං ලභති. අයං යෙභූය්‍යාන යො නාම.
 යස්මිං වනෙ අම්බරුක්ඛාපි අත්ථි, අඤ්ඤරුක්ඛාපි අත්ථි. අම්බරුක්ඛබ්බහුලත්තා
 පන තං වනං අම්බවනන්ති නාමං ලභති. එවං සිම්බලිවනාදියු. අයං
 තබ්බහුලන යො. ඉධ පන භූමියො තබ්බහුලන යෙන කාමරූපාරූප නාමං
 ලභන්ති, ධම්මා යෙභූය්‍යාන යෙන කාමාවචරාදි නාමං ලභන්තීති. එවං ගහිතෙ

අනුදීපනීපාඨ

සති, තෙ දොසානා පජ්ජන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “තස්මා ඉධපි...පෙ.... දොසොති” තිආහ. “නා” ති න කොවිදොසො නත්ථි. අත්ථි එවාති අධිප්පායො. “තස්මාස්සා” ති එත්ථ “අස්සා” ති අවචරසද්දස්ස. “තථා අත්ථං අග්ගහෙත්වා” ති උප්පජ්ජනත්ථං අග්ගහෙත්වා. “පරිග්ගාහිනියා කාමතණ්හාය කතො” ති තථා පරිග්ගාහිනියා කාමතණ්හාය ගොචරවිසයත්තායතණ්හාය කතොනාම හොති. එතෙන කාමෙතීති කාමො, කාමතණ්හා. අවචරති එත්ථාති අවචරං. කාමස්ස අවචරන්ති කාමාවචරං. කාම තණ්හාය ගොචරවිසයත්තා කාමාවචරන්ති අයමත්ථොපි සිජ්ඣති.

රූපෙ අවචරති රූපාවචරං. “රූපෙ” ති සොළසවිධාරූපභූමියා. “අවචරති” ති තත්ථ පරියාපන්නභාවෙන පවත්ති. අරූපෙ අවචරති අරූපාවචරං. “අරූපෙ” ති චතුර්ඛිධාරූපභූමියා. “අවචරති” ති තත්ථ පරියාපන්නභාවෙන පවත්ති ඉමමත්ථං වදති “රූපාරූපාවචරෙසුපි අයං න යො නෙතබ්බො” ති. රූපෙ භවො රූපං. රූපතණ්හා. අරූපෙ භවො අරූපං, අරූපතණ්හා. රූපස්ස අවචරං රූපාවචරං. අරූපස්ස අවචරං අරූපාවචරන්ති ඉමමත්ථං දීපෙති “තෙසු පනා” ති ආදිනා. “අත්‍රා” ති ඉමස්මිං යානෙ. යදිපි ලොහො, රාගො, කාමො, තණ්හා, තිසබ්බම්පෙතං ලොහස්සවෙච්චනං හොති. රූපරාගො අරූපරාගොති පන විසුං විහත්තත්තා ඉධ කාමසද්දෙන තං දඤ්ඤොලොහො ගය්හති. “සබ්බොපි ලොහො” ති එතෙන සස්සතුච්ඡෙද දිට්ඨිසහගතොපි සඬගහිතොති දට්ඨබ්බං.

19. “රූපාරූපසද්දා තාසු භූමීසු නිරුළ්භා” ති අනිමිත්තා හුත්වා නිරුළ්භාති අධිප්පායො. ඉදානි සනිමිත්තං නයං වදති “අපිවා” ති ආදිනා. “නිස්සයොපවාරො” ති යානුපවාරො, යථා සබ්බොගාමො ආගතොති. “නිස්සිතො පවාරො” ති යානුපවාරො. යථා ධජා ආගච්ඡන්ති. “යං එතස්මිං අන්තරෙ” ති යෙ එතස්මිං අන්තරෙ ඛන්ධධාතු ආයතනා. යං රූපං, යා වෙදනා, යාසඤ්ඤා, යෙ සඬ්ඛාරා, යං විඤ්ඤාණන්ති යොජනා. “සුවිසද්” ති යෙ භූය්‍යාදි නයෙහි අනාකුලත්තාසුවිසුද්ධං. “කිං වික්ඛෙපෙනා” ති විත්තවික්ඛෙපෙන කිං පයොජනන්ති අත්ථො.

20. “ලුප්පනප්පලුප්පනට්ඨොනා” ති හිජ්ජනප්පහිජ්ජනට්ඨොන. “යත්ථා” ති යස්මිං තෙභූමකෙ ධම්මසමුහෙ. “නිවිසති” ති නිව්චං විසති, උපගච්ඡති. “තස්සා” ති මිච්ඡාග්ගාහස්ස. “තෙස” ති ලොකුත්තර ධම්මානං. “යෙස” ති ලොකිය ධම්මානං. “ලුප්පන” ති ඛණිකභඩ්දගෙන හිජ්ජනං. “පලුප්පන” ති සණ්ඨානභෙදෙන සන්තතිච්ඡෙදෙන නානප්පකාරතො හිජ්ජනං. නිබ්බානං පන ඉධ න ලබ්භති විත්තසඬ්ගහාධිකාරත්තාති අධිප්පායො. සො ව අපරියාපන්නභාවො, විසුං එකාවතුත්ථි අවත්ථා භූමිනාමාති යොජනා.

වතුබහුමිවිභාගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

21. “හීන”න්ති සද්ධාසතිආදීහි සොභණධම්මෙහි අයුත්තත්තාහීනං. “සබ්බහීන”න්ති ලොභාදීහි පාපධම්මෙහි යුත්තත්තා සබ්බ විත්තෙහි හීනතරං. “තදත්ථො”ති උපරිමානං විත්තානං සොභණසඤ්ඤාකරණසුඛත්ථො. “ආදිතො”තිආදිමිති. “විථිවිත්තවසෙනාති එතං මම, එසොභමස්මි, එසොමෙ අත්තාති එවං පවත්තස්ස භවතිකන්ති ජවනවිථිවිත්තස්ස වසෙන. එවඤ්චසති, කිං කාරණං ලොභමූලවිත්තස්සපථමං වචනෙති ආහ “අකුසලෙසු පනා”තිආදිං. “ද්විහිවට්ඨමූලෙහි”ති ලොභමොභසඬ්ඛාතෙහි ද්විහි වට්ඨමූලෙහි.

22. “සිනිද්ධවිත්ත”න්ති සාතවෙදනායුත්තත්තාලුඛවිත්තං න හොතීති අධිජ්ජායො. සුමනස්සභාවොති චුත්තෙ කායිකසුඛවෙදනායපි පසඬ්ඛො සියාති චුත්තං “මානසික...පෙ.... නාම”න්ති. “සුමනාහිධානස්සා”ති සුමනනාමස්ස. “පවත්තිනිමිත්ත”න්ති පවත්තියා ආසන්න කාරණං. කථං පන භාවො පවත්තිනිමිත්තං නාමහොතීති ආහ “භවන්ති...පෙ.... කත්වා”ති. නිමිත්තෙ භූමිමං. තථාහි භාවො නාම සද්දජ්ජපවත්තිනිමිත්තන්ති චුත්තං. ඉදාහි නිමිත්ත ලක්ඛණං දස්සෙන්නො “යථාහි”තිආදිමාහ. “තත්ථා”ති තස්මිං පයොගෙ. “දන්ත නිමිත්ත”න්ති දන්තකාරණා. “තං වෙදනා නිමිත්ත”න්ති තං වෙදනාකාරණා. එත්ථ සියා, “එතස්මිත්ති නිමිත්තෙ භූමිම”න්ති චුත්තං, නිමිත්තඤ්චනාම අකාරකං අසාධනං, තං කථං සාධනවිග්ගහෙ යුජ්ජතීති. අධිකරණ සාධනානුරූපත්තා සද්දජ්ජපවත්තිනිමිත්තස්සාති දට්ඨබ්බං. එතෙනාති ච එතස්මාති ච හෙතු අත්ථො උභයවචනන්ති වදන්ති. ආසන්නහෙතු නාමසාධනාරූපො භවතීති තෙසං අධිජ්ජායො. සුට්ඨු කරොති, පකතිපච්චයෙන අනිජ්ජන්නං කම්මං අත්තනො ඛලෙන නිජ්ජාදෙතීති සඬ්ඛාරො. “පුබ්බාහිසඬ්ඛාරො”ති පුබ්බභාගෙ අහිසඬ්ඛාරො. පයොජෙති නියොජෙතීති පයොගො. උපෙති එලසඬ්ඛාතො අත්ථො එතෙනාති උපායො. “ආණත්තියාවා”ති පෙසනායවා. “අජ්ඣෙසනො වා”ති ආයාවනො වා. “තජ්ජෙත්වා වා”ති භයං දස්සෙත්වා වා. “තං තං උපායං පරෙ ආවික්ඛ”න්ති. කථං ආවික්ඛන්තීති ආහ “අකරණො”තිආදිං. “තස්මිං තස්මිං කම්මෙ පයොජෙතීතිකත්වා ඉධ සඬ්ඛාරො නාමා”ති යොජනා. “පච්චය ගණො”ති පකතිපච්චයගණො. “තෙනා”ති සඬ්ඛාරෙන. “සාධාරණො”ති කුසලාකුසලාඛ්‍යාකතානං සාධාරණො. “දුට්ඨෙත සඬ්ඛාරෙනා”ති පයොගෙන වා උපායෙන වා. “යො පන තෙනසහිතො”තිආදිනා පුබ්බෙචුත්තමෙවත්ථං පකාරන්තරෙනපාකටං කාතුං “සොපන යදා”තිආදි චුත්තං. “ඉතී”තිආදි ලද්ධගුණ වචනං. “පච්චයගණස්සෙවනාම”න්ති පච්චයගණස්සෙව විසෙස නාමන්ති චුත්තං හොති. උජ්ජන්නත්ථො ඉකපච්චයොති කථං විඤ්ඤායතීති ආහ “යස්මිං සමයෙ”තිආදිං. “පාළිය”න්ති ධම්මසඬ්ඛණිපාළියං. “අසල්ලක්ඛෙත්වා”ති අවිත්තෙත්වා ඉච්චෙවත්ථො. සබ්බමෙතං

අනුදීපනීපාඨ

නයුජ්ජනියෙව. කස්මා, පාළිඅට්ඨකථාහි අසංසන්දනත්තා, අත්ථයුත්තිත්තාඤ්ජනසුත්තිනඤ්ච අවිසදත්තාති අධිජ්ජායො. “ත”න්ති චිත්තං. “එතෙනා”ති පුබ්බජ්ජයොගෙන. “යථාචුත්තනායෙනා”ති තික්ඛභාවසඬ්ඛාතමණ්ඩනවිසෙසෙන. “සො පනා”ති පුබ්බජ්ජයොගො පන. “ඉතී”ති තස්මා. “තං නිබ්බත්තිතො”ති තෙන පුබ්බජ්ජයොගෙන නිබ්බත්තිතො. “විරජ්ඣත්වා”ති අයුත්තපක්ඛෙපතිත්වා. එතෙනපටික්ඛිත්තා හොතීති සම්බන්ධො. ගාථායං. “චිත්තසම්භවී”ති චිත්තස්මිං සම්භූතො. විසෙසො සඬ්ඛාරො නාමාති යොජනා. සලොමකො, සපක්ඛකොත්තාදීසුචියාති චුත්තං. සාසවා ධම්මා, සාරම්මණා ධම්මාත්තාදීසුචියාති පන චුත්තෙ යුත්තතරං. “පාළිඅට්ඨකථා සිද්ධ”න්ති පාළිඅට්ඨකථාතො සිද්ධං. අපිචයත්ථවිසුද්ධිමග්ගාදීසු අසඬ්ඛාරං චිත්තං, සසඬ්ඛාරං චිත්තන්ති ආගතං. තත්ථ අයං පච්ඡිමනායො යුත්තො. උපායසමුට්ඨිතස්ස අනෙකසතසම්භවතො “ඉදඤ්ච නයදස්සනමෙවා”ති චුත්තං. “උදාසිනභාවෙනා”ති මජ්ඣිමනිකාචෙන. “යතො”ති යස්මා. විකාරපත්තො හොති. තතො අධිමත්තපස්සනං විඤ්ඤායතීති යොජනා.

23. ඉදානි සහගතචචන සම්පයුත්තචචනානි විචාරෙත්තො “චත්ථවා”තිආදිමාරහි. “න පන තෙ හෙදවත්තා හොන්තී”ති කස්මා චුත්තං. න නු තෙපිචක්ඛු සම්ඵස්සො, සොතසම්ඵස්සො, තිආදිනා ච, කාමචිතක්කො, ඛ්‍යාපාදචිතක්කො, තිආදිනා ච, දුක්ඛෙ අඤ්ඤාණං, දුක්ඛසමුදයෙ අඤ්ඤාණං, න්තිආදිනාව හෙදවත්තා හොන්තීති. සච්චං. තෙ පන හෙදා ඉමං චිත්තං භින්නං න කරොන්තී. තස්මා තෙ හෙදවත්තාන හොන්තීති චුත්තා. න ච තෙසං අයං විකප්පො අත්ථිති සම්බන්ධො. “ඉමස්මිං චිත්තෙ”ති ලොභමූලචිත්තෙ. “කත්ථවී”ති කිස්මිඤ්චි චිත්තෙ. යෙවාපනාති චුත්තෙ සුධම්මෙසු ආගතානියෙවාපනකානි. “අඤ්ඤෙහී”ති දොසමූලමොහමූලෙහි. නනුතානිපි ඉධ ගහෙතඬ්ඛාතීති සම්බන්ධො. “නා”ති න ගහෙතඬ්ඛාති. කස්මාති ආහ “තෙසුහී”තිආදිං. තෙපි ඉධ නගහෙතඬ්ඛා සියුං. න පන න ගහෙතඬ්ඛා. කස්මා, වෙදනාය ච සයං හෙදවත්තත්තා, දිට්ඨිසඬ්ඛාරානඤ්ච විකප්පසඬ්ඛාවාති අධිජ්ජායො.

24. “සොමනස්සස්සකාරණ”න්ති සොමනස්සුජ්ජපත්තියා කාරණං. සොමනස්සුජ්ජපත්තියා කාරණෙ චුත්තෙ තං සහගත චිත්තුජ්ජපත්තියාපිකාරණං සිද්ධං හොතීති කත්වා තමෙව චුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “සොමනස්සජ්ජපටිසන්ධිකොහී”තිආදිං. භීනෙන වා...පෙ.... ආරම්මණෙන සමායොගො, තෙන සමායුත්තස්සාපි චිත්තං උජ්ජජ්ජමානන්තිආදිනා චත්තබ්බං. තථා ඛ්‍යාසනමුත්තියංපි. උපෙක්ඛාකාරණෙ “ඛ්‍යාසනමුත්ති”ති ඉදං දොමනස්සජ්ජපසඬ්ඛපරිහාරචචනං. අජ්ඣාසයොචුච්චති අජ්ඣාචුත්තං ගෙහං. දිට්ඨිසඬ්ඛාතො අජ්ඣාසයොයස්සාති දිට්ඨිජ්ඣාසයො. තස්ස භාවො

දිට්ඨිඡායකා. “අයොනිසො උම්මුජ්ජන”න්ති අනුපායනො ආභුජනං, මනසිකරණං. “චිත්තා පසුතවසෙනා”ති ගම්භීරෙසු ධම්මෙසු චිත්තාපසවනවසෙන, වීමංසා වඩ්ඪිතවසෙන. “දිට්ඨිකාරණමෙවා”ති දිට්ඨිං කාරණජපට්ඨිකමෙව. තෙනාහ “සාරතොසව්වතො උම්මුජ්ජන”න්ති. “තබ්බිපරිතෙනා”ති තතො විපරිතෙන. අදිට්ඨිඡායකා, දිට්ඨිවිපන්තපුග්ගලපරිවජ්ජනතා, සද්ධම්මසවනතා, සම්මාවිතක්කඛ්භුලතා, යොනිසො උම්මුජ්ජනඤ්ච දිට්ඨිවිජ්ජයොගකාරණන්ති වත්තබ්බං.

“ඉමෙසං පන චිත්තානං උජ්ජත්තිවිධානං විසුද්ධිමග්ගෙගහෙනබ්බ”න්ති විසුද්ධි මග්ගෙබන්ධ නිද්දෙසතො ගහෙනබ්බං. චුත්තඤ්ඤිතත්ථ. යදා හිනත්ථිකාමෙසු ආදීනවොතිආදීනානායෙන මිච්ඡාදිට්ඨිං පුරෙක්ඛිත්වා හට්ඨතුට්ඨො කාමෙවා පරිභුඤ්ජති, දිට්ඨිමඤ්ඤාදීනි වා සාරතොසව්වෙති සභාව තික්ඛෙන අනුස්සාහිතෙනචිත්තෙන. තදා පථමං අකුසල චිත්තං උජ්ජජ්ජති. යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙන චිත්තෙන, තදාදුතීයං. යදා මිච්ඡා දිට්ඨිං අපුරෙක්ඛිත්වා කෙවලං හට්ඨතුට්ඨො මෙටුනං වා සෙවති, පර සම්පත්තිං වා අභිජ්ඣායති, පරහණ්ඩං වා හරති සභාවතික්ඛෙනෙව අනුස්සාහිතෙන චිත්තෙන. තදා තතීයං. යදා මන්දෙන සමුස්සාහිතෙනචිත්තෙන, තදා චතුත්ථං. යදා පන කාමානං වා අසම්පත්තිං ආගම්ම අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතුනං අභාවෙන චතුසුපි විකජ්ජෙසු සොමනස්සරහිතාහොන්ති, තදාසෙසානි වත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උජ්ජජ්ජන්තිති.

ලොභමූලචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

25. දොසමූලචිත්තෙ. “විරූප”න්ති දුට්ඨං, ලුද්දං. දුම්මනස්ස භාවොති චුත්තෙ කායිකදුක්ඛවෙදනායපි පසඬගො සියාති චුත්තං “මානසික...පෙ.... නාම”න්ති. පටිභඤ්ඤති බාධති. “සන්තත්තෙ”ති සන්තාපිතෙ.

26. “හෙදකරො”ති අඤ්ඤමඤ්ඤවිසෙසකරො. “හෙදකරාන හොන්ති”ති ඉමස්ස චිත්තස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤවිසෙසකරාන හොන්ති. දොමනස්සග්ගහණං පසඬගනිවත්තනත්ථං ගහිතන්ති යොජනා. පසඬගොති චනානජ්ජකාරතො සජ්ජනං ලග්ගනං. කථං පසඬගොති ආහ “යදාහි”තිආදිං. “තුට්ඨිං පවෙදෙත්ති”ති තුට්ඨාමයං ඉමෙසං මරණෙනාතිආදි වික්ඛන්ති. එවං සහගතජ්ජසඬගං නිවත්තෙත්වා සම්පයුත්තජ්ජසඬගං නිවත්තෙතුං “පටිසග්ගහණංපි”තිආදි චුත්තං. තිරච්ඡානගතපාණවධෙ අපුඤ්ඤං නාම නත්ථි. ආදිකජ්ජතො පට්ඨාය මනුස්සානං යථාකාම පරිභොගත්ථාය ලොකිස්සරියෙනථාවරට්ඨායිනා නිම්මිතත්තාති අධිජ්ජායො. “විස්සට්ඨා”ති අනාසඬකා. “අඤ්ඤෙවා”ති අඤ්ඤෙවා ජනෙ. විමති එව වෙමතිකං. වෙමතිකං ජානං යෙසං තෙ වෙමතිකජානා. පුරිමචිත්තස්සලොභසහගතභාවො

අනුදීපනීපාඨ

ඉමානිඅට්ඨපි ලොහසහගතචිත්තානිනාමානි ඉමිනා වුළුනිගමනෙ නෙව සිද්ධොවියානි යොජනා. වුළුනිගමනෙන පටිසසම්පයුත්ත භාවෙසිද්ධෙ දොමනස්සසහගතභාවොපි තෙනසිද්ධො යෙවානි කත්වා “තෙසං ගහණං”ති වුත්තං. “තෙස”න්ති දොනස්සපටිසානං. ඉමස්මිං චිත්තෙ ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානිවටීනමිද්ධානි ච අනියතයොගීනි ච භොන්ති යෙවාපනකානි ච. තෙනාහ “පුරිමචිත්තෙ”තිආදිං. දොමනස්සං ඉමස්මිං චිත්තෙ අත්ථි, අඤ්ඤචිත්තෙසු නත්ථි, තස්මා අසාධාරණ ධම්මො නාම. අනඤ්ඤසාධාරණ ධම්මොතිපි වුච්චති. “යථාතං”ති තං නිදස්සනං තද්දාහරණං යථා කතමන්ති අත්ථො. “උපලක්ඛෙති”ති සඤ්ඤාපෙති. ආතපංතායතිරක්ඛෙති ආතපත්තං. සෙතච්ඡත්තං. ලද්ධං ආතපත්තං යෙනානි ලද්ධාතපත්තො. රාජකුමාරො. සො ආතපත්තං ලද්ධොති වුත්තෙ සබ්බං රාජසම්පත්තිං ලද්ධොති විඤ්ඤායති. තස්මා ඉදං උපලක්ඛණ වචනං ජාතන්ති දට්ඨබ්බං. “උභින්න”න්ති ද්වින්නං දොමනස්ස පටිසානං. පුබ්බෙ දොමනස්සසහගතන්ති වත්වා නිගමනෙ පටිසසම්පයුත්තචිත්තානිති වුත්තත්තා “ඉමස්ස...පෙ.... සිද්ධිතො”ති වුත්තං.

27. “අනිට්ඨලොකධම්මෙහි”ති අලාභො ච, අයසොච, නින්දාව, දුක්ඛඤ්ඤාවානි චතුහි අනිට්ඨලොකධම්මෙහි. “තං කුතෙත්ථ ලබ්භා”ති අහං අලාභාදීහි මාසමාගච්ඡිති පත්ථෙත්තස්සපි කුතොමෙථත්ථලොකෙතං පත්ථනා පූරණං සබ්බකාලං ලබ්භාති අත්ථො. “ලබ්භා”ති ච කම්මත්ථදීපකං පාටිපදිකපදං. ඉමෙසං උප්පත්තිවිධානං විසුද්ධිමග්ගෙ සඬ්ඛෙපතොව වුත්තං තස්ස පාණාති පාතාදීසු තික්ඛමන්දප්පවත්තිකාලෙ පවත්තිවෙදිතබ්බාති.

දොසමුලචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

28. මොහමුලචිත්තෙ. “මුලන්තරවිරහෙනා”ති අඤ්ඤමුලවිරහෙන. සංසප්පතීති සංසප්පමානා. එවං නු ඛො, අඤ්ඤථානු ඛොති එවං ද්විධා ඵරයති කම්පතීති අත්ථො. වික්ඛිපතීති වික්ඛිපමානං. “නියමනත්ථ”න්ති ඉදං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තං නාමානි නියමනත්ථං. ඉදඤ්ඤි පටිසසම්පයුත්තං විය නිගමනෙන සිද්ධං න භොති. “ඉධ ලද්ධොකාසං හුත්වා”ති මුලන්තර විරහත්තා එව ඉධලද්ධොකාසං හුත්වා. පකති සභාවහුතං, ඉති තස්මා නත්ථිති යොජනා. “අනොසක්කමාන”න්ති පච්ඡතො අනිවත්තමානං. “අසංසිද්ධමාන”න්ති හෙට්ඨතො අපතමානං. උභයෙන අබ්බොව්ඡින්නන්ති වුත්තං භොති. “අතිසම්මුල්භතායා”ති මුලන්තර විරහෙන මොහෙන අතිසම්මුල්භතාය. “අතිවඤ්ඤායා”ති සංසප්පමානවික්ඛිපමානෙහිවිචිකිච්ඡුද්ධව්වෙහි අතිවඤ්ඤාය. “සබ්බත්ථපි”ති සබ්බෙසුපි ආරම්මණෙසු. අට්ඨකථායං සඬ්ඛාර හෙදෙන අවිජ්ජාය දුට්ඨභාවොව වුත්තො. කථං වුත්තො. අවිජ්ජා අප්පටිපත්ති මිච්ඡා පටිපත්තිතො දුට්ඨා තථා සසඬ්ඛා රාසඬ්ඛාරතොති වුත්තො.

“නිව්ධනාවොවා”නි ඉමස්මිං චිත්තෙසඤ්චාරවිමුක්තාය අවිජ්ජාය සද්ධිං නිව්ධනාවොව. ඉමෙසං ද්විත්තං චිත්තානං උප්පත්තිවිධානං විසුද්ධිමග්ගෙසඤ්චෙපතොවචුත්තං තස්සඅසන්නිට්ඨානවික්ඛෙපකාලෙපවත්ති වෙදිතබ්බාති.

29. “සබ්බථාපී”නි නිපාතසමුදායො වා හොතු අඤ්ඤමඤ්ඤවෙච්චනො වා, විසුං නිපාතොවාති එවං සබ්බජ්ජකාරතොපි. අකුසලපදෙ අකාරො විරුද්ධත්වො. යථා අමිත්තො, අසුරො, තිදස්සෙතුං “අකුසලානී”නිආදිමාහ. “පටිවිරුද්ධනාවො”නි මොහාදීහි අකුසලෙහි විරුද්ධනාවො. භාවනානාරහන්තීති “අභාවනාරහා”. කථං පන භාවනානාරහන්තීති ආහ “පුනජ්ජුන”න්තිආදිං. “නියාමං ඔක්කමන්තාපී”නි පඤ්චානන්තරිය කම්මභාවෙන නියතමිච්ඡාදිට්ඨිභාවෙන ච නියාමං ඔක්කමන්තාපි. අපායං භජන්තීති අපායභාගිනො. කම්මකාරකා. තෙසං භාවො. තාය. “චට්ටසොතනියතෙ”නි සංසාරචට්ට සොතස්මිං නියතෙ. “ථීරතරපත්තා”නි සමාධිවසෙන ථීරතරභාවං පත්තා. ඉදානි තමෙවත්ථං පකාරන්තරෙන විභාවෙතුං “අපිවා”නිආදිමාහ. “සියු”න්ති පදං ධාතුපච්චයෙහි සිද්ධං නිජ්චන්තපදං නාම නහොති. කස්මා, ඉධපරිකප්පත්ථස්ස අසම්භවතො. නිපාතපදං හොති. කස්මා, අනෙකත්ථතා සම්භවතො. ඉධ පන භවන්ති සද්දෙන සමානත්වො. තෙනාහ “නිපාතපදං ඉධ දට්ඨබ්බ”න්ති.

අකුසලවණ්ණනා.

30. අහෙතුකචිත්තෙ. “සබ්බනිහීන”න්ති සබ්බචිත්තෙහි හීනං. පුන “සබ්බනිහීන”න්ති සබ්බාහෙතුකෙහි හීනං. “ත”න්ති අකුසල විපාකං.

31. සුත්තපාළියං, “කට්ඨ”න්ති සුක්ඛදාරුං. “සකලික”න්ති ඡිත්තිතථාලිතං කට්ඨක්ඛණ්ඩකං. “ථුස”න්ති විහිසුඬිකං. “සඬ්කාර”න්ති කවචරං. චක්ඛුඤ්චරුපෙ ච පටිච්ච යංවිඤ්ඤාණං උප්පජ්ජති. තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණන්ත්වෙච චුච්චතීතිආදිනා යොජෙතබ්බං. තත්ථ “රුපෙ”නි රූපාරම්මණාන. “සද්දෙ”නිආදීසුපි එසන යො. එත්ථ ච විඤ්ඤාණානි එකවත්ථු නිස්සිතානි හොන්ති. තස්මා වත්ථු ද්වාරෙසු එකවචනං චුත්තං. ආරම්මණානි පන එකවිඤ්ඤාණෙතාපි බහුනි ගහිතානි. තස්මා ආරම්මණෙසු බහුවචනං. “දුක්ඛයනී”නි දුක්ඛං කරොති. නාමධාතු පදඤ්ඤෙතං. යථා අත්තානං සුබ්බෙති විණෙතීති සද්දවිදු. ධාතුපාඨෙසු පන සුබ්බදුක්ඛතක්කිරියායංති චුත්තං. තක්කිරියානි ච සුබ්බකිරියා දුක්ඛ කිරියානි අත්වො. සාතකිරියා අස්සාතකිරියානි චුත්තං හොති. ච සද්දො ඔකාසත්වොති කත්වා “දුක්කරං ඔකාසදාන”න්ති චුත්තං.

අනුදීපනීපාඨ

32. “වක්ඛස්ස අසම්භින්නතා”ති වක්ඛුපසාදරූපස්ස අභින්නතා. තස්මිඤ්ඤි භින්නෙසති අන්ධස්ස වක්ඛස්ස රූපානිනුපට්ඨන්තිති. “සොතස්ස අසම්භින්නතා”ති ආදීසුපි එසන යො. “ආලොකසන්නිස්සයජ්ජට්ඨානො”ති වක්ඛු ව ආලොකෙසති කිව්වකාරි හොති. අසති නහොති. තථා රූපඤ්ච. තස්මා ආලොකො තෙසං විසයවිසයීභාවුපගමනෙ සන්නිස්සයො හොති. තස්ස ආලොකසන්නිස්සයස්ස ජට්ඨානො. එසන යො ආකාසසන්නිස්සයාදීසු. ඉමෙසං අභිගානං යුත්ති දීපනා උපරි රූපසංඛගහෙ ආගමිස්සති. “අට්ඨකථාය”න්ති අට්ඨසාලිනියං. තත්ථ “තස්මිං පන ආපාතං ආගච්ඡන්තෙපි ආලොකසන්නිස්සයෙ අසති වක්ඛුවිඤ්ඤාණං නුජ්ජජ්ජති”ති වචනං අසම්භාවෙන්තො “තං විනා ආලොකෙනා”ති ආදිමාහ. “අභාවදස්සන පර”න්ති අභාවදස්සනජ්ජධානං.

33. විපාකවචනත්ථෙ. විපච්චතීති විපාකං. විපච්චතීති ව විපක්කභාවං ආපජ්ජති. පුබ්බෙ කතකම්මං ඉදානි නිබ්බන්තිං පාපුණාතීති චුත්තං හොති. ඉදානි තදන්ථං පාකටං කරොන්තො “අයඤ්ච අත්ථො”ති ආදිමාහ. අට්ඨකථායං ආයුහන සමඬගිතාපි ආගතා. ඉධ පනසා චෙතනා සමඬගිතාය සංඛගිතාති කත්වා “වතස්සො සමඬගිතා”ති චුත්තං. සමඬගිතාති ව සම්පන්නතා. “තං තං කම්මායුහන කාලෙ”ති පාණාති පාතාදිකස්ස තබ්බිරමණාදිකස්ස ව තස්ස තස්ස දුච්චරිතසුචරිතකම්මස්ස ආයුහනකාලෙ. සමුච්චිතනකාලෙති අත්ථො. “සබ්බසො අභාවං පත්වාන නිරුජ්ඣති”ති යථා අබ්‍යාකත ධම්මානිරුජ්ඣමානා සබ්බසො අභාවං පත්වා නිරුජ්ඣන්ති. තථා නනිරුජ්ඣන්තිති අධිජ්ජායො. “සබ්බාකාර පරිපූර”න්ති පාණාතිපාතං කරොන්තස්ස කම්මානු රූපාබ්‍රහ්මකාය වචිමනො විකාරා සන්දිස්සන්ති. එසන යො අදින්නාදානාදීසු. එවරූපෙහි සබ්බෙහි ආකාර විකාරෙහි පරිපූරං. “නිදහින්වා වා”ති සණ්ඨපෙත්වා එව. “යංසන්ධායා”ති යංකිරියාවිසෙසනිධානං සන්ධාය.

ගාථායං. “සජ්ජ”ති ඉමස්මිං දිවසෙ. “බීරං වමුච්චති”ති යථා බීරං නාම ඉමස්මිං දිවසෙ මුච්චති. පකතිං ජහති. විපරිණාමං ගච්ඡති. න තථා පාපං කතං කම්මන්ති යොජනා. කථං පන හොතීති ආහ “දහන්තං බාලමන්ථෙති”ති. “භස්මාජන්තොවපාවකො”ති ඡාරිකා ඡන්තොවිය අග්ගි. “සො පනා”ති කිරියා විසෙසො පන. “විසුං එකො පරමත්ථ ධම්මොතිපි සංඛ්‍යං න ගච්ඡති”ති විසුං සම්පයුත්ත ධම්ම භාවෙන සංඛ්‍යං න ගච්ඡතිති අධිජ්ජායො. සො හි කම්මපච්චයධම්මන්තා පරමත්ථ ධම්මො න හොතීති න වත්තබ්බො. තෙනාහ “අනුසයධාතුයො වියා”ති. “සො”ති කිරියාවිසෙසො. “ත”න්ති කම්මං වා, කම්මනිමිත්තං වා, ගතිනිමිත්තං වා. “තදා ඔකාසං ලහති”ති විපච්චනත්ථාය ඔකාසං ලහති. ඔකාසං ලහින්වා පච්චුපට්ඨාතීති අධිජ්ජායො. “තත්ථා”ති තාසු ව තුසුසමඬගිතාසු. “ඉතී”ති ලද්ධගුණවචනං. “එවඤ්ච කත්වා”ති ආදි පුන ලද්ධගුණවචනං. “පාළිය”න්ති ධම්මසංඛගණි පාළියං. “කම්මසන්නානතො”ති

අරුපසන්නානං එව වුච්චති. “යෙ පනා”ති ගන්ථකාරා පන. “තෙස”න්ති ගන්ථකාරානං. ආපජ්ජතීති සම්බන්ධො. තෙසං වාදෙති වා යොජෙතබ්බං. යඤ්චුපමං දස්සෙන්නීති යොජනා. “තත්ථා”ති තස්මිං වචනෙ. න ච න ලහන්නීති යොජනා. “තදා”ති තස්මිං පරිණතකාලෙ. “නාළ”න්ති පුප්ඵළානං දණ්ඩකං.

34. “සම්භවො”ති පසඬගකාරණං. අභිවිසෙසෙන වරණං පවත්තනං අභිවාරො. විසෙස වුත්ති. න අභිවාරො ඛාහිවාරො. සාමඤ්ඤ වුත්ති. පක්ඛන්තරෙන සාධාරණතාති වුත්තං හොති. පක්ඛන්තරෙන සාධාරණතා නාමපක්ඛන්තරස්ස නානප්පකාරතො සජ්ජනමෙව ලග්ගනමෙවාති වුත්තං ඛාහිවාරස්සාති පසඬගස්ස ඉච්චෙවත්ථොති. එත්ථවාතිආදිනා සම්භවඛාහිවාරානං අභාවමෙව වදති. අකුසලහෙතුහි ච සහෙතුකතා සම්භවො නත්ථීති සම්බන්ධො. “තෙස”න්ති අකුසලවිපාකානං. “අඛාහිවාරොයෙවා”ති ඛාහිවාරරහිතොයෙව.

35. “පඤ්චද්වාරෙ උප්පන්න”න්ති පඤ්චද්වාරවිකාරං පටිච්ච උප්පන්නත්තා වුත්තං. තෙනාහ “තඤ්ඨී”තිආදිං. එසනො යො මනොද්වාරාවජ්ජනෙපි.

යදි හි අයමත්ථොසියා, එවඤ්චසති, අයමත්ථො ආපජ්ජතීති සම්බන්ධො. “තෙස”න්ති විථිවිත්තානං. උප්පාදසද්දොනියතපුල්ලිඬගොති කත්වා “ටිකාසු පන...පෙ.... නිද්දිට්ඨං” සියාති වුත්තං. “වුත්තනොයෙන”ති සම්පයුත්තහෙතුවිරහතොති වුත්තනොයෙන. විපච්චන කිච්චං නාම විපාකානං කිච්චං. විපාකුප්පාදනකිච්චං නාම කුසලාකුසලානං කිච්චං. “තං තං කිරියාමත්තභූතානී”ති ආවජ්ජන කිරියා හසනකිරියාමත්තභූතානී. පටිසන්ධිභවඬගවුනිවිත්තානි නාම කෙවලං කම්මවෙගුක්ඛිත්තභාවෙනසන්නානෙපතිතමත්තත්තා දුබ්බල කිච්චාති හොන්ති. පඤ්ච විඤ්ඤාණානි ච අසාරානං අබලානං පසාදවත්ථුනං නිස්සාය උප්පන්නත්තා දුබ්බලවත්ථුකානි හොන්ති. සම්පටිච්ඡනාදීනි ච පඤ්චවිඤ්ඤාණානුබන්ධ මත්තත්තා දුබ්බල කිච්චට්ඨානානි හොන්ති. තස්මා තානි සබ්බානි අත්තනො උස්සාහෙනවිනා කෙවලං විපච්චනමත්තෙන පවත්තන්ති. “විපාකසන්නානතො”ති පඤ්චද්වාරාවජ්ජනඤ්ච මනොද්වාරාවජ්ජනඤ්ච භවඬගවිපාකසන්නානතො ලද්ධපච්චයං හොති. වොට්ඨබ්බනං පඤ්චවිඤ්ඤාණාදි විපාකසන්නානතො ලද්ධපච්චයං. “ඉතරානි පනා”ති හසිතුප්පාදවිත්ත මහාකිරියවිත්තාදීනි. “නිරනුසයසන්නානෙ”ති අනුසයරහිතෙ බිණාසවසන්නානෙ. “උස්සාහරහිතානි එවා”ති යථා රුක්ඛානං වාතපුප්ඵානි නාම අත්ථී. තානි ඵලුප්පාදකසිනෙහරහිතත්තා ඵලානි න

අනුදීපනීපාඨ

උප්පාදෙන්ති. තථා තානි ච විපාකුප්පාදකතණ්හාසිනෙහරහිතත්තා උස්සාහබ්බාපාර රහිතානි ඵව.

36. වෙදනාවිචාරණායං. “පිච්චපිණ්ඩකානං වියා”ති ද්විත්තං කප්පාසපිච්චපිණ්ඩකානං අඤ්ඤමඤ්ඤසඬ්ඨිසට්ඨතං විය උපාදාරූපානඤ්ච අඤ්ඤමඤ්ඤසඬ්ඨිසට්ඨතං දුබ්බලමෙවාති යොජනා. “තෙසං ආරම්මණභූතාන”න්ති තිණ්ණං මහාභූතානං. “කායනිස්සයභූතෙසු”ති කායනිස්සයමහාභූතෙසු. “තෙහි”ති පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි. “පුරිමචිත්තෙනා”ති සම්පට්ච්ඡනචිත්තෙනා. “ත”න්ති අකුසලවිපාකසන්තීරණං. පටිසෙන විනා නප්පවත්තති. කස්මා නප්පවත්තතිති ආහ “ඵකන්තාකුසලභූතෙනා”තිආදිං. “අබ්බාකතෙසු අසම්භවතො”ති අබ්බාකත චිත්තෙසු යුජ්ජිතුං අසම්භවතො. කම්මානුභාවතො ච මුඤ්චිත්වා යථාපුරිමං විපාකසන්තානං කම්මානුභාවෙන පවත්තං හොති. තථා අප්පවත්තිත්වාති අධිප්පායො. “කෙනචී”ති කෙනචි චිත්තෙන. “විසදිසචිත්තසන්තාන පරාවට්ඨනවසෙනා”ති පුරිමෙනවිපාක චිත්ත සන්තානෙන විසදිසං කුසලාදි ජවන චිත්තසන්තානං පරතො ආවට්ඨා පන වසෙන. තථාහිදං චිත්තද්වයං පාළියං ආවට්ඨනා, අන්වාචට්ඨනා, ආහොගො, සමන්තාහාරොති නිද්දිට්ඨං. “සබ්බත්ථාපී”ති ඉට්ඨාරම්මණෙපි අනිට්ඨාරම්මණෙපි. “අත්තතො පච්ඡා පවත්තස්ස චිත්තස්ස වසෙනා”ති අත්තතො පච්ඡා පවත්තං චිත්තං පටිච්ච න චත්තබ්බොති අධිප්පායො. “අත්තතො පච්චයෙහි ඵව සො සක්කා චත්තු”න්ති අත්තතො පච්චයෙසු බලවත්තෙසු සති, බලවා හොති. දුබ්බලෙසු සති, දුබ්බලො හොතීති සක්කාචත්තුන්ති අධිප්පායො. “විසදිස චිත්තසන්තාන”න්ති වොට්ඨබ්බනකිරියචිත්තසන්තානං.

37. සඬ්ඛාර විචාරණායං. “විපාකුද්ධාරො”ති අට්ඨසාලිනියං විපාකුද්ධාර කථායං. “උභයකම්මෙනපී”ති සසඬ්ඛාරික කම්මෙනපි, අසඬ්ඛාරික කම්මෙනපි. “ථෙරෙනා”ති මහාදත්තත්ථෙරෙන. “තදුභයභාවාහාවො”ති සසඬ්ඛාරික අසඬ්ඛාරිකභාවානං අභාවො. “තානිපි හි අපරිබ්බන්තකිච්චානියෙවා”ති ඵත්ථ ආවජ්ජන ද්වයං ජවනානං පුරෙවාරික කිච්චත්තා අපරිබ්බන්තකිච්චං හොතු. හසිතුප්පාදචිත්තං පන ජවනකිච්චත්තා කථං අපරිබ්බන්තකිච්චං භවෙය්‍යාති. තම්පි සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණාදීනං අනුචාරිකමත්තත්තා අපරිබ්බන්තකිච්චං නාම හොතීති. “අට්ඨමහාවිපාකෙසු විය චත්තබ්බො”ති මහාවිපාකානං සසඬ්ඛාරිකා සඬ්ඛාරිකභාවො පුරිමභවෙ මරණාසන්තකාලෙ ආරම්මණානං පයොගෙන සහ වා විනා වා උපට්ඨානං පටිච්ච වුත්තො, තථා චත්තබ්බොති අධිප්පායො.

38. “දුබ්බල කම්මනිබ්බත්තෙසු”ති පටිසන්ධි භවඬ්ඨ වුත්තිකිච්චානි සන්ධාය වුත්තං. “දුබ්බලචත්ථු කිච්චට්ඨානෙසු”ති චක්ඛාදිචත්ථුකෙසු ආවජ්ජනාදි

දුබ්බලකිච්ච දුබ්බලට්ඨානිකෙසු. “තත්ථා”තිආදිනා තදත්ථං විවරති. තත්ථ “චික්ඛෙපයුත්ත”න්ති චික්ඛෙපකිච්චෙන උද්ධච්චෙනයුත්තං හුත්වා. “කප්පට්ඨිතිකං” නාම සඬ්ඝහෙදකම්මං. ඡසුවත්ථු රූපෙසු හදයවත්ථුමෙව සුවණ්ණරජනං විය සාරවත්ථු හොති. ඉතරානි ඵලිකානිවිය පසාදමත්තත්තා අසාරානි හොන්තීති වුත්තං. “චක්ඛාදීසු දුබ්බලවත්ථුසු”ති. දස්සනාදීනි ච කිච්චානි ජවන කිච්චස්ස පුරෙවරත්තා බුද්දකිච්චානි හොන්ති. තෙනාහ “දස්සනාදීසු”තිආදිං.

39. ඉධ දීපනියං ඉච්චෙවන්ති පදං අට්ඨාරසානිපදස්සවිසෙසනන්ති කත්වා “සබ්බථාපිති පදස්ස...පෙ.... වෙදිතබ්බො”ති වුත්තං. විභාවනියං පන තං සබ්බථාපිති පදස්ස විසෙසනන්ති කත්වා “සබ්බථා පිතිකුසලාකුසලවිපාකකිරියාහෙදෙනා”ති වුත්තං.

අහෙතුකචිත්තවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

40. සොහණචිත්තෙසු. අවුත්තාපි සිද්ධා හොති. යථා අට්ඨචිත්තානි ලොකුත්තරානීති ච වුත්තෙ අවුත්තෙපිසිජ්ඣන්ති සෙසචිත්තානි ලොකියානීති ච සඋත්තරානීති වාති අධිජ්ජායො. “අත්තසමඬ්ඨිගීනො”ති අත්තනා පාපකම්මෙන සමන්තාගතෙ. “අනිච්ඡන්තෙ යෙවා”ති සවෙපි අවිචිතිමිත්තස්සාදවත්ථු විය කෙචි ඉච්ඡන්තු. අජානන්තානං පන ඉච්ඡා අජ්ජමාණන්ති අධිජ්ජායො. “සොහග්ග පත්තියා”ති එත්ථ සුභගස්ස භාවො සොහග්ගන්ති විග්ගහො. සුභගස්සාති ච සුසිරිකස්ස.

41. “යාථාවතො”ති යථා සභාවතො. එත්ථ සියා ජානාතීති ඤාණන්ති වුත්තං, කිං සබ්බං ඤාණං යාථාවතො ජානාතීති. කිඤ්චෙත්ථ. යදි සබ්බං ඤාණං යාථාවතො ජානාති. එවං සති, ඤාණෙන චින්තෙන්තානං අජානනං නාම නත්ථී, විරජ්ඣනං නාම නත්ථීති ආපජ්ජති. අථ සබ්බං ඤාණං යාථාවතො න ජානාති, කත්ථවි ජානාති, කත්ථවි න ජානාති. එවඤ්චසති, යත්ථ ජානාති, තත්ථෙව තං ඤාණං හොති. යත්ථ න ජානාති, තත්ථ තං ඤාණමෙව න හොතීති ආපජ්ජති. වුවිචතෙ. ඤාණෙන චින්තෙස්සාමීති චින්තෙන්තානංපි යත්ථ යත්ථ යාථාවතො ජානනං න හොති, තත්ථ තත්ථ ඤාණ විජ්ජයුත්ත විත්තං හොති. ඤාණජ්ජටි රූපකා ච ධම්මා අත්ථී චිත්තඤ්ච විතක්කො ච, විචාරො ච, දිට්ඨි ච. එතෙහි චින්තෙන්තාපි අහං ඤාණෙන චින්තෙමීති මඤ්ඤන්ති. “දෙය්‍ය ධම්මපටිග්ගාහක සම්පත්ති”ති දෙය්‍යධම්ම වත්ථු සම්පත්ති, පටිග්ගාහක පුග්ගල සම්පත්ති. “අබ්‍යාපජ්ජලොකුපපත්තිතා”ති එත්ථ අබ්‍යාපජ්ජලොකො නාම කායිකදුක්ඛ චෙතසික දුක්ඛ රහිතො උපරිදෙවලොකො වා බ්‍රහ්මලොකො වා. උපපජ්ජනං උපපත්ති. පටිසන්ධිවසෙන උපගමනන්ති අත්ථො. අබ්‍යාපජ්ජලොකං උපපත්ති යස්ස සො අබ්‍යාපජ්ජ ලොකුපපත්ති. තස්ස

අනුදීපනීපාඨ

භාවෙනා විග්ගහො. “කිලෙස දුරතා”ති සමාපත්ති බලෙන වා, අඤ්ඤතරජපටිපත්තියා වා, වික්ඛම්භිත කිලෙසතා වා, අරියමග්ගෙන සමුච්ඡින්න කිලෙසතා වා.

තෙසං උප්පත්ති විධානං විසුද්ධි මග්ගෙ ඛන්ධනිද්දෙසෙ එවං වුත්තං. යදාහි දෙයාධම්ම පටිග්ගාහකාදි සම්පත්තිං අඤ්ඤං වා සොමනස්සහෙතුං ආගම්ම හට්ඨතුට්ඨො අත්ථිදින්නන්ති ආදින යප්පවත්තං සම්මාදිට්ඨිං පුරෙක්ඛිත්වා අසංසිදන්තො අනුස්සාහිතොපරෙහි දානාදීනි පුඤ්ඤානි කරොති, තදාස්ස සොමනස්සසහගතං ඤාණ සම්පයුත්තං චිත්තං අසඬ්ඛාරං හොති. යදා පන වුත්තන යෙන හට්ඨතුට්ඨො සම්මාදිට්ඨිං පුරෙක්ඛිත්වා අමුත්ත වා ගතාදිවසෙන සංසිද්ධානො වා පරෙහි වා උස්සාහිතො කරොති, තදාස්ස තදෙව චිත්තං සසඬ්ඛාරං හොති. ඉමස්මිඤ්ඤි අත්ථෙ සඬ්ඛාරොති එතං අත්තනො වා පරෙසං වා වසෙන පවත්තස්ස පුබ්බජ්ජයොගස්සාධිවචනං. යදා පන ඤාති ජනස්ස පටිපත්ති දස්සනෙන ජාතපරිවයාබාලදාරකා හික්ඛු දිස්වා සොමනස්ස ජාතාසහසා කිඤ්චි දෙව හත්ථගතං දදන්ති වා වන්දන්ති වා, තදා තතීයං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන දෙථවන්දොති ඤාතීහි උස්සාහිතා එවං පටිපජ්ජන්ති, තදා චතුත්ථං චිත්තං උප්පජ්ජති. යදා පන දෙයාධම්ම පටිග්ගාහකාදීනං අසම්පත්තිං අඤ්ඤෙසං වා සොමනස්සහෙතුං අභාවං ආගම්ම චතුසුපි විකප්පෙසු සොමනස්සරහිතා හොන්ති. තදා සෙසානි චත්තාරි උපෙක්ඛාසහගතානි උප්පජ්ජන්තිති.

42. අට්ඨපීති එත්ථ පිසද්දෙන ඉමානි චිත්තානි න කෙවලං අට්ඨෙව හොන්ති. අථ ඛො තතො බහුනිපි බහුතරානිපි හොන්තිති ඉමං සම්පිණ්ඩනත්ථං දීපෙතිති දස්සෙතුං “තෙනා”ති ආදිවුත්තං. දසසු පුඤ්ඤකිරියාවත්ථුසු දිට්ඨුජු කම්මං නාම ඤාණ කිච්චං. තං කථං ඤාණ විජ්ජයුත්ත චිත්තෙහි කරොන්තිති. වුව්චතෙ. ඤාණ සම්පයුත්ත චිත්තෙහි දිට්ඨිං උජුංකරොන්තා තෙසං අන්තරන්තරා ඤාණසොතෙ පතිතවසෙන ඤාණවිජ්ජයුත්ත චිත්තෙහිපි කරොන්තියෙව. සබ්බෙසත්තා කම්මස්සකාති ආදිනා, බුද්ධො සොහගවා, ස්වාක්ඛාතො සො ධම්මො, සුප්පටිපන්නො සො සඬ්ඝො, ති ආදිනා වාති දට්ඨබ්බං. තෙනාහ “ඉමානි අට්ඨ චිත්තානි”ති ආදිං. තත්ථ දසපුඤ්ඤකිරියාවත්ථුනි නාම ‘දානං, සීලං, භාවනා, අපවායනං, වෙය්‍යාවච්චං, පත්තිදානං, පත්තානුමොදනං, ධම්මස්සවනා, ධම්මදෙසනා, දිට්ඨුජු කම්මං, . තෙහි ගුණිකානි වඩ්ඪිතානි. තානි ව අට්ඨජු ආරම්මණෙසු උප්පජ්ජන්ති. තිණි ව කම්මානි කරොන්තා තෙ හෙව අට්ඨහි කරොන්ති. තානියෙව ව සබ්බානි අත්ථි හීනානි, අත්ථි මජ්ඣිමානි, අත්ථි පණිතානි. තස්මා පුන අනුක්කමෙන ආරම්මණාදීහි වඩ්ඪනං කරොති. තත්ථ “තානි යපෙනබ්බානි”ති සම්බන්ධො. “සුද්ධිකානි”ති අධිපතීහි අමිස්සිතානි. “ඉති කත්වා”ති ඉති මනසි කරිත්වා. තථා ඤාණවිජ්ජයුත්තානි ද්වෙසහස්සානි සතං සට්ඨි ව හොන්තිති යොජනා.

“විමංසාවජ්ජිතෙහි”ති විමංසාධිපති වජ්ජිතෙහි. “තථාගුණිකානී”ති සබ්බානි පුඤ්ඤකිරියාදීහි සමං ගුණිකානි. “කොසල්ලෙනා”ති කොසල්ලසඬ්ඛානෙන. “නානාවජ්ජනවිටීය”න්ති ඤාණවජ්ජයුත්ත විටීහි විසුං භූතාය ආවජ්ජනාය යුත්ත විටීයං. “තෙනෙවා”ති විමංසාධිපතිභූතෙන තෙනෙව උපනිස්සයඤ්ඤාණෙන. එවං සන්තෙපි න සක්කාභවිතුන්ති සම්බන්ධො.

43. වචනත්ථෙ “රුජ්ජනට්ඨෙනා”ති තුදනට්ඨෙන. “අහිතට්ඨෙනා”ති හිතවිරුද්ධට්ඨෙන. “අනිපුණට්ඨෙනා”ති අසණ්භා සුමුමට්ඨෙන. “අනිට්ඨවිපාකට්ඨෙනා”ති අනිට්ඨං විපාකං එතෙසන්ති අනිට්ඨ විපාකානි. තෙසං භාවො අනිට්ඨ විපාකට්ඨො. තෙන අනිට්ඨ විපාකට්ඨෙන. “තජ්ජට්ඨ පක්ඛත්තා”ති රාගාදීහි පටිපක්ඛත්තා. එවං පරියායත්ථ සඬ්ඛාතං අහිධානත්ථං දස්සෙත්වා ඉදානි අට්ඨකථාසු ආගතං වචනත්ථං දස්සෙති කුච්ඡිතෙතිආදිනා. තත්ථ “කුච්ඡිතෙ”ති ජෙගුච්ඡිතබ්බෙ, නින්දි තබ්බෙ වා. වාලෙන්ති තද්ධිගජ්ජභානවසෙන, කම්පෙන්ති වික්ඛම්භනජ්ජභානවසෙන, විද්ධංසෙන්ති සමුච්ඡෙදජ්ජභානවසෙන. “තනුකරණට්ඨෙනා”ති සල්ලිඛනට්ඨෙන. “අන්තකරණට්ඨෙනා”ති පරියොසානකරණට්ඨෙන. “අපි වා”තිආදි දීපනීතයදස්සනං. “කොසල්ල සම්භූතට්ඨෙනා”ති මහාඅට්ඨකථානායො. තත්ථ, කුසලස්ස පණ්ඩිතස්ස භාවො එකාසල්ලං. ඤාණං. තෙන සම්භූතං සඤ්ජාතං කොසල්ල සම්භූතං තිවිග්ගහො.

44. “බලවකම්මෙනා”ති තිහෙතු කුක්කට්ඨ කම්මෙන. “දුබ්බල කම්මෙනා”ති තිහෙතුකොමකෙන වා ද්විහෙතුක කුසල කම්මෙන වා. “කෙහිවි ආවරියෙහි”ති මොරවාපි වාසී මහාදත්තත්ථෙරං සන්ධාය වුත්තං. “සඬ්ඛහකාරෙනා”ති හද්දන්ත බුද්ධසොසත්ථෙරෙන. “සන්තිහිත පච්චයවසෙනා”ති ආසන්තෙ සණ්ඨිතපච්චය වසෙන. පච්චුජ්ජන්ත පච්චයවසෙනෙවාති වුත්තං හොති. උපට්ඨිතානි කම්මාදීනි ආරම්මණානි. පවත්තානි මහාවිපාකානි. “අවිපාක සභාවතො”ති අවිපච්චනසභාවතො. අවිපාකුජ්ජාදනසභාවතොති වුත්තං හොති. “අට්ඨකථාය”න්ති ධම්මසඬ්ඛගුණිකට්ඨකථායං. “ඉධා”ති මහාවිපාකචිත්තෙ. “තථා අජ්ජවත්තියා වා”ති දානාදිවසෙන අජ්ජවත්තිතො ව.

45. මහාකිරියචිත්තෙ. “උපරී”ති විටීසඬ්ඛහෙ තදා රම්මණ නියමෙ. “සයමෙවා”ති අනුරුද්ධත්ථෙරෙනෙව. “වක්ඛතී”ති වුච්චිස්සති. “යථාරහ”න්ති ඛිණාසවසන්තානෙ උජ්ජන්තානං මහාකිරියානං අරහානුරූපං. භූතකථන විසෙසනං තෙන නිවත්තෙතබ්බස්ස අත්ථස්ස අභාවාති අධිජ්ජායො. “තං”ති සහෙතුකග්ගහණං. “බාවච්ඡෙදකවිසෙසන”න්ති අහෙතුක විපාකකිරිය චිත්තානඤ්ච සබ්භාවාතජ්ජසඬ්ඛගස්ස අවච්ඡෙදකං විසෙසනං. “යථා සක්ඛර කථලිකංපි මච්ඡගුම්බංපි තිට්ඨන්තංපි වරන්තංපි පස්සතී”ති වචනෙ

අනුදීපනීපාඨ

සක්කර කට්ඨකං තිට්ඨන්තං, මච්ඡගුම්ඛං තිට්ඨන්තංපි වරන්තංපි පස්සතීති එවං යථා ලාභ යොජනා හොති. තථා ඉධ පීති.

46. “යදිද්”න්ති යා අයං දීපන සමත්ථතා, “ඉදං සාමත්ථීය”න්ති යොජනා. අයං සමත්ථ භාවොති අත්ථො. හෙදවචනෙ චොදනායාති සම්බන්ධො. රචනාගාථායං. “එතානී”ති සොහණ කාමාවචර චිත්තානි. “පුඤ්ඤ පාප ක්‍රියාහෙදා”ති පුඤ්ඤ පාප ක්‍රියාහෙදෙන.

47. කතමෙ ධම්මා කාමාවචරා. හෙට්ඨතො අවිචිතිරයං පරියන්තං කරිත්වා උපරිතො පරනිම්මිත වසවත්තිදෙවෙ අන්තො කරිත්වාති එවං පාළියං නිද්දිට්ඨත්තා ඉධකාමසද්දෙන සහොකාසාකාමභූමි වුව්චතීති ආහ “කාමෙ කාමභූමිය”න්ති. පරියාපන්නාති පාඨසෙසො. “ක්‍රියා වා”ති එත්ථ ව සද්දො පන සද්දත්ථො. ඉති සද්දො ඉච්චෙවං සද්දත්ථො. එතෙන පටිසිද්ධාති සම්බන්ධො. “ඉධා”ති ඉමස්මිං චිත්තසංඛගහෙ. “තස්සා”ති සබ්බථාසද්දස්ස. භවො නාම ඉන්ද්‍රිය බද්ධසන්නානාගතො ධම්ම සමුහො වුව්චති. ඉධ පන කාමාවචරා ධම්මාති පදෙ කාමසද්දො. සො ව පථවි පබ්බතාදීහි සද්ධිං සබ්බං කාමභූමිං වදතීති වුත්තං. “භූමිපරියායො වා”තිආදි. “ඉන්ද්‍රියානින්ද්‍රියබද්ධ ධම්ම සමුහො”ති ඉන්ද්‍රියබද්ධ ධම්ම සමුහො සත්තසන්නානාගතො, අනින්ද්‍රියබද්ධ ධම්ම සමුහො පථවි පබ්බතාදි ගතො. තත්ථ ජීවිතින්ද්‍රියෙන අනාබද්ධො අනායත්තො අනින්ද්‍රියබද්ධොති.

ඉතිකාමචිත්තසංඛගහදීපනියාඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

48. රූපාවචරචිත්තෙ. “සමුදිනෙනා”ති පඤ්චඩ්ග සමුදිනෙන. පඤ්චන්තං අඩ්ගානං එකතො සාමග්ගිභූතෙනාති අත්ථො. පඤ්චන්තඤ්චි එකතො සාමග්ගියං සතියෙව අප්පනා හොති, නො අසති. සාමග්ගියන්ති ව සුට්ඨු බලවතාය සමග්ගහාවෙති අත්ථො. “පටිපජ්ජිතබ්බත්තා”ති පත්තබ්බත්තා. ඤානං දූවිධං ආරම්මණුපනිජ්ඣානඤ්ච ලක්ඛණු පනිජ්ඣානඤ්චාති ආහ “කසිණාදිකස්සා”තිආදිං. ඉධ පන ආරම්මණුපනිජ්ඣානං අධිජ්ජෙතං. උපනිජ්ඣානන්ති ව කසිණ නිමිත්තාදිකං ආරම්මණං චෙතසා උපගන්ත්වානිජ්ඣානං ඔලොකනං. ඤානසද්දස්සඤාපනත්ථොපි සම්භවතීති වුත්තං. “පච්චතීක ධම්මානඤ්ච ඤාපනතො”ති. අග්ගිතා විය කට්ඨානං කිලෙසානං දය්හනතොති අත්ථො. එකග්ගතා එව සාතිස්සය යුත්තා අප්පනාපත්තකාලෙති අධිජ්ජායො. පුබ්බහාගෙ පන පථමජ්ඣානෙ විතක්කස්ස බලවහාවො ඉච්ඡිතබ්බො. “සාහි”තිආදිතා තදත්ථං විවරති. සාහි එකග්ගතාති ව වුව්චතීති සම්බන්ධො. එකො අත්තාසභාවො අස්සාති එකත්තං. එකත්තං ආරම්මණමස්සාති එකත්තා රම්මණා. එකග්ගතා. තස්ස භාවොති විග්ගහො.

අග්ගසද්දො කොටි අත්ථො. කොට්ඨාසට්ඨොවා. “තථා පවත්තනෙ”ති විත්තස්ස එකග්ගහාවෙන පවත්තිං. “ආධිප්පච්චගුණයොගෙනා”ති අධිපතිභාවගුණයොගෙන. ඉන්ද්‍රියපච්චයනාගුණයොගෙනාති චුත්තං හොති. සායෙව එකග්ගතා එකග්ගතා, සමාධි,ති ව චුච්චතීති සම්බන්ධො. “සමාධි”ති පදස්ස-සං-ආධි-ති-වා, සමආධිති-වා, ද්විධා පදවිඡේදො. තත්ථ සංඋපසග්ගො සම්මාසද්දත්ථො. සමසද්දො පන ධම්මෙන සමෙන රජ්ජං කාරෙතීතිආදීසු විය නාමිකසද්දොති ද්විධා විකස්පං දස්සෙන්නො “සායෙව විත්ත”න්තිආදිමාහ. සායෙව විත්තං-සම්මා ව ආධියතීති සමාධි, සායෙව විත්තං-සමඤ්ච ආධියතීති සමාධිති ද්විධා විකස්පො. තත්ථ සම්මා වාති සුන්දරෙන. ආධියතීති ආදහති. ආදහනඤ්ච යපනමෙවාති චුත්තං “යපෙතී”ති. සමඤ්චාති අවිසමඤ්ච. “තත්ථොවා”ති තස්මිං ආරම්මණෙ ඵව. “ලීනුද්ධච්චාභාවා පාදනෙනා”ති ලීනස්ස ව උද්ධච්චස්ස ව අභාවො ලීනුද්ධච්චාභාවො. තස්ස ආපාදනං ආපජ්ජාපනන්ති විග්ගහො. විවිධෙන විත්තස්ස සංහරණං විසාහාරො. න විසාහාරො අවිසාහාරො. සායෙව ව නිද්දිට්ඨා. ඉති ඵවං ඉමෙසු ද්වීසු අත්ථොසු එකග්ගතා ඵව සාතිස්සයයුත්තාති යොජෙතබ්බං. ඵවං පන සති, එකග්ගතා ඵව ඤානන්ති වත්තබ්බා, න විතක්කාදයොති වොදනං පරිහරන්තො “විතක්කාදයොපනා”තිආදිමාහ. අපිසද්දො සම්පිණ්ඩනත්ථො. පනසද්දො පක්ඛන්තරත්ථො. තස්සා එකග්ගතාය. “සා තිස්සය”න්ති අතිස්සයෙන සහ. “ඔසක්කිතු”න්ති සංසිදිතුං. “නං”ති විත්තං. “සංසප්පිතු”න්ති ඵවං නු බො අඤ්ඤාපානු බොති ද්විධා වඤ්චලිතුං. “උක්කණ්ඨිතු”න්ති අඤ්ඤාභිමුඛි භවිතුං. ආරම්භන්ති චුත්තං හොති. උද්ධං සාතං යෙනාති උද්ධස්සාතං. “සාතං”ති සාරත්තං. “උපමුහිතං”ති භුසංවඩ්ඪිතං. “සන්ත සභාවත්තා”ති උපසන්ත සභාවත්තා. “තථා අනුග්ගහිතා”ති ආරම්මණාභිමුඛකරණාදිවසෙන අනුග්ග හිතා. සමාධිස්ස කාමච්ඡන්දනීවරණජ්ජට්ඨස්සත්තා “සයං...පෙ.... නිවාරෙත්වා”ති චුත්තං. “නිච්චලංගත්වා”ති අප්පනාකිච්චමාහ.

ඵවං උපනිජ්ඣානත්ථං දස්සෙත්වා ඤාපනත්ථං දස්සෙන්නො “තෙසු වා”තිආදිමාහ. “තප්පච්චනිකා”ති තෙසං ඤානභිග ධම්මානං පච්චනිකා පටිපක්ඛා. “මනස්මිං පි”ති මනොද්වාරෙපි. පගෙව කායවච්ච්චාරෙසුති ඵවං සම්භාවනත්ථො වෙත්ථ පිසද්දො. අපිසද්දොපි යුජ්ජති. “ඤාපිතා නාම හොන්ති”ති ඤානභිග ධම්මග්ගිහි දඩ්ඨානාම හොන්ති. “ඵවං සන්තෙපි තෙසං සමුදායෙ ඵව ඤාන වොහාරො සිද්ධො”ති යොජනා. “ධම්ම සාමග්ගිපධාන”න්ති ඤානට්ඨානෙ ඤානභිග ධම්මානං මග්ගට්ඨානෙ මග්ගභිග ධම්මානං බොධිට්ඨානෙ බොජ්ඣක්ඛග ධම්මානං සමග්ගහාවජ්ජධානං.

ඵවං සභිගහකාරානං මනියා ඤානං වත්වා ඉදානි අපරෙසානං මනියා තං දස්සෙතුං “අපරෙ”තිආදිමාහ. අපරෙ පන වදන්තීති සම්බන්ධො. තත්ථ “යථා සකංකිච්චානී”ති සස්ස ඉදං සකං. සස්සාති අත්තනො. ඉදන්ති සන්තකං.

අනුදීපනීපාඨ

යානියානි අත්තනො සන්තකානීති අත්ථො. “ඉතී”ති තස්මා. “පට්ඨානෙ ක්කානපච්චයං පත්ථා...පෙ.... සාධෙත්ති යෙව්”. චුත්තඤ්ඤි තත්ථ. ක්කානපච්චයොති ක්කානභිගානි ක්කානසම්පයුත්තකානං. ධම්මානං. තං සමුට්ඨානානඤ්ඤව රූපානං ක්කානපච්චයෙන පච්චයො. මග්ගපච්චයොති මග්ගභිගානි මග්ගසම්පයුත්තකානං. ධම්මානං. තං සමුට්ඨානානඤ්ඤව රූපානං මග්ගපච්චයෙන පච්චයොති. “පඤ්චසමුදිතාදීනී”ති පඤ්චසමුහ දසසමුහානි. “පට්මජ්ඣානාදිභාවස්සෙවචා”ති පට්මජ්ඣානාදි නාමලාභස්සෙවචාති අධිජ්ජායො. “ක්කානභාවස්සා”ති ක්කානනාමලාභස්ස. “තථාච්ඨකිච්චවිසෙසාභාවා”ති තථාච්ඨානං ආරම්මණාභිනිරොපනාදීනං කිච්ච විසෙසානං අභාවතො.

49. “එත්ථ සියා”ති එතස්මිං යානෙ පුච්ඡාසියා. “අභිග භෙදො”ති පට්මජ්ඣානෙ පඤ්ච අභිගානි, දුතියජ්ඣානෙ චත්තාරි අභිගානී තිආදිකො අභිගභෙදො. “පුග්ගලජ්ඣාසයෙනා”ති පුග්ගලස්ස ඉච්ඡාවිසෙසෙන. ඉති අයං විසජ්ජනා. “සො”ති සො පුග්ගලො. “භී”ති විත්ථාර ජොතකො. විතක්කො සභායො යස්සාති විතක්කසභායො. “විතක්කෙ නිබ්බන්දනී”ති ඔළාරිකොචතායං විතක්කො, නිවරණානං ආසන්නෙ යීතොති එවං විතක්කෙ ආදීනවං දිස්වා නිබ්බන්දනී. තස්ස අජ්ඣාසයොති සම්බන්ධො. විතක්කං විරාජෙති විගමෙති අතික්කමාපෙතීති විතක්කවිරාගො. විතක්කවිරාගො ච සො භාවනා චාති සමාසො. “උත්තරුත්තරජ්ඣානාධිගමනෙ”ති උත්තරි උත්තරි ක්කානජ්ජට්ඨානෙ. අජ්ඣාසය බලෙන පාදකජ්ඣානසදිසං න භොතීති සම්බන්ධො. වෙනොපණ්ඩි ඉජ්ඣතීති සම්බන්ධො. “විසුද්ධත්තා”ති සීලවිසුද්ධත්තා.

50. සඤ්චාර භෙදවිචාරණායං. “සඤ්චාර භෙදො න චුත්තො”ති පට්මජ්ඣාන කුසල විත්තං අසඤ්චාරිකමෙකං, සසඤ්චාරිකමෙකන්තිආදීනා න චුත්තොති අධිජ්ජායො. “සො”ති සඤ්චාර භෙදො. “සිද්ධත්තා”ති සඤ්චාර භෙදස්ස සිද්ධත්තා. කථං සිද්ධොති ආහ “තථාභී”තිආදිං. සුඛා පටිපදා යෙසං තානි සුඛජ්ජට්ඨානි. තෙසං භාවොති විග්ගහො. “යො”ති යොගීපුග්ගලො. “ආදිතො”තිආදිමහි. “වික්ඛම්භෙන්තො”ති විමොචෙන්තො වියොගං කරොන්තො. දුක්ඛෙන වික්ඛම්භෙතීති සම්බන්ධො. “කාමාදීනවදස්සනාදීනා”ති අභිගාරකාසු පමාකාමාබ්භදුක්ඛාබ්භපායාසා, ආදීනවො එත්ථහියොයාතිආදීනා කාමෙසුආදීනවං දිස්වා. ආදිසද්දෙන විතක්කාදිසු ආදීනවදස්සනං සඤ්චාරිකමෙකං. “තෙනොවා”ති කාමාදීනවදස්සනාදීනා එව. එත්ථ අභිඤ්ඤාභෙදෙන සඤ්චාර භෙදො න චත්තබ්බො, පටිපදා භෙදෙනෙව චත්තබ්බොති දස්සෙතුං “ඛිජ්ජාභිඤ්ඤජ්ඣානානංසී”තිආදි චුත්තං. තත්ථ, අභිජානනං අභිඤ්ඤා. ඛිජ්ජාසීසා අභිඤ්ඤා යෙසං තානි ඛිජ්ජාභිඤ්ඤානි. දන්ධා අසීසා අභිඤ්ඤා යෙසං තානි දන්ධාභිඤ්ඤානි. ක්කානානි. “යදි එව”න්ති

එවං පටිපදා හෙදෙන සඬ්ඛාර හෙදො යදි සියාති අත්ථො. “වළඤ්ජනකාලෙ”ති සමාපත්ති සමාපජ්ජනකාලෙ. පටිබන්ධකා නාම අත්තරාසිකා. “සන්තිහිතාසන්තිහිතවසෙනා”ති ආසන්නෙ සංඝඨිතාසංඝඨිතවසෙන. සුද්ධං විපස්සනායානං යෙසං තෙ සුද්ධවිපස්සනායානිකා. “සුද්ධං”ති සමථජ්ඣානෙන අසම්මිස්සං. “සත්ථෙන හනිත්වා”ති පරෙ න සත්ථෙන හනනතො ඡිත්තදනතො. “සහසා”ති සීඝ්‍රතරෙන. “මරන්නානං උප්පන්නං”ති මරණාසන්නකාලෙ උප්පන්නංති අධිප්පායො. අනාගාමීනො හි සුද්ධ විපස්සනායානිකාපි සමානා සමාධිස්මිං පරිපූරකාරිනො නාම භොන්ති. ඉච්ඡන්තෙ සුසති කිඤ්චි නිමිත්තං ආරබ්භමනසිකාර මත්තෙනපි ඤානං ඉජ්ඣති. තෙනාහ “තංපි මග්ගසිද්ධගතික”න්ති. “රුපිබ්‍රහ්මලොකෙ”ති ඉදං අට්ඨන්තං සමාපත්තීනංපි තත්ථ පාකතිකභාවං සන්ධාය චුත්තං. අරුපි බ්‍රහ්මලොකෙ පන එකා එව සමාපත්ති පාකතිකාසම්භවති. උපපත්තිසිද්ධජ්ඣානානං භවත්තරෙ සන්තිහිත පච්චයහෙදෙන සඬ්ඛාර හෙදො චුත්තො, සො කථං පච්චෙතබ්බොති ආහ “එකස්මිං භවෙපි...පෙ.... යුත්තාති භොන්ති”ති. එකස්මිං භවෙසබ්බජ්ජමං උද්ධකාලෙ සඬ්ඛාර හෙදස්ස ආසන්නත්තා වළඤ්ජනකාලෙපි සො එව සඬ්ඛාර හෙදො සියාති ආසඬ්ඛාසම්භවතො ඉදං චුත්තං. තෙන භවත්තරෙ උපපත්ති සිද්ධජ්ඣානානං සන්තිහිත පච්චයහෙදෙන සඬ්ඛාරහෙදෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථිති දස්සෙති. ඉදානි තානි මග්ග සිද්ධජ්ඣාන උපපත්ති සිද්ධජ්ඣානානි සන්තිහිතපච්චයං අනපෙක්ඛිත්වා මග්ගක්ඛණ උපපත්තික්ඛණෙසු සිද්ධකාලෙ ඤානුප්පත්ති පටිපදාය එව සබ්බසො අභාවං ගහෙත්වා අපරං විකප්පං දස්සෙතුං “ඤානුප්පත්ති පටිපදා රහිතත්තා වා”තිආදි චුත්තං. එවං මහග්ගතඤානානං අට්ඨකථාවසෙන සිද්ධං සඬ්ඛාර හෙදං වත්වා ඉදානි පාළිවසෙනාපි සො සිද්ධො යෙවාති දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි ආරද්ධං. දුක්ඛජ්ජපටිපදාපුබ්බකානං ද්විත්තං දන්ධාහිඤ්ඤබ්ච්ඡපාහිඤ්ඤසමාධිනං. “එත්තාවතා”ති එතං පරිමාණං අස්සාති එත්තාවං. එත්තාවන්තෙන. එත්ථ සියා, කස්මා ඉධ සඬ්ඛාරහෙදො න චුත්තොතිආදිනා වචනක්කමෙන සිද්ධො භොතිති සම්බන්ධො. යෙසං සුච්ඤ්ඤෙය්‍යං.

51. විභාවනීපාඨෙ. පරිකම්මං නාම පථවී, පථවී, ආපො, ආපො-තිආදිකං, රූපං අනිච්චං, රූපං දුක්ඛං, රූපං අනත්තා-තිආදිකඤ්චභාවනාපරිකම්මං අධිකාරො නාම පුබ්බහවෙකතභාවනාකම්මං. පුබ්බහවෙකඤානමග්ගඵලානිපත්ථෙත්වා කතං දානසීලාදි පුඤ්ඤකම්මඤ්ච. “ඉදං තාවනුප්පත්ති”ති එත්ථ තාවසද්දො වත්තබ්බන්තරාපෙක්ඛනෙ නිපාතො. තෙන අපරංපි වත්තබ්බං අත්ථිති දීපෙති. පුබ්බාහිසඬ්ඛාරො දුට්ඨො පකති පුබ්බාහිසඬ්ඛාරො, පයොගපුබ්බාහිසඬ්ඛාරොති. තත්ථ පරිකම්ම පුබ්බාහිසඬ්ඛාරො පකති පුබ්බාහිසඬ්ඛාරො නාම, අයං පකති පච්චයගණො එව. පුබ්බෙ චුත්තො පුබ්බජ්ජයොගො පයොගපුබ්බාහිසඬ්ඛාරො නාම. සො එව

අනුදීපනීපාඨ

ඉධාධිජ්ජෙතොති දස්සෙතුං “නහි”තිආදිමාහ. “අන්තමසො”ති අන්තිම පරිච්ඡෙදෙන. “ආලොපහික්ඛා” නාම එකා ලොපහික්ඛා. සො පරිකම්මසඬ්ඛානපුබ්බාහිසඬ්ඛාරො. ක්කානානි ච සඬ්ඛානි උජ්ජන්තානි නාම නත්ථිති සම්බන්ධො. “ඉති”ති තස්මා. “සො”ති භාවනාහිසඬ්ඛාරො. “තෙසං”ති සඬ්ඛෙසංපි ක්කානානං. න හි ලොකියජ්ඣානානි නාම...පෙ.... අත්ථි, ඉමෙසං සත්තානං සඬ්ඛකජ්ජෙසුපි කජ්ජවිනාසකාලෙ ක්කානානි භාවෙන්වා බ්‍රහ්මලොක පරායනතා සඬ්ඛාවානි අධිජ්ජායො. “පුබ්බෙ සමථකම්මෙසු කතාධිකාරස්සා”ති ආසන්නභවෙකතාධිකාරං සන්ධාය වුත්තං. දුරභවෙ පන සමථකම්මෙසු අකතාධිකාරො නාම කොචි නත්ථිති. “එවමෙවා”ති එවං එව. විපාකජ්ඣානෙසු සඬ්ඛාර හෙදස්ස පුබ්බ කම්මවසෙන වත්තඬ්ඛත්තා “කුසල ක්‍රියජ්ඣානෙසු”ති වුත්තං. “අථවාතිආදිකො පච්ඡිම විකජ්ජො නාම” අථවා පුබ්බාහිසඬ්ඛාරොතෙව උජ්ජජ්ජමානස්ස නකදාවි අසඬ්ඛාරිකභාවො සම්භවතීති අසඬ්ඛාරිකත්ති ච, බ්‍යභිචාරාභාවතො සසඬ්ඛාරිකත්ති ච න වුත්තත්ති අයං විකජ්ජො. තත්ථ අසඬ්ඛාරිකත්ති ච න වුත්තත්ති සම්බන්ධො. “බ්‍යභිචාරා භාවතො”ති අසඬ්ඛාරිකභාවෙන පසඬ්ඛාභාවතො. සසඬ්ඛාරිකත්ති ච න වුත්තං. යදි වුවිචෙය්‍ය. නිරත්ථ කමෙවතංභවෙය්‍ය. කස්මා, සම්භව බ්‍යභිචාරානං අභාවතො. සම්භවෙ බ්‍යභිචාරෙ ච. විසෙසනං සාත්ථකං සියාති හි වුත්තං. න ච නිරත්ථකවචනං පණ්ඩිතා වදන්ති. කස්මා, අපණ්ඩිතලක්ඛණත්තා. සති පන සම්භවෙ ච බ්‍යභිචාරෙ ච, තථා සක්කා වත්තුං. කස්මා, සාත්ථකත්තා. සාත්ථකමෙව පණ්ඩිතා වදන්ති. කස්මා, පණ්ඩිත ලක්ඛණත්තාති අධිජ්ජායො.

52. පටිපදා අභිඤ්ඤාවචන්ථානෙ. “නිමිත්තූප්පාදතො”ති පටිභාගනිමිත්තස්ස උජ්ජාදතො. සුබාපන පටිපදා, පච්ඡාදන්ධං වා බ්ඡ්ජං වා උජ්ජන්තං ක්කානං සුබජ්ජපටිපදං නාම කරොතීති යොජනා. “පුබ්බභවෙ”ති ආසන්නෙ පුබ්බභවෙ. අන්තරායිකධම්මා නාම ‘කිලෙසන්තරායිකො ච, කම්මන්තරායිකො ච, විපාකන්තරායිකො ච, පඤ්ඤත්ති චිතික්කමන්තරායිකො ච, අරියුපවාදන්තරායිකො ච. තත්ථ තිස්සො නියතම්චිඡාදිට්ඨියොකිලෙසන්තරායිකො නාම. පඤ්චානන්තරිය කම්මානි කම්මන්තරායිකො නාම. අහෙතුක ද්විහෙතුකජ්ජපටිසන්ධිවිපාකා විපාකන්තරායිකො නාම. හික්ඛු භාවෙයීතානං විනය පඤ්ඤත්තිං චිතික්කමිත්වා අකතජ්ජටිකම්මො චිතික්කමො පඤ්ඤත්තිචිතික්කමන්තරායිකො නාම. පටිකම්මෙපනකතෙ අන්තරායිකො න භොති. අරියපුග්ගලානං ඡාතිආදීහි උපවදින්වා අක්කොසින්වා අකතජ්ජටිකම්මං අක්කොසනං අරියුපවාදන්තරායිකො නාම. ඉධපි පටිකම්මෙ කතෙ අන්තරායිකො න භොති. සෙසෙසු තීසු පටිකම්මං නාම නත්ථි. ඉමෙ ධම්මා ඉමස්මිං භවෙ ක්කානමග්ගානං අන්තරායං කරොන්තීති අන්තරායිකා නාම. තෙහි විමුත්තො අන්තරායික ධම්ම විමුත්තො නාම. “කල්‍යාණජ්ජපටිපත්තියං යිතො”ති සීලවිසුද්ධි ආදිකාය

කලාශාස්ත්‍රපටිපත්තිය. පරිපූරණ වසෙන යිනො. “ජින්නපලිබොධො”ති ආවාසපලිබොධාදීනි දසවිධානි පලිබොධකම්මානි ඡින්නදිත්වා යිනො. “පහිතත්තො”ති, යන්නං පුරිසථාමෙන පුරිසපරක්කමෙන පත්තබ්බං, න තං අපත්වා වීරියස්ස සංශයානං භවිස්සතීති එවං පවත්තෙන සම්මජ්ජමාන වීරියෙන සමන්තාගතො. සො හි පහිතො පෙසිතො අනපෙක්ඛිතො අත්තභාවො අනෙතාති පහිතත්තොති වුච්චති. “නසම්පජ්ජතීති නත්ථි”. සචෙ පඤ්චපධානියඨගසමන්තාගතො භොතීති අධිජ්ජායො. පඤ්චපධානියඨගානි නාම සද්ධාසම්පන්නතා, අසායෙය්‍යං, ආරොග්‍යං, අලීනවීරියතා, පඤ්ඤවත්තතා,ති.

52. විපාකජ්ඣානෙ. “මුදුහුතං”ති භාවනා බලපරිත්තත්තාමන්දහුතං. මන්දහුතත්තා ව දුබ්බලං. “නානා කිච්චට්ඨානෙසු වා”ති දස්සනසවනාදීසු. “භීතෙසුපි අත්තභාවෙසු”ති අහෙතුක ද්විහෙතුකපුග්ගලෙසුපි. “අසදිසංපි”ති තිහෙතුකුක්කට්ඨංපි කම්මං අහෙතුකවිපාකංපි ජනෙතීතිආදිනා අසදිසංපි විපාකං ජනෙති. “භවඬගට්ඨානෙසු යෙවා”ති එත්ථ භවඬග සද්දෙන පටිසන්ධිට්ඨාන වුත්ථිට්ඨානානිපි සඬගස්හන්ති. “කුසලසදිසමෙවා”ති පට්මජ්ඣානකුසලං පට්මජ්ඣාන විපාකමෙව ජනෙති, දුතියජ්ඣාන කුසලං දුතියජ්ඣාන විපාකමෙව ජනෙතීතිආදිනා කුසල සදිසමෙව විපාකං ජනෙති. “කුසලමෙව...පෙ.... ක්‍රියජ්ඣානං නාම භොති” අහෙදු පචාරෙතාති අධිජ්ජායො. හෙදම්පි අහෙදං කත්වා උපචාරො වොහාරො අහෙදු පචාරො.

54. සඬගභගාථා වණ්ණනායං. ඥානානං හෙදො ඥානහෙදො. අත්ථතො පන ඥානෙහි සම්පයොගහෙදො ඥානහෙදොති වුත්තො භොතීති ආහ “ඥානෙහි සම්පයොගහෙදොනා”ති. පට්මජ්ඣානිකං විත්තන්තිආදිනා යොජෙතබ්බං. “තමෙවා”ති රූපාවචර මානසමෙව. විභාවනියං පන උපරිසඬගභගාථායං ඥානඬග යොගහෙදෙන, කත්ථෙකෙකන්තු පඤ්චධානි වචනං දිස්වා ඉධ ඥාන හෙදොනාති ඥානඬගෙහි සම්පයොගහෙදොනාති වුත්තං. එවං සත්තෙපි ඉධ ඥානහෙදස්ස විසුං අධිජ්ජෙතත්තා “අඤ්ඤොහි ඥානහෙදො”තිආදි වුත්තං.

රූපාවචරවිත්තදීපනියාඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

55. අරූපවිත්තදීපනියං. “භූසො”ති අතිරෙකතරං. “සරූපතො”ති පරමත්ථ සභාවතො. නත්ථි ජටා එත්ථාති අජටො. අජටො ආකාසොති අජටාකාසො. “පරිච්ඡින්නාකාසො”ති ද්වාරච්ඡිද්දවාතපානච්ඡිද්දාදිකො ආකාසො, යත්ථ ආකාස කසිණ නිමිත්තං උග්ගණ්හන්ති. කසිණ නිමිත්තං උග්ගාටෙත්වා ලද්ධො ආකාසො කසිණුග්ගාටිමාකාසො, කසිණං උග්ගාටෙන නිබ්බත්තො කසිණුග්ගාටිමොති කත්වා. රූපකලාපානං පරිච්ඡෙදමත්තභූතො

අනුදීපනීපාඨ

ආකාසො රූපපරිවිෂේදාකාසො. “අනන්තභාවෙන ඵරියතී”ති චතුරඨගුලමත්තොපිසො අනන්ත නාමං කත්වා භාවනාමනසිකාරෙන ඵරියතී. “දෙවනං අධිට්ඨානවත්ථු”ති මහිද්ධිකානං ගාමනගර දෙවනං බලිප්පට්ඨගහණට්ඨානං වුච්චති, යත්ථ මනුස්සා සමයෙ කුල දෙවනානං බලිං අභිභරන්ති. “බලිං”ති පූජනීය වත්ථු වුච්චති. “තස්මිං”ති කසිණුග්ගාට්ඨාකාසෙ. “තදෙවා”ති තං ආරම්මණමෙව. කුසලජ්ඣානං සමාපන්නස්සවා, විපාකජ්ඣානෙන උපපන්නස්සවා, ක්‍රියජ්ඣානෙන දිට්ඨධම්ම සුඛ විහාරිස්සවා, තියොජෙනබ්බං. අනන්තන්ති වුච්චති, යථාපට්ඨිකසිණෙ පවත්තනතො ඥානං පට්ඨිකසිණන්ති වුච්චති. “එකදෙසෙ”ති උප්පාදෙවා ධීතියං වා භඩ්ගෙවා. අන්තරහිතත්තා අනන්තන්ති වුච්චති. “අනන්ත සඤ්ඤිතෙ”ති අනන්ත නාමකෙ. “අනන්තන්ති භාවනාය පවත්තත්තා”ති ඉදං පට්ඨා රූප්පවිඤ්ඤාණං අනන්තන්ති එවං පුබ්බභාග භාවනාය පවත්තත්තා. “අත්තනො ඵරණාකාර වසෙනා”ති පුබ්බභාගභාවනං අනපෙක්ඛිත්වාති අධිප්පායො. “නිරුත්ති නයෙනා”ති සකත්ථෙ යපච්චයං කත්වා නකාරස්සලොපෙන. “පාළියා නසමෙති”ති විභඩ්ග පාළියානසමෙති. “අනන්තං ඵරතී”ති අනන්තං අනන්තන්ති ඵරති. “පට්ඨා රූප්පවිඤ්ඤාණාභාවො”ති තස්ස අභාව පඤ්ඤත්තිමත්තං. “නෙවත්ථී”ති නත්ථී. “අස්සා”ති චතුත්ථා රූප්පජ්ඣානස්ස. අට්ඨාතිආදීසු “පටුසඤ්ඤා කිච්චස්සා”ති ඛාත්තසඤ්ඤා කිච්චස්ස. “සඬ්ඛාරාවසෙස සුමුමභාවෙන විජ්ජමානත්තා”ති ඉමස්ස අත්ථං විභාවෙන්තො “එත්ථවා”තිආදීමාහ. “මුද්ධභූතං”ති මත්ථකපත්තං. “දෙසනාසිසමත්තං”ති රාජා ආගච්ඡතිතිආදීසු විය පධාන කථාමත්තන්ති වුත්තං හොති. “තස්සෙවා”ති පට්ඨා රූප්පවිඤ්ඤාණස්සෙව. කුසලභූතං පට්ඨා රූප්පවිඤ්ඤාණං පුටුප්පනානඤ්ච සෙක්ඛානඤ්ච කුසලභූතස්ස දුතියාරූප්පවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණං හොති. අරහා පන තිවිධො. තත්ථ, එකොපට්ඨා රූප්පෙයත්වා අරහත්තං පත්වා පට්ඨාරූප්පං අසමාපජ්ජිත්වා දුතියා රූප්පං උප්පාදෙති. තස්ස කුසලභූතං පට්ඨා රූප්පං ක්‍රියභූතස්ස දුතියා රූප්පස්ස ආරම්මණං. එකොපට්ඨා රූප්පෙයත්වා අරහත්තං පත්වා පුන තමෙව පට්ඨා රූප්පං සමාපජ්ජිත්වා දුතියා රූප්පං උප්පාදෙති. එකො දුතියා රූප්පෙයත්වා අරහත්තං ගච්ඡති. තෙසං ද්විත්තං ක්‍රියභූතං පට්ඨා රූප්පවිඤ්ඤාණං ක්‍රියභූතස්සෙව දුතියාරූප්පස්ස ආරම්මණං. තෙනාහ “විඤ්ඤාණං නාමා”තිආදිං.

අරූපචිත්තානුදීපනා.

57. ලොකුත්තරචිත්තෙ. “ජලප්පවාහො”ති උදකධාරාසඬ්ඝාටො. “පභවතො”තිආදිපවත්තිට්ඨානතො. “යථාහා”ති කථං පාළියං ආහ. “සෙය්‍යාපීද්”න්ති සො කතමො. “අයං පී”ති අයං අරියමග්ගොපි. එකචිත්තක්ඛණිකො අරියමග්ගො, කථං යාව අනුපාදිසෙස

නිබ්බානාධාතුයාසවති සන්දතීති ආහ “ආනුභාවජ්චරණවසෙනා”ති. පාළියං ගඬගාදීනි පඤ්චන්තං මහානදීනං නාමානි. “සමුද්ද නින්තා”ති මහාසමුද්දාහිමුඛං නින්තා නම්තා. “පොණා”ති අනුපතිතා. “පබ්භාරා”ති අධොවාහිතා. “කිලෙසානං”ති අනුපගමනෙ කම්මපදං. පාළියං “සටො”ති උදක පුණ්ණසටො. “නිකුජ්ජො”ති අධොමුඛං යපිතො. “නොපච්චාච මතී”ති පුන නොගිලති. “න පුනෙතී”ති න පුන එති නුපගච්ඡති අරියසාවකො. “න පච්චෙතී”ති න පටි එති. තදත්ථං වදති “න පච්චාගච්ඡතී”ති. එවං තං අනිවත්තගමනං පාළිසාධකෙහි දීපෙත්වා ඉදානි යුත්තිසාධකෙහි පකාසෙතුං “යථා වා”තිආදිමාහ. “යතො”ති යං කාරණා. “තෙ”ති පුටුජ්ජනා. “දුස්සීලා”ති නිස්සීලා. “උම්මත්තකා”ති පිත්තුම්මත්තකා. “බිත්ත විත්තා”ති ඡට්ටිතපකති විත්තායක්ඛුම්මත්තකා. “දුප්පඤ්ඤා”ති නිප්පඤ්ඤා. “ඵලමුගා”ති දුප්පඤ්ඤතාය එව පග්ගරිතලාල මුඛ මුගා. “තස්මිං මග්ගෙ එවා”ති අට්ඨඬිගිකෙ අරියමග්ගෙ එව. සො පන මග්ගො පට්ම මග්ගො, දුතිය මග්ගො, තතිය මග්ගො, චතුත්ථ මග්ගො,ති චතුබ්බිධො හොති. “ආදිතො පජ්ජනං”ති චතුසු මග්ගෙසු ආදිමිහි පට්ම මග්ගසොතස්ස පජ්ජනං ගමනං. පටිලාභොති චුත්තං හොති. “සොතාපත්තියා”ති සොතස්ස ආපජ්ජනෙන. “අධිගම්මමානො”ති පටිලබ්භමානො. සබ්බෙ බොධිපක්ඛිය ධම්මා අනිවත්ත ගතියා පවත්තමානා සොතොති චුච්චන්තීති සම්බන්ධො. සම්බොධි චුච්චති චතුසු මග්ගෙසු ඤාණං. උපරිසම්බොධි එව පරායනං යෙසං තෙ උපරිසම්බොධි පරායනා. පරායනන්ති ච පටිසරණං. කථං සොතාපත්ති චචනං මග්ගෙන සමානාධිකරණං හොතීති චුත්තං “පට්ම මග්ග සඬ්ඛාතාය සොතාපත්තියා”තිආදි. “මග්ගෙති”ති ගවෙසති. මාරොන්ත ගමනොනිරුත්තිනයෙන මග්ගෙති සිජ්ඣතීති චුත්තං “කිලෙසෙ මාරොන්තො ගච්ඡතීති මග්ගො”ති.

58. සකදාගාමී මග්ගෙ. “සකිං ආගච්ඡතී”ති ඉතොගන්ත්වා පුන ඉධ ආගච්ඡතීති අත්ථො. “සීලෙනා”ති පකතිසභාවෙන. කාමලොකං ආගච්ඡන්ති එතෙහීති කාමලොකාගමනා. කිලෙසා. තෙසං සබ්භාවෙන විජ්ජමානභාවෙන. පාළියං “එකච්චස්ස පුග්ගලස්සා”ති කත්තු අත්ථෙසාමිච්චනං. එකච්චෙන පුග්ගලෙන අප්පහීනා නීති සම්බන්ධො. “සභ්බාතං”ති සභායභාවං. “ආගාමීහොති”ති වත්වා තමෙවත්ථං වදති “ආගන්ත්වා ඉත්ථත්ත”න්ති. ආගච්ඡති සීලෙනාති ආගන්ත්වා. ඉත්ථං භාවො ඉත්ථත්තං. ඉමං කාමත්තභාවං ආගන්ත්වා, තස්මා ආගාමී නාම හොතීති යොජනා. “අයඤ්ච අත්ථො”ති පටිසන්ධිවසෙන සකිං ඉමං ලොකං ආගච්ඡතීතිආදිකො අත්ථො. “කිලෙස ගතිවසෙනා”ති කාමලොකා ගමන කිලෙස ගතිවසෙන. මග්ගසභායෙන ඤානෙන වික්ඛම්භිතා කිලෙසා මග්ගෙන සමුච්ඡින්න ගතිකා හොන්ති. අයං මග්ගසභායොඤානානුභාවො නාම. තෙනාහ “න හී”තිආදිං. “දෙවලොකතො”ති එත්ථ බ්‍රහ්මලොකොපි සඬ්ගහිතො. පච්ඡිමස්මිං පන

අනුදීපනීපාඨ

අත්ථෙ සතීති යොජනා. ආගමනසීලො ආගන්ත්වා. න ආගන්ත්වා අනාගන්ත්වා. “තෙනා”ති අනාගමනෙන. “නානත්ථා සම්භවතො”ති ද්වීසු ඉත්ථත්තසද්දෙසු එකස්මිං. ඉමං කාමාවචර ලොකන්ති එකස්මිං. ඉමං මනුස්ස ලොකන්ති එවං නානත්ථානං අසම්භවතො. පාළියං “සඛ්‍යා ඛජ්ඣො”ති වෙනොදුක්ඛ සඬබ්බානෙන වෙනසිකරොගා බාධෙන සහිතො. තෙනාහ “තෙහි පටිසානුසයස්සා”තිආදිං. තත්ථ “තෙ”ති පුටුප්පන සොතාපන්න සකදාගාමීනො. සඛ්‍යා ඛජ්ඣානාමාති සම්බන්ධො. “පච්ඡිමස්ස වාක්‍යස්සා”ති ආගන්ත්වා ඉත්ථත්තං සොතාපන්න සකදාගාමීනො තෙන දට්ඨබ්බාති වාක්‍යස්ස. “ද්වීසු සකදාගාමීසු”ති ආගන්ත්වා ඉත්ථත්තන්ති චුත්තත්තා තෙන අත්ථෙන සකදාගාමීනාමකෙසු ද්වීසු සොතාපන්න සකදාගාමීසු. “පුරිමස්සා”ති සොතාපන්නස්ස. “අනඤ්ඤ සාධාරණෙ නෙවා”ති දුතීය ඵලට්ඨාදීහි අසාමඤ්ඤෙනෙව. චුහිමලොකෙධීතානං සොතාපන්නානං සත්තක්ඛත්තු පරම තාදිභාවො නත්ථි විය දුතීය ඵලට්ඨානං සකදාගාමී භාවොපි නත්ථි. තෙනාහ “පථම දුතීය ඵලට්ඨාපි”තිආදිං. “තස්මා”තිආදි ලද්ධගුණවචනං. “ඉති කත්වා”ති ඉමිනා කාරණෙන. “හෙට්ඨු පරුපපත්තිවසෙනා”ති උපරිතො ආගන්ත්වා හෙට්ඨුපපත්ති ව, හෙට්ඨතො ආගන්ත්වා උපරුපපත්ති වාති එවං හෙට්ඨුපරුපපත්තිවසෙන. “එවඤ්ච කත්වා”තිආදි දුතීය ලද්ධ ගුණවචනං. “පඤ්චන්තං ඉධ නිට්ඨා”ති පඤ්චන්තං පුග්ගලානං ඉධ කාමලොකෙ නිට්ඨා අනුපාදිසෙස නිබ්බානපත්තීති චුත්තං හොති. “සො පනා”ති සකදාගාමී පුග්ගලො පන. යෙසං පන අට්ඨකථා වරියානං අත්ථො, තෙසං අත්ථෙසො සකදාගාමී පුග්ගලො පඤ්චවිධොව චුත්තො, න ඡට්ඨො පුග්ගලොති යොජනා. යෙසං පන ඉමං ලොකන්ති අත්ථො, තෙසං අත්ථෙ ඡට්ඨොපි ලබ්හතීති දස්සෙතුං “මහාපරිනිබ්බාන...පෙ.... ආගතො යෙවා”ති චුත්තං. තත්ථ “සකිං ආගමනට්ඨෙන ආගතො යෙවා”ති සකිං ආගමනට්ඨෙන සකදාගාමීසු ආගතොයෙව. සබ්බඤ්ඤ ඛුද්ධාපි පථම ඵලට්ඨ භූතා සත්තක්ඛත්තු පරමතායං සණ්ඨිතා වියාති යොජනා. එත්ථ ව “සත්තක්ඛත්තුපරමතායං”ති සත්තක්ඛත්තු පරමභාවෙ. ඉදඤ්ච නිදස්සන වචනමත්තං. සබ්බඤ්ඤ ඛුද්ධාපි දුතීය ඵලට්ඨභූතා සකිං ආගමනප්පකතියං සණ්ඨිතායෙව හොන්ති. කස්මා, තස්මිං බණෙ තං සභාවානති වත්තනතොති අධිප්පායො. සබ්බොපි සො ඡබ්බිධො පුග්ගලො ඉධ...පෙ.... දට්ඨබ්බො. එතෙන යං චුත්තං විභාවනියං පඤ්චසු සකදාගාමීසු පඤ්චමකොව ඉධාධිප්පෙනොති. තං පටික්ඛිත්තං හොති. කස්මා, පඤ්චමකො එව ඉධ සකදාගාමීපදෙ අධිප්පෙනෙසති ඉතරෙ වත්තාරො කත්ථ අධිප්පෙනා සියුන්ති වත්තබ්බත්තා. ජනකභූතො සමානො. “ඤායාගතා එවා”ති යුත්තිතො පරම්පරාගතා එව. තෙනාහ “යථා”තිආදිං. “අවිරුද්ධො”ති ඤායෙන අවිරුද්ධො.

59. ඔරම්භාගො නාම හෙට්ඨාභාගො කාමලොකො. ඔරම්භාගාය සංවත්තන්තීති ඔරම්භාගියානි කාමරාග බ්‍යාපාද සංයොජනාදීති. “සො”ති අනාගාමී පුග්ගලො.

60. මහජ්ඵලං කරොන්ති සීලෙනාති මහජ්ඵල කරිනො. තෙසං භාවො “මහජ්ඵල කරිතා”. සීලාදි ගුණො. “අරහතී”ති පටිග්ගහිතුං අරහති. “අරහතො”ති අරහන්තස්ස. “නිබ්බවනං”ති නිරුත්ති. විග්ගහ වාක්‍යන්ති වුත්තං හොති. සුද්ධිකසුඤ්ඤතාය තථා න වචිත්තානි, සුඤ්ඤතජ්ජපටිපදාය තථා න වචිත්තානිආදිනා යොජෙතබ්බං. තත්ථ “සුද්ධික සුඤ්ඤතායා”ති සුද්ධිකසුඤ්ඤතවාරො. “සුඤ්ඤතජ්ජපටිපදායා”ති සුඤ්ඤතජ්ජපටිපදාවාරො. “සච්ච සතිපට්ඨාන විහඬිගෙසු පනා”ති සච්ච විහඬිග සතිපට්ඨාන විහඬිගෙසු පන, සබ්බං චිත්ත වඬ්ඨනං පාළි අට්ඨකථාසු දෙසනාවාරො විවාරෙත්වා චෙදිතබ්බං.

61. ඵලචිත්තෙ. සොතාපත්තියා අධිගතං ඵලං සොතාපත්ති ඵලං. තත්ථ “අධිගතං”ති පටිලද්ධං. අට්ඨඬිගික ඵලං සන්ධාය “තෙන සම්පයුත්ත”න්ති වුත්තං. “නිරුත්ති”ති විග්ගහො.

62. තනුභූතෙපි කාතුං න සක්කොති, කුතො සමුච්ඡින්නදිතුං. “තානී”ති ඉන්ද්‍රියානි. “පටු නී”තිතික්ඛානි. “සො”ති චතුත්ථ මග්ගො. “තා වා”ති රූපරාග, අරූපරාග, මාන, උද්ධච්ච, අවිජ්ජාදයො ව. “අඤ්ඤෙ වා”ති තෙහි දසහි සංයොජනෙහි අඤ්ඤෙ අහිරිකානොත්තජ්ජාදිකෙ, සබ්බෙපි පාප ධම්මෙ ව.

63. කිරිය චිත්ත විවාරණායං. න ගහිතං ඉති අයං පුච්ඡා. අභාවා ඉති අයං විසජ්ජනානිආදිනා යොජෙතබ්බං. “අස්සා”ති කිරියානුත්තරස්ස. “නිරනුසයසන්තානෙපි”ති අනුසය රහිතෙ අරහන්ත සන්තානෙපි. “ඉතී”ති වාක්‍ය පරිසමාපනමත්තං. “වුච්චතෙ”ති විසජ්ජනා කථියතෙ. පුන අනුජ්ජපජ්ජනං අනුජ්ජාදො. අනුජ්ජාදො ධම්මො සභාවො යෙසං තෙ අනුජ්ජාද ධම්මා. තෙසං භාවොති විග්ගහො. විපාකඤ්ච ජනෙතීති සම්බන්ධො. කථං ජනෙතීති ආහ “කුසල...පෙ.... කත්වා”ති. තත්ථ, “කත්වා”ති සාධෙත්වා. සචෙපි කරෙය්‍යානි යොජනා. “කොචී”ති අබ්‍යන්තො කොචි අරියසාවකො. තදා ඵල චිත්තමෙව පවත්තෙය්‍යානි සම්බන්ධො. “පටිබාහිතුං අසක්කුණෙය්‍යා”ති අජ්ජපටිබාහියො ආනුභාවො අස්සාති සමාසො.

64. “ආදි අන්ත පදෙස්ථෙ වා”තිආදිමිහි ද්වාදසා කුසලානීති ව, අන්තෙ ක්‍රිය චිත්තානි විසතීති ව පදෙසු. රූපෙ පරියා පන්තානි චිත්තානි. අරූපෙ පරියා පන්තානි චිත්තානි. “පට්ඨාය භූමියා පත්තියා”ති පට්ඨභූමිං පාපුණිතුං. “සාමඤ්ඤ ඵලං අධිජ්ජෙතන්ති වුත්තං” අට්ඨසාලිනියං. අත්ථතො පන ධම්ම

අනුදීපනීපාඨ

විසෙසොති සම්බන්ධො. මග්ග ඵල නිබ්බාන සංඛාරො ධම්ම විසෙසො ලොකුත්තරභූමි නාමාති යොජනා. අවත්ථා භූමි ඵව නිජ්ජරියායභූමි. කස්මා, අවත්ථා වත්තානං ධම්මානං සරූපතො ලද්ධත්තා. ඉතරා ඔකාසභූමි නිජ්ජරියාය භූමි න හොති. කස්මා, පඤ්ඤත්තියා මිස්සකත්තා. “ධම්මානං තං තං අවත්ථා විසෙසවසෙනෙව සිද්ධා”ති එතෙන අවත්ථා භූමි ඵව පධාන භූමිති දස්සෙති. කාමතණ්හාය විසයභූතො ඔළාරිකාකාරො කාමාවචරතා නාම. භවතණ්හාය විසයභූතො මජ්ඣිමාකාරො රූපාරූපාවචරතා නාම. තාසං තණ්හානං අවිසයභූතො සණ්ඨ පුබ්බමාකාරො ලොකුත්තරතා නාම. භීතානං අකුසල කම්මානං වසෙන භීතා අපායභූමියො. පණීතානං කුසල කම්මානං වසෙන පණීතා සුගති භූමියො. තත්ථ ච නානා අකුසල කම්මානං වා නානා කුසල කම්මානං වා ඔළාරික පුබ්බමතා වසෙන නානා දුග්ගති භූමියො නානා සුගති භූමියො ච සිද්ධා හොත්තීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං “අපි වා”තිආදිමාහ.

65. ගාථාය පුබ්බද්ධං නාම-ඉත්ථ මෙකුන නවුති, ජපහෙදං පන මානසන්ති පාදද්වයං. අපරද්ධං නාම එකවීසසතංවාථ, විහජන්ති විවක්ඛණාති පාදද්වයං. තං ඉමිනා න සමෙති. කථං න සමෙති. ඉමිනා වචනෙන සකලමිපි ගාථං එකුන නවුතිජපහෙදං මානසං එකවීස සතං කත්වා විහජන්ති-ති එවං එකවාක්‍යං කත්වා යොජනං ඤාපෙති. “පථමජ්ඣාන සදිසට්ඨොනා”ති ලොකිය පථමජ්ඣාන සදිසට්ඨොන. යං චතුරඨිගිකං, තං සයමෙව දුතියජ්ඣානන්ති සිද්ධං. යං තියඨිගිකං, තං සයමෙව තතියජ්ඣානන්ති සිද්ධං. යං දුවඨිගිකං, තං සයමෙව චතුත්ථජ්ඣානන්ති සිද්ධං. යං පුන දුවඨිගිකං, තං සයමෙව පඤ්චමජ්ඣානන්ති සිද්ධං. “එවං චුත්ත”න්ති විභාවනියං ඥානඨිගවසෙන පථමජ්ඣාන සදිසත්තා පථමජ්ඣානඤ්චාති එවං චුත්තං. විතක්කාදි අඨිගපාතුභාවෙන පඤ්චධා විහජන්ති සම්බන්ධො. න ඉතරාති ලොකියජ්ඣානාති සාතිස්සයතො ඥානාති නාම සිද්ධං. කස්මාති ආහ “තාති භී”තිආදිං. තත්ථ “තාති”ති ලොකියජ්ඣානාති. “උපෙච්චා”ති උපගන්ත්වා. “ඤාපෙත්ති”ති දහන්ති. පකතියා එව සිද්ධො හොති, න පාදකජ්ඣානාදිවසෙන සිද්ධො. “කිච්ච”න්ති පඤ්චඨිගික භාවත්ථාය කත්තබ්බ කිච්චං. “තෙන පච්චය විසෙසෙනා”ති පාදකජ්ඣානාදිනා පච්චය විසෙසෙන. “තස්මිං”ති පච්චය විසෙසෙ. යථාලොකියජ්ඣානෙසු උපචාරභූතා භාවනා කාචි විතක්ක විරාග භාවනා නාම හොති...පෙ.... කාචි රූප විරාග භාවනා නාම. අසඤ්ඤි ගාමිනං පන සඤ්ඤා විරාග භාවනා නාම හොති. එවමෙවන්ති යොජනා. “සා”ති උපචාර භාවනා. “උපෙක්ඛා සහගතං වා”ති එත්ථ වා සද්දෙන රූපසමතික්කමං වා සඤ්ඤා සමතික්කමං වාති අචුත්තං විකජ්ජෙති. ආදිකම්මිකකාලෙ එවං හොතු, වසිභූතකාලෙ පන කථන්ති ආහ “ඤානෙසු”තිආදිං. නානාසත්තිදුත්තා හොතීති වත්වා නානාසත්තියො දස්සෙති “කාචී”තිආදිනා. යා උපචාර භාවනා. “විතක්කං විරාජෙතුං”ති විතක්කං විගමෙතුං. අත්තනො ඥානං අවිතක්කං

කාතුන්ති වුත්තං හොති. තෙනාහ “අතික්කාමෙතුං”ති. සා උපචාර භාවනා. සෙසාසුපි උපචාර භාවනාසු.

66. (ක) “සා විපස්සනා”ති වුට්ඨානගාමිනි විපස්සනා. “විපස්සනා පාකතිකා එවා”තිකාවි විරාග භාවනා නාම න හොතීති අධිප්පායො. “නියාමෙතුං”ති අවිතක්කමෙව හොතුති වදමානා විය වචන්ථපෙතුං. “අධිප්පායො”ති පාදකවාදිත්ථෙරස්ස අධිප්පායො. “සම්මසියති”ති ඉදං ඝානං අනිච්චං බයට්ඨෙත, දුක්ඛං භයට්ඨෙත, අනත්තා අසාරකට්ඨෙතාති සම්මසියති සමනුපස්සියති. තං අට්ඨකථාය න සමෙති. වුත්තඤ්ඤි තත්ථ. යතො යතො සමාපත්තීතො වුට්ඨාය යෙ යෙ සමාපත්ති ධම්මෙ සම්මසිත්වා මග්ගො නිබ්බත්තීතො හොති. තං තං සමාපත්ති සදිසොව හොති. සම්මසිතසමාපත්ති සදිසොති අත්ථොති. එත්ථ හි “යතො යතො සමාපත්තීතො වුට්ඨායා”ති එතෙන පාදකඡ්ඝානං කථිතං හොති. “පාදකඡ්ඝානෙ සතී”ති එතෙන අයං වාදොපි පාදකඡ්ඝානෙන විනා නසිඡ්ඝාතීති දස්සෙති. “විපස්සනාපි...පෙ.... පත්තා හොතී”ති එතෙන ඉමස්මිං වාදෙපි විපස්සනා නියාමො ඉච්ඡිතබ්බොති දස්සෙති. තෙනාහ “යථාලොකියඡ්ඝානෙසු”තිආදිං. කාමඤ්ඤෙත්ථ...පෙ.... අවිරොධො වුත්තො විය දිස්සති. කථං. පඤ්චමඡ්ඝානතො වුට්ඨාය හි පථමඡ්ඝානාදීනි සම්මසනො උප්පන්නමග්ගො පථමත්ථෙරවාදෙන පඤ්චමඡ්ඝානිකො, දුතීය වාදෙන පථමාදිඡ්ඝානිකො ආපඡ්ජතීති ද්වෙපි වාදා විරුඡ්ඝාතීති. තතීය වාදෙන පනෙත්ථ යං ඉච්ඡති, තං ඝානිකො හොතීති තෙ ව වාදා න විරුඡ්ඝාතීති, අඡ්ඝාසයො ව සාත්ථකො හොතීති එවං අවිරුද්ධො වුත්තො හොතීති. එත්ථ පන යං ඉච්ඡති, තං ඝානිකො හොති. ඉච්ඡාය පන අසති, විරොධොයෙව. තෙනාහ “ඉමෙ පන වාදා. ...පෙ..... විරොධො පරිහරිතුං”ති. පාළියං “අඡ්ඝාතත්තං සුඤ්ඤත්තං මනසි කරොතී”ති අඡ්ඝාතත්තසන්තානෙනං තං ඝානාඤ්ච ඝානසහගතඤ්ච බන්ධ පඤ්චකං නිච්ච සුඛ අත්ත ජීවතො සුඤ්ඤත්තං මනසි කරොති. “න පක්ඛන්දතී”ති න පවිසති. “සන්තිසාදෙනබ්බං”ති සන්තිසින්නං කාතබ්බං. “එකොදිකාතබ්බං”ති එකමුඛං කාතබ්බං. “සමාදහාතබ්බං”ති සුට්ඨු ය්පෙතබ්බං. “නිස්සායා”ති පාදකං කත්වාති අධිප්පායො.

67. (ක) වාදවිචාරණායං. උපචාර භාවනා එව උපරිඡ්ඝානෙ ඝානධ්මං නියාමෙතීති වුත්තං. හෙට්ඨා පන අඡ්ඝාසයො එව උපරිඡ්ඝානෙ ඝානධ්මං නියාමෙතීති වුත්තං. තත්ථ “අඡ්ඝාසයො එවා”ති එව සද්දෙන පාදකඡ්ඝානං නිවත්තෙති. “ඉධ උපචාර භාවනා එවා”ති එව සද්දෙන අඡ්ඝාසයං නිවත්තෙති. එතෙසු හි ද්විසු සහ භාවිසු උපචාර භාවනා එව පධානං හොති. අඡ්ඝාසයො පන තස්ස නානා සත්තියොගං සාධෙති. “අඡ්ඝාසය සාමඤ්ඤං සණ්ඨාතී”ති මග්ගෙ යං ලද්ධබ්බං හොති, තං ලබ්භතු, මය්හං විසෙසො නත්ථිති එවං අඡ්ඝාසය සාමඤ්ඤං සණ්ඨාතී. “තස්මි”න්ති අඡ්ඝාසය විසෙසෙ. “සො”ති

අනුදීපනීපාඨ

අප්ඤ්ඤාසය විසෙසො. කස්මා යුත්තන්ති ආහ “ඉච්ඡි තිච්ඡිත...පෙ.... නිබ්බත්තනං”ති. “සබ්බප්ඤ්ඤානෙසු විණ්ණවසිභුතානං”ති ඉදං සමාපජ්ජනන්ති ච නිබ්බත්තනන්ති ච පද ද්වයෙ සම්බන්ධ වවනං. “විපස්සනා විසෙසත්ථාය එවා”ති වුට්ඨාන ගාමිති විපස්සනා විසෙසත්ථාය එව. යස්මා පන අට්ඨසු සමාපත්තීසු එකෙකාය සමාපත්තියා වුට්ඨාය වුට්ඨිත සමාපත්ති ධම්ම සම්මසනං ආගතං, න පන අඤ්ඤාප්ඤාන සම්මසනං. තස්මා පාදකප්ඤ්ඤානමෙව පමාණන්ති යොජනා. පාළිපදෙසු “ගහපතී”ති ආලපන වවනං. “විච්චිවෙවා”ති විච්චිවිත්වා එව. විචිත්තො විගතො හුත්වා එව. “උපසම්පජ්ජා”ති සුට්ඨ සම්පාපුණිත්වා. “ඉති පටිසඤ්චික්ඛතී”ති එවං පච්චවෙක්ඛති. “අභිසඤ්චෙතයිත”න්ති සුසං සම්පිණ්ඩිතං, සංවිද්දිතං. “තත්ථ ධීතො”ති තස්මිං පට්මජ්ඤානෙ අපරිභීතො හුත්වා ධීතො. “මෙත්තාවෙතො විමුත්ති”ති මෙත්තාඤ්ඤානසංඛාරානා වෙතොවිමුත්ති, අඤ්ඤත්ථ අලග්ගනවසෙන චිත්තස්ස පවත්ති. තථා කරුණා වෙතොවිමුත්ති. මුදිතා වෙතොවිමුත්ති. “විවෙකජ”න්ති කායවිවෙක චිත්තවිවෙකානං වසෙන ජාතං. “පීති සුඛං”ති පීතියා ච සුඛෙන ච සම්පන්නං. අථවා, විවෙකෙහි ජාතානි පීති සුඛානි අස්සාති විවෙකජං පීති සුඛං. මජ්ඣිමනිකායෙහි ගායකාදියො. රූපමෙව රූපගතං, වෙදනා එව වෙදනා ගතන්තිආදීනා සමාසො. ගතසද්දො ච පදසුරුණමත්තෙ දට්ඨබ්බො. “තෙනෙව ධම්ම රාගෙන තායධම්මනන්දියා”ති විපස්සනානි කන්තිමාහ. සහත්ථෙ ච කරුණ වවනං. ඔපපාතිකො හොතිති සම්බන්ධො. “තත්ථ පරිනිබ්බාසී”ති බ්‍රහ්මලොකෙ අවස්සං පරිනිබ්බාය න ධම්මො. තෙනාහ “අනාවත්ති ධම්මො තස්මා ලොකා”ති. “පාදකප්ඤ්ඤානමෙව පමාණ”න්ති පාදකප්ඤ්ඤානමෙව මග්ගෙඤ්ඤානභිගං නියාමෙස්සති, න සම්මසිතප්ඤ්ඤානන්ති අධිප්පායො. “පාදකං අකත්වා”ති ආසන්නෙ අසමාපජ්ජිත්වාති වුත්තං හොති. “යං යං ඤානං ඉච්ඡන්ති”ති මග්ගෙ ඉච්ඡන්ති.

66. (ඛ) “තථා විධො”ති තථා පකාරො. ආසන්නෙ වුට්ඨිතස්සෙව ඤානස්ස. “චිත්තසන්තානං විසෙසෙතුං”ති සවෙ පාදකප්ඤ්ඤානං පට්මජ්ඤානං හොති, තතො පරං පවත්තං චිත්තසන්තානං චිත්තකෙ නින්තං හොති, චිත්තකෙ පක්ඛන්දති. අථ පාදකප්ඤ්ඤානං දුතීයප්ඤ්ඤානං හොති. තතො පරං පවත්තං චිත්තසන්තානං විචාරෙ නින්තං හොති, විචාරෙ පක්ඛන්දතීආදීනා නයෙන චිත්තසන්තානං විසෙසෙතුං. “යං තත්ථ වුත්තං” තියං විභාවතියං වුත්තං.

වෙදනා විචාරණායං. “න සිද්ධො”ති සිද්ධො න හොති. “අඤ්ඤාප්ඤා”ති අඤ්ඤාන පකාරෙන. ගහිතෙ සතීති යොජනා. පාදකප්ඤ්ඤානාදීනං වසෙන සිද්ධොති ගහිතෙ සතීති වුත්තං හොති. “යාය කාය වි වෙදනාය යුත්තා හුත්වා”ති සොමනස්ස වෙදනාය වායුත්තා හුත්වා උපෙක්ඛා වෙදනාය වා යුත්තා හුත්වා. “තෙහි නියමිතාය එකෙකාය මග්ගෙ වෙදනායා”ති පාදකප්ඤ්ඤානාදීහි නියමිතාය

මග්ගෙ සොමනස්ස වෙදනාය එව වාසද්ධිං සට්ඨෙය්‍යා මග්ගෙ උපෙක්ඛා වෙදනාය එව වානි අත්ථො. වෙදනා නාම එකං ක්‍රිත්තං ගොති. තස්මා මග්ගෙක්ඛානං නියමෙ සිද්ධෙ මග්ගෙ වෙදනා නියමොපි සිද්ධො. තානි පන පාදකජ්ඣානාදීනි මජ්ඣෙ වුට්ඨාන ගාමිනි විපස්සනායං න කිඤ්චිනියාමෙත්ති. එවඤ්ච සති, පාදකජ්ඣානාදීනි නියමිතාය මග්ගෙ එකෙකාය වෙදනාය සද්ධිං ද්වෙ ද්වෙ විපස්සනා වෙදනායො සට්ඨෙය්‍යා. මග්ගෙ සොමනස්ස වෙදනාය වා සද්ධිං ද්වෙ විපස්සනා වෙදනායො සට්ඨෙය්‍යා. මග්ගෙ උපෙක්ඛා වෙදනාය වා සද්ධිං ද්වෙ විපස්සනා වෙදනායො සට්ඨෙය්‍යානි වුත්තං ගොති. එවඤ්චසති එකවිටීයං ජවනානි හින්ත වෙදනානි සිද්ධං. තඤ්ච න යුජ්ජති. තස්මා මග්ගෙ වෙදනා නියමො පාදකජ්ඣානාදි නියමෙන සිද්ධො න ගොති, විපස්සනා නියමෙනෙව සිද්ධොති අධිජ්ජායො. තානි පන පාදකජ්ඣානාදීනි මජ්ඣෙ වුට්ඨාන ගාමිනි විපස්සනායං න කිඤ්චි න නියාමෙත්ති. වෙදනං නියාමෙත්ති යෙවාති දස්සෙතුං. “තංපි න යුජ්ජති”ති වත්වා “පාදකජ්ඣානාදීනං වසෙනවා”ති ආදිමාහ. “ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතා උපෙක්ඛා”ති එකාව චතුත්ථජ්ඣානා පෙක්ඛා ඡසු ආරම්මණෙසු සොමනස්සානි පජහින්වා පවත්තත්තා ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතා උපෙක්ඛා නාම ගොති. “ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතානි සොමනස්සානි”ති එකං වප්ථමජ්ඣාන සොමනස්සං ඡසු ආරම්මණෙසු ඡ ගෙහස්සිතානි පජහින්වා පවත්තත්තා ඡ නෙක්ඛම්මස්සිතානි සොමනස්සානි නාම ගොත්ති. අට්ඨකථායඤ්ච වුත්තන්ති සම්බන්ධො. “පට්ඨාදීනි ච තීණි ක්‍රිත්තානි”ති චතුක්කනායෙ තීණි සොමනස්ස ක්‍රිත්තානි පාදකානි කත්වා. “සුද්ධසඬ්ඛාරො ච පාදකෙකත්වා”ති ආරම්මණ භාවෙන පාදකෙකත්වාති අධිජ්ජායො. අයඤ්ච පාදකජ්ඣානාදීනං වසෙන වුට්ඨාන ගාමිනි විපස්සනායඤ්ච මග්ගෙ ච වෙදනා පරිණාමො අට්ඨසාලිනියංපි විත්ථාරතො වුත්තො. “අමානුසි රතී ගොති”ති මනුස්සානං ගෙහස්සිතරතීං අතික්කම්ම ධීතත්තා අමානුසි නාම රතී ගොති. “සම්මධම්මං විපස්සතො”ති සම්මා අනිච්ච ලක්ඛණ ධම්මං පස්සන්තස්ස හික්ඛුතොති සම්බන්ධො.

67. (බ) “ක්‍රිත්තංගොග්ගෙදෙනා”ති වුත්තං, ක්‍රිත්තංගොග්ගෙදො පන අධිජ්ජෙතො. “පඤ්ච විධෙක්ඛාන කොට්ඨාසෙ”ති පඤ්චක නයවසෙන වුත්තං. ඉධ විත්ත හෙදස්ස අධිජ්ජෙතත්තා ක්‍රිත්තංගෙදෙති ච ක්‍රිත්තන්ති ච වුත්තෙපි විත්තමෙව අධිජ්ජෙතන්ති දට්ඨබ්බං.

ගාථායොජනාසු. “අපරාපි යොජනා වුත්තා”ති අථවා රූපාවචරං විත්තං අනුත්තරඤ්ච පට්ඨාදිජ්ඣාන හෙදෙන යථා ගස්හති, තථා ආරුජ්ජඤ්චාපි පඤ්චමෙක්ඛානෙ ගස්හති එවං අපරාපි යොජනා වුත්තා. “පඨිතත්තා”ති උච්චාරිතත්තා. අන්තිමගාථා වණ්ණනායං. “යථා”ති යෙන පකාරෙන. “තං සඬ්ඛං”ති එක විසසතසඬ්ඛං. බුජ්ඣන්තිති බුධා. “ආහා”ති ච “ආහු”ති ච වත්තමානකාලෙපි ඉච්ඡන්ති සද්දවිද්ධිති වුත්තං “කථෙත්ති වා”ති. ඉදඤ්ච වචනං.

අනුදීපනීපාඨ

පුබ්බෙ “ඉත්ථමෙකුන නවුති...පෙ.... විහජන්ති විවක්ඛණා”ති ගාථාය නිගමනන්ති ඤාපනත්ථං “විහජන්ති විවක්ඛණා”ති වුත්තං හොති”ති වුත්තං.

ඉතිපරමත්ථදීපනියානාමටීකායඅනුදීපනියං

චිත්තසංඛගහස්සඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

2. චෙතසිකසංඛගහඅනුදීපනා

68. එවං චිත්ත සංඛගහස්ස දීපනිං කත්වා චෙතසික සංඛගහස්ස දීපනිං කරොන්තො පථමං පුබ්බාපරානු සන්ධිඤ්ච ආදිගාථාය පයොජන සම්බන්ධඤ්ච දස්සෙතුං “එවං”තිආදි මාරද්ධො. තත්ථ “අනුපත්ත”න්තිආදිමිහි චිත්තං චෙතසිකං රූපං, නිබ්බානමිතිසබ්බථාති එවං අනුක්කමො වුත්තො. තෙන අනුක්කමෙන අනුපත්තං. හෙතු විසෙසනඤ්චෙනං. යස්මා චිත්තසංඛගහානන්තරං චෙතසික සංඛගහො අනුපත්තො, තස්මා ඉදානි තං සංඛගහං කරොතිති දීපෙති. චත්තාරි සම්පයොග ලක්ඛණානි ‘එකුප්පාදතා, එක නිරොධතා, එකා රම්මණතා, එක වත්ථුකතා,ති. “චෙතසි යුත්තා”ති චිත්තස්මිං නියුත්තා. චිත්තං නිස්සාය අත්තනො අත්තනො කිච්චෙසු උස්සුක්කං ආපන්නාති අත්ථො. “චෙතසා වායුත්තා”ති චිත්තෙන වා සම්පයුත්තා. චිත්තෙන සහ එකිභාවං ගතාති අත්ථො. “සරූපදස්සන”න්ති සංඛරාසරූපදස්සනං. සිද්ධපදං නාම පකති පච්චයෙහි නිජ්ජන්ත පදං. “පුබ්බන්තනො”ති එකස්සසංඛිත ධම්මස්ස පථම භාගතො. උද්ධං පජ්ජනං නාම කතමන්ති ආහ “සරූපතො පාතුභවන”න්ති. ධාතු පාඨෙසු-ජනිපාතුභාවෙ-ති වුත්තත්තා ආහ “ජාතීති වුත්තං හොති”ති. “සරූප විනාසො”ති සරූපතො පාතුභවන්තස්ස භාවස්ස විනාසො අන්තරධානං. “එවං පරත්ථ පි”ති පරස්මිං එකාලමිණුවත්ථුකාදිපදෙපි. “එක චිත්තස්සපි බහුදෙවා”ති වක්ඛු විඤ්ඤාණං රූපං පස්සන්තං එකමෙව රූපං පස්සතිති නත්ථි. අනෙකානි එවරූපානි එකතො කත්වා පස්සති. සොතවිඤ්ඤාණාදීසුපි එසෙව නයො. එවඤ්ච කත්වා පාළියං. වක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති වක්ඛු විඤ්ඤාණං. සොතඤ්ච පටිච්ච සද්දෙ ව උප්පජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණන්තිආදිනා වත්ථුද්වාරෙසු එකවචනං වත්වා ආරම්මණෙසු බහුවචනං කතන්ති. “එකත්තං උපනෙත්වා”ති වක්ඛු විඤ්ඤාණෙ බහුනිපි රූපාරම්මණානි රූපතා සමඤ්ඤෙන එකිභාවං කත්වා එකං ආරම්මණන්ත්ථෙව වුත්තන්ති අධිජ්ජායො. සද්දාරම්මණාදීසුපි එසෙව නයො. තං න සුන්දරං. කස්මා. අත්ථ විසෙසස්ස අවිඤ්ඤාපනතො. කොපනායං අත්ථ විසෙසොති. යාචිත්තස්ස ජාති, සායෙව එස්සාදීනන්තිආදිකො අත්ථො. තෙනාහ “අථ ඛො”තිආදිං. අධිජ්ජෙතා එකුප්පාදතා. එස නයො එක නිරොධතාදීසු. “මූලටීකාය”න්ති රූපකණ්ඩමූලටීකායං. “සහෙවා”ති එකතො එව. “උප්පාදාදිප්පවත්තිතො”ති උප්පාදස්ස ව ජීරණස්ස ව නිරොධස්ස ව

පවත්තිතො. “උප්පාදාදයො”ති උප්පාද ජීරණ නිරොධා. ජාතිජරාමරණානීති
 චුත්තං හොති. “චෙතසිකාමතා”ති චෙතසිකා ඉති විඤ්ඤාතා.
 “භාවජ්ජපාදානං”ති එකුප්පාද භාවො එකුප්පාදොති චුත්තො. තථා එක
 නිරොධාදීසු. යථා ඉදංපි සඛිසෙරතනං පණිත-න්තිආදීසු අයං රතන භාවො
 පණිතොති හෙත්ථ අත්ථො. “යෙ”ති යෙ ධම්මා. “සහජාත පච්චයුජ්ජන්ත
 රූපානි පි”ති සහජාතපච්චයතො උප්පන්නානි රූපානිපි. චෙතසිකානි නාම
 සියුන්ති සම්බන්ධො. “තදා යත්ත චුත්තිතායා”ති චිත්තායත්තචුත්තිතායා.
 “චෙතොයුත්තානී”ති හෙතු විසෙසනං. තදෙව හෙතුමත්ත විසෙසනන්ති ව
 හෙතු අත්තො නීතවිසෙසනන්ති ව හෙතු අත්තො ගධවිසෙසනන්ති ව වදන්ති.
 “තෙස”න්ති චිත්තස්ස සහජාතපච්චයුජ්ජන්තරූපානං. “නානුභොගන්ති”ති
 නපාපුණන්ති. “න හි සක්කා ජාතිතුං”ති එතෙන භූතකථන විසෙසනානි
 එතානීති දීපෙති. භූතකථනංපි සමානං වත්තිච්ඡාවසෙන ඛාචවිඡේදකංපි
 සම්භවති. “වයොපඤ්ඤායතී”ති විනාසො පකාසති. “යීතායා”ති තිට්ඨ මානාය
 වෙදනාය. අඤ්ඤො පකාරො අඤ්ඤථා. අඤ්ඤථා භාවො අඤ්ඤථත්තං.
 ජරාවසෙන පරිණාමොති චුත්තං හොති. යො පථවීධාතුයා උප්පාදො, යා යීති, යා
 අභිනිබ්බන්ති, යො පාතුභාවො. එසො දුක්ඛස්ස උප්පාදො, එසා රොගානං යීති,
 එසො ජරාමරණස්ස පාතුභාවොති යොජනා. “ඉතරථා”ති ඉතො අඤ්ඤථා
 ගහිතෙ සතීති අත්ථො. එකස්මිං රූපාරූපකලාපෙ නානා ධම්මානං වසෙන බහුසු
 උප්පාදෙසු ව නිරොධෙසු ව ගහිතෙසුති චුත්තං හොති. “විකාරරූපානං”ති
 විඤ්ඤත්ති ද්වය ලහුතාදිත්තයානං. සබ්බානිපි උපාදාරූපානි චතුත්තං
 මහාභූතානං උපාදාය පවත්තත්තා මහාභූත ගණනාය වත්තාරි වත්තාරි සියුංති
 ඉමිනා අධිජ්ජායෙන “සබ්බෙසම්පි වා”තිආදිචුත්තං. සබ්බෙසම්පි වා වක්ඛාදීනං
 උපාදාරූපානං එකෙකස්මිං කලාපෙ බහුභාවො වත්තබ්බො සියාති යොජනා.
 කස්මා බහුභාවො වත්තබ්බොති ආහ “චතුත්තං මහාභූතාන”න්තිආදිං.

යදි එවං, එකස්මිං චිත්තූප්පාදෙ ලහුතාදීනිපි එකෙකානි එව සියුං, අථ
 කිමත්ථං ද්වෙ ද්වෙ කත්වා චුත්තානීති ආහ “කායලහුතා චිත්ත
 ලහුතාදයොපනා”තිආදිං. “ඉමමත්ථං අසල්ලක්ඛෙත්වා”ති ඊදිසං
 විනිච්ඡයත්තං අවිත්තෙත්වාති අධිජ්ජායො. විභාවනිපාඨෙ
 “විත්තානුපරිවත්තිතො”ති එතෙන විත්තෙන උප්පජ්ජිත්වා තෙනෙව විත්තෙන
 සහනිරූප්ඤ්ඤාවසෙන විත්තං අනුපරිවත්තිස්ස. “පසඬගා”ති චෙතසිකතා
 පසඬගො. “පුරෙතරමුජ්ජජිත්වා”ති පුරෙතරං එතෙන විත්තෙන සහ
 උප්පජ්ජිත්වාති අධිජ්ජායො. “චිත්තස්සහඬගක්ඛණෙ”ති අඤ්ඤස්ස සත්තර
 සම චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ. තථා රූපධම්මානං පසඬගො න සක්කා නීවාරෙතුං
 තියොජනා. “පසඬගො”ති චෙතසිකතා පසඬගො. “අලමති පපඤ්ඤො”ති
 අභිධම්මෙ වෙදනාත්තිකෙටිකාසු විය අති විත්ථාරෙන නිරත්ථකං හොතීති
 අත්ථො. “නිරත්ථකං”ති විභාවනියං පපඤ්ඤො නිරත්ථකො එවාති අධිජ්ජායො.

69. එස්සවචනත්ථෙ. “චුසති”ති ආරම්මණං ආහනති, සඬ්ඝට්ඨෙති. තඤ්ච සඬ්ඝට්ඨ නං නදොසපට්ඨස්ස විය ආරම්මණස්ස විබාධනං හොති, අථ බො හමරස්ස පදුම පුප්ඵෙසු පුප්ඵර සග්ගහණං විය විජානන මත්තෙ අයත්වා ආරම්මණ රසපාතුභාවත්ථං යථාරම්මණං සංහනන මෙවාති දස්සෙතුං “චුසනඤ්චෙත්ථා”ති ආදිමාහ. “ආහව්වා”ති ආහනිත්වා සම්පාපුණිත්වා. “උපහව්වා”ති තස්සෙව වෙච්චනං. අයමත්ථො කථං පාකටොති ආහ “යතො”ති ආදිං. තත්ථ “යතො”ති යං කාරණං. “තදනුභවන්ති”ති තං ආරම්මණ රසං අනුභවන්ති, වෙදනා පාතුභවති, වෙදනා පාතුභාවං දිස්වා ආරම්මණප්චුසනං ඤාණෙ පාකටං හොතීති අධිප්පායො. ස්වායං චුසන ලක්ඛණො, සඬ්ඝට්ඨනරසො, සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො, ආපාතා ගතවිසය පදට්ඨානො. තත්ථ සන්නිපාතො නාම තිණ්ණං තිණ්ණං ද්වාරා රම්මණ විඤ්ඤාණානං සඬ්ගති සමාගමො සමොධානං. තථාහි චුත්තං. චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ව උප්පජ්ජති චක්ඛු විඤ්ඤාණං, තිණ්ණං සඬ්ගති එස්සො ති ආදි. “සඬ්ඝට්ඨනරසො”ති ආරම්මණෙ සම්මදෙව සට්ඨන කිච්චො. සඬ්ඝට්ඨන කිච්චත්තා එව තිණ්ණං සන්නිපාතො භුත්වා ධම්ම වින්තාඤ්ඤාණස්ස පටිමුඛං උපට්ඨාති පකාසතීති. “සන්නිපාත පච්චුපට්ඨානො”. පච්චුපට්ඨානන්ති වා පඤ්ඤාණං චුච්චති ධජොරථස්ස පඤ්ඤාණන්ති එත්ථ විය. සන්නිපාතාකාරො පච්චුපට්ඨානං යස්සාති සන්නිපාතපච්චුපට්ඨානො. වෙදනාපච්චු පට්ඨානො වා. ධුමොවිය අග්ගිස්ස. වෙදනාඵලං පච්චුපට්ඨානං යස්සාති විග්ගහො. අට්ඨසාලිනියං පන කස්මා පනෙත්ථ එස්සො පථමං චුත්තො තිපුච්ඡිත්වා මහාඅට්ඨකථා වාදොතාව දස්සිතො. විත්තස්ස පථමාහිනිපාතත්තා. ආරම්මණස්මිඤ්ඤි විත්තස්ස පථමාහිනිපාතො භුත්වා එස්සො ආරම්මණං චුසමානො උප්පජ්ජති. තස්මා පථමං චුත්තො. එස්සෙන චුස්සිත්වා වෙදනාය වෙදයති. සඤ්ඤාය සඤ්ජානාති. චෙතනාය චෙතති. තෙන චුත්තං චුට්ඨො හික්ඛවෙ වෙදෙති, චුට්ඨො සඤ්ජානාති, චුට්ඨො වෙතෙතීති. අපි ව අයං එස්සො නාම යථාපාසාදං පත්වා ථම්මො නාම සෙසදබ්බ සම්භාරානං බලවපච්චයො. එවමෙව සහජාත සම්පයුත්ත ධම්මානං බලව පච්චයො හොති. තස්මා පථමං චුත්තොති. සඬ්ගහකාරෙන පන ඉදං පන අකාරණං, එකක්ඛණස්මිඤ්ඤි උප්පන්න ධම්මානං අයං පථමං උප්පන්නො අයං පච්ජාති ඉදං චත්තුං න ලබ්භා. බලවපච්චයභාවෙපි එස්සස්සකාරණං න දිස්සතීති එවං තං වාදං පටික්ඛිපෙත්වා ඉදං චුත්තං දෙසනා වාරෙනෙව එස්සො පථමං චුත්තොති. තත්ථ “දෙසනාවාරෙ නෙවා”ති දෙසනක්කමෙනෙව, තතො අඤ්ඤං කාරණං නත්ථීති අධිප්පායො. තෙසු පන ද්විසු වාදෙසු මහාඅට්ඨකථා වාදො එව යුත්තො. යඤ්ඤි තත්ථ චුත්තං විත්තස්ස පථමාහිනිපාතො භුත්වාති. තත්ථ පථමාහිනිපාතොති ඉදං කිච්චප්පධානත්තා චුත්තං. න පනඤ්ඤෙහි චෙතසිකෙහි විනා විසුං පථමං උප්පන්නත්තා. යථා තං යෙ කෙවි හික්ඛවෙ ධම්මා අකුසලා අකුසලභාගියා අකුසලපක්ඛිකා. සබ්බෙ තෙ මනොපුබ්බධිගමා, මනො තෙසං ධම්මානං පථමං

උප්පජ්ජතිති ඉමස්මිං සුත්තෙ කිච්චප්පධානත්තා මනො තෙසං ධම්මානං පථමං උප්පජ්ජතිති චුත්තං. න පන සබ්බවෙනසිකෙන චිනා විසුං පථමං උප්පන්නත්තාති දට්ඨබ්බං. බලවපච්චය භාවෙපි එස්සස්සකාරණං දිස්සතියෙව. එස්සොහෙතු එස්සො පච්චයො වෙදනාක්ඛන්ධස්ස පඤ්ඤා පනාය. එස්සො හෙතු එස්සො පච්චයො සඤ්ඤාක්ඛන්ධස්ස පඤ්ඤා නාය. එස්සො හෙතු එස්සො පච්චයො සඬබ්බාරක්ඛන්ධස්ස පඤ්ඤාපනායාති හි චුත්තං. තස්මා සබ්බෙසං වෙනසිකානං ධම්මානං එස්සප්පධානත්තා එව එස්ස බලවපච්චයත්තා එව ච එස්සො පථමං චුත්තොති දට්ඨබ්බං. එත්ථ ච චිත්තං ආරම්මණ විජානනට්ඨෙත එස්සාදීනං සබ්බවෙනසික ධම්මානං පුබ්බඤ්චගමං හොති, පධානං, ජෙට්ඨකං. එස්සො පන ආරම්මණ සඬ්ඝට්ටනට්ඨෙත සබ්බෙසං වෙනසික ධම්මානං පුබ්බඤ්චගමො හොති, පධානො, ජෙට්ඨකොති අයං ද්විත්තං විසෙසොති. එත්ථ වොදකො චුසනං නාම සප්පට්ඨරූපානං එව කිච්චන්ති මඤ්ඤමානො “නනුවා” තිආදීනා වොදෙති. “නනුවා” ති වොදෙධිති දීපෙති. “අප්පට්ඨසභාවා” ති හෙතුවිසෙසනං. “කිඤ්චී” ති කිඤ්චිවත්ථුං. අයං පන එස්සො. “චිත්තස්ස විකාරා පත්තිං” ති චලන කම්පන ථම්හන ජෙගුච්ඡ භය තාස ඡම්භිතත්තා දිවසෙන විකාරා පජ්ජනං. “වෙදනා විසෙසුප්පත්තිං” ති සුබ්බවෙදනීයං එස්සං පට්ච්ච සුබ්බවෙදනා, දුක්ඛවෙදනීයං එස්සං පට්ච්ච දුක්ඛ වෙදනාතිආදීනා නයෙන එස්ස විසෙසානුරූපං වෙදනා විසෙසුප්පත්තිං සාධෙති. එත්ථ ච චුසනං නාම දුට්ඨං රූපජ්චුසනං, නාමජ්චුසන, ත්ති. තත්ථ රූපජ්චුසනං නාම ඓඨ්ඨිබ්බ ධාතුනං කිච්චං. නාමජ්චුසනං දුට්ඨං එස්සජ්චුසනං, ඤාණජ්චුසන, ත්ති. තත්ථ ඤාණජ්චුසනං නාම ඤාණජ්ජට්ඨෙවො. අපි ච කුමානමග්ග එල නිබ්බානානං පටිලාභොපි චුසනන්ති චුච්චති. චුසන්ති ධීරා නිබ්බානං. යොගක්ඛෙමං අනුත්තරං. චුසාමි නෙක්ඛමං සුබ්බං. අපුචුජ්ජන සෙවිතන්ති-ආදීසු. ඉදං උපමා මත්තං සියා, කස්සචි මන්ද පඤ්ඤස්සාති අධිප්පායො. “ඉද”න්ති බෙළුප්පාද වචනං. විඤ්ඤස්ස පන අතිපාකට එස්ස නිදස්සනෙන අප්පාකට එස්ස විභාවනං යුත්තමෙව. තෙනාහ “අතිපාකටාය පනා” තිආදිං.

70. වෙදනාවචනත්ථෙ. “තංසමඤ්චිපුග්ගලානං වා” ති වෙදනා සමඤ්චිපුග්ගලානං වා. “සාතං වා” ති සාධුරසං වා. “අස්සාතං වා” ති අසාධුරසං වා. “කිං වෙදයති” ති කතමං වෙදයති. “සුබ්බමිපි වෙදයති” ති සුබ්බමිපි වෙදනං වෙදයති. අථවා “කිඤ්චවෙදයති” ති කථංඤ්චවෙදයති. “සුබ්බමිපි වෙදයති” ති සුබ්බං හුත්වාපි වෙදයති. සුබ්බ භාවෙන වෙදයතිති චුත්තං හොති. එවං සෙසපදෙසුපි. “කිච්චන්තරඛ්‍යාවටා” ති අඤ්ඤකිච්චරඛ්‍යාවටා. අධිපති භාවො ආධිපච්චං. ඉන්ද්‍රිය කිච්චං. “එවඤ්ච කත්වා” ති ලද්ධගුණවචනං. රාජාරහ භොජනං රාජග්ගභොජනං. “සුදසදිසතා” ති රඤ්ඤොභත්තකාරසදිසතා. තත්ථ සුදො රඤ්ඤොභත්තං පවත්තො රසජානනත්ථං ථොකං ගහෙත්වා ජිව්හග්ගෙ යපෙත්වා රසං වීමංසති. යථිච්ඡිතං පන භුඤ්ජිතුං අතිස්සරො. රාජා එව යථිච්ඡිතං භුඤ්ජිතුං ඉස්සරො. රාජා විය වෙදනා. සුදො විය සෙසවෙනසික ධම්මා.

අනුදීපනීපාඨ

71. සඤ්ඤාවචනත්ථෙ. “සඤ්ජානාති”ති සුට්ඨු ජානාති. සුට්ඨුජානනඤ්ච නාම න විඤ්ඤාණස්ස විය විවිධජානනං හොති. න ච පඤ්ඤාය විය යථාභූතජානනං හොති. අථ ඛො භූතං වා හොතු, අභූතං වා. යං යං ඡ හි විඤ්ඤාණෙහි විජානාති, පඤ්ඤාය වා පජානාති. තස්ස තස්ස පච්ඡා අප්පමුස්සකරණං මෙවාති වුත්තං. “පුනජානනත්ථං සඤ්ඤාණං කරොති”ති. තත්ථ “සඤ්ඤාණ”න්ති නිමිත්ත කරණං. භවන්තරං පත්වාපි අප්පමුට්ඨභාවං සාධෙති ඔපපාතික පුග්ගලානන්ති අධිජ්ජායො. තෙනි පුරිමං අත්තනො භවං ජානන්ති. ගබ්භසෙය්‍යාකාපි කෙච්ඡුරිමං භවං ජානන්ති, යෙජාතිස්සර පුග්ගලාති වුවචන්ති. තත්ථ “අප්පමුට්ඨභාව”න්ති අනට්ඨභාවං. මිච්ඡාහිනිවෙස සඤ්ඤා නාම අනිච්චෙ නිච්චන්තිආදිජ්ජවත්තා සඤ්ඤා. “බොධෙතු”න්ති බුද්ධිකාපෙතුං. “දාරුතච්ඡකසදිසාති ච වුත්තා”ති දාරුතච්ඡකො නාම කට්ඨවඩ්ඞකී. සො කට්ඨක්ඛන්ධෙසු නිමිත්තකාරීහොති. සුතච්ඡිතඡිත්තදිනෙසු කට්ඨෙසු නිමිත්තාති කත්වා යපෙනි. පච්ඡාතාති ඔලොකෙත්වා කට්ඨාති කම්මෙ උපනෙති. “හත්ථි දස්සක අන්ධසදිසා”ති එත්ථ එකො කිර රාජා කෙළිජ්ජසුතො හොති. සො ජච්චන්ධානංයානෙ එකං හත්ථිං ආනෙත්වායපෙන්තො ජච්චන්ධෙ ආභ ජානාථ හො තුම්භෙ හත්ථින්ති. තෙ හත්ථිං ජාතිස්සාමාති පරාමසිත්වා අත්තනො පරාමසිතං තං තං අභිගමවහත්ථිති අහිනිවිසන්ති. දළ්භං සල්ලක්ඛෙන්ති. පුන රාජා තෙ පුච්ඡි කීදිසො හො හත්ථිති. තෙ රඤ්ඤො හත්ථිසණ්ඨානං ආචික්ඛන්තා විවාදං ආපජ්ජන්ති. ආචික්ඛනමෙව රඤ්ඤොහත්ථිදස්සනන්ති කත්වා තෙ හත්ථිදස්සක අන්ධාති වුවචන්ති. “උපට්ඨිතවිසයග්ගහණෙ”ති රත්තියං අන්ධකාරෙ රජ්ජුක්ඛණ්ඩං පස්සන්තස්ස සජ්ජසණ්ඨානං උපට්ඨාති. සො උපට්ඨිතං සණ්ඨානමත්තං සජ්ජොති ගණ්හාති. එවං උපට්ඨිතවිසයග්ගහණං හොති. මිගපොතකානඤ්ච අරඤ්ඤෙබ්බත්තමජ්ඣෙසුරිසසණ්ඨානං තිණ රූපං පස්සන්තානං පුරිසසණ්ඨානං උපට්ඨාති. තෙ උපට්ඨිතං සණ්ඨානමත්තං පුරිසොති ගණ්හිත්වා සො අම්භෙ පහරෙය්‍යාති පලායන්ති. වුත්තා අට්ඨසාලිනියං.

72. චෙතනාවචනත්ථෙ. චෙතෙතීති චෙතනා. චෙතනඤ්චෙත්ථ අභිසන්ධානං වා වුවචති පකප්පනං වා ආයුහනං වාති එවං තිධා අත්ථවිකප්පං දස්සෙතුං. “සම්පයුත්ත ධම්මෙ”තිආදිමාහ. තත්ථ “අභිසන්දහති”ති අභිමුඛං සන්දහති, සංයොගං කරොති. තෙනාහ “පුනජ්ජනං සංචෙති”ති. “සංචෙති”ති සම්බන්ධති. “පකප්පෙති වාතෙ”ති අථවා තෙ සම්පයුත්ත ධම්මෙ පකාරතො කප්පෙති, සජ්ජෙති. තෙනාහ “සංවිදහති”ති. “සංවිදහති”ති ත්වං චුසනකිච්චං කරොහි, ත්වං වෙදයිත කිච්චං කරොහි, ත්වං සඤ්ජානනකිච්චං කරොහිතිආදිනා වදමානා විය සංවිදහති. “ආයුහතිවාතෙ”ති අථවා තෙසම්පයුත්ත ධම්මෙ භූසො බ්‍යුහයති, රාසිං කරොති. තෙනාහ “ආරම්මණෙ සම්පිණ්ඩෙති”ති. “සමොසරන්තෙ”ති එකතො ඔසරන්තෙ. සභිගමන්තෙ. “සා”ති චෙතනා. “තායා”ති චෙතනාය. “තස්මිං”ති රූපාදිකෙවා ආරම්මණෙ.

පුඤ්ඤාපුඤ්ඤ කිව්වෙවා. පවත්තමානාය සනියා. ජෙට්ඨසිස්සො නාම බහුසු සිස්සෙසු ජෙට්ඨභූතො සිස්සො. තස්මිං සජ්ඣායන්තෙ සෙසා සබ්බෙ සජ්ඣායන්තියෙව. තෙන සො උභයකිව්ව සාධකො හොති. එවං මහාවඨිසකීපි.

73. එකග්ගතාවචනත්ථෙ. එකත්තාරම්මණං නාම එකාරම්මණස්සපි බහුසු සභාවෙසු එකසභාවසඨ්ඨාතං ආරම්මණං. “තස්මිං” චිත්තස්මිං. “නිවාතෙ”ති වාතරහිතෙ පදෙසෙ. “දීපවිචිතං”ති දීපජාලාතං.

74. ජීවිතින්ද්‍රියවචනත්ථෙ. “ඉස්සරහාවො වුච්චති” භාවජ්ජමාන නයෙනාති අධිජ්ජායො. “අභිභවිත්වා”ති ජීවන කිව්වෙ අත්තනො වසං වත්තාපෙත්වාති වුත්තං හොති. චිත්ත සන්තානං ජීවත්තං හුත්වාති සම්බන්ධො.

75. මනසිකාරවචනත්ථෙ. සමාසමජ්ඣෙ සකාරාගමො. කරධාතුයොගෙ ඊකාරාගමො ව දට්ඨබ්බො. අලුත්ත සත්තම් පදන්ථි කෙවි. එවං සති ඊදිසත්තං නසිජ්ඣති. “අපුඤ්ඤං”ති අරිත්තං. “පටිපාදෙති”ති පටිපජ්ජනං කිව්වසාධනං කාරාපෙති. අත්ථතො නියොපෙති නාමාති ආභ “යොපෙති”ති. “ඉදමෙව ද්වයං”ති ආවජ්ජන ද්වයං. “තං”ති තං ද්වයං. උපත්ථම්භිතං හුත්වා ආරම්මණෙ නින්තං කරොතිති සම්බන්ධො. “යොනියො”ති උපායෙන භිතසුඛ මග්ගෙන. “අයොනියො”ති අනුපායෙන අභිත අසුඛ මග්ගෙන. “සමුදාවිණ්ණනින්තනියාමිතාදිභී”ති එත්ථ සමුදාවිණ්ණං නාම ආවිණ්ණ කම්මවසෙන සුට්ඨු පුනජ්ජනං ආවරිතං. නින්තං නාම ඉදං නාම පස්සාමි, ඉදං නාම කරිස්සාමිති පුබ්බෙ එව අජ්ඣාසයෙන නින්තං. නියාමිතං නාම ඉදං නාම කත්තබ්බං, ඉදං නාම න කත්තබ්බං, කත්තබ්බං කරොමි, අකත්තබ්බං නකරොමිති එවං නියාමිතං. “අසති කාරණ වසෙසෙ”ති භවඬග චිත්තං විථිචිත්තුජ්ජත්තියා අසති, විථිචිත්තාති ව කායචිත්තානං අකල්ලාදිකෙවා අධිමත්තස්ස ආරම්මණන්තරස්ස උපට්ඨානෙවා අසති. “සාධාරණා”ති එත්ථ සංසද්දෙ බිත්ථු ලොපො, දිසත්තඤ්ඤාති ආභ “සමං ධාරෙන්තිති සාධාරණා”ති.

76. විතක්කවචනත්ථෙ. “තථා තථා සඨ්ඨකජ්ජෙත්වා”ති කාමසඨ්ඨකජ්ජාදීනං නෙක්ඛම්මසඨ්ඨකජ්ජාදීනඤ්චවසෙන තෙන තෙන පකාරෙන සුට්ඨු චිත්තෙත්වා. “තං”ති ආරම්මණං. “තෙ”ති සම්පයුත්ත ධම්මෙ. “අවිතක්කම්පි චිත්තං”ති පඤ්චවිඤ්ඤාණ චිත්තඤ්ච දුතියා දිජ්ඣාන චිත්තඤ්ච. “අපිවා”ති කිඤ්චි වත්තබ්බං අත්ථිති අත්ථො. “දුතියජ්ඣානාදිති වා”ති දුතියජ්ඣාන චිත්තාදිති ව. “උපචාර භාවනා වසෙනා”ති සමුදාවිණ්ණ වසිභූතාය උපචාර භාවනාය වසෙන. “කිං වා එතායයුත්තියා”ති සවිතක්ක චිත්තසන්තානෙතිආදිකාය යුත්තියා කිං පයොජනං අත්ථිති අත්ථො. කිඤ්චි පයොජනං නත්ථිති අධිජ්ජායො. ආරම්මණං ආරොහතියෙව ආරම්මණෙන අවිනාභාවවුත්තිකත්තා. “තං”ති චිත්තං. නියාමකො නාම නාවං ඉච්ඡිත දිසාදෙසනියොජකො.

අනුදීපනීපාඨ

“අකුසලං පත්වා”ති වුත්තං. කුසලං පත්වා පන කථංති. කුසලං පත්වාපි පනිරුපදෙසාවාසාදිවසෙන සමුදා විණ්ණ නින්නාදිවසෙන ච ලද්ධ පච්චයෙ සති විත්තම්පි සද්ධාසති ආදයොපි ආරම්මණ රුහනෙ ථාමගතා එව. අලද්ධ පච්චයෙ පන සති අකුසල භාවෙ යත්වා ථාමගතං හොති. “මනසිකාර වීරිය සතීනං”ති භාවනා බලපත්තා නන්ති අධිප්පායො. එවං පන සති, විතක්කස්ස ඔකාසො නත්ථීති. අත්ථී. සඬකප්පන කිව්ව විසෙසත්තා. තඤ්ඤි කිව්වං අඤ්ඤෙසං අසාධාරණං, විතක්කස්සෙව කිව්වන්ති දස්සෙන්නො “විතක්කොපනා”ති ආදිමාහ. “සාරම්මණ සභාවා”ති හෙතු විසෙසනමෙතං. “තථා වුත්තො”ති විතක්කොති වුත්තො.

77. විචාරවචනත්ථෙ. “විචරති”ති එකමෙකස්මිං එව ආරම්මණෙ විවිධෙන චරති, පවත්තති. සභාවාකාරො නාම නීලජිතාදිකො අගභීරො ආරම්මණ සභාවො ච ආරම්මණස්ස නානා පවත්තාකාරො ව. “අනුමජ්ජනවසෙනා”ති පුනස්පුනං මජ්ජනවසෙන සොධනවසෙන. විතක්කො ඔළාරිකො ච හොතීති ආදිනා යොජෙතබ්බං. “ඔළාරිකො”ති විචාරතො ඔළාරිකො. එවං සෙසපදෙසු. “සණ්ඨාහිසාතො වියා”ති සණ්ඨාහිසාතෙන පටමුප්පන්නසද්දො වියාති වදන්ති. තථාහි විචාරො සණ්ඨස්ස අනුරවො විය වුත්තොති. දණ්ඩකෙන සණ්ඨස්ස අහිසාත කිරියා වා සණ්ඨාහිසාතො. තථාහි ආරම්මණෙ චෙතසො පටමාහි නිපාතො විතක්කොති ව, ආහනන පරියාහනන රසොති ව වුත්තං. “සණ්ඨානුරවො වියා”ති සණ්ඨස්ස අනුරවසද්දො විය.

78. අධිමොක්ඛවචනත්ථෙ. “සංසප්පනං”ති අනවත්ථානං. “පක්ඛතො මුච්චනවසෙනා”ති එවං නු ඛොති එකො පක්ඛො, නොනු ඛොති දුතියො පක්ඛො. තාදිසම්භා පක්ඛතො මුච්චනවසෙන.

79. වීරියවචනත්ථෙ. “වීරස්සා”ති විස්සට්ඨස්ස. සො ච කායවචීමතො කම්මෙසු පච්චු පට්ඨිතෙසු සීතුණ්හාදි දුක්ඛ භයතො අලීන වුත්තිවසෙන පවත්තොති ආහ “කම්මසුරස්සා”ති. එතෙන අනොත්තප්පිං නිවත්තෙති. අනොත්තවචීහි පාපසුරො, අයං කම්ම සුරොති. “මහත්තං පිකම්ම”න්ති කුසිතස්ස මහත්තන්ති මඤ්ඤිතං කම්මං. එවං සෙසෙසු. “අප්පකතො ගණ්හාතී”ති අප්පකභාවෙන ගණ්හාති. අප්පකමෙවිදන්ති මඤ්ඤතීති වුත්තං හොති. “අත්ත කිලමථං”ති කායවිත්තක්ඛෙදං. “තං”ති වීරියං. “තථාපවත්තියා”ති කම්මසුරභාවෙන පවත්තියා. “හෙතුවෙ වා”ති එතෙන භාවසද්දස්ස අත්ථං වදති. “කායවිත්ත කිරියාභූතං”ති එතෙන කම්මසද්දස්ස අත්ථං. “විධිනා”ති තස්ස පවත්තියා පුබ්බාහිසඬිබාර විධානෙන. තමෙව විධානං කම්මෙසු නෙතබ්බත්තා නයොති ව, උපෙතබ්බත්තා උපායොති ව වුච්චතීති ආහ “නයෙන උපායෙනා”ති. තමෙව විධානං දස්සෙති “වීරියවතො”ති ආදිනා. “ඊරන්ති”ති ඵරයන්ති. “කිව්ව සම්පත්තියා”ති ආරම්මණ විජානන චුසනාදි

කිව්ව සම්පත්ති අත්ථාය. ඛ්‍යාවටානි කායචිත්තානි යෙසන්ති විග්ගහො. “ඛ්‍යාවටානී”ති උස්සාහිතානි. “ථුණුපත්ථම්භන සදිසං”ති ජිණ්ණස්ස ගෙහස්ස අපනනත්ථාය සාරත්ථම්භෙන උපත්ථම්භනසදිසං. උපත්ථම්භකත්ථම්භසදිසන්තිපි වදන්ති. “සබ්බ සම්පත්තීනං මූලං”ති සබ්බාසං ලොකිය සම්පත්තීනං ලොකුත්තර සම්පත්තී නඤ්ච මූලං. කස්මා, පුඤ්ඤකම්ම සම්පත්තියා ව පාරම් පුඤ්ඤසම්පත්තියා ව පතිට්ඨානත්තා. සතිහි පුඤ්ඤකම්මසම්පත්තියා සබ්බා ලොකිය සම්පත්ති සිජ්ඣති. සති ව පාරම් පුඤ්ඤ සම්පත්තියා සබ්බාලොකුත්තර සම්පත්ති සිජ්ඣති. එතෙන හීන විරියො නාම සබ්බ සම්පත්තීතො පරිබාහියොති දීපෙති.

80. පිතිවචනත්ථෙ. “පිනයතී”ති පිනෙති, පිනං කරොතීති ආහ “තජ්ජෙති”ති. තොසෙතීති අත්ථො. “තුට්ඨිං”ති තුසිතං, පහට්ඨං. “සුහිතං”ති සුධාතං, සුපුණ්ණං, වද්ධිතං. අනෙකත්ථත්තා ධාතුනං “වඬිඨෙති”ති චුත්තං. “පිනන්ති”ති තජ්ජන්ති, ජොතන්ති, විරොචන්ති, දිවා තජ්ජතිආදිච්චොතිආදිසු විය. බුද්දිකා පිති නාම ලොමහංස න මත්තකාරිකා පිති. බණ්කා පිති නාම බණ්ඨෙ බණ්ඨෙ විජ්ජුප්පාදසදිසා පිති. ඔක්කන්තිකා පිති නාම සරිරං ඔක්කම්ත්වා ඔක්කම්ත්වාහිජ්ජන්ති පිති. උබ්බෙගාපිති නාම කායං උදග්ගං කත්වා ආකාසෙ උල්ලඬිසාපෙන්නී පිති. එරණා පිති නාම කජ්ජාසවත්තියං එරණකතෙලං විය සකලකායං එරණවසෙන පවත්තා පිති.

81. ඡන්දවචනත්ථෙ. “අභිසන්ධි”ති අභිලාසො, අභිකඬ්ඛනං. “කත්තුසද්දො”ති කරධාතු වසෙන චුත්තං. “සබ්බකිරියා පදානී”ති සබ්බානි තුම්චිජත්ථ කිරියා පදානි. “අත්ථිකො”ති අසිද්ධො හුත්වා සාධෙතුං ඉච්ඡිතො අත්ථො අස්සාති අත්ථිකො. ඉච්ඡන්තොතිපි වදන්ති. “ආරාධෙතුකාමතා වසෙනා”ති සාධෙතු කාමතාවසෙන, සම්පාදෙතු කාමතා වසෙන. උසුං සරං අ සන්ති බිපන්තීති ඉස්සාසා. ඉකාරස්ස උකාරො. ධනුග්ගහා. “යසෙන වා”ති පරිවාරෙන වා, කිත්ති සද්දෙන වා. “සරෙ”ති කණ්ඩෙ. විභාවනිපාඨෙ නානාවාද සොධනත්ථං අයඤ්චාතිආදිචුත්තං. “යදග්ගෙනා”ති යෙන කාරණ කොට්ඨාසෙන. සඬිගහිතානි සම්බන්ධො. “විස්සජ්ජිතබ්බ යුත්තකෙනා”ති විස්සජ්ජිතබ්බ යොග්‍යෙන. “තෙන අත්ථිකො යෙවා”ති පද්ද්ධාරො. “සො න යුජ්ජති”ති සො අත්ථො න යුජ්ජති. “බිපිත උසුනං”ති පුබ්බහාගෙ බිපිත උසුනං. “අත්ථතො පනා”ති අධිජ්ජායත්ථතො පන. “හත්ථජ්ජසාරණං වියා”ති ලොකෙ කිඤ්ච ඉච්ඡන්තස්ස ජනස්ස හත්ථජ්ජසාරණං වියාති අධිජ්ජායො. “ථාමපත්තො”ති අධිපති භාව පත්තොති චුත්තං හොති. තෙනාහ “තථාහෙසා”තිආදිං. “තණ්හාය හත්ථෙ ඨිතා”ති උපචාර වචනමෙතං. තණ්හාය පරිග්ගහිතානි චුත්තං හොති. නසක්ඛිස්සන්තියෙව, තො නසක්ඛිස්සන්ති. තස්මා වෙදිතබ්බමෙතං ඡන්දොයෙව තණ්හාය බලවතරොති. කස්මා බලවතරොති. ආදිනවානිසංස දස්සනඤ්ඤාණෙන යුත්තත්තාති.

අනුදීපනීපාඨ

82. ‘‘පකිරන්ති’’ති පත්ථරන්ති. ‘‘සමානා’’ති සාවජ්ජෙහි යුත්තා සාවජ්ජා, අනවජ්ජෙහි යුත්තා අනවජ්ජාති එවං සදිසා, සාධාරණා.

අඤ්ඤාසමානරාසිමිහිඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

83. අකුසලරාසිමිහි. ‘‘මුය්හති’’ති ඤාතබ්බස්සඤ්ඤායා ධම්මස්ස අඤ්ඤාණ වසෙන සම්මුය්හති, චිත්තස්ස අන්ධභාවො හොති. චතුරඨගතමො නාම ‘කාලපක්ඛ වාතුද්දසි දිවසො, අඨ්ඨරන්ති සමයො, තිබ්බවනසණ්ඨො, බහලමෙසච්ඡන්තො,ති අයං චතුරඨගතමො. සො චක්ඛුස්ස අන්ධභාවං කරොති. එවං තස්ස තමස්ස චක්ඛුස්ස අන්ධභාවකරණං විය. ඤාණගතිකො හොතීති දට්ඨබ්බො අට්ඨකථා නයෙන. තමෙව අට්ඨකථා නයං දස්සෙතුං ‘‘තථා හෙසා’’තිආදි වුත්තං. අභිධම්මට්ඨිකායං පන මිච්ඡා ඤාණන්ති මිච්ඡා විතක්කො අධිජ්ජෙතො. සො හි මිච්ඡා සඬකජ්ජො හුත්වා නානජ්ජකාර චිත්තා පචත්ති වසෙන ඤාණගතිකො හොති. මොහො පන චිත්තස්ස අන්ධි භූතො, නානාචිත්තන කිච්ච රහිතො, කථං ඤාණගතිකො භවෙය්‍යාති තස්ස අධිජ්ජායො. ‘‘පාප කිරියාසු’’ති දුච්චරිත කම්මෙසු. ‘‘උපාය චිත්තාවසෙනා’’ති කතකම්මස්ස සිද්ධත්ථාය සත්ථාවුධාදිවිධානෙසු නානාඋපාය චිත්තාවසෙන. අජ්ජපි පජ්ජනං අජ්ජපි පත්ති. ඤාණ ගතිං අගමනන්ති අත්ථො. තෙනාහ ‘‘අඤ්ඤාණමෙව වුච්චති’’ති. ‘‘ඤාණගතිකා’’ති ඤාණජ්ජවත්තියා සමානජ්ජවත්තිකා. ලොභො ඤාණ ගතිකො මායාසාදේය්‍යා කම්මෙසු විචිත්තජ්ජවත්තිකත්තා. විචාරො ඤාණ ගතිකො. තථාහි සො ඤානඨගෙසු විචිකිච්ඡාය පටිපක්ඛොති වුත්තො. චිත්තස්ස ඤාණ ගති කතා විචිත්තත්ථාවකෙන චිත්තසද්දෙන සිද්ධො. තෙ ව ධම්මා සබ්බ සත්තෙසු ඤාණ ගතිකා න හොන්ති. ඤාණුපනිස්සයං ලහිත්වා එව හොන්තිති දස්සෙතුං ‘‘තෙහි’’තිආදිමාහ. තෙ සාධෙත්තිති සම්බන්ධො. පකතියා විඤ්ඤාජාතිකා නාම තිහෙතුකජ්ජපි සන්ධිකා. අඤ්ඤාජ්ජපි සන්ධිකාපි බොධිසත්ත භූමියං ඨිතා වා පඤ්ඤාපසුත භවතො ආගතා වා. සුතපරියත්ති සම්පන්නා නාම ද්විහෙතුකජ්ජපි සන්ධිකාපි ඉමස්මිං භවෙ බහුස්සුත සම්පන්නා ව පරියත්ති කම්ම සම්පන්නා ව.

84. අභිරිකවචනත්ථො. ‘‘න භිරියති’’ති නාම ධාතු පදමෙතං. හරායති ලජ්ජතීති භිරි. හරෙ ලජ්ජායංති ධාතු. න භිරි අභිරිති වචනත්ථො. ‘‘රූචිං උජ්ජාදෙත්වා’’ති ගාමසු කරස්ස ගුථරාසි දස්සනෙ විය චිත්තරොචන චිත්ත බමනං උජ්ජාදෙත්වා. අත්තානං පාපකම්ම ලිම්පතො චිත්තස්ස අලීනතා අජිගුච්ඡනං නාම. අත්තානං අසප්පුරිස භාවපත්තිතො චිත්තස්ස අලීනතා අලජ්ජා නාම.

85. අනොත්තජ්ජවචනත්ථො. ‘‘න භායති’’ති පාපකම්මං භයතො න උපට්ඨාති. ‘‘න උත්‍රසති’’ති පාපකම්ම හෙතු න කම්පති. ‘‘තාසු’’ති පාපකිරියාසු.

“අසාරජ්ජමානං කත්වා”ති සුරං විස්සට්ඨං කත්වා. අසාරජ්ජං නාම සුරභාවො. අනුත්තාසො නාම පාපකම්ම හෙතු විත්තස්ස අකම්පනං. ගාථායං. අභිගුච්ඡනසිලො පුග්ගලො අපෙගුවඡී. “පාපා”ති පාපකම්මතො. “සුකරො”ති ගාමසුකරො. සො ගුටතො අපෙගුවඡී. අභිරිකො පාපතො අපෙගුවඡීති යොජනා. අභායනසිලො අභිරු. “සලහො”ති පටඨගො. “පාවකා”ති දීපජාලම්භා. සලහො පාවකම්මා අභිරු විය අනොත්තවච්චි පාපතො අභිරුති යොජනා.

86. උද්ධවච්චනත්ථෙ. “උද්ධරති”ති උක්ඛිපති. ආරම්මණස්මිං න සන්ති සිද්ධි. වික්ඛිපතීති චූත්තං හොති. “වට්ටෙත්වා”ති ආවට්ටෙත්වා. “විස්සට්ඨගෙණ්ඩුකො වියා”ති විස්සජ්ජිතො සාරගෙණ්ඩුකො විය. “ධජපටාකා වියා”ති වාතෙරිතා ධජපටාකා විය.

87. ලොභවච්චනත්ථෙ. “ලුඛති”ති ගිජ්ඣති, අභිකඬ්ඛති. අභිසජ්ජනං අභිලග්ගනං. මක්කටං ආලිම්පති ඛන්ධති එතෙනාති මක්කටා ලෙපො. “තත්ත කපාලෙ”ති අග්ගිනාසන්තත්තෙ සට කපාලෙ. තෙලස්ස වත්ථම්භි අඤ්ජනං අභිලග්ගනං තෙලඤ්ජනං. රජ්ජනං පටිසජ්ජනං රාගො. තෙලඤ්ජන භූතො රාගො තෙලඤ්ජන රාගො. න කිලෙසරාගො. රත්ති දිවං පවත්තනට්ඨෙන තණ්හා එව නදීසොතසදිසත්තා තණ්හා නදී. “සත්තානං”ති පුටුජ්ජන සත්තානං. “සුක්ඛකට්ඨසාධාපලාසනිණකසටානී”ති සුක්ඛ කට්ඨකසටානී, සුක්ඛ සාධා කසටානීතිආදිනා යොජෙතඛිඛං. කසට සද්දෙන අසාරභාවං දීපෙති. “නදී වියා”ති පඛිඛතෙය්‍යා නදී විය.

88. දිට්ඨිවච්චනත්ථෙ. “දස්සනං”ති පරිකප්පනා සිද්ධිමෙසු මිච්ඡා සභාවෙසු විපරිත දස්සනං. තෙනාහ “ධම්මානං”තිආදිං. තත්ථ “ධම්මානං”ති රූපාරූප ධම්මානං, අනිච්චතාදි ධම්මානඤ්ච. “යාථාච සභාවෙසු”ති භූතසභාවෙසු. භූතසභාවො හි යථා ධම්මං අවති රක්ඛතීති අත්ථෙත යාථාවොති චූචිචති. අත්තානං පණ්ඩිතං මඤ්ඤන්තීති පණ්ඩිත මානිතො. පටිවෙධඤ්ඤාණං නාම අරිය මග්ගඤ්ඤාණං. පරමං වජ්ජන්ති දට්ඨබ්බා ලොකෙ මහාසාවජ්ජට්ඨෙන තං සදිසස්ස අඤ්ඤස්ස වජ්ජස්ස අභාවතොති අධිජ්ජායො.

89. මානවච්චනත්ථෙ. “මඤ්ඤති”ති භූතසභාවං අතික්කම්ම අධිකං කත්වා අහමස්මීතිආදිනා තෙන තෙන අභූතාකාරෙන මඤ්ඤති. තෙනාහ “අහං ලොකෙ”තිආදිං. තත්ථ “කට්ඨකට්ඨිගරො වියා”ති සුක්ඛදාරුක්ඛන්ධො විය. සො පන උපත්ථම්භිතො මඤ්ඤතීති සම්ඛන්ධො. “අත්තානං අච්චුග්ගනං මඤ්ඤති”ති පුග්ගලං මානෙන අභින්නං කත්වා චූත්තං. “උන්නති ලක්ඛණො”ති උන්නමන සභාවො.

90. දොසවච්චනත්ථෙ. වණ්ඨෙන කායවච්චි මනොකම්මෙන සමන්තාගතො වණ්ඨිකො. වණ්ඨිකස්ස භාවො වණ්ඨික්කං. “පහතාසිවිසො වියා”ති දණ්ඨෙන

අනුදීපනිපාඨ

පහතො ආසිවිසො විය. “විසජ්ජනට්ඨොනා”ති සකලකායෙ විවිධෙන සජ්ජනට්ඨොන, ඵරණට්ඨොන. ඉදඤ්ච තං සමුට්ඨාන රූපානං ඵරණ වසෙන චුත්තං. “අසනිපාතො වියා”ති සුක්ඛා සනිපතනං විය. “දාවග්ගිවියා”ති අරඤ්ඤග්ගි විය. “සපත්තො වියා”ති දුට්ඨවෙරී විය. “විසසංසට්ඨපුත්තිමුත්තං වියා”ති යථා මුත්තං නාම පකතියා ඵව දුග්ගන්ධත්තා පටිකුලත්තා දුරෙ ඡට්ටනීයන්ති අහිතමෙව හොති. පුන පුත්තිභාවෙ සති, දුරතරෙ ඡට්ටෙනබ්බං. විසසංසට්ඨොපන වත්තබ්බමෙවනත්ථි. සබ්බසො අහිතරාසි හොති. ඵවං දොසොපි තං සමඬගීතො තස්මිං බණ්ණ පරෙසං අමනාපියතං ආපාදෙති. අත්තහිත පරහිත විනාසඤ්ච කාරෙති, පරම්මරණා අපායඤ්ච පාපෙතීති සබ්බසො අහිතරාසි හොති. තෙන චුත්තං “විසසංසට්ඨපුත්ති මුත්තං විය දට්ඨබ්බො”ති.

91. ඉස්සාවචනත්ථෙ. දුට්ඨා ඉස්සාලද්ධසම්පත්ති විසයා චලහිතබ්බ සම්පත්ති විසයා ච. තත්ථ ලද්ධ සම්පත්ති විසයං තාවදස්සෙති “පරෙසං පකතියා”තිආදිනා. ලද්ධ සම්පත්තිග්ගහණෙන අතීත සම්පත්තිපි සඬගහිතාති දට්ඨබ්බා. ඉස්සාපකතිකාහි කෙවි අසුකො නාම පුබ්බෙ ඵවං සම්පත්තිකො අහොසිති වා, අහං පුබ්බෙ ඵවං සම්පත්තිකො අහොසිත්ති වා සුත්ථා නසහන්තියෙව. තං වචනං සොතුංපි න ඉච්ඡන්තීති. අසුකොතිආදිනා ලහිතබ්බසම්පත්ති විසයං දස්සෙති.

92. මච්ඡරියවචනත්ථෙ. “මම ඵවා”ති මමපක්ඛෙ ඵවාති අධිජ්ජායො. “ගුණජාතං”වාති අත්තනිවිජ්ජමානං සිජ්ජවිජ්ජාදි සම්පත්ති ගුණජාතං වා. “චත්ථු වා”ති ධනධඤ්ඤාදිචත්ථු වා. “අවිජ්ජාරිකතාවසෙනා”ති අඤ්ඤෙන තං සිජ්ජවිජ්ජාදිකං වා ධනධඤ්ඤාදිකං වා මය්හං දෙහිති චුත්තෙ පරහිතත්ථාය දාතබ්බ යුත්තකං දස්සාමීති ඵවං චිත්තෙසති, පරහිතජ්ඵරණාවසෙන තං චිත්තං විජ්ජාරිකං නාම හොති. දෙහිති වචනම්පි සොතුං අනිච්ඡන්තො පරහිතත්ථාය අවිජ්ජාරික චිත්තො නාම හොති. ඵවං අවිජ්ජාරිකතාවසෙන චරති පචත්තතීති මච්ඡරඤ්ච කාරස්ස ඡ කාරං කත්වා. තථා පචත්තං චිත්තං. පුග්ගලො පන මච්ඡරීති චුච්චති. “තං”ති ලද්ධසම්පත්තිං. “පරෙහි සාධාරණං දිස්වා”තිආදිනා යොජෙතබ්බං. සාධාරණන්ති ච ද්විසන්තකං වාති සන්තකං වා භවිස්සමානං, පරෙහි වා පරිභුඤ්ජියමානං. “නිග්ගුහනලක්ඛණං”ති රක්ඛාවරණගුත්තීහිසඬගොපන සභාවං. අත්තනා ලද්ධ සම්පත්ති නාම ඉස්සාය අවිසයො. ලහිතබ්බසම්පත්ති පන උභය සාධාරණං. තස්මා තත්ථ උභින්නං විසෙසො වත්තබ්බොති තං දස්සෙතුං “ඵත්ථ වා”තිආදිමාහ. “යස්ස ලාභං න ඉච්ඡති”ති අත්තනා ලහතු වා මාවා, කෙවලං පර සම්පත්තිං අසහන්තො යස්ස පරස්ස ලාභං න ඉච්ඡති. “චිත්ත විසාතො”ති චිත්ත විහඤ්ඤනං. “අත්තනා ලද්ධං ඉච්ඡති”ති පරො සම්පජ්ජතු වා මාවා, යත්ථ පරලාභෙසති, අත්තනා න ලහිස්සති, තත්ථ අත්තනාව ලද්ධං ඉච්ඡති. යත්ථ අත්තනා ච ලහති, පරො ච

ලහති, තත්ථ විසාතො නත්ථිති අධිප්පායො. “අලබ්භමානකං චිත්තෙන්වා”ති අත්තනා අලභිස්සමානං සල්ලක්ඛෙන්වා.

93. කුක්කුච්චවචනත්ථෙ. “කිරියා කතං”ති කත සද්දස්සභාව සාධනමාහ. එවං වචනත්ථං දස්සෙන්වා අභිධෙය්‍යත්ථං දස්සෙන්තො “අත්ථතො පනා”තිආදිමාහ. “අනුසොචන වසෙනා”ති පච්ඡා පුනස්පුනං චිත්තසන්තාපවසෙන. සො කුකතන්ති වුච්චතීති සම්බන්ධො. “කුසල ධම්මෙසු”ති පුඤ්ඤ කිරියවත්ථු ධම්මෙසු චිත්ත පරියාදානාය එව සංවත්තති. කුක්කුච්ච සමඬ්ඨි පුග්ගලො පුඤ්ඤකම්මං කරොන්තොපි චිත්ත සුඛං න ලහති. බහුජන මජ්ඣෙකෙ වසින්වා නානාකිච්චානි කරොන්තො නානා තීරච්ඡාන කථං කථෙන්නො චිත්ත සුඛං ලහති. තදා තස්ස පුඤ්ඤකම්ම කරණත්ථාය චිත්තං පරියාදියති, පරික්ඛියාති. චිත්තවසං ගච්ඡන්තො විචරති. එවං චිත්ත පරියාදානාය එව සංවත්තති. “අට්ඨකථායං”ති අට්ඨසාලිනියං. “කතා කතස්ස සාවජ්ජානවජ්ජස්සා”ති පුබ්බෙ කතස්ස සාවජ්ජකම්මස්ස, අකතස්ස අනවජ්ජ කම්මස්ස. කම්මත්ථෙසාමිවචනං. “අභිමුඛගමනං”ති ආරම්මණ කරණවසෙන චිත්තස්ස අභිමුඛස්ථවත්තනං. එතෙන පටිමුඛං සරණං චිත්තනං පටිසාරොති දස්සෙති. “අකතං න කරොතී”ති අකතං කාතුං න සක්කොතීති අධිප්පායො. එවං කතං න කරොතීති එත්ථපි. “විරූපො”ති විභවිජ්ජො අසොභණො. “කුච්ඡිතො”ති ගරහිතබ්බො. නනු පුබ්බෙ චිත්තුප්පාදො කුච්ඡිතොති වුත්තො. අට්ඨකථායං පන විජ්ජපටිසාරො කුච්ඡිතොති වුත්තො. උභයමෙතං න සමෙතීති. නො න සමෙති, අඤ්ඤථානු පපත්තිතොති දස්සෙතුං “එත්ථ වා”තිආදිමාහ. “යෙන ව කාරණෙනා”ති කතාකතං පටිච්ච නිරත්ථක චිත්තස්ථවත්ති කාරණෙන. සො චිත්තුප්පාදොව කුකතපදෙ ගහෙතුං යුත්තො, නවිභාවනියං විය කතාකත දුච්චරිත සුවරිතන්ති අධිප්පායො. නනු විභාවනියම්පි සො චිත්තුප්පාදොව උපචාර නයෙන ගහිතොති වෙ. යුත්ති වසෙන ව අට්ඨකථාගමෙන ව මුඛ්‍යතො සිද්ධෙ සති, කිං උපචාර නයෙන. තෙනාහ “විභාවනියං පනා”තිආදි. කුකතස්සභාවො කුක්කුච්චං, අකාරස්ස උකාරං කත්ථාති අයං අට්ඨකථානායො. ඉදානි සද්දස්සත්ථනායෙන අපරං වචනත්ථඤ්ච අධිප්පායත්ථඤ්ච දස්සෙතුං “අපි වා”තිආදි ආරද්ධං. තත්ථ “ධාතුපාඨෙසු”ති අක්ඛරධාතුප්පකාසනෙසු නිරුත්ති පාඨෙසු. පඨන්තියෙව, නො න පඨන්ති. තෙ ව අත්ථා වෙනසො විජ්ජපටිසාරො මනො විලෙඛොති එවං පාළියං වුත්තෙහි කුක්කුච්චපරියායෙහි සමෙන්නියෙව. තස්මා අයං අපරොනායො ඉධ අවස්සං වත්තබ්බො යෙවාති දීපෙති. විජ්ජපි සාරිපුග්ගලො ව තං තං පුඤ්ඤකම්මං කරොන්තොපි විජ්ජපි සාරග්ගිනා දය්හමාන චිත්තො පුඤ්ඤකම්මෙ චිත්තස්ථසාදං නලහති. චිත්ත සුඛං න වින්දති. කිං ඉමිනා කම්මෙනාති තං පභාය යත්ථ චිත්ත සුඛං වින්දති, තත්ථ විචරති. එවං විජ්ජපටිසාරො පුඤ්ඤකම්මෙනො සඬ්ඛෙතො නාම භොතීති. කිලෙසසල්ලිඛනං නාම සන්තුට්ඨි සල්ලෙඛස්ථපිපත්තියං යිතස්ස තදඬ්ගස්ථභානාදිවසෙන තං තං කිලෙසස්ථභානං

අනුදීපනීපාඨ

වුවවති. “අනුත්ථුනනාකාරොනා”ති පුනස්පුනං විලපනාකාරෙන. සඬකොවතීති වත්වා තස්ස උභයං අත්ථං දස්සෙන්තො “කුසලකම්ම සමාදානෙ”ති ආදිමාහ. නම්තුම්පි න දෙනි. කුතො සමාදාතුං වා වඩ්ඪෙතුං වා දස්සතීති අධිප්පායො. “තනුකරණෙනා”ති දුබ්බලකරණෙන. විසෙසනට්ඨෙකරණ වචනං. “සො”ති ධම්මසමුහො. තං පන කුක්කුච්චං. කෙච් පන කුක්කුච්චං පච්චුප්පන්ත සුවරිත දුච්චරිතා රම්මණම්පි අනාගත සුවරිත දුච්චරිතා රම්මණම්පි කප්පෙන්ති. තං පටික්ඛිපන්තො “තෙනා”ති ආදිමාහ. මහානිද්දෙසපාඨෙ ද්විතාකාරෙහි උප්පජ්ජති කුක්කුච්චං. චෙතසො විප්පට්ඨාරො මනොවිලෙඛොති පාඨො. “කතත්තා වා”ති අකත්තබ්බස්ස කතත්තා ව. “අකතත්තා වා”ති කත්තබ්බස්ස අකතත්තා ව. කෙච් පන අයං විප්පට්ඨාරො නාම කදාවි කස්සචි කෙනචි කාරණෙන පුබ්බෙකත සුවරිතම්පි අකත දුච්චරිතම්පි ආරබ්භ උප්පජ්ජති. උම්මත්තකසදිසඤ්ඤි පුපුජ්ජන විත්තන්ති වදන්ති. තං පටික්ඛිපන්තො “එතෙනා”ති ආදිමාහ. සො පන කෙසඤ්චි වාදෙ විප්පට්ඨාරො නාම දොමනස්සං භොති, න කුක්කුච්චන්ති අධිප්පායො. සොච ඛො ද්විධා භාවො. අපායභයෙන තජ්ජියන්ති තාසියන්තිති අපායභය තජ්ජිතා. “න අඤ්ඤෙසං”ති සුවරිත දුච්චරිතං අජානන්තානං අමනසිකරොන්තානඤ්ච න භොති. කථං විඤ්ඤායතීති චෙ. සුවරිතදුච්චරිත නාමෙන අනුසොචනාකාරස්ස දස්සිතත්තාති වුත්තං “අකතං මෙ”ති ආදි. යාථාවමානො නාම සෙය්‍යස්ස සෙය්‍යො හමස්මීති සදිසස්ස සදිසොහමස්මීති හීනස්ස හීනොහමස්මීති ආදිනා පවත්තො භූතමානො. යඤ්චකුක්කුච්චං උප්පජ්ජතීති සම්බන්ධො. “අකත්වා”ති තං කල්‍යාණ කම්මං අකත්වා. “කත්වා”ති තං පාපකම්මං කත්වා. ඉදං පන පුබ්බෙකතා කතකාලෙ එව අයාථාවං භොති. අනුසොචන කාලෙපන යාථාවමෙව. “හත්ථ කුක්කුච්චං”ති එත්ථ සඬකොචනත්ථො න ලබ්භති. කුච්ඡිත කිරියත්ථො එව ලබ්භති. හත්ථලොලතාහි හත්ථ කුක්කුච්චන්ති වුවවති. පාදලොලතා ච පාදකුක්කුච්චං. තෙනාහ “අසංයත කුක්කුච්චං නාමා”ති. යං පන කුක්කුච්චං. “තං”ති තං වත්ථුං. කුක්කුච්චං කරොන්තිති කුක්කුච්චායන්තා. නාමධාතු පදඤ්ඤෙනං. කප්පති නු ඛො, න නු ඛො කප්පතීති එවං විනය සංසයං උප්පාදෙන්තාති අත්ථො. “කුක්කුච්චප්පකතතායා”ති කුක්කුච්චෙන අපකතතාය අභිභූතතාය. “අත්තනො අවිසයෙ”ති ආණාවක්කයානෙ. ආණාවක්ක සාමිනො බුද්ධස්සවිසයන්තා අත්තනො සාවක භූතස්ස අවිසයෙති අත්ථො. යෙ පන කරොන්තියෙව කුක්කුච්චායන්තා පීති අධිප්පායො. “ආපත්තිං”ති දුක්කට්ඨාපත්තිං.

94-95. ටීනමිද්ධවචනත්ථෙසු. “චිත්තං මන්දමන්දං කත්වා”ති චිත්තන කිච්චෙ අතිමන්දං පරිදුබ්බලං කත්වා. චිත්තං ගිලානං මිලානං කත්වාති වුත්තං භොති. “අජ්ඣෙක්ඛාත්ථරතී”ති අභිභවති. ආරම්මණ විජානනෙ වා ජවනකිච්චෙ වා පරිහීනථාමබලං කරොති. “ටියතී”ති පදං පාළිවසෙන සිද්ධන්ති ආහ “ටීනං ටියනා”ති ආදිං. “අකම්මඤ්ඤභූතෙ කත්වා”ති කායකම්මාදීසු අකම්මක්ඛමෙ

පරිදුබ්බලෙ කත්වා. [මුග්ගරෙන පොටෙත්වා වියාති චුත්තං හොති]. “තෙ”ති විත්ත වෙනසිකෙ සම්පයුත්ත ධම්මෙ. “ඔලියාපෙත්වා”ති අවලිනෙ අවසිදන්තෙ කත්වා. තෙනාහ “ඉරියා පථං පි”තිආදිං. ටීනං විත්තං අභිභවති, විජානන කිව්වස්ස ගෙලඤ්ඤත්තා ටීනස්ස. මිද්ධං වෙනසිකෙ අභිභවති, චුසනාදි කිව්වස්ස ගෙලඤ්ඤත්තා මිද්ධස්සාති අධිප්පායො.

96. විවිකිච්ඡාවචනත්ථෙ. “විකිච්ඡනං”ති රොගාපනය නත්ථෙ කිතධාතුවසෙන සිද්ධං සඬ්ඛත කිරියා පදන්ති ආහ “ඤාණප්පට්ඨකාරොති අත්ථො”ති. “පට්ඨකාරො”ති ච රොගස්ස පට්පක්ඛ කම්මං. “ඵතායා”ති නිස්සක්කවචනං. විචිනන්ති ධම්මං විචිනන්තිති විචිනො. ධම්ම විමංසකා. කිච්ඡති කිලමති ඵතායාති කිච්ඡා. විචිනං කිච්ඡාති විවිකිච්ඡාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “සභාවං”තිආදිමාහ. “විවිකිච්ඡති”ති සඬ්ඛතධාතුවදං. තඤ්ච කඬ්ඛායං වත්තතීති දස්සෙතුං “විවිකිච්ඡති වා”තිආදි චුත්තං. ද්විධා ඵලයති කම්පතීති ද්වෙළකං. තථා පවත්තං විත්තං. ද්වෙළකස්ස භාවොති විග්ගහො. “බුද්ධාදීසු අට්ඨසු”ති බුද්ධෙ කඬ්ඛති, ධම්මෙ කඬ්ඛති, සඬ්ඝෙ කඬ්ඛති, සික්ඛාය කඬ්ඛති, පුබ්බන්තෙ කඬ්ඛති, අපරන්තෙ කඬ්ඛති, පුබ්බන්තා පරන්තෙ කඬ්ඛති, ඉද්දප්පච්චයතා පට්චිව සමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු කඬ්ඛතීති ඵවං චුත්තෙසු අට්ඨසු සද්ධෙය්‍ය වත්ථුසු. තත්ථ “බුද්ධෙ කඬ්ඛති”ති ඉතිපි සො භගවා අරහංතිආදිනා චුත්තෙසු බුද්ධගුණෙසු අසද්දහන්තො බුද්ධෙ කඬ්ඛති නාම. ස්වාක්ඛාතො භගවතා ධම්මොතිආදිනා චුත්තෙසු ධම්ම ගුණෙසු අසද්දහන්තො ධම්මෙ කඬ්ඛති නාම. සුප්පට්පන්නො භගවතො සාවකසඬ්ඝොතිආදිනා චුත්තෙසු සඬ්ඝගුණෙසු අසද්දහන්තො සඬ්ඝෙ කඬ්ඛති නාම. නිස්සන්තං සික්ඛානං වට්ට දුක්ඛතො නිය්‍යානට්ඨෙසු අසද්දහන්තො සික්ඛාය කඬ්ඛති නාම. අත්තතො අතීත භවස්ස අත්ථි නත්ථිභාවෙ කඬ්ඛන්තො පුබ්බන්තෙ කඬ්ඛති නාම. අත්තතො පරම්මරණා අනාගත භවස්ස අත්ථි නත්ථිභාවෙ කඬ්ඛන්තො අපරන්තෙ කඬ්ඛති නාම. තදුභයස්ස අත්ථි නත්ථි භාවෙ කඬ්ඛන්තො පුබ්බන්තා පරන්තෙ කඬ්ඛති නාම. ඉමස්මිං භවෙ අත්තතො ඛන්ධානං පට්චිව සමුප්පාදෙ ච පට්චිව සමුප්පන්නභාවෙ ච කඬ්ඛන්තො ඉද්දප්පච්චයතා පට්චිව සමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු කඬ්ඛති නාම. “විමති වසෙතා”ති වෙමතිකභාවෙන. පවත්තමානා විවිකිච්ඡා. විවිකිච්ඡා පටිරූපකා නාම සබ්බ ධම්මෙසු අප්පට්භතබුද්ධිනං සබ්බඤ්ඤ බුද්ධානං ඵව නත්ථිති චුත්තං “අසබ්බඤ්ඤනං”තිආදි.

අකුසලරාසිමිහිඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

97. සද්ධාවචනත්ථෙ. “සන්තිසින්නං”ති අවලිතං. “සුට්ඨු”ති අනස්සන්තං අවලන්තඤ්ච කත්වා. “ධාරෙති”ති ඵවමෙව හොතීති සල්ලක්ඛණවසෙන ධාරෙති. තථා යපෙතීති. සද්දහන්ති වා සද්ධා සම්පන්නා සත්තා. සද්ධාතුං

අනුදීපනීපාඨ

අරහන්තීති සද්ධෙය්‍යානී. අකාලුස්සං වුවචනි අනාවිලං චිත්තං. අකාලුස්සං එව අකාලුස්සියං. තස්ස භාවොති විග්ගහො. “ඔකප්පනා”ති අහොසාධු අහොසුට්ඨති අධිමුච්චනවසෙන චිත්තනා. “මිච්ඡාධිමොක්ඛො යෙවා”ති දිට්ඨිසම්පයුත්තො අධිමොක්ඛොයෙව. “චිත්තෙ අසතී”ති ධනෙ අසති. ධනඤ්චි චිත්තන්ති වුවචනි. යං යං ඉච්ඡති, තං තං චින්දන්ති එතෙනාති කත්වා. “තෙසං”ති මනුස්සානං.

98. සතිවචනත්ථෙ. “සරතී”ති අනුස්සරතී. “කතාතී”ති පුබ්බෙකතාතී. “කත්තබ්බාතී”ති ඉදානි වා පච්ඡා වා කත්තබ්බාතී. කල්‍යාණ කම්මං නාමපකතියා චිත්තස්ස රතිට්ඨානං න භොති. පාප කම්මමෙව චිත්තස්ස රතිට්ඨානං භොති. තස්මා කල්‍යාණ කම්මෙ එව අප්පමජ්ජතුං විසුං සතිනාම ඉච්ඡිතබ්බා. පාපකම්මෙ පන විසුං සතියා කිච්චං නත්ථි. සබ්බෙපි චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අපමත්ත රූපා භොන්ති. තෙනාහ “ඉතරාපනා”තිආදිං. “සතියෙව න භොතී”ති විසුං සති නාමකො එකො චෙතසිකොයෙව න භොති. කතමා පන සා භොතීති ආහ “කතස්සා”තිආදිං. තත්ථ කතස්ස අප්පමජ්ජනං නාම කෙසඤ්චි අනුමොදනවසෙන කෙසඤ්චි අනුසොචනවසෙන අප්පමජ්ජනං. කත්තබ්බස්ස අප්පමජ්ජනං නාම නිව්චකාලම්පි කාතුං අභිමුඛතා. “කතස්සා”ති වා භුම්මත්ථෙ සාමිවචනං. තථා සෙසෙසු ද්විසු පදෙසු. සබ්බෙසු රාජකම්මෙසු නියුත්තො සබ්බකම්මිකො. “නියුත්තො”ති අප්පමත්තො හුත්වා බ්‍යාවටකාය චිත්තො. සබ්බෙසු ධානෙසු ඉච්ඡිතබ්බාති සබ්බත්ථිකා. සා හි ඡසු ද්වාරෙසු චිත්තස්ස ආරක්ඛ කිච්චා භොති ඉන්ද්‍රිය සංවරණ ධම්මත්තා. තස්මා ඡසු ද්වාරෙසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ලොහමූලචිත්තස්ස අනුප්පජ්ජනත්ථාය සා ඉච්ඡිතබ්බා, අනිට්ඨා රම්මණෙ දොසමූල චිත්තස්ස, මජ්ඣන්තාරම්මණෙ මොහමූල චිත්තස්සාති. අපි ව, බොජ්ඣංග භාවනා ධානෙසු ඉදං සුත්ත පදං වුත්තං. තස්මා භාවනා චිත්තස්ස ලීනට්ඨානෙපි සා ඉච්ඡිතබ්බා ලීනපක්ඛනො චිත්තස්ස නිවාරණත්ථායාතිආදිනා යොජෙතබ්බා.

99-100. භිරිඛත්තප්පවචනත්ථෙසු. “කායදුච්චරිතාදිහි ලජ්ජතී”ති තානිකාතුං ලජ්ජති. තානි භීතකම්මානි ලාමකකම්මානීති භීළෙත්වා තතො අත්තානං රක්ඛිතුං ඉච්ඡති. තෙනාහ “ජිගුච්ඡතී”ති. “උක්කණ්ඨතී”ති විරුජ්ඣති, වියොගං ඉච්ඡති. “තෙහි යෙවා”ති කාය දුච්චරිතාදිහියෙව. “උබ්බිජ්ජතී”ති උත්තසති, භයතො උපට්ඨාති. ගාථාසු. “අලජ්ජියෙසු”ති අලජ්ජිතබ්බෙසු කල්‍යාණ කම්මෙසු. “ලජ්ජරෙ”ති ලජ්ජන්ති. “අභයෙ”ති අභායිතබ්බෙ කල්‍යාණකම්මෙ. යස්මා පන සප්පුරිසා අත්තානං පරිහරන්තීති සම්බන්ධො. “භිරියා අත්තනි ගාරවං උප්පාදෙත්වා”ති අත්තනො ජාතිගුණාදිකං වා සීල ගුණාදිකං වා ගරුං කත්වා මාදිසස්ස එව රූපං පාපකම්මං අයුත්තං කාතුං. යදි කරෙය්‍යං, පච්ඡා අත්තානං අසුද්ධං ඤත්වා දුක්ඛිදුම්මනො භවෙය්‍යන්ති එවං භිරියා අත්තනි ගාරවං උප්පාදෙත්වා. “ඛත්තප්පෙන පරෙසු ගාරවං

උප්පාදෙන්වා””ති පරානුවාදහයං භාගිත්වාති අධිප්පායො. තත්ථ පරානුවාදහයං නාම පරෙසං සාධු ජනානං ගරහා භයං. අඤ්ඤම්පි අපායභයං සංසාර වට්ටහයඤ්ච එත්ථ සඬගය්භනියෙව. ලොකංපාලෙන්තීති ලොකපාලා. “ලොකං””ති සත්තලොකං. “පාලෙන්තී””ති අපාය භයතො රක්ඛන්ති.

101. අලොභවචනත්ථෙ. අකාරො විරුද්ධත්ථොතිආහ “ලොභජ්ජපිපක්ඛො””ති. ලොභස්ස පටිවිරුද්ධොති අත්ථො. පටිවිරුද්ධතා ව පභායක පහාතඛිබ භාවෙන වෙදිතඛිබාති දස්සෙතුං “සොභී””තිආදිමාහ. තත්ථ සො නෙක්ඛම්මධාතුවසෙන භුත්වා පවත්තතීති සම්ඛන්ධො. “භිත සඤ්ඤිතෙසු””ති ඉදං මෙ අත්ථාය භිතාය සුඛායාති එවං සඤ්ඤිතෙසු. “ලග්ගනවසෙනා””ති අමුඤ්චිතුකාමතාවසෙන. තෙස්වෙව පවත්තතීති සම්ඛන්ධො. “භවභොග සම්පත්තියො ගුරුසිං විය භිලෙත්වා””ති ඉදං ඛොධිසත්තානං වසෙන නිදස්සන වචනං. තත්ථ “භිලෙත්වා””ති ගරභිත්වා. නික්ඛමන්ති එතෙනාති නෙක්ඛම්මො. සො එව ධාතුති නෙක්ඛම්මධාතු.

102. අයං නයො දොසජ්ජපිපක්ඛො, මොහජ්ජපිපක්ඛොතිආදීසුපි නෙතඛිබො.

103. තත්‍ර මජ්ඣන්තනායං. “ලීනුද්ධච්චානං””ති චිත්තස්ස ලීනතා එකො විසමපක්ඛො. උද්ධටතා දුතියො විසමපක්ඛො. ලීනං චිත්තං කොසජ්ජෙ විසමපක්ඛෙ පතති. උද්ධටං චිත්තං උද්ධච්චෙ විසමපක්ඛෙ පතති. තදුභයම්පි අකුසල පක්ඛිකං භොති. තථා චිත්තස්ස අති ලුඛතා එකො විසම පක්ඛො. අතිපහට්ඨතා එකොතිආදිනා සඛිබං ඛොජ්ඣඬගවිධානං චිත්ථාරොතඛිබං. තත්‍ර මජ්ඣන්තනා පන සම්පයුත්ත ධම්මෙ උභොසු අන්තෙසු පාතෙතුං අදත්වා සයං මජ්ඣමජ්ජපිපදායං දළ්භං තිට්ඨති.

104. පස්සද්ධාදීසු. “තත්ථ තං චින්දන්තී””ති තෙසු පුඤ්ඤ කම්මෙසු තං චිත්ත සුඛං පටිලභන්ති.

105. ලහුතා ද්වයෙ. “තත්තපාසාණෙ””ති සන්තත්තෙ පාසාණපිට්ඨෙ. “තත්ථා””ති පුඤ්ඤකම්මෙසු.

106-110. මුදුතා ද්වයාදීසු සඛිබං සුවිඤ්ඤෙය්‍යං.

111. විරතිත්තයෙ. “කථා, චෙතනා, විරති, වසෙනා””ති ‘කථාසම්මාවාචා, චෙතනා සම්මාවාචා, විරති සම්මාවාචා, වසෙන. තං කථාවාචං සමුට්ඨාපෙතීති තං සමුට්ඨාපිකා. යා පන පාප විරමණාකාරෙන චිත්තස්ස පවත්තීති යොජනා. “සමාදියන්තස්ස වා””ති මුසාවාදා විරමාමීතිආදිනා වච්ඡෙදං කත්වා සමාදියන්තස්ස වා. “අධිට්ඨන්තස්ස වා””ති වච්ඡෙදං අකත්වා චිත්තෙනෙව

අනුදීපනීපාඨ

තථා අධිට්ඨානන්තස්ස වා. ඉමෙහි ද්විතී පදෙහි සමාදාන විරතිජ්ජවත්තිං වදති. “අවිතික්කමන්තස්ස වා”ති එතෙන සම්පත්ත විරතිජ්ජවත්තිං වදති. “එතායා”ති සම්මාවාචා විරතියා. සා පන කත්තුතා ච ක්‍රියාය ච සහභාවතී හුත්වා සමාදාන ක්‍රියං සුට්ඨතරං සාධෙති. තස්මා සා කරණ සාධනං නාම හොති. තෙනාහ “කරණත්ථෙවාකරණ වචන”න්ති. බහුසුඡවනවාරෙසු පවත්තමානෙසු පුරිම පුරිම ඡවනවාරපරියාපන්නා සම්මාවාචා පච්ඡිම පච්ඡිම ඡවනවාරසමුට්ඨිතාය සමාදාන ක්‍රියාය පච්චයො හොති. සා පන තාය ක්‍රියාය අසහභාවිතා කරණලක්ඛණං න සම්පජ්ජති. හෙතු ලක්ඛණෙ තිට්ඨති. තෙනාහ “හෙතු අත්ථෙවා කරණවචන”න්ති. ඉදං අත්ථතො ලබ්භමානත්තා වුත්තං. සම්මාවාචාති පදං පන කිතසාධන පදත්තාකරණත්ථෙ ඵවසිද්ධං. න හි අකාරක භූතො හෙතු අත්ථො සාධනං නාම සම්භවති. “සමාදාන වචනානී”ති සම්මාවාචා සමුට්ඨිතාති සමාදාන වචනාති. “තතො”ති තතොපරං. “තෙසං”ති තෙ සංවදමානානං. ඉදං අත්ථ සබ්බං සම්මාවාචාති වචනෙ වචිහෙදවාචං පධානං කත්වා වුත්තං. සම්පත්තවිරති සමුච්ඡෙද විරතිභූතාය පන සම්මාවාචාය වචිහෙදෙන කිච්චං නත්ථී. විරති කිච්ච මෙවපධානන්ති දස්සෙතුං “අපිවා”තිආදි වුත්තං. “පවත්තමානා”ති පවත්තමානත්තා. විසෙසන හෙතු පදමෙතං.

112-113. සම්මාකම්මන්තෙපි සම්මාආජීවෙපි වත්තබ්බං නත්ථී.

114. “සම්පත්තං වත්ථුං”ති පාණාති පාතාදිකම්මස්ස වත්ථුං. සාපච්චුජ්ජන්තාරම්මණායෙව. කස්මා, අත්තතො පච්චක්ඛෙ සම්පත්ත වසෙනවත්ථුස්සධරමානත්තා. “සමාදියන්තස්ස වා උජ්ජන්තා”ති පාණාති පාතාපට්ඨරමාධිතිආදිනා සමාදියන්තස්සයා සමාදානක්ඛණෙ උජ්ජන්තා විරති. “සා පන පච්චුජ්ජන්තාරම්මණා හොති”ති එත්ථ කථං පච්චුජ්ජන්තා රම්මණා හොතිති. පාණාති පාතාපට්ඨරමාධිති වදන්තස්ස චිත්තං අනුක්කමෙන පාණසද්දාදීනං අත්ථං ආරම්මණං කත්වා පවත්තති. තත්ථ “පාණො”ති වොහාරතො සත්තො. පරමත්ථතො ජීවිතින්ද්‍රියං. සො ච සත්තො තඤ්චජීවිතින්ද්‍රියං ලොකෙ සබ්බකාලමපි සංවිජ්ජතියෙව. ඵවරූපං ජීවිතින්ද්‍රිය සාමඤ්ඤං සන්ධාය පච්චුජ්ජන්තාරම්මණාති වුත්තං. අදින්නාදානා පට්ඨරමාධිතිආදිසුපි එසෙව නයො. “අනාගතා රම්මණාවා”ති එත්ථ එකදිවසං නියමෙත්වා සමාදියන්තස්ස තස්මිං දිවසෙ ධරමාන සත්තාපි අත්ථී. උජ්ජජ්ජස්සමානසත්තාපි අත්ථී. තදුභයමපි පාණවචනෙ සඬගහිතමෙව. පාණුපෙනං කත්වා සමාදියන්තස්ස වත්තබ්බමෙව නත්ථී. අපි ච අනාගතකාලිකමපි සමාදානං අත්ථීයෙව. අහං අසුකදිවසතො පට්ඨාය යාවජීවමපි පාණාතිපාතා විරමාධිතිආදි. ඵවං සමාදාන විරති අනාගතා රම්මණාපි හොතිති. “පච්චයසමුච්ඡෙදවසෙනා”ති තං තං කිලෙසානුසය සඬබ්බාතස්ස පච්චයස්ස සමුච්ඡෙදවසෙන. සෙසමෙත්ථ සුචිඤ්ඤෙයාං.

115-116. අප්පමඤ්ඤාද්වයෙ. අපිවාතිආදීසු. “කලිසම්භවෙහවෙ”ති දුක්ඛුප්පත්තිපච්චයභූතෙ සංසාරහවෙ. “පාපෙකලි පරාජයෙ”ති කලිසද්දො පාපෙ ච පරාජයෙ ච වත්තනීති අත්ථො. සත්තෙහි කලිං අවන්ති රක්ඛන්ති එතායාති කරුණා. සත්තෙහිති ච රක්ඛණත්ථයොගෙ ඉච්ඡිතස්මිං අත්ථෙ අපාදාන වචනං. යථා-කාකෙ රක්ඛන්ති තණ්ඩුලා-ති. සත්තෙවා කලිතො අවන්ති රක්ඛන්ති එතායාති කරුණා. කලිතොති ච රක්ඛණත්ථ යොගෙ අනිච්ඡිතස්මිම්පි අපාදානවචනං. යථා-පාපාවිත්තං නිවාරයෙති. එකස්මිං සත්තෙ පවත්තාපි අප්පමඤ්ඤා එව නාම භොන්ති. යථා තං සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණං එකස්මිං ආරම්මණෙ පවත්තම්පි සබ්බඤ්ඤාතඤ්ඤාණමෙව භොතිති.

117. පඤ්ඤිත්ථියෙ වත්තබ්බං නත්ථි.

සොහණරාසිමිහිඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

118. එතං පරිමාණං අස්සාති එත්තාවං. “එත්තාවතා”ති එත්තාවත්තෙන-එස්සො, වෙදනා, සඤ්ඤා,තිආදිවචනක්කමෙන. “චිත්තුප්පාදෙසු”ති එත්ථ-කතමෙ ධම්මා දස්සනෙන පභාතබ්බා. වත්තාරො දිට්ඨිගතසම්පයුත්ත චිත්තුප්පාදා-තිආදීසු චිත්තවෙතසික සමූහො චිත්තුප්පාදොති වූච්චති. ඉධ පන චිත්තානි එව චිත්තුප්පාදාති වූච්චන්තිති ආහ “චිත්තුප්පාදෙසුති චිත්තෙසු ඉච්චෙව අත්ථො”ති. “සබ්බදුබ්බලත්තා”ති සබ්බචිත්තෙහි දුබ්බලතරත්තා. “භාවනා බලෙනා”ති විතක්ක විරාගසත්ති යුත්තෙන උපචාර භාවනා බලෙන, වූච්චාන ගාමිති විපස්සනා භාවනා බලෙන ච. “බලනායකත්තා”ති බල ධම්මානං නායකත්තා, ජෙට්ඨකත්තා.

119. අකුසල වෙතසිකෙසු. “පච්ඡිමං”ති සබ්බෙසුපි ද්වාදසා කුසල චිත්තෙසුති වචනං. “පුරිමස්සා”ති සබ්බා කුසල සාධාරණා නාමාති වචනස්ස. “සමත්තන වචනං”ති-කස්මා සබ්බාකුසල සාධාරණා නාමාති. යස්මා සබ්බෙසුපි. ල. චිත්තෙසු ලබ්භන්ති, තස්මා සබ්බා කුසල සාධාරණා නාමා-ති එවං සාධන වචනං. යස්මා පන ඉමෙහි චතුහි විනානුප්පජ්ජන්ති, තස්මා තෙ සබ්බෙසු තෙසු ලබ්භන්තිති යොජනා. කස්මා විනා නුප්පජ්ජන්තිති ආහ “න හිතානි”තිආදිං. “තෙහි”ති පාපෙහි. සබ්බ පාප ධම්මතොති අත්ථො. “තථා තථා ආමසිත්වා”ති දිට්ඨි බන්ධෙසු නිච්චො ධූවො සස්සතොතිආදිනා ආමසති. මානො අහන්ති වා සෙයොසා සදිසොතිආදිනා වා ආමසති. එවං තථා තථා ආමසිත්වා. “තෙසු”ති දිට්ඨිමානෙසු. නිද්ධාරණෙ භූමිමං. දිට්ඨි පරාමසන්ති පවත්තන්ති යොජනා. “තං ගහිතාකාර”න්ති තං අහන්ති ගහිතං නිමිත්තාකාරං. සක්කාය දිට්ඨි එව ගති යෙසං තෙ දිට්ඨි ගතිකා. අවික්ඛම්භිත සක්කාය දිට්ඨිකා. “අහන්ති ගණ්භන්ති”ති මානෙන ගණ්භන්ති. “න හි මානස්ස වියා”ති යථා මානස්ස අත්තසම්පග්ගහණෙ ඛ්‍යාපාරො අත්ථි, න තථා දිට්ඨියා

අනුදීපනීපාඨ

අත්තසම්පග්ගහණෙ ඛ්‍යාපාරො අත්ථිති යොජනා. එත්ථ ච අත්තසම්පග්ගහණං නාම පරෙහි සද්ධිං අත්තනං සෙය්‍යාදිවසෙන සුට්ඨුපග්ගහණං. “න ච දිට්ඨියා වියා”ති යථා දිට්ඨියා ධම්මානං අයාථාවපක්ඛපරිකප්පෙන ඛ්‍යාපාරො අත්ථිති යොජනා. තත්ථ අයාථාවපක්ඛො නාම අත්තා සස්සතො උච්ඡින්නොතිආදි. මච්ඡරියං අත්තසම්පත්තීසු ලග්ගනලොභසමුට්ඨිතත්තා ලොභසම්පයුත්තමෙව සියාති වොදනං පරිහරන්තො “මච්ඡරියං පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ “තාසං”ති අත්තසම්පත්තීනං. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යං.

120. සොභණුවෙතසිකෙසු. “තීසු ඛන්ධෙසු”ති සීලක්ඛන්ධ සමාධික්ඛන්ධ පඤ්ඤාක්ඛන්ධෙසු ච. “සම්මාදිට්ඨි පච්ඡිමකො”ති සම්මාදිට්ඨියා පච්ඡතො අනුඛන්ධකොති අත්ථො. සම්මාදිට්ඨියා පරිවා රමන්තොති චුත්තං හොති. “තස්මිං අසති පි”ති දුතියජ්ඣානික මග්ගාදීසු තස්මිං සම්මාසඬකප්පෙ අසන්තෙපි. “සීලසමාධික්ඛන්ධ ධම්මෙසු පනා”ති ‘සම්මාවාචා, සම්මාකම්මන්තො, සම්මාආජීවො,ති ඉමෙ තයො ධම්මා සීලක්ඛන්ධ ධම්මා නාම. සම්මා වායාමො, සම්මාසති, සම්මාසමාධි,ති ඉමෙ තයො ධම්මා සමාධික්ඛන්ධා නාම. ඉමෙසු සීලක්ඛන්ධ සමාධික්ඛන්ධෙසු. “එකො එකස්ස කිච්චං න සාධෙති”ති තෙසු සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තස්ස කිච්චං න සාධෙති. සම්මා ආජීවස්ස කිච්චං න සාධෙති. සම්මාකම්මන්තො ච සම්මාවාචාය කිච්චං න සාධෙතීතිආදිනා සබ්බං චත්තබ්බං. “සීලෙසු පරිපූරකාරිතා වසෙනා”ති සීලප්පටිපක්ඛ ධම්මානං සමුච්ඡින්නදකාරිතා වසෙනාති අධිප්පායො. මුසාවාද විරති මුසාවාදමෙව පජහිතුං සක්කොති. න ඉතරානි පිසුණුවාචාදීනීති යොජනා. එත්ථ සියා. මුසාවාදවිරති නාම කුසල ධම්මො හොති. කුසල ධම්මො ච නාම සබ්බස්ස අකුසල ධම්මස්ස පටිපක්ඛො. එකස්මිම්පි කුසල ධම්මෙ උප්පජ්ජමානෙ තස්මිං සන්තානෙ සබ්බානි අකුසලානි පජහිතුං සක්කොන්තීති චත්තබ්බානි. අථ ච පන මුසාවාද විරති මුසාවාදමෙව පජහිතුං සක්කොති, න ඉතරානීති චුත්තං. කථමිදං දට්ඨබ්බන්ති. වුව්චනෙ. පජහිතුං සක්කොතීති ඉදං පඤ්චසු පහානෙසු තදඬගප්පහාන චචනං. තදඬගප්පහානන්ති ච තෙන තෙන කුසලඬගෙන තස්ස තස්ස අකුසලඬගස්ස පහානං තදඬගප්පහානං නාම. ඉදං චුත්තං හොති, ඉධ සප්පුරිසො පාණාතිපාතා පටිවිරමාමීතිආදිනා විසුං විසුං සික්ඛාපදානි සමාදිශිත්වා පාණාති පාතවිරති සඬබාතෙන කුසලඬගෙන පාණාතිපාත සඬබාතං අකුසලඬගං පජහති. අදින්නාදාන විරති සඬබාතෙන කුසලඬගෙන අදින්නාදාන සඬබාතං අකුසලඬගං පජහතීතිආදිනා විත්ථාරෙතබ්බං. එකස්මිම්පි කුසල ධම්මෙ උප්පජ්ජමානෙ තස්මිං සන්තානෙ සබ්බානි අකුසලානි න උප්පජ්ජන්තීති එත්ථ පන අනොකාසත්තා එව න උප්පජ්ජන්ති, න පහානත්තා. න හි තස්මිං සන්තානෙ තස්මිං බණෙ තානි අකුසලානි එව න උප්පජ්ජන්ති. අථබ්බො සබ්බානි අඤ්ඤානි කුසල විත්තානි ච න උප්පජ්ජන්ති. සබ්බානි අබ්‍යාකත විත්තානි ච න උප්පජ්ජන්ති. තානි අනොකාසත්තා එව න උප්පජ්ජන්ති. න පහානත්තා න උප්පජ්ජන්ති. තදඬගප්පහානාදි

වසෙන පන පහනං සන්ධාය ඉධ පජ්ඣතුං සක්කොති-න සක්කොතිති වුත්තං. එත්තාවතා තදඛගජ්ජපහනං නාම සුපාකටං හොති. මුසාවාද වීරති මුසාවාදමෙව පජ්ඣතුං සක්කොති. න ඉතරාතීති ඉදඤ්ච සුට්ඨු උපපන්නං හොතිති. “එත්ථ වා”තිආදීසු කායඛගවොපනත්ථාය වාචඛගවොපනත්ථාය ව පවත්තානි කායවච්චො පන භාගියානි නාම. කාමාවචර කුසලෙස්සෙව වීරතියො සන්දිස්සන්ති. “කාමාවචර කුසලෙසු පී”ති නිද්ධාරණෙ භූමිමවචනං. කාමභූමියං උජ්ජන්තෙසු එව කාමාවචර කුසලෙසු සන්දිස්සන්ති. තිවිධ කුහනවත්ථුනි ව වීරමිතඛිඛවත්ථුට්ඨානෙධීතානි. එත්ථ ව කුහනං නාම විම්භාපනං ලාභසක්කාර සිලොකත්ථාය මනුස්සානං නානාමායාසාදේයා කම්මානි කත්වා අච්ඡරියඛිභුත භාවකරණන්ති වුත්තං හොති. තං පන තිවිධං ‘පච්චයජ්ජපටිසෙවනකුහනඤ්ච, සාමන්තජජ්ජන කුහනඤ්ච, ඉරියා පථසණ්ඨා පන කුහනඤ්ච. තත්ථ මහිවිජ්ජායෙව සමානො අජ්ජිච්ඡාකාරං දස්සෙත්වා ආදිතො ආගතා ගතෙ චතුපච්චයෙ පටික්ඛිපිත්වා පච්ඡා ඛහුං ඛහුං ආගතෙ පච්චයෙ පටිග්ගණ්භාති. ඉදං පච්චයජ්ජපටිසෙවන කුහනං නාම. පාපිච්ඡායෙව සමානො අයං ඤානලාභීති වා අභිඤ්ඤාලාභීති වා අරහාති වා ඡනො මං සම්භාවෙතුති සම්භාවනං ඉච්ඡන්තො අත්තානං උත්තරි මනුස්ස ධම්මානං සන්තිකෙ තෙ වා අත්තනො සන්තිකෙ කත්වා වඤ්ඤෙති. ඉදං සාමන්තජජ්ජන කුහනං නාම. පාපිච්ඡායෙව සමානො අයං සන්තවුත්ති සමාහිතො ආරද්ධවීරියොති ඡනො මං සම්භාවෙතුති සම්භාවනං ඉච්ඡන්තො ඉරියා පථ නිස්සිතං නානාවඤ්චනං කරොති. ඉදං ඉරියා පථ සණ්ඨාපන කුහනං නාම. “සික්ඛාපදස්ස වත්ථුනී”ති සුරා පාන විකාල භොජන නච්චගීතවාදිත දස්සන සවනාදීනි. සුරාමෙරයපානා වීරමාධිති සමාදියන්තස්ස සුරාමෙරයපාන චෙතනා වීරමිතඛිඛ වත්ථු නාම. විකාල භොජනා වීරමාමිති සමාදියන්තස්ස විකාලෙ යාවකාලික වත්ථුස්ස පරිභුඤ්ජන චෙතනා වීරමිතඛිඛ වත්ථු නාම. සෙසෙසුපි එසෙව නයො. ලොකුත්තර චිත්තෙසු. ‘සඛ්ඛථාපී,ති ව ‘නියතා’ති ව ‘එකතො වා’ති ව තිණි විසෙසනානි. ලොකියෙසු පන ‘කදාපී’ති ව ‘විසුං විසුං’ති ව ද්වෙ ද්වෙ විසෙසනානි. තත්ථ ලොකුත්තරෙසු ‘සඛ්ඛථාපී’ති ඉදං සමුච්ඡෙදජ්ජපහන දස්සනං ලොකියෙසුපි තඛ්ඛිපරිතං තදඛගජ්ජපහන දස්සනං අධිජ්ජෙතන්ති කත්වා “එකෙක දුච්චරිතජ්ජපහනවසෙතෙ වා”ති වුත්තං.

121. අජ්ජමඤ්ඤාසු. “විහඬිගෙ”ති අජ්ජමඤ්ඤා විහඬිගෙ. “කාරුඤ්ඤජ්ජකතිකස්සා”ති කාරුඤ්ඤසභාවස්ස. “අනිස්සුකිතො”ති ඉස්සාධම්මරහිතස්ස. ථාමගතා කරුණා දොස සමුට්ඨිතං විහිංසං පජ්ඣති. ථාමගතා මුදිතා දොසසමුට්ඨිතං අරතිං පජ්ඣතිති වුත්තං. “විහිංසා අරතීනං නිස්සරණ භූතා”ති. එත්ථ ව අරති නාම සුඤ්ඤාගාරෙසු ව භාවනා කම්මෙසු ව නිබ්බිදා. දොස නිස්සරණෙ සති දොමනස්සනිස්සරණම්පි සිද්ධමෙව. නිස්සරණඤ්ච නාම පටිපක්ඛ ධම්ම සණ්ඨානෙන හොති. තස්මා පුබ්බභාගෙපි අජ්ජමඤ්ඤාසු නිව්චං සොමනස්ස සණ්ඨානං වෙදිතඛිඛන්ති අධිජ්ජායෙන

අනුදීපනීපාඨ

“දොමනස්සප්පට්ඨකංඤ්ඤා”ති ආදිමාහ. “අට්ඨකථායපි සහ විරුද්ධො”ති අට්ඨසාලිනියං උපෙක්ඛා සහගත කාමාවචර කුසල චිත්තෙසු කරුණා මුදිතා පරිකම්මකාලෙපි හි ඉමෙසං උප්පත්ති මහාඅට්ඨකථායං අනුඤ්ඤාතා එවා-ති වුත්තං. තාය අට්ඨකථායපි සහ විරුද්ධො. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යං. “පටිකුලා රම්මණෙසු පන...පෙ.... වත්තබ්බමෙව නත්ථි”ති පටිකුලා රම්මණානි නාම සොමනස්සෙන දුරෙ හොත්ති, තථා දුක්ඛිත සත්තා ව, තස්මා තදා රම්මණානි අසුභ භාවනා චිත්තානි ව කරුණා භාවනා චිත්තානි ව ආදිතො උපෙක්ඛා සහගතා නෙවාති වත්තබ්බමෙව නත්ථි. “සාහිවෙදනුපෙක්ඛා නාමා”ති කාමාවචර වෙදනුපෙක්ඛා වුත්තා. විභාවනීපාඨෙ, “අඤ්ඤවිහිතස්ස පි”ති අඤ්ඤං ආරම්මණං මනසිකරොත්තස්සපි. සජ්ඣායනං සම්පජ්ජති, සම්මසනං සම්පජ්ජතීති පාඨසෙසො. ඉති තස්මා. එත්ථ සියා “තං පටික්ඛිත්තං හොති”ති කස්මා වුත්තං. න නු තම්පි උපෙක්ඛා සහගත චිත්තෙසු කරුණා මුදිතානං සම්භවං සාධෙති යෙවාති. සච්චං සාධෙතියෙව. තෙන පන පරිවය වසෙන තෙසු තාසං සම්භවං දීපෙති. ඉධ පන “එත්ථ වා”ති ආදිනා “පටිකුලා රම්මණෙසු”ති ආදිනා ව පරිවයෙන විනා පකතියා තාසං උපෙක්ඛා වෙදනාය එව සහ පවත්ති බහුලතා වුත්තාති. “යොගකම්ම බලෙනා”ති යුඤ්ජන වීරිය කම්ම බලෙන.

122. වෙනො යුත්තානං චිත්ත වෙනසිකානං. “එත්ථ වා”ති ආදීසු. හෙට්ඨා ව වුත්තො ‘කදාපි සන්දිස්සන්ති විසුං විසුං, කදාපි නානා හුත්වා ජායන්ති’ති. උපරි ව වක්ඛති ‘අප්පමඤ්ඤා විරතියො පනෙත්ථ පඤ්චපි පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බා’ති. ඉස්සාදීනඤ්ච නානා කදාපි යොගො උපරි ‘ඉස්සාමච්ඡෙර කුක්කුච්චානි පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බානී’ති වක්ඛති. මානථින මිද්ධානං පන නානා කදාපි යොගො ඉධ වත්තබ්බො. “කදාපි”ති වත්වා තදත්ථං විවරති “තෙසං”ති ආදිනා. “තෙසං”ති දිට්ඨි විජ්ජයුත්තානං. “නිද්දාහිභූත වසෙනා”ති නිදස්සන වචනමෙතං. තෙන කොසජ්ජාදීනම්පි ගහණං වෙදිතබ්බං. “අකම්මඤ්ඤානායා”ති අකම්මඤ්ඤාභාවෙන. තෙහි ඉස්සාමච්ඡරිය කුක්කුච්චෙහි. තෙන ව මානෙන. කිච්ච විරොධෙ වා ආරම්මණ විරොධෙ වා නානාභාවො. අවිරොධෙ සහභාවො.

123. “යොගට්ඨානපරිච්ඡින්න වසෙනා”ති සබ්බචිත්ත සාධාරණා තාව සබ්බෙසුපි එකුනනවුතිචිත්තජපාදෙසු, විතක්කො පඤ්චපඤ්ඤා සචිත්තෙසුති ආදිනා යුත්තට්ඨාන භූතානං චිත්තානං ගණනසංඛ්‍යාපරිච්ඡෙදවසෙන. “යුත්ත ධම්මරාසි පරිච්ඡින්න වසෙනා”ති අනුත්තරෙ ඡත්තිංස, මහග්ගතෙ පඤ්චතිංසාති ආදිනා යුත්ත ධම්මරාසීනං ගණන සංඛ්‍යා පරිච්ඡෙද වසෙන. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යං. “පාළියං”ති ධම්මසංඛ්‍යා පාළියං. “තෙසං නයානං”ති වතුක්ක පඤ්චක නයානං.

124. “කායච්චි විසොධන කිච්චා”ති කායද්වාරච්චිද්වාර සොධන කිච්චා.

125. ලොකුත්තර විරතීනං ලොකුත්තර විපාකෙසුපි උප්පජ්ජනතො “ඉද්දෙව...පෙ.... දට්ඨබ්බ”න්ති. තාසං අප්පමඤ්ඤානං. තෙසු මහාවිපාකෙසු. සත්තපඤ්ඤත්තාදීනි ආරම්මණානි යස්සාති විග්ගහො. “තෙනා”ති කුසලෙන. “විකප්ප රහිතත්තා”ති විවිධාකාර චිත්තන රහිතත්තා. අප්පනාපත්ත කම්ම විසෙසෙහි නිබ්බත්තා අප්පනාපත්තකම්ම විසෙස නිබ්බත්තා. පඤ්ඤත්ති විසෙසානි නාම පථවිකසිණ නිමිත්තාදීනි. “අපි වා”තිආදීසු. න පඤ්ඤත්ති ධම්මෙහි අත්ථි. එවඤ්ච සති, කාමවිපාකානි කාමතණ්හාය ආරම්මණභූතා පඤ්ඤත්තියොපි ආලම්බෙයුත්ති. “සඬගහනයහෙදකාරකා”ති පථ මජ්ඣානික චිත්තෙසු ඡත්තිංස. දුතියජ්ඣානික චිත්තෙසු පඤ්චතිංසානිආදීනා සඬගහනයහෙදස්ස කාරකා.

126. “එත්ථ වා”තිආදීසු. “පඤ්චසු අසඬබාරිකෙසු”ති නිද්ධාරණෙ භූමිමච්චනං. තථා පඤ්චසු සසඬබාරිකෙසුති. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤායං.

128. “භූමි ජාති සම්පයොගාදිහෙදෙනා”ති එස්සොතාව චතුබ්බිධො භොති කාමාච්චරො, රූපාච්චරො, අරූපාච්චරො වාති. අයං භූමිහෙදො.

ද්වාදසාකුසලා එස්සා, කුසලා එකවීසති;
ඡත්තිංසෙව විපාකා ව, වීසති ක්‍රියා මතා.

ඉති අයං ජාතිහෙදො. සොමනස්ස සහගතො, දිට්ඨිගත සම්පයුත්තො, අසඬබාරිකො ව, සසඬබාරිකො වාතිආදීනා සම්පයොගාදිහෙදො චත්තබ්බො. “චිත්තෙන සමං හෙද”න්ති අත්තනා වා සම්පයුත්තෙන චිත්තහෙදෙන සමං හෙදං. එකුනන චූතියා චිත්තෙසු වා. එත්ථ ව විචිකිච්ඡා චෙතසිකං එකස්මිං චිත්තෙ යුත්තන්ති එකමෙව භොති. දොසො, ඉස්සා, මච්ඡරියං, කුක්කුච්චන්ති ඉමෙ චත්තාරො ද්විසු චිත්තෙසු යුත්තාති විසුං විසුං ද්වෙ ද්වෙ භොන්ති. තථා දිට්ඨිමානා පච්චෙකං චත්තාරො. ටීනමිද්ධං පච්චෙකං පඤ්චාතිආදීනා සබ්බං චත්තබ්බන්ති.

චෙතසිකසඬගහදීපනියාඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

3. පකිණ්ණකසඬගහඅනුදීපනා

129. පකිණ්ණකසඬගහෙ. උභින්නං චිත්ත චෙතසිකානං. “තෙපඤ්ඤාසා”ති තෙපඤ්ඤාසවිධා. “භාවො”ති විජ්ජමානකිරියා. යො ලක්ඛණ රසාදීසු ලක්ඛණන්ති වුවචති. තෙනාහ “ධම්මානං”තිආදිං. පචත්තොති පාඨසෙස පදං. එතෙන ‘වෙදනා හෙදෙන චිත්තචෙතසිකානං

අනුදීපනීපාඨ

සඬගහො'තිආදීසුපි වෙදනා හෙදෙන පවත්තො විත්තවෙනසිකානං සඬගහොතිආදිනා සම්බන්ධං දස්සෙති. “වචනත්ථො දස්සිතො”ති, කථං දස්සිතොති ආහ “වෙදනා හෙදෙන විත්තවෙනසිකානං සඬගහො”තිආදි. “තෙසං දානි යථාරහං”ති එත්ථ “තෙසං”ති විත්තවෙනසිකානං, සඬගහො නාමාති සම්බන්ධො. එතෙන අයං සඬගහො විත්ත වෙනසිකානං එව සඬගහොති සිද්ධං හොති. වෙදනා හෙතුතො. ෧. ෧මිබ්බණුවත්ථුතො සඬගහො නාමාති සම්බන්ධො. එතෙන ෭පරි වෙදනා සඬගහොතිආදීසු වෙදනාතො සඬගහො වෙදනා සඬගහො. ෧. වත්ථුතො සඬගහො වත්ථු සඬගහොති සිද්ධං හොති, වෙදනාතොතිආදීසු ච වෙදනා හෙදතොතිආදි අත්ථතො සිද්ධං හොති. එවං ඡන්තං පකිණ්ණකසඬගහානං වචනත්ථො දස්සිතො. තෙනාහ “වෙදනා හෙදෙන”තිආදි. ආදිනා දස්සිතොති සම්බන්ධො. “සඬගහො නාම නියාසතෙ”ති වුත්තත්තා “නීතො නාම අත්ථී”ති වුත්තං. “නියාසතෙ”ති ච පවත්තීයතෙති අත්ථො. නනු තෙසං “සඬගහො නාම නියාසතෙ”ති වුත්තත්තා ද්විභි විත්ත වෙනසිකෙහි එව අයං සඬගහො නෙතබ්බොති. න. විත්තෙන නීතෙ වෙනසිකෙහි විසුං නෙතබ්බ කිව්චස්ස අභාවතොති දස්සෙතුං “විත්තෙ පන සිද්ධෙ”තිආදි වුත්තං.

130. වෙදනා සඬගහෙ. වෙදනා හෙදං නිස්සාය ඉමස්ස සඬගහස්ස පවත්තත්තා “නිස්සය ධම්ම පරිග්ගහත්ථ”න්ති වුත්තං. “සංයුත්තකෙ”ති වෙදනා සංයුත්තකෙ. “ආරම්මණං අනුභොන්ති”ති ආරම්මණ රසං අනුභොන්ති. “තෙ”ති තෙජනා. “තං”ති තං ආරම්මණං. “සාතතො”ති සුඛාකාරතො. “අස්සාතතො”ති දුක්ඛා කාරතො. තතො අඤ්ඤාපකාරො නත්ථී, තස්මා වෙදනා අනුභවන ෧ක්ඛණෙන නිවිධා එව හොතීති යොජනා. “ද්වෙ”ති ද්වෙ වෙදනායො. ෭පෙක්ඛං සුඛෙ සඬගහෙත්ථා සුඛදුක්ඛවසෙන වා ද්වෙ වෙදනා වුත්තාති යොජනා. “සන්තස්මි. එසා පණිතෙ සුඛෙ”ති ඝාතසම්පයුත්තං අදුක්ඛම සුඛං සන්ධාය වුත්තං. පඤ්ච හෙදාදීසු විත්ථාරො වෙදනා සංයුත්තෙ ගහෙනබ්බො. වෙදයිතන්ති ච වෙදනාති ච අත්ථතො එකං. “සබ්බං තං දුක්ඛස්මි”ති සබ්බං තං වෙදයිතං දුක්ඛස්මි. එව පවිට්ඨං හොති. සඬබ්බාර දුක්ඛතං ආනන්ද මයා සන්ධාය භාසිතං සඬබ්බාර විපරිණාමතඤ්ච, යං කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛස්මිති පාළි. “ඉන්ද්‍රියහෙදවසෙනා”ති සොමනස්ස සහගතං, ෭පෙක්ඛාසහගතං, දොමනස්ස සහගතං, සුඛසහගතං, දුක්ඛ සහගතන්ති එවං ඉන්ද්‍රිය හෙදවසෙන. “යෙසු ධම්මෙසු”ති සම්පයුත්ත ධම්මෙසු. “තෙසං”ති සම්පයුත්ත ධම්මානං. තත්ථ සුඛසම්පයුත්තා ධම්මා කායික සුඛ සම්පයුත්ත වෙනසික සුඛ සම්පයුත්ත වසෙන දුට්ඨා. එවං ඉස්සරට්ඨානභූතානං සම්පයුත්ත ධම්මානං දුට්ඨත්තා අනුභවන හෙදෙ තීසු වෙදනාසු එකං සුඛ වෙදනං ද්විධා භින්දිත්ථා සුඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියන්ති වුත්තං. දුක්ඛසම්පයුත්ත ධම්මෙසුපි එසෙවනායො. “අපි වා”ති කිඤ්චි වත්තබ්බං අත්ථීති අත්ථො. “තෙපි”ති ෭පෙක්ඛා සම්පයුත්තාපි ධම්මා. වක්ඛාදි පසාදකායා

නාම වක්ඛු සොත සාන ජීවිතා පසාදකායා. තෙසු නිස්සිතා නාම වක්ඛු විඤ්ඤාණ චිත්තුප්පාදාදයො. “සබ්බානාම”ති සන්තභාවතො සංවිජ්ජමාන භාවතො දුට්ඨා භොන්තීති යොජනා. “එක රසත්තා”ති මජ්ඣන්තභාවෙන එකරසත්තා. “ඉතරානී”ති සොමනස්ස දොමනස්ස උපෙක්ඛිත්තිදියානි. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යං.

131. හෙතුසඬ්ගහෙ. “සුප්පතිට්ඨිතභාවසාධනං”ති සුට්ඨු පතිට්ඨහන්තීති සුප්පතිට්ඨිතා. සුප්පතිට්ඨිත භාවසාධනං හෙතු කිව්වං නාමාති යොජනා. “ඉමෙපි ධම්මා”ති ඉමෙපි ඡ හෙතු ධම්මා. “තත්ථා”ති තෙසු ආරම්මණෙසු, සාධෙත්ති. තස්මා සුප්පතිට්ඨිත භාවසාධනං හෙතුකිව්වං නාමාති වුත්තං. “අපරෙ පනා”ති පට්ඨානට්ඨ කථායං ආගතො රෙවතත්ථෙර වාදො. “ධම්මානං කුසලාදි භාවසාධනං”ති සහජාතධම්මානං කුසලභාවසාධනං අකුසලභාවසාධනං අබ්‍යාකතභාවසාධනං. “එවං සන්තෙ”තිආදි තං වාදං පටික්ඛිපන්තානං පටික්ඛෙපවචනං. “යෙස”න්ති මොහමුල චිත්ත ද්වයෙ මොහො ව අහෙතුක චිත්තුප්පාද රූප නිබ්බානානි ව. “න සම්පජ්ජෙය්‍යා”ති සහජාත හෙතූතො අභාවා තස්ස මොහස්ස අකුසල භාවො, ඉතරෙ සඤ්ච අබ්‍යාකත භාවො න සම්පජ්ජෙය්‍යා. ඉදං වුත්තං භොති. හෙතු නාම සහජාත ධම්මානං කුසලාදිභාවං සාධෙත්ති වුත්තං. එවං සති, සො මොහො සම්පයුත්ත ධම්මානං අකුසල භාවං සාධෙය්‍යා. අත්තතො පන අකුසල භාවං සාධෙත්තො සහජාතො අඤ්ඤො හෙතු නත්ථි. තස්මා තස්ස අකුසලභාවො න සම්පජ්ජෙය්‍යා. තථා අහෙතුක චිත්තුප්පාද රූප නිබ්බානානඤ්ච අබ්‍යාකතභාවං සාධෙත්තො කොචි සහජාතො හෙතු නාම නත්ථිති තෙසම්පි අබ්‍යාකත භාවො න සම්පජ්ජෙය්‍යා. න ව න සම්පජ්ජති. තස්මා සො ථෙරවාදො න යුත්තොති. එත්ථ සියා. සොච මොහො අත්තතො ධම්මතාය අකුසලො භොති. තානි ව අහෙතුක චිත්තුප්පාදරූප නිබ්බානානි අත්තතො ධම්මතාය අබ්‍යාකතානි භොන්තීති. එවං සන්තෙ, යථා තෙ ධම්මා. තථා අඤ්ඤෙපි ධම්මා අත්තතො ධම්මතාය එව කුසලා කුසලා බ්‍යාකතා භවිස්සන්ති. න චෙත්ථ කාරණං අත්ථි, යෙනකාරණෙන තෙ එව ධම්මා අත්තතො ධම්මතාය අකුසලා බ්‍යාකතා භොන්ති. අඤ්ඤෙ පන ධම්මා අත්තතො ධම්මතාය කුසලා කුසලා බ්‍යාකතා න භොන්ති, හෙතුහි එව භොන්තීති. තස්මා තෙසං සබ්බෙසම්පි කුසලාදි භාවත්ථාය හෙතුහි පයොජනං නත්ථි. තස්මා සො ථෙරවාදො න යුත්තො යෙවති. න කෙවලඤ්ච තස්මිං ථෙරවාදෙ එත්තකො දොසො අත්ථි. අථ බො අඤ්ඤෙපි දොසො අත්ථිති දස්සෙතුං. “යානි වා”තිආදිමාහ. තත්ථායං අධිප්පායො. සථෙ ධම්මානං කුසලාදි භාවො සහජාත හෙතුප්පට්ඨිද්ධො සියා. එවං සති, හෙතු පච්චයෙ කුසල හෙතුතො ලද්ධ පච්චයානි රූපානි කුසලානි භවෙය්‍යං. අකුසල හෙතුතො ලද්ධ පච්චයානි රූපානි අකුසලානි භවෙය්‍යං. න ව භවන්ති. තස්මා සො වාදො අයුත්තො යෙවති. ඉදානි පුන තං ථෙරවාදං පග්ගහෙතුං. “යථාපනා”තිආදිමාහ. “ධම්මෙසු”ති චතුස්සච්ච ධම්මෙසු. මුය්හනකිරියා නාම අන්ධකාර කිරියා. ධම්මච්ඡන්දො නාම දානං දාතුකාමො,

අනුදීපනීපාඨ

සීලං පුරෙතූකාමො, භාවනං භාවෙතූකාමො ඉච්චාදිනා පවත්තො ඡන්දො.
“අක්ඛන්ති”ති අක්ඛමනං, අරොචනං, අමනාපො. පාප ධම්ම පාපා රම්මණ
විරොධො නාම කාමරාගට්ඨානීයෙහි සත්තවිධ මෙථුන ධම්මාදීහි පාප ධම්මෙහි
වෙව පඤ්චකාමගුණා රම්මණෙ හි ව චිත්තස්ස විරොධො, ජෙගුවිජ්ජො
පටිකුලො. මුය්හනකිරියා පන එකන්ත අකුසල ජාතිකා එව භොති. එත්තාවතා
මොහමුල චිත්ත ද්වයෙ මොහො අත්තනො ධම්මතාය අකුසලො භොතීති
ඉමමත්ථං පතිට්ඨාපෙති. “එවං සන්තෙ”තිආදිකං තත්ථ දොසාරොපනං
විධමති. ඉදානි අහෙතුක චිත්තුප්පාද රූප නිබ්බානානි අත්තනො ධම්මතාය
අබ්‍යාකතානි භොන්තීති ඉමමත්ථං පතිට්ඨාපෙතුං “යොව ධම්මො”තිආදිමාහ.
“එත්තකමෙවා”ති අඤ්ඤං දුක්ඛර කාරණං නත්ථීති අධිජ්ජායො. “අහෙතුක
චිත්තානං”ති අහෙතුක චිත්තුප්පාදානං. අත්තනො ධම්මතාය එව සිද්ධො.
එත්තාවතා-අහෙතුක. ෭. නිබ්බානානි අත්තනො ධම්මතාය අබ්‍යාකතානි
භොන්තී-ති ඉමමත්ථං පතිට්ඨාපෙති. “එවං සන්තෙ”තිආදි තත්ථ
දොසාරොපනං අපනෙති. ඉදානි සබ්බොපි මොහො අත්තනො ධම්මතාය
අකුසල භාවෙය්ත්වා අඤ්ඤෙසං ඉච්ඡා නාම අත්ථී, අක්ඛන්ති නාම අත්ථීති එවං
චුත්තානං ඉච්ඡා අක්ඛන්ති ධම්මානම්පි අකුසල භාවං සාධෙතීති දස්සෙතුං
“තත්ථ මොහො”තිආදිමාහ. “මුය්හන නිස්සන්දානි එවා”ති මුය්හනකිරියාය
නිස්සන්දජ්ඣලානි එව. න කෙවලං සො ලොභාදීනං අකුසලභාවං සාධෙති, අථ
බො අලොභාදීනම්පි කුසලභාවං සො එව සාධෙතීති දස්සෙතුං
“අලොභාදීනඤ්චා”තිආදි චුත්තං. “අවිජ්ජානුසයෙන සහෙව සිද්ධො”ති තානි
සත්තසන්තානෙ අවිජ්ජානුසයෙ අජ්ජහීනෙ කුසලානි භොන්ති. පහීනෙ කිරියානි
භොන්තීති අධිජ්ජායො. ඉදානි ලොභ දොසානං අලොභාදීනඤ්ච හෙතු කිච්චං
දස්සෙතුං “තානි පන ලොභාදීනී”තිආදි චුත්තං. රජ්ජන දුස්සනානං නිස්සන්දානි
රජ්ජනාදිනිස්සන්දානි. “දිට්ඨි මානාදීනී”ති දිට්ඨි මාන ඉස්සා මච්ඡරියාදීනි.
අරජ්ජන අදුස්සන අමුය්හනානං නිස්සන්දානි අරජ්ජනාදි නිස්සන්දානි.
“සද්ධාදීනී”ති සද්ධා සති හිරි ඔත්තජ්ජාදීනි. “හෙතුමුඛෙනපි”ති අහෙතුක
චිත්තුප්පාද රූප නිබ්බානානං අබ්‍යාකතභාවො අත්තනො ධම්මතාය සිද්ධොති
චුත්තො. සහෙතුක විපාක ක්‍රියානං අබ්‍යාකත භාවො පන අත්තනො ධම්මතාය
සිද්ධොතිපි සහජාත හෙතුනං හෙතු කිච්චෙන සිද්ධොතිපි වත්තුං වට්ටතීති
අධිජ්ජායො. විභාව නිපායෙ. “මග්ගිතබ්බො”ති ගවෙසිතබ්බො. අථ තෙසං
කුසලාදි භාවො සෙසසම්පයුත්ත හෙතුජ්ජටි බද්ධො සියාති යොජනා. “අජ්ජටි
බද්ධො”ති හෙතුනා අජ්ජටි බද්ධො. “කුසලාදිභාවො”ති කුසලාදිභාවො සියා.
“සො”ති කුසලාදිභාවො. “අහෙතුකානං”ති අහෙතුක චිත්තුප්පාද රූප
නිබ්බානානං. ඉදානි ‘යානි ව ලද්ධහෙතු පච්චයානී’තිආදි වචනං පටික්ඛිපන්තො
“යථාචා”තිආදිමාහ. “රූපාරූප ධම්මෙසු”ති නිද්ධාරණෙ භූමිම වචනං. “අරූප
ධම්මෙසු එවා”ති නිද්ධාරණීයං. න රූප ධම්මෙසු ඵරන්ති. එවං සති, කස්මා තෙ
රූප ධම්මා ඤානපච්චයුජ්ජන්තෙසු චුත්තානි ආහ “තෙ පනා”තිආදි.

සෙසමෙත්ථ සුචිඤ්ඤෙය්‍යං. “තං පන තෙසං”ති තෙසං භංසාදීනං තං වණ්ණවිසෙසං. “යොනියො”ති මාතෘපිතු ජාතියො. “අබ්‍යාකතානං පනාති සබ්බං”ති අබ්‍යාකතානං පන අබ්‍යාකතභාවො නිරන්‍යසය සන්තානජපටි බද්ධො, කම්මජපටි බද්ධො, අවිජාකභාවජපටි බද්ධො වාති දට්ඨබ්බන්ති ඉදං සබ්බං. “චුත්ත පක්ඛෙපතති යෙවා”ති තස්මිං පක්ඛෙ අන්තොගධමෙවාති අධිජපායො.

132. කිච්චසඬගහෙ. තස්මිං පරික්ඛිණෙති සම්බන්ධො. “කම්මස්සා”ති කම්මන්තරස්ස. චුතස්ස සත්තස්ස අභිනිබ්බන්තීති සම්බන්ධො. “භවන්තරාදිජපටි සන්ධාන වසෙනා”ති භවන්තරස්ස ආදිකොටියා පටිසන්ධාන වසෙන. භවසන්තානස්ස පවත්තීති සම්බන්ධො. කථං පවත්තීති ආහ “යාව තං කම්මං”ති ආදිං. “අවිච්ඡෙදජපවත්ති පච්චයඬගභාවෙනා”ති අවිච්ඡෙදජපවත්තියා පධාන පච්චය සඬබාතෙන අඬගභාවෙන. එතෙන භවඬගපදෙ අඬගසද්දස්ස අත්ථං වදති. තෙනාහ “තස්සභී”ති ආදිං. “තස්සා”ති භවඬගස්ස. ආවජ්ජනං ආවට්ටනන්ති එකො වචනත්ථො. තං වා ආවජ්ජෙතීති එකො. “තං”ති චිත්ත සන්තානං. ආවට්ටති වා තං එත්ථාති එකො. ආවට්ටති වා තං එතෙනාති එකො. “තං”ති චිත්ත සන්තානං. ආවජ්ජෙති වාති එකො. “වොට්ඨබ්බනං”ති වි-අව-ඨපනංති පදවිච්ඡෙදො. විභාවනි විචාරණායං. “එකාවජ්ජන පරිකම්ම චිත්තතො”ති මග්ගෙන වා අභිඤ්ඤාය වා එකං සමානං ආවජ්ජනං අස්සාති විග්ගහො. තස්සං වීථියං ‘ආවජ්ජනං, පරිකම්මං, උපවාරො, අනුලොමං, ගොත්‍රභූ,ති එත්ථ පරිකම්ම ජවනචිත්තං ඉධ පරිකම්ම චිත්තන්ති චුත්තං. “තානී”ති මග්ගා භිඤ්ඤාජවනානි. “තත්ථා”ති තස්මිං විභාවනි පාඨෙ. “දීසං අද්ධානං”ති සකලරත්තියං වා සකල දිවසං වා නිද්දොක්කමන වසෙන දීසං කාලං. සෙසමෙත්ථ සුචිඤ්ඤෙය්‍යං. “පටිසන්ධියාධානං”ති පටිසන්ධිකිච්චස්ස ධානං. කාලොභි නාම විසුං චිත්තස්ස ආරම්මණ භූතො එකො පඤ්ඤත්ති ධම්මොති එතෙන කාලො නාම සභාවතො අවිජ්ජමානත්තා කථං කිච්චානං පවත්තිට්ඨානං නාම සක්කා භවිතුන්ති ඉමං ආසඬකං විසොධෙති. “ඉතරථා”ති තථා අග්ගහෙත්වා අඤ්ඤථා කිච්චට්ඨානානං අහෙදෙ ගහිතෙ සතීති අත්ථො. “සයං සොමනස්ස යුත්තංපි”ති කදාපි සයං සොමනස්ස යුත්තංපි. “තං”ති සොමනස්ස සන්තීරණං. “ලද්ධපච්චය භාවෙනා”ති ලද්ධඅනන්තර පච්චයභාවෙන. “ආසෙවන භාව රහිතං පි”ති ආසෙවන ගුණ රහිතමිපි. තඤ්ඞි ආසෙවන පච්චයෙ පච්චයොපි න හොති, පච්චයුජ්ජන්තමිපි න හොතීති. “පරිකම්ම භාවනා බලෙන ව පවත්තත්තා”ති ඉදං ඵලසමාපත්ති වීථියං ඵලජවනෙසු පාකටං. සෙසමෙත්ථ සුබ්බොධමෙව.

133. ද්වාරසඬගහෙ. “ආදාසපට්ටමයො”ති ආදාසපට්ටෙන පකතො. “ද්වෙ එවා”ති ද්වෙ එව ද්වාරානි. “ද්වාර සදිසත්තා”ති නගර ද්වාර සදිසත්තා. “කම්මවිසෙස මහාභූත විසෙස සිද්ධොනා”ති එත්ථ කම්මවිසෙසෙන ව මහාභූත විසෙසෙන ව සිද්ධොති විග්ගහො. ආවජ්ජනාදීනි ව වීථි චිත්තානි ගණ්හන්ති.

අනුදීපනීපාඨ

“යමහි”ති යස්මිං චක්ඛමහි. තදෙව චක්ඛ චක්ඛද්වාරං නාමාති සම්බන්ධො. “තෙසං ද්විත්තං”ති රූප නිමිත්තානාඤ්ච ආවජ්ජනාදි විථිවිත්තානාඤ්ච. “විසය විසයි භාවුපගමනස්සා”ති එත්ථ රූප නිමිත්තානං විසයභාවස්ස උපගමනං නාම චක්ඛ මණ්ඩෙ ආපාතාගමනං වුවිවති. ආවජ්ජනාදීනං විසයි භාවස්ස උපගමනං නාම තෙසං නිමිත්තානං ආරම්මණ කරණං වුවිවති. “මුඛජ්ජපභූතත්තා”ති මුඛමග්ගභූතත්තා. එවං ද්වාර සද්දස්ස කරණ සාධනයුත්තිං දස්සෙත්වා ඉදානි අධිකරණ සාධන යුත්තිං දස්සෙති “අථවා”තිආදිනා. “රූපානං”ති රූප නිමිත්තානං. “චක්ඛමෙව චක්ඛ ද්වාර”න්ති එතෙන චක්ඛමෙව ද්වාරං චක්ඛ ද්වාරන්ති අවධාරණ සමාසං දස්සෙති. “කාරණං චුත්තමෙවා”ති හෙට්ඨා විත්තසංඛගහෙ මනොද්වාරාවජ්ජනපදෙ චුත්තමෙව. සබ්බං එකුන නවුත්තිවිධං විත්තං මනොද්වාරමෙව නාම හොති. තථාහි චුත්තං අට්ඨසාලිනියං අයං නාමමනො මනොද්වාරං නාම න හොතීති න චත්තබ්බොති. “උපපත්ති ද්වාරමෙවා”ති උපපත්තිභව පරියාපන්නං කම්මජ්ජද්වාරමෙව. “ඉධ වා”ති ඉමස්මිං සංඛගහගන්ථෙ ච. යඤ්ච සාධක වචනන්ති සම්බන්ධො. “තත්ථා”ති විභාවනියං. “තත්ථෙව තං යුත්තං”ති තස්මිං පාළිජ්ජපදෙසෙ එව තං සාධක වචනං යුත්තං. ඉතරෙ ද්වෙ පච්චයාති සම්බන්ධො. “මනාඤ්චාති එත්ථා”ති මනාඤ්ච පටිච්ච ධම්මෙ ච උජ්ජජ්ජති මනොවිඤ්ඤාණංති වාකො මනාඤ්චාතිපදෙ. තත්ථ පන ජවන මනොවිඤ්ඤාණස්ස උජ්ජත්තියා චතුසු පච්චයෙසු මනාඤ්චාති එත්ථ ද්වාරභූතං භවංගිමනො ච ආවජ්ජන මනො වාති ද්වෙ පච්චයා ලබ්භන්ති. ධම්මෙ වාති පදෙ ධම්මාරම්මණ සංඛාතො එකො පච්චයො ලබ්භති. ච සද්දෙන මනොවිඤ්ඤාණ සම්පයුත්තක්ඛන්ධා ගස්භන්ති. එවං චත්තාරො පච්චයා හොන්ති. “එත්ථ වා”ති ඉමස්මිං අට්ඨකථා වචනෙ. “සන්නිහිත පච්චයානං එව තත්ථ අධිජ්ජෙතත්තා”ති පටිච්ච සද්දසාමත්ථියෙන ආසන්නෙ ධරමානපච්චයානං එව තස්මිං පාළිවාකො අධිජ්ජෙතත්තා. “ද්වාරභාවාරහස්සා”ති විසය විසයිනං චුත්ත නයෙන පචත්ති මුඛභාවාරහස්ස. එතෙන ආරම්මණාති ආපාතං ආගච්ඡන්තු වා, මාවා, විථි විත්තාති පචත්තන්තුවා, මාවා, අජ්ජමාණං. පහස්සරජ්ජසන්නභාවෙන ද්වාරභාවා රහතා එව පමාණන්ති දීපෙති. “නිට්ඨමෙත්ථ ගන්තබ්බං”ති සන්නිට්ඨානං එත්ථ ගන්තබ්බං. ද්වාරවිකාර මූලකාති තාදිසාති කිච්චාති යෙසං තාති තං කිච්චවන්තාති. “කම්මවසෙන සිජ්ඣන්ති”ති සත්තසන්නානෙ පචත්තන්තිති අධිජ්ජායො. තං කිච්චවන්තාති විත්තාති. විභාවනි පාඨෙ “මනොද්වාර සංඛාත භවංගිමනො”ති මනොද්වාර සංඛාත භවංගි භාවතො ච. “ආරම්මණන්තරග්ගහණවසෙන අජ්ජවත්තිතො”ති පටිසන්ධි විත්තෙන යථා ගහිතං කම්මකම්මනිමිත්තාදිකං ආරම්මණං මුඤ්චිත්වා පචත්තිකාලෙ ඡසු ද්වාරෙසු ආපාතාගතස්ස ආරම්මණන්තරස්ස ගහණ වසෙන අජ්ජවත්තිතො ච. හෙට්ඨාපි පඤ්චද්වාරා වජ්ජන චක්ඛ විඤ්ඤාණ සම්පටිච්ඡන සන්තීරණ වොට්ඨබ්බන කාමාවචරජවන තදා රම්මණ වසෙනාතිආදිනා කිච්චසීසෙනෙව. ල. චුත්තො. එත්ථහි ආවජ්ජන සම්පටිච්ඡනාදීනි කිච්ච විසෙසානං නාමාති

හොන්නි. “වෙ”නි වෙ වදෙය්‍ය. “නා”නි න වත්තබ්බං. “තථා අස්සුතත්තා”නි එකුන වීසති ද්වාර විමුක්තානීති ව, ඡ ද්වාරිකානි වෙව ද්වාර විමුක්තානීති ව, මහග්ගත විපාකානි ද්වාර විමුක්තානෙ වානි ව, සුතං. න පන ද්වාරික විමුක්තානීති සුතං.

134. ආරම්මණ සඬගහෙ. “දුබ්බල පුරිසෙනා”නි ගෙලඤ්ඤාභිභූතත්තා වා ජරාභිභූතත්තා වා දණ්ඨෙධන වා රජ්ජුකෙන වා විනා උට්ඨාතුමපි පතිට්ඨාතුමපි අපරාපරං ගන්තුමපි අසක්කොන්තෙන දුබ්බල පුරිසෙන දණ්ඨකං වා රජ්ජුකං වා ආලම්බියති. ආලම්බිත්වා උට්ඨාති. පතිට්ඨාති. අපරාපරං ගච්ඡති. එවමෙව. අමුඤ්ච මානෙහි හුත්වාති පාඨසෙසො. “ආගන්ත්වා”නි ආරම්මණ කරණ වසෙන තතො තතො ආගන්ත්වා. “විසුං සිද්ධානී”නි ආලම්බියතීති එතස්මිං අත්ථෙ සති, ආලම්බණන්ති සිජ්ඤති. ආරම්මණන්ති න සිජ්ඤති. තානි එත්ථ ආගන්ත්වා රමන්තීති එතස්මිං අත්ථෙ සති, ආරම්මණන්ති සිජ්ඤති. ආලම්බණන්ති න සිජ්ඤති. එවඤ්ච සති එකං පදං ද්විභිවාකොහි දස්සනං න සුන්දරන්ති. “අඤ්ඤානි ආරම්මණානී”නි රූපාරම්මණතො අඤ්ඤානි සද්දාරම්මණාදීනි. “ආගච්ඡති”නි ආවිභාවං ගච්ඡති, උප්පාදප්පවත්ති වසෙන පච්චක්ඛණාවං පාපුණාති. “ආගච්ඡිත්ථා”නි ආවිභාවං ගච්ඡිත්ථ, උප්පාදප්පවත්ති වසෙන පච්චක්ඛණාවං පාපුණිත්ථ. “අනාගතං”නි එත්ථ න කාරො අවත්ථා වසෙන පටිසෙධො. යො ධම්මො පච්චය සාමග්ගියං සති ආගමන ජාතිකො උප්පජ්ජන සිලො. සො එව ඉදානි ආගච්ඡති, ඉදානි ආගච්ඡිත්ථ, ඉදානි ආගමන ජාතියං ධීතො, නාගච්ඡති නාගච්ඡිත්ථානි ඉමිනා අත්ථෙන සො අනාගතො නාම. නිබ්බාන පඤ්ඤත්තියො පන ආගමන ජාතිකා න හොන්නි. තස්මා ආගමනප්පසඬගාභාවතො අනාගතානි න වුච්චන්තීති. තෙනාහ “උප්පාද ජාතිකා”නිආදිං. “තං විචාරෙතබ්බං”නි වත්ථා විචාරණාකාරං දස්සෙති “සබ්බෙපිහි”නිආදිනා. තෙ යදා වත්තබ්බ පක්ඛෙ තිට්ඨන්තීති සම්බන්ධො. උප්පාද ජාතිකානඤ්ඤෙව සඬබ්බ ධම්මානං. තාසං නිබ්බාන පඤ්ඤත්තීනං. “න තථා ඉමෙසං”නි ඉමෙසං ද්වාර විමුක්තානං ආරම්මණං පන තථා න හොතීති යොජනා. “තත්ථා”නි තස්මිං භව විසෙසෙ. විභාවනිපාඨෙ “ආවජ්ජනස්සවියා”නි ආවජ්ජනස්ස ආරම්මණං විය. අග්ගහිතමෙව හුත්වා. “එකවජ්ජන වීරියං අග්ගහිත භාවො ඉධ න පමාණ”න්ති ඡ ද්වාරග්ගහිතන්ති ඉධ අප්පමාණං. භවත්තරෙ ගහිතස්ස අධිප්පෙතත්තා. “කාලවිමුක්ත සාමඤ්ඤං”වානි යං කිඤ්චිකාල විමුක්තං වා න හොතීති අධිප්පායො. ආගමසිද්ධි වොහාරො නාම “කම්මන්ති වා, කම්මනිමිත්තන්ති වා, ගති නිමිත්තන්ති වා, පසිද්ධො වොහාරො වුච්චති. අජාත සත්තුරාජා සඬකිච්චජාතකෙපි පිතරං මාරෙති. තස්මා “ද්විසුභවෙසු”නි වුත්තං. “ඡ හි ද්වාරෙහි”නි කරණ භූතෙහි ඡහි වක්ඛාදි ද්වාරෙහි. “මරණාසන්න ජවනෙහි”නි කත්තු භූතෙහි මරණාසන්නෙ පවත්තෙහි ඡ ද්වාරික ජවනෙහි. “අනෙකං සභාවං”නි අනෙකන්න භාවං. යඤ්චි ආරම්මණන්ති සම්බන්ධො. “කෙනචි

අනුදීපනීපාඨ

ද්වාරොන අග්ගහිතමෙව හොති”ති එත්ථ අසඤ්ඤී භවතො චුතානං සත්තානං කාමපට්ඨන්ධියා කම්මාදි ආරම්මණං භවත්තරෙ කෙනචි ද්වාරොන අග්ගහිතන්ති යුත්තං. කස්මා, තස්මිං භවෙ කස්සවිද්වාරස්සෙව අභාවතො. අරුපභවතො චුතානං පන කාමපට්ඨන්ධියා ගති නිමිත්ත සම්මතං ආරම්මණං කථං. භවත්තරෙ කෙනචි ද්වාරොන අග්ගහිතං භවෙය්‍යා, මනොද්වාරග්ගහිතමෙව භවෙය්‍යාති ඉමං වොදනං විසොධෙතුං. “එත්ථ ව යස්මා පට්ඨානෙ”ති ආදි චුත්තං. තතො චුතානං සත්තානං යා කාමපට්ඨන්ධි, තස්සාකාමපට්ඨන්ධියා. පච්චුප්පන්නං ගතීනිමිත්තං ආරම්මණං එතිස්සාති විග්ගහො. කාමපට්ඨන්ධි. පරෙසං පයොග ඛලෙනාපි කම්මාදීනං උපට්ඨානං නාම හොතීති ආදිනා යොජෙතබ්බං. “සුට්ඨු ආසෙවිතානං”ති චිරකාලං සඬ්ඝ වත්ත වෙතියවත්ත කරුණාදිවසෙන තං තං භාවනා කම්මවසෙන ව සුට්ඨු ආසෙවිතානං කම්මකම්මනිමිත්තානං. “හොති යෙවා”ති කම්මාදීනං උපට්ඨානං නාම හොතියෙව. “ආගන්ත්වා”ති ඉමං මනුස්ස ලොකං ආගන්ත්වා ගණ්හන්තියෙව. තදාපි නිරයපාලෙහි දස්සිතං තං තං ගති නිමිත්තං ආරම්මණං කත්වා වචන්ති. “තං”ති රෙවතිං නාම ඉත්ථිං. නනු නිරයපාලා නාම තාවතිංසා භවනං ගන්තුං න සක්කුණෙය්‍යුන්ති. නො නසක්කුණෙය්‍යුං. කස්මා, මහිද්ධික යක්ඛ ජාතිකත්තාති දස්සෙතුං. “තෙහි”ති ආදි චුත්තං. “වෙස්සවණ දුතා”ති වෙස්සවණමහාරාජස්ස දුතා. “උපවාරජ්ඣානෙය්ත්වා”ති අප්පනාඤානං අපත්තතාය උපවාරභාවනාභූතෙ කාමාවචරජ්ඣානෙය්ත්වා. “තානෙව නිමිත්තාති”ති පට්ඨිකසිණ නිමිත්තාදීනි පටිභාග නිමිත්තාති. “කාමපට්ඨන්ධියා ආරම්මණං”ති තෙහි නිමිත්තාරම්මණෙහි අඤ්ඤං උපවාර භාවනා කම්මං වා යං කිඤ්චි අනුරූපං ගති නිමිත්තං වා. “තානෙව නිමිත්තාති ගහෙත්වා”ති වචනෙන තාති නිමිත්තාති මරණාසන්න ජවනෙහි ගහිතානීති දස්සෙති. තාති ව පඤ්ඤත්ති ධම්මත්තා කාමපට්ඨන්ධියා ආරම්මණං න හොන්තිති. “පච්චුප්පන්නගති නිමිත්තෙ සිද්ධෙ සිද්ධමෙවා”ති තස්මිං භවෙ ගතස්ස තත්ථ යාවජීවම්පි අනු භවිතබ්බං ආරම්මණං නාම තස්මිං බණ්ණ ධරමානං පච්චුප්පන්නම්පි අත්ථි. තතො වඬ්ඝමානං අනාගතම්පි අත්ථි. තත්ථ පච්චුප්පන්නෙ උපට්ඨහන්තෙ පට්ඨන්ධියා ආරම්මණං සම්පජ්ජති. අනාගතං පන අනුපට්ඨහන්තම්පි පච්චුප්පන්නෙ අත්තොගධසදිසං හොතීති අධිප්පායො. විභාවති පායෙන ව පච්චුප්පන්න ගතීනිමිත්තං විය ආපාතමාගතං, කස්මා, පච්චුප්පන්න ගති නිමිත්තෙනෙව කිච්ච සිද්ධිතො-ති අධිප්පායො. සෙසමෙත්ථ සුඛොධං. “තානිහි”ති ආදීසු. කෙච්චි වදන්ති. අනෙජොසන්ති මාරබ්භ. යං කාලමකරිමුතීති චුත්තත්තා සබ්බඤ්ඤ භුද්ධාදීනං පරිනිබ්බාන චුති චිත්තං සන්ති ලක්ඛණං නිබ්බානං ආරම්මණං කරොතීති. තං සබ්බථාපි කාමාවචරා ලම්බණා නෙවාති ඉමිනා අපනෙතබ්බන්ති දස්සෙතුං. “තා නිහි සබ්බඤ්ඤ භුද්ධානං උප්පන්නාති පි”ති ආදි චුත්තං. “ලොකුත්තර ධම්මා”ති ආදීසු. “තානී”ති ද්වාදසා කුසල චිත්තාති අට්ඨඤාණ විප්පයුත්ත කුසල ක්‍රිය ජවනාති ව. අප්ඤාන ලාභිනො

පුටුප්පනා මහග්ගතප්ඤ්ඤානානිපි ආලම්බිතං න සක්කොන්තිති චුත්තං “පඤ්ඤත්ති යා සහ කාමාවචරා රම්මණානී”ති. “තානෙ වා”ති ඤාණ සම්පයුත්ත කාම කුසලානි එව. ක්කානලාභීනං තානෙව ඤාණ සම්පයුත්තකාම කුසලානි. හෙට්ඨිම ඵලට්ඨානං තානෙව අත්තනා අධිගත මග්ගඵල නිබ්බානා රම්මණානී. “ක්කානානි පත්ථෙත්ති”ති ආයතිං ක්කානලාභීනො භවෙය්‍යාමාති පත්ථනං කරොන්ති. “තෙසං පී”ති තෙසං පුටුප්පනානම්පි. “තෙ”ති තෙ ලොකුත්තර ධම්මා. “අනුභොන්ති”ති සම්පාපුණන්ති. “නවනිපාතෙ”ති අධිගුත්තර නිකායෙ නවනිපාතෙ. සෙසං සබ්බං සුවිඤ්ඤෙය්‍යාමෙව.

135. චත්ථසඤ්ඤානෙ. “චත්ථ”ති නිස්සය විසෙසො වුවිචති. තානි නිස්සය චත්ථනි යෙසං තානි තබ්බත්ථකානි. “තෙසඤ්ච සද්දො න යුජ්ජති”ති තෙසං වාදෙ ච සද්දො න යුජ්ජති. න හි අලුත්ත ච කාරං ද්වන්ද පදං නාම අත්ථිති. “පුබ්බපදෙසු ආනෙතබ්බො”ති චක්ඛු චත්ථ ච සොතචත්ථ වානිආදිනා ආනෙතබ්බො. සමාස පදං න යුජ්ජති. න හි සමාස පදතො එක දෙසං අඤ්ඤත්ථ ආනෙතං යුජ්ජති. අවිභත්තික නිද්දෙසො නාම චක්ඛුං, සොතං, සානං, ජීව්හා, කායො, හදයං, චත්ථ වානි චත්තබ්බෙ පුබ්බපදෙසු අවිභත්තික නිද්දෙසො. එවඤ්චසති චත්ථ සද්දො ච සද්දො ච පුබ්බපදෙසු ආනෙතං ලබ්භන්තිති. කාමතණ්හාය අධිනෙත ආයත්තෙන කාමාවචර කම්මෙන නිබ්බත්තා කාමතණ්හාධීන කම්ම නිබ්බත්තා. “රූපාදීනං පරිභොගො”ති රූපාදීනං පඤ්චකාමගුණානං පරිභොගො. “පරිත්තකම්මං පී”ති සබ්බං කාමාවචර කම්මම්පි. “පුරයමානං”ති පරිපුරෙන්නං. චක්ඛු දස්සනානුත්තරියං නාම. සොතං සවනානුත්තරියං නාම. සබ්බෙසං දස්සන කිව්වානං මජ්ඣෙක ඛුද්ධ දස්සනා දිවසෙන අනුත්තරං දස්සනං ජනෙතීති දස්සනානුත්තරියං. එවං සවනානුත්තරියෙපි චතුසච්ච ධම්මස්සවනා දිවසෙනානි චත්තබ්බං. “අජ්ඣත්ත බහිද්ධ සන්තා නෙසු පී”ති අජ්ඣත්ත සන්තානෙපි බහිද්ධ සන්තානෙපි. “සුද්ධෙ”ති කෙනචි ආලොකෙන ච අන්ධකාරෙන ච විරහිතෙ. ආලොකො හි එකො රූප විසෙසො. තථා අන්ධකාරො ච. තෙ ච තත්ථ නත්ථි. “ඉමස්මිං සඤ්ඤානෙ”ති චත්ථ සඤ්ඤානෙ. විසිට්ඨං ජානනං විජානනං. තඤ්ච විජානනං තීසු මනොධාතුසු නත්ථිති චුත්තං “විජානන කිව්වාභාවතො”ති. ආවජ්ජන කිව්වං කිමෙනන්ති, මනසිකාර මත්තං හොති. සම්පට්ච්ඡන කිව්වඤ්ච පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි යථා ගහිතානෙව පඤ්චාරම්මණානි සම්පට්ච්ඡන මත්තං හොති. තෙනාහ “විසෙසජානන කිව්වානි න හොන්ති”ති. දස්සනං, සවනං, සායනං, සායනං, ඵුසන, ත්ති ඉමානි කිව්වානි ථොකං විසෙස ජානන කිව්වානි හොන්තිති චුත්තං “පච්චක්ඛතො දස්සනා දිවසෙනා”තිආදිං. ථොකං විසෙස ජානන කිව්වානි හොන්ති. තස්මා තානි පඤ්චවිඤ්ඤාණානීති චුත්තානි. අවසෙසා පන සන්තීරණාදයො මනොවිඤ්ඤාණධාතුයො නාමානි සම්බන්ධො. නනු මනනට්ඨෙන මනො ච තං විජානනට්ඨෙන විඤ්ඤාණඤ්චානි චුත්තෙපි පඤ්චවිඤ්ඤාණෙහි විසෙසො නත්ථිති ආහ “අනිස්සය විසෙස ජානන

අනුදීපනීපාඨ

ධාතුයොති අත්ථො”ති. එවං සන්තෙපි සො අත්ථො සද්දයුත්තියා සිද්ධො න හොති. යදිච්ඡා වසෙන වුත්තො හොතීති ආහ “පරියාය පදානං”තිආදි. එතෙන සො අත්ථො සද්දයුත්තියා එව සිද්ධො. න යදිච්ඡාවසෙන වුත්තොති දස්සෙති. “විසෙසන සමාසෙ”ති මනො ව තං විඤ්ඤාණඤ්චාති මනොවිඤ්ඤාණන්ති එවරූපෙ කම්මධාරය සමාසෙ. “පදට්ඨානං”ති එත්ථ පදන්ති ව යානන්ති ව කාරණත්ථ වචනාති, තස්මා පරියාය සද්දා නාම. පදඤ්ච තං යානඤ්චාති වුත්තෙ අතිස්සය කාරණන්ති අත්ථො විඤ්ඤායති. තථා දුක්ඛ දුක්ඛං, රූප රූපං, රාජ රාජා, දෙවදෙවොතිආදීති. “කත්ථවි දිස්සති යුජ්ජති වා”ති න හි කත්ථවි දිස්සති ව. සචෙපි කත්ථවි දිස්සෙය්‍ය, න හි යුජ්ජති වාති අත්ථො. “මනසො විඤ්ඤාණං”ති එත්ථ පටිසන්ධි චිත්තතො පට්ඨාය යාවචුති චිත්තා අන්තරෙ සබ්බං චිත්ත සන්තානං සත්ත විඤ්ඤාණ ධාතුනං වසෙන විභාගං කත්වා අත්ථො වත්තබ්බො. පඤ්චද්වාරා වජ්ජනඤ්ච සම්පට්චිජන ද්වයඤ්ච මනොධාතු මත්තත්තා මනො නාම. පඤ්චවිඤ්ඤාණාති විඤ්ඤාණ මත්තාති නාම. අවසෙසාති සබ්බාති විඤ්ඤාණාති මනස්ස විඤ්ඤාණන්ති අත්ථොන මනොවිඤ්ඤාණාති නාම. තත්ථ “මනස්ස විඤ්ඤාණං”ති අනන්තර පච්චය භූතස්ස වා මනස්ස පච්චයුජ්ජන්ත භූතං විඤ්ඤාණං. එත්ථ සම්පට්චිජන ද්වයං පච්චයමනො නාම. සන්තීරණතො පට්ඨාය යාව ද්වාරන්තරෙ පඤ්චද්වාරා වජ්ජනං නාගච්ඡති, තාව අන්තරෙ සබ්බං මනොවිඤ්ඤාණ සන්තානං පච්චයුජ්ජන්ත විඤ්ඤාණං නාම. පුන “මනස්ස විඤ්ඤාණං”න්ති පච්චයුජ්ජන්ත භූතස්ස මනස්ස පච්චය භූතං විඤ්ඤාණං. එත්ථ පඤ්චද්වාරා වජ්ජනං පච්චයුජ්ජන්ත මනො නාම. තතො පුරෙ සබ්බං මනොවිඤ්ඤාණ සන්තානං පච්චය මනො නාම. සෙසං සුවිඤ්ඤෙය්‍යං. අවසෙසාපනාතිආදීසු. “මනොවිඤ්ඤාණධාතු භාවං සම්භාවෙති”ති අවසෙසා පන ධම්මා මනොවිඤ්ඤාණධාතු ව නාම හොන්ති, හදය වත්ථුඤ්ච නිස්සායයෙව වත්තන්තීති එවං තෙසං ධම්මානං මනොවිඤ්ඤාණධාතු භාවඤ්ච සම්භාවෙති, වණ්ණෙති. සුට්ඨු පකාසෙතීති අත්ථො. එත්ථ පනාතිආදීසු. “පාළියං”ති ඉන්ද්‍රිය සංයුත්ත පාළියං. දුතීයජ්ඣානෙ එව අපරිසෙස නිරොධ වචනං විරුද්ධං සියා. කථං, සචෙ පටිසො අනීවරණා වත්ථො නාම නත්ථි. පථමජ්ඣානතො පුබ්බෙ එව සො නිරුද්ධො සියා. අථ දුතීයජ්ඣානුපවාලෙපි සො උජ්ජප්පෙය්‍ය, පථමජ්ඣානමපි පරිහීනං සියා. තස්මිං පරිහීනෙ සති, දුතීයජ්ඣානමපි නුජ්ජප්පෙය්‍ය. එවං විරුද්ධං සියා. “පුරිම කාරණමෙවා”ති අනීවරණා වත්ථස්ස පටිසස්ස අභාවතොති කාරණං එව. පරතොසොසො නාම සාවකානං සම්මාදිට්ඨිප්පට්ඨානය පධාන පච්චයො හොති. සො ව අරූපභවෙ නත්ථි. ධම්මානිසමයො නාම චතුසච්ච ධම්මජ්ජට්ඨෙධො, බුද්ධා ව පච්චෙක සම්බුද්ධා ව සයම්භූතො පරතො සොසෙන විනා ධම්මං පටිවිජ්ඣන්ති. තෙ ව තත්ථ නුජ්ජප්පන්ති. “රූපවිරාග භාවනායා”ති රූපවිරාග භාවනා බලෙන. තෙසං

රූපාවචර චිත්තානං. “සමතික්කන්තත්තා”ති තෙසු නිකන්තිජ්ජහානවසෙන සුට්ඨ අතික්කන්තත්තා. සෙසං සබ්බං සුවිඤ්ඤෙය්‍යං.

පකිණ්ණකසඬගහදීපනියාඅනුදීපනානිට්ඨිතා.

4. වීථිසඬගහඅනුදීපනා

136. වීථිසඬගහෙ. “තෙසඤ්ඤෙ වා”ති චිත්ත චෙතසිකානං එව. “චුත්තජ්ජකාරොනා”ති ‘තත්ථ චිත්තං තාව චතුබ්බිධං හොති කාමාවචරං රූපාවචරං, තිආදිනා ඉච්චෙවං චුත්තජ්ජකාරොන. “පුබ්බා පරනියාමිතං”ති වා ද්වත්තිංස සුඛ පුඤ්ඤමහාතිආදිනා නයෙන පුබ්බා පරනියාමිතං. “ආරබ්හගාථායා”ති.

වීථි චිත්තවසෙනෙවං, පචත්තිය මුදිරිතො;

පචත්ති සඬගහො නාම, සන්ධියං දානි වුවච්ඡිති.

එවං පචත්තිකාලෙ පචත්ති සඬගහො, පටිසන්ධිකාලෙ පචත්ති සඬගහොති සිද්ධො හොති. කෙච්ච වාදෙ “පටිසන්ධි පචත්තියං”ති නිද්ධාරණෙ ගතිනෙ ද්විසු පටිසන්ධි සඬගහ පචත්ති සඬගහෙසු ඉදානි පචත්ති සඬගහං පචක්ඛාමි, පච්ඡා පටිසන්ධි සඬගහං පචක්ඛාමිති අත්ථො හොති. තත්ථ “පටිසන්ධි සඬගහො”ති පටිසන්ධිකාලෙ සඬගහො. “පචත්ති සඬගහො”ති පචත්තිකාලෙ සඬගහො. සො ච උපරිගාථාය න සමෙතිති දස්සෙතුං “එවං සති”තිආදිමාහ. “තානි තිණි ඡක්කානි නික්ඛිත්තානි”ති ඡක්කමත්තානි නික්ඛිත්තානි, න සකලං. චත්ථු ද්වාරා ලම්බණ සඬගහොති අධිජ්ජායො. “සා පනා”ති සාවිසයජ්ජචත්ති පන. “කාචි සිසතමා”ති කාචි අතිරෙකතරං සිසා. “දන්ධා”ති සණ්කා, විරායිකා. “අනුපපන්තා”ති අසම්පන්තා. අසම්පන්න දොසො ආගච්ඡතිති චුත්තං හොති. “ධාතුහෙදං”ති සත්ත විඤ්ඤාණ ධාතුනං විභාගං. “ධාතුනානත්තං”ති ධාරණ කිච්චනානත්තං. ඉති තස්මා මනොධාතු විසුං චුත්තාති සම්බන්ධො. “මනනං”ති විජානනභාවං අපත්තං. ආචජ්ජනමත්ත සම්පට්ඨිජනමත්ත සඬබ්බානං ජානනමත්තං. “යං කිඤ්චි මනනං”ති අන්තමසො ආචජ්ජනමත්ත සම්පට්ඨිජනමත්තං පිති අධිජ්ජායො. “සුද්ධො පන මනොවිඤ්ඤාණජ්ජබන්ධො”ති මනොද්වාර විකාරං පටිච්ච පචත්තො මනොවිඤ්ඤාණජ්ජබන්ධො. න භවසිග මනොවිඤ්ඤාණජ්ජබන්ධො. සො හි වීථිමුත්තත්තා ඉධ අජ්ජසඬගොති. මනොද්වාරෙ පන ද්විධාති සම්බන්ධො. බුද්ධස්ස භගවතො පථමාභිනිභාරකාලො නාම සුමෙධනාපසකාලෙ බුද්ධ භාවාය කාය චිත්තානං අභිනිභාරකාලො. ආදිසද්දෙන පච්ඡිම භවෙ පටිසන්ධිග්ගහණාදිං සඬගණ්හාති. “ජාති ඵලිකක්ඛන්ධා විය සම්පජ්ජන්ති”ති තෙන ඔභාසෙන අජ්ඣොත්ථට්ඨත්තා ජාතිඵලිකක්ඛන්ධ සදිසා හොන්තිති

අනුදීපනීපාඨ

අධිප්පායො. “උපපත්ති දෙව බ්‍රහ්මානං පනා”ති උපපත්තිප්පට්ඨසන්ධිකානං ඔපපාතික දෙව බ්‍රහ්මානං පන. “පසාද නිස්සය භූතානං”ති වක්ඛාදීනං පසාද වත්ථුනං නිස්සය මහාභූතානං.

“යානි පනා”තිආදීසු. ද්වත්ති විත්තක්ඛණානි අතික්කම්ම ආපාතං ආගච්ඡන්තිති යොජනා. එවං පරත්ථපි. විභූතස්සාති ව අවිභූතස්සාති ව ඉදං ආදිමිහි මනොද්වායෙ පන විභූතස්සාති ව අවිභූතස්සාති ව පදානං උද්ධරණං. “රූපා රූපානං”ති රූප ධම්මානඤ්ච අරූප ධම්මානඤ්ච. “තාවා”ති වීරී විත්තප්පවත්ති දස්සනතො පට්මතරං එවාති අත්ථො. “අද්ධාන පරිච්ඡේදං”ති ඛණකාල පරිච්ඡේදං. විභාවනිපායෙ “අතිමහත්තා දිවසෙන විසය වචන්ටානං හොති”ති වචනෙන ආදිමිහි ‘ඡවත්ථුනි, ඡ ද්වාරානි, ඡ ආරම්මණානි, ඡ විඤ්ඤාණානි, ඡ වීරීයො, ඡ ධාවිසයප්පවත්ති,ති එවං වුත්තෙසු ඡසු ඡක්කෙසු ඡධාවිසයප්පවත්තිති පදමත්තං සඬගණ්හාති. තං අනුපපන්නං හොති. තෙනාහ “එවඤ්ඤි සති”තිආදිං. “විසය වචන්ටානත්ථ මෙවා”ති අතිමහත්තාදි විසය වචන්ටානත්ථමෙව වුත්තන්ති න ව සක්කා වත්තුං. රූපා රූප ධම්මානං අද්ධාන පරිච්ඡේදො නාම අභිධම්මෙ සබ්බත්ථ ඉච්ඡිතබ්බො. තස්මා තස්ස දස්සනත්ථමපි තං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “සභාවප්පට්ඨලාහො”ති විත්තන චූසනාදීනං පාතුහාවො වුච්චති. “අනිවත්ති”ති අනන්තරධානං වුච්චති. “පරිභාසිත්වා”ති ජරා කිච්චං ආහ. “අච්ඡරාසඬසාටක්ඛණස්සා”ති අඬගුලීනං සඬසට්ටනක්ඛණස්ස. ආවරියානන්දත්ථෙරො නාම අභිධම්ම ටිකාකාරො වුච්චති. “අස්සා විජ්ජුයායීති නාම විසුං න පඤ්ඤායති”ති විජ්ජුප්පාදං පස්සන්තානං න පඤ්ඤායති. තථා විත්තම්පි වඩ්ඪනානන්තරමෙව භිජ්ජතීති යොජනා. තෙනාහ “තං පී”තිආදිං. උදයභාගො නාම වඩ්ඪනභාගො, වයභාගො නාම අන්තරධානභාගො. “එවඤ්ච කත්වා”ති ලද්ධගුණ වචනං. “එකංවිත්තං දිවසං තිට්ඨතී”ති පුච්ඡා වචනං. “ආමන්තා”ති පටිඤ්ඤා වචනං. “වයක්ඛණො”ති පුච්ඡා. “න හෙවං වත්තබ්බෙ”ති පටික්ඛෙපො. පච්චත්ත වචනස්ස එකාරත්තං. එවං නවත්තබ්බන්ති අත්ථො. “මහාථෙරෙතා”ති මොග්ගලී සුත්තනිස්ස මහාථෙරෙන. නනු සුත්තන්තෙසු වුත්තන්ති සම්බන්ධො. “නා”ති න උපලබ්භති. “ඉමස්ස වුත්තත්තා”ති ඉමස්ස වචනස්ස වුත්තත්තා. සඬබ්බ ලක්ඛණං විසයො යෙසං තානි සඬබ්බ විසය ලක්ඛණානි. සඬබ්බ ධම්මමෙව ආහච්ච තිට්ඨති. අයං අභිධම්මෙ ධම්මතාති අධිප්පායො. “සඬග්ග කාරෙතා”ති ආවරිය බුද්ධසොසත්ථෙරං වදති. “අත්ථික්ඛණං”ති ඛණද්වයමෙව වුච්චති. ඉති වත්වා තමත්ථං සාධෙත්තීති සම්බන්ධො. ගාථායං. “තස්සෙවා”ති තස්සා යීති යා එව හෙදො. සබ්බදා සබ්බපාණිනං මරණං නාම වුච්චතීති යොජනා. “තමත්ථං”ති තානි අත්ථික්ඛණං උපාදාය ලබ්භන්තිති අත්ථං. “අථවා”ති එකො ථෙරවාදො. “සන්තති වසෙන යානං”ති යීතාය අඤ්ඤාපත්තං පඤ්ඤායතීති එත්ථ යීතභාවසඬබ්බාතං යානං සන්තති යීතිවසෙන වෙදිතබ්බන්ති වදන්ති. “ඉමස්මිං පන සුත්තෙ”ති වෙදනාය උප්පාදො පඤ්ඤායති, වයො

පඤ්ඤායනි, යිතාය අඤ්ඤාභවත්තං පඤ්ඤායනීති ඉදං සුත්තං වදති. “අප්පට්ඨානෙත්වා”ති අනිවාරෙත්වා. යාවඛිඨනස්ස නිවත්ති නාම අත්ථි. උදය පරියන්ත මත්තභූතා සා එව නිවත්ති. “ද්විති ඛන්ධෙහි”ති රූප ජරා රූපක්ඛන්ධෙන සඬගහිතා. අරූප ජරා සඬබාරක්ඛන්ධෙනාති එවං ද්විති ඛන්ධෙහි. යඤ්ච තත්ථ චුත්තන්ති සම්ඛන්ධො. රූපස්ස උප්පාදො ද්විධාහිත්ථිත්වා දෙසිතො. කථං, උපවයො සන්තති තියොජනා. “විභාගා රහස්සා”ති උප්පාදො උප්පජ්ජ නට්ඨෙන එකො සමානො රූපානං වඛිඨන සමයෙ උප්පාදො. උපරි වඛිඨනට්ඨෙන උපවයොති චුත්තො. අවඛිඨිත්වා යිත සමයෙ උප්පාදො යථා යිත නීභාරෙන විරකාලං පවත්ති අත්ථෙන සන්තතිති චුත්තො. එවං විභාගා රහස්ස. “යථානුලොම සාසනං”ති විනෙතබ්බ පුග්ගලානං අප්පිකාසයානුලොම සාසනං.

“අරූප”න්තිආදීසු. “අරූපං”ති සබ්බසො රූපසංශ්ඨාන රහිතත්තා චිත්ත චෙතසිකං නාමං චූචිති. “අරූපි සභාවත්තා”ති අරූප ධම්ම සභාවත්තා ඉච්චෙවත්ථො. තත්ථ අරූප ධම්ම සභාවො නාම රූප ධම්මතො සතගුණෙනවාසහස්සගුණෙනවාසංභසුඛුමසභාවො. විභාව නිපාඨෙ. “ගාහක ගහෙනබ්බ භාවස්ස තං තං ඛණ්ඩසෙන නිප්පජ්ජනතො”ති එත්ථ පඤ්චද්වාර වීථිසු වීථි චිත්තානඤ්ච ආරම්මණානඤ්ච විසයි විසයභාවො ගාහක ගහෙනබ්බ භාවො නාම. “තං තං ඛණ්ඩසෙන නිප්පජ්ජනතො”ති වීථි චිත්තානි ව එකස්මිං ආරම්මණෙපි ආවජ්ජනාදීහි නානා කිච්චෙහි ගණ්හන්තා එව ගහණ කිච්චං සම්පාදෙත්ති. නානා කිච්චානි ව නානා චිත්තානං වසෙන සම්පජ්ජන්ති. ආරම්මණානි ව පුරෙජාතානි හුත්වා යාව තානි කිච්චානි සම්පජ්ජන්ති, තාව පච්චුප්පන්තභාවෙන ධර්මානානි එව ගහණං සම්පාදෙත්ති. එවං සති, ගාහකානං වීථි චිත්තානඤ්ච ඛණ්ත්තයායුකත්තා එව ගාහක කිච්චං නිප්පජ්ජති, සිජ්ඣති. ගහෙනබ්බානං ආරම්මණානඤ්ච සත්තරස චිත්තක්ඛණායුකත්තා එව ගහෙනබ්බ කිච්චං නිප්පජ්ජති, සිජ්ඣති. එවං තං තං ඛණ්ඩසෙන නිප්පජ්ජනතො. විඤ්ඤත්ති ද්වයං එක චිත්තක්ඛණිකං. කස්මා, චිත්තානු පරිවත්ති ධම්මත්තා. “උප්පාදමත්තා”ති නිප්පන්ත රූපානං උප්පාදමත්තා. “භඬගමත්තා”ති තෙසමෙව භඬගමත්තා. “රූප ධම්මානං”ති නිප්පන්ත රූප ධම්මානං. “උප්පාදනිරොධ විධානස්සා”ති උප්පාද නිරොධ විධානභූතස්ස මහාඅට්ඨකථාචාදස්ස පටිසිද්ධත්තාති සම්ඛන්ධො. “තං”ති තං මහාඅට්ඨකථා වචනං. “තස්මිං වාදෙ”ති තස්මිං මහාඅට්ඨකථාචාදෙ. “තත්ථ ආගතා”ති තස්මිං වාදෙ ආගතා. යං පන විභාවනියං කාරණං චුත්තන්ති සම්ඛන්ධො. “තං ටිකානයං”ති තං සොළස චිත්තක්ඛණායුක දීපකං මූලටිකානයං. තදත්ථං සාධෙත්තෙන විභාවනි ටිකාවරියෙන චුත්තන්ති සම්ඛන්ධො. සඬගහකාරස්ස අට්ඨකථා වරියස්ස. “උපවරියති”ති උපවාර වසෙන වොහරියති. විභාවනිපාඨෙ. “එතානී”ති ආරම්මණානි. “තං”ති තං එක චිත්තක්ඛණිකං. “තෙ වා”ති රූප ධම්මා ව. “පරිපුණ්ණ පච්චයුපලද්ධා”ති පරිපුණ්ණං පච්චයං උපලද්ධා.

අනුදීපනීපාඨ

“සො”ති ටිකාකාරො. “ඉතරානී”ති ගන්ධරස ථොට්ඨබ්බානි. “ගොවරභාවං”ති පඤ්චද්වාරික චිත්තානං ගොවරභාවං. “පුරිමානි ද්වෙ”ති රූපසද්දා රම්මණානි. “නිමිත්ත වසෙන සට්ඨෙන්ති”ති ආදාසං පස්සන්තස්ස මුඛසදිසං මුඛනිමිත්තං මුඛප්පට්ඨිමිඛං ආදාසෙ උපට්ඨාති. එවං රූපාරම්මණං චක්ඛුපසාදෙ සද්දාරම්මණඤ්ච සොතපසාදෙ තං සදිස නිමිත්ත වසෙන සට්ඨෙන්ති. නවත්ථු වසෙන සට්ඨෙන්ති. සයං ගන්ත්වා න සට්ඨෙන්තිති අධිප්පායො. අසම්පත්තානඤ්ඤච ආරම්මණානං. “නිමිත්තු පට්ඨාන වසෙනා”ති නිමිත්තස්ස උපට්ඨානවසෙන. “නිමිත්ත අප්පනාවසෙනා”ති නිමිත්තස්ස පවෙසන වසෙන. මනොද්වාරෙ පන අසම්පත්තානියෙව හුත්වාති පාඨසෙසො. “ආපාතා ගමනඤ්ඤෙත්ථා”තිආදීසු. “ලඤ්ඡකානං”ති ලඤ්ඡනකාරානං. “ලඤ්ඡනක්ඛන්ධං”ති අයොමයං ලඤ්ඡනක්ඛන්ධං. සො ච ලඤ්ඡනක්ඛන්ධො තාලපණ්ණෙ ආපාතෙත්ථා අක්ඛරං උපට්ඨාපෙති. තත්ථ “ආපාතෙත්ථා”ති අප්ඤ්ඤාත්ථරිත්වා. “චක්ඛාදිප්පට්ඨෙ”ති චක්ඛාදීනං විසයක්ඛෙන්තෙ. න කෙවලං අත්තනො ද්වාරෙසු එව ආපාත මාගච්ඡන්ති. අථ ඛො මනොද්වාරෙපි ආපාත මාගච්ඡන්ති. න කෙවලං භවඬ්ග මනොද්වාරෙ එව ආපාත මාගච්ඡන්තිති යොජනා. “තෙසු පනා”ති තෙසු ආරම්මණෙසු පන. තානි ආරම්මණානි යෙසං තානි තදා රම්මණානි. න එකක්ඛණෙ පඤ්චස්ස ආරම්මණෙසු වීථි චිත්තානි පචත්තන්ති, එකෙකස්මිං ආරම්මණෙ එවාති චුත්තත්තා න ද්විස්ස, න තීස්ස, න චතුස්සතිපි වත්තබ්බං. ඛුචුත්තක්ඛණානිතානි පඤ්චාරම්මණානි ඛුචුත්තක්ඛණානිතෙ පඤ්චද්වාරෙති යොජනා. පඤ්චද්වාරෙති ච පඤ්චද්වාරෙසුති අත්ථො. “එවං සති”ති තෙසං පසාදානං ආවජ්ජනෙන සද්ධිං උප්පත්තියා සති. “ආදිලක්ඛණං”ති පඤ්චාරම්මණානං පඤ්චද්වාරෙසු ආපාතා ගමන සඬබ්බාතං විසයප්පවත්තියා ආදිලක්ඛණං. චලනඤ්ච දට්ඨබ්බන්ති සම්ඛන්ධො. “යථා ගහිතං”ති පටිසන්ධිතො පට්ඨාය ගහිතප්පකාරං. විභාවනිපායෙ “යොග්‍ය දෙසාවට්ඨාන වසෙනා”ති ආපාතං ආගන්තුං යුත්තට්ඨානෙ අවෙච්චට්ඨාන වසෙන. යුජ්ජනඤ්ච, මන්ථනඤ්ච, බොහකරණඤ්ච, සට්ඨනන්ති ච ආපාතා ගමනන්ති ච වුච්චතීති යොජනා. හෙට්ඨා චුත්තොයෙව ආපාතා ගමනඤ්ඤෙත්ථාතිආදීනා. “නානා යානියෙසු”ති නානා යානෙසු ධීනෙසු. “එකො ධම්මනියාමො නාමා”ති යථා බොධිසත්තෙ මාතුකුච්ඡ්මහි පටිසන්ධිං ගණ්හන්තෙ ධම්මනියාම වසෙන සකලෙ ජාතික්ඛෙන්තෙ පථවිකම්පනං අහොසි. තථා ඉධපි පඤ්චද්වාරෙසු එකෙකස්මිං ද්වාරෙ ආරම්මණෙ සට්ඨෙන්තෙ ධම්මනියාම වසෙන භවඬ්ග චලනං හොති. අයං ධම්මනියාමො නාම. “සහෙවා”ති එකතොයෙව. කථං භදය වත්ථු නිස්සිතස්ස භවඬ්ගස්ස චලනං සියාති යොජනා. එත්ථ ච පඤ්චවිඤ්ඤාණස්ස චලනං සියාති ඉදං න වත්තබ්බං. කස්මා, තදා පඤ්චවිඤ්ඤාණස්ස අවිජ්ජමානත්තා. යදා ච තං විජ්ජති, තදා තං න චලතීති න වත්තබ්බං. සබ්බමිපි හි වීථිචිත්තං නාම චලති යෙවාති. සන්තති නාම පුබ්බා පරප්පබ්බන්ධො.

සංඤ්ඤානං නාම සහජපවත්තානං එකතො යිති. ඉධ සංඤ්ඤානං අධිජ්ජෙනං. පඤ්චනිස්සය මහාභූතෙහි සද්ධිං හදය වත්ථු නිස්සයභූතානං එක සංඤ්ඤාන භාවෙන එකාබද්ධත්තාති වුත්තං හොති. තෙනාහ “සංඤ්ඤාන වසෙනාති පන වත්තබ්බං”ති. “තාදිසස්ස අනුක්කම වලනස්සා”ති විභාවනියං හෙරිසක්ඛරොපමාය සද්ධිං රූපාදිනා පසාදෙ සට්ඨිතෙ තත්තිස්ස යෙසු මහාභූතෙසු වලිතෙසු අනුක්කමෙන තං සම්බන්ධානං සෙසරූපානම්පි වලනෙන හදය වත්ථුම්හි වලිතෙ තත්තිස්සිතස්ස හවඬගස්ස වලනා කාරෙන පවත්තිතොතීති එවං වුත්තස්ස අනුක්කම වලනස්ස. “හවඬගජ්ජවාහං”ති හවඬග සන්තතිං. “කුරුමානං”ති කරොන්තං. සල්ලක්ඛෙන්තං”ති ඉදමෙවාති සන්තිට්ඨාපෙන්තං. “යොනි සොමනසිකාරාදිවසෙනා”ති යොනි සොමනසිකාරො කුසල ජවනුජ්ජත්තියා පච්චයො. අයොනි සොමනසිකාරො අකුසල ජවනුජ්ජත්තියා පච්චයො. නිරනුසය සන්තානතා ක්‍රියජවනුජ්ජත්තියා පච්චයො. තෙසු ච සොමනස්ස ජවනාදීනං උජ්ජත්ති පච්චයොපි හෙට්ඨා චිත්ත සඬග්ගෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො.

“හවඬගපාතො”තිආදීසු. “ආවජ්ජනතො පට්ඨාය උට්ඨිතං”ති කම්ම විපාකසන්තානතො ච තදාරම්මණතො ච මුඤ්චිත්වා විසුං ක්‍රියාමය බ්‍යාපාරෙන ආරම්මණන්තරං ගහෙන්වා උට්ඨිතං සමුට්ඨිතං. හවඬග වලනම්පි උට්ඨානස්ස ආදි හොති. තස්මා තම්පි උට්ඨිතෙ චිත්ත සන්තානෙ සඬගණ්හන්තො පථම හවඬග වලනතොයෙව වාති වුත්තං. “ඉමස්මිං යානෙ”ති වීථි චිත්තානං අනුක්කමෙන අත්තනො කිච්චෙහි ආරම්මණජ්ජවත්තිට්ඨානෙ. “දොචාරිකොපමා”ති ඛධිරදොචාරිකොපමා. “ගාමිල්ලොපමා”ති ගාමදාරකොපමා. “අම්බොපමා”ති අම්බජ්ජිලොපමා. අඤ්ඤාපි උපමා අත්ථි. මක්කටසුත්තොපමා, උච්ඡුයන්තොපමා, ජච්චන්ධොපමා. තාසබ්බාපි අට්ඨසාලිනියං විපාකුද්ධාර කථාතො ගහෙන්බ්බා. “යත්ථහි”තිආදීසු. “කථං ඡ ඡක්ක යොජනා හොතී”ති. වක්ඛු වත්ථු වචනඤ්ච, වක්ඛුද්ධාර වචනඤ්ච, රූපා රම්මණ වචනඤ්ච, වක්ඛු විඤ්ඤාණ වචනඤ්ච, වක්ඛුද්ධාර වීථි වක්ඛු විඤ්ඤාණ වීථි වචනඤ්ච, අතිමහන්තා රම්මණ වචනඤ්චාති එතානි ඡවචනානි. තෙහි ඡඡක්කෙහි ආහරිත්වා ඉමිස්සං වීථියං දස්සිතානි. සෙසවීථිසුපි යථාලාභං දස්සිතබ්බානි. එවං ඡඡක්කයොජනා හොති. “එත්ථ ච යත්තකානී”තිආදීසු. “එකුන පඤ්ඤාස පරිමාණෙසු”ති එකස්සනිජ්ජන්ත රූපධම්මස්ස එකපඤ්ඤාස මත්තෙසු බුද්දකක්ඛණෙසු උජ්ජාදක්ඛණඤ්ච හඬගක්ඛණඤ්ච යපෙන්වා මජ්ඣිම ඵකුන පඤ්ඤාස මත්තානි යිතික්ඛණානි සන්ති. තෙසු ඛණෙසු අනුක්කමෙන උජ්ජන්තා එකුන පඤ්ඤාස වක්ඛු පසාදා ච සන්ති. “කිස්මිඤ්චි”ති තෙසු කතරස්මිං නාම වක්ඛු පසාදෙ න සට්ඨෙන්තිති න වත්තබ්බානි. “තෙසු පනා”ති නිද්ධාරණෙ භූමිමච්චනං. “යදෙව එකං වක්ඛු”ති නිද්ධාරණීයං. තං පන කතමන්ති. අතීත හවඬගෙන සද්ධිං උජ්ජජ්ජන්තා තං අතික්කම්ම හවඬග වලනක්ඛණෙ ලද්ධසට්ඨනං එකං වක්ඛු. තං පන වක්ඛු

අනුදීපනීපාඨ

විඤ්ඤාණස්ස චත්ථ භාවඤ්ච ද්වාරභාවඤ්ච සාධෙති. සෙසවිඤ්ඤාණානං ද්වාරභාවං සාධෙතීති. තෙනාහ “යථාරහං”ති. එතදෙව එතං එව චක්ඛු කිච්ච සාධනං නාම භොති වීථි විත්තුප්පත්තියා චත්ථ කිච්චද්වාර කිච්චානං සාධනතො. “යං මජ්ඣමායුකං”ති මන්දායුක අමන්දායුකානං මජ්ඣෙ පවත්තත්තා යං මජ්ඣමායුකත්ති වදන්ති. තං කිච්ච සාධනං නාමාති යොජනා. “ඉතරාති පනා”ති එකුත පඤ්ඤාස පරිමාණෙසු චක්ඛු පසාදෙසුති වුත්තාති, තෙසු එකං කිච්ච සාධනං යපෙත්වා සෙසාති ඉතරාති අට්ඨ චත්තාලීස චක්ඛුති මොසවත්ථුති නාම භොත්ති. රූපා රම්මණෙහි සද්ධිං ලද්ධ සට්ඨන්තානම්පි සතං වීථි විත්තුප්පත්තියා චත්ථ කිච්චද්වාර කිච්චරහිතත්තා. තෙසු කතමාති මන්දායුකාති නාමාති ආහ “තාති පනා”තිආදිං. කිච්ච සාධනතො පුරිමාති නාම අතීත භවචගතො පුරෙ තෙරසසු භවචගෙසු ආදි භවචගස්ස භවගක්ඛණතො පට්ඨාය බණ බණ උප්පන්නා සත්තතිංස චක්ඛු පසාදා. තාති මන්දායුකාතීති වදන්ති. කස්මා, කිච්ච සාධනතො අප්පතරායුකත්තා. කිච්ච සාධනතො පච්ඡිමාති නාම අතීත භවචගස්ස යීතික්ඛණතො පට්ඨාය බණ බණ උප්පන්නා එකාදස චක්ඛු පසාදා, තාති අමන්දායුකාතීති වදන්ති. කස්මා, කිච්ච සාධනතො බහුතරායුකත්තා. තදුභයාතිපි අට්ඨ චත්තාලීස මත්තාති වෙදිතබ්බාතීති සම්බන්ධො. “තතො”ති තෙහි අට්ඨචත්තාලීස මත්තෙහි. “පුරිමතරාතී”ති සත්තතිංස මන්දායුකෙහි පුරිමතරාති. තාති හි චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යීති භාවෙන අනුපලද්ධත්තා ඉධ න ගහිතාති. “පච්ඡිමතරාතී”ති එකාදස අමන්දායුකෙහි පච්ඡිමතරාති. තාති ච චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස උප්පාදක්ඛණෙ උප්පන්නාතිපි තස්මිං බණ යීති භාවෙන අනුපලද්ධත්තා ඉධ න ගහිතාති. කස්මා පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යීති භාවෙන අනුපලද්ධාති තදුභයාති ඉධ න ගහිතාතීති. චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යීති භාවෙන ධරමානානං අට්ඨචත්තාලීස මත්තානං චක්ඛුනං මජ්ඣෙ එව කතමං චක්ඛු චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස චත්ථ කිච්ච ද්වාර කිච්චං සාධෙතීති ආසඩ්ඛිතබ්බං භොති. එත්ථ ච පඤ්ච චත්ථුති නාම අත්තතො යීතික්ඛණෙ එව පඤ්චවිඤ්ඤාණානං චත්ථද්වාර කිච්ච සාධකත්තා චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යීති භාවෙන අනුපලද්ධත්තා ඉධ න ගහිතාතීති ච, චක්ඛු විඤ්ඤාණස්ස උප්පාදක්ඛණෙ යීති භාවෙන ධරමානානන්ති ච, වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

“එත්ථ සියා”තිආදීසු. “ඉමාය වීථියා”ති ඉමාය අතිමහත්තා රම්මණ වීථියා. “සමුදායග්ගාහිකා”ති රූපා රම්මණානං සමුභග්ගාහිකා. “චණ්ණසල්ලක්ඛණා”ති චණ්ණචචත්ථාතිකා. “චත්ථුග්ගාහිකා”ති දබ්බ සණ්ඨානග්ගාහිකා. “නාමග්ගාහිකා”ති නාම පඤ්ඤත්තිග්ගාහිකා. “අලාතචක්කස්ස ගාහිකා වියා”ති රත්තන්ධකාතෙර එකො අලාතං ගහෙත්වා පරිබ්භමති. අඤ්ඤො තං පස්සන්තො චක්කං විය මඤ්ඤති. තත්ථ අලාතස්ස ගතගතට්ඨානෙ පච්චුප්පන්නං රූපං ආරබ්භ චක්ඛුද්වාර වීථියො උප්පජ්ජන්ති.

මනොද්වාර වීථියො පන පුරිම පුරිමාහි වක්ඛුද්වාර වීථිහි ගහිතානි අතීත රූපානි අමුඤ්චිත්වා එකතො සන්ධානඤ්ච සන්තතිඤ්ච කත්වා ගණ්හන්ති. තදා පස්සන්තස්ස වක්කං විය උපට්ඨාති. එවං අයං සමුදායග්ගාහිකා දට්ඨබ්බා. “නත්ථි තදාරම්මණුප්පාදො”ති ආදීසු. “යස්සා”ති යස්ස ආරම්මණස්ස. විත්තානීති ව නානාරම්මණානීති ව කම්මපදානි. අවසෙසෙ තස්මිං ආරම්මණෙ. “සඬගහ කාරොනා”ති පොරාණ අට්ඨකථායො එකතො සඬගහෙත්වා කතත්තා බුද්ධසොසත්ථෙරෙන කතා සබ්බා අට්ඨකථායො සඬගහට්ඨකථා නාම. සො ව සඬගහ කාරොති වුව්වති. “ඉධ පී”ති ඉමස්මිං අභිධම්මත්ථ සඬගහෙපි. “ථෙරොනා”ති අනුරුද්ධත්ථෙරෙන. “එකම්පි ඉච්ඡති යෙවා”ති. “යස්ස හි වත්තාරි”ති ආදීසු යස්ස ආරම්මණස්ස වත්තාරි වා පඤ්චවා ඡවාති ආදිනා යොජෙතබ්බං. “ඡවනම්පි අනුප්පජ්ජිත්වා”ති ආදීසු. “අත්තනො පධාන ක්‍රියායා”ති අනුප්පජ්ජිත්වාති පදස්ස පරතො ‘යං පවත්තති’ති අත්තනො පධාන ක්‍රියාපදං අත්ථි. තෙන අත්තනො ක්‍රියාපදෙන සද්ධිත්ති අත්ථො. “කත්ථවි චුත්තා”ති කත්ථවි සද්දගන්ථෙසු චුත්තා. අපි ව, හෙතුම්හි ත්වාපච්චයො ලක්ඛණෙ හෙතුම්හි ව මානන්ත පච්චයා ජොතනීයට්ඨෙයන චුත්තා, න වචනීයට්ඨෙයනාති දට්ඨබ්බා. “පකති නියාමෙනා”ති එතෙන පච්චය විසෙසෙසති, වත්තාරි වා පඤ්චවා ඡවා ඡවනානි උප්පජ්ජන්තිති දීපෙති. තෙනාහ “එත්ථපනා”ති ආදිං. “ද්වත්තික්ඛත්තුං”ති වාසද්දත්ථෙ අඤ්ඤපදත්ථ සමාසපදන්ති චුත්තං. “ද්වික්ඛත්තුං වා තික්ඛත්තුං වා”ති. “වොට්ඨබ්බනස්ස ආසෙවනතා”ති ආසෙවන පච්චයතාවා පච්චයුප්පන්නතාවා. “ආවජ්ජනායා”ති එත්ථ වොට්ඨබ්බන කිච්චං ආවජ්ජනම්පි සඬගණ්හාති. ඉධපි ආරම්මණ දුබ්බලතාය චතුප්පඤ්ච ඡවනුප්පත්ති ඉච්ඡි තබ්බාති යොජනා. තත්ථ “ඉධ පී”ති ඉමස්මිං පරිත්තා රම්මණ වාරෙපි. තිවොට්ඨබ්බනිකා පඤ්ච පරිත්තා රම්මණ වීථියොති යොජනා. “ඉතරානී”ති පරිත්ත මහන්තාති මහන්තා රම්මණානි. “උභයථාපී”ති ආපාතා ගමන වසෙනපි ආරම්මණ කරණ වසෙනපි. ඉමස්ස පදස්ස.

137. “මනොද්වාරෙ පනා”ති ආදීසු. “පරිත්තක්ඛණා පී”ති විත්ත එස්සාදයො අප්පතරක්ඛණාපි. “අතීතානාගතා පී”ති අතීතානාගත ධම්මාපි. “සට්ටනෙනා”ති රූපාදීනං සට්ටනෙන. “යත්ථා”ති යස්මිං භවඬගෙ. “පඤ්චද්වාරානු ඛන්ධකං”ති පඤ්චද්වාර වීථි අනුගතං. අතීතං ආලම්බණං පවත්තෙති යෙවාති සම්බන්ධො. “යථාපාතා ගතමෙවා”ති පකතියා ආපාතා ගතප්පකාරමෙව. “තථා තථා”ති දිට්ඨි සම්බන්ධාදිනා තෙන තෙන පකාරෙන. “කිඤ්චී”ති කිඤ්චී ආරම්මණං. “දිස්වා”ති පච්චක්ඛං කත්වා. පඤ්චද්වාරග්ගහිතඤ්ච ආරම්මණං පච්චක්ඛකතට්ඨෙයන දිට්ඨන්ති වුව්වති. යං කිඤ්චී ආරම්මණං. “අනුමානෙන්තස්සා”ති එවමෙව භවිත්ථ, භවිස්සති, භවතීති අනුමානඤ්ඤාණෙන විත්තෙන්තස්ස. තං සදිසං ආරම්මණං. “පරස්ස සද්දහනා”ති පරච්චනං සුත්වා යථා අයං වදති, තථෙ වෙතන්ති සද්දහනා.

අනුදීපනිපාඨ

“දිට්ඨි” වුවවති ඤාණං වා ලද්ධි වා. “නිජ්ඣානං”ති සුට්ඨු ඔලොකනං. “බන්ති”ති බමනං සහනං. අඤ්ඤාථත්තං අගමනං. දිට්ඨියා නිජ්ඣානං දිට්ඨිනිජ්ඣානං. දිට්ඨිනිජ්ඣානස්ස බන්ති දිට්ඨිනිජ්ඣානක්ඛන්ති. “සෙසං”ති නානාකම්ම බලෙනාතිආදිකං. “දෙවතො පසංභාරවසෙනා”ති දෙවතා කදාවි කෙසඤ්චි සුපිනන්තෙ නානාරම්මණානි උපසංහරිත්වා දස්සෙත්ති. එවං දෙවතො පසංභාර වසෙනාපි. අනුබොධො නාම ලොකියඤ්ඤාණං වසෙන චතුස්සව්ව ධම්මානං අනුබුජ්ඣානං. පටිවෙධො නාම ලොකුත්තරඤ්ඤාණං කිච්චං. අනන්ත රූප නිස්සය පච්චයග්ගහණෙන පකතු පනිස්සය පච්චයම්පි උපලක්ඛෙති. චිත්ත සන්තානස්ස අනන්තරූපනිස්සය පච්චයභාවො නාමාති සම්බන්ධො. අනන්ත රූප නිස්සය පච්චයසත්ති නාම අනන්තර පරම්පර විජ්ජරණවසෙන මහාගතිකා හොතීති වුත්තං හොති. අනන්ත රූප නිස්සය පච්චයානු භාවොතිපි යුජ්ජති. කථං මහාවිජ්ජාරොති ආහ “සකිං පි”තිආදිං. “සුට්ඨු ආසෙවිත්වා”ති එත්ථ පච්ඡා අප්පමුස්සමානං කත්වා පුනස්පුනං සෙවනං සුට්ඨු ආසෙවනං නාම. න කෙවලං පුරිම චිත්ත සන්තානස්ස සො උපනිස්සය පච්චයානුභාවො එව මහාවිජ්ජාරො හොති. පකතියා චිත්තස්ස විචිත්ත භාව සඬබ්බතං චිත්තනා කිච්චම්පි මහාවිජ්ජාරං හොතීති දස්සෙතුං. “චිත්තඤ්ච නාමා”තිආදිවුත්තං. කථං මහාවිජ්ජාරං හොතීති ආහ “කිඤ්චි නිමිත්තං”තිආදිං. “කිඤ්චි නිමිත්තං”ති දිට්ඨාදීසු නානා රම්මණෙසු කිඤ්චි අප්පමත්තකං දිට්ඨාදිකං ආරම්මණං නිමිත්තං. “තෙහි චකාරණෙහි”ති තෙහි කත්තුභූතෙහි දිට්ඨාදීහි කාරණෙහි. “චොදියමානං”ති පයොජියමානං. “අජ්ඣාසය යුත්තං”ති අජ්ඣාසයෙන සංයුත්තං. භවඬ්ග චිත්තස්ස ආරම්මණං නාම අවිභූතං හොති. භවඬ්ගං වාලෙන්වා ආවජ්ජනං නියොපෙතීති සම්බන්ධො. “ලද්ධ පච්චයෙසු”ති ආලොකාදිවසෙන වා දිට්ඨාදිවසෙන වා ලද්ධ පච්චයවන්තෙසු. තදහිනින්නාකාරො නාම නිච්චකාලම්පි තෙසු ආරම්මණෙසු අභිමුඛං නින්නාකාරො. තෙන ආකාරෙන පවත්තො මනසිකාරො. තෙන සම්පයුත්තස්ස. එතෙහි වචනෙහි සුද්ධමනොද්වාලෙ ආරම්මණානං අපාතාගමනඤ්ච භවඬ්ග චලනඤ්ච න කෙවලං ලද්ධ පච්චයානං ආරම්මණානං වසෙනෙව හොති. තාදිසෙන පන මනසිකාරෙන යුත්තස්ස සයඤ්ච වීථි චිත්ත චිත්තනා කිච්චස්ස චිත්තස්ස වසෙනාපි හොතීති සිද්ධං හොති. න හි ආරම්මණන්තරෙ අභිනින්නාකාරො නාම නත්ථිති සක්කා වත්තුං. කස්මා, අභාවිත චිත්තානං පමාද බහුලානං ජනානං කදාවි කරහවි භාවනා මනසිකාරෙ කරියමානෙපි වීථි චිත්ත සන්තානස්ස බහිද්ධා නානාරම්මණෙසු අභිනින්නාකාරස්ස සන්දිස්සනතොති. “යථා චෙත්ථා”ති යථා එත්ථ මනොද්වාලෙ රූපාරූප සන්තානං විභූතා රම්මණෙපි තදා රම්මණුජ්ජාදො නත්ථි, එවන්ති යොජනා. ඤාණවිභව්ගට්ඨකථායං පන වොට්ඨබ්බනවාලොපි ආගතො. යථාහ සුපිනෙනෙව දිට්ඨං විය මෙ, සුතං විය මෙති කථනකාලෙපි අබ්‍යාකතො යෙවාති. තත්ථ හි “අබ්‍යාකතො යෙව”ති සුපිනන්තෙ මනොද්වාලෙ ද්වත්තික්ඛත්තුං උප්පන්නස්ස ආවජ්ජනස්ස වසෙන අබ්‍යාකතොයෙව. තතො

පරං භවඤ්ඤාපාතො. අට්ඨසාලිනියම්පි චුත්තං අයං පන වාරො දිට්ඨං විය මෙ, සුත්තං විය මෙ තිඤ්ඤානි වදනකාලෙ ලබ්භතීති. තං පන පඤ්ඤා ද්වාලො පරිත්තාරම්මණෙ ද්වත්තික්ඛත්තුං උප්පන්නස්ස වොට්ඨබ්බනස්ස වසෙන චුත්තං. “සොපි ඉධ ලද්ධං වට්ටති යෙවා”ති සොපි වාරො ඉමස්මිං මනොද්වාලො ලද්ධං වට්ටතියෙව. “භවඤ්ඤා වලිතෙ නිවත්තනකවාරානං”ති ද්වික්ඛත්තුං භවඤ්ඤා වලනමත්තෙ යත්වා වීථි විත්තානි අනුප්පජ්ජන්වා භවඤ්ඤාපාතවසෙන නිවත්තනකානං මොසවාරානං මනොද්වාලොපි පමාණං න භවිස්සතියෙව. අථ ඉමස්මිංවාලො වීථි විත්තජ්ජවත්ති නත්ථි. එවං සති, ඉමස්මිං වීථි සඤ්ඤා සො වාරො න වත්තබ්බොති වෙ. වත්තබ්බොයෙව. කස්මා, ඡධා විසයජ්ජවත්ති ඉමස්මිං ඡක්කෙ සඤ්ඤානිත්තානි දස්සෙතුං. “විසයෙ ව ආපාතාගතෙ”තිඤ්ඤා චුත්තං. ආරම්මණභූතා විසයජ්ජවත්ති. එකෙකස්මිං අනුබන්ධකවාලො. “තදාරම්මණ වාරාදයො”ති තදාරම්මණ වාරො ජවනවාලො වොට්ඨබ්බන වාරො මොසවාලො. තෙසු පන තදා රම්මණවාලො වත්ථුග්ගහණෙ ව නාමග්ගහණෙ ව න ලබ්භති. “වත්ථු”ති හි සංශ්ඨාන පඤ්ඤත්ති. “නාමං”ති නාම පඤ්ඤත්ති. න ව තදා රම්මණං පඤ්ඤත්තා රම්මණං භොතීති. තෙන චුත්තං “යථාරහං”ති. “තත්ථා”ති තෙසු දිට්ඨවාලාදීසු ඡසු වාරෙසු. එතරහි පන කෙවි ආවරියාති පාඨසෙසො. “අතීත භවඤ්ඤා වසෙනා”ති එකං භවඤ්ඤා අතික්කම්ම ආපාතා ගතෙ ආරම්මණෙ එකො වාරො, ද්වෙ භවඤ්ඤානි අතික්කම්ම ආපාතා ගතෙ එකොතිඤ්ඤානා අතීත භවඤ්ඤා හෙදවසෙන. “තදා රම්මණ වසෙනා”ති තදා රම්මණස්ස උප්පන්නවාලො අනුප්පන්න වාරොති එවං තදා රම්මණ වසෙන. කජ්ජෙත්ති විත්තෙන්ති, විදහන්ති වා. “ඛණ වසෙන බලවද්ධබලතා සම්භවො”ති යථා පඤ්ඤාද්වාලො අතිමහන්නා රම්මණෙසුපි ආරම්මණ ධම්මා උප්පාදං පත්වා ආදිතො එකවිත්තක්ඛණමත්තෙ දුබ්බලා භොන්ති. අත්තනො ද්වාලෙසු ආපාතං ආගන්තුං න සක්කොන්ති. එක විත්තක්ඛණං පන අතික්කම්ම බලවත්තා භොන්ති. අත්තනො ද්වාලෙසු ආපාතං ගන්තුං සක්කොන්ති. මහන්නා රම්මණාදීසු පන ද්වි විත්තක්ඛණකමත්තෙ දුබ්බලා භොන්තිඤ්ඤානා වත්තබ්බා. න තථා මනොද්වාලො ආරම්මණානං ඛණ වසෙන බලවද්ධබලතා සම්භවො අත්ථි. කස්මා නත්ථිති ආහ “තදා”තිඤ්ඤා. තත්ථ “තදා”ති තස්මිං වීථි විත්තජ්ජවත්තිකාලෙ. “තත්ථා”ති මනොද්වාලො.

“එත්ථ සියා”තිඤ්ඤා. “සියා”ති කෙසඤ්ඤා විචාරණා සියා. එකං ආවජ්ජනං අස්සාති එකාවජ්ජනා. “වීථි”ති වීථිවිත්තජ්ජවත්තො. එකාවජ්ජනා ව සා වීථි වාති විග්ගහො. “ආවජ්ජනං”ති ආවජ්ජන විත්තං. තං වා ආවජ්ජනීති සම්බන්ධො. “තං තං ජවනෙනා”ති තෙන තෙන ජවනෙන සහුජ්ජන්නං වා පරස්ස විත්තං ආවජ්ජනී කින්ති යොජනා. “කිඤ්ඤෙත්ථා”ති එත්ථ වචනෙ කිඤ්ඤා වත්තබ්බං අත්ථිති අත්ථො. යදි තාව ආවජ්ජනඤ්ඤා ජවනානි වාති අධිකාරො. “තඤ්ඤා විත්තං”ති පරස්ස විත්තං. “එවම්පි හින්තමෙවා”ති ජවනානං ධම්මතො හින්තමෙව. එත්ථ අට්ඨකථායං විනිවිජ්ජන්ති සම්බන්ධො.

අනුදීපනිපාඨ

තං චිත්තං නිරුද්ධම්පි ජවනානම්පි පච්චුප්පන්නමෙව හොතීති යොජනා. “අද්ධාවසෙන ගහිතං”ති අද්ධා පච්චුප්පන්න වසෙන ගහිතං. “සන්නතිවසෙන ගහිතං”ති සන්නති පච්චුප්පන්නවසෙන ගහිතං. ආවරියානන්දමනෙ. සබ්බෙසම්පි ආවජ්ජන ජවනානං. චිත්තමෙව හොති, තස්මා ධම්මතො අහින්තං. පච්චුප්පන්නඤ්ච හොති, තස්මා කාලතො අහින්තන්ති චුත්තං හොති. අනන්තරපච්චයෙ අතීතො ච පච්චුප්පන්නො ච බණ වසෙන යුජ්ජති. යදි අද්ධාසන්නති වසෙන යුජ්ජෙය්‍ය, පච්චුප්පන්නො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තර පච්චයෙන පච්චයොති චුත්තො භවෙය්‍ය. කස්මා, එකාවජ්ජන වීරියඤ්චි සබ්බානි චිත්තානි අද්ධාසන්නති වසෙන පච්චුප්පන්නානි එව හොන්තීති.

138. අප්පනාවාරො. “අප්පනා ජවනං”ති කම්මපදං. “තදා රම්මණං”ති කත්තුපදං. “ඉන්ද්‍රිය සමතාදීහි”ති සද්ධාදීනං පඤ්චන්තං ඉන්ද්‍රියානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනති වත්තනවසෙන සමතාදීහි. “පරිතො”ති සමන්තතො. “උපෙච්චා”ති උපගන්ත්වා. අප්පනං වහිතුං ජනෙතුං සමත්ථ භාවො අප්පනාවහසමත්ථභාවො. “යස්ස පවත්තියා”ති යස්ස උපවාර ජවනස්ස පවත්තිතො. “අවිරං කාලං”ති අවිරොකාලෙ. පරිත්ත ජාතිකා නාම කාමාවචරජාති. “ගොත්තං”ති කම්මකත්තු පදං. “අභිභුය්‍යතී”ති භාවනා බලෙන අභිභුය්‍යමානං හොති. අභිමද්දියමානං හොතීති අත්ථො. “ඡිජ්ජතී”ති ඉදං පන අභිභවනස්ස සිබ්බපත්ත දස්සනං. යාව තං ගොත්තං ඡෙදං පාපුණාති, තාව අභිභුය්‍යතී, මද්දියතීති චුත්තං හොති. ගොත්තං අභිභවතීති ගොත්‍රභූතිපි යුජ්ජති. “පඤ්චමං”ති පඤ්චමෙ චිත්තවාරො. “තදාහි ජවනං පතිතං නාම හොතී”ති පකතියා ජවනප්පවත්තිනාම සත්තක්ඛත්තු පරමො හොති. චතුත්ථඤ්ච මුද්ධපත්තං. පඤ්චමතො පටියාය පතිතං. තස්මා තස්මිං පඤ්චමවාරො ජවනං පතිතං නාම හොති. “දුතීයෙනා”ති දුතීයෙන එව සද්දෙන. “දුතීයං”ති දුතීයෙ චිත්තවාරො. තදා අනුලොමං පථමජවනං හොතීති චුත්තං. “අලද්ධා සෙවනං අනුලොම”න්ති. “එතෙනෙවා”ති එතෙන එව සද්ද ද්වයෙ නෙව. අට්ඨසාලිනියං පන අනුඤ්ඤාතා විය දිස්සති. චුත්තඤ්චි තත්ථ. මන්දපඤ්ඤස්ස වත්තාරි අනුලොමානි හොන්ති, පඤ්චමං ගොත්‍රභූ, ඡට්ඨං මග්ගචිත්තං, සත්තමං ඵලන්ති. “ඉතරට්ඨකථාසු”ති විනයට්ඨ කථාදීසු. “පටිසිද්ධත්තා”ති පඤ්චමං ගොත්‍ර භුජ්පවත්තියා පටිසිද්ධත්තා ආදිමිහි අට්ඨන්තං අඤ්ඤත්‍රස්මිංති චුත්තත්තා ඉධ නිරුද්ධෙති පදං අවස්සං ඉච්ඡිතබ්බමෙවාති චුත්තං. “නිරුද්ධෙ අනන්තරමෙවාති පදවිජෙදො”ති. අනන්තර සද්දස්ස ච නිච්චං සම්බන්ධාපෙක්ඛත්තා තමෙවපදං විහත්ති පරිණාමෙන අධිකතන්ති ආහ “නිරුද්ධස්සාති අත්ථතො ලද්ධමෙවා”ති. “වසිභූතාපි”ති වසිභූතාපි සමානා. “එකවාරං ජවිත්වා”ති ඉදං ලොකියප්පනාවසෙන චුත්තං. ලොකුත්තර අප්පනාපන සත්තමම්පි උප්පජ්ජතියෙව. මූලට්ඨකා පාඨෙ “භූමන්තරපත්තියා”ති ගොත්‍රභූ චිත්තං

කාමභූමි හොති. අප්පනාපන මහග්ගනභූමි වා ලොකුත්තරභූමි වා හොති. එවං භූමන්තරපත්තියා. “ආරම්මණන්තර ලද්ධියා”ති ඵලසමාපත්ති විථියං ඵලජවනං සන්ධාය චුත්තං. තත්ථහි පුරිමානි අනුලොම ජවනානි සඬබාරා රම්මණානි හොන්ති. ඵලජවනං නිබ්බානාරම්මණං. ඉදඤ්ච කාරණමත්තමෙව. යථාචුත්ත ලෙඬ්ඬිපමා එව ඉධ යුත්තරූපානි දට්ඨබ්බං. “න ඛො පනෙනං එවං දට්ඨබ්බ”න්ති එතං අත්ථජාතං න ඛො එවං දට්ඨබ්බං. “අනද්ධනියා”ති අද්ධානං දීඝකාලං නබ මන්තීති අනද්ධනියා. අසාරා. අසාරත්තා එව සීඝතරං රුහන්ති. සීඝතරං චුද්ධං විරුල්හිං ආපජ්ජන්ති. සාරවත්තා පන සාරෙන සහ වඩ්ඪමානත්තා සීඝතරං නරුහන්ති. සීඝතරං චුද්ධං විරුල්හිං නා පජ්ජන්ති. තෙනාහ “එකවස්සජීවිතො”තිආදිං. “එවමෙවා”තිආදීසු “පතිතජවනෙසු”ති පඤ්චම ඡට්ඨ සත්තම ජවනෙසු. “එත්ථ වා”තිආදීසු. “සුපක්කසාලිහත්ත සදිසානී”ති යථා සාලිහත්තානි සුපක්කත්තා එව මුදුනරානි හුත්වා දුබ්බලානි අවිරට්ඨිතිකානි. තස්මිං දිවසෙපි පුනිභාවං ගච්ඡන්ති. එවං අප්පනා ජවනානි. “යස්මා වා”තිආදීසු. “දුට්ඨස්ස නියමස්සා”ති ජවනනියමස්ස ව කාලනියමස්ස ව. “පටිසන්ධියා අනන්තර පච්චය භාවිතො”ති සත්තම ජවන චෙතනා අනන්තර පච්චයො, තදනන්තරෙ පවත්තං විපාක සත්තානං පච්චයුප්පන්නො, තමෙව ව අවසානෙ චුති චිත්තං හුත්වා භවන්තරෙ පටිසන්ධි චිත්තස්ස අනන්තර පච්චයො. එවං පටිසන්ධි චිත්තස්ස අනන්තර පච්චය භාවෙන අවස්සං භවස්සමානස්සාති අත්ථො. ඉදඤ්ච කාරණ මත්තමෙව. මහාටිකාවචනං පන කිඤ්චි වත්තබ්බ රූපන්ති න පටික්ඛිත්තං. “නිරන්තරජ්ජවත්තානං”ති ආදීසු. හින්තා අසදිසා වෙදනා යෙසං තානි හින්තවෙදනානි. “ආසෙවන පච්චනීකානං”ති ආසෙවන පච්චයජ්ජටි පක්ඛානං. අහින්තා වෙදනා යෙසන්ති විග්ගහො. ක්‍රියජවනානන්තරං අරහත්තඵලං ඵලසමාපත්ති විථියං දට්ඨබ්බං. සෙසමෙත්ථ සුචිඤ්ඤෙය්‍යං.

139. “සබ්බථා පී”තිආදීසු. ලොකෙ මජ්ඣිමකෙ හි මහාජනෙහි ඉච්ඡිතමිපි කිඤ්චි ආරම්මණං අනිඋක්කට්ඨෙහි මන්ධාතු රාජාදීහි ඉච්ඡිතං න හොති. තථා තෙහි මහාජනෙහි අනිච්ඡිතමිපි කිඤ්චි ආරම්මණං අනිදුග්ගතෙහි පච්චන්ත වාසීහි ඉච්ඡිතං හොති. තස්මා ආරම්මණානං ඉට්ඨානිට්ඨ වචන්ථානං පත්වා අනිඋක්කට්ඨෙහි ව අනිදුග්ගතෙහි ව වචන්ථානං න ගච්ඡති, මජ්ඣිමකෙහි එව වචන්ථානං ගච්ඡති. තෙනාහ “තත්ථ වා”තිආදිං. “ආරම්මණං”ති කත්තුපදං. “විපාකචිත්තං”ති කම්මපදං. “කිඤ්චි”ති කිඤ්චි රූපං. “කිස්මිඤ්චි”ති කස්මිංචි එකස්මිං පුජ්ථෙ. “තෙන වා”ති තෙන වා සුබ්බසම්ඵස්සෙන වත්ථෙන. සෙසමෙත්ථ සුචිඤ්ඤෙය්‍යං.

“වෙදනානියමොපනා”තිආදීසු. “ආදාසෙ මුඛනිමිත්තස්ස වියා”ති යථා ආදාසෙ මුඛ නිමිත්තස්ස චලන වචනාදියොගො නානාවණ්ණයොගො ව යථාමුඛමෙව සිද්ධො. තථා විපාකානං. වෙදනා යොගො පන යථාරම්මණමෙව

අනුදීපනීපාඨ

සිද්ධොති යොජනා. තත්ථ “වෙදනායොගො”ති නානාවෙදනායොගො. “කප්පෙත්වා”ති චිත්තෙත්වා. “පකප්පෙත්වා”ති නානප්පකාරතො චිත්තෙත්වා. න කෙවලඤ්ච විපාකානං එව යථාරම්මණං වෙදනා යොගො හොතීති යොජනා.

“අයඤ්චා”තිආදීසු. “අට්ඨකථායං පී”ති පට්ඨාන අට්ඨකථායමිපි. “තදාරම්මණ වසෙනා”ති තදාරම්මණවසෙන පවත්තානන්ති පාඨසෙසො. “පඤ්චන්තං”ති සොමනස්ස සන්තීරණෙන සද්ධිං චත්තාරි මහාවිපාක සොමනස්සානි සන්ධාය චුත්තං. “පකති නිභාරෙනා”ති පකතියා නිව්චකාලං පවත්තප්පකාරෙන. පාළිපාඨෙ. භාවිතානි ඉන්ද්‍රියානි යෙනානි භාවිතින්ද්‍රියො. “මනාපං”ති මනොරම්මං. “අමනාපං”ති අමනොරම්මං. විහරෙය්‍යන්ති සචෙ කඬ්ඛතීති සම්ඛන්ධො. “පටිකුලෙ”ති අමනාපෙ. “අප්පටිකුල සඤ්ඤී”ති මනාපසඤ්ඤී. එවං සෙසෙසු. “තෙසං”ති ඛිණ්ණසවානං. පාළිපාඨෙ. “සුමනො”ති සොමනස්සිතො. “දුම්මනො”ති දොමනස්සිතො. පාළිපාඨෙ. “මෙත්තායවා ඵරතී”ති අයං සත්තො අවෙරොහොතුතිආදිනා මෙත්තාවිත්තෙන වා ඵරතී. “ධාතුසො උපසංහරතී”ති යථා ම ම කායොපි චතුර්ධාතු සමුස්සයො හොති. තත්ථ එකාපි ධාතු නාම පටිකුලා වා අප්පටිකුලා වා න හොති. කෙවලං තුව්ඡ සුඤ්ඤ සභාවමත්තා හොති. එවමෙව ඉමස්ස සත්තස්ස කායොපිතිආදිනා ධාතු සො උපසංහරතී. “අසුභාය වා”ති අසුභ භාවනාය වා. අසුභ භාවනා චිත්තෙන වානි චුත්තං හොති. “අසුභායා”ති වා තස්ස අසුභභාවත්ථාය. දෙවනාටකා දෙවච්ඡරා නාම. කුටීතානි කුට්ඨානි යෙසං තානි කුටීත කුට්ඨානි. “සරීරානී”ති කායඬ්ඛානි. කුටීත කුට්ඨානි සරීරානි යස්ස සො කුටීතකුට්ඨසරීරො. “කුටීතානී”ති අබ්භුක්කිරණානි. වෙදනා යුත්තානි හොන්ති ඉති අපරෙ වදන්තීති යොජනා. තස්මා පච්චයො හොතීති සම්ඛන්ධො. කථං පච්චයො හොතීති ආහ “යථා ආනිසංස දස්සනෙනා”තිආදිං. තත්ථ “අට්ඨකථායං”ති විසුද්ධි මග්ගට්ඨකථායං. “බුද්ධසුබුද්ධතා දස්සනෙනා”ති අත්තනො සත්ථුභූතස්ස බුද්ධස්ස සුබුද්ධතා දස්සනෙන. “අත්තසම්පත්ති දස්සනෙනා”ති මයං පන ඵවරූපා දුක්ඛා මුත්තාමිහානි එවං අත්තනො සම්පත්ති දස්සනෙන. “අට්ඨකඬ්ඛකලිකපෙතරූපෙ”ති නිමිමං සලොහිතෙ අට්ඨිපුඤ්ජපෙතසරීරෙ. “කුට්ඨිනො”ති කුට්ඨසරීරස්ස. “අට්ඨකථායං”ති ධම්මපද අට්ඨකථායං. අති ඉට්ඨෙ දෙවච්ඡර වණ්ණාදිකෙ. අති අනිට්ඨෙ කුටීතකුට්ඨසරීරාදිකෙ. “චත්ථු භූතො”ති උප්පත්තිට්ඨාන භූතො. “තෙසං තෙසං සත්තානං”ති කත්තු අත්ථෙසාමිවචනං. “තදුභයං පී”ති උභයං තං ගහණංපි. “තෙසං”ති තෙසං ලොකිය මහාජනානං. “විපල්ලාසවසෙනෙව හොතී”ති දෙවච්ඡරවණ්ණාදීසු අතිඉට්ඨෙසු අතිඉට්ඨාකාරතො ගහණමිපි විපල්ලාස වසෙනෙව හොති. කස්මා, දෙවච්ඡර වණ්ණාදීසු අති ඉට්ඨ සඤ්ඤාය විපල්ලාස සඤ්ඤාභාවතො.

විභාවනීපාඨය. “පවත්නියා”ති පවත්තනතො. අට්ඨකථාධිප්පාඨයෙ යත්වා
 චුත්තත්තා අට්ඨකථාගාරවෙන”තං විචාරෙතබ්බ මෙවා”ති චුත්තං. අත්ථතො
 පන අයුත්තමෙවාති චුත්තං හොති. එසනසො අඤ්ඤත්ථපි. “ධම්ම
 චක්ඛුරහිතා”ති ධම්ම චවත්ථානඤ්ඤාණ චක්ඛු රහිතා. “කුසලාකුසලානි
 යෙවා”ති තෙසං ධම්ම චක්ඛු රහිතානං උප්පන්නානි කුසලාකුසලානියෙව.
 ගාථායං. “රූපා”ති රූපතො නප්පවෙධන්තීති සම්බන්ධො. “සද්දා”ති ආදීසුපි
 එසෙවනසො. නප්පවෙධන්තීති ච න චලන්ති, න කම්පන්ති, විත්තඤ්ඤථත්තං
 න ගච්ඡන්ති. තථා උපෙක්ඛා ක්‍රියජවනානන්තරම්පි තදාරම්මණානි සොමනස්ස
 පෙක්ඛාවෙදනා යුත්තානි එව සියුන්ති යොජනා. මූලට්ඨකාපාඨය. “තදාරම්මණතා”ති
 තදාරම්මණතාය තදාරම්මණභාවෙන. “කත්ථවි”ති කත්ථවි අභිධම්ම පාළියං. “විජ්ජමානෙ ච තස්මි”ති තස්මි. ක්‍රියජවනානු
 බන්ධකෙ තදා රම්මණෙ විජ්ජමානෙ සති. එතං භවඬ්ඨගඤ්ඤ භාව අනුබන්ධතීති
 සම්බන්ධො. නදීසොතො පටිසොතගාමිනාවං අනුබන්ධතී වියාති යොජනා. “සවිජ්ජාරිකං
 එවජවනං”ති කිලෙස ධම්මානං විපල්ලාස ධම්මානඤ්ඤ චසෙන
 බණ්ණමත්තෙපි අනෙකසතෙසු ආරම්මණෙසු විවිධාකාරෙන ඵරණවෙගසහිතං
 කුසලාකුසල ජවනමෙව අනුබන්ධතීති යුත්තං. න පන ක්‍රියජවනං අනුබන්ධතීති
 යුත්තත්ති යොජනා. “ඡළඬ්ඨග පෙක්ඛාවතො”ති චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නෙව
 සුමනො හොති, න දුම්මනො, උපෙක්ඛකො විහරතී-ති ආදිනා චුත්තාය ඡ
 ද්වාරිකවසෙන ඡළඬ්ඨග සමන්තාගතාය උපෙක්ඛාය සම්පන්නස්ස. වත්තනං
 චුත්ති. සන්තා චුත්ති අස්සාති සන්ත චුත්ති. තං විචාරෙන්නො “පට්ඨානෙ
 පනා”ති ආදිමාහ. “යදි වෙතං චුච්චෙය්‍යා”ති එත්ථ “එතං”ති ක්‍රියා
 බ්‍යාකතෙති ආදිකං එතං වචනං. “තස්මි”ති තස්මි. වචනෙ. “එවමාදිනා”ති
 එවමාදිනා නයෙන. විභාවනීපාඨය. “උත්තරං”ති පරිහාරං. “විපස්සනාවාර
 චසෙනා”ති විපස්සනා පවත්ති චසෙන. “තෙසං”ති සොමනස්ස
 දොමනස්සානං. “ඉතරීතරානන්තර පච්චයනා”ති අඤ්ඤමඤ්ඤානන්තර
 පච්චයනාති අත්ථො. “ථෙරෙනා”ති අනුරුද්ධත්ථෙරෙන. සබ්බානි තදා
 රම්මණානි, සබ්බානි භවඬ්ඨගානි ච. “සමුදා වරන්ති”ති විරකාලං සඤ්චරන්ති.
 “එතානිහි”ති ආදිනා තෙසං අට්ඨාරසන්නං ජවනානං අනන්තරං තදාරම්මණානං
 අනියමතො පවත්නියා කාරණයුත්ති. දස්සෙති. සම්භවති උප්පජ්ජති එතෙනාති
 සම්භවො. තදා රම්මණස්ස සම්භවො තදා රම්මණ සම්භවො. අථවා, සම්භවනං
 උප්පජ්ජනං සම්භවොති ඉමෙ ද්වෙ අත්ථෙ දස්සෙතුං. “තදා රම්මණ
 සම්භවො”ති ආදි චුත්තං. “යෙසං පනා”ති ආදීසු. “යෙසං”ති යෙසං පුග්ගලානං.
 “ඉතරානි”ති උපෙක්ඛා සන්තීරණ ද්වයතො අඤ්ඤානි. “න හොන්තීති න
 වත්තබ්බානි”ති චුත්තං. එවංසති, කස්මා ථෙරෙන ඉධ න චුත්තානීති.
 අට්ඨසාලිනියං අචුත්තත්තා ඉධ න චුත්තානීති. අට්ඨසාලිනියං පන කස්මා න
 චුත්තානි. යෙභුය්‍ය නියමසොතෙ පතිතත්තා න චුත්තානි. න පන
 අලබ්භමානත්තා න චුත්තානීති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “අට්ඨකථායං

අනුදීපනීපාඨ

පනා”තිආදිමාහ. “උපෙක්ඛාසහගත සන්තීරණ ද්වයමෙව චුත්තං”ති ආගන්තුක හවඬගභාවෙන චුත්තං. යථාහ අථස්ස යදා සොමනස්ස සහගතප්පටිසන්ධිකස්ස පවත්තෙ ඤානං නිබ්බත්තෙන්වා පමාදෙන පරිහීනස්කානස්ස පණිත ධම්මො මෙ නට්ඨොති පච්චවෙක්ඛතො විප්පටිසාරි වසෙන දොමනස්සං උප්පජ්ජති, තදා කිං උප්පජ්ජති. සොමනස්සානන්තරඤ්ඤි දොමනස්සං, දොමනස්සානන්තරඤ්ඤි සොමනස්සං පට්ඨානෙ පටිසිද්ධං. මහග්ගත ධම්මං ආරබ්භ ජවනෙ ජවිතෙ තදා රම්මණමිපි තත්ථෙව පටිසිද්ධන්ති. කුසල විපාකාවා අකුසලවිපාකාවා උපෙක්ඛා සහගතා හෙතුකමනොවිඤ්ඤාණ ධාතු උප්පජ්ජති. කිමස්සා රම්මණන්ති. රූපාදීසු පරිත්ත ධම්මෙසු අඤ්ඤතරං. එතෙසු හි යදෙව තස්මිං සමයෙ ආපාතමාගතං හොති. තං ආරබ්භ එතං චිත්තං උප්පජ්ජතිති වෙදිතබ්බං-ති. එවං දොමනස්සසහගත ජවනානුරූපං උපෙක්ඛාසහගත සන්තීරණ ද්වයමෙව ආගන්තුක හවඬගභාවෙන අට්ඨකථායං චුත්තන්ති. “එතමිපි යුජ්ජති යෙවා”ති අකුසල ජවනාවසානෙ එතං සහෙතුකං ආගන්තුක හවඬගංපි යුජ්ජතියෙව. “දොමනස්ස ජවනානන්තරං හවඬග පාතොව හොති”ති උපෙක්ඛා සහගත මූලහවඬග පාතොව හොති. ආගන්තුක හවඬගෙන කිච්චං නත්ථි. කස්මා, උපෙක්ඛා පටිසන්ධිකත්තා. නෙවතදාරම්මණ සම්භවො අත්ථි. කස්මා, තෙසු ආරම්මණෙසු තදාරම්මණවාරස්ස අසම්භවතො. න හි මහන්තාරම්මණෙසු ච අවිභූතාරම්මණෙසු ච තදාරම්මණවාරො සම්භවති. න ච මූලහවඬග සම්භවො අත්ථි. කස්මා, මූලහවඬගභූ තස්ස සොමනස්ස හවඬගස්ස දොමනස්ස ජවනෙන සහ විරුද්ධත්තා. “ඉති කත්වා”ති ඉමිනා කාරණෙන. “එකං”ති එකං උපෙක්ඛාසහගත විපාකං. තථා තස්සෙව දොමනස්සං උප්පාදෙන්තස්ස නෙව තදාරම්මණ සම්භවො අත්ථි. න ච මූලහවඬග සම්භවොති කත්වා දොමනස්සානන්තරං ඡසු...පෙ.... පවත්තතිති යොජනා. තත්ථ “තස්සෙවා”ති සොමනස්සප්පටිසන්ධිකස්සෙව. නෙවතදාරම්මණ සම්භවො අත්ථි. කස්මා, ආරම්මණානං අතිමහන්තත්තෙපි අතිවිභූතත්තෙපි සති සොමනස්ස තදාරම්මණස්ස ජවනෙන සහ විරුද්ධත්තා. උපෙක්ඛා තදා රම්මණස්ස ච ආරම්මණෙන සහ විරුද්ධත්තා. න හි අති ඉට්ඨාරම්මණෙ උපෙක්ඛා තදාරම්මණං පවත්තති. මහග්ගත පඤ්ඤත්තා රම්මණෙසු පන උභයමිපි තදාරම්මණං නුප්පජ්ජතියෙව. න ච මූලහවඬග සම්භවො අත්ථි. කස්මා, ජවනෙන සහ විරුද්ධත්තාති.

“එත්ථ වා”තිආදීසු. “සබ්බ ධම්මෙසු”ති සබ්බෙසු ආරම්මණ ධම්මෙසු. “පථම සමන්තාභාරො”ති ආචජ්ජන කිච්චං ආහ. සුත්තන්ත පාඨෙ. “තජ්ජො”ති තෙන ආරම්මණානං ආපාතා ගමනෙන ජාතො. “තජ්ජො”ති වා තදනුරූපොතිපි වදන්ති. “විඤ්ඤාණභාගස්සා”ති වක්ඛු ද්වාරික විඤ්ඤාණ කොට්ඨාසස්ස. “යතො”ති යස්මිං කාලෙ. කථං ආචජ්ජනෙන විනා නුප්පජ්ජතිති ආහ “සථෙ ආචජ්ජනෙනා”තිආදිං. “එත්ථ සියා”තිආදීසු. යථා පන නිරාවජ්ජනං හොති භින්නා රම්මණඤ්ඤි, එවං තථාති යොජනා.

“එකස්සපි”ති එකස්ස ආගන්තුක භවඤ්ඤාපි නත්ථි දොසො. මහාඅට්ඨකථායඤ්ච නත්ථි. අට්ඨසාලිනියං පන අත්ථියෙව. “සවිජ්චන්දනත්තා”ති එත්ථ අත්ථො සවිජ්චාරිකන්ති පදෙ වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො. “ඉතරෙ සඤ්චා”ති මහග්ගතලොකුත්තර ජවනානඤ්ච. කානි වි පරිත්තාරම්මණානිපි සමානානි. යදි තදාරම්මණු පනිස්ස යස්ස කාමභවඤ්ඤාපි අභාවතො තදාරම්මණානි රූපාරූප බ්‍රහ්මානං නුප්පජ්ජන්ති. එවං සති, වක්ඛුසොත ද්වාරික විත්තානිපි රූප බ්‍රහ්මානං නුප්පජ්ජෙය්‍යන්ති ආහ “වක්ඛු සොතවිඤ්ඤාණානි පනා”තිආදිං. “ඉන්ද්‍රියජ්ජවත්ති ආනුභාවතො”ති වක්ඛු වත්ථු සොතවත්ථු සඬබ්බානානං ඉන්ද්‍රිය වත්ථුනං රූප බ්‍රහ්ම සන්තානො පවත්තත්තා තෙසං පවත්ති ආනුභාවතො වක්ඛු සොතවිඤ්ඤාණානි රූපබ්‍රහ්මානං පවත්තත්තියෙ වාති දස්සෙතුං. “සම්පට්ඨිජන සන්තීරණානී”තිආදි වුත්තං. “විකප්පබලෙවා”ති කාමකුසලා කුසලානං විය විවිධෙන ආකාරෙන කප්පෙත්වා පකප්පෙත්වා ආරම්මණග්ගහසාමත්ථියෙවාසති. “අප්පනාපත්ත භාවනා කම්මවිසෙසෙ වා”ති එත්ථ අභිඤ්ඤා ජවනානි විය මහග්ගත විපාක ලොකුත්තර විපාකානි විය වාති වත්තබ්බං. “අට්ඨකථායං”ති පට්ඨිව සමුප්පාද විභවිගට්ඨකථායං. “විභාවනියං වුත්ත කාරණානී”ති අට්ඨකථාතො ආහරිත්වා විභාවනියං වුත්තානි ‘අජනකත්තා ජනක සමානත්තා භාවතො’තිආදීති කාරණානි.

140. ජවන නියමෙ. අට්ඨකථායම්පි ඡක්ඛත්තුං පවත්ති වුත්තා. යථාහ සවෙ පන බලවා රම්මණං ආපාතාගතං හොති. ක්‍රියමනොධාතුයා භවඤ්ඤා ආවට්ඨිතෙ වක්ඛුච්ඤ්ඤාණාදීනි උප්පජ්ජන්ති. ජවනට්ඨානෙ පන පට්මකාමාවචර කුසල විත්තං ජවනං හුත්වා ඡසත්තවාරෙ ජවිත්වා තදාරම්මණස්ස වාරං දෙතීති. “මුදුතර භාවෙනා”ති මාතුකුච්ඡිමහි ඨිතකාලෙවා සම්පති ජාතකාලෙ වා වත්ථුස්ස අතිමුදුභාවෙන. “කෙනවිඋපද්දුත භාවෙනා”ති බාල්හගෙලඤ්ඤජාතකාලෙ කෙනවි වාතපිත්තසෙම්භාදිනා උපද්දුත භාවෙන. “අප්පකොත්ථට භාවෙනා”ති තස්ස වෙවචනමත්තං. මන්දිභූතො වෙගො යෙසං තානි මන්දිභූත වෙගානි. “අසය්හ රූපෙහී”ති දුක්ඛමසභාවෙහි. අභිභූතානං සත්තානං. තඤ්ච බො වචනං පාකතික සත්තානං වසෙනෙව වුත්තං. න සත්තවිසෙසානං වසෙන. එවං සති, සත්තවිසෙසානං වසෙන කථං දට්ඨබ්බන්ති ආහ “යෙ පනා”තිආදිං. “උපරී”ති මරණුප්පත්තිට්ඨානෙ. “වුත්තඤ්ඤී”ති විසුද්ධි මග්ගෙ වුත්තමෙව. “යමකප්පාටිහාරියං”ති යුගලවත්ථුනං එකතො පවත්ත අවිජරිය කම්මං. “ද්වෙ කුමානඤ්ඤානී”ති උපෙක්ඛෙකග්ගතා කුමානඤ්ඤානි.

“යොගකම්මසිද්ධියා”ති භාවනානු යොගකම්මසිද්ධස්ස. ඉද්ධි විකුබ්බනං නාම ඉද්ධියා නානාකම්මකරණං. “සිද්ධියා එවා”ති සිජ්ඣ නත්ථාය එව. අත්තතො අනන්තරෙ එව උප්පන්නං එලං එතිස්සාති ආනන්තරිකප්ඵලා.

අනුදීපනීපාඨ

මග්ගවෙතනා. “ඉතී”ති තස්මා. “මන්දස්සා”ති මන්ද පුග්ගලස්ස. “තික්ඛස්සා”ති තික්ඛ පුග්ගලස්ස. තීණි ඵලචිත්තානි. “පයොගාහිසඬ්ඛාරස්සා”ති පට්මජ්ඣානතො පට්ඨාය සමථ විපස්සනායුගනන්ධජ්ජවත්ති සඬ්ඛාතස්ස පුබ්බජ්ජයොගාහිසඬ්ඛාරස්ස. “අකතාධිකාරස්සා”ති ආසන්නෙ පුරිමහවෙ අකත ඥානපරිකම්මස්ස පුග්ගලස්ස. සබ්බෙසම්පි ඵලට්ඨානං විණ්ණවසිභාවානෙව හොන්තීති යොජනා.

ජවනනියමොතිට්ඨිතො.

141. දුහෙතුකාදීසු. ජාති ද්විහෙතුකාදයො ඵව අධිජ්ජෙතාති චුත්තං “පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණ සහගතා”තිආදිං. “තෙසං ද්විත්තං පී”ති ද්විහෙතුකානම්පි අහෙතුකානම්පි. භූසොඤ්ඤාන මග්ගඵලානි වාරෙන්ති නිවාරෙන්තීති ආවරණානි. විපාකානි ච තානි ආවරණානි වාති විග්ගහො. “විපාකානී”ති අහෙතුක ද්විහෙතුක විපාකානි. තෙහි ගහිතජ්ජපටිසන්ධිකානං ඉමස්මිං භවෙඤ්ඤාන මග්ගඵලජ්ජපටිලාහො නාම නත්ථි. තෙනාහ “විපාකාවරණ සබ්භාවතො”තිආදිං. “තෙසං”ති දුග්ගති අහෙතුක පුග්ගලානං. පුග්ගලානන්ති චුත්තං හොති. න ලබ්භන්තීති සම්බන්ධො. “ඉතරෙසං”ති තතො අඤ්ඤාසං සුගති අහෙතුක පුග්ගලානං.

“ඵත්ථ සියා”තිආදීසු. දුග්ගති පරියාපන්නානඤ්ච අහෙතුකානං. “මූලභවඬ්ගෙ”තිආදිමහි පටිසන්ධි චිත්තං හුත්වා ආගතෙ මූලභවඬ්ගෙ. “යං කිඤ්චි”ති යං කිඤ්චි භවඬ්ගං. “චුච්චතෙ”ති විසජ්ජනා චුච්චතෙ. “සබ්බ අට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තො”ති අට්ඨසාලිනියං තාව විපාකුද්ධාරකථායං සොළසසු කාමාවචර කුසල විපාකෙසු අට්ඨන්තං අහෙතුක විපාකානං ඵව ආපායිකෙසු සත්තෙසු උජ්ජත්තිං දස්සෙති. න අට්ඨන්තං සහෙතුක විපාකානං. තථා පටිච්ච සමුප්පාදට්ඨ කථාසු ච විඤ්ඤාණ පදවණ්ණනාසු අඤ්ඤාසු ච අභිධම්මාවතාරාදීසුති ඵවං සබ්බට්ඨකථාසු පටික්ඛිත්තා නාම හොති. “යොගසා ධනීයත්තා”ති පයොගෙන සාධෙතබ්බත්තා. කුසලාකුසලානි හි වඬ්ඬෙතුං වා භාපෙතුං වා පයොගෙ කතෙ වඬ්ඬන්ති වෙව භායන්ති ව. ඤාණවිජ්ජයුත්තභූතං ගහෙතුං යුත්තං. කස්මා, අහෙතුකස්ස භවඬ්ගස්සාති චුත්තස්ස මූලභවඬ්ගස්ස අහෙතුකත්තා. “ද්විත්තම්පි අහෙතුකානං”ති දුග්ගති අහෙතුකානඤ්ච සුගති අහෙතුකානඤ්ච. “අපරෙපනා”තිආදි විභාවනියං ආගතො අපරෙ වාදො. චුත්තඤ්චි තත්ථ ‘අපරෙපන යථා අහෙතුකානං සහෙතුක තදාරම්මණං හොති, ඵවං ද්විහෙතුකානං තිහෙතුක තදාරම්මණංපී’ති වණ්ණෙත්ති. තෙසංමතානුරොධෙන ච ඉධපි ඤාණසම්පයුත්ත විපාකජ්ජපටික්ඛෙපො අහෙතුකෙයෙව සන්ධායාති වදන්තීති. තං පන විපාකුද්ධාරකථායං ‘ඵත්ථෙව ද්වාදස කමග්ගොපී’ති ව, ඵත්ථෙව දසකමග්ගොපී’ති ව ආගතෙහි න සමෙති. තත්ථ හි සොළසසුකුසලවිපාකෙසු ද්විහෙතුක කම්මනිබ්බත්තානං ද්විත්තං

ද්විභෙතුකාභෙතුක පුග්ගලානං චත්තාරි ඤාණසම්පයුත්ත විපාකානි වජ්ජේත්වා ද්වාදස කමග්ගො නාම භොති. පුන සෙසෙසු ද්වාදස විපාකෙසුපි අසඬ්ඛාරික කම්මනිබ්බත්තානං ද්වෙ ඤාණවිජ්ජයුත්ත සසඬ්ඛාරික විපාකානි, සසඬ්ඛාරික කම්මනිබ්බත්තානාද්ව ද්වෙ ඤාණවිජ්ජයුත්ත අසඬ්ඛාරික විපාකානි වජ්ජේත්වා දුතියත්ථෙර වාදෙ දසකමග්ගො නාම භොතීති. එත්ථ පන ද්වි භෙතුකොපි පුග්ගලො අධිකෙන ඡන්දෙන වා වීරියෙන වා චිත්තෙන වා යුත්තො පරියත්ති ධම්මං වා නානාවිජ්ජාසිජ්ජානි වා බහුං ගණ්භෙය්‍යා, සුභෙය්‍යා, ධාරෙය්‍යා, වාචෙය්‍යා, චිත්තෙය්‍යා. අථස්ස ඤාණසම්පයුත්ත ජවනං බහුලං සමුදා වරෙය්‍යා. තදා තස්ස නානාකම්මෙන ජවනානු රූපං ඤාණසම්පයුත්ත තදාරම්මණං න න සම්භවතීති චුත්තං. තං යුත්තං විය දිස්සතීති. “අට්ඨකථායං පිහි. ෧. චුත්තා”ති කථං චුත්තා. එතානි හි මනුස්සෙසු ව කාමාවචර දෙවෙසු ව පුඤ්ඤවත්තානං ද්විභෙතුකති භෙතුකානං පටිසන්ධිකාලෙ පටිසන්ධි හුත්වා විපච්චන්තීතිආදීනා චුත්තාති. තෙ පන තිවිධා, නවවිධාති සම්බන්ධො. “තෙසං තබ්භාවො”ති කුසලානං කුසලභාවො, අකුසලානං අකුසලභාවො. “සික්ඛන ධම්මයුත්තා”ති තිහි සික්ඛාහි පහාතබ්බානං කිලෙසානං අත්ථිතාය සික්ඛිතබ්බතා පකතියං ධීතාති අධිජ්ජායො. “භෙට්ඨිමානඤ්චා”ති භෙට්ඨිම ඵලානඤ්ච. යානියානිසකානි යථාසකං. “උපරිමානං”ති උපරිමානං පුග්ගලානං. “පරිනිට්ඨිත සික්ඛා කිච්චත්තා”ති සික්ඛා කිච්චං නාම කිලෙස ධම්මානං පහානත්ථාය එව භොතීති තෙසු සබ්බසො පභීනෙසු සික්ඛා කිච්චං පරිනිට්ඨිතං භොති. එවං පරිනිට්ඨිත සික්ඛා කිච්චත්තා. සුට්ඨු භබ්බොති සම්භවො. සම්භවොති විසෙසන පදමෙතන්ති ආහ “යථා සම්භවං”ති.

142. “එත්ථෙවො”ති එතස්මිං කාමලොකෙ එව. “තං තං පසාදරහිතානං”ති තෙනතෙන පසාදෙන රහිතානං. තස්මිං තස්මිං ද්වාරෙ උජ්ජන්තානි තං තං ද්වාරිකානි. චතුසට්ඨිවීථි විත්තානි. ද්වෙ චත්තාලීස වීථි විත්තානි. “බ්‍රහ්මලොකෙ වා”තිආදීසු. ඉදං අට්ඨකථා වචනං. යථාහ රූපභවෙ චතුත්තං විඤ්ඤාණානං, තථෙව පච්චයො. පචත්තෙ, නොපටිසන්ධියං. සොච බො කාමාවචරෙ අනිට්ඨ රූපදස්සන සද්දසවනවසෙන, බ්‍රහ්මලොකෙ පන අනිට්ඨා රූපාදයො නාම නත්ථි. තථා කාමාවචර දෙවලොකෙ පිති. තානි චත්තාරි විත්තානි. “තත්ථා”ති තස්මිං රූපලොකෙ. විභාවනිපායෙ. “ඉධා”ති ඉමස්මිං වචනෙ. “තං තං භූමි පරියාපන්නෙ”ති තිස්සං තිස්සං භූමියං පරියාපන්නෙ. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යං.

වීථිසඬ්ගහදීපනියාඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

5. වීථිමුත්තසඬගහඅනුදීපනා

143. වීථිමුත්තසඬගහෙ. “පවත්තිසඬගහං”ති විත්තුප්පාදානං පවත්තාකාරකථනසඬගහං. “පටිසන්ධියං”ති පටිසන්ධිකාලෙ. “තෙසං”ති විත්ත චෙතසිකානං. විභාවනිපාඨෙ. “තදාසන්නතායා”ති තායපටිසන්ධියා ආසන්නතාය. “තං ගහණෙන වා”ති සන්ධිග්ගහණෙන එව සන්ධිවචනෙන එව. “විසයප්පවත්ති නාමා”ති කම්ම කම්මනිමිත්තාදීනං විසයානං ද්වාරෙසු ආපාතා ගමන වසෙන පවත්ති නාම. “මරණුප්පත්තියං එව සිද්ධා”ති මරණුප්පත්තියං ජවනෙසු එව සිද්ධා. එතෙන මරණුප්පත්ති විධානං ජවනප්පධානං හොති, න චුතිප්පධානන්ති දීපෙති. න හි තස්මිං විධානෙ තස්සං චුතියං විසයප්පවත්ති වචනං නාම අත්ථි. ජවනෙසු එව අත්ථි. සා පන චුති තස්මිං භවෙ ආදිමහි පටිසන්ධි පවත්තියා සිද්ධාය සිජ්ඣති යෙවාති. “තෙසං”ති වීථිමුත්තානං. “භවත්ති”ති පාතුබ්භවත්ති. “තතො”ති අයතො. “ගන්තබ්බා”ති පටිසන්ධිග්ගහණවසෙන උපපජ්ජිතබ්බා. “ගච්ඡන්ති”ති පවත්තන්ති. “තිරො”ති තිරියතො. “අඤ්ජිතා”ති ගතා පවත්තා, ආයතා වා. “සමානජාතිතායා”ති තිරච්ඡාන ගතජාති වසෙන සමානජාති භාවෙන. “යුවත්ති”ති මිස්සි භවත්ති. “සුඛසමුස්සයතො”ති සුඛසමුදායතො. “දිබ්බන්ති”ති විජ්ජොතන්ති. “ඉති කත්වා”ති ඉති වචනත්ථං කත්වා උපරිදෙවා සුරාති චුච්චන්තිති යොජනා. “වෙපවිත්තිපහාරාදාදයො”ති වෙපවිත්ති අසුරින්ද පහාරාදඅසුරින්දාදිකෙ දෙවාසුරෙ. “සුරප්පටි පක්ඛා”ති තාවතිංසාදෙවප්පටිපක්ඛා. “සුරසදිසා”ති තාවතිංසාදෙව සදිසා. “වෙමානිකපෙතෙ”ති වෙමානික නාමකෙ පෙතෙ. “විනිපාතිකෙ”ති විනිපාතික නාමකෙ දුග්ගත දෙවජාතිකෙ. තෙසං පවත්ති උපරි ‘විනිපාතිකාසුරානඤ්චා’ති පදෙ ආවි භවිස්සති. “තෙපි”ති ලොකන්තරික නොරයික සත්තාපි. “කාලකඤ්චිකපෙතෙ”ති කාලකඤ්චික නාමකෙ පෙතෙ. එවං කථාවත්ථු පාළියං ආගතා වෙස්සභු ආදයො යමරාජානොපනාති සම්බන්ධො. වෙස්සභු ව නොත්ති ව සොමො ව යමො ව වෙස්සවණො ව ඉති ඉමෙ පෙත්ති රාජානො. “රජ්ජ”න්ති රාජභාවං රාජකීව්චං. යෙ ව යක්ඛරක්ඛසා නාම කරොන්තා විවරන්තිති සම්බන්ධො. “කුරුරකම්මකාරිනො”ති ලුද්දකම්මකාරිනො. “රෙවති විමානෙ”ති රෙවති විමාන වත්ථුමහි. “ඉතො”ති මනුස්ස ලොකතො, සුගතිභවතො වා. තෙහි යක්ඛ රක්ඛසා නාම භූමට්ඨකාපි සන්ති, ආකාසට්ඨකාපි. “නානාකම්මකාරණායො”ති ද්වන්තිංස විධානි කම්මකරණ කීව්චාති. තෙසමපි නිරයපාලානන්ති සම්බන්ධො. “තිස්සන්තං”ති තිස්සන්තං අපායභූමිතං. අපායභූමි.

උස්සිතො මනො එතෙසන්ති වා, උස්සන්තො මනො එතෙසන්ති වා, ද්විධාවිග්ගහො. “උස්සිතො”ති උග්ගතො. “උස්සන්තො”ති විපුලො. කස්මා තික්ඛතර විත්තා හොන්තිති චුත්තන්ති ආහ “පරිපුණ්ණානං”තිආදිං.

පුබ්බවාකොස අනන්ත චක්කවාලසාධාරණ වසෙන වුත්තත්තා පුන
 “ඉමස්මිං”තිආදී වුත්තං. වත්තබ්බං නත්ථි. ඉධෙව සබ්බඤ්ඤා බුද්ධාදීනං
 උප්පන්නතොති අධිප්පායො. “අධිග්ගණ්හන්ති”ති අධිකං කත්වා ගණ්හන්ති.
 “සුරා”ති පාපකල්‍යාණ කම්මෙසු සුරචිත්තා. “සතිමන්තො”ති විපුලස්සතිකා.
 “ඉධ බ්‍රහ්මවරියවාසො”ති ඉධෙව සික්ඛත්තයපුරණ සඬ්ඛාතස්ස
 බ්‍රහ්මවරියවාසස්ස අත්ථිතා. “මරියාදධම්මෙසු”ති ලොකචාරිත්ත ධම්මෙසු.
 “ධතරට්ඨො”ති ධතරට්ඨො මහාරාජා. එවං විරුළ්භකොතිආදීසු.
 “ගන්ධරුක්ඛාධි වත්ථා”ති ගන්ධරුක්ඛෙසු අප්ඤ්ඤාචුත්ථා. “කුම්භණ්ඩා”ති
 කුචුවචති පථවී. පථවි ගතානි රතනභණ්ඩානි යෙසං තෙති විග්ගහො.
 “දානවරක්ඛසා”ති දනුනාමදෙවධීතාය අපච්චන්ති අත්ථෙත දානව නාමකා
 රක්ඛසා. අවරුජ්ඣන්ති අන්තරායං කරොන්තිති අවරුද්ධකා.
 “විගච්ඡරුපො”ති විපන්නවණ්ණො. “නිභීතකම්මකතා”ති
 නිභීතානිපාපකම්මානි කත්වා ආගතා. කාවිගන්ධප්පියො ජායන්තිති
 සම්බන්ධො. යාගන්ධප්පියො ජොගිනීති ව වුවචන්ති, පුණ්ණානි ව වුවචන්තිති
 සම්බන්ධො. “අභිලක්ඛිතරත්තිසු”ති අභිඤ්ඤාතරත්තිසු. උපොසථරත්තිසුති
 වුත්තං හොති. “ගොවරජ්ජසුතකාලෙ”ති ගොවරත්ථාය විවරිතකාලෙ.
 “පුතිඅත්ථෙතා”ති විජ්ජොතනට්ඨෙත. වසුති ධනානි ධාරෙන්නීති වසුන්ධරා.
 වසුන්ධරා ව තෙ දෙව යක්ඛා වානි විග්ගහො. “නාගාත්ථෙව වුවචන්ති”ති
 පාළියං නාගෙසු සඬ්ගය්හන්තිති අධිප්පායො. “යා”ති යා භූමිමදෙවයක්ඛ
 ජාතියො. “යාසං”ති යාසං භූමිමදෙව යක්ඛජාතීනං. “කිලාපසුතවසෙනා”ති
 බොධිසත්තානඤ්ච බුද්ධානඤ්ච අච්ඡරිය ධම්මජාතකාලෙ උග්ගොසන
 කිලාකම්මවඩ්ඪනවසෙන. “යාසඤ්ච මන්තපදානී”ති යාසං නිග්ගහ
 පග්ගහපුප්පාදි වසෙන පවත්තානි මන්තපදානි. “තෙසු”ති + තෙසු චතුසු
 අවරුද්ධකෙසු. “කිලාසොණ්ඩවසෙනා”ති කිලාධුත්තවසෙන.
 “සාසසොණ්ඩවසෙනා”ති බාදනභුඤ්ජන ධුත්තවසෙන. සොණො වුවචති
 සුනබො. “සත්තෙ” තෙරගිකෙ වා පෙතෙවා. “කාමඤ්ච හොති”ති කිඤ්චාපි
 හොතීති අත්ථො. “නිබන්ධනොකාසො”ති නිච්චසම්බන්ධනොකාසො.
 “සමුදාගතෙසු”ති පරම්පරතො ආගතෙසු. “දෙවරාජට්ඨානෙසු”ති ඉමස්මිං
 චක්කවාලෙ තාවතිංසාභවනෙ දෙවරාජට්ඨානෙසුති අධිප්පායො. “පාළියං
 එවා”ති දීඝනිකායෙ ජනවසහසුත්තපාළියං එව. යච්ඡන්ති නියච්ඡන්ති එත්ථානි
 යාමො. “නියච්ඡන්ති”ති අඤ්ඤමඤ්ඤං ඉස්සාමච්ඡරිය මූලකෙහි
 කලහභණ්ඩනාදීහි විගච්ඡන්තිති අත්ථො. “තං සහවරිතත්තා”ති තෙන යාම
 නාමකෙන ඉස්සරදෙවකුලෙන නිච්චකාලං සහ පවත්තත්තා. “වසං
 වත්තෙන්ති”ති ඉච්ඡං පුරෙන්නීති වුත්තං හොති.

“පුරෙ”ති සම්මුඛට්ඨානෙ. තං පන යානං උච්චට්ඨානං නාම හොතීති ආහ
 “උච්චෙයානෙ”ති. “සහස්සො බ්‍රහ්මා”තිආදීසු අත්තතො සරීරොභාසෙන
 සහස්සං චක්කවාල ලොකං ඵරන්නො සහස්සොනාමාති අට්ඨකථායං

අනුදීපනීපාඨ

අධිප්පෙනං. කුලදෙවතායො නාම කුල පරම්පර පූජිත දෙවතායො නාම. “උපට්ඨහන්ති”ති යුත්තට්ඨානෙ දෙවචත්ථු දෙවමාලකානි කත්වා සමයෙ සමයෙ තත්ථ ගත්ත්වා ගන්ධමාලාදීහි පූජෙන්නි, චන්දන්නි, ථොමෙන්නි, වරං පත්ථෙන්නිති අත්ථො. “උපට්ඨකා එවසම්පජ්ජන්ති”ති උපට්ඨකමත්තාවහොන්තිති අධිප්පායො. “කස්සව්”ති කස්සව් හෙට්ඨිමස්ස. “තත්ථා”ති තාසු බ්‍රහ්මභූමීසු. පුන “තත්ථා”ති තස්මිං දුතියතලෙ. “ආහා”ති සරීරාහා. නිව්ඡරන්ති අභිගපච්චඩ්ගෙහි නිග්ගච්ජන්ති. “අවල සණ්ඨිතා”ති දුතිය තලෙ විය වලිතා න හොති. අථ ඛො අවල සණ්ඨිතා. “තෙසං”ති තෙසංවාදිතං පාඨෙ. බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජාතිආදිකං නාමං නසිද්ධංති යොජනා. “ඉඤ්ජනජාතිකෙහි”ති වලනජාතිකෙහි. “හෙට්ඨිමතලානං ඉඤ්ජිතං පුඤ්ඤජ්ඵලං අත්ථිති සම්බන්ධො. “ආනෙඤ්ජ ජාතිකෙනා”ති අවලනජාතිකෙන උපෙක්ඛාක්ඛානෙන නිබ්බත්තානං චතුත්ථතලානං. “කෙනචි අන්තරායෙනා”ති තෙජොසංවට්ටාදිකෙන අන්තරායෙන. “එත්ථපි”ති එතස්මිං චතුත්ථතලෙපි. “ආයු වෙමත්තතායා”ති ආයුජ්ජමාණනානත්තස්ස. “ඔළාරිකානං”ති ඉදං පකතියා ඔළාරික සභාවතාය වුත්තං. න සුමුමානං අත්ථිතාය. නත්ථි විහඤ්ඤානං එතෙසන්ති අවිහා. කිං විහඤ්ඤානං නාමාති ආහ “සමථවිපස්සනා කම්මෙසු අවිජ්ජාරිකතා පත්ති”ති. විත්තස්ස අවිජ්ජාරතා පජ්ජනං නාම නත්ථිති වුත්තං හොති. “පසාද දිබ්බ ධම්ම පඤ්ඤා චක්ඛුහි”ති ‘පසාද චක්ඛු, දිබ්බචක්ඛු, ධම්මචක්ඛු, පඤ්ඤා චක්ඛු, හි. තත්ථ පසාදචක්ඛු එව ඉධ දිබ්බචක්ඛුතිපි වුච්චති. “ධම්ම චක්ඛු”ති හෙට්ඨිමමග්ගඤ්ඤාණං. “පඤ්ඤා චක්ඛු”ති විපස්සනා ඤාණපච්චවෙක්ඛනාඤාණෙහි සද්ධිං අවසෙසං සබ්බඤ්ඤාණං. “රූපිනං සත්තානං”ති රූපකායචන්තානං සත්තානං. “කනිට්ඨභාවො”ති අජ්ජතරභාවො. “අනාගාමිමග්ගට්ඨස්සපි පටික්ඛෙපො”ති සකදාගාමිභාවෙයත්වා භාවෙන්තස්සෙව අනාගාමිමග්ගො උජ්ජජ්ජති. නො අඤ්ඤාති ආහ “සකදාගාමිනං පටික්ඛෙපෙනා”තිආදිං.

භූමිචතුක්කං නිට්ඨිතං.

144. භවන්තරො ඔක්කමන්ති එතායාති ඔක්කන්තිති පියුජ්ජති. “සොතරහිතො”ති පසාදසොතරහිතො. එවං සෙසෙසුපි. “ආසිත්තකාදිභාවෙනා”ති ආසිත්තකපණ්ඩකාදි භාවෙන. “ද්විහි ඛාඤ්ජනෙහි”ති ද්විහි නිමිත්තෙනි. “විබච්ඡවචනො”ති විපන්නචචනො. “චත්ථු විපන්නස්සා”ති එත්ථ “චත්ථු”ති සම්භාර චක්ඛු වුච්චති. තස්ස ආදිතො පට්ඨාය විපන්නත්තා තෙන සමන්තාගතො පුග්ගලො චත්ථුවිපන්නොති වුච්චති. “තස්ස තස්සා”ති චක්ඛුසො තාදිකස්ස. “පසුතියං යෙවා”ති විජායමානකාලෙයෙව. “පඤ්ඤාවෙයාත්තියභාවස්සා”ති එත්ථ ඛාත්තස්ස භාවො වෙයාත්තියං. “ඛාත්තස්සා”ති ඵරණඤ්ඤාණස්ස පුග්ගලස්ස. පඤ්ඤා සඬ්ඛාතං වෙයාත්තියං අස්සාති විග්ගහො. ද්විහෙතුක තිහෙතුකානංපි න සක්කා

නියමෙතැන් සම්බන්ධයෙන්. කථා න සක්කාති ආහ ‘මාතුකුච්ඡම්භි විපත්ති නාම නත්ථි’ති. කතමෙසං විපත්තිති. උප්පන්නානම්පි චක්ඛු සොතානං විපත්ති. කෙනකාරණෙන විපත්තිති. පරුපක්කමෙනවා මාතුයා විසම පයොගෙන වා නානාබාධෙන වා විපත්තිති යොජනා. ධාතුපාඨෙ යක්ඛ පුජායංති පඨිතත්තා ‘පුජනීයට්ඨෙතා’ති වුත්තං. එතෙන යක්ඛිතබ්බා පුජිතබ්බා යක්ඛාති දස්සෙති. යෙ පන කිච්ඡජීවිකපත්තා විවරන්ති, තෙ භූමස්සිතා නාම භොන්තිති යොජනා. ‘භූමස්සිතා’ති පාඨෙ භූමියං සිතා නිස්සිතාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං. ‘පුඤ්ඤනිබ්බත්තස්සා’ති ආදි වුත්තං. ‘විරූපා හුත්වා’ති තෙ වණ්ණතොපි දුබ්බණ්ණා භොන්ති. සණ්ඨානතොපි දුස්සණ්ඨානා. ජීවිකතොපි කිච්ඡජීවිකාති ආදිතා විපන්තරූපා හුත්වා. ‘විවසා හුත්වා නිපතන්ති’ති විනිපාතිකාතිපි වදන්ති. විවසාති ව අත්තනො වසෙන ඉච්ඡාය විනාති අත්ථො. ‘විචිත්තට්ඨානෙසු’ති ජනවිචිත්තෙසු ඨානෙසු. පරියෙසිත්වා වා ජීවිතං කප්පෙත්ති. පිළෙත්වා වා ජීවිතං කප්පෙත්ති. තාසෙත්වා පිළෙත්වා වා ජීවිතං කප්පෙත්තිති යොජනා. ‘වෙමානිකපෙතාපි’ති අත්තනො පුඤ්ඤනිබ්බත්තං දිබ්බවිමානං යෙසං අත්ථි, තෙ වෙමානිකා. තෙ පන පුඤ්ඤාපුඤ්ඤමිස්සක කම්මෙන නිබ්බත්තත්තා කෙවි දිවා දිබ්බසුඛං අනුභවන්ති, රත්තිං පෙතදුක්ඛං. කෙවි රත්තිං දිබ්බසුඛං අනුභවන්ති, දිවා පෙතදුක්ඛන්ති. පරෙහි දත්තං දින්නං පුඤ්ඤප්ඵලං උපනිස්සාය ජීවන්තිති පරදත්තුපජීවිතො. ‘පරෙහි දින්නං පුඤ්ඤප්ඵලං’ති ඤාතකෙහි පුඤ්ඤං කත්වා ඉදං මෙ පුඤ්ඤං පෙතානං කාලඤ්ඤානං ඤාතීනං දෙධිති එවං දින්නං පුඤ්ඤප්ඵලං. ‘සකලචක්කවාළපරියාපන්නා එකභූමකා’ති යථා තාවතිංසාභූමි නාම සබ්බ චක්කවාළෙසුපි අත්ථි. සබ්බාපි දිබ්බෙන වස්සසහස්සෙන එකආයු පරිච්ඡේදො භොති. ඉමස්මිං චක්කවාළෙ වත්තබ්බං නත්ථි. න තථා නිරයෙසු වා තිරච්ඡාන යොනියං වා පෙත්තිවිසයෙවා අසුරකායෙවා මනුස්සෙසුවා භූමිමදෙවෙසු වා එකපරිච්ඡේදො නාම අත්ථි. චතුත්තං අපායානං ආයුප්පමාණ ගණනාය නියමො නත්ථිති වුත්තං, න නු ඛුන්ත සංයුත්තෙ කොකාලිකං හික්ඛුං ආරබ්භ භගවතා වුත්තො දසන්නං නිරයානං විසුං විසුං අත්ථිති. සච්චං අත්ථි. තෙ පන දසනිරයා අවිචිතිරයෙ පරියාපන්නා හුත්වා තස්ස පදෙසමත්තා භොන්ති. න තෙහි පදෙසමත්තෙහි සකලො අවිචිතිරයො නියතායු පරිමාණොති සක්කා චත්තුං. අපි ව සොපි තෙසං ආයුපරිච්ඡේදො අවිචිභූමියා නියාමෙන සිද්ධො න භොති. තෙන තෙන කම්මච්ඡේදෙනෙව සිද්ධො. තස්මා යං වුත්තං ‘තත්ථ යෙභූයෙයන කම්මප්පමාණත්තා’ති, තං සු වුත්තං භොති. තෙනාහ ‘තත්ථ නිරයෙසු’ති ආදිං. ‘එවං සන්තෙ’ති න ඉතර දීපවාසීනං ආයුකප්පස්ස ආරොහණඤ්ච ඔරොහණඤ්ච අත්ථිති වුත්තෙ සතීති අත්ථො. සමාවාරො නාම දසසුචරිතාති. විසමාවාරො නාම දසදුච්චරිතාති. තෙසං නිස්සන්දභූතා සම්පත්තිවිපත්තියොති සම්බන්ධො. ‘තෙසං පි’ති ඉතර දීපවාසීනංපි. සො එවපරිච්ඡේදොති ආපජ්ජති. න ව සක්කා තථා භවිතුං. ආදිකප්පකාලෙ සබ්බෙසම්පි චතුදීප වාසීනං

අනුදීපනීපාඨ

අසඬිබොයායායුක්තා සම්භවතොති. අථ ඉතරදීපවාසීනම්පි ආයුකප්පස්ස ආරොහණං ඔරොහණඤ්ච අත්ථි. එවං සති, එතරහිපි තෙසං ආයුකප්පො ජම්බුදීපවාසීනං. ආයුකප්පෙන එකගතිකො සියාති වොදනා. නිස්සන්දමත්තත්තාතිආදි පරිහාරො. නත්ථි ඉදං මම ඉදං මමාති පවත්තා පාටිපුග්ගලිකතණ්හා එතෙසන්ති “අමමා”. “අපරිග්ගහා”ති පුත්තදාරාදිපරිග්ගහරහිතා. “උපරිමෙ වාතුමහාරාජිකෙ”ති ආකාසට්ඨකවාතුමහාරාජිකෙ. දිවෙ දෙවලොකෙ සිද්ධාති දිබ්බාති. “යාව නිමිරාජකාලා”ති යාව අමිහාකං බොධිසත්තභූතස්ස නිමිරඤ්ඤො උප්පන්නකාලා. කස්ස පබ්බද්ධො පුරිමෙ අන්තරකප්පෙ උප්පන්නො. නිමිරාජා පන ඉමස්මි. අන්තර කප්පෙ උප්පන්නො. “මනුස්ස ලොකෙහි පඤ්ඤාසවස්සාති වාතුමහාරාජිකෙ එකොදිබ්බරත්තිදිවො හොති”තිආදි අහිධම්මෙ ධම්ම හදය විහඬිගෙ ආගතනයෙන වුත්තො. චතුග්ගුණවචනෙ. “උපරිමානං”ති උපරිමානං දෙවානං. එකං වස්සසහස්සං ආයුප්පමාණං හොතීති සම්බන්ධො. “ද්වෙ”ති ද්වෙ වස්සසහස්සාති. “අට්ඨා”ති අට්ඨවස්සසහස්සාති. “හෙට්ඨිමානං”ති හෙට්ඨිමානං දෙවානං. “උපරිමානං”ති උපරිමානං දෙවානං. යාමෙ එකො රත්තිදිවොතිආදිනා යොජෙතබ්බං. “චත්තාරි”ති මනුස්සලොකෙ චත්තාරි වස්සසතාති. එවං සෙසෙසු. “ආදිඅන්ත දස්සනවසෙනා”ති වාතුමහාරාජිකෙ මනුස්සවස්සගණනා දස්සනං ආදිදස්සනං නාම. ඉදාති වසවත්තියං මනුස්සවස්සගණනා දස්සනං අන්ත දස්සනං නාම.

න අතිදුබ්බලංති නාතිදුබ්බලං. “තං”ති තං අවිතක්ක අවිචාරමත්තක්කානං. “භූමන්තරෙ”ති පථමජ්ඣානභූමිතො අඤ්ඤිස්සං දුතියජ්ඣානභූමියං. කප්පවචනෙ. කප්පියති වස්ස, උතු, මාස, පක්ඛ, රත්ති, දිවා, දිවසෙන පරිච්ඡිජ්ජියතීති කප්පො. කප්පියන්ති වා නානාධම්මප්පවත්තියො අතීතා දිවසෙන පරිච්ඡිජ්ජියන්ති එතෙනාති කප්පො. කාලො. මහන්තො කප්පොති මහාකප්පො. වස්සානං සතභාගෙහිපි සහස්සභාගෙහිපි සතසහස්සභාගෙහිපි සඬ්ඛාතුං අසක්කුණෙය්‍යාති අසඬිබොයෙය්‍යා. එකස්ස අසඬිබොයාස්ස අන්තරෙ දිස්සමානො කප්පො අන්තරකප්පො. සත්තානං නානාආයුපරිච්ඡෙදො ආයුකප්පො. සො පන මනුස්සානං දසවස්සායුක්තකාලෙ දසවස්සෙන පරිච්ඡින්නො. නෙවසඤ්ඤා දෙවානං නිව්චකාලං චතුරාසීති කප්පසහස්සෙහි පරිච්ඡින්නො. අන්තරකප්පො නාම වුළකප්පා වුව්චන්තීති සම්බන්ධො. වීසතිප්පහෙදා වුළකප්පා වුව්චන්තීති කෙච්චිදන්තීතිආදිනා යොජනා. “යෙ”ති යෙ චතුසට්ඨියාදිහෙදා අන්තරකප්පා. “යථාචිතට්ඨං”ති චිතට්ඨප්පකාරෙන චිතට්ඨප්පකතියා. වඩ්ඪමානො කප්පො විචට්ටො. “යථාචිචට්ටං”ති විචට්ටප්පකාරෙන විචට්ටප්පකතියා. අච්චයෙන අතික්කමනෙන. හරණෙන අපනයනෙන. “තත්ථා”ති තස්මිං කප්පවචනෙ. අට්ඨකථායං වුත්තත්තාති සම්බන්ධො. “තෙජෙනා”ති අග්ගිනා. “සංවට්ටති”ති විනස්සති තදා. “හෙට්ඨා”ති හෙට්ඨාලොකො. “චතුසට්ඨිචාරෙසු”ති නිද්ධාරණ භූමිමච්චනං.

ගාථාසූ. “සත්තසත්තග්ගිනාවාරා”ති සත්තසත්තවාරා අග්ගිනා විනස්සන්ති. අථවා, භූමිමත්ථෙ පච්චත්තවචනං. සත්තසුසත්තසුචාරෙසු ලොකො අග්ගිනා විනස්සන්ති යොජනා. තෙනාහ “අට්ඨමෙ අට්ඨමෙ”ති. “දකා”ති උදකෙන. අට්ඨමෙ අට්ඨමෙවාරෙ ලොකො දකෙන විනස්සන්ති යොජනා. යදා චතුසට්ඨිවාරා පුණ්ණා, තදා එකො වායුචාරො සියා. තත්ථ “තදා”ති තස්මිං චතුසට්ඨිවාරෙ. “විචට්ටමානං”ති සණ්ඨහමානං. “විචට්ටති”ති සණ්ඨහති. “සංචට්ටමානං”ති විනස්සමානං. “සංචට්ටති”ති විනස්සති. “ද්වෙ අසඬ්ඛොය්‍යානී”ති අඬ්ඬද්වයං එකං අසඬ්ඛොය්‍යානීති කත්වා උපචාරෙන චුත්තං. යථාතං-ආහස්සරාතං අට්ඨකප්පානීති. “උපඬ්ඬෙනා”ති උදකවාරෙ හෙට්ඨිමභූමීසු උදකෙන විනස්සමානාසු දුතීයජ්ඣානභූමි න තාව විනස්සති. සංචට්ටකප්පෙපි විරකාලං තිට්ඨතෙයෙව. ඉදං සන්ධාය චුත්තං. සබ්බඤ්ඤාචෙන ලබ්භමානත්තා චුත්තං. අසඬ්ඛොය්‍යකප්පං සන්ධාය චුත්තන්ති. ඉදමෙව පමාණන්ති.

පටිසන්ධිචතුක්කං නිට්ඨිතං.

145. කම්මචතුක්කෙ. “ජනෙතී”ති අජනිතං ජනෙති. පාතුභාවෙති. “උපත්ථම්භතී”ති ජනිතං උපත්ථම්භති. විරට්ඨිතිකං කරොති. “උපපිළෙතී”ති ජනිතං උපපිළෙති, පරිභාපෙති. “උපසාතෙතී”ති උපචින්නදති. “කටත්තා රූපානං”ති කටත්තානාමකානං කම්මජරූපානං. “කම්මපථපත්තාවා”ති එත්ථ පටිසන්ධිජනෙන සති, සබ්බමිපි කම්මං කම්මපථපත්තං නාම භොතීති දට්ඨබ්බං. විපච්චිත්ථාති විපක්කං. විපක්කං විපාකං යෙසන්ති විපක්ක විපාකා. උපත්ථම්භමානා පචත්තති. සයංපි පච්චයලාභෙ සතීති අධිප්පායො. “අලද්දොකාසස්සා”ති ඉදං නිදස්සන මත්තං. ලද්දොකාසස්සපි උපත්ථම්භනං නාම ඉච්ඡිතබ්බමෙව. අඤ්ඤං අකුසලකම්මං ඔකාසං ලභතීති යොජනා. “වායං”ති වෙ අයං. “කාලඬ්ඬකරියා”ති කාලංකරෙය්‍ය. “අස්සා”ති ඉමස්ස පුග්ගලස්ස. “පසාදිතං”ති පසන්නං. “පදුසිතං”ති පදුට්ඨං. පුබ්බෙ ‘මරණාසන්න කාලෙ’ති චුත්තත්තා ඉධ ‘පචත්තිකාලෙපි’ති චුත්තං. “එතං”ති කම්මන්තරස්ස උපත්ථම්භනං. “ජීවිතපරික්ඛාරො”ති ජීවිතපරිවාරෙ පච්චයෙ. “සමුදානෙත්වා”ති සමාහ රිත්වා. “එත්ථා”ති උපත්ථම්භක කම්මට්ඨානෙ. ඛන්ධසන්නානස්ස උපබුහනන්ති සම්බන්ධො. “චුත්තනෙයනා”ති ‘ජීවිතන්තරායෙ අපනෙත්වා’තිආදිනා චුත්තනෙයන. ඛන්ධසන්නානස්ස විරතරජ්ජවත්තින්ති සම්බන්ධො. “චුත්තජ්ජකාරා”ති ‘විපච්චිතුං අලද්දොකාසාවා විපක්ක විපාකා වා සබ්බාපි කුසලා කුසල වෙතනා’ති එවං චුත්තජ්ජකාරා. “දුබ්බලතරං කත්වා වා විබාධමානා”ති උපපිළක කම්මකිච්චං චුත්තං. “ජනක කම්මස්ස දුබ්බල ආයුහනකාලෙ”ති සමුච්චයනකාලෙ. “විහන සාමත්ථියං”ති විනාසිතසත්තිකං. “මහෙසක්ඛෙසු”ති මහානුභාවෙසු. “උපත්ථම්භකම්පි තබ්බිපරියායෙන වෙදිතබ්බං”ති උපපිළක කම්මතො

අනුදීපනීපාඨ

විපරියායෙන වෙදිතබ්බං. ‘උපරිභූමි නිබ්බත්තකම්පි සමානං හෙට්ඨාභූමියං නිබ්බත්තෙති’ති ආදීසු ‘හෙට්ඨාභූමි නිබ්බත්තකම්පි සමානං උපරිභූමියං නිබ්බත්තෙති’ති ආදීනා වත්තබ්බන්ති අධිප්පායො. අජාතසත්තුරාජවත්ථුම්භි තස්ස රඤ්ඤො පිතුසාතකම්මං මහාඅවිචිතිරයෙ නිබ්බත්තනකම්පි සමානං පච්ඡා බුද්ධු පට්ඨාන කම්මෙන බාධීයමානං විහතසාමන්ථීයං හුත්වා තං උස්සදනිරයෙ නිබ්බත්තෙති. බන්ධසන්තානස්ස විබාධනං නාම සත්තස්ස දුක්ඛුප්පත්ති කරණන්ති සම්බන්ධො. කථං ගොමහිංසාදීනං පුත්තදාරඤ්ඤාතිමිත්තානඤ්ච විපත්තිකරණං තස්ස සත්තස්ස උපපිළක කම්මකිව්චං භවෙය්‍ය. අඤ්ඤාහි සො පුග්ගලො, අඤ්ඤෙ ගොමහිංසාදෙයො. න ච අඤ්ඤෙන කතං කම්මං අඤ්ඤෙසං සත්තානං දුක්ඛුප්පත්තිං වා සුඛුප්පත්තිං වා කරෙය්‍යාති වොදනා. දුට්ඨන්ති ආදීනා තං විස්සජ්ජෙති. ආනන්ද සෙට්ඨිවත්ථුම්භි. සොසෙට්ඨි මහාමච්ඡරියො අහොසි. අඤ්ඤෙපි දානං දෙන්තෙ නීවාරෙසි. සො තතො චචිත්වා එකස්මිං ගාමකෙ එකිස්සා ඉත්ථීයාකුච්ඡිමිහි ජාතො. තස්ස ජාතකාලතො පට්ඨාය තස්ස පාපකම්මෙන මාතරං ආදිං කත්වා සකලගාමිකානං ජනානං දුක්ඛුප්පත්ති හොතීති ධම්මපද අට්ඨකථායං වුත්තං. තස්මා නිස්සන්දඵලවසෙන අඤ්ඤෙන කතං කම්මං අඤ්ඤෙසං සත්තානං දුක්ඛුප්පත්තිං වා සුඛුප්පත්තිං වා කරොති යෙවාති දට්ඨබ්බං. [“කම්මජසන්තති සීසෙසු”ති පටිසන්ධිකාලතො පට්ඨාය උප්පන්නා එකෙකා කම්මජරූපසන්තති නාම අත්ථී. සා පච්ඡා අපරාපරං තාදිසාය කම්මජරූපසන්තති යා පවත්තත්ථාය සීසභූතත්තා සන්තති සීසන්ති වුච්චති. යං කිඤ්චි එකං වාකම්මජසන්තති සීසං. ද්වෙ වාකම්මජසන්තති සීසාති]. විසුද්ධිමග්ගපාඨෙ. “තදෙවා”ති තං උපසාතක කම්මමෙව. “ඉධ වා”ති ඉමස්මිං අභිධම්මත්ථසඬිගහෙ. “ඉමස්ස පි”ති ඉමස්ස උපසාතක කම්මස්සපි. දුට්ඨගාමණි රඤ්ඤො වත්ථුම්භි ච සොණත්ථෙර පිතුතො වත්ථුම්භි ච තෙසං මරණාසන්නකාලෙ පථමං දුග්ගති නිමිත්තාති උපට්ඨහන්ති. පච්ඡා රඤ්ඤො එකං පුබ්බකතං කල්‍යාණ කම්මං අනුස්සරන්තස්ස ථෙරපිතු ච තඬිබ්බෙණ එව එකං කල්‍යාණ කම්මං කරොන්තස්ස තාති දුග්ගති නිමිත්තාති අත්තරධායන්ති. සග්ගතිමිත්තාති පාතුබ්භවන්ති. උහොපි චචිත්වා සග්ගෙ නිබ්බත්තන්තීති. කුසලා කුසල කම්මානං බයං කරොතීති කුසලා කුසල කම්මක්ඛයකරො. “ආයු කම්මෙසු විජ්ජමානෙසු”ති තස්ස සත්තස්ස ආයු පරිච්ඡෙදො ච පරියන්ත ගතො න හොති, කම්මානුභාවො ච පරික්ඛිණො න හොති. එවං ආයු කම්මෙසු විජ්ජමානෙසු. “අපරාධ කම්මස්සා”ති මාතාපිතුසුවා ධම්මිකසමණ බ්‍රාහ්මණෙසු වා අපරජ්ඣනවසෙන කතස්ස අපරාධකම්මස්ස. “සො පනා”ති මජ්ඣිමට්ඨකථාවාදො පන. “අරුච්චමානො වියා”ති අනිච්ඡියමානොවිය. “සො”ති මජ්ඣිමට්ඨකථා වාදො. “තත්ථ පනා”ති මජ්ඣිමට්ඨකථායං පන. “සබ්බඤ්චෙනං”ති සබ්බඤ්ච එතං සුත්තවචනං, වසෙන වුත්තන්ති සම්බන්ධො. අනිච්ඡන්තෙහි ටිකා වරියෙහි. “විපාකං පටිඉච්ඡිතබ්බො”ති විපාකං පටිච්ච ඉච්ඡි තබ්බො. එත්ථ “විපාකං”ති කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධ සන්තානං වුච්චති. තස්ස ජනකං කම්මං

ජනක කම්මන්ති වුවවති. තස්සෙව ඛන්ධසන්තානස්ස උපත්ථම්භකං තස්සෙව උපපිළකං තස්සෙව උපසාතකං කම්මං උපසාතක කම්මන්ති වුවවතිති අධිප්පායො. “සාකෙත පඤ්ඤෙ”ති විපාකුද්ධාරෙ ආගතෙ සාකෙත පඤ්ඤෙ. ධම්මදින්නාය නාම උග්ගසෙන රඤ්ඤො දෙවියා වත්ථුම්භි සාදෙවී පුබ්බෙ එකං අජං සාතෙසි, තෙන කම්මෙන අපායෙසු පතිත්වා පච්ඡා පවත්ති විපාකවසෙන බහුසු භවෙසු අපසරීරෙ ලොමගණනාමත්තං අත්තනො සීසවිජ්ජෙන දුක්ඛං අනුභොසීති. “සා පනා”ති සා එකා පාණාතිපාත වෙනනා පන. මහාමොග්ගලාන වත්ථු නාම පඤ්චසත වොරානං ථෙරස්ස සාත න වත්ථු. ථෙරොහි අත්තනා පුබ්බකතෙන උපවිජ්ජක කම්මෙන වොරසාතනං ලභිත්වා පරිනිබ්බුතො. සාමාවතීදෙවී ව වග්ගුමුදානදිතීරවාසීනො පඤ්චසත භික්ඛු ව අත්තනො පුබ්බකතෙහි උපවිජ්ජක කම්මෙහි තාදිසං පරුපක්කමං ලභිත්වා සග්ගෙසු නිබ්බත්තා. දුස්සීමාරො නාම කකුසන්ධ බුද්ධකාලෙ මාරදෙව පුත්තො වුවවති. කලාබුරාජානාම ඛන්ති වාදිතා පසස්ස සාතකො වුවවති. තෙ පන තඨ්ඨණෙ අත්තනා කතෙන උපවිජ්ජක කම්මෙන තඨ්ඨණෙ එව වටිත්වා අවිච්ඡිති නිබ්බත්තා. තත්ථ පුරිම වත්ථුසු උපවිජ්ජක කම්මං උපවිජ්ජන්දන මත්තං කරොති. න අත්තනො විපාකං දෙති. පච්ඡිමවත්ථුසු පන උපවිජ්ජන්දනඤ්ච කරොති, විපාකඤ්ච දෙතිති. විභාවනිපායෙ. “උපවිජ්ජන පුබ්බකං”ති උපවිජ්ජන පුබ්බකං විපාකං ජනෙතීති යොජනා. කම්මන්තරස්ස විපාකං උපවිජ්ජන්දිත්වාප අත්තනො විපාකං ජනෙතීති අධිප්පායො. තත්ථ “අත්තනො විපාකං ජනෙති”ති ඉධ කදාපි ජනෙති, කදාපි න ජනෙතීති එවං විභාගස්ස අකතත්තා “තං න සුන්දරං”ති වුත්තං. තෙනාහ “ඉධ පුබ්බකතෙනා”තිආදිං. “අට්ඨකථාසුයෙව ආගතත්තා”ති තෙසු වත්ථුසු තෙජනා උපවිජ්ජක කම්මෙන මරන්තීති එවං වත්වා ආගතත්තා. විපාකං නිබ්බත්තෙතීති විපාක නිබ්බත්තකං. තස්ස භාවො විපාක නිබ්බත්තකත්තං. විපාක නිබ්බත්තකත්තස්ස අභාවොති විග්ගහො.

ජනකවතුක්කං නිට්ඨිතං.

136. “නිකන්ති බලෙන වා පටිබාහියමානං විපාකං න දෙති”ති ඤානලාභිනො හුත්වාපි මරණකාලෙ උප්පජ්ජිතුං නිකන්තියා සති, තං ඤානං විපාකං න දෙතිති අධිප්පායො. “එකස්සා”ති එකස්ස පුග්ගලස්ස. “තෙසං”ති මහග්ගකම්ම ආනන්තරිය කම්මානං. අන්තිම ජවනවිටියං කතං නාම වත්ථු දුබ්බලත්තා සයම්පි දුබ්බලං හොති. පටිසන්ධිං න ජනෙති. තෙනාහ “අන්තිම ජවනවිටීනො පුබ්බභාගෙ ආසන්නෙ කතං”ති. ඉදඤ්ච කම්මසාමඤ්ඤ වසෙන වුත්තං. කම්මවිසෙසෙ පන සති, න දෙතිති න වත්තබ්බන්ති දස්සෙතුං. “මච්ඡාදිට්ඨිකම්මං පනා”තිආදි වුත්තං. කතං ආසන්න කම්මං නාමාති ගහෙතබ්බන්ති යොජනා. පාළිපායෙ. අස්සපුග්ගලස්ස මරණකාලෙවා සම්මාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නා, මච්ඡාදිට්ඨි සමත්තා සමාදින්නාති යොජනා.

අනුදීපනීපාඨ

පරතො පරිපුණ්ණං ආගමිස්සති. සොමනස්ස ජනකං පරවෙනනා පවත්තිවසෙන. සන්තාප ජනකං කුක්කුචවිජ්ජපටිසාරජ්ජවත්තිවසෙන. ඉදං ගරුක චතුක්කං නාම අනන්තරෙ භවෙ විපච්චනකානං කම්මානං වසෙන චුත්තන්ති ආහ “උපපජ්ජවෙදනීය කම්මානි එවා”ති. කම්මං නාම කුසලං වා හොතු, අකුසලං වා. පුනස්සුතං ලද්ධා සෙවනෙ සති, විපාකං දෙති. අසති න දෙති. කාමාවචරස්ස කුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං උජ්ජන්තං හොති චක්ඛු විඤ්ඤාණන්ති ව, අකුසලස්ස කම්මස්ස කතත්තා උපචිතත්තා විපාකං උජ්ජන්තං හොති චක්ඛු විඤ්ඤාණන්ති ව, පාළියං චුත්තං. එත්ථෙති කතත්තාති චත්වා පුන උපචිතත්තාති වචනං පුනස්සුතං වඩ්ඪනසඩ්ධාතෙ ආසෙවනෙ සති එව විපාකං දෙතීති ඤාපෙති. තස්මා කතමත්ත කම්මත්තා කටත්තා කම්මං නාමාති චුත්තෙපි අනන්තරභවෙ විපච්චනක කම්මස්සෙව ඉධ අධිජ්ජෙතත්තා පුනස්සුතං ලද්ධා සෙවනමෙව ඉධ ගහෙතඛිබ්බන්ති දස්සෙතුං අට්ඨකථායං “පුනස්සුතං ලද්ධාසෙවනං”ති චුත්තං.

“එවඤ්ච කත්වා”තිආදීසු. “යත්ථ තං පුබ්බකතං කම්මන්ති ආගතං”ති යස්මිං අට්ඨකථා පදෙසෙ තං කටත්තා කම්මං පුබ්බකතං කම්මන්ති ආගතං. “කස්මා ඉධා”තිආදීසු. “ඉධා”ති ඉමස්මිං අභිධම්මත්ථ සඩ්ධගහෙ. පාළියං. යං ගරුකං, තං විපාකං දෙති. තස්මිං අසති, යං බහුලං. තස්මිං අසති, යං ආසන්නං. තස්මිං අසති, යං කටත්තා වා පන කම්මං, තං විපාකං දෙතීති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යාං.

සුත්තන්තපාඨෙ. සුඛවෙදනං ජනෙතීති සුඛවෙදනීයං. “සමත්තා”ති සුට්ඨගතිතා. “සමාදින්නා”ති තදත්ථවිචරණං. “පරියත්තං”ති සමත්ථං. තම්බදාධිකස්ස යාවජීවං බහුති පාපකම්මානි ආචිණ්ණානි. මරණ දිවසෙ පන සාරිපුත්තත්ථෙරස්ස ධම්මදෙසනං සුත්වා චචිත්වා තෙන ආසන්න කම්මෙන සග්ගෙ නිබ්බන්ති. වාතකාලස්ස යාවජීවං බහුති කල්‍යාණ කම්මානි ආචිණ්ණානි. මරණ දිවසෙපන බුද්ධසාසනෙ විපරිත සඤ්ඤං කත්වා තෙන ආසන්න කම්මෙන අපායෙ නිබ්බන්ති.

ගරුකචතුක්කං නිට්ඨිතං.

147. දිට්ඨධම්මචතුක්කෙ. පස්සිතඛිබ්බාති දිට්ඨො. “ධම්මො”ති බන්ධායතන ධම්ම සමුහො. දිට්ඨො ධම්මොති දිට්ඨ ධම්මො. චත්තමානො ධම්මසමුහො. යො අත්තභාවොති චුච්චති. අත්තසඩ්ධාතස්ස දිට්ඨියා පරිකප්පිතසාරස්ස භාවො පවත්ති කාරණන්ති කත්වාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “දිට්ඨ ධම්මො චුච්චති”තිආදිමාහ. “විපාකං පටිසංවෙදෙතී”ති එතෙන කථං කම්මසාධනං දස්සෙති. පටිසංවෙදන ක්‍රියාපදෙ විපාකන්ති කම්මපදං දිස්වා විපාකං නාම වෙදිතඛිබ්බං වෙදනීයං. පටිසංවෙදිතඛිබ්බං පටිසංවෙදනීයන්ති

විඤ්ඤානත්තා. “උපෙච්චා”ති උපගන්ත්වා. “උපපජ්ජිත්වා”ති උපෙච්ච පජ්ජිත්වා. පාපුණිත්වාති අත්ථො. විභාවනිපායො. “දිට්ඨ ධම්මකො”ති දිට්ඨ ධම්මස්ස. සාමිඅත්ථො පඤ්චමී. පාළියං වුත්තං. “එත්ථනී”තිආදි පුබ්බවාකො වුත්ත නයමෙව. අපරසද්දො නිච්චං අපාදානා පෙක්ඛො. තඤ්ච අපාදානං නාම අනන්තරෙ වුත්තපදෙහි. “දිට්ඨධම්මා නාගතානන්තර හවෙහි”ති දිට්ඨධම්මකො ච අනාගතානන්තර හවතො වාති අත්ථො. “පරිවත්තො”ති පබන්ධො. අපරාපරියොති වා, අපරො ච අපරො ච අපරාපරො. අපරාපරෙ පවත්තො අපරාපරියොති අත්ථො. “උපපජ්ජහවං”ති අනාගතානන්තරහවං. අහොසි කම්මෙ “අහොසි”ති පදං අඤ්ඤාසි කොණ්ඩඤ්ඤාති පදෙවිය රුළුහිනාමපදන්ති ආහ “අහොසි නාමකං”ති. තං පන රුළුහිපදං කුතොපවත්තංති ආහ “අහොසි කම්මං”තිආදි. “එවං වුත්ත පාඨවසෙනා”ති එත්ථ ඉධ වුත්තො පාඨො සා වසෙසො. පරිපුණ්ණපාඨො පන අහොසි කම්මං අහොසි කම්ම විපාකො, අහොසි කම්මං නාහොසි කම්ම විපාකො, අහොසි කම්මං අත්ථිකම්ම විපාකො, අහොසි කම්මං නත්ථි කම්මවිපාකො, අහොසිකම්මං හවිස්සති කම්ම විපාකො, අහොසි කම්මං න හවිස්සති කම්ම විපාකොතිආදිනා පටිසම්භිදා මග්ගෙ ආගතො. “සා”ති පථම ජවන චෙතනා. “අජ්ජතර විපාකා වාති”ති එත්ථ “ඉති”ති හෙතු අත්ථො නිපාතො, තස්මා අවිරට්ඨිති කත්තා දිට්ඨ ධම්මෙ එව එලං දත්වා විගච්ඡති, තස්මා අජ්ජතර විපාකත්තා අහෙතුකමත්තං එලං දත්වා විගච්ඡතිති යොජනා. “පච්චයොති වා”ති පච්චයං ලද්ධාති වුත්තො පච්චයොති ව. “සො”ති මහන්තං වුත්තො පච්චයො. “කාකවලියාදිනං වියා”ති කාකවලියාදිනං පුග්ගලානං දිට්ඨවෙදනීය කම්මං විය. “පාකටතරජ්ඵලදානං”ති සත්තාහබ්බන්තරෙ එව සෙට්ඨිට්ඨානජ්ජටි ලාභාදිවසෙන පාකටතරජ්ඵලදානකං කම්මවිසෙසං. කම්ම පථජවනසත්තානෙ පවත්තා පථමජවන චෙතනා වා ඉතරාපි පථම ජවන චෙතනා වාති යොජනා. “කාථි”ති එකච්චා පථමජවන චෙතනා. සෙසානි දිට්ඨධම්ම වෙදනීය කම්මානි.

උපපජ්ජකම්මෙ. “අත්ථ සාධිකා”ති සන්තිට්ඨානත්ථසාධිකා. පාණසාතාදි කිච්චසාධිකාති වුත්තං හොති. සුට්ඨ නිට්ඨාපෙතීති සන්තිට්ඨාපිකා. “සෙසානි පි”ති සෙසානි උපපජ්ජ වෙදනීය කම්මානිපි. “ඉධා”ති ඉමස්මි. මනුස්ස ලොකෙ. “මිස්සකකම්මානී”ති කුසලා කුසලමිස්සකාති කම්මානි. වෙමානිකපෙතවත්ථුනි විමානවත්ථු පාළියං ආගතානි. “සුගතියං විපත්තිං අනුභවන්තානි වත්ථුනී”ති එත්ථ “විපත්තිං”ති වක්ඛු සොතාදිනං අභිග පච්චඩ්ගානං වා විපත්තිං. නානා දුක්ඛුජ්ජත්තිභූතං වා විපත්තිං. “දුග්ගතියං සම්පත්තිං”ති මහිද්ධිනං නාගසුපණ්ණාදිනං සම්පත්තිං. “යථා වුත්ත වත්ථුනී”ති වෙමානික පෙතවත්ථාදිහි. අට්ඨකථාපායො. “තෙසං සඬ්ඛමනං නත්ථි”ති තෙසං කම්මානං විපච්චනකාල සඬ්ඛන්ති නාම නත්ථි. “යථායානෙයෙව පතිට්ඨන්ති”ති තානි දිට්ඨ ධම්මට්ඨානාදිවසෙන හගවතා යථා

අනුදීපනිපාඨ

චුත්තට්ඨානෙ ඵච තිට්ඨන්ති. “ඵචං චුත්තං”ති තෙසං සඤ්ඤාමනං නත්ථිතිආදිනයෙන චුත්තං. “යුත්තියා වා අභාවතො”ති ඵත්ථ දිට්ඨ ධම්ම වෙදනීයස්ස පටිසන්ධි විපාකාදි යුත්තියා අභාවතො.

දිට්ඨධම්මවතුක්කං.

148. පාකට්ඨානවතුක්කෙ. “කායාදීනං”ති වොපනකායාදීනං. කාය විඤ්ඤත්තාදීනන්ති චුත්තං හොති. “අතිපාතෙන්ති”ති අතික්කම්ම පයොගෙන අභිභවිත්වා පාතෙන්ති. තෙනාහ “අතිපාතනඤ්ඤවත්ථා”තිආදිං. “අදින්නං”ති සාමිකෙන අදින්නං පරසන්තකං. අගමනීයවත්ථුනි නාම අවිතික්කමනත්ථාය අනුපගන්තබ්බානි මාතූරක්ඛිතාදීනි ඉත්ථි පුරිසසරිරානි. “තස්සා”ති පරපාණස්ස. “තතො”ති පරපරිග්ගහිත භාවතො. “අවිජින්නක වෙනනා”ති පරසන්තකස්ස අත්තතො සන්තකකරණවසෙන භූසං පරසන්තකා භාවවිජින්නක වෙනනා. විලුප්පන වෙනනානි චුත්තං හොති. “මග්ගෙන මග්ගප්පටිපාදකස්සා”ති අත්තතො මග්ගෙන පරමග්ග සම්පයොජකස්ස. “ඵත්ථපි”ති යථා අදින්නාදානෙ පරපරිග්ගහිත සඤ්ඤිතොති දුතීයං අභිගපදං චුත්තං. ඵචං ඵත්ථපි. ඵත්ථ වදන්ති අගමනීය වත්ථු වසෙන චිත්තන්ති අවත්වා තස්මිං සෙවන චිත්තන්ති චුත්තං. තස්මා අගමනීය වත්ථු සඤ්ඤිතානි අචුත්තම්පි චුත්තසදිසං හොතීති. න හොති. න හි තස්මින්නි වචනං සඤ්ඤාවිසෙස සහිතං අත්ථං වදති. ඊදිසෙසු ව යානෙසු සවෙ සඤ්ඤාපඨානං හොති. පාණසඤ්ඤිතා, පරපරිග්ගහිත සඤ්ඤිතා,ති අභිග පදං විය ඉධපි අගමනීය වත්ථු සඤ්ඤිතානි දුතීයං අභිගපදං අවස්සං චත්තබ්බං හොති. කස්මා, අභිගනීයමට්ඨානන්තා. තෙනාහ “ඵතෙනා”තිආදිං. “චතුරඤ්ඤිකොව චුත්තො”ති තස්ස චත්තාරො සම්භාරා. අගමනීය වත්ථු, තස්මිං සෙවන චිත්තං, සෙවනප්පයොගො, මග්ගෙන මග්ගප්පටිපත්ති අධිවාසනන්ති. “සා”ති භික්ඛුතී. “රක්ඛිතාසු සභිගහිතා”ති මාතූරක්ඛිත පිතු රක්ඛිතාදීසු සභිගහිතා. “ටිකාසු පනා”ති සුත්තන්තටිකාසු පන. “සා”ති භික්ඛුතී. පාසණ්ඩා චුච්චන්ති ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතාදීනි. තං වාදිතො පාසණ්ඩියා නාම. තෙසං ධම්මො පාසණ්ඩිය ධම්මො නාම. මිච්ඡාවාරොපි දුස්සිලාය ඉත්ථියා විතික්කමො අප්පසාවජ්ජො. තතො ගොරුප සිලිකාය මහාසාවජ්ජො. තතො සරණඤ්ඤාය, පඤ්ච සික්ඛා පදිකාය, සාමණෙරියා, පුටුප්පන භික්ඛුනියානිආදි. අට්ඨකථා පාඨෙ. “ඵත්ථා”ති ඉමස්මිං අකුසලකායකම්මෙ. “න ගහිතං”ති ථෙරෙන වා අට්ඨකථාවරියෙහි වා න ගහිතං. සුරඤ්ඤ මෙරයඤ්ඤ පිචන්ති ඵතෙනානි සුරාමෙරය පානං. තදජ්ඣොභරණ වෙනනා කම්මං. “සබ්බ ලහුකො”ති සබ්බෙසං සුරාපාන කම්ම විපාකානං මජ්ඣෙ යො විපාකො ලහුකතරො, පචන්තිවිපාකමත්තොති චුත්තං හොති. “උම්මත්තකසංචත්තනිකො”ති උම්මත්තභාව සංචත්තනිකො. “පඤ්චපි”ති සුරාපාන කම්මෙන සහ පඤ්චපි. මූලටිකා වචනෙ. “තස්සා”ති සුරාපාන කම්මස්ස. පටිසම්භිදා මග්ගටිකායං ඉමස්ස වාක්‍යස්ස සංවණ්ණනායං.

වුත්තන්ති සම්බන්ධො. තත්ථ “තබ්බි රමණාදයො වා”ති තතො සුරාපානතො විරමණාදයො ව. “මදස්සා”ති මජ්ජනස්ස. “අපුඤ්ඤපථස්සා”ති අකුසල කම්ම පථස්ස. “තබ්බිරති පී”ති තතො සුරාපානතො විරතිපී. “නිම්මදනායා”ති මජ්ජනරහිත භාවස්ස. “සා”ති නිම්මදනා. “පුඤ්ඤපථස්සා”ති කුසලකම්ම පථස්ස. “ඉතී”ති තස්මා. “තානී”ති සුරාපාන කම්මතබ්බිරති කම්මානි. “න ඉතරං”ති කම්මපථෙහි අසම්බන්ධං. සුරාපානං විසුං පටිසන්ධිං න දෙතීති යොජනා. තබ්බිරති කම්මෙ පන සථෙ ඉදං සුරාපානං නාම පාපකම්මං දුච්චරිතන්ති ඤාත්වා සමාදාන විරති සම්පත්තවිරති වසෙන තං සික්ඛාපදං රක්ඛති. තං සීලං අඤ්ඤෙහි පුඤ්ඤපථෙහි අසම්බන්ධම්පි විසුං පටිසන්ධිං න දෙතීති න චත්තබ්බිං. “ඵවම්දං පී”ති ඵවං ඉදම්පි සුරාපාන කම්මං කම්ම පථපත්තස්ස කම්මස්ස පරිවාරභූතං ඵව පටිසන්ධිං ජනෙතීති යොජනා. “තත්ථා”ති කම්මපථසුත්තෙසු. සරූපතො න වුත්තන්ති ච සක්කා චත්තුන්ති සම්බන්ධො. “යං”ති යං සුරාපාන කම්මං. “තත්ථා”ති තෙසු කම්මපථසුත්තෙසු. කම්ම ජනනං නාම දුච්චරිත කම්මානං ජනනං. සක්කෙන දෙව්න මින්දෙන තස්ස අපායගාමිනා වුත්තාති සම්බන්ධො. තස්සාසුරාය පුණ්ණං ඉමං සුරාකුම්භංකිණාථ. මූලං දෙථ ගණ්භාථාති අත්ථො. “තස්සා”ති සුරාපාන කම්මස්ස. අපායං ගමෙති සම්පාපෙතීති අපාය ගාමී. “යදිදං”ති යා අයං යථාලාභ යොජනා අත්ථී. මූලට්ඨකා වචනෙ. “කම්මසහජාතා”ති අකුසල කම්මසහජාතා තණ්හා. “තෙසං”ති තෙසං පඤ්චන්තං කම්මානං. “කොට්ඨාසතො”ති ධම්මසඬ්ගණියං එස්සො හොති, වෙදනා හොතීතිආදීනා වුත්තෙ ධම්මුද්දෙසවාරෙ ඤානාදිකොට්ඨාසා නාම ආගතා. තෙසු පඤ්ච සික්ඛාපදා කොට්ඨාසතො කම්මපථ කොට්ඨාසිකා ඵව. කම්මපථ කොට්ඨාසෙ අත්තොගධාති අත්ථො. “පුරිමානං චතුන්තං”ති පාණාති පාතාදීනං චතුන්තං කම්මානං. “පටික්ඛිත්තො”ති තස්ස කම්මපථභාවො පටික්ඛිත්තො. “තතීයං”ති තතීය සුත්තං. එතාසුපි ච අට්ඨකථාසු.

කායකම්මාදීසු. සසම්භාරකායො නාම සකලො රූපකායො. පසාදකායො නාම කායපසාදො ඵව. කාය විඤ්ඤත්ති වොපනකායො නාම. “වොපන”න්ති ච වලනං වුව්චති. “සො යෙවා”ති වොපනකායොයෙව. කායකම්ම නාම ලාභො ච හොති, තස්මා සො කම්මානං පචත්ති මුඛන්ති වුව්චතීති යොජනා. “කම්මානි විසෙසෙතුං”ති ඉදං කායකම්මං නාම, ඉදං වචිකම්මං නාමාති විසෙසෙතුං නියමෙතුං. “සක්කොන්ති”ති කම්මානි විසෙසෙතුං සක්කොන්ති. තස්මා කායද්වාරෙ වුත්තිතොති ච වචිද්වාරෙ වුත්තිතොති ච වුත්තන්ති අධිජපායො. මිච්ඡාචාරස්ස වචිද්වාරෙ අජ්ජවත්තිතො “පුරිමානි ද්වෙ”ති වුත්තං. “මජ්ඣිමානි චත්තාරී”ති මුසාවාදාදීනි චත්තාරී වචිකම්මානි. “ඡබ්බිධානි තානි චජ්ජානීති”ති ‘කායකම්මං ජහෙය්‍යු’න්තිආදීනි ඡබ්බිධානි තානි චජ්ජානී. කථං එකමෙකෙන බාහුල්ල සද්දෙන ඡබ්බිධානි තානි චජ්ජෙතීති. අන්වයතො ච බ්‍යතිරෙකතො ච චජ්ජෙති. කථං, පාණාතිපාත කම්මං කදාපි අජ්ජකෙන

අනුදීපනිපාඨ

වව්ද්වාරෙ උප්පන්නම්පි කායද්වාරෙ එව පවත්ති බහුලත්තා කායකම්මමෙව හොති. වච්ඤාමම සඤ්ඤාං න ගච්ඡති. ද්වෙ වා අස්ස නාමානි න භවන්ති. වව්ද්වාරෙ පන අප්පකචුත්තිත්තා වච්ඤාමමං නාම න හොති. කායකම්මන්ති නාමං න ජහති. ද්වෙ වා අස්ස නාමානි න භවන්තිති එවං එකෙන කායද්වාරෙ බාහුල්ල චුත්තිවචනෙන පාණාතිපාත කම්මෙ ඡබ්බිධානි වජ්ජානි වජ්ජෙතීති. එවං සෙසෙසු. වනවරකො නාම වනලුද්දකො. සො පන කදාචි අප්පකෙන ගාමෙ වරන්තොපි වනෙ බාහුල්ල වාරිත්තා වනවරකො එව හොති. ගාමවරකොති නාමං න ලහති. ද්වෙ වා අස්ස නාමානි න භවන්ති. එවං සඤ්ඤාමාවචරකාපි. සඤ්ඤාමාවචරො නාම සඤ්ඤාමෙ බාහුල්ලාවචරො හත්ථි වුච්චති. එත්ථ මනොද්වාරං සබ්බ කම්ම සාධාරණත්තා කම්මානි විසෙසෙතුං න සක්කොතීති චුත්තං. එවඤ්ඤාසති, ‘අභිජ්ඣා ඛායාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨි වෙති මනස්මිං චුත්තිතො මනොකම්මං නාමා’ති ඉදං න වත්තබ්බන්ති. නො න වත්තබ්බං. කම්ම සිද්ධිං පටිච්ච අඤ්ඤාද්වාරෙහි අසාධාරණත්තා. තෙනාහ “මනොකම්මානි පනා”තිආදිං. “සිද්ධං”ති නිබ්බන්තං. “කායකම්මද්වාරං”ති එත්ථ තත්ථ වොපනකායො කායකම්මානං පවත්ති බහුලත්තා කායකම්ම ද්වාරං නාම. වොපනවාචා තත්ථ වච්ඤාමමානං පවත්ති බහුලත්තා වච්ඤාමමද්වාරං නාම. කුසලා කුසල ජවන චිත්තං පන මනොකම්මානං තත්ථෙව කම්ම කිච්ච සිද්ධිතො මනොකම්ම ද්වාරං නාමාති එවං කම්මෙන ද්වාර වචත්ථානං වෙදිතබ්බං. “තස්ස ද්වාරස්ස නාමං භින්දිතුං වා”ති කායොති නාමං භින්දිතුං වා. “අත්තනො නාමං දාතුන්ති වා”ති වච්චි නාමං තස්ස දාතුං වා. “බ්‍රාහ්මණ ගාමාදිනං බ්‍රාහ්මණ ගාමාදිභාවො වියා”ති තස්මිං අඤ්ඤාකුලෙසු වසන්තෙසුපි බ්‍රාහ්මණ කුලබහුලත්තා බ්‍රාහ්මණ ගාමොත්ථෙව නාමං හොති. තස්මිං වනෙ අඤ්ඤාරුක්ඛෙසු සන්තෙසුපි බද්ධිරුක්ඛ බහුලත්තා බද්ධිවනන්ත්ථෙව නාමං හොතීති වත්තබ්බන්ති. කායකම්මං නිට්ඨිතං.

149. වච්ඤාමමෙ. “මුසා වදන්තී”ති අභූතතො වදන්ති. පිසති එතායාති පිසුණා. “නිරුත්ති නයෙනා”ති එත්ථ පියසුඤ්ඤ කරුණාති වත්තබ්බෙ අක්ඛර ලොපකරණං නිරුත්ති නයො නාම. “යෙනා”ති යෙනජනෙන. “සම්ඵං”ති එත්ථ සංසද්දො සම්මති දුක්ඛං එතෙනාති අත්ථෙව සුඛෙ භිතෙ වත්තතීති ආහ “සං සුඛං භිතඤ්චා”ති. කිදිසං සුඛං භිතඤ්චාති ආහ “සාධුජනෙහි අධිගන්තබ්බං”ති. එතෙන පාපජනෙහි අධිගන්තබ්බං භිතසුඛං පටික්ඛිපති. භිතසුඛස්ස විනාසනං නාම තස්ස ආගමන මග්ගභින්දනන්ති ආහ “භිතසුඛ මග්ගං භින්දතී”ති. “තං වා”ති එත්ථ “තං”ති භිතසුඛං. “අත්ථ ධම්මා පගතස්සා”ති අත්ථතො ව ධම්මතො ව අපගතස්ස. “පටිභාණ චිත්තස්සා”ති සුණන්තානං චිත්තරති චිත්තභාසවඩ්ඪිනත්ථාය පටිභාණඤ්ඤාණෙන චිත්තිකතස්ස. “යත්ථා”ති යස්මිං කථා මග්ගෙ. “අත්ථ ධම්ම විනයපදං”ති අත්ථ පදඤ්ච ධම්මපදඤ්ච විනය පදඤ්ච. තත්ථ අත්ථො නාම ආරොග්‍යසම්පත්ති, මිත්තසම්පත්ති, පඤ්ඤාසම්පත්ති, ධන සම්පත්ති,

හොගසම්පත්තියො. තාසු කොසල්ලජනකං වාක්‍යපදං අත්ථපදං නාම. ඉදං සුවරිතං නාම සග්ගසංවත්තනිකං, ඉදං දුවරිතං නාම අපාය සංවත්තනිකන්ති එවං සභාව ධම්මෙසු කොසල්ල ජනකං වාක්‍ය පදං ධම්ම පදං නාම. එවං චිත්තං දමිතබ්බං, එවං ඉන්ද්‍රියානි දමිතබ්බානි, එවං රාගො විනෝතබ්බො, එවං දොසො විනෝතබ්බොතිආදිනා විනෝතබ්බෙසු විනය කොසල්ලජනකං වාක්‍යපදං විනය පදං නාම. යත්ථ එවරූපං අත්ථ පදඤ්ච ධම්ම පදඤ්ච විනය පදඤ්ච කිඤ්චි නත්ථි. තස්ස වාචා වත්ථුමත්තස්ස එතංනාමං හොතීති යොජනා. “සම්ඵං”ති චුත්තජපකාරං නිරත්ථකවචනං. “තත්ථා”ති තෙසු වචිකම්මෙසු. විසංවාදනං නාම විරජ්ඣා පනං. විසංවාදකො නාම විරජ්ඣාපනකො. අත්ථං භඤ්ජති විනාසෙතීති අත්ථ භඤ්ජනකො. “කම්මපථහෙදො”ති පටිසන්ධි ජනකො කම්මපථවිසෙසො. “ඉතරො”ති අත්ථ භඤ්ජනකතො අඤ්ඤො මුසාවාදො. “කම්ම මෙවා”ති පවත්ති විපාක ජනකං වචිකම්මමෙව. “රජානං”ති දුලිතං. තාසු සුගති දුගතීසු උප්පජ්ජන්තීති තදුප්පජ්ජනකානි. “පථභූතත්තා”ති උප්පත්තිමග්ගභූතත්තා. “හෙද පුරෙක්ඛාරොනා”ති මිත්තහෙදපුරෙක්ඛාරොන. මිත්තං භින්දතීති හෙදකො. “සංකිලිට්ඨ චෙතනා”ති අත්ථ පුරෙක්ඛාර ධම්ම පුරෙක්ඛාර විනය පුරෙක්ඛාර අනුසාසනි පුරෙක්ඛාර රහිතා කෙවලං හෙදපුරෙක්ඛාර චෙතනා සංකිලිට්ඨ චෙතනා නාම. “පරෙ භින්තෙ යෙවා”ති පරජනෙ පරජනෙන මිටුහෙදවිසෙන භින්තෙයෙව. “යං කිඤ්චි”ති යං කිඤ්චි අක්කොසවත්ථු. “අයං පී”ති අයං එරූසවාචාපි. එවං අක්කොසන කම්මංපි අක්කොසිතබ්බස්ස දුරෙ ධීතස්සපි මතස්සපි සම්පජ්ජතීති යොජනා. අනත්ථං නිරත්ථකවාචා වත්ථු මත්තං විඤ්ඤාපෙතීති අනත්ථවිඤ්ඤාපනකො. “සච්චතො ගණ්හන්තෙ යෙවා”ති යථා සො කථෙති, තථා තං වත්ථු උප්පන්න පුබ්බන්ති එවං සච්චතො ගණ්හන්තෙයෙව. කෙචි සච්චතො ගණ්හිත්වා කිඤ්චි වත්ථුං පූජනීය ධාතෙ යථෙත්වා ථොමෙන්නා පූජෙන්නා වන්දන්නා පරිහරන්ති. සම්පරාශි කත්ථාය තං සරණං ගච්ඡන්ති. සබ්බමෙතං නිරත්ථකං හොති. “තදස්සාදවසෙනා”ති තං රාජකථාදිං තත්ථ චිත්තරති. ලභිත්වා අස්සාදවසෙන කථෙන්නස්සෙව කම්මං හොති. අනිච්ච ලක්ඛණ විභාවනත්ථාය වා රතනත්තය ගුණවිභාවනත්ථාය වා පාප ගරහ කල්‍යාණ සම්භාවනාය වා කථෙන්නස්ස පන සත්ථකමෙව හොතීති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “අත්ථ ධම්ම විනය නිස්සිතං”තිආදිං. සෙසමෙත්ථ කායද්වාරෙ දීපිතමෙව.

150. මනොකම්මෙ. “අභිඤ්ඤායන්තී”ති අතිරෙකතරං ඤායන්ති, චිත්තෙන්ති, ඔලොකෙන්ති වාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “අස්සාදමත්තෙ අයත්ථා”තිආදිමාහ. “ඛ්‍යාපාදෙන්තී”ති විගතභාවං ආපාදෙන්ති සම්පාපෙන්ති. තඤ්ච ආපාදනං න කායවාචාහි. අථ ඛො චිත්තෙනෙවාති චුත්තං “චිත්තෙන්තී”ති. “තබ්බි පරිතතො”ති සජ්ජුරිස පඤ්ඤත්තීතො විපරිතෙන. “තත්ථා”ති තෙසු මනොකම්මෙසු. “ඉදං මමස්සා”ති ඉදං සන්තකං මමසන්තකං භවෙය්‍ය, අහො සාධු වතාති යොජනා. “අත්තනො කත්ථා”ති

අනුදීපනීපාඨ

අත්තනො සන්තකං කත්වා. “ලාභාවතීමෙ”ති එත්ථ සුලාභං ලහන්තීති ලාභා. “අත්තනො කරෙය්‍යං”ති අත්තනො සන්තකං කරෙය්‍යං. පරහණ්ඩං වත්ථු යස්සාති පරහණ්ඩං වත්ථුකො. “වත්ථු”ති ආරම්මණභූතං වත්ථු. යාව න පරිණාමෙති, තාව න කම්මපථහෙදො හොතීති යොජනා. “චුත්තඤ්ඤෙනං අට්ඨකථාසු”ති අධිකාරො. “අයං”ති අයං සත්තො. “තස්සා”ති තස්ස සත්තස්ස. දසවත්ථුකාමිච්ඡාදිට්ඨි නාම ‘නත්ථිදිත්තං, නත්ථිගිට්ඨං, නත්ථිභූතං’තිආදිකා මිච්ඡාදිට්ඨි. ද්වාසට්ඨි දිට්ඨිගතෙසු කාවිදිට්ඨියො නත්ථිකාදි සභාවා හොත්ති. ඉධ පන තඛ්ඛනුලනයෙන කම්මමෙවාති චුත්තං. යථාචුත්තොති සම්බන්ධො. ගච්ඡන්තස්ස පුග්ගලස්ස. “චිත්තුප්පාදො”ති මග්ගචිත්තුප්පාදො. “පස්සන්තො”ති තිණි ලක්ඛණාති පස්සන්තො. චුත්තොති සම්බන්ධො. “නියාමං”ති සම්මත්ත නියාමං. අවිපරිතනියාමන්ති අත්ථො. පුන “නියාමං”ති මිච්ඡත්තනියාමං. විපරිත නියාමන්ති අත්ථො. තිකිච්ඡිතුං අසක්කුණෙය්‍යාති අතෙකිච්ඡො. එකන්තෙන අපායගාමී හොතීති අත්ථො. “අපස්සිත්වා”ති දිට්ඨිට්ඨානානං අපස්සිත්වා. “මිච්ඡාධිමොක්ඛමත්තෙනා”ති තිත්ථා වරියෙසු සද්දහන මත්තෙනාති අධිප්පායො. “සකං ආවරියකං”ති අත්තනො ආවරියස්ස සන්තකභූතං. ධීතො පුග්ගලො. අට්ඨකථායං චුත්තො, යථාහ මිච්ඡත්තතිකෙ මිච්ඡාසභාවාති මිච්ඡත්තා. විපාකදානෙ සති, ඛන්ධහෙදානන්තරමෙව විපාකදානතො නියතා. මිච්ඡත්තා ච තෙ නියතා වාති මිච්ඡත්තනියතා. සම්මාස භාවාති සම්මත්තා. සම්මත්තා ච තෙ නියතා ච අනන්තරමෙව ඵලදාන නියමෙනාති සම්මත්තනියතාති. “තස්සා”ති මිච්ඡාදිට්ඨියා. “අවොපෙත්වා”ති අවාලෙත්වා. “එතෙනා”ති එතෙනපි සද්දෙන. “ඉමෙසං”ති මනොකම්මානං. “එතෙනා”ති මනස්මි. එවාති වචනෙන. “උපපන්නං”ති පරිපුණ්ණං. “උපලක්ඛණාදිවසෙනා”ති උපලක්ඛණනය නිදස්සන්නය පධානනයාදිවසෙන. “අත්ථන්තරප්පසඬිගො හොතී”ති කථං හොති. එවසද්දෙන විනා පාණාතිපාත කම්මං කායද්වාරෙ බාහුල්ල චුත්තිතො කායකම්මං නාමාති චුත්තෙ ඉදං ලද්ධාතපත්තො රාජකුමාරොති විය උපලක්ඛණනයමත්තං. තෙන සෙසද්වාරෙසුපි බාහුල්ල චුත්තිං උපසල්ලක්ඛෙතීති අත්ථන්තරප්පසඬිගො සියාති. එවං සෙසනයෙසුපිති. “අපිවා”ති කිඤ්චි වත්තඛ්ඛං අත්ථිති ජොතෙති. “තෙසු”ති පාණවධාදීසු. “එකං අඬිගං”ති උපක්කමොති චතුත්ථං අඬිගං. “තං සහජාතා වා”ති චෙතනා සහජාතා ව. චෙතනා පක්ඛෙ භවාති චෙතනා පක්ඛිකා. චෙතනා විය කායකම්මභාවං ගච්ඡන්තීති චුත්තං හොති. “අඛ්ඛොභාරිකත්තං ගච්ඡන්තී”ති මනොකම්මන්ති වොහරිතුං අප්පහොනකත්තං ගච්ඡන්තීති අත්ථො. අත්තා පධානං යෙසං තෙ අත්තප්පධානා. අභිජ්ඣාදයො. අත්තප්පධානා න හොත්ති. චෙතනා පධානා හොත්ති. ඉධෙව තෙ අත්තප්පධානා හොත්තීති අත්ථො. “තථා තථා”ති අහොවත ඉදං මමස්සාතිආදිනා තෙන තෙන පකාරෙන. “තත්ථා”ති තෙසු මනොකම්මෙසු. “සඛ්ඛෙන සඛ්ඛං”ති පාටිපදිකපදමෙනං.

සබ්බජපකාරතොති අත්ථො. “ඉධා”ති මනොකම්මට්ඨානෙ. “මනොකම්ම කිච්චවිසෙසෙනා”ති අහොවත ඉදං මමස්සාතිආදිකෙන කිච්ච විසෙසෙන. මනොකම්ම දීපනා නිට්ඨිතා.

151. “එත්ථ ච දසන්තං පී”තිආදීසු. “තාපී”ති තා පුබ්බාපරචෙතනායොපි. ආදිතො පට්ඨාය පවත්තා තාපීති සම්බන්ධො. “යානිපනා”තිආදීසු. එකො එකස්ස වදන් අහං ඉමං සත්තං මාරෙමි, ත්වං අසුකංසත්තං මාරෙහීති. එවං වත්ථා උභොපි උපක්කමං කරොන්ති. කම්මං පන උභින්නම්පි න සිජ්ඣති. තත්ථ ආණාපකස්ස ත්වං අසුකං සත්තං මාරෙහීති ආණාපන කම්මං සචෙ සිජ්ඣති. වච්ඡිද්ධායෙ පවත්තං කායකම්මන්ති වුච්චති. ඉධ පන අසිද්ධත්තා වච්ඡිද්ධායෙ දිස්ස මානං වච්ඡිකම්මන්ති වුච්චති. වච්ඡිවචරිතමත්තන්ති වුත්තං හොති. එසනායො සෙසෙසුපි.

“දොසමුලෙනා”තිආදීසු. දොසො එව මූලං දොසමූලං. දොසො මූලං මස්සාති දොසමූලං. තං සම්පයුත්ත විත්තන්ති ද්විධා අත්ථො. බ්‍යාපාදො නාම දොසො එව. සො කථං දොසෙන මූලෙන ජායෙය්‍යාති වුත්තං. “පුරිමො බ්‍යාපාදවජ්ජෙහී”ති. පරතො අභිජ්ඣායම්පි එසනායො. විභාවනිපාඨො. නිධිපාඨකා නාම රාජනිධි විධායකා. තත්ථ චණ්ඩො නිග්ගහෙනබ්බොති ආගතත්තා දුට්ඨනිග්ගහත්ථන්ති වුත්තං. රාජුනං අදින්නාදානං මොහමූලෙන ජායතීති යොජනා. “බ්‍රාහ්මණානඤ්චා”ති සකසඤ්ඤාය එව යං කිඤ්චි හරන්තානං බ්‍රාහ්මණානඤ්ච කම්මඵලසම්බන්ධාපවාදීනඤ්ච. “ආහරණං”ති අදින්නාදානවසෙන හරණං. අවහරණන්ති වුත්තං හොති. යො පන මොහො රාජුනං උප්පන්නො, යො ච බ්‍රාහ්මණානං උප්පන්නො, යො ච කම්ම ඵලසම්බන්ධා පවාදීනං උප්පන්නොති සම්බන්ධො. “ලොභො නිදානං කම්මානං සමුදයායා”ති ලොභො කම්මානං සුට්ඨුවච්ඡිද්ධාය නිදානං කාරණං හොතීති යොජනා. සඤ්ජාතා කඨිබ්බායෙසං තෙ සඤ්ජාතකඨිබ්බා. පරිතො උට්ඨාති එත්ථාති පරිසුට්ඨානං. කඨිබ්බාය පරිසුට්ඨානං කඨිබ්බාපරිසුට්ඨානං. ජනානං තානිකම්මානීති සම්බන්ධො.

අකුසලකම්මදීපනානිට්ඨිතා.

157. කුසලකම්මෙ. අයං පන එවමාදීසු සුත්තපදෙසු ආගතොති සම්බන්ධො. “මෙත්තං කායකම්මං”ති මෙත්තාසහගතං කායකම්මං. එවං වච්ඡිකම්මෙපි. චෙතනා හෙත්ථ කම්මන්ති අධිජ්ජෙතා. මනොකම්මෙ පන චෙතනාපි යුජ්ජති. අබ්‍යාපාදොපි යුජ්ජති. ඤාණං අනුපරිවත්තීති ඤාණානුපරිවත්තං. ඤාණානුපරිවත්තීතිපි පාඨො, සො යෙවත්ථො. “පදක්ඛණං”ති පවච්ඡිතං. අපරං පරියායං දස්සෙති “යස්මිං පනා”තිආදිනා. දුස්සිලස්ස භාවො දුස්සිලාං. පාණාතිපාතාදිකම්මං. “පවත්තමානෙ”ති

අනුදීපනීපාඨ

කායද්වාරෙ පවත්තමානෙ. “යං පන කුසලං”ති පාණාති පාතාදිතො විරති කුසලං. “පවත්තමානං”ති චිත්තෙ පවත්තමානං. “කිච්ච සීසෙනා”ති කිච්චජපධානෙන. කිච්චං පධානං කත්වාති අධිජපායො. සෙසමෙත්ථ කායකම්මෙ සුචිඤ්ඤායාං.

“වචිකම්මෙහි එසෙවනයො”ති යස්මිං දුස්සිලො පවත්තමානෙ වාචා අපරිසුද්ධා හොති. වචී සංවරො හිජ්ජතිතිආදිනා වත්තබ්බං. “අවසෙසං පනා”ති තිහි කායකම්මෙහි චතුහි වචිකම්මෙහි අවසෙසං. තත්ථ “තිහි කායකම්මෙහි”ති තිහි කායදුච්චරිත විරති කම්මෙහි. “චතුහි වචිකම්මෙහි”ති චතුහි වචිදුච්චරිත විරති කම්මෙහි. “සබ්බංපි කල්‍යාණ කම්මං”ති සබ්බම්පි දානකම්මං, සබ්බම්පි භාවනා කම්මං, අපවායන කම්මං, වෙය්‍යාවච්චකම්මං, පත්තිදානකම්මං, පත්තානුමොදනාකම්මං, ධම්මසවන කම්මං, ධම්ම දෙසනා කම්මං, සබ්බම්පි දිට්ඨිජුකම්මං තිසුද්වාරෙසු පවත්තම්පි මනොකම්මං නාමාති යොජනා. ඉමෙසු පන ද්වීසු පරියායෙසු පච්ඡිමොයෙව පධානන්ති සම්බන්ධො. “යාව දෙවා”ති අන්තිම පරිච්ඡෙද ජොතකො නිපාතො. මත්ථකපරිච්ඡෙදෙනාති අත්ථො.

සීලපදෙ. “සීලයතී”ති සම්මා දහති ච උපධාරෙති වාති ද්විධා අත්ථො. “සුසමාහිතාතී”ති සුජපතිට්ඨිතාති. “උපරිමෙ කුසල ධම්මෙ”ති මහග්ගත ලොකුත්තර කුසලධම්මෙ. සත්තසු විසුද්ධිසු උපරිමෙ චිත්ත විසුද්ධාදි කුසලධම්මෙ. “අධිකුසල ධම්මෙ”ති අධිකෙ බොධිපක්ඛිය කුසල ධම්මෙ. පරෙහි දිත්තං, තදෙව පත්තිං. සබ්බාති පන තාති දානාදිති කුසලාති. සොධෙත්ති සජ්ජුරිසාජනා. තාති එවපුඤ්ඤාති. එකමෙකං පුඤ්ඤක්‍රියවත්ථු. “ඉමිනා පච්චයෙනා”ති විචරාදි පච්චයෙන, අන්තපානාදි පච්චයෙන, ධන ධනඤ්ඤාදිපච්චයෙන වා. “සබ්බංපි චෙතං”ති සබ්බම්පි එතං දසවිධං පුඤ්ඤං. “හීනෙන ඡන්දෙනා”ති යසකාමතාදිවසෙන හීනෙන ඡන්දෙන, හීනෙන චිත්තෙන, හීනෙන විරියෙන, හීනාය විමංසාය. “මජ්ඣිමෙනා”ති පුඤ්ඤජ්ඣලකාමතාදිවසෙන මජ්ඣිමෙන. “පඤ්ඤෙනා”ති කත්තබ්බමෙවිදන්ති අරියවංසානු බ්‍රහ්මනවසෙන පඤ්ඤෙන ඡන්දාදිනා පවත්ති තං පඤ්ඤන්ති යොජනා. “යසකාමතායා”ති කිත්ති සද්දකාමතාය වා, පරිවාරකාමතාය වා. “පුඤ්ඤජ්ඣලකාමතායා”ති භවසම්පත්ති භොගසම්පත්තිකාමතාය. “අරියභාවං නිස්සායා”ති ඉදං දානං නාම අරියානං වංසො. අහම්පි අරියො. තස්මා මයාපි කත්තබ්බමෙවිදන්ති එවං අරියභාවං නිස්සායාති අත්ථො. එත්ථ ච “අරියො”ති ආචාර අරියොපි යුජ්ජති දස්සන අරියොපි. තත්ථ ආචාර අරියො නාම සජ්ජුරිසො පුච්ඡජන කල්‍යාණකො වුච්චති. දස්සන අරියො නාම පරමත්ථ අරියො. “පාරමිතා දානං”ති සබ්බදානෙහි අග්ගපත්තං මහාබොධි සත්තානං පාරච්ඡග්ගදානං. තඤ්ඤි සබ්බ සත්තවිමොක්ඛත්ථාය පවත්ති තත්තා අග්ගපත්තං හොති, පාරච්ඡග්ගං. තතො උත්තරිතරස්ස කස්සවිදානස්ස අභාවතො. සෙසෙසුපි පුඤ්ඤ ක්‍රියවත්ථුසු. “තිකද්වයං”ති පුරිමාදි හීනාදි තිකද්වයං. “අන්තිම

වත්ථුනා’’ති අන්තිම වත්ථු අජ්ඣාපජ්ජනෙන වා. ‘‘දුස්සීලො නාමා’’ති දුස්සීල භික්ඛු නාම. සො භි යාවභික්ඛුජ්ජට්ඨිඤ්ඤං න විජ්භි. තාව භික්ඛු ඵව. න සාමණෙරො, න ගිහී. තං වෙ අඤ්ඤො භික්ඛු අමුලකෙන අන්තිම වත්ථුනා අනුද්ධංසෙති. අනුද්ධංසෙන්තස්ස සඬ්ඝාදි සෙසො. ඔමසවාදෙ පාවිත්තියං. සහසෙය්‍යාට්ඨානෙ තෙන සහ අතිරෙක රත්තිං සයන්තස්සාපි ආපත්ති නත්ථී. තස්මා සො දුස්සීල භික්ඛුත්වෙව වත්තබ්බොති. ‘‘පුත කම්මවාචාය සමාදාතබ්බන්ති නත්ථී’’ති යථා සික්ඛං පච්චක්ඛන්තස්ස සබ්බං සමාදානං භිජ්ජති. පුත භික්ඛුභාවං ඉවජන්තෙන පුත කම්මවාචාය සමාදාතබ්බං හොති. ඵවං පුත කම්මවාචාය සමාදාතබ්බන්ති නත්ථී. ‘‘ඉතරෙසු පනා’’ති ලිඬගනාසනඬගතො අඤ්ඤෙසු දණ්ඩකම්මඬගෙසු. නිව්වසීලාදීසු. ‘‘යං නිව්වමෙව වට්ටති’’ති යං පාණාතිපාත විරති සීලං නිව්වමෙව රක්ඛිතුං වට්ටති. අනිව්වං න වට්ටති. කස්මා, පාණසාතාදිං කරොන්තස්ස සබ්බකාලමිපි දුච්චරිත සම්භවතො. තෙනාහ ‘‘අනිව්වං සාවජ්ජං හොති’’ති. දුච්චරිතං හොතිති අත්ථො. ‘‘යං නිව්වමිපි වට්ටති’’ති පකති ගහට්ඨානං යං විකාල හොජනාදි විරති සීලං නිව්වමිපි වට්ටති. ‘‘අනිව්වමිපි වට්ටති’’ති සමාදාන දිවසං අතික්කමිත්වා විකාල හොජනාදිං කරොන්තස්ස විතික්කම දොසොවා දුච්චරිත දොසො වා නත්ථීති අධිජ්ජායො. තෙනාහ ‘‘සාවජ්ජං න හොති’’ති. දුච්චරිතං න හොතිති අත්ථො. තථා දසසීලඤ්ච පකති ගහට්ඨානං අනිව්වසීලං නාමාති යොජනා. ‘‘අනිව්වසීලමෙව හොති’’ති පකති ගහට්ඨානං තං දසසීලං යාවජ්ජං නිව්වං කත්වා සමාදිගිත්වා රක්ඛන්තානම්පි අපබ්බජිතත්තා පබ්බජිතෙසු ජාති සභාවෙනෙව සිද්ධං නිව්වසීලං නාම න හොති. යාවජ්ජං කත්වා සමාදාන වසෙනෙව නිව්වං හොතිති අධිජ්ජායො. ‘‘වෙසධාරණෙන සහ සිද්ධත්තා’’ති එත්ථ කථං වෙසධාරණෙන සිද්ධං හොතිති. වෙසධාරණං නාම ගිහිවත්ථං පහාය කාසාය වත්ථ ධාරණං. කාසායවත්ථඤ්ච නාම අරහත්තධජො හොති. න ච අරහත්තධජං ධාරෙන්තස්ස සික්ඛාපදං අසමාදියන්තස්සපි විකාලෙ භුඤ්ජිතුං වට්ටති. තථා නච්චාදීනි පස්සිතුං, මාලාදීනි ධාරෙතුං, උච්චාසයනාදීසු වසිතුං, ජාතරූපාදීනි සාදිතුං. කස්මා ඉති වෙ, තෙසඤ්භි තං තං යථාසකං සීලං නිව්වං සුද්ධං කත්වා රක්ඛිතුමෙව වට්ටතිතිආදීනා කාරණං හෙට්ඨා වුත්තමෙවාති. ‘‘අජ්ජනං අපත්තාව අධිජ්ජෙතා’’ති අජ්ජනාපත්තානං මහග්ගහවානානං විසුං උපරි වක්ඛමානත්තාති අධිජ්ජායො. ‘‘එත්ථෙව්වා’’ති ඉමස්මිං භාවනා කම්මෙ ඵව. ‘‘තෙ සඤ්ඤොවා’’ති රතනත්තයාදීනං ඵව ව. ගන්තුං ආරද්ධො ගමිකො. අද්ධානං දීඝමග්ගං ගච්ජන්තො අද්ධිකො. ‘‘පරිසුද්ධොනා’’ති ලාභසක්කාරාදි නිරපෙක්ඛතාය අත්තුක්කං සන පරවම්භනාදි රහිතතාය ච පරිසුද්ධොන. ‘‘හිතජ්ජරණ විත්තෙනා’’ති මයි කරොන්තෙ ඉමස්ස එත්තකං හිතසුඛං භවිස්සතීති ඵවං තෙසං හිතසුඛෙසු ඵරණ විත්තෙන. මෙත්තවිත්තෙනාති වුත්තං හොති. ‘‘අත්තනො කිච්චෙසු වියා’’ති එතෙන තෙසං සබ්බං කිච්චං අත්තනොභාරං කරොතිති දීපෙති. ‘‘සාධාරණ කරණං’’ති අත්තනො පුඤ්ඤං පරෙසං දානං. අත්ත මනනාපවෙදනියාධුසාධුති වච්චෙදකරණං.

අනුදීපනීපාඨ

තඤ්ඤිදින්නඤ්ඤවානුමොදිතඤ්ඤ ව දිට්ඨධම්මවෙදනීයං ජාතන්ති සම්බන්ධො.
“යොනිසොමනසිකාරො යත්වාති එත්ථ සිලොකාදිපක්ඛිකං
අයොනිසොමනසිකාරං ජහිත්වා සුඤ්ඤත්තස්ස ඉමං ධම්මං සුත්වා
අත්ථරසධම්මරසජ්ජපටිසංවෙදී භවිස්සාමිති, දෙසෙන්තස්ස ඉමං දෙසෙන්තො
ධම්මස්ස ච සුඤ්ඤත්තානඤ්ඤ ව අනුග්ගහං කරිස්සාමිති යොනිසොමනසිකාරො
යත්වා. ලාභ සක්කාරාදි පක්ඛිකො මනසිකාරො අයොනි සොමනසිකාරො
නාම. නියානාත්ථ නිස්සරණත්ථ පක්ඛිකො යොනිසොමනසිකාරො නාම.
නිරවජ්ජ කම්මානි නාම කසිගොරක්ඛාදි කම්මානි. නිරවජ්ජසිප්පානි නාම
වඩ්ඪකිසිප්පාදිනි වෙජ්ජසිප්පාදිනි ච. නිරවජ්ජ විජ්ජායානානි නාම පරුපරොධර
හිතානි අභිගවිජ්ජා වෙදවිජ්ජා මන්තවිජ්ජාදිනි. “වොදාන කරණං”ති විසෙසෙන
විසුද්ධකරණං. “තං සභාවත්තා”ති දානසභාවත්තා. “චාරිත්ත සීලත්තා”ති
සජ්ජුරිසානං පකති චාරිත්ත සීලත්තා. පුන “තං සභාවත්තා”ති භාවනා
සභාවත්තා. තථාහි දෙසෙන්තස්ස ච සුඤ්ඤත්තස්ස ච දෙසනාසොතානුසාරෙන
චිත්තභාවනා ඤාණභාවනාවහත්තා දෙසනාසවනා සභාවා භොන්ති. අත්තතො
දිට්ඨිං සයමෙව උජුං කරොන්තස්ස ච ඤාණභාවනා කම්මමෙව. තථා පරස්ස
ධම්මදෙසනං සුත්වා උජුං කරොන්තස්සාපිති. “ධම්මො නාම නත්ථි”ති දෙසනා
ධම්මො නාම නත්ථි. කස්මා, දානසීලානි දෙසෙන්තෙනපි අත්තෙ
ලක්ඛණත්තයෙන සහසච්චජ්ජකාසනස්ස කත්තබ්බත්තා. එතෙන
දෙසනාසවනා අත්තෙ ලක්ඛණත්තයානුපස්සනා භාවනා කම්මට්ඨානෙ
පතිට්ඨිතත්තා තං සභාවා භොන්තිති දස්සෙති. “මනොකම්ම මෙවා”ති
පද්දධාරො. “මනස්මි. එවා”ති මනොද්චාරෙ එව. “කිච්චසිද්ධිතො”ති
අප්පනාකිච්චස්ස සිජ්ඣනතො. “අභිගභාවා සම්භවතො”ති අප්පනා
කිච්චසිද්ධියං අභිගභාවා සම්භවතො. “තඤ්ඤභාවනා මය”න්ති පද්දධාරො.
“දානාදිවසෙනා”ති දානසීලවසෙන. දානවසෙන අප්පවත්තනතොති ඉදං තාව
යුජ්ජති. සීලවසෙන අප්පවත්තනතොති ඉදං පන පාළියා න සමෙති. පාළියඤ්ඤි
මහග්ගතජ්ඣානෙසුපි පහානං සීලං වෙරමණි සීලන්තිආදි චුත්තන්ති වොදනා.
තං පරිහරන්තො “යං පනා”තිආදිමාහ. “පරියායෙන චුත්තං”ති
කෙනපරියායෙන චුත්තන්ති. පකති චාරිත්තං සීලන්ති චුච්චති. උජ්ජන්තෙ ච
පථමජ්ඣානෙ නීවරණානං පහානං නාම පකතිචාරිත්තමෙව පකති නියාමෙන
පවත්තමෙව. ඉති පකතිචාරිත්තත්තා සීලන්ති චුත්තං. පුන නීවරණානං
පහානමෙව තෙහි විගමනට්ඨෙන වෙරමණිති ච, පිදහනට්ඨෙන සංවරොති ච,
පහාන කිච්චං අවිජ්ඣනට්ඨෙන අවිතික්කමොති ච, චුත්තං. වෙනනාසීලන්ති
එත්ථ පන ඥානසම්පයුත්ත වෙනනා එව චුච්චති. සා ච සීලජාති කත්තා සීලන්ති
චුත්තාති දට්ඨබ්බං. “අප්පනාපත්ත”න්ති පද්දධාරො. “ඥානභෙදෙනා”ති පන
චත්තබ්බං. රූපාවචරකුසලඤ්ඤි ඥානභෙදෙන පඤ්චවිධං, ඥානමෙව පන
ඥානභිගහෙන පඤ්චවිධන්ති.

කුසලකම්මදීපනා නිට්ඨිතා.

153. “එත්ථා”තිආදීසු. “ධම්මසඤ්චග්ගෙ”ති ධම්මසඤ්චග්ගෙ පාළියං. “දස්සනෙනා”ති සොනාපත්ති මග්ගඤ්ඤාණෙන. “තං”ති උද්ධච්ච වෙනනං. “භාවනායා”ති උපරිමග්ගත්තයසඤ්චානාය භාවනාය. පාළිපාඨෙ. “චිත්තූප්පාදා”ති චිත්තවෙනසිකා වුවුවන්ති. “සියා”ති එකච්චෙති අත්ථෙ නිපාත පදං. ඉමෙසු ඡසු චිත්තූප්පාදෙසු එකච්චෙ ඡ චිත්තූප්පාදා සොනාපත්ති මග්ගෙන පහාතඛිබ්බා, එකච්චෙ ඡ චිත්තූප්පාදා තීභි උපරි මග්ගෙහි පහාතඛිබ්බාති අත්ථො. තත්ථ පථමපදෙ “එකච්චෙ ඡ චිත්තූප්පාදා”ති කම්මපථපත්තකම්මසහජාතා ඡ චිත්තූප්පාදා. දුතීය පදෙ “එකච්චෙ ඡ චිත්තූප්පාදා”ති අකම්මපථ පත්තා ධම්මිකෙසු යානෙසු අස්සාදනාහි නන්දාදිවසෙන පවත්තා ඡ චිත්තූප්පාදා. “තත්ථා”ති ධම්මසඤ්චග්ගෙ. “ඉතරත්ථා”ති ඉතරෙසු භාවනාය පහාතඛිබ්බෙසු. “තස්සා”ති නානක්ඛණික කම්මපච්චයස්ස. පාළිපාඨෙ. “සහජාතා”ති අත්තනො පච්චයුජ්ජන්තෙහි සහජාතා. “නානක්ඛණිකා”ති අත්තනො පච්චයුජ්ජන්තෙහි අසහජාතා අතීතකාලභූතෙ නානක්ඛණෙ පවත්තා පාණාතිපාතාදි වෙනනා. “යදි එවං”ති එවං යදි සියාති අත්ථො. යදි උද්ධච්ච වෙනනා දස්සන පදෙ අනුද්ධටත්තා පටිසන්ධිං නාකඤ්ඤාති විඤ්ඤායෙය්‍ය. එවං සතීති පාඨසෙසො. “චෙ”ති චෙ වදෙය්‍ය. “නා”ති න සක්කා වත්තුං. “තස්සා විපාකස්සා”ති තස්සා උද්ධච්ච වෙනනාය විපාකස්ස. පාළිපාඨෙ. “ඉමෙසු ධම්මෙසු ඤාණං”ති ඉමෙ ධම්මෙ ආරම්මණං කත්වා උජ්ජන්තඤ්ඤාණං. “තෙසං විපාකෙ”ති උද්ධච්ච සහගතානං විපාකෙ. “ඤාණං”ති තං විපාකං ආරම්මණං කත්වා උජ්ජන්තඤ්ඤාණං. “සබ්බ දුබ්බලන්ති ච සක්කා වත්තුං”ති සම්බන්ධො. “අතිවිය කාළකධම්මත්තා”ති බුද්ධාදීසු මහත්තෙසු යානෙසු සද්ධාරනනස්ස අත්තරායං කත්වා පවත්තනතො අතියෙවකණ්ඨ ධම්මත්තා. තස්සා විචිකිච්ඡා වෙනනාය පටිසන්ධි ආකඤ්ඤාති විඤ්ඤාතඛිබ්බන්ති යොජනා. “සභාව විරුද්ධත්තා යෙවා”ති විචිකිච්ඡා අසන්තිට්ඨාන සභාවා. අධිමොක්ඛො සන්තිට්ඨාන සභාවොති එවං සභාව විරුද්ධත්තායෙව.

“සබ්බත්ථා”තිආදීසු. “විපච්චතීති විපාචෙතී”ති වදන්ති. තං පන පදරූපෙන න සමෙතීති අඤ්ඤං අත්ථං වදන්තො “සබ්බමිපි වා”තිආදිමාහ. “මහාසම්පත්තියො සමුට්ඨාපෙත්වා”ති දෙවලොකෙ දෙවසම්පත්ති සදිසා දිබ්බවිමානාදිකා මහාසම්පත්තියො සමුට්ඨාපෙත්වා. ඉදං “ඔකාසං කත්වා”ති පදෙ විසෙසනං. තත්ථ “සුඛ විපාකං”ති ඉදං අට්ඨ අහෙතුක විපාකානි සන්ධාය වුත්තං. රූපලොකෙ බ්‍රහ්මානං රූපකායො රූපාවචර කම්මෙන නිබ්බත්තො. සො ච කාමාවචර ධම්ම සමුගො එව. එවං සන්තෙ තස්මිං ලොකෙ පඤ්ච අහෙතුක විපාකානිපි රූපාවචර කම්මෙන නිබ්බත්තානි සියුන්ති වොදනා. තං පරිහරන්තො “රූපාවචර කුසලංභී”තිආදිමාහ. “තානී”ති අපායභූමියං උජ්ජන්තානි අට්ඨ අහෙතුක විපාකානි. “සබ්බස්මිං කාමලොකෙ”ති එකාදස්විධෙ කාමලොකෙ. “තෙසු වා”ති තෙසු අට්ඨ අහෙතුක විපාකෙසු ව.

අනුදීපනීපාඨ

“ආරම්මණන්තරෙ”ති කසිණ නිමිත්තාදිතො අඤ්ඤස්මිං ආරම්මණෙ.
“නිමිත්තා රම්මණෙ”ති කසිණ නිමිත්තාදිකෙ නිමිත්ත පඤ්ඤත්තා රම්මණෙ.
“තානි පඤ්චවිපාකානී”ති චක්ඛු විඤ්ඤාණාදීනි පඤ්ච අහෙතුක විපාකානි
කාමාවචර කුසල කම්මස්සෙව විපාකානි භොන්තීති යොජනා. “සොළසක
මග්ගො”ති සොළසකථා මග්ගො කථාපබන්ධො. එවං ද්වාදස කමග්ගො.
“අහෙතුකට්ඨක”න්ති අහෙතුක විපාකට්ඨකං. සම්මා පකාරෙන ජානාතීති
සම්පජානං. ඤාණං. සම්පජානෙන කතන්ති විග්ගහො. න සම්පජානකතං
අසම්පජානකතං. “සද්දහිත්වා”ති එතෙන දිට්ඨුපු කම්මඤ්ඤාණ සම්පත්තිං
දීපෙති. න හි තෙන ඤාණෙන අසම්පන්නො කම්මඤ්ච කම්මඵලඤ්ච සද්දහතීති.
ජානිත්වාති වා පාඨො සියා. “එකමෙකං”ති එකමෙකං කුසලකම්මං. “කුසල
සමයෙ”ති කුසල කම්ම කරණකාලෙ. කුසලප්පත්තිකාලෙ වා. යස්සමෙ ඊදිසං
පුඤ්ඤං පසුතං. තස්සමෙ භවලාභො භොගලාභො මිත්තලාභො සබ්බෙලාභා
එකන්තෙන සුලාභාති අත්ථො. “සුලද්ධං”ති ඉදං පුඤ්ඤං සුලද්ධං. දෙවෙසු ව
මනුස්සෙසු සංසරිත්වාති පාඨසෙසො. “සෙසෙනා”ති තස්සකම්මස්ස
විපාකාවසෙසෙන. අට්ඨකථා පාඨෙ. “එකපිණ්ඩපාතස්මිං”ති එකවාරං
පිණ්ඩපාතදානෙ. සංයුත්තට්ඨකථායං වුත්තං. තස්මා යං වුත්තං ‘එකා චෙතනා
එකමෙව පටිසන්ධිං දෙතී’ති, තං සුචුත්තන්ති අධිජ්ජායො. “පටිපක්ඛෙහි”ති
පටිපක්ඛෙහි අකුසලෙහි. විසෙසෙන භුසං මුල්භො ඛ්‍යාමුල්භො. අතිවිය
ඛ්‍යාමුල්භො අතිඛ්‍යාමුල්භො. අතිඛ්‍යාමුල්භත්ථාය පච්චයභූතන්ති විග්ගහො.
අතිදුෂ්පඤ්ඤාය පච්චයභූතන්ති අත්ථො. සො හි ථෙරො වදන්ති සම්බන්ධො.
“ඉති කත්වා”ති එවං මනසිකරිත්වා. “සන්නිහිතපච්චයමත්තෙනා”ති
ආසන්නෙ සංකීර්තපච්චය මත්තෙන. “පුබ්බපයොග පච්චයමත්තෙනා”ති
වුත්තං භොති. බලවකම්මවසෙන උප්පන්නත්තා තික්ඛතරං විපාකං. යදා
පයොග රහිතෙන පච්චයගණෙන උප්පජ්ජති, තදා අසඬ්ඛාරිකං නාම. යදා
පයොගසහිතෙන, තදා සසඬ්ඛාරිකං නාම. තත්ථ අසඬ්ඛාරිකං තික්ඛං නාම.
සසඬ්ඛාරිකං මන්දං නාම. තථා දුබ්බල කම්මෙන උප්පන්නෙ මන්දවිපාකෙපි
යොජෙතබ්බං. එවං තික්ඛමන්දානං මන්දතික්ඛතාපත්ති නාම සියා. න ච තථා
සක්කා භවිතුන්ති අධිජ්ජායො. එත්ථ සියා, යදි පුබ්බකම්මවසෙන අට්ඨන්තං
මහාවිපාකානං සඬ්ඛාරහෙදො සිද්ධො සියා, අට්ඨන්තං අහෙතුක විපාකානමපි
සොසඬ්ඛාරහෙදො සිද්ධො භවෙය්‍ය. තානිපි හි කානිවි අසඬ්ඛාරිකෙන කම්මෙන
නිබ්බත්තානි, කානිවි සසඬ්ඛාරිකෙනානි වොදනා. තං පරිහරන්තො “අහෙතුක
විපාකානං පනා”තිආදිමාහ. “උභයකම්ම නිබ්බත්තනං”ති තෙසං සඬ්ඛාර
හෙදරහිතත්තා අසඬ්ඛාරික කම්මෙනපි විරොධො නත්ථි. සසඬ්ඛාරික
කම්මෙනපි විරොධො නත්ථි. අසඬ්ඛාරික කම්මෙනපි නිබ්බත්තන්ති.
සසඬ්ඛාරික කම්මෙනපි නිබ්බත්තන්ති. එවං උභයකම්ම නිබ්බත්තනං යුත්තං.
“ඉති අධිජ්ජායො”ති තස්ස ථෙරස්ස අධිජ්ජායො. “න කම්මාගමන වසෙනා”ති
කම්මසඬ්ඛාතස්ස විරකාලතො ආගමන පච්චයස්ස වසෙන. “ආගමනං”ති ව

ආගවිජ්ඣා ඵතෙනාති ආගමනන්ති විග්ගහො. “කම්මහවෙ”ති අතීතෙ කම්මකරණහවෙ. “කෙවනා”ති කෙවි. අට්ඨසාලිනියං පන ආගතාති ව. පටිසම්භිදා මග්ගෙ පන ද්විභෙතුකා චුත්තාති ව සම්බන්ධො. ඉමස්මිං යානෙ පටිසම්භිදා මග්ගට්ඨකථා වචනම්පි වත්තබ්බන්ති වදන්තො “තත්ථ පනා”තිආදිමාහ. “තීසුබණ්ණසු”ති කම්මක්ඛණ්ණෙ නිකන්තික්ඛණ්ණෙ පටිසන්ධික්ඛණ්ණෙ තීසුබණ්ණසු. “ටීකාකාරාපනා”ති අභිධම්මටීකාකාරාපන. “සාවසෙසපාඨො”ති පාළියං තිභෙතුකෙන කම්මෙන ද්විභෙතුක පටිසන්ධි, ද්විභෙතුකෙන කම්මෙන අභෙතුක පටිසන්ධි අවසෙසා හොති. එවං අවසෙස වාක්‍යා සහිතො පාඨො. සරික්ඛමෙව සරික්ඛකං. කම්මෙන සරික්ඛකං සදිසං කම්මසරික්ඛකං. විපාකං. “මහාපෙරරතා”ති සාරිපුත්ත මහාපෙරරත. එවඤ්ච කත්වාතිආදිනා ටීකාකාරානං වචනං උපත්ථම්භෙති.

කාමාවචරකම්මං නිට්ඨිතං.

154. රූපාවචරකම්මෙ. “අප්පගුණතායා”ති අපරිචිතතාය. අවච්ඡිද්ධතාය. “භීතෙහි ඡන්දාදීහි”ති ලාභසක්කාර සිලොකාදි සාපෙක්ඛතාය භීතෙහි ඡන්දාදීහි. “තෙ ධම්මා”ති ඡන්දාදයො ධම්මා. තාති ඉධ නාධිප්පෙතාති. කස්මා, උපපත්තිප්පහෙදස්ස අසාධකත්තාති අධිප්පායො. “ඉමානෙවා”ති ඉමානි එව ඤානාති. “තිවිධාසු”ති එකස්මිංතලෙ බ්‍රහ්මපාරිසස්ථාදි වසෙන තිවිධාසු. “අට්ඨාරසප්පහෙදෙන විහජිත්වා”ති තීසු භීත මජ්ඣිමපණ්ණාසෙ එකෙකස්මිං භීත භීතං භීත මජ්ඣිමං භීත පණ්ණාසන්තිආදිනා විහත්තෙන නවවිධානි හොන්ති. පුන තෙසු තිණි මජ්ඣිමානි. මජ්ඣිමභීතං මජ්ඣිමමජ්ඣිමන්තිආදිනා විහත්තාති නවවිධානි හොන්ති. එවං අට්ඨාරසප්පහෙදෙන විහජිත්වා. “කම්මද්වාරානි නාමා”ති කම්මප්පවත්ති මුඛානි නාම. “ඉමෙහි පභාවිතත්තා”ති ඉමෙහි පභාවෙහි මූලකාරණෙහි පභාවිතත්තා පවත්තාපිතත්තා. “අට්ඨාරසබත්තියා”ති භීතමජ්ඣිමාදිප්පහෙදෙන අට්ඨාරස බත්තියා. තථා අට්ඨාරස බ්‍රහ්මණාදයො. අට්ඨ වත්තාලීස ගොත්තාති නාම භීතමජ්ඣිමා දිවසෙන විහත්තාති ගොතමගොත්තාදීනි අට්ඨවත්තාලීස ගොත්තාති. තෙසං වාරිත්ත පටිපත්තිභූතාති වරණානිපි අට්ඨවත්තාලීස හොන්තිති. එත්ථ සියා. පුරිම වචනෙ භීතාදීනි බ්‍රහ්මලොකෙ, අට්ඨකථා වචනෙභීතාදීනි මනුස්සලොකෙති සාධෙතබ්බං අඤ්ඤං, සාධකං අඤ්ඤන්ති වොදනා. තං පරිහරති “එතෙනහි”තිආදිනා. “උපලක්ඛෙති”ති පච්චක්ඛතො පාකටං එකදෙසං දස්සෙත්වා අපාකටෙ තාදිසෙපි ජානාපෙතීති අත්ථො. “සමත්ථා සමත්ථං වා”ති සමත්ථා සමත්ථභාවං වා. “තථා භානෙනා”ති තථාහි අනෙත ආවරියෙන. අනුරුද්ධා වරියෙනාති චුත්තං හොති. නාම රූප පරිච්ඡේදෙ චුත්තන්ති සම්බන්ධො. සමානාසෙවනෙ ලද්ධෙ සති, මහබ්බලෙ විජ්ජමානෙ මහග්ගතකම්මං විපාකං ජනෙති. තාදිසං හෙතුං අලද්ධා අලහිත්වා අභිඤ්ඤා චෙතනා විපාකං න පච්චතීති යොජනා. තත්ථ “සමානා සෙවනෙ”ති

අනුදීපනීපාඨ

භූමිසමානතා වසෙන සමානාසෙවනෙ. කාමජවනං කාමජවනෙන සමානාසෙවනං. රූපජවනං රූපජවනෙන. අරූපජවනං අරූපජවනෙනාති දට්ඨබ්බං. තෙන චුත්තං “සමානභූමිකතො”තිආදි. තත්ථ “තදභාවතො”ති තාදිසස්ස බලවභාවස්ස අභාවතො. එකවාරමත්තභූතා මහග්ගත චෙතනා ව. “සබ්බ පථමභූතා”ති සමාපත්ති වීරීසු ගොත්‍රභුස්ස අනන්තරෙ මහග්ගත ජවනං සන්ධාය චුත්තං. ලොකුත්තර මග්ගචෙතනා කදාවිපි සමානා සෙවනං න ලහති. එවං සන්තෙපි අත්තනො අනන්තරතො පටිඨාය යාවජීවම්පි භවත්තරෙපි අරියඵලං ජනෙතියෙව. එවමෙවාති චුත්තං හොති. ඉදං පවත්තිඵලං නාම හොති, ඉධ පන පටිසන්ධි ඵලං විචාරිතං, තස්මා අසමානං ඉදං නිදස්සනන්ති වෙ. චුච්චතෙ. මග්ගචෙතනා නාම තණ්හා සභායකං වට්ටගාමි කම්මං න හොති. අතණ්හා සභායකං විචට්ටගාමි කම්මං හොති. තස්මා පටිසන්ධිං න දෙති. සචෙ පන තං තණ්හා සභායකං වට්ටගාමිකම්මං භවෙය්‍ය. පටිසන්ධි කාලෙපි ඵලං දදෙය්‍ය. අසමානා සෙවනතා පමාණං න භවෙය්‍ය. එවං අඤ්ඤාකාරණත්තා අසමානං නිදස්සනං හොති. න අසමානා සෙවනතායාති දට්ඨබ්බං. “උපචිත්තත්තා”ති පුනඡ්ඡුනං ආසෙවන ලාභෙන වඩ්ඪිත්තත්තා. “සා චෙතනා”තිආදිකම්මිකමහග්ගත චෙතනා ව. “නා”ති වොදනා, න සියාති අත්ථො. න ච සාපි සමානභූමක ධම්මතො ලද්ධා සෙවනා හොති. එවං සන්තෙපි කතත්තා භාවිත්තත්තාති චුත්තං. භාවිත්තත්තාති ච පුනඡ්ඡුනං ආසෙවන ලාභෙන වඩ්ඪිත්තත්තා ඉච්චෙවත්ථො. තස්මා විඤ්ඤායති අසමානභූමිකෙහි පුබ්බභාගජපවත්තෙහි කාමජවනෙහි පරම්පරතො පුනඡ්ඡුනං ලද්ධා සෙවනතාය එව ඉධ උපචිත්තත්තාති චුත්තන්ති. තෙන චුත්තං “උභයත්ථ පනා”තිආදි. තත්ථ “උභයත්ථා”ති උභයෙසු කතත්තා උපචිත්තත්තාති ච කතත්තා භාවිත්තත්තාති ච චුත්තෙසු පාඨෙසු. “පථම සමන්තාභාරතො පට්ටායා”ති මහග්ගතජ්ඣානෙ අප්පනාවීරීතො පුරෙ ද්විසු පරිකම්ම භාවනා උපචාර භාවනාසු පරිකම්ම භාවනං භාවෙන්තස්ස පථවි පථවිතිආදිනා පථම සමන්තාභාරතො පට්ටාය. ලොකුත්තර මග්ගපන දසසු විපස්සනා ඤාණෙසු සබ්බපථමං සම්මසනඤ්ඤාණං භාවෙන්තස්ස රූපං අනිච්චං වෙදනා අනිච්චාතිආදිනා පථම සමන්තාභාරතො පට්ටායාති අත්ථො. උපචිතිත්ථාති ච භාවෙන්ථාති ච වඩ්ඪෙත්ථා ඉච්චෙව අත්ථො. “අබ්භුණ්හා”ති අභිනවාති චුත්තං හොති. “අයං වාදො”ති අනුරුද්ධා වරියස්ස වාදො. යදි එවං, අට්ඨකථාසු සඬ්ඛාර පච්චයා විඤ්ඤාණං පද නිද්දෙසෙසු අභිඤ්ඤා චෙතනා පනෙත්ථ පරතො විඤ්ඤාණස්ස පච්චයො න හොතීති න ගහිතාති චුත්තං. තත්ථ අඤ්ඤං යුත්තං කාරණං වත්තබ්බන්ති, තං වදන්තො “චතුත්ථජ්ඣාන සමාධිස්ස පනා”තිආදිමාහ. “ටිකාකාරා”ති අභිධම්මටිකාකාරා. “තස්සා පනා”තිආදි අත්තනොවාද දස්සනං. සාධෙත්තියා අභිඤ්ඤා චෙතනාය. අචිත්තකභව පත්ථනාසහිතං සඤ්ඤා විරාගන්ති සම්බන්ධො. “ඉධා”ති මනුස්ස ලොකෙ.

“අනාගාමීනො පනා”තිආදීසු. “එතෙනා”ති එතෙන අත්ථ වචනෙන. “සද්ධාධිකො”ති සන්ධිත්ථියාධිකො. එවං වීරියාධිකාදීසුපි. “අත්තනා ලද්ධ සමාපත්තීනං”ති එකස්සපි පුග්ගලස්ස බහුතං අත්තනා ලද්ධ සමාපත්තීනං. තෙසු පුට්ඨජන සොතාපන්න සකදාගාමීසු. “පුට්ඨජනො”ති ඥානලාභී පුට්ඨජනො. “නිකන්තියාසනී”ති කාමහවනිකන්තියා සති. “ඉතරෙ පනා”ති සොතාපන්න සකදාගාමීනො පන. පරිනිනස්සානා එව තත්ථ නිබ්බත්තන්ති. න නිකන්ති බලෙනාති අධිප්පායො. විභාවනිපාඨෙ “තෙසං පි”ති ඥානලාභී සොතාපන්න සකදාගාමීනම්පි. ඉච්ඡන්තෙන ටිකාවරියෙන. තථා නිකන්තියා සති පුට්ඨජනාදයො කාමාවචර කම්ම බලෙන කාමහවෙපි නිබ්බත්තන්තීති යොජනා. වෙනොපණ්ඨි ඉජ්ඣති. කස්මා, විසුද්ධත්තා. සීලවිසුද්ධත්තාති අධිප්පායො. “තෙ”ති ඥානලාභී සොතාපන්න සකදාගාමීනො. අභිගුත්තර පාඨෙ. “සහදස්සනුප්පාදා”ති සොතාපත්ති මග්ගඤ්ඤාණං දස්සනන්ති වුවිචති. දස්සනස්ස උප්පාදක්ඛණෙන සද්ධිං. නත්ථි තස්ස තං සංයොජනන්තිපි පාඨො. “ඉමං ලොකං”ති ඉමං කාමලොකං. “විපස්සනා නිකන්ති තණ්හා”ති තෙනෙව ධම්මරාගෙන තාය ධම්ම නන්දියාති එවං වුත්තා විපස්සනා සුඛෙ නිකන්ති තණ්හා. පච්චයෙ සති කුප්පන්ති නස්සන්තීති කුප්පා. කුප්පා ධම්මා යෙසං තෙ කුප්ප ධම්මා. “ධම්මා”ති මහග්ගත ධම්මා. ඉමෙ ද්වෙ සොතාපන්න සකදාගාමීනො සීලෙසු පරිපූරකාරීනො නාම. සීලජ්ජපි පක්ඛානං කිලෙසානං සබ්බසො පහිනත්තා. තස්මා තෙ සීලෙසු අකුප්ප ධම්මාති වුවිචන්ති. සමාධිස්මිං පන කුප්ප ධම්මා එව. “මහාබ්‍රහ්මෙසු න නිබ්බත්තන්ති”ති මහාබ්‍රහ්මත්තං න ලහන්තීති අධිප්පායො. “භීනස්සාසයත්තා”ති එත්ථ ඉත්ථියො නාම පකතියාව භීනස්සාසයා භොන්ති නිව ඡන්දා නිව විත්තා මන්දවීරියා මන්දපඤ්ඤා. කස්මා, භීනලිඬගත්තා. කස්මා ච තා භීනලිඬගා භොන්ති. දුබ්බල කම්මනිබ්බත්තත්තා. දුබ්බල කම්මන්ති ච පුරිසත්ත ජනකං කම්මං උපාදාය වුවිචති. බ්‍රහ්මපුරොහිතානම්පි සඬගහණං වෙදිතබ්බං. කස්මා, බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානන්ති අට්ඨකථා වචනස්ස යෙභුයාවචනත්තා. තෙනාහ “න මහාබ්‍රහ්මානං”ති. ඉතරථා න බ්‍රහ්මපුරොහිතානං න ච මහාබ්‍රහ්මානන්ති වුත්තං සියා. න ච තථා සක්කා වත්තුං ‘බ්‍රහ්මත්තන්ති මහාබ්‍රහ්මත්ත’න්ති ඉමිනා වචනෙන විරුජ්ඣනතො. අයඤ්ච අත්ථො න කෙවලං යෙභුයානායමත්තෙන සිද්ධො. අථ ඛො ඛාසද්දන සාමත්ථියෙනාපි සිද්ධොති දස්සෙතුං. “තෙහි”තිආදිමාහ. තත්ථ “තෙ”ති බ්‍රහ්මපුරොහිතා. සංයුත්තපාඨෙ. “පටිභාතුතං”ති එත්ථ “තං”ති තුය්හං. ධම්මිකථා තුය්හං පටිභාතු, පාතුබ්භවතු. කථෙතු ඉව්වෙව වුත්තං භොති. “බ්‍රාහ්මණා”ති අහිභුං භික්ඛුං ආලපති. “බ්‍රහ්මුනො”ති මහාබ්‍රහ්මුනො අත්ථාය. එවං සෙසෙසු ද්වීසු. “තෙසං”ති බ්‍රහ්මපුරොහිතානං. විභාවනිපාඨෙ “ඉති අත්ථො දට්ඨබ්බො”ති “බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසු යෙවා”ති පුල්ලිඬග වචනත්තා පුග්ගලජ්ජධානං භොති. නභුමිජ්ජධානං. තස්මා අයමත්ථො යුත්තිවසෙන දට්ඨබ්බොති. “තීසුහවග්ගෙසු”ති වෙහජ්ථලභුමි පුට්ඨජනහවග්ගො නාම භොති

අනුදීපනීපාඨ

රූපලොකෙ. තතො උපරි පුපුඡ්ඡනභූමියා අභාවතො. අකනිට්ඨභූමි අරියභවග්ගො නාම. තත්ථ ධීතානං අරියානං තත්ථෙව නිට්ඨානතො. නෙවසඤ්ඤාභූමි ලොකභවග්ගො නාම. තතො උපරි ලොකස්සෙව අභාවතොති.

කම්මවතුක්කානුදීපනා නිට්ඨිතා.

155. මරණුප්පත්තියං. “ආයුපරිමාණස්සා”ති ආයුකප්පස්ස. “තදුභයස්සා”ති ආයුකප්පස්ස ච කම්මස්ස ච. “උපසාතක කම්මෙනා”ති බලවත්තෙන පාණාතිපාතකම්මෙන. “දුස්සිමාර කලාබුරාජාදීනං වියා”ති තෙසං මරණං විය. උපරොධිතං ඛන්ධ සන්තාන මස්සාති විග්ගහො. “උපරොධිතං”ති උපගන්ත්වා නිරොධාපිතං. කම්මං බියාතිසෙව. එවං සති, සබ්බංපි මරණං එකෙන කම්මක්ඛයෙන සිද්ධං. තස්මා එකං කම්මක්ඛය මරණමෙව චත්තබ්බන්ති චුත්තං හොති. “ඉතරෙපි චුත්තා”ති ඉතරානිපි තීණි මරණානි චුත්තානීති වොදනා. චුච්චතෙ පරිභාරො. “සරසවසෙනවා”ති අත්තතො ධම්මතාවසෙනෙව. නානා ආයු කප්පං විදහන්ති සඬ්ඛරොන්තීති නානාආයුකප්ප විධායකා. “සත්තනිකායෙ”ති සත්තසමුහෙ. නිච්චකාලං ධීතිං කරොන්තීති ධීතිකරා. කදාපි චුද්ධිං කරොන්ති, කදාපි භානිං කරොන්තීති චුද්ධිකරා භානිකරා ච. “තෙසං වසෙනා”ති තෙසං උතු ආභාරානං වසෙන. “තයොපි වෙනෙ”ති එතෙතයොපි ධීතිකරාදයො. කම්මං විපච්චිමානං දත්වා බියාතීති සම්බන්ධො. එතෙන එවරූපෙයානෙ කම්මං අප්පධානන්ති දීපෙති. “තදනුරූපං එවා”ති තං දසවස්සකාලානු රූපං එව. “හො ගඤ්ඤා”ති ධනධඤ්ඤාදිපරිභොගඤ්ඤා. තෙසං උතුආභාරානං ගති එතෙසන්ති තග්ගතිකා. තෙසං උතුආභාරානං ගතිං අනුවත්තන්තීති චුත්තං හොති. තෙනාහ “තදනුවත්තිකා”ති. සඬ්ඛාරවිදුහි අඤ්ඤත්තාති සම්බන්ධො. සඬ්ඛාරවිදුනො යපෙත්වාති අත්ථො. ඉද්ධියා පකතාති ඉද්ධිමයා. “ඉද්ධියා”ති දෙවිද්ධියාවා භාවනාමයිද්ධියාවා. විජ්ජාය පකතාති විජ්ජාමයා. “විජ්ජායා”ති ගන්ධාරිවිජ්ජාය. අට්ඨි න්භාරු මංස ලොහිතාදිකා රසධාතුයො අයන්ති වඬ්ඪන්ති එතෙහිති රසායනානි. තානි විදහන්ති එතෙහිති රසායන විධයො. නයුපදෙසා. විරට්ඨිති කත්ථාය ජීවිතං සඬ්ඛරොන්ති එතෙහිති ජීවිත සඬ්ඛාරා. ඉද්ධිමය විජ්ජාමය ජීවිත සඬ්ඛාරෙසු ච රසායන විධිසඬ්ඛාතෙසු ජීවිත සඬ්ඛාරෙසු ච විදුනොති සමාසො. “ද්වි සමුට්ඨානික රූපධම්මෙසු”ති උතුසමුට්ඨානික රූපධම්මෙසු ච ආහාර සමුට්ඨානික රූපධම්මෙසු ච. “පරිණමන්තෙසු”ති විපරිණමන්තෙසු. තෙනාහ “ජියාමානෙසු”තිආදිං. “යාවමහන්තං පිති” සබ්බඤ්ඤාචුද්ධානං කම්මං විය කොට්ඨත්තවසෙන අතිමහන්තමපි. “අස්සා”ති කම්මස්ස. “උපච්ඡෙදක මරණෙපි නෙතබ්බො”ති බලවත්තෙ උපච්ඡෙදක කම්මෙ ආගතෙ යාවමහන්තමපි ජනක කම්මං අත්තතො විපාකාධිට්ඨාන විපත්තියා බියාතිසෙව. සො වස්සඛයො න සරසෙන හොති, අථ ඛො උපච්ඡෙදක කම්ම බලෙන හොතීති ඉධ උපච්ඡෙදක මරණං විසුං ගහිතන්ති එවං උපච්ඡෙදක මරණෙපි නෙතබ්බො. “අකාල මරණං”ති

ආයුක්ඛයමරණාදීනි තිණි මරණානි කාලමරණානි නාම, මරණා රහකාලෙ මරණානීති වුත්තං හොති. තතො අඤ්ඤං යං කිඤ්චි මරණං අකාල මරණන්ති වුවවති. තෙනාහ “තඤ්ඤි පවත්තමානං”තිආදිං. “මූලහෙදතො”ති මූලකාරණස්පහෙදතො. යස්මා පන මිලින්ද පඤ්ඤෙ වුත්තන්ති සම්බන්ධො. සන්නිපතන්තීති සන්නිපාතා. සන්නිපාතෙහි උප්පන්නා සන්නිපාතිකාති අත්ථං සන්ධාය “සන්නිපතිතානං”ති වුත්තං. අථවා. සන්නිපතනං සන්නිපාතො. ද්විත්තං තිණිණං වා දොසානං මිස්සකභාවො. සන්නිපාතෙන උප්පන්නා සන්නිපාතිකාතිපි යුජ්ජති. “අනිසම්මකාරීනං”ති අනිසාමෙත්වා අනුපධාරෙත්වා කරණ සීලානං. පවත්තා ආබාධා විසමපරිහාරජානාමාති යොජනා. “අත්තනා වාකතානං පයොගානං”ති සත්ථහරණ, විසබ්දන, උදකපාතනාදිවසෙන කතානං. “විනාසෙන්තී”ති සත්ථවස්ස වාලුකවස්සාදීනි වස්සාපෙත්වාවා සමුද්ද විවියො උට්ඨාපෙත්වාවා එවරුපෙ මහන්තෙ හයුපද්දවෙ කත්වා විනාසෙන්ති. “මනුස්ස පටෙ”ති මනුස්ස පදෙසෙ. “තෙ”ති චණ්ඩා යක්ඛා. “ජීවිතක්ඛයං පාපෙන්තී”ති මනුස්සානං වා ගොමහිංසානං වා මෙදලොහිතානි පාතබ්බත්ථාය තෙසු නානාරොගන්තර කප්පානි උප්පාදෙත්වා ජීවිතක්ඛයං පාපෙන්තීති අත්ථො. “වත්තබ්බමෙව නත්ථී”ති සකලං රජ්ජං වා රට්ඨං වා දීපකං වා විනාසෙන්තීති වුත්තෙ සකලං ජනපදං වා නගරං වා නිගමං වා ගාමං වා තං තං පුග්ගලං වා විනාසෙන්තීති විසුං වත්තබ්බං නත්ථීති අධිප්පායො. “සත්ථදුබ්බික්ඛරොගන්තර කප්පාපි”ති සත්ථන්තර කප්පො දුබ්බික්ඛන්තර කප්පො රොගන්තර කප්පොති ඉමෙ තයො අත්තර කප්පාපි ඉධ වත්තබ්බාති අත්ථො. තෙසු පන රොගන්තර කප්පො යක්ඛා වාලෙ අමනුස්සෙ ඔස්සජ්ජන්ති, තෙන බහු මනුස්සා කාලඛ්කරොන්තීති ඉමිනා එකදෙසෙන වුත්තොයෙව. “උපපිළකො පසාතකානං කම්මානං විපච්චනවසෙනා”ති එත්ථ තෙසං කම්මානං ඔකාසප්පට්ඨාහෙන සත්තසන්නානෙ සුබසන්නානං විබාධෙත්වා මරණං වා පාපෙත්වා මරණ මත්තං වා දුක්ඛං ජනෙත්වා පිළනඤ්ච සාතනඤ්ච ඉධ විපච්චන නාමෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. විපාකං පන ජනෙත්තුවා, මාවා, ඉධ අප්පමාණන්ති. එත්ථ සියා. අට්ඨසු කාරණෙසු ඔපක්කම්කට්ඨානෙ ‘කුප්පිතාහි දෙවතා සකලං රජ්ජාදිකං අසෙසං කත්වා විනාසෙන්තී’ති වුත්තං. තත්ථ විනාසිතා ජනා කිං නු බො අත්තනො අත්තනො කම්ම විපාකපෙහි ආබාධන දණ්ඩෙහි වා විනස්සන්ති, උදාහු විසුං ඔපක්කම්කෙහි ආබාධන දණ්ඩෙහි වා විනස්සන්ති. යඤ්චෙත්ථ වුත්තං ‘එවං අකාල මරණං උපච්ඡෙදක කම්මුනා වා අඤ්ඤෙහි වා අනෙක සහස්සෙහි කාරණෙහි හොතී’ති. තත්ථ යස්ස උපච්ඡෙදක කම්මං නාම නත්ථී. කිං තස්ස අඤ්ඤෙන කාරණෙන අකාල මරණං නාම භවෙය්‍යාති. එත්ථ වදෙය්‍යං, තස්ස අඤ්ඤෙන කාරණෙන අකාල මරණං නාම න භවෙය්‍යා. සබ්බෙ සත්තා කම්මස්සකා, කම්මදායාදා, කම්මයොගී, කම්ම බන්ධු, කම්මප්පට්ඨසරණානිහි වුත්තංති. තෙසං තං වාදං හින්දන්තො “යෙහිකෙවි ලොකෙ දිස්සන්තී”තිආදිමාහ. පුන තදත්ථං දළ්භං කරොන්තො

අනුදීපනීපාඨ

“යථාහා”තිආදිං වදති. තත්ථ දුට්ඨං කම්මඵලං, විපාක ඵලඤ්ච නිස්සන්ද ඵලඤ්ච. තත්ථ විපාක ඵලං නාම විපාකක්ඛන්ධා ච වක්ඛු සොතාදීනි කට්ඨකා රූපානි ච. තං යෙන පුබ්බෙ කම්මං කතං, තස්සෙව සාධාරණං හොති. තස්ස සන්තානෙ ඵච පවත්තති. නිස්සන්ද ඵලං නාම තස්ස සුඛුප්පත්තියා චා දුක්ඛුප්පත්තියා චා අත්තනො කම්මානුභාවෙන බහිද්ධා සමුට්ඨිකානි ඉට්ඨාරම්මණානි චා අනිට්ඨා රම්මණානි චා. තං පන අඤ්ඤෙසම්පි සාධාරණං හොති. තං සන්ධාය චුත්තං “සකකම්මසමුට්ඨිකා ඵච. ල. පරෙසං සාධාරණා ඵවා”ති. ලොකෙ අට්ඨලොක ධම්මා නාම සබ්බෙ කම්ම විපාකජා ඵවානි න වත්තබ්බා. ඉමෙ ච සත්තා සංසාරෙ සංසරන්තා අට්ඨසුලොක ධම්මෙසු නිම්මුප්පත්තා සංසරන්ති, තස්මා තෙ විනාපි උපපිළක කම්මෙන අඤ්ඤෙහි කාරණෙහි නානාදුක්ඛං ඵුසන්තියෙව. තථා විනාපි උපච්ඡෙදක කම්මෙන මරණ දුක්ඛං පාපුණන්තියෙව. තෙන චුත්තං “කම්මෙන විනා යතොකුතොවි සමුට්ඨිකා”තිආදි.

“තෙ උප්පජ්ජන්ති”ති තෙ නානාරොගාදයො උප්පජ්ජන්ති. “න උපාය කුසලා චා”ති තතො අත්තානං මොචෙතුං කාරණ කුසලා චා න හොන්ති. “න ච පටිකාර කුසලා චා”ති උප්පන්නං රොගාදිභයං අපනෙතුං වූපසමෙතුං පටිකාර කම්මෙති කිච්ඡකම්මෙ කුසලා චා න හොන්ති. “නාපි පරිහාර කුසලා චා”ති තතො මොචනත්ථං පරිහරිතුං දෙසන්තරං ගන්තුං කුසලා චා න හොන්තීති අත්ථො. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙය්‍යං. “රොගාදයො ඵච තං බෙපෙන්නා පවත්තන්ති”ති කථං තෙ පුබ්බකම්මං බෙපෙන්නීති. තස්ස විපාකභූතං ජීවිත සන්තානං විනාසෙන්නා බෙපෙන්නී. විනට්ඨෙහි ජීවිත සන්තානෙ තං භවං ජනෙන්නං බියාති යෙවාති. තෙනාහ “යථාහි”තිආදිං. “කම්මස්සපි තථෙවා”ති තථෙව පුබ්බකම්මස්සපි තිණග්ගෙ උස්සාව බිත්දුස්සෙව පරිදුබ්බලතා සිද්ධා හොති. ජීවිතෙ පරික්ඛිණෙ තං භවං ජනෙන්නස්ස පුබ්බකම්මස්සපි පරික්ඛිණත්තා. “ඵචඤ්චෙනං”ති එතං කම්මජ්ජටි සංයුත්ත වචනං ඉධ අම්භෙහි චුත්තනයෙන සම්පට්ඨිතබ්බං. සබ්බං පුබ්බෙකතහෙතුදිට්ඨි නාම සබ්බං සුඛං චා දුක්ඛං චා සුවර්තං චා දුවර්තං චා පුබ්බභවෙ අත්තනා කතෙන පුබ්බකම්මහෙතුනා ඵච උප්පජ්ජන්ති ඵචං පවත්තා දිට්ඨි. “යං කිඤ්චායං”ති යං කිඤ්චි අයං. මහාබොධිසත්තානං අධිමුත්තිකාලඤ්ඤා නාම ඉධ මෙ වීරකාලං ධීතස්ස පාරමිපුරණ කිච්චං නත්ථි, ඉදානෙව ඉතො වචිත්වා මනුස්සලොකෙ උප්පජ්ජිස්සාමි, උපරුජ්ඣතු මෙ ඉදං ජීවිතන්ති අධිමුඤ්චිත්වා දළ්භං මනසිකරිත්වා කාලඤ්ඤා. “සයමෙව සත්ථං ආහරිත්වා”ති සයමෙව අත්තනො ගීවං සත්ථෙව හනිත්වාති අත්ථො. “ඵත්ථෙවා”ති අකාලමරණෙ ඵච.

“තථා චා”තිආදියු. “සමාපත්ති ලාභිනං”ති නිද්ධාරණෙහුම්ම වචනං. “ජීවිත සමසිසිනං”ති අරහත්ත මග්ගං ලභිත්වා මග්ගපච්චවෙක්ඛනවිථි ඵච

මරණාසන්නවීථි. කත්වා පරිනිබ්බානත්තා සමං සීසං එතෙසන්නි සමසීසිනො. “සමං සීසං”ති ජීවිත සන්නාන පරියන්තෙන සමං වට්ටදුක්ඛ සන්නාන පරියන්තං වුවවති. “සබ්බෙසං පී”ති සබ්බෙසමපි බිණාසවානං. “ඉමං සුත්තපදං”ති මහාපරිනිබ්බානසුත්තෙ ආගතං සුත්තපදං. “තෙ”ති තෙ වාදිනො. “තෙනා”ති තෙන වාදවචනෙන. ක්‍රියමනොධාතු නාම පඤ්චද්වාරාවඡිජනං. ක්‍රියාහෙතුකමනො විඤ්ඤාණධාතු නාම හසිතුජපාදවිත්තං. “අස්සා”ති පරිනිබ්බායන්තස්ස බුද්ධස්ස. “න සමෙති යෙවා”ති සන්නිං අනුපාදියෙසං නිබ්බානං ආරම්මණං කත්වාති එත්ථ පරිනිබ්බාන ජවනෙහි ආරම්මණං කත්වාති වුත්තෙපි න සමෙතියෙව. තෙනාහ “තථාහී”තිආදිං. “භවඬගං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායතී”ති එත්ථ පරිනිබ්බාන වුත්තිත්තමෙව භවඬගන්ති වුත්තං. වුත්තිත්තන්ති ච භවන්තරං ගච්ඡන්තස්සෙව වුවවති. ඉධ පන වොහාර මත්තන්ති දට්ඨබ්බං. විභාවනිපායෙ. වුත්තිපරියොසානානං මරණාසන්න විත්තානං. යථා පන බුද්ධානං භගවන්තානං යාවජීවං උජ්ජන්තං මහාභවඬගවිත්තං කම්මකම්මනිමිත්තාදයො ආරම්මණං කරොතියෙව. තථා පරිනිබ්බාන වුත්තිත්තං පීති ආහ “න හී”තිආදිං. නනු මරණකාලෙ කම්මකම්මනිමිත්තාදීනං ගහණං නාම භවන්තර ගමනත්ථාය හොති, බුද්ධා ච භවන්තරං න ගච්ඡන්ති. තස්මා “න හී. ල. න කරොතී”ති ඉදං න යුත්තන්ති. නො න යුත්තං. භවන්තර ගමනත්ථායාති ඉදං ජවනෙහි ගහණෙ දට්ඨබ්බං. ඉධ පන වුත්තිත්තෙන ගහණෙති දස්සෙන්නො “නවවුත්තියාගහිතාතී”තිආදිමාහ. “කම්මසිද්ධියා”ති කම්මසිජ්ඣනත්ථාය. “එත්ථ වා”තිආදීසු. “තස්සා”ති සොණත්ථෙර පිතුනො. “කම්මබලෙනා”තිආදීසු. “අඤ්ඤෙනපි කාරණ බලෙනා”ති ආචිණ්ණභාවාදිකෙන කාරණබලෙන. ගතිනිමිත්තං පන කම්මබලෙනෙවාති යුත්තං සියා. “තථොපට්ඨිතං”ති අන්තිමවීථිතො පුබ්බෙ බහුසුච්චිසු උපට්ඨිතජ්ජකාරන්තිඅත්ථො. පාපපක්ඛියෙසු දුග්ගතිනිමිත්තෙසු. කල්‍යාණපක්ඛියාති සග්ගතිමිත්තාති. ධම්මාසොකරඤ්ඤො මරණකාලෙ පාපපක්ඛියානං උපට්ඨානං කත්ථවි සිහළගන්ථෙව වුත්තං.

සකලං පථවිං භුත්වා,
දත්වා කොට්ඨිතං ධනං;
අන්තෙ අධිඨාමලකමත්තස්ස;
අසොකො ඉස්සරං ගතො; ති ව;
අසොකො සොක මාගතො; ති ව;

“තං”ති විපච්චමානකං කම්මං. “නියාමක සහකාරී පච්චයභූතා”ති එත්ථ යථා නාවායං නියාමකො නාම නාවං ඉච්ඡිතදිසාහිමුඛං නියාමෙති, නියොජෙති. තථා අයං තණ්හාපි භවනිකන්ති හුත්වා විත්තසන්නානං ගන්තබ්බභවාහිමුඛං නියාමෙති, නියොජෙති. කම්මස්ස ච අච්චායන්ත සභායභාවෙන සහකාරී පච්චයො හොතීති දට්ඨබ්බං. “කුසලාකුසල කම්මනිමිත්තානි වා”ති අඤ්ඤාති

අනුදීපනීපාඨ

කුසලා කුසලකම්මනිමිත්තානි වා. “තදුපත්ථම්භිකා”ති තස්ස කම්මස්ස උපත්ථම්භිකා. “නිමිත්තස්සාදගධිකං”ති මුඛනිමිත්තාදියු අස්සාදෙන්තං ගිජ්ඣන්තං. “තිට්ඨමානං තිට්ඨතී”ති තිට්ඨමානං හුත්වා තිට්ඨති. අමුඤ්චිත්වා තිට්ඨතීති චුත්තං හොති. අනුබ්‍යඤ්ජනං නාම පියසාතරූපො කථිතලපිතාදි ක්‍රියාවිසෙසො. “අස්ස පුග්ගලස්සා”ති ආසන්න මරණස්ස පුග්ගලස්ස. අට්ඨකථා පාඨෙ. “කිලෙස බලවිනාමිතං”ති අවිජ්ජා තණ්හාදීනං කිලෙසානං බලෙන විනාමිතං. පටිච්ඡාදිකා ආදීන වා යස්සාති විග්ගහො. “තං”ති විත්තසන්නානං. “තස්මිං”ති කම්මාදිවිසයෙ. අට්ඨකථාය න සමෙති. තස්මිං විසයෙතිති තත්ථ චුත්තං. න චුත්තං තස්මිං භවෙති. “තස්මිං චුත්තා නං”ති තස්මිං ‘යෙභුයොන භවත්තරෙ ඡ ද්වාරග්ගහිතං’ති යානෙ ටිකාසු චුත්තානං. තං සදිස ජවනුජ්ජත්ති නාම කම්මකරණකාලෙ පවත්ත ජවනෙහි සදිසානං ඉදානි ජවනානං උජ්ජත්ති. භවජ්ජට්ඨිජන්නඤ්ච කම්මං අපාකටඤ්ච කම්මං න තථා උපට්ඨාති. කෙවලං අත්තානං අභිනවකරණ වසෙන ද්වාරපත්තං හුත්වා උපට්ඨාතිති අධිජ්ජායො. “විසිද පත්තා”ති විසඤ්ඤිභාවෙන විරූපං හුත්වා සිද්ධපත්තා. “තබ්බිපරිතෙන පාපකම්ම බහුලාපි වත්තබ්බා”ති තෙපිවිසිදන්තරෙ ආවුධ භත්ථා පාණ්‍යානං කරොන්තා ගණ්හථබ්බන්ධථාති උග්ගසාසන්නා දුට්ඨවිත්තා භොන්තිතිආදීනා වත්තබ්බා. අට්ඨකථා පාඨෙසු. උක්ඛිත්තො අසි යස්සාති උක්ඛිත්තා සිකො. පතුදන්ති විජ්ඣන්ති එතෙනාති පතොදනං. පාජනදණ්ධො. තස්ස අග්ගෙ කතා සුචි පතොදන සුචි. “පතොදන දුක්ඛං”ති විජ්ඣන්ත දුක්ඛං. කථං පන උක්ඛිත්තාසිකාදිභාවෙන උපට්ඨානං කම්මුපට්ඨානං නාම හොති. කථඤ්ච තං පටිසන්ධියා ආරම්මණභාවං උපෙතීති ආහ “සො වා”තිආදිං. උජ්ජජ්ජමානානං සත්තානං. “ඉතරෙසං පනා”ති රූපාරූප භවෙසු උජ්ජජ්ජමානානං පන. “පරිපුණ්ණං කත්වා”ති තදාරම්මණ පරියොසානායවා සුද්ධාය වා ජවනවිටීයාති එවං පරිපුණ්ණං කත්වා. අයං පන භවඤ්ඤාවසානෙ චුතිවිත්තජ්ජත්ති නාම අට්ඨකථාසු නත්ථි. යඤ්ච භවඤ්ඤං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායතිතිආදි තත්ථ තත්ථ චුත්තං. තත්ථපි “භවඤ්ඤං”ති චුතිවිත්තමෙව ටිකාසු වණ්ණෙන්නි. තස්මා “භවඤ්ඤක්ඛයෙවා”ති ඉදං කථං යුජ්ජෙය්‍යාති ආහ “එත්ථ වා”තිආදිං. අනුරූපං සෙතීති අනුසයො. අනුබන්ධො හුත්වා සෙතීති අනුසයො. අනු අනු වා සෙතීති අනුසයො. එත්ථ ව අනුසයො නාම ජවනසහජාතො න හොති. ඉධ ව අනුසය නාමෙන චුත්තං. නානාජවන සහජාතා ව අවිජ්ජා තණ්හා පටිසන්ධියා විසෙස පච්චයා භොන්තෙව. කථං තා ඉධ ගහිතා සියුන්ති ආහ “එත්ථ වා”තිආදිං. එවං සන්නෙ අවිජ්ජා පරික්ඛිත්තෙන තණ්හාමුලකෙනාති චුත්තෙසු සුට්ඨ යුජ්ජති. අනුසයෙහි සහ ජවනසහජාතානම්පි ලද්ධත්තා. තස්මා ඉධ අනුසය වචනං න යුක්තන්ති වොදනා. යුක්තමෙවාති දස්සෙන්තො “අපි වා”තිආදිමාහ. “පරියත්තා”ති සමත්තා. “සො පි”ති එස්සාදි ධම්ම සමුහොපි. “තථා රූපා යෙවා”ති අග්ගමග්ගෙන අජ්ජහීන රූපායෙව, අනුසයභූතායෙවාති චුත්තං හොති. “තං”ති විත්ත සන්නානං.

“තත්ථා”ති තද්වයස්මිං. කථං තං තත්ථ ඛිපන්තීති ආහ “තස්මිං”ති ආදිං. “විජානනධාතුයා”ති විඤ්ඤාණ ධාතුයා. සඬකන්තා නාම නත්ථී. යත්ථ යත්ථ උප්පජ්ජන්ති. තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්තීති අධිප්පායො. කුතො මරණකාලෙ සඬකන්තා නාම අත්ථී විජ්ජන්තීති යොජනා. එවං සන්තෙ ඉදං වචනං අනමතග්ගිය සුත්තෙන විරුද්ධං සියාති. න විරුද්ධං. ඉදඤ්භි අභිධම්ම වචනං, මුඛ්‍යවචනං, අනමතග්ගිය සුත්තං පන සුත්තන්ත වචනං පරියාය වචනන්ති දස්සෙන්නො “යඤ්චා”ති ආදිමාහ. පරියායෙන චුත්තන්ති වත්ථා තං පරියායං දස්සෙති “යෙසඤ්භි”ති ආදිනා. “සො”ති සො පුග්ගලො. “තෙසං”ති අවිජ්ජා තණ්හා සඬබ්‍රාහ්මණඤ්ච පටිසන්ධි නාම රූප ධම්මානඤ්ච. “හෙතුප්ඵලසම්බන්ධෙන භවන්තරං සන්ධාවති සංසරතීති වුච්චති”ති පුබ්බෙ කම්මකරණකාලෙපි තෙ අවිජ්ජා තණ්හා සඬබ්‍රාහ්මණ ඵෙව සො සත්තොති වුච්චන්ති. පච්ඡා තෙසං ඵලභූතායං පටිසන්ධියා පාතුභවනකාලෙපි සාපටිසන්ධි ඵෙව සො සත්තොති වුච්චති. මජ්ඣිමනිකායෙ ධම්මප්පබ්බන්ධොපි සො සත්තොති වුච්චති. එවං හෙතුධම්මෙහි සද්ධිං ඵලධම්මෙ එකං සත්තං කරොන්තස්ස හෙතුප්ඵල සම්බන්ධො භොති. එවං හෙතුප්ඵල සම්බන්ධෙන සො ඵෙව කම්මං කරොති. තෙන කම්මෙන සො ඵෙව භවන්තරං සන්ධාවති සංසරතීති වුච්චති. එත්ථ ච අනමතග්ගො යං භික්ඛවෙ. ෭. අවිජ්ජානීවරණානං සත්තානංති එවං සත්තවොහාරෙන චුත්තන්තා සාධම්මදෙසනා පරියායදෙසනා භොති. පරියායදෙසනන්තා ච සන්ධාවතං සංසරතන්ති පරියායොපි සිජ්ඣති. යස්සං පන ධම්ම දෙසනායං ධම්මදෙසනාති වචනානු රූපං ධම්මමෙව දෙසෙති, න සත්තං, න පුග්ගලං. අයං ධම්මදෙසනා ඵෙව මුඛ්‍යදෙසනා නාම භොති. තත්ථ දෙසිත ධම්මා පන පකතිකාලෙපි දෙසන්තරං කාලන්තරං ඛණන්තරං සඬකන්තා නාම නත්ථී. යත්ථ යත්ථ උප්පන්නා, තත්ථ තත්ථෙව භිජ්ජන්ති. ඛයවයං ගච්ඡන්ති. තෙන චුත්තං ‘න හි උප්පන්නුප්පන්නා ධම්මා. ෭. සඬකන්තා නාම අත්ථී’ති. පටිසොසො ව, පදිපො ව, මුද්දා ව. ආදිසද්දෙන පටිබ්බිඛවිජායා ව, බීජසඬබ්‍රාහ්මණ ව, පාටිභොගො ව, බාලකුමාර සරීරෙසු උපයුත්තා විජ්ජාසිජ්ජොසධා වාති එවං අට්ඨකථා යං ආගතානි නිදස්සනානි සඬගස්සන්ති. “නිදස්සනා”නීති ච උපමායො වුච්චන්ති. තත්ථ “පටිසොසො”ති ගම්භීරලෙණ ද්වායෙර යත්ථා සද්දං කරොන්තස්ස අන්තොලෙණෙ පටිසොසො පවත්තති. තත්ථ ද්වායෙර උප්පන්නො මූලසද්දො අන්තොලෙණං න ගච්ඡති, උප්පන්නට්ඨානෙ ඵෙව නිරුජ්ඣති. පටිසොසො ච තතො ආගතො න භොති. න ච විනා මූලසද්ද + පච්චයෙන අඤ්ඤානො පවත්තති. මූලසද්දපච්චයා ඵෙව තත්ථ පවත්තතීති. තත්ථ මූලසද්දො විය අතීත කම්මං. පටිසොසො විය අනන්තරෙ පටිසන්ධි. එසනායො පදිප මුද්දා පටිබ්බිඛවිජායාසු. තත්ථ “පදිපො”ති පථමං එකං පදිපං ජාලෙත්ථා තෙන අඤ්ඤං පදිපසතම්පි පදිප සහස්සම්පි ජාලෙති. “මුද්දා”ති ලඤ්ඡනලෙඛා. තත්ථ එකෙන ලඤ්ඡනක්ඛන්ධෙන, තෙන ලඤ්ඡනලෙඛාසතම්පි ලඤ්ඡනලෙඛා සහස්සම්පි කරොති. “පටිබ්බිඛවිජායා”ති

අනුදීපනීපාඨ

පසන්තෙසු ආදාසපට්ටෙසුවා උදකෙසුවා උප්පන්නා සරීරච්ඡායා. එතෙහි නිදස්සනෙහි ඵලං නාම හෙතුතො ආගතං න භොති. හෙතුනා ච විනා න සිජ්ඣති ඵත්තකමත්ථං දීපෙති. “බීජසඬ්ඛාරො”ති කාලන්තරෙ උප්පන්තෙසු පුප්ඵලෙසු ඉව්ඡිතවණ්ණ ගන්ධරසපාතුභාවත්ථාය රොපනකාලෙ අම්බබ්ඡාදීසු ඉව්ඡිතවණ්ණ ගන්ධරසධාතුනං පරිභාවනා. තත්ථ තප්පච්චයා කාලන්තරෙ පුප්ඵලෙසු උප්පන්තෙසු තෙවණ්ණගන්ධරසා පාතුබ්භවන්ති. “පාටිභොගො”ති කිඤ්චි අත්ථං සාධෙතුං පරස්ස සන්තිකෙ ඉණං ගණ්හන්තස්ස තවධනං සංවච්ඡරෙන වුඩ්ඪියා සහ දස්සාමි, සචෙ නදදෙය්‍යාං. අසුකං නාම මමබෙත්තං වා චත්ථුවා තුය්භං භොතුති පටිඤ්ඤාද්වයං. තත්ථ තප්පච්චයා ධනං ලභිත්වා තං අත්ථඤ්ච සාධෙති. කාලෙ සම්පත්තෙ වුඩ්ඪියා සහ ඉණඤ්ච සොධෙති. “විජ්ජාසිජ්ජොපාසධා”ති ලොකෙ පුත්තකෙ යාවජීවං භිතත්ථාය දහරකාලෙ කිඤ්චි විජ්ජංවා සිජ්ජංවා සික්ඛාපෙන්නි. යාවජීවං බරරොගානං අනුප්පාදත්ථාය දහරකාලෙ ඔප්චන්තං කිඤ්චි ඔසධං වා අජිකොභාරෙන්නි. තත්ථ තප්පච්චයා පුත්තානං යාවජීවං භිතප්පට්ඨාභො වා තාදිසානං රොගානං අනුප්පාදො වා භොතියෙව. එතෙහි යථා කාලන්තරෙ අසන්තෙසුයෙව පාටිභොගාදීසු මූලකම්මෙසු පුබ්බභාගෙ කතපච්චයා ඵච පච්ඡා අත්ථ සාධනාදීනි සිජ්ඣන්ති. තථා කුසලා කුසල කම්මානි කත්වා කාලන්තරෙ තෙසු අසන්තෙසුපි පුබ්බෙ කතත්තා ඵච පච්ඡා පටිසන්ධාදීනි ඵලානි පාතුබ්භවන්තිති දීපෙති. තෙනවුත්තං “පටිසොස පදීපමුද්දාදීනි චෙත්ථ නිදස්සනානි”ති. “කම්මදුබ්බලභාවෙනා”ති තදා ජීවිතින්ද්‍රියස්ස දුබ්බලත්තා කම්මමිපි දුබ්බලමෙව භොතීති කත්වා වුත්තං. කාමඤ්චෙත්ථ අට්ඨකථායං චත්වා දස්සිතං, තථාපි සම්භවතීති සම්බන්ධො. තත්ථ “තං පි”ති ගතිනිමිත්තමිපි. “තථා චචන්තානං”ති දිබ්බරථාදීනි ගතිනිමිත්තං කත්වා චචන්තානං. “දය්භමානකායෙනා”ති ඉත්ථම්භුතලක්ඛණෙ කරණචචනං. ගාථායං. පඤ්චද්ද්වාරෙ පටිසන්ධිකම්මං විනා ද්විගොචරෙ සියාති යොජනා. තත්ථ “ද්විගොචරෙ”ති කම්මනිමිත්ත ගතිනිමිත්තභූතෙ ද්විගොචරෙ. තත්ථ පඤ්චද්ද්වාරෙ පටිසන්ධි නාම පඤ්චද්ද්වාරික මරණාසන්න විථිචිත්තානං අන්තෙ ච චන්තානං පටිසන්ධි. සාපි ගතිනිමිත්තභූතෙ ගොචරෙ සියාති වුත්තෙ පඤ්චද්ද්වාරික විථිචිත්තානි පඤ්චාරම්මණභූතානි ගතිනිමිත්තානි ආරම්මණං කරොන්තිතිපි සිද්ධං භොති. ඵචඤ්ච සති. තෙසං විථිචිත්තානං අන්තෙ අචචිත්වා තදනුබන්ධක මනොද්ද්වාරිකවිථිචිත්තෙහිපි කදාපි කෙසඤ්චි ච වනං නතසම්භවතීති සක්කා චත්තුං. තෙසු පන අනුබන්ධක විථිසු අතීතග්ගහණ සමුදායග්ගහණෙහි ච චන්තානං අතීතානිපි ගතිනිමිත්තානි ලබ්භන්ති. චත්ථුග්ගහණනාමග්ගහණෙහි ච චන්තානං ධම්මා රම්මණංපි ලබ්භතියෙව. තස්මා යං වුත්තං ආචරියෙන කාමාවචර පටිසන්ධියා ඡ ද්වාරග්ගහිතං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තඤ්ච පච්චුප්පන්නමතීතා රම්මණං උපලබ්භතීති. තං සුචුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං. යං පන ‘තමෙව තථොපට්ඨිතං ආරම්මණං ආරබ්භ විත්තසන්නානං අභිණ්භං පචත්තති’ති ඵචං අත්තිමවිථිතො පුබ්බභාගෙ බහුතං

වීථිවාරානං පවත්තනං ආවරියෙන වුත්තං. තං තථොපට්ඨිතං ගතිනිමිත්තං ආරබ්භාතිපි ලද්ධං වට්ටනියෙව. එවඤ්චසති, ගතිනිමිත්තංපි අතීතං ලබ්භතීති දස්සෙතුං “යදාපනා”ති ආදී වුත්තං. “සන්තති වසෙනා”ති සන්තති පච්චුප්පන්න වසෙන. “තස්සා”ති ගතිනිමිත්තස්ස. යෙභුයොන වුත්තො, න සබ්බසඬගාහිකෙන වුත්තොති අධිප්පායො. “මනොද්වාරික මරණාසන්න ජවනානංපි ඉච්ඡිතබ්බත්තා”ති පුරෙජාතපච්චය භාවෙන ඉච්ඡිතබ්බත්තාති අධිප්පායො. “තදනුබන්ධායා”ති තාති මනොද්වාරි කමරණාසන්න ජවනානි අනුගතාය. “පටිසන්ධියාපි සම්භවතො”ති තස්ස පුරෙජාත පච්චයස්ස පටිසන්ධියාපි පුරෙජාත පච්චයතා සම්භවතො. නනු ථෙරෙන භින්නදිත්වා අවුත්තෙපි භින්නදිතබ්බෙ සති, භින්නදනමෙව යුත්තන්ති වෙ. න යුත්තං. කස්මා, කම්මනිමිත්තෙන සමානගතිකත්තා. තෙනාහ “නවතං”ති ආදිං. විභාවනියං යථාසම්භවං යොජෙතබ්බංති වත්වා අපරෙපන අවිසෙසතොව වණ්ණෙන්නීති අපරෙවාදොපි වුත්තො. තත්ථ “අවිසෙසතො වණ්ණෙන්නී”ති අභින්නදිත්වාව වණ්ණෙන්නීති වුත්තං හොති. පුන තං අපරෙවාදං අසම්පට්ච්ඡන්තො “අට්ඨකථායං පනා”ති ආදිමාහ. ඉධ පන තං අපරෙවාදං පග්ගණ්හන්තො පුන “යඤ්ච තත්ථා”ති ආදිමාහ. තත්ථ “තදාරම්මණායා”ති තං ගතිනිමිත්තා රම්මණාය. “තෙසං වචනං”ති අපරෙසං වචනං. “අඤ්ඤත්ව අවිචාරණායා”ති කස්මා වුත්තං. නනු අට්ඨකථායං පනාති ආදී සබ්බං විචාරණා වචනමෙව හොතීති. සච්චං යථා දිට්ඨපාඨවසෙන, සාවසෙස පාඨභාවං පන න විචාරෙතියෙව. තස්මා “අඤ්ඤත්ව අවිචාරණායා”ති වුත්තං. එත්ථ සියා. අට්ඨකථාපාඨො සාවසෙසො හොතු, මූලට්ඨකාපාඨො පන මනොද්වාරෙ යෙවාති නියමෙත්වා වුත්තත්තා කථං සාවසෙසො සියාති. නියමෙත්වා වුත්තොපි ඉධ අධිප්පෙතත්ථෙ අපරිපුණ්ණෙ සාවසෙසො එව හොතීති. තෙන වුත්තං “අඤ්ඤං කාරණං නත්ථි අඤ්ඤත්ව අවිචාරණායා”ති. “පච්චුප්පන්නමතීතං”ති ආදීසු. තදාරම්මණාවසානාය පඤ්චද්වාරික ජවනවීථියා ව වනං හොතීති යොජනා. එවං අපරත්ථපි. බලවත්තෙපි සති. තදාරම්මණාවසානාය එව වීථියා. “වුත්තත්තා පනා”ති අට්ඨකථායං එව වුත්තත්තා පන. “පුරිමභාගෙ එවා”ති පඤ්චද්වාරික අන්තිම වීථිතො පුබ්බභාගෙ එව. “තාහී”ති දෙය්‍යධම්මවත්ථුහි. “යථාතං”ති තං අත්ථජාතං කතමං වියාති අත්ථො. “ඉතො”ති මනුස්ස භවතො. නිමිත්ත සදිසං සද්දං වණ්ණෙන්නි සම්බන්ධො. “නට්ඨවකාරං”ති පතිතවකාරං. අට්ඨකථාපාඨෙ ඤාතකා මාතාදයො පඤ්චද්වාරෙ උපසංහරන්තීති සම්බන්ධො. “තවත්ථායා”ති තවඅත්ථාය. “චිතපට්ඨොමාරපට්ඨවසෙනා”ති චිතරට්ඨෙ පවත්තො පටො චිතපටො. තථා සොමාරපට්ඨෙ. “තාහී”ති රසථොට්ඨබ්බාති. ථොට්ඨබ්බං පන අඤ්ඤංපි යුජ්ජතෙව. අත්ථිදානීති මනසිකතත්තා පච්චුප්පන්නභූතානීති වුත්තං. “අරුපිනං”ති අරුපබ්‍රහ්මානං. “තෙ”ති අරුපිනො. “තාහී”ති හෙට්ඨිමජ්ඣානානි. විස්සට්ඨං ලද්ධකුමාරං යෙසං තෙ විස්සට්ඨමජ්ඣානා. “තතොයෙව චා”ති විස්සට්ඨමජ්ඣානත්තායෙව ව.

අනුදීපනීපාඨ

ආකඨසීතං මානසං චිත්තං එතෙසන්ති විග්ගහො. ඉද්දඤ්ච හෙතුච්ඡෙසන පදං. ආකඨසීතමානසත්තා කාමහවෙ උප්පජ්ජමානානන්ති දීපෙති. තෙසං අරුපීනං. “අඤ්ඤං දුබ්බල කම්මං” ති උපචාරජ්ඣානකම්මතො අඤ්ඤං තිහෙතුකොමකං කම්මං. “තෙසං” ති රූපලොකතො ව චන්තානං. “සතො” ති සන්තස්ස සමානස්ස. “උපත්ථම්හනෙ කාරණං නත්ථී” ති ඉදං උපචාරජ්ඣාන කම්මස්ස ගරුක කම්මගතිකත්තා වුත්තං. එකන්ත ගරුකකම්මභූතංපි පන මහග්ගතජ්ඣාන කම්මං නාම නානානිකන්ති බලෙන පටිබාහීයමානං පටිසන්ධිං න දෙතියෙව. උපචාරජ්ඣාන කම්මෙ චත්තබ්බං නත්ථීති දට්ඨබ්බං. “තාදිසානී” ති තථා රූපානි ද්විහෙතුකොමක කම්මානි තෙසං ඔකාසං න ලහන්ති. නීවරණානං සුට්ඨුවික්ඛම්භිතත්තායෙව. “යෙනා” ති යෙන ඡන්දාදීනං පචත්ති කාරණෙන. “නානාකම්මානි පී” ති උපචාරජ්ඣාන කම්මතො අඤ්ඤානි පච්චුප්පන්ත කම්මානිපි අතීතභවෙසු කතානි අපරපරියාය කම්මානිපි. “යෙන වා” ති යෙන නානාකම්මානම්පි ඔකාස ලාභකාරණෙන ව. “තෙ” ති රූපී බ්‍රහ්මානො. “චුත්තනායෙනෙ වා” ති සුට්ඨුවික්ඛම්භිතනීවරණානං තෙසං අප්පනා පත්තජ්ඣානච්ඡෙසෙන [යස්මා පනාතිආදිනා ව] පරිභාවිත විත්තසන්තානත්තා’ ති ව චුත්තනායෙනෙව. “තං කාරණං” ති අහෙතුක පටිසන්ධියා අභාව කාරණං. පරම්පර භවෙසුච වීථිමුත්තවිත්තානං පචත්තාකාරං දස්සෙතුන්ති සම්බන්ධො. “යථා තානියෙව ඔසධානී” ති ලොකෙ එකං ඔසධං ලහිත්වාතං දෙවසිකං භුඤ්ජති. එකොපමදිවසෙ භුඤ්ජන්තං දිස්වා කතමං නාම ත්වං ඔසධං භුඤ්ජසීති පුච්ඡි. ඉදං නාම ඔසධං භුඤ්ජාමීති වදති. සුනදිවසෙසුපි ඔසධං භුඤ්ජන්තං දිස්වා තමෙව පුච්ඡි. තමෙව ඔසධං භුඤ්ජාමීති වදති. තත්ථ “තමෙව ඔසධං” ති යං පමදිවසෙ ඔසධං තයාව පුච්ඡිතං. මයා ව කථිතං. තමෙව අප්ප භුඤ්ජාමීති අත්ථො. තත්ථ පන පමදිවසෙ භුත්තං ඔසධං අඤ්ඤං. අප්ප භුත්තං අඤ්ඤං. තංසදිසං පන අඤ්ඤංපි තමෙවාති ලොකෙ වොහරන්ති තානියෙව ඔසධානි භුඤ්ජාමීති. එවං ඉධපි තස්සදිසෙ තබ්බොහාරො දට්ඨබ්බො. “තස්මිං” ති භවඨගචිත්තෙ. අචත්තමානෙ උපපත්තිභවො ඔච්ඡිජ්ජති. චත්තමානෙ න ඔච්ඡිජ්ජති. තස්මා තස්ස උපපත්ති භවස්ස අනොච්ඡෙද අඨගත්ථාය කාරණත්තා භවඨගන්ති වුවචතීති අධිප්පායො. “උපපත්ති භවො” ති ව කම්මජක්ඛන්ධසන්තානං වුවචති. “පරසමයෙ” ති උච්ඡෙද දිට්ඨිතං වාදෙ. “වට්ඨමුලානී” ති අවිජ්ජාතණ්හා වුවචන්ති. වට්ඨමුලානි සුට්ඨුඋච්ඡිජ්ජන්ති එත්ථාති විග්ගහො. “යස්ස අත්ථායා” ති සඋපාදිසෙසාදිකස්ස නිබ්බානස්ස පටිලාභත්ථාය. “පට්ඨපියන්ති” ති පචත්තාපියන්ති. පජ්ජන්ති පාපුණන්ති අරියා ඡනා එත්ථාති පදං. පරතො සමන්තිපදෙ අනුපාදිසෙසස්ස ගය්හමානත්තා ඉධ සඋපාදිසෙසන්ති වුත්තං. බුජ්ඣන්තීති බුධා. සුට්ඨු සද්ධිං උච්ඡින්නං සිනෙහබන්ධනං යෙහි තෙ සුසමුච්ඡින්නසිනෙහබන්ධනා. කථඤ්ච සුට්ඨුඋච්ඡින්නං, කෙහි ව සද්ධිං උච්ඡින්නන්තිආහ “අනුසයමත්තං පී” තිආදිං. “සෙසකිලෙසෙහී” ති තණ්හාසිනෙහ බන්ධනතො අවසෙස කිලෙසෙහි. “අධිසයිතං” ති වික්ඛම්භිතුංපි අසක්කුණෙයාං හුත්වා අතිරෙකතරං සයිතං.

“අධිගමාවහං”ති අධිගමො වුවචති නවවිධො ලොකුත්තර ධම්මො. තං ආවහතීති අධිගමාවහං. “සීලං”ති චතුපාරිසුද්ධිසීලං. “ධුතඬිගං”ති තෙරසධුතඬිගං. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤායාං.

විචිත්‍රත්තසඬිගහදීපනියාඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

6. රූපසඬිගහඅනුදීපනා

156. රූපසඬිගහෙ. “චිත්තචෙතසිකෙ”ති චිත්තචෙතසික ධම්මෙ. “ද්විති පහෙදප්පවත්තීහි”ති ද්විති පහෙදසඬිගහපවත්ති සඬිගහෙහි. “යෙ චත්තන්ති”ති යෙ ධම්මා චත්තන්ති පවත්තන්ති. “ඵත්තාවතා”ති ඵත්තකෙන ‘තත්ථ චුත්තාහිධම්මත්ථා’තිආදිකෙන චචනක්කමෙන. නිපාතං ඉච්ඡන්තා ඵත්තකෙහි පඤ්චහි පරිච්ඡෙදෙහිති වණ්ණෙත්ති. චචනවිපල්ලාසං ඉච්ඡන්තාතිපි යුජ්ජති. “සමුට්ඨාති”ති සුට්ඨු උට්ඨාති, පාතුබ්භවති, විජ්ජමානතං ගච්ඡති. “කම්මාදී”ති කම්මාදීපච්චයො. “පිණ්ඩි”ති ඵකග්ගන්තා වුවචති. උපාදාය මහන්තාති ඵච හුත්වාති සම්බන්ධො. ඉන්ද්‍රියබද්ධසන්තානං සත්තසන්තානං. අජ්ඣත්ත සන්තානංතිපි වුවචති. “විසංවාදකට්ඨොනා”ති විරාධකට්ඨොන. භූතඤ්ච අභූතං කත්වා අභූතඤ්ච භූතං කත්වා සන්දස්සකට්ඨොනාති චුත්තං හොති. භූතච්ජ්ජපට්ඨිජාදනකම්මං මහාමායා නාම. මායං කරොන්තීති මායාකාරා. ආවිසනං නාම සත්තානං සරිරෙසු ආවිසනං. ගහණං නාම සත්තානං අත්තනොවසං චත්තාපනං. තදුභයං කරොන්තා කත්ථ යත්වා කරොන්ති. අත්තොවායත්වා කරොන්ති, බහිවා යත්වා කරොන්තීති පාකතිකෙහි මනුස්සෙහි ජානිතුං පස්සිතුං අසක්කුණෙයාත්තා අවින්තෙයාට්ඨානං නාම. “චඤ්චකට්ඨොනා”ති ඵතා පකතියා අතිදුබ්බණ්ණං අත්තානං දෙවච්ඡරාවණ්ණං කත්වා චඤ්චෙත්ති. වසනරුක්ඛගුම්බංපි දිබ්බවිමානං කත්වා චඤ්චෙත්ති. ඵවරූපෙන චඤ්චකට්ඨොන. “තෙනෙවට්ඨොනා”ති විසංවාදකට්ඨාදිනා තිවිධෙනෙව අත්ථෙත. තානිපිහි අසත්තභූතංයෙව අත්තානං සත්තොති විසංවාදෙත්ති. අරුක්ඛංයෙව අත්තානං රුක්ඛොති විසංවාදෙත්ති. අනිට්ඨං, අකන්තං, අමනාපංයෙව අත්තානං ඉට්ඨො, කන්තො, මනාපොති චඤ්චෙත්ති, තථා සහජාතානඤ්ච තෙසං අඤ්ඤාමඤ්ඤස්ස අත්තො වා තිට්ඨන්ති. උදාහුබ්භිවාතිට්ඨන්තීති ජානිතුං පස්සිතුං අසක්කුණෙයාං යානං හොතීති. “උභයත්ථපී”ති මායාකාරාදි මහාභූතෙසු ච පථවියාදිමහාභූතෙසු ච. “අභූතානී”ති අසන්තානි, අසච්චානි. “අබ්භූතානී”ති අවිජරියකම්මානි. “ඉමස්මිං පාඨෙ”ති චතුත්තං මහාභූතානන්ති ඵචං සම්බන්ධ පදසහිතෙ පාඨෙ. අඤ්ඤත්ථ පන උපාදාරූපං අනුපාදාරූපන්තිආදීසු යකාර විරහො දිට්ඨොති අධිජ්ජායො. ධාතුනං අනෙකත්ථත්තා “පථයති පක්ඛායතී”ති චුත්තං. “පුටු”ති පාටිපදිකපදං. තමෙව ජාතත්ථෙ නිරුත්තිතයෙන පථවිති සිද්ධන්ති දස්සෙතුං “පුටුමහන්ති”තිආදි චුත්තං. පකාරෙන ථවියතීති අත්ථෙ පථවිති ඉදං

අනුදීපනීපාඨ

උජුකමෙව. “ආපෙතී”ති ඛ්‍යාපෙති. “අප්පායතී”ති භුසං පායති, වඬිසෙති. තෙනාහ “සුට්ඨු ඛුහෙතී”තිආදිං. නිසානත්ථවසෙනෙව පරිපාවනත්ථොපි ලබ්‍හතීති ආහ “පරිපාවෙතිවා”ති. “සමීරෙතී”ති සුට්ඨු ඊරෙති කම්පෙති. වායති වහතීති වායො අත්ථානිස්සය නයෙන. “විත්ථම්හනං”ති විවිධෙන ආකාරෙන භූතසඬ්ඝාටානං ථම්හනං වහනං අභිනීභරණං. කක්ඛලො නාම බරතා ඵරුසතා. සහජාතරූපානං පතිට්ඨානත්ථාය ථද්ධතා ථුලතා. සා සෙසභූතෙසු නත්ථීති ආහ “සෙසභූතත්තයං උපාදායා”ති. “අනවට්ඨානතා”ති එත්ථ අවට්ඨානං නාම අවලට්ඨානං. න අවට්ඨානත්ති අනවට්ඨානං. වලනත්ති චුත්තං හොති. තෙනාහ “මුදුභූතාපි”තිආදිං. ආබන්ධකං නාම ආබන්ධිතබ්බෙ වත්ථුම්භි මුදුම්භි සති, දළ්භං න බන්ධති. ථද්ධෙසති, දළ්භං බන්ධතීති ඉදං ලොකතොව සිද්ධත්ති ආහ “ආබන්ධිතබ්බායා”තිආදිං. “තබ්භාවං”ති පරිණතභාවං. “පරිපාවකතා දස්සනතො”ති හෙමන්තෙ අජ්ඣෙය්‍යාභටාභාරානං සුට්ඨුපරිපාවකතා දස්සනතොති වදන්ති. උසති දහතීති උණ්භං. “දහතී”ති ව උණ්භතෙජොපි උණ්භතාවෙන දහති, සීතතෙජොපි සීතභාවෙන දහති. උණ්භෙන චුට්ඨං වත්ථු උණ්භත්තං ගච්ඡති, සීතෙන චුට්ඨං වත්ථු සීතත්තං ගච්ඡති. යඤ්ච උණ්භත්තං ගච්ඡති, තං උණ්භතෙජො උණ්භතාවෙන දහතිනාම. යඤ්ච සීතත්තං ගච්ඡති, තං සීතතෙජො සීතභාවෙන දහතිනාම. එවං සීතතෙජොපි උසතිදහතීති අත්ථොන උණ්භත්ත ලක්ඛණොනාම හොතීති. එවංසන්තෙ නිලෙනවණ්ණෙන චුට්ඨං වත්ථු නිලං හොති. පිතෙන චුට්ඨං පිතං හොති. නිලංපි පිතංපි තං වත්ථුං දහතිනාමාති වෙ. නිලෙන වණ්ණෙන චුට්ඨංනාම නත්ථී. තථා පිතෙන. කස්මා, නිලාදීනං උපාදාරූපානං ථුසන කිච්චා භාවතො. සම්මිස්සිතං නාම හොති. න ව සම්මිස්සනමත්තෙන දහති. ථුසන්තො එව දහති. ථුසන්තානංපි පථවිවාතානං දහනකිච්චං නත්ථී. පරිපාවනකිච්චං නත්ථීති අධිප්පායො. සචෙ සනථද්ධෙ සිලාථම්භෙ විත්ථම්හනං අත්ථී, සකලො සිලාථම්භො කප්පාසපිචුගුල්ලොවිය සිථිලො ව ලහුකො ව භවෙය්‍ය. නව භවති. තස්මා තත්ථ විත්ථම්හනං නත්ථීති අධිප්පායෙන “සො පන සනථද්ධෙසු සිලාථම්භාදීසු න ලබ්‍හතී”ති වොදෙති. තත්ථ පන විත්ථම්හනං ලබ්‍හමානං අධිමත්තෙන න ලබ්‍හති, සහජාතභූතානං උපත්ථම්හනමත්තෙන ලබ්‍හතීති දස්සෙන්නො “නා”ති වත්ථා “තත්ථභී”තිආදිමාහ. තත්ථ “වහතී”ති ථද්ධකක්ඛල කිච්චං වහති.

පසාදරූපෙසු. “සමවිසමං”ති සමට්ඨානඤ්ච විසමට්ඨානඤ්ච, සමදෙසඤ්ච විසමදෙසඤ්ච, සමපථඤ්ච විසමපථඤ්චාති එවමාදිං සමවිසමං. “ආචික්ඛතී”ති ආචික්ඛන්තං විය තං ජානන කිච්චං සම්පාදෙති. තෙනාහ “සමවිසමජානනස්ස තං මූලකත්තා”ති. “අනිරාකරණතො”ති අප්පටික්ඛිපනතො. “තං වා”ති රූපං වා. සුණන්ති ජනා. සුය්‍යන්ති ජනෙහි. එවං සායන්තීතිආදීසු. “ජීවිත නිමිත්තං”ති ජීවිතප්පවත්තිකාරණභූතො. “නින්තතායා”ති විසයවිසයිභාවූපගමනෙන නින්තතාය. “ජීවිතචුත්ති සම්පාදකත්තා”ති නානාවචිහෙදවචිකම්මප්පවත්තනෙනාති අධිප්පායො. ඉමෙ පන පඤ්ච චක්ඛු

පසාදාදයොති සම්බන්ධො. “දට්ඨකාමතා”ති රූපතණ්හා වුවවති. ආදිසද්දෙන සොතුකාමතා සායිතුකාමතා සායිතුකාමතා චුසිතුකාමතායො සඬගස්හන්ති. අත්ථතො සද්දතණ්හා ගන්ධතණ්හා රසතණ්හා ථොට්ඨබ්බතණ්හා ඵව. “නිදානං”ති කාරණං. දට්ඨකාමතාදයො නිදාන මස්සාති විග්ගහො. කුසලා කුසලකම්මං. සමුට්ඨාති ඵතෙනාති සමුට්ඨානං. කම්මමෙව. දට්ඨකාමතාදිනිදානකම්මං සමුට්ඨානං යෙසන්ති සමාසො. පට්ඨිආදීති භූතාති. තෙසං පසාදො ලක්ඛණං ඵතෙසන්ති විග්ගහො. දුතීය විකප්පෙ. රූපාදීනං පඤ්චාරම්මණානං අභිසානං අරහතීති රූපාදිඅභිසානාරහො. භූතානං පසාදො භූතප්පසාදො. සො ලක්ඛණං ඵතෙසන්ති විග්ගහො. චක්ඛු ඌකාසිරප්පමාණෙ දිට්ඨ මණ්ඩලෙ තිට්ඨතීති සම්බන්ධො. “දිට්ඨමණ්ඩලෙ”ති මහාපතෙහි පකති චක්ඛුනා දිට්ඨෙ පසන්තමණ්ඩලෙ. තෙලං සත්තපිචුපට්ඨාති බ්‍යාපෙත්වා තිට්ඨතිවියාති යොජනා. “සොතබ්බලං” නාම සොතකූපො. “අඬගුලිවෙය්නා” නාම අඬගුලිමුද්දිකා. “උපචිතතනුතම්බලොමං”ති රාසිකතඤ්ඤා විරලඤ්ඤා තම්බලොභවණ්ණඤ්ඤා සුබ්බමලොමං. උපචිතං රාසිකතං තනුතම්බලොමං ඵත්ථාති විග්ගහො. “අප්පදසණ්ඨානං”ති අප්පස්ස පාදෙන අක්කන්තප්පදසණ්ඨානවත්තං. “උප්පලදලං” නාම උප්පලපණ්ණං. උප්පලදලස්ස අග්ගසණ්ඨානවත්තං. “වට්ඨි” නාම ඉධ මනුස්සානං සරිරාකාරසණ්ඨිතා ආයතපිණ්ඩි. “සුක්ඛවම්මානි ව ය්‍යපෙත්වා”ති සම්බන්ධො. තෙ පන පඤ්චප්පසාදා. සමුදිරණං චඤ්චලනං. “යථානං”ති කතමං විය තං. ඉමෙ පසාදා විචිත්තා, කථංවිචිත්තාති ආහ “අඤ්ඤාමඤ්ඤං අසදිසා”ති. කථං අසදිසාති ආහ “තෙහි”තිආදිං.

ගොවරරූපෙසු. “වණ්ණවිසෙසං”ති වණ්ණවිසෙසත්ථං. වණ්ණවිකාරන්ති වුත්තං හොති. හදයෙ ගතො පවත්තො භාවො හදයඬගතභාවො. “භාවො”ති ව අධිප්පායො වුවවති. තං පකාසෙති, මුඛෙ වණ්ණවිකාරං දිස්වා අයං මෙ තුස්සති, අයං මෙ රූවවති, අයං මෙ කුප්පති, අයං සොමනස්සිතො, අයං දොමනස්සිතොති ඵවං ජානනපච්චයත්තා. “පකතියා පි”ති වණ්ණවිසෙසං අනාපජ්ජිත්වාපිති අධිප්පායො. “යං කිඤ්චිදබ්බං”ති සවිඤ්ඤාණකවත්ථුං. සමවිසමං පුබ්බෙ පකාසිතං. තං තං අත්ථං වා ආචික්ඛති තං සුත්ථා තස්ස තස්ස අත්ථස්ස ජානනතො. අත්තතො වත්ථුං වා ආචික්ඛති තං සුත්ථා තස්ස වත්ථුස්සපි ජානනතො. “අත්තතො වත්ථුං සුචෙතී”ති ඉධ ඉදං නාම අත්ථිති පකාසෙති. “චුසියතී”ති චුසිත්ථා විජානියති. “තං”ති චුසනං. “තස්සා”ති ආපොධාතුයා. “දුට්ඨාචා”ති අද්දතිත්තරසතාචා. චුසිත්ථා ගස්හති, සා ව ආපොධාතු සියාති වොදෙති. වුවවතෙ පරිභාරො. ඵවං පන න ලබ්හති, තස්මා සා තෙජොයෙව. න ආපොති. ඵත්ථ ඵවං අලබ්හමානාපි සාසිතතා ආපොයෙව, න තෙජො. කස්මා, ආපස්සපි සිතුණ්භවසෙන දුට්ඨතා සම්භවතො. තස්මිඤ්චි ලොභරසෙ උණ්හතා උණ්හආපො, සිතවත්ථුසු සිතතා සිතආපොති වෙ. ඵවං පන සති තෙජො නාම නත්ථිති ආපජ්ජතීති පරිභාරො. “සහ

අනුදීපනීපාඨ

අප්පචත්තනතො”ති එකතො අප්පචත්තනතො. “ඔරපාරානං වියා”ති නදියං තීරං නාම ඉදං ඔරිමතීරං, ඉදං පාරිමන්ති නියමතො නත්ථි. යත්ථ සයං තිට්ඨති, තං ඔරිමන්ති, ඉතරං පාරිමන්ති වොහරති. එවං ඔරපාරානං අනවට්ඨානං හොතීති. එත්ථ ව “සිතුණ්භානං සහ අප්පචත්තනතො”ති එතෙන යදි තෙ සහ පචත්තෙය්‍යං. තත්ථ සීතතා ආපොනාම, උණ්භතා තෙජොනාමාති වත්තබ්බා සිද්ධං. න පන තෙ සහ පචත්තන්ති, තස්මා තථා න වත්තබ්බා හොන්තීති දස්සෙති. න න වත්තබ්බා. කස්මා, උණ්භතෙජෙන යුත්තොහි ආපො උණ්භත්තමෙව ගච්ඡති. යථාතං උණ්භතෙජෙන යුත්තා පථවීපි වායොපි උණ්භත්තමෙව ගච්ඡන්තීති. තස්මා තෙ සහ න පචත්තන්ති. සහ අප්පචත්තෙසුපි තෙසු අඤ්ඤත්ථ සීතවත්ථුසු සීතතා ආපොනාමාති වත්තබ්බමෙව හොතීති වොදනා. එවංසන්තෙ තස්මිං ලොහරසෙ සබ්බෙපි රූපධම්මා උණ්භත්තං ගච්ඡන්තීති සබ්බෙපි තෙජොභාවං පාපුණන්ති. ‘උණ්භත්ත ලක්ඛණො තෙජො’තිහි චුත්තං. යදි ව සීතවත්ථුසු සීතභාවො නාම සියා. තත්ථපි තෙන යුත්තා සබ්බෙපි රූපධම්මා සීතතං ගච්ඡන්තියෙව. තත්ථපි තවමතියා සබ්බෙපි ආපොභාවං පාපුණන්ති. න පන සක්කා තථා භවිතුං. න හි එවරූපං ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං නාම තෙසං අත්ථි. භාවඤ්ඤථත්තමෙව අත්ථි. තත්ථ “ලක්ඛණඤ්ඤථත්තං” නාම පථවී ආපොභාවං ගච්ඡති. ආපො පථවීභාවං ගච්ඡතීතිආදි. “භාවඤ්ඤථත්තං” නාම පථවී කදාපි කක්ඛලා හොති. කදාපි මුදුකා. ආපො කදාපි ආබන්ධනමත්තො හොති. කදාපි පග්ගරණකො. තෙජො කදාපි උණ්භො, කදාපි සීතො. වායො කදාපි විත්ථම්භනමත්තො, කදාපි සමුදිරණොති. එවං එකමෙකස්සා ධාතුයා තික්ඛ මන්ද ඔමත්තාධිමත්තවසෙන ක්‍රියාසඬකන්ති නාම අත්ථිති. තස්මා යං චුත්තං ‘උණ්භතෙජෙන යුත්තොහි ආපො උණ්භත්තමෙව ගච්ඡති, යථා තං උණ්භතෙජෙන යුත්තා පථවීපි වායොපි උණ්භත්තමෙව ගච්ඡන්තී’ති. තං ලක්ඛණඤ්ඤථත්තවචනං හොති. න යුජ්ජති. න හි උණ්භතෙජෙන යුත්තා සබ්බෙතෙධම්මා උණ්භත්තං ගච්ඡන්ති. අත්තතො අත්තතො සභාවං න විජහන්ති. තථාහි තස්මිං පක්කුථිතෙ සන්තත්තෙ ලොහරසෙ භාවො උණ්භත්තං න ගච්ඡති. ආබන්ධන සභාවං වා පග්ගරණ සභාවං වා න විජහති. යදි උණ්භත්තං ගච්ඡෙය්‍ය, තං සභාවං විජහෙය්‍ය. එවංසති, තස්මිං ලොහරසෙ ආබන්ධනාකාරො වා පග්ගරණාකාරො වා න පඤ්ඤායෙය්‍ය. සබ්බෙරූප ධම්මා වික්කිරෙය්‍යං. වික්කිරිත්වා අන්තරධාරෙය්‍යං. න ව න පඤ්ඤායති. නාපි වික්කිරන්ති. නොව තත්ථ ආබන්ධනාකාරො උණ්භත්තං ගච්ඡති. අඤ්ඤොහි ආබන්ධනාකාරො, අඤ්ඤං උණ්භත්තං. ආබන්ධනාකාරො ආපො, උණ්භත්තං තෙජො. තත්ථ පථවීවායෙසුපි එසෙවනෙයො. තස්මා යං චුත්තං “යදි තෙ සහ පචත්තෙය්‍යං. තත්ථ සීතතා ආපොනාම, උණ්භතා තෙජො නාමාති වත්තබ්බා සිද්ධං. න පන තෙ සහ පචත්තන්ති. තස්මා තථා න වත්තබ්බා හොන්තීති දස්සෙති”ති. තං සුචුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං. “තෙසං අනවට්ඨානතො”ති එතෙන සථෙ තෙ සිතුණ්භා අවට්ඨිතා සිද්ධං. අථ

සබ්බකාලෙපි සීතතා ආපොනාම, උණ්හතා තෙජොනාමාති වත්තබ්බා සියුං. න පන තෙ අවට්ඨිතා හොන්ති. අනවට්ඨිතා එව හොන්ති. තස්මා තථා න වත්තබ්බා හොන්තිති දස්සෙති. එත්ථ ව අනවට්ඨිතෙසු සන්තෙසු යදි සීතතා ආපො නාම, උණ්හතා තෙජොනාමාති වදෙය්‍යුං. එවඤ්ඤාසති, ආපතෙජාපි අනවට්ඨිතා සියුං. යො ඉදානි ආපො, සොයෙව බණන්තරෙ තෙජො නාම. යො වා ඉදානි තෙජො, සොයෙව බණන්තරෙ ආපො නාමාති ආපජ්ජෙය්‍යුං. න ව සක්කා තථා භවිතුං. ලක්ඛණඤ්ඤාපත්තෙ අසන්තෙ වොහාරඤ්ඤාපත්තස්සපි අසම්භවතො. තෙන චුත්තං “ඔරපාරාතං විය තෙසං අනවට්ඨානතො ව විඤ්ඤායති”ති. තත්ථ “විඤ්ඤායති”ති සාසීතතා තෙජොයෙව, න ආපොති විඤ්ඤායතිති.

“අථ පනා”තිආදියු. යං පුබ්බෙ පරෙන චුත්තං ‘නනු ද්‍රවතා වා චුසිත්වා ගස්හති’ති. තං විචාරෙතුං “අථ පනා”තිආදි චුත්තං. තත්ථ “අථ පනා”ති යදි පන ගස්හති, එවංසතිති ව. එවඤ්ඤාසති ආරම්මණ භූතො එව සියාති සම්බන්ධො. අයං පනෙත්ථා ධිජ්ජායො. සචෙ ද්‍රවභාවභූතො ආපො චුසිත්වා ගස්හෙය්‍ය. එවං සති, අයොපිණ්ඩාදියු ආබන්ධනමත්තභූතො ආපොපි චුසිත්වා ගහෙතබ්බො සියා. කස්මා, ආපභාවෙන එකත්තා. එවඤ්ඤාසති, තෙසු අයොපිණ්ඩාදියු සො ආපො තානි භත්ථෙන වා පාදෙන වා චුසන්තස්ස පහරන්තස්ස විනා ඉතර මහාභූතෙහි විසුං කායික සුඛදුක්ඛානං ආරම්මණ පච්චයො සියා. යථාතං, තෙස්වෙව අයොපිණ්ඩාදියු පච්චිමහාභූතං විනා ඉතරමහාභූතෙහි විසුං කායිකසුඛදුක්ඛානං ආරම්මණ පච්චයො හොති. එවං තෙජොවායෙසුපිති. න පන සො විසුං කායිකසුඛදුක්ඛානං ආරම්මණ පච්චයො හොති. තස්මා සො ථොට්ඨබ්බ සභාවො න හොති. යථා ව සො ථොට්ඨබ්බසභාවො න හොති. තථා පකති උදකාදියු ද්‍රවභාවභූතොපි ආපො තානි චුසන්තස්ස පහරන්තස්ස කායිකසුඛදුක්ඛානං ආරම්මණ පච්චයො න හොති. න ව ථොට්ඨබ්බ සභාවොති. එවඤ්ඤාසති, කථං අයොපිණ්ඩාදියු ආබන්ධනමත්තභූතො ආපො කායිකසුඛදුක්ඛානං පච්චයො න හොති. කථඤ්ඤාපි තෙසු ඉතරමහාභූතානි විසුං විසුං කායිකසුඛදුක්ඛානං පච්චයා හොන්තිති. තං දස්සෙතුං “යඤ්ඨි”තිආදිමාහ. තත්ථ “සණ්ඨප්ඨතාවසෙනවා”ති තෙසු ධීතාය පච්චිධාතුයා සණ්ඨප්ඨතාවසෙන වා. සණ්ඨප්ච්චිසුඛවෙදනාය ථද්ධපච්චිසුඛවෙදනාය ආරම්මණ පච්චයොති චුත්තං හොති. එවං සෙසෙසු. “අබ්භන්තරත්ථමිහනස්සා”ති තෙසං අයොපිණ්ඩාදීනං අබ්භන්තරෙ ධීතස්ස විත්ථමිහන සභාවස්ස. “නො අඤ්ඤාපා”ති තානිතීණි කාරණානි යපෙත්වා ආබන්ධන ක්‍රියං පටිච්ච කායිකසුඛදුක්ඛවූජ්ජත්ති නාම නත්ථිති අධිජ්ජායො. ඉදානි පකති උදකාදියු ද්‍රවභාවභූතං ආපොධාතුමිපි චුසිත්වා ජානන්තිති මහාජනා මඤ්ඤන්ති. තබ්බිසොධනෙන සහ ලද්ධගුණං දස්සෙතුං “තස්මා”තිආදිමාහ. තත්ථ “පථමං ද්‍රවතා සහිතානි. ල. ජානන්ති”ති ඉදං පධාන වචනං. ලොකෙ භත්ථෙන පරාමසිත්වා වා චක්ඛුනා දිස්වා වා ඉදං රස්සං, ඉදං දීපං, ඉදං වට්ඨං, ඉදං මණ්ඩලන්තිආදීනා සණ්ඨානං ජානන්තා භත්ථ චුසනෙන වා චක්ඛු

අනුදීපනීපාඨ

දස්සනෙන වා සහෙව තං ජානන්තීති මඤ්ඤන්ති. තත්ථ පන පුරිමභාගෙ කායද්වාරවීථි චිත්තෙන පච්චුප්පන්නානි තිණ්හුතානි චුසිත්වා වා චක්ඛුද්වාර වීථිචිත්තෙන පච්චුප්පන්නං රූපං දිස්වා වා පච්ඡා චත්ථුග්ගහණවීථියා උප්පන්නාය එව සණ්ඨානං ජානන්ති. එසෙවනයො රත්තියං අලාතචක්කසණ්ඨානං ජානන්තස්සපි. තත්ථ පන බහුනිපි පුබ්බාපරවීථිචිත්තසන්නානානි ඉච්ඡිතබ්බානි. තථා ලොකෙ චක්ඛුතා දිස්වා ද්වාරවාතපානාදීනං ඡිද්දවිවරානි ජානන්තා චක්ඛුතා දස්සනෙන සහෙව තානි ජානන්තීති මඤ්ඤන්ති. තත්ථ පන පුරිමභාගෙ චක්ඛුද්වාරිකවීථි චිත්තෙන පච්චුප්පන්නානි කවාටරූපහිත්ති රූපානි පුනප්පුනං දිස්වා පච්ඡා අලාතචක්කසස්ස මජ්ඣෙකෙ විවරංපි ජානන්තා විය විසුං උප්පන්නාය මනොද්වාරික විඤ්ඤාණවීථියා එව තං ඡිද්දවිවරභූතං ආකාසං ජානන්ති. තථා හත්ථෙත උදකං චුසන්තස්ස පථමං ද්‍රවසහිතානි විලීනානි මුදුනි තිණ්ඨෙථාට්ඨබ්බ මහාභූතානි විසුං විසුං කායද්වාරික වීථි චිත්තෙහි චුසනකිච්චෙන ආරම්මණං කරිත්වා පච්ඡා විසුං සුද්ධාය මනොද්වාරික වීථියා එව ද්‍රවභාවසඬ්ඛාතං පග්ගරණක ආපොධාතුං ජානන්ති. එවං සන්තෙපි තං ද්‍රවභාවංපි හත්ථෙත චුසනෙන සහෙව ජානන්තීති මඤ්ඤන්තීති අධිප්පායො.

ගාවො වරන්ති එත්ථාති ආහ “ගුන්තං වරණට්ඨානං”ති. අක්ඛර වීදු පන ගොසද්දං ඉන්ද්‍රියත්ථෙපි ඉච්ඡන්තීති ආහ “ගොති වා”තිආදිං. තානි චක්ඛාදීනි එතෙසු රූපාදීසු වරන්ති, එතානි වා රූපාදීනි තෙසු චක්ඛාදීසු වරන්ති. තත්ථ පුරිමෙන ගාවො ඉන්ද්‍රියානි වරන්ති එතෙසුති ගොවරානීති දස්සෙති. පච්ඡිමෙන ගොසුඉන්ද්‍රියෙසු වරන්තීති ගොවරානීති. ඉමානි පන පඤ්ච රූපාදීනි.

භාවද්වයෙ. ඉච්ඡනට්ඨෙත යානට්ඨෙත යපනට්ඨෙත ච ඉත්ථී. සාහිකාමරති අත්ථාය සයංපි අඤ්ඤංකාමිකං ඉච්ඡති. සයඤ්ච කාමිකෙන ඉච්ඡියති. අඤ්ඤො ච කාමිකො සරාවාස සුබ්බත්ථාය තත්ථ යානං උපෙති, පතිට්ඨාති. ආයතිඤ්ච කුලවංසප්පතිට්ඨානත්ථාය තත්ථ කුලවංස බීජං යපෙති. පුරණට්ඨෙත ඉච්ඡනට්ඨෙත ච පුරිසො. සොහි අත්තහිතඤ්ච පුරෙති, පරහිතඤ්ච ඉච්ඡති. ඉධලොකහිතඤ්ච පුරෙති, පරලොකහිතඤ්ච ඉච්ඡති. උභයලොකහිතඤ්ච පුරෙති, ලොකුත්තරහිතඤ්ච ඉච්ඡති, එසති, ගවෙසති. පුමස්සසකං පුංසකං. පුරිසලිඬ්ඛාදි. නත්ථී පුංසකං එතස්සාති නපුංසකං. “යස්ස පන ධම්මස්සා”ති භාවරූපධම්මස්ස. “තං”ති බන්ධපඤ්චකං. මහාසණ්ඨානං සත්තානං ජාතිහෙදං ලිඬ්ඛෙති ඤාපෙතීති ලිඬ්ඛං. ලක්ඛණපාඨකා නිමිතන්ති සඤ්ජානන්ති කල්‍යාණ පාපකං කම්මවිපාකං එතෙනානි නිමිත්තං. කිරියා කුත්තං. ආයුකන්තං කප්පියති සඬ්ඛරියතීති ආකප්පො. සබ්බෙපෙතෙලිඬ්ඛාදයො. සොච අවිසදාදිභාවො. “චචනෙසුචා”ති ඉත්ථීසද්දපුරිසසද්දාදීසු ච. “චචනත්ථෙසු වා”ති ඉත්ථී සණ්ඨාන පුරිසසණ්ඨානාදි අත්ථෙසු ච. “නිමිත්තසද්දො වියා”ති නිමිත්ත සද්දො අඬ්ඛජාතෙ පාකට්ඨො වියාති. න පාකට්ඨො දිට්ඨො. අපාකට්ඨො පන කත්ථවි

දිට්‍ඨොති අධිප්පායො. “භවන්ති සද්දබ්බද්ධියො”ති සද්දසත්ථනායො. “භවන්ති ලිඛිගාදීනි”ති අට්ඨකථානායො. තත්ථ හි ඉත්ථිලිඛිගාදීනං හෙතුභාව ලක්ඛණන්ති වුත්තං. “එතස්මිං සතී”ති ච ජාතියා සතී, ජරාමරණං හොති. අසතී න හොතීති එත්ථවිය හෙතු ඵලභාවපාකටත්ථං වුත්තං.

වත්ථුරුපෙ. නිරුත්තිනායෙන වචනත්ථා භවන්ති. ධාතු ද්වයං නාම මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු ද්වයං. “අවත්වා”ති හදය වත්ථුං අවත්වා. “තං”ති හදය වත්ථු රූපං. “පඤ්චා”ති පඤ්චවත්ථුනි. “තෙසං”ති තෙසං කුසලාදීනං. “තත්ථ වුත්තං”ති පට්ඨානෙ වුත්තං. “යං රූපං නිස්සායා”ති යං රූපං නිස්සාය මනොධාතු ච මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති ඉමං පාඨං නිද්දිසති. “අනඤ්ඤ සාධාරණෙසු යානෙසු”ති චක්ඛු වත්ථාදීහි අඤ්ඤවත්ථුහි අසාධාරණෙසු කුසලාකුසලට්ඨානෙසු.

ජීවිතරුපෙ. “අධිප්පච්චයොගෙනා”ති අධිපතිභාවයොගෙන. “අධිපතිභාවො”ති ච ඉන්ද්‍රියපච්චය කිච්චං වුච්චති. න අධිපති පච්චයකිච්චං. “ජීවන්ති”ති හරිතභාවං න විජහන්තිති වුත්තං හොති. න හි තානි එකන්තෙන ජීවන්තානි නාම හොන්ති. ජීවිත රූපස්ස එකන්ත කම්මජස්ස බහිද්ධා අනුපලද්ධත්තා. කම්මජරූපානි ජීවන්ති යෙවාති සම්බන්ධො. “කම්මෙ අසන්තෙපි”ති කම්මචෙතනාය පුබ්බෙ නිරුද්ධත්තා වුත්තං. තදත්ථං බාතිරෙකතො පාකටං කරොන්තො “තථාහි”තිආදිමාහ. “ඉතර රූපානී”ති විත්තජරූපාදීනි. එකවිථිවාරො නාම පඤ්චද්වාරවිථිවාරො. මනොද්වාරවිථිවාරො එකජවන වාරොති වුත්තො. පරිච්ඡින්නං හොති. කස්මා, එකෙකස්මිං විථිවාරෙ නිරුද්ධෙ භවති සමයෙ අසදිසස්ස රූපසන්තානස්ස පාතුබ්භාවතොති අධිප්පායො. තඤ්ච බො රූපවිසෙසං ජානන්තස්සෙව පාකටං හොති. අජානන්තස්ස පන තඬිඛණමත්තෙ අපාකටං. කස්මා, තාදිසස්සපි උතුජරූපසන්තානස්ස ථොකං පවත්තනතො. යස්සහි දොස සමුට්ඨිතෙන රූපසන්තානෙන මුඛරූපං දුබ්බණ්ණං හොති. තස්ස දොසෙ නිරුද්ධෙපි තං රූපං ථොකං දුබ්බණ්ණමෙව බායතීති. “උතුජාහාරජානඤ්ච සන්තති පච්චුප්පන්තං”ති අධිකාරො. එකං අද්ධාපච්චුප්පන්තමෙව හොතීති වුත්තං. න නු චක්ඛුසොතාදීනි කම්මජරූපසන්තානානිපි පවත්තිකාලෙ කදාපි සුප්පසන්තානි, කදාපි පසන්තානි, කදාපි අප්පසන්තානි දිස්සන්තිති. සච්චං, තථා පවත්ති පන සන්තාන විච්ඡේදෙන න හොති, නානාවිච්ඡින්නෙ ච එකෙකස්මිං සන්තානෙ තෙසං පුනසට්ඨං නාම නත්ථි. සකිං අන්ධො අන්ධොයෙව හොති. බධිරොව බධිරොයෙවාති අධිප්පායො. “යදි එවං”ති එවං යදි සියාති අත්ථො. “අරූප ධම්මානං සන්තති පච්චුප්පන්තං”ති අධිකාරො. “විපාකානී”ති භවතිගභුතානි විපාකානි. එකසන්තතිවසෙන පවත්තිස්සන්තියෙව, තස්මා තෙසං නානාසන්තති පච්චුප්පන්තං නාම න වත්තබ්බං. කස්මා, යාවජීවමිපි එක කම්මනිබ්බත්තත්තාති අධිප්පායො.

අනුදීපනීපාඨ

“ඉතරානි පනා”ති කුසලා කුසල ක්‍රියවිත්තානි පන. “තදාරම්මණා”ති නිරුද්ධාරම්මණා. අද්ධානස්ඵරණානුභාවෙන පවත්තන්තියෙව. න පන විත්තජරුපාදීනි විය අත්තනො ජනකපච්චයෙ නිරුද්ධෙ නිරුජ්ඣන්ති. අයං අරුපධම්මානං ජීවත්තත්තෙ විසෙසොති අධිජ්ජායො. “අයමත්ථො වත්තබ්බො”ති අරුප ධම්මානං ජීවත්තතාවිසෙසො වත්තබ්බො. යථා රුපසන්තතියං අනන්තර පච්චයො නාම නත්ථී. චුතිකාලෙ භවත්තරරුපසන්තානස්ස කිඤ්චි පච්චයත්තං අනුපගන්ත්වා නිරුජ්ඣති. තෙන භවත්තර පාතුබ්භාවො නාම තෙසං නත්ථී. න තථා අරුපසන්තතියං. තත්ථ පන චුතිචිත්තමිපි පටිසන්ධියා අනන්තර පච්චයො හුත්වා නිරුජ්ඣති. තෙන භවත්තරපාතුබ්භාවො නාම තෙසං අත්ථී. අයමිපි අරුපධම්මානං ජීවත්තත්තෙ විසෙසො. තස්මා අරුපධම්මානංපි කම්මජරුපානං විය නිව්චං ජීවිතයොගෙන ජීවත්තත්තා සන්තති පච්චුජ්ජන්තං නාම න භවෙය්‍යාති න වොදෙතබ්බන්ති. කුසලා කුසල ක්‍රියවිත්තානි නාම අකම්මජානි භොන්ති. විත්තජරුපාදීනි විය අතීතං කම්මං අනපෙක්ඛිත්වා තඬ්ඬණිකෙහි නානාපච්චයෙහි උජ්ජජ්ජන්ති. තස්මා තෙසං ජීවත්තානංපි සතං අජීවත්තානං විත්තජරුපාදීනං විය නානාසන්තති පච්චුජ්ජන්තං නාම අත්ථී. ජීවත්තතා විසෙසොපි අත්ථීති අධිජ්ජායො. එත්ථ කෙචි වදන්ති. රුක්ඛාදීසුපි ජීවිතං නාම අත්ථී. යතො තෙසං භරිතතා ච අභරිතතා ච රුහනඤ්ච-අරුහනඤ්ච දිස්සති. චුච්චතෙ, යදි තෙසං ජීවිතං නාම අත්ථී, අරුපජීවිතං වා සියා, රුපජීවිතං වා. තත්ථ සචෙ අරුපජීවිතං භොති. යථා තෙන සමන්තාගතො සත්තො පුනස්පුනං මරිත්වා පුනස්පුනං භවත්තරෙ පාතුබ්භවන්ති. තථා රුක්ඛාපි මරිත්වා භවත්තරෙ පාතුබ්භවෙය්‍යං. අථ රුපජීවිතං සියා. යථා සත්තානං චක්ඛාදි අඬිගෙසු ජීවිත සන්තානෙ හින්තෙ තානි අඬිගානි පුන ජීවත්තානි කාතුං න සක්කොන්ති. තථා රුක්ඛාපි බන්ධෙසු වා සාබාසුවා ජින්තෙසු ජීවිතසන්තානෙ හින්තෙ තෙබන්ධාවා සාබායො වා පුන අඤ්ඤත්ථ රොපෙතුං න සක්කා භවෙය්‍යං. සක්කා එව භවන්ති. තස්මා තදුභයංපි ජීවිතං නාම තෙසං නත්ථීති දට්ඨබ්බං. විභාවනිපාඨෙ. න හි තෙසං කම්මංයෙව ධීතිකාරණං භොතීති එත්ථ කම්මං ධීතිකාරණං එව න භොතීති යොජෙතබ්බං. තෙනාහ “ආහාරජාදීනං”තිආදිං. එකකලාපෙ ගතා පවත්තා සහජාත පච්චයා, තෙහි ආයත්තා පටිබද්ධාති විග්ගහො. කම්මාදීනං රුපජනකපච්චයානං ජනකානුභාවො නාම රුපකලාපානං උජ්ජාදක්ඛණෙ එව ඵරති, න ධීතික්ඛණෙ. උපවයසන්තතියො ච උජ්ජාදක්ඛණෙ ලබ්භන්ති, න ධීතික්ඛණෙ. තස්මා තා ජනකපච්චයානුභාවක්ඛණෙ ලද්ධත්තා කුතොච්ජාතනාමං ලභන්ති. ජරතාපන ධීතික්ඛණෙ එව ලබ්භති, න උජ්ජාදක්ඛණෙ. තස්මා සා කුතොච්ජාත නාමං න ලභති. යදි පන ආහාරජාදීනං රුපධම්මානං ධීති නාම ආහාරාදි ජනකපච්චයායත්තා භවෙය්‍යා. ජරතාපි ජනකපච්චයානුභාවක්ඛණෙව ලබ්භමානා සියා. එවඤ්චසති, සාපි කුතොච්ජාත නාමං ලභෙය්‍යා. න පන ලභති. තස්මා තෙසං ධීති නාම ජනකපච්චයායත්තා න භොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො

“ඉතරථා” තිආදිමාහ. “උපත්ථම්මමානා” ති කලාපන්තරෙ යත්වා උපත්ථම්මමානා. “න ඛණ්ඩිතිජ්ජවත්තියා” ති ඛණ්ඩි තිභාවෙන පවත්තිඅත්ථාය උපත්ථම්මනති, අනුපාලෙතීති යොජනා. සබ්බෙසංචි රූපාරූපධම්මානං. “තං” ති විභාවනිවචනං. “ඉදං පනා” ති ජීවිතරූපං පන.

ආහාරරූපෙ. “සවත්ථුකවචනං” ති භොජනාදි වත්ථුනා සහ පවත්තතීති සවත්ථුකං. වචනං. න හි නිබ්බත්තිතං ආහාර රූපං නාම කබ්ලං කාතුං සක්කා භොතීති. “විවෙචිතානී” ති පාවන කිච්චෙන විභජිතානි. විසුං විසුං කතානි. “පඤ්චධා විභාගං ගච්ඡන්ති” ති එකං භාගං පාණකා බාදන්ති. එකං භාගං උදරග්ගි ක්කාපෙති. එකො භාගො මුත්තං භොති. එකොභාගො කර්සං. එකොභාගො රසභාවං ආපජ්ජිත්වා සොණිතමංසාදිති උපබ්බහයතීති එවං චුත්තනයෙන පඤ්චධා විභාගං ගච්ඡන්ති. “ලොකෙ” ති ලොකිය ගන්ථෙ. “තතො” ති ආමාසයතො. අනුඵරන්තො භුත්වා. “තස්සා” ති රසභාගස්ස. “භූතෙසු” ති මහාභූතෙසු. සහ ඉන්ද්‍රියෙන වත්තතීති සෙන්ද්‍රියො. කායො. උදයතීති ඔජා. දකාරස්ස ජකාරො. අවති ජනෙතීති ඔජා. අවසද්දස්ස ඔකාරො. “අත්තනොවත්ථුං” ති අත්තනොනිස්සයභූතං රූපකායං.

“අඤ්ඤාපදෙසො” නාම රූපස්ස ලභුතාතිආදීසු අඤ්ඤස්ස රූපස්ස ක්‍රියාමත්තභාවෙන අපදිසනං වුවිචති. “උජුකතොව නිජ්ජාදිතං” ති මුඛ්‍යතොව ජනිතං. යථාහි සබ්බං අනිජ්ජන්තරූපං අජාති ධම්මත්තා උජුකතො කම්මාදීහි ජාතං නාම න භොති. කම්මාදීහි ජාතං පන නිජ්ජන්තරූපං නිස්සාය දිස්සමානත්තා යානුපවායෙන විඤ්ඤත්ති ද්වයං විත්තජංතිආදිනා වුවිචති. න තථා ඉදං නිජ්ජන්තරූපං. ඉදං පන ජාතිධම්මත්තා උජුකතොව කම්මාදීහි පව්වයෙහි නිජ්ජාදිතං ජනිතන්ති චුත්තං භොති. “රූපං” ති චුත්තෙ අනිජ්ජන්තරූපංචි ලබ්භතීති තතො විසෙසනත්ථං රූපරූපන්ති වුවිචතීති ආහ “රූප්පනලක්ඛණ සම්පන්නං” තිආදිං. තත්ථ “රූප්පනලක්ඛණං” නාම සීතුණ්භාදීහි විකාරපත්තිලක්ඛණං. තම්පන අනිජ්ජන්ත රූපෙ මුඛ්‍යතො න ලබ්භති. නිජ්ජන්තරූපෙ එව ලබ්භති. කස්මා, නිජ්ජන්තරූපස්සහි නානාවිකාරො විකාරරූපන්ති වුවිචති. ලක්ඛණං ලක්ඛණ රූපන්ති වුවිචති. විකාරස්ස පන විකාරො නාම නත්ථි. ලක්ඛණස්ස ච ලක්ඛණං නාම නත්ථි. යදි අත්ථිති වදෙය්‍ය. විකාරස්ස විකාරො, තස්ස ච විකාරො, තස්ස ච විකාරොති අපරියන්තමෙව සියා. තථා ලක්ඛණෙපිති.

ආකාසධාතුයං. “පකාසන්ති” ති ඉදං එකං ඉදං එකන්ති පඤ්ඤායන්ති. “පරිච්ඡින්නදී” ති ආහ “පරිතො” තිආදිං. “අසම්මිස්සං” ති වත්වා තදත්ථං විවරති “එකත්තං අනුපගමනං” ති. පරිච්ඡින්නදියතීති පරිච්ඡෙදොති ආහ “තෙහි වා” තිආදිං. “තෙහි වා” ති කලාපන්තරභූතෙහි වා. “අත්තනො වා පරෙසං වා අකත්වා” ති අත්තනොපක්ඛිකං වා පරෙසං පක්ඛිකං වා අකත්වා. පරිච්ඡෙද

අනුදීපනීපාඨ

ක්‍රියාමත්තං පරිච්ඡෙදොති ආහ “තෙසං වා”තිආදිං. “තෙසං වා”ති කලාපන්තරභූතානං වා. “අයං පනා”ති අයං පරිච්ඡෙදො පන. “තස්සා”ති පරිච්ඡෙදස්ස. සො පාළියං චුත්තොති සම්බන්ධො. “ඉති කත්වා”ති එවං මනසිකත්වා. “එතෙහි”ති එතෙහි මහාභූතෙහි. “අඤ්ඤමඤ්ඤ අබ්‍යාපිතතා”ති ද්විත්තං තිණ්ණං වා රූපකලාපානං එකකලාපත්තූපගමනං අඤ්ඤමඤ්ඤ අබ්‍යාපිතා නාම, තථා අනුපගමනං අඤ්ඤමඤ්ඤ අබ්‍යාපිතතා නාම. තෙනාහ “එකත්තං”තිආදිං. “තත්වා”ති තිස්සං පාළියං. “නානාකලාපගතානං භූතානං”ති එතෙන කලාපපරියන්තතා එව චුත්තා හොති.

විඤ්ඤත්ති ද්වයෙ. “සයඤ්ඤවා”ති විඤ්ඤත්ති සඬබ්‍රාතං සයඤ්ඤ. “තෙනා”ති වලමානෙන කායඬගෙන. “තෙහි”ති පච්චක්ඛෙ ධීතෙහි ජනෙහි. තත්ථාතිආදීසු. “කායඬගවිකාරං කරොන්තස්සා”ති අභික්කමනාදි අත්ථාය හත්ථපාදාදීනං කායඬගානං වලන සඬබ්‍රාතං විකාරං කරොන්තස්ස. උප්පජ්ජන්තා ව සබ්බෙතෙ විත්තජවාතකලාපා යථාධිප්පෙන දිසාහිමුඛා එව උප්පජ්ජන්තීති යොජනා. “යථා වා තථා වා අනුප්පජ්ජන්වා”ති අනියමතො අනුප්පජ්ජන්වති චුත්තං හොති. යස්ස වොපන කායස්ස. “තෙහි”ති විත්තජවාතකලාපෙහි. නියාමකො නාවානියොජකො. “තෙ වා”ති තෙවිත්තජවාතකලාපසඬසාධා. එතෙන සකලං කායඬගං නිදස්සෙති. සකලකායඬගං නාවාසදිසන්ති චුත්තං හොති. “වාරෙත්වා”ති වියුහිත්වා. කථං පන සා නියාමකසදිසි හොතීති ආහ “යථාහි”තිආදි. යදෙනං සක්කොතීති වචනං චුත්තන්ති සම්බන්ධො. “කතීපයජවන වාරෙහි”ති ද්වත්ති ජවනවාරෙහි. “තතො”ති යස්මිං වාරෙ වලන සඬබ්‍රාතං දෙසන්තර පාපනං ජායති. තතො වලනවාරතො. සන්ථම්භන සන්ධාරණාති එව සම්පජ්ජන්ති, න වලනසඬබ්‍රාතං දෙසන්තර පාපනං. “එත්ථා”ති එතිස්සං අට්ඨකථායං. නානාජවනවීථීසු. ල. උපත්ථම්භනෙ ව යුජ්ජති යෙව. න එකිස්සාය ජවනවීථියං එව යුජ්ජතීති අධිප්පායො. යදි නානාජවනවීථීසු තථා උපත්ථම්භනඤ්ඤ ගය්භෙය්‍ය. එවංසති, අන්තරන්තරා බහු භවඬගවාරාපි සන්ති. තත්ථ කථං තදුපත්ථම්භනං සම්පජ්ජෙය්‍යාති ආහ “තථාහි”තිආදිං. තත්ථ “උතුජරූපසඬසාධාති පී”ති භවඬගසමයෙ පවත්තාති උතුජරූපකලාපසන්ධානකාති. “තදාකාර වන්තානී”ති තස්සා විත්තජරූපසන්තතියා ආකාර වන්තානි. පච්ඡිම පච්ඡිමානං රූපකලා පසඬසාධානං අපරාපරං උප්පජ්ජනන්ති සම්බන්ධො. පුරිමපුරිමානං රූපකලාපසඬසාධානං ඛණිකධම්මතා ව තෙසං න සියා. න ව තෙ ඛණිකධම්මා න හොන්ති. අඤ්ඤථා දෙසන්තර සඬකමනසඬබ්‍රාතං වලනං එව න සියා. වලනං තිහි නානාක්‍රියානං පාතුබ්‍රහ්මවො චූච්චති. නානාක්‍රියා ව නාම නානාධම්මා එව. යස්මා ව අඬගපච්චඬගානං බණ්ණෙබණ්ණෙ වලනං නාම ලොකෙ පච්චක්ඛන්තො දිට්ඨං. තස්මා තෙසං බණ්ණකධම්මතාපි දට්ඨබ්බා හොතීති. එතෙන තෙසං බණ්ණකමරණං දස්සෙති, යං රූපාරූපධම්මානං අනිච්චලක්ඛණන්ති චූච්චති. අබ්‍යාපාර ධම්මතා ව අවසවත්තීතා ව තෙසං න සියා. න ව තෙ අබ්‍යාපාර ධම්මා,

න අවසවත්ති ධම්මා ව න හොන්ති. අඤ්ඤා පච්චයායත්ත වුත්තිතා එව තෙසං න සියා. පච්චයායත්ත වුත්තිතාති ව පච්චයෙ සති, තෙ වත්තන්ති, අසති න වත්තන්ති එවං. පවත්තා පච්චයායත්ත වුත්තිතා යස්මා ව පච්චයසාමග්ගියං සති, තෙ වත්තන්තියෙව. තෙසං වත්තනත්ථාය කෙනවිඛ්‍යාපාරෙන කිච්චං නත්ථි. තෙ මාවත්තන්තුති ව අත්තනො වසෙන වත්තන්ති. පච්චයෙ අසති, න වත්තන්තියෙව. තෙසං අවත්තනත්ථාය කෙනවිඛ්‍යාපාරෙන කිච්චං නත්ථි. තෙමාවත්තන්තුති ව අත්තනො වසෙනවත්තන්ති. යස්මා ව තෙසං පච්චයායත්ත වුත්තිතා නාම ලොකෙ විඤ්ඤානං පච්චක්ඛතොදිට්ඨා. තස්මා තෙසං අඛ්‍යාපාරතා ව අවසවත්තිතා ව දට්ඨබ්බා හොති. එතෙන තෙසං සබ්බෙහි සත්තපුග්ගල අත්තාකාරෙහි සබ්බසො සුඤ්ඤං දස්සෙති, යං රූපාරූපධම්මානං අනත්තලක්ඛණන්ති වුවවතීති.

“වච්චෙදං”ති අක්ඛර පදභාවපත්තං වච්චයසද්දස්පකාරං. උපාදින්නකපට්ඨිධාතුයො නාම කම්මජ පට්ඨිධාතුයො. තාසු සඬ්ඝට්ටනන්ති සම්බන්ධො. අත්තනා සහජාතෙනයෙන ආකාරවිකාරෙන උපගච්ඡති, යෙන ව උපලබ්භතීති සම්බන්ධො. අජ්ඣත්ත සන්තානගතා සබ්බෙ චතුජරූපධම්මාපි කත්ථවි උපාදින්නකාති වුවවන්තීති ආහ “චතුජභූතාය එව වා”ති. ද්විසුඨාන කරණෙසු කරණපක්ඛෙ චලනාකාරජ්ජවත්තා චිත්තජපට්ඨිධාතු යානපක්ඛෙ පට්ඨිධාතුයං සඬ්ඝට්ටයමානා කම්මජපට්ඨියං එව සට්ටෙති. ඉතර පට්ඨියං න සට්ටෙතීති න සක්කා වත්තුංති කත්වා ඉධ එවග්ගහණං කතං. “විකාර ද්වයඤ්චා”ති කායවිකාර වච්චිකාර ද්වයඤ්ච. කථං පන අසම්මිස්සං කත්වා වෙදිතබ්බන්ති ආහ “එත්ථවා”තිආදිං. යං පන තාසං සට්ටනජ්ජකාරවිධානං අත්ථිති සම්බන්ධො. “තාසං” චිත්තජපට්ඨිතං. “තං තං වණ්ණත්තපත්තියා”ති ක, බා, දිවණ්ණත්තපත්තත්ථාය. යං පන කායවිඤ්ඤත්තිට්ඨානෙ ‘අයඤ්ච අත්ථො උපරි අක්ඛරූප්පත්ති විචාරණායං පාකටො භවිස්සතී’ති වුත්තං. තං ඉධ පාකටං කරොන්තො “එත්ථ වා”තිආදිමාහ. තෙනෙව හි මූලටීකායං වුත්තන්ති සම්බන්ධො. “එත්ථ වා”ති මූලටීකාපාඨෙ. “පුබ්බභාගෙ”ති පරිඛ්‍යාත්ත අක්ඛරජ්ජවත්තවිථිතො පුබ්බභාගෙ. “නානාජවනවිථිහි”ති නානාජ්ජකාරෙහි ජවනවිථිවාරෙහි. “පට්මජවනචිත්තස්සපි”ති පරිඛ්‍යාත්ත අක්ඛරජ්ජවත්තිවිථියං උජ්ජන්තපට්මජවන චිත්තස්සපි. තස්ස ආසෙවනඤ්ච නාම තතො පුරිමෙහි විථිවාරෙහි එව ලද්ධං සියාති අධිප්පායො. “ආසෙවනං”ති ව උපචාර වචනං දට්ඨබ්බන්ති හෙට්ඨා වුත්තමෙව. “තස්සා”ති පරිඛ්‍යාත්තක්ඛරස්ස. වුත්තඤ්ච සද්දසත්ථෙසු. “දීඝමුච්චරෙ”ති පඤ්චදීඝා වුවවන්ති. මිථිනද පඤ්භාපාඨෙ. “සාධිකෙ විහිවාහසතෙ”ති විහිධඤ්ඤපුරො සකටො විහිවාහො නාම. විහිවාහානං සාධිකෙ සතස්මිං. අභිමඤ්ඤනං අභිමානො. “සෙසමෙත්ථ කායවිඤ්ඤත්තියං වුත්තනයෙ නා”ති තථාහි චලනචිත්තජරූපසන්තතියං පවත්තානීතිආදිනා වුත්ත නයෙනාති අත්ථො. ඉධ පන වච්චෙදකර චිත්තජසද්දසන්තතියං පවත්තාති උතුජරූපසඬ්ඝාටානීතිආදිනා වත්තබ්බං.

අනුදීපනීපාඨ

තෙනාහ “යථාසම්භවං”ති. “පවත්තනත්ථො”ති අභික්කමනාදි සජ්ඣායනාදිනං පවත්තාපනත්ථො. “එත්ථ වා”තිආදීසු. “බොධෙතු කාමතා රහිතෙසු”ති අභික්කමනපටික්කමනාදීසු කායවිඤ්ඤත්ති ව, සුත්තන්ත සජ්ඣායනාදීසු වච්චිඤ්ඤත්ති ව පරං බොධෙතුකාමතා රහිතාති දට්ඨබ්බා. “ද්වීසු බොධකවිඤ්ඤත්තිසු”ති බොධකකායවිඤ්ඤත්ති බොධකවච්චි විඤ්ඤත්තිසු. පුරිමා කායවිඤ්ඤත්ති, පච්ඡිමා ව වච්චිවිඤ්ඤත්ති. පච්ඡා සුද්ධෙන මනොද්වාරික ජවනෙන එව විඤ්ඤායති, න පඤ්චද්වාරික ජවනෙනාති යොජනා. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං වීථියා ගහෙත්වාති සම්බන්ධො. “කායවිඤ්ඤාණං වීථියා”ති වච්චෙදං අකත්වා හත්ථග්ගහණාදි වසෙන අධිජපාය විඤ්ඤාපනෙ අයං කායවිඤ්ඤාණංවීථි දට්ඨබ්බා. කස්මා පන සයඤ්චවිඤ්ඤායතීති විඤ්ඤත්තීති අයං විකජ්ජො චුත්තොති ආහ “සාහි අත්තානං”තිආදිං. “මජ්ඣෙකං”ති විඤ්ඤත්තිග්ගහණංවීථි අධිජපායග්ගහණංවීථිනං මජ්ඣෙකං. කථං පවත්තකවිඤ්ඤත්තිසු අධිජපායං විඤ්ඤාපෙනි, සයඤ්චවිඤ්ඤායතීති ද්වෙ අත්ථා ලබ්භන්තීති ආහ “ද්වීසු පනා”තිආදිං. අයං අභික්කමති, අයං පටික්කමතීති ජානන්තා අභික්කමනපයොගඤ්ච තජ්ජයොග ජනකචිත්තඤ්ච ජානන්ති. “පරස්සකථං”ති බොධෙතුකාමතාරහිතමපි පරස්සචචනසද්දං. රාගචිත්තඤ්ච ජානන්ති. තෙන චුත්තං මූලට්ඨකායං පරං බොධෙතුකාමතාය විනාපි අභික්කමනාදිජපවත්තනෙන සොචිත්තසහභූවිකාරො අධිජපායං. ල. ද්විධාපි විඤ්ඤත්ති යෙවාති.

විකාරරූපෙසු. “කම්මයොගාං”ති අභික්කමනාදිකම්මෙසු යොජෙතුං යුත්තං. අදන්ධතා වුවුවති සීඝ්‍රජපවත්ති. සා ලක්ඛණං අස්සාති විග්ගහො. සරීර ක්‍රියානුකූලො කම්මඤ්ඤභාවො ලක්ඛණං යස්සාති සමාසො. “ධාතුයො”ති මහාභූතධාතුයො වා, පිත්තසෙම්භාදිධාතුයො වා. පුත්තිමුඛසජ්ජසංඛිතස්ස ආපස්ස පරිපූට්ඨානන්ති වාක්‍යං. අසය්භහාරො නාම වහිතුං අසක්කුණෙයාහාරො. “සා පවත්තති”ති කායලභ්‍යතා පවත්තති. ථද්ධං කරොන්ති සරීරගතා ධාතුයොති අධිකාරො. භූසං මාරෙතීති ආමරිකො. දකාරො ආගමො. ගාමනිගමවිලුප්පකො චොරගණො. තස්ස භයෙන පරිපූට්ඨිතං. “විචට්ඨමානං”ති විරූපං හුත්වා වට්ඨන්තං. “මූලභූතා හොතී”ති අසජ්ජාය සෙවනෙ සති, සා පථමං පරිපූට්ඨාති. සීතාධිකාවා හොති, උණ්භාධිකාවා. තාය පරිපූට්ඨිතාය එව සබ්බපරිපූට්ඨානාති පවත්තන්තීති චුත්තං හොති. “ඉමාපනතිස්සො රූපජාතියො රූපකායස්ස විසෙසාකාරා හොන්ති. ඉති තස්මා විකාරරූපං නාමාති යොජනා.

ලක්ඛණරූපෙසු. “වයනං”ති සඤ්චිතභාවගමනං. “ආදිතො”තිආදිමහි. “උපරිතො”ති උපරිභාගෙ. “ආවයො”තිආදිමහි වයො. “උපවයො”ති උපරූපරිවයො. “අද්ධානපුරණවසෙනා”ති වස්සසතමපි වස්සසහස්සමපි දීඝකාලං අත්තභාවං පුරණවසෙන. “තෙන පරියායෙනා”ති උපසද්දස්ස

අත්ථනානත්තං අවින්තෙත්වා නිබ්බත්තිං වඩ්ඪීයං අන්තොගධං කත්වා
 චුත්තෙන තෙනපරියායෙන. තස්ස ච එකෙකස්ස සන්තති පච්චුප්පන්තස්ස.
 තත්ථ චිත්තජරුපෙසු අස්සාස පස්සාසානං වා පද්වාරහත්ථවාරාදීනං වා
 අක්ඛරානං වා නිබ්බත්ති වඩ්ඪී පවත්තියො දිස්සන්තියෙව. තථා
 නානාවිත්තසමුට්ඨිතානං නානාරූපසන්තතිනං පීති. උතුජරුපෙසු ඉරියා
 පථනානත්තං පටිච්ච සුඛදුක්ඛජනකානං නානාරූපසන්තතිනං
 නිබ්බත්තිවඩ්ඪීපවත්තියො දිස්සන්තියෙව. තථා ඛනිද්ධා
 බාණුකණ්ටකාදිසම්ඵස්සෙන සීතුණ්හාදිසම්ඵස්සෙන වාතාතපාදිසම්ඵස්සෙන
 වා සරීරෙ උප්පන්නානං නානාරූපසන්තතිනම්පි චක්ඛුරොගාදිරූපානම්පිති.
 ආහාරජරුපෙසු ආහාරනානත්තං පටිච්ච සරීරෙ උප්පන්නානං
 සම්චිසමරූපසන්තතිනංති. “අයං නයො”ති ඛනිද්ධාසන්තානෙන නිදස්සන
 නයො. තෙන අජ්ඣත්තසන්තානෙනපි සත්තසන්තානානං
 හත්ථපාදාදිසන්තානානං කෙසලොමාදි සන්තානානඤ්ච නිබ්බත්ති
 වඩ්ඪීපවත්තියො නිදස්සෙති. “ජීරණං”ති අභිනවාචත්ථතො භායනං.
 පාළිපාඨෙ. “ධීතස්ස අඤ්ඤථත්තං”ති අඤ්ඤො පකාමො අඤ්ඤථා. අඤ්ඤථා
 භාවො අඤ්ඤථත්තං. එතෙන ජරාවසෙනවා නානාරොගාබාධාදිවසෙන වා
 විපරිණාමො චුත්තො. “තථා අවත්ථාහෙදයොගතො”ති ජාතිරූපමෙව ආදිමිහි
 නිබ්බත්ති හොති. තතොපරං තමෙව වඩ්ඪී හොති. තතො පරං තමෙව පවත්ති
 හොතිති එවං තථා අවත්ථාහෙදයොගතො. තෙනාහ “සාහි”තිආදිං.
 “පබන්ධයතී”ති පබන්ධං කරොති. සඬගහගාථාදීසු පන සුවිඤ්ඤයා. “එත්ථ
 ච පච්ඡිමානී”තිආදීසු. වොහාරසිද්ධමත්තභාවං”ති පුග්ගලො සත්තො අත්තා
 ජීවොතිආදිකා පඤ්ඤත්ති නාම වොහාර සිද්ධමත්තා හොති. සභාවසිද්ධා න
 හොති. සාහි මහාජනෙහි බන්ධ පඤ්චකං උපාදාය පුග්ගලො නාම අත්ථිති
 සම්මතත්තා වොහරිතත්තා වොහාරසිද්ධා නාම. සභාවසිද්ධා පන න හොති.
 තස්මා අරියානං වොහාරෙ පුග්ගලො නාම නත්ථිති සිජ්ඣති. ඉමානි පන රූපානි
 සභාවසිද්ධත්තා අරියානං වොහාරෙපි අත්ථිති සිජ්ඣන්ති. තෙනාහ
 “තාදිසෙනා”තිආදිං. “සුද්ධධම්මගතියා සිද්ධොනා”ති පථවීධාතු නාම
 සුද්ධධම්මො හොති. සා උප්පාදම්පි ගච්ඡති, ජරම්පි ගච්ඡති, හෙදම්පි ගච්ඡති.
 තස්මා තස්සා උප්පාදොපි ජරාපි හෙදොපි සුද්ධධම්මගතියා සිද්ධො නාම. එවං
 ලක්ඛණරූපානං සුද්ධධම්මගතියිද්ධං පරමත්ථලක්ඛණං වෙදිතබ්බං. තථා
 විඤ්ඤත්ති ද්වයස්සපි විකාරරූපත්තයස්සපි පරිච්ඡෙද රූපස්සපිති. යථා ච
 ඉමෙසං රූපානං. තථා නිබ්බානස්සපි සුද්ධධම්මගතියිද්ධං පරමත්ථලක්ඛණං
 අත්ථියෙව. කිලෙසධම්මාහි අරියමග්ගෙ අභාවිතෙ භවපරම්පරාය උප්පාදං
 ගච්ඡන්තියෙව. භාවිතෙපන අනුප්පාදං නිරොධං ගච්ඡන්තියෙව. තස්මා
 කිලෙසධම්මානං අනුප්පාදනිරොධොපි සුද්ධධම්මගතියා සිද්ධො නාම. එවං
 නිබ්බානස්සපි සුද්ධධම්මගතියිද්ධං පරමත්ථලක්ඛණං වෙදිතබ්බං. අත්ථි
 හික්ඛවෙ අජාතං අභූතන්ති ඉදං සුත්තංපි එත්ථ වත්තබ්බං. එතෙන
 අරියවොහාරෙ නිබ්බානස්ස එකන්තෙන අත්ථිතා භගවතා චුත්තා හොති.

අනුදීපනීපාඨ

තෙනාහ “ඉතරථා” තිආදිං. “නසභාවතො අනුපලද්ධත්තා අනිජ්ඣන්තානි නාම හොන්ති” ති එතෙන එතානි අසභාවරූපානීති ච අලක්ඛණ රූපානීති ච අසම්මසනරූපානීති ච න සක්කා චත්තුංතිපි දීපෙති. කස්මා, යථාසකං සභාවෙහි සභාවචන්තත්තා යථාසකං ලක්ඛණෙ හි සලක්ඛණත්තා පටිසම්භිදාමග්ගෙ සම්මසනඤ්ඤාණ විහඬිගෙ ජාතිජරාමරණානම්පි සම්මසිතබ්බමිමෙසු ආගතත්තාති. අට්ඨසාලිනියම්පි අයමත්ථො චුත්තොයෙව. යථාහ පරිනිජ්ඣන්තානි පන්තරසරූපානි පරිනිජ්ඣන්තානි නාම. දසරූපානි අපරිනිජ්ඣන්තානි නාම. යදි අපරිනිජ්ඣන්තානි නාම. එවංසති, අසඬ්ඛතානි නාම සිද්ධං. තෙසංයෙව පනරූපානං කායවිකාරො කායවිඤ්ඤත්ති නාම. වච්චිකාරො වච්චිඤ්ඤත්ති නාම. ඡිද්දං විවරං ආකාසධාතු නාම. ලහුභාවො ලහුතා නාම. මුදුභාවො මුදුතා නාම. කම්මඤ්ඤභාවො කම්මඤ්ඤතා නාම. නිබ්බන්ති උපවයො නාම. පචත්ති සන්තති නාම. ජීරණාකාරො ජරතා නාම. හුත්වා අභාවාකාරො අනිච්චතා නාමාති සබ්බං පරිනිජ්ඣන්තං සඬ්ඛතමෙවාති. තත්ථ “තෙසංයෙව රූපානං” ති නිද්ධාරණෙ භූමිමං. තෙසංයෙව දසන්තං රූපානං මජ්ඣෙති චුත්තං හොති. “ඉතිසබ්බං” ති ඉදං සබ්බං දසවිධං රූපං පරිනිජ්ඣන්තමෙව සඬ්ඛතමෙවාති අත්ථො. බන්ධවිහඬිගට්ඨකථායම්පි චුත්තොව. යථාහ පඤ්චවිපනබන්ධා පරිනිජ්ඣන්තාව හොන්ති, නො අපරිනිජ්ඣන්තා. සඬ්ඛතාව, නො අසඬ්ඛතා. අපිච නිජ්ඣන්තාපි හොන්තියෙව. සභාවධම්මෙසුහි නිබ්බානමෙවෙකං අපරිනිජ්ඣන්තං අනිජ්ඣන්තඤ්චාති ච. නිරොධසමාපත්ති ච නාම පඤ්ඤත්ති ච කථන්ති. නිරොධසමාපත්ති ලොකියලොකුත්තරාති වා සඬ්ඛතාසඬ්ඛතාති වා පරිනිජ්ඣන්තාපරිනිජ්ඣන්තාති වා න චත්තබ්බා. නිජ්ඣන්තා පන හොති. සමාපජ්ජන්තෙන සමාපජ්ජිතබ්බතො. තථා නාමපඤ්ඤත්ති, සාපිහි ලොකියාදිභෙදං නලහති. නිජ්ඣන්තා පන හොති. නො අනිජ්ඣන්තා. නාමග්ගහණඤ්ඤි ගණ්හන්තොව ගණ්හාතීති ච. එතෙන ලක්ඛණරූපානම්පි නිජ්ඣන්තතා සිද්ධා හොති. විසුද්ධි මග්ගෙපන නිජ්ඣන්තං අනිජ්ඣන්තංතිදුකස්ස නිද්දෙසෙ. අට්ඨාරසවිධං රූපං පරිච්ඡෙදවිකාර ලක්ඛණභාවං අතික්කම්ත්වා සභාවෙනෙව පරිග්ගහෙතබ්බතො නිජ්ඣන්තං, සෙසං තබ්බිපරිතතාය අනිජ්ඣන්තන්ති ච. නිජ්ඣන්තරූපං පන රූපරූපං නාමාති ච. යං චතුහි කම්මාදීහි ජාතං, තං චතුජං නාම. තං ලක්ඛණ රූපවජ්ජං අවසෙසරූපං. ලක්ඛණරූපං පන න කුතොච්ඡාතන්ති ච චුත්තං. සබ්බඤ්ඤෙතං ආවරියෙහි ගහිතනාමමත්තත්තා චත්තිච්ඡානුගතං හොති. යං රූච්චති, තං ගහෙත්වා කථෙතබ්බන්ති.

රූපසමුද්දෙසානුදීපනා නිට්ඨිතා.

197. රූපවිභාගෙ. “එකවිධනයං තාව දස්සෙතුං” ති රූපවිභාගතො පථමං දස්සෙතුං. එතෙන එකවිධනයො රූපවිභාගො නාම න තාව හොතීති දස්සෙති. තං න සමෙති. කෙන න සමෙතීති ආහ “චක්ඛනීහි” තිආදිං.

“අප්ඤ්ඤාත්තිකාදිභෙදෙන විභජන්ති විචක්ඛණා”ති එතෙන සබ්බංරූපං අප්ඤ්ඤාත්තිකබාහිරවසෙන දුට්ඨන්තිආදිකො දුට්ඨනයො එව රූපවිභාගනයො නාමාති විඤ්ඤායති. තස්මා තෙන න සමෙතීති වුත්තං හොති. අපිව පාළියං. සහෙතුකා ධම්මා, අහෙතුකා ධම්මාතිආදි දුකෙසු සබ්බංරූපං අහෙතුකමෙව, න සහෙතුකන්තිආදි නියමකරණමිති රූපවිභාගො එවාති කත්වා තථා වුත්තන්ති ගහෙතබ්බං. “ඉතරානි පනා”ති කාමාවචරන්තිආදීනි පන. “ජනකෙන පච්චයෙනා”ති පධානවචනමෙතං. උපත්ථම්හකාදි පච්චයාපි ගහෙතබ්බා එව. “සඬගම්මා”ති සමාගන්ත්වා. “කරියතී”ති නිජ්ඣාදියති. යොධම්මොතිආදීසු. “පහිනො පි”ති ඡින්දනහින්දනාදිවසෙන පහිනොපි. “තස්මිං සතී”ති සමුදයජ්ජහානෙ සති. කිච්චපච්චයානං අරහත්ථස්ස ච සක්කත්ථස්ස ච දීපනතො දුට්ඨං අත්ථං දස්සෙතුං “අට්ඨානත්තා”තිආදි වුත්තං. “තබ්බිසයස්සා”ති රූපවිසයස්ස. “එවං”ති එවංසන්තෙ. “පහිනං භවිස්සතී”ති අනාගතභවෙ පුන අනුජ්ජාදත්ථාය ඉධෙව පහිනං භවිස්සතීති අත්ථො. තෙනාහ “උච්ඡින්නමුලං”තිආදිං. “තාලාවත්ථුකතං”ති ඡින්තනාලක්ඛණුකං විය කතං භවිස්සතී. “අනභාවං කතං”ති පුන අභාවං කතං. “පාකටො”ති දස්සනාදිකිච්චවිසෙසෙහි පඤ්ඤාතො. “තදුපාදායා”ති තං උපනිධාය. විභාවනිපාඨෙ. “අප්ඤ්ඤාත්තිකරූපං”ති පදුද්ධාරණං. අත්තානං අධිකිච්ච පචත්තං අප්ඤ්ඤාත්තං. අප්ඤ්ඤාත්තමෙව අප්ඤ්ඤාත්තිකන්ති දස්සෙති “අත්තභාවසඬබාතං”තිආදිනා. තං න සුන්දරං. කස්මා, අප්ඤ්ඤාත්තධම්ම අප්ඤ්ඤාත්තික ධම්මානඤ්ඤා අවිසෙසො ආපජ්ජතීති චක්ඛමානකාරණත්තා. “ද්වාරරූපං නාමා”ති පදුද්ධාරපදං. කස්මා ද්වාරරූපං නාමාති ආහ “යථාක්කමං”තිආදිං. පරතොපි එසන යො. “දෙසනාහෙද රක්ඛණත්ථං”ති දුකදෙසනාහෙදතො රක්ඛණත්ථං. තත්ථ දෙසනාහෙදො නාම රූපකණ්ඨෙ පඤ්ඤාච්ඤාණානං වත්ථු රූපඤ්ඤා, න වත්ථු රූපඤ්ඤා, ආරම්මණ රූපඤ්ඤා, න ආරම්මණ රූපඤ්ඤා වත්වා මනොවිඤ්ඤාණස්ස න වුත්තං. යදි වුච්චෙය්‍ය, ආරම්මණදුකෙ මනොවිඤ්ඤාණස්ස ආරම්මණ රූපං, න ආරම්මණ රූපන්ති දුකපදං න ලබ්භෙය්‍ය. අයං දෙසනාහෙදො නාම. වත්ථුදුකෙසු භද්‍යවත්ථුවසෙන ලබ්භමානං මනොවිඤ්ඤාණදුකං න වුත්තන්ති. “පුලසභාවත්තා”ති සුබ්බමරූපං උපාදාය වුත්තං. “දුරෙ පචත්තස්සපි”ති යථා සුබ්බමරූපං අත්තතො සරීරෙ පචත්තමිති ඤාණෙන සීසං පරිග්ගහෙතුං න සක්කා හොති, තථා ඉදං. ඉමස්ස පන දුරෙ පචත්තස්සපි. “ගහණයොග්‍යත්තා”ති ඤාණෙන පරිග්ගහණපත්තත්තාති අධිජ්ජායො. විභාවනිපාඨෙ. “සයංනිස්සයවසෙන වා”ති සයඤ්ඤා නිස්සය මහාභූතවසෙන ච. තත්ථ සයං සම්පත්තා නාම ථොට්ඨබ්බධාතුයො. නිස්සයවසෙන සම්පත්තා නාම ගන්ධරසා. උභයථාපි අසම්පත්තා නාම චක්ඛු රූප, සොත සද්දා. යො පටිමුඛභාවො අත්ථි, යං අඤ්ඤාමඤ්ඤාපතනං අත්ථිති යොජනා. න ච තානි අඤ්ඤාජ්ජකාරානි එව සක්කා භවිතුන්ති සම්බන්ධො. “අනුග්ගහ උපසාතවසෙනා”ති වඩ්ඪන්ත්ථාය

අනුදීපනීපාඨ

අනුග්ගහවසෙන, භායනාදි අත්ථාය උපසාතවසෙන. “යං කිඤ්චී”ති චතුසමුට්ඨානිකරූපං ගණ්භාති. “ආදින්නපරාමට්ඨත්තා”ති තණ්භාමානෙහි එතං මම එසොහමස්මීතිආදින්නත්තා, දිට්ඨියා එසො මෙ අත්තාති පරාමට්ඨත්තා ව. “නිච්චකාලං පවත්තිවසෙනා”ති එකෙන ජනකකම්මෙන පටිසන්ධික්ඛණතො පටියාය නිච්චකාලං පවත්තිවසෙන. “උපවරියතී”ති වොහරියති. “අත්ථවිසෙසබොධො”ති රූපාරම්මණස්ස කිච්චවිසෙසබොධො. “අසම්පත්තවසෙනා”ති විසයට්ඨානං සයං අසම්පජ්ජනවසෙන. අත්තනොධානං වා විසයස්ස අසම්පජ්ජනවසෙන. තත්ථ විසයස්ස අසම්පත්තං දස්සෙන්තො “තත්ථා”තිආදිමාහ. තථා සොතසද්දෙසු ව අඤ්ඤාමඤ්ඤං ලග්ගිත්වා උප්පජ්ජමානෙසු. “සම්පත්තියා එවා”ති සම්පජ්ජනත්ථාය එව. තථා ආපො ව සම්පත්තියා එව පච්චයොති යොජනා. දුබ්බලපථවී එව සන්නිස්සයො යස්සාති විග්ගහො. “අස්සා”ති චක්ඛුස්ස. “සොතස්සපනකථං”ති සොතස්ස අසම්පත්තග්ගහණං කථං පාකටං. සම්පත්තග්ගහණං එව පාකටන්ති දීපෙති. තෙනාහ “තත්ථහී”තිආදිං. දක්ඛිණපස්සතො වා සුය්‍යති, චෙතියාදිකස්ස පුරත්ථිමදිසාභාගෙ ධීතානන්ති අධිජ්ජායො. “පටිසට්ටනානිසංසො”ති සොතෙසු පටිසට්ටනවෙගො. “තෙසං”ති ආසන්නෙවා දුරෙ වා ධීතානං. හොතු දුරෙ ධීතානං විරෙන සුතොති අභිමානො. කස්මා පන උජුකං අසුත්වා දක්ඛිණපස්සතොවා උත්තරපස්සතො වා සුණෙය්‍ය, අසුය්‍යමානො භවෙය්‍යාති පුච්ඡා. තං කථෙන්නො “අපිවා”තිආදිමාහ. විභාවනිපාඨෙ. “ගන්ත්වා විසයදෙසං තං, එරිත්වා ගණ්භතීති වෙ”ති තං චක්ඛුසොත ද්වයං දුරෙවිසයානං උප්පන්නදෙසං එරිත්වා ගණ්භතීති වෙච්චෙය්‍යාති අත්ථො. දුරෙයත්වා පස්සන්නො සුණන්නො ව මහන්තම්පිපබ්බතං එකක්ඛණෙ පස්සති, මහන්තංපි මෙසසද්දං එකක්ඛණෙ සුණාති. තස්මා උභයං අසම්පත්තගොචරන්ති විඤ්ඤායති. ඉමස්මිං වචනෙ යත්වා ඉදං පරිකප්පවචනං දස්සෙති තං ද්වයං විසයජ්ජදෙසං ගන්ත්වා මහන්තංපි පබ්බතං වා මෙසසද්දං වා එරිත්වා ගණ්භාති. තස්මා මහන්තංපි පස්සති, සුණාති. න අසම්පත්තගොචරත්තා මහන්තං පස්සති සුණාතීති කොච්ච දෙය්‍යාති චුත්තං හොති. අධිට්ඨානවිධානෙපි තස්ස සො ගොචරො සියාති. එවංසති, දිබ්බචක්ඛු දිබ්බසොතාහිඤ්ඤානං අධිට්ඨානවිධානෙපි සො රූපසද්දවිසයො තස්ස පසාදචක්ඛුසොතස්ස ගොචරො සියාති අභිඤ්ඤාධිට්ඨාන කිච්චං නාම නත්ථි. චක්ඛුසොතං දෙවලොකම්පි ගන්ත්වා දිබ්බරූපම්පි දිබ්බසද්දම්පි ගණ්භෙය්‍ය. න පන ගණ්භාති. තස්මා තස්ස විසයදෙසගමනඤ්ච මහන්තදෙසඵරණඤ්ච න වින්තෙතබ්බන්ති චුත්තං හොති.

රූපවිභාගානුදීපනා නිට්ඨිතා.

158. රූපසමුට්ඨානෙ. සුත්තන්තෙසු චෙතනාසම්පයුත්තා අභිජ්ඣාදයොපි කම්මන්ති චුත්තා. තෙ පන පටියානෙ කම්මපච්චයං පත්වා තජ්ජච්චයකිච්චං න සාධෙන්නි, චෙතනා එව සාධෙන්නි ආහ “සා යෙවා”තිආදිං. “තං

සමුට්ඨානානාඤ්ච රූපානං”ති හෙතුහි ච හෙතුසම්පයුත්තකධම්මෙහි ච සමුට්ඨානානාඤ්ච රූපානන්ති අත්ථවසෙන චෙනසිකධම්මානම්පි රූපසමුට්ඨාපකතා සිද්ධා භොති. සො හි උදයති පසවතීති සම්බන්ධො. “කප්පසංශ්ඨාපනවසෙනා”ති කප්පප්පතිට්ඨාපනවසෙන. අප්ඤ්ඤාත්තිකසද්දො ඡසු චක්ඛාදිසු අප්ඤ්ඤාත්තිකායනතෙ ස්වෙව පවත්ති. ඉධ පන සකලං අප්ඤ්ඤාත්තසන්තානං අධිප්පෙතන්ති ආහ “අප්ඤ්ඤාත්ත සන්තානෙති පන චත්තබ්බං”ති. “බණ්ණ බණ්ණ”ති විච්ඡාවචනං. “විච්ඡා”ති ච බහුසුබණ්ණසු බ්‍යාපනන්ති ආහ “තිසුතිසුබණ්ණසු”ති.

යමකපාඨෙසු. යස්ස වා පන පුග්ගලස්ස. “නිරුජ්ඣති”ති හඬගක්ඛණ සමඬගිතමාහ. “උප්පජ්ජති”ති උප්පාදක්ඛණ සමඬගිතං. “ඉතී”ති අයං පුච්ඡා. “නො”ති පටික්ඛෙපො. සමුදයසච්චස්ස හඬගක්ඛණෙ දුක්ඛසච්චභූතස්ස රූපස්සවා නාමස්සවා උප්පාදො නාම නත්ථිති චුත්තං භොති. යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, යස්ස අකුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්තිති ද්වෙ පාඨාගහෙතබ්බා. “නො”ති කුසලාකුසල ධම්මානං උප්පාදක්ඛණෙ අබ්‍යාකතභූතානං රූපානං වා නාමානං වා නිරොධො නාම නත්ථිති චුත්තං භොති. තෙසුපාඨෙසු කෙසඤ්චිවාදීනං වචනොකාසං දස්සෙතුං “අරූපභවං”තිආදි චුත්තං. “වෙ”ති කොච්චාදී වෙවදෙය්‍ය. “නා”ති න චත්තබ්බං. “උප්පජ්ජති”ති ච උද්ධවා සියුන්ති සම්බන්ධො. “ඉතරත්ථ වා”ති තතො ඉතරස්මිං යස්ස කුසලා ධම්මාතිආදිපාඨෙ ව. “තම්පි නා”ති තම්පි වචනං න චත්තබ්බන්ති අත්ථො. “පුරිමකොට්ඨාසෙ”ති අසඤ්ඤසන්තානං තෙසං තත්ථාති ඉමස්මිං පුරිමපක්ඛෙති අධිප්පායො. “පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ”ති සබ්බෙසං වචන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්සහඬගක්ඛණෙති ඉමස්මිං පච්ඡිම පක්ඛෙ. වචන්තානං ඉච්චෙව චුත්තං සියා, න පවත්තෙ චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙති, නො ච න චුත්තං, තස්මා විඤ්ඤායති පවත්තෙ චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ රූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි න උප්පජ්ජතිති. රූපජීවිතින්ද්‍රියෙ ව අනුප්පජ්ජමානෙ සති, සබ්බාති කම්මජරූපාති උතුජරූපාති ආභාරජරූපාති ච චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙ නුප්පජ්ජන්තිති විඤ්ඤාතබ්බං භොතීති අධිප්පායො. “පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ”ති සබ්බෙසං වචන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙති ඉමස්මිං පච්ඡිමපක්ඛෙ. තත්ථ ව පවත්තෙ චිත්තස්ස හඬගක්ඛණෙති ඉදං අධිප්පෙතං. එවං පාළිසාධකං දස්සෙත්වා ඉදාති යුත්තිසාධකං දස්සෙත්තො “යස්මා වා”තිආදිමාහ. “තස්සා”ති ආනන්දා වරියස්ස මූලට්ඨකාකාරස්ස. විභාවනියං. හඬගෙ රූපස්ස නුප්පාදො, චිත්තජානං වසෙන වා. ආරූපං වාපි සන්ධාය, භාසිතො යමකස්ස හි. න චිත්තට්ඨිති හඬගෙ ව, න රූපස්ස අසම්භවො. ති චුත්තං. තත්ථ “න හි න චිත්තට්ඨිති”ති චිත්තස්සට්ඨිති නාම න හි නත්ථි. “හඬගෙවා”ති චිත්තස්සහඬගක්ඛණෙ ව. තං අසම්භාවෙත්තො “යමකපාළියො පනා”තිආදිමාහ. “නානත්ථා නානාබ්‍යඤ්ජනා”ති එතෙන පාළිසංසන්දනා නාම ගරුකත්තබ්බාති දීපෙති. “ගම්භීරො ව සත්ථු අධිප්පායො”ති එතෙන අත්තානං

අනුදීපනිපාඨ

සත්ථුමතඤ්ඤං කත්වා ඉදං සන්ධාය එතං සන්ධායාති වත්තුං දුක්කරන්ති දීපෙනි.
“සුද්ධං අරුපමෙවා”ති සුද්ධං අරුපජ්ජපිසන්ධිං එව. ඡ වත්තාලිසවිත්තානි රූපං
ජනෙතුං න සක්කොන්ති. එවං සති අරුපවිපාකවජ්ජිතන්ති කස්මා වුත්තන්ති
ආහ “අරුපවිපාකාපනා”ති ආදිං. විභාවනිපාඨෙ. “හෙතුනො”ති
රුපවිරාගභාවනා කම්මසඬ්ඛාතස්ස හෙතුස්ස. “තඛ්ඛිධුරතායා”ති
රුපවිරුද්ධතාය. රූපාරුපවිරාගභාවනාභූතො මග්ගො. තෙන නිබ්බත්තස්ස.
රූපොකාසො නාම කාමරූපභවො. විභාවනිපාඨෙ. “එකුන න වුතිභවඬගස්සෙ
වා”ති පවත්තිකාලෙ රූපජනකස්ස එකුන න වුතිභවඬග විත්තස්සාති අත්ථො.
තත්ථ පන අරුපවිපාකං පවත්තිකාලෙපි රූපජනකං න හොතීති ආහ
“තත්ථා”ති ආදිං. කෙවි පන පටිසන්ධි විත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ රූපං පච්ඡාජාත
පච්චයං න ලහති. ධීතික්ඛණෙ රූපං පරතො භවඬගවිත්තතො පච්ඡාජාතපච්චයං
ලහතීති වදන්ති. තං න ගහෙතඛ්ඛන්ති දස්සෙතුං “න හි අත්තනා”ති ආදි වුත්තං.
සයං විජ්ජමානො හුත්වා උපකාරකො පච්චයො අත්ථිපච්චයො. පච්ඡාජාතො ච
තස්ස එකදෙසො. “ආයුසඬ්ඛාරානං”ති උස්මාදීනං. “තං”ති ඛිණාසවානං
වුතිවිත්තං. “යථාහා”ති සො ථෙරො කිං ආහ. “වුත්තං”ති අට්ඨකථායං වුත්තං.
ඉති පන වචනතො අඤ්ඤෙසංපි වුතිවිත්තං රූපං න සමුට්ඨාපෙනීති
විඤ්ඤායතීති පධානවචනං. පන සද්දො අරුචි ජොතකො. “තථා වුත්තෙපි”ති
ජොතෙති. වච්ඡඬ්ඛාරො නාම විතක්කවිචාරො. කායසඬ්ඛාරො නාම
අස්සාසපස්සාසවානො. සො සබ්බෙසංපි කාමසත්තානං වුති විත්තස්ස
උප්පාදක්ඛණෙ ච තතො පුරිමවිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ච නනිරුජ්ඣතීති
වචනෙන වුතිවිත්තතො පුබ්බභාගෙයෙව අස්සාසපස්සාසානං අභාවං ඤාපෙනි.
නනු ඉමිස්සං පාළියං වුතිකාලෙ අස්සාසපස්සාසස්ස අභාවං වදති. අඤ්ඤෙසං
විත්තජරූපානං අභාවං න වදති. තස්මා ඉමාය පාළියා සබ්බෙසමිපි වුතිවිත්තං
අස්සාසපස්සාසං න ජනෙතීති විඤ්ඤායති. න අඤ්ඤානි විත්තජරූපානීති
චොදනා. තං පරිහරන්තො “න හි”ති ආදිමාහ. න හි රූපසමුට්ඨාපකවිත්තස්ස
කායසඬ්ඛාර සමුට්ඨාපනං අත්ථිති සම්බන්ධො.
“ගබ්භගමනාදිවිනිබද්ධාභාවෙ”ති මාතුකුචජිමහි ගතස්ස අස්සාසපස්සාසො න
උප්පජ්ජති, තථා උදකෙ නිමුග්ගස්ස. බාළිහං විසඤ්ඤිභූතස්ස. චතුත්ථජ්ඣානං
සමාපජ්ජන්තස්ස. නිරොධසමාපත්තිං සමාපජ්ජන්තස්ස. රූපාරුපභවෙ
ධීතස්සාති. තස්මා එතෙගබ්භගමනාදයො අස්සාසපස්සාසං විනිබද්ධන්ති
නිවාරෙන්තීති ගබ්භගමනාදිවිනිබද්ධා. තෙසං අභාවොති විග්ගහො. විනා ඉමෙහි
කාරණෙහි අස්සාසපස්සාසස්ස ච අඤ්ඤවිත්තජරූපානඤ්ච විසෙසො නත්ථිති
වුත්තං හොති. අඤ්ඤංපි යුත්තිං දස්සෙති “වුතො වා”ති ආදිනා. වුතො ච හොති,
අස්ස විත්තසමුට්ඨාන රූපඤ්ච පවත්තතීති න ච යුත්තන්ති යොජනා. සො ච
සුට්ඨු ඔළාරිකො රූපධම්මො. ඉති තස්මා න සක්කා වත්තුංති සම්බන්ධො.
“ඉමස්ස අත්ථස්සා”ති වත්වා තං අත්ථං වදති “ඔළාරිකස්සා”ති ආදිනා.
“කතීපය බණ්ණමත්තං”ති පන්තරසබ්බෙසොළසබ්බෙසමත්තං.

“චිත්තජරූපජ්ජවත්තියා”ති චිත්තජරූපජ්ජවත්තනනො. දුබ්බලා හොන්ති, තදා පඤ්චාරම්මණානිපි පඤ්චද්වාරෙසු ආපාතං නාගච්ඡන්ති. “පච්චයපරිත්තතාය වා”ති තදා පච්ඡාජාතපච්චයස්ස අලාභනො වුත්තං. දුබ්බලා හොන්ති. තදා දුබ්බලත්තා එව පඤ්චාරම්මණානි පඤ්චද්වාරෙසු ආපාතං නාගච්ඡන්ති. පරියොසානෙපි එකචිත්තක්ඛණමත්තෙ. වත්ථුස්ස ආදිඅන්තනිස්සිකානි පටිසන්ධික්ඛණෙ ආදිමිහි නිස්සිකානි. මරණාසන්නකාලෙ අන්තෙ නිස්සිකානි. සමදුබ්බලානි එව හොන්ති. තස්මා යථා සබ්බපටිසන්ධිචිත්තමිපි රූපං න ජනෙති, තථා සබ්බචුතිචිත්තමිපි රූපං න ජනෙතීති සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති. “පාළිවිරොධං”ති පුබ්බෙ දස්සිතාය සඬබ්බර යමකපාළියා විරොධං. “කාරණං වුත්තමෙවා”ති චිත්තඤ්ඤි උප්පාදක්ඛණෙ එව පරිපුණ්ණං පච්චයං ලහිත්වා බලවං හොතීති වුත්තමෙව. “තං”ති අප්පනාජවනං. අවලමානං හුත්වා. “අබ්බොකිණ්ණෙ”ති වීථිචිත්ත වාරොන අවොකිණ්ණෙ. න තථා පවත්තමානෙසු අඬගානි ඔසිදන්ති, යථා යපිතානෙව හුත්වා පවත්තන්ති. “න තතොපරං”ති තතො අතිරෙකං රූපවිසෙසං න ජනෙති. “කිඤ්චි”ති කිඤ්චිචිත්තං. “උත්තරකිච්චං”ති උපරූපරිකිච්චං. “අට්ඨ පුථුජ්ජනානං”ති අට්ඨ සොමනස්ස ජවනානි භසනංපි ජනෙත්ති. ඡ ජවනානි පඤ්චජවනානීති අධිකාරො. තෙසං බුද්ධානං. සිතකම්මස්සාති සම්බන්ධො. සිතකම්මං නාම මිහිතකම්මං. “කාරණං වුත්තමෙවා”ති ‘රූපස්ස පන උපත්ථම්භකභූතා උතුආභාරා පච්ඡාජාතපච්චය ධම්මා ව යිතික්ඛණෙ එව ඵරන්ති’ති එවං කාරණං වුත්තමෙව. “උතුනො බලවහාවො”ති රූපුප්පාදනත්ථාය බලවහාවො. සන්තතිධීතියා බලවහාවො පන පච්ඡාජාතපච්චයායත්තො හොති. රූපං න සමුට්ඨාපෙය්‍ය. නො න සමුට්ඨාපෙතීති ආහ “චක්ඛති වා”තිආදිං. අජ්ඣත්ත සන්තානගතො ව බහිද්ධාසන්තානගතො ව දුට්ඨාහාරොති සම්බන්ධො.

එත්ථවාතිආදීසු. උතු පඤ්චවිධො. අජ්ඣත්තසන්තානෙ චතුප්පසෙන චතුබ්බිධො, බහිද්ධා සන්තානෙ උතුප්පසෙන එකො. තථා ආහාරොපි පඤ්චවිධො. තෙසු යපෙත්වා බහිද්ධාහාරං අවසෙසානං අජ්ඣත්ත සන්තානෙ රූපසමුට්ඨාපනෙ විවාදො නත්ථි. බහිද්ධාහාරස්ස පන අජ්ඣත්තසන්තානෙ රූපසමුට්ඨාපනෙ විවාදො අත්ථිති තං දස්සෙතුං. “එත්ථ වා”තිආදිමාහ. “උතුඔජානං වියා”ති උතුඔජානං අජ්ඣත්තසන්තානෙ රූපසමුට්ඨාපනං විය. අට්ඨකථාපාඨෙ. “දන්තවිචුණ්ණිකං පනා”ති දන්තෙහි සඬබ්බාදිත්වා විචුණ්ණං කතං පන. “සිත්ථං”ති භත්තචුණ්ණසිත්ථං. ටීකාපාඨෙ. “සා”ති බහිද්ධා ඔජා. “නසඬබ්බාදිතො”ති න සුට්ඨබ්බාදිතො. “තත්තකෙනපි”ති මුඛෙධපිතමත්තෙනපි. “අබ්භන්තරස්සා”ති අජ්ඣත්තාහාරස්ස. “අට්ඨඅට්ඨරූපානි සමුට්ඨාපෙතී”ති උපත්ථම්භනවසෙන සමුට්ඨාපෙති, ජනන වසෙන පන අජ්ඣත්තකාහාරො එව සමුට්ඨාපෙතීති අධිජ්ජායො. “උපාදින්නකා”ති අජ්ඣත්ත සම්භූතා වුව්චන්ති. බහිද්ධා ඔජාපි රූපං සමුට්ඨාපෙති යෙවාති සම්බන්ධො. “තෙනඋතුනා”ති අජ්ඣත්ත උතුනා.

අනුදීපනීපාඨ

“සෙදියමානා”ති උස්මාපියමානා. “තාය ව ඔජායා”ති අජ්ඣන්ත ඔජාය. “මෙදසිනෙහුපවය වසෙනා”ති මෙදකොට්ඨාසරසසිනෙහ කොට්ඨාසානං වඩ්ඪනවසෙන. ඉතරානි පන තීණරූපසමුට්ඨානානි. පාළිපාඨෙ. “ඉන්ද්‍රියානි”ති වක්ඛාදීනි ඉන්ද්‍රිය රූපානි. “විහාරො”ති සමාපත්ති ඵව වුව්වති. සමාපත්ති විත්තෙන ජාතත්තා තානි ඉන්ද්‍රියානි විජ්ජසන්න නීති කත්වා කස්මා වුත්තන්ති සුවඡති. “උපවරිතත්තා”ති යානුපවාරෙන වොහරිතත්තා. “තෙසං න වන්තං”ති ඉන්ද්‍රියරූපානං. නිධිකණ්ඩපාඨෙ. සුන්දරො වණ්ණො යස්සාති සුවණ්ණො. සුවණ්ණස්ස භාවො සුවණ්ණතා. තථාසුස්සරතා. “සරො”ති ව සද්දො වුව්වති. “සුසණ්ඨානං”ති අභිගපච්චඩ්ගානං සුට්ඨසණ්ඨානං. “සුරූපතා”ති සුන්දරරූපකායතා. “යථා”ති යෙනආකාරෙන සණ්ඨිතෙ සති. තථා තෙන ආකාරෙන සණ්ඨිතා හොතීති යොජනා.

ලහුතාදිත්තයෙ. දන්ධත්තාදිකරානං ධාතුක්ඛොභානං පටිපක්ඛෙහි පච්චයෙහි සමුට්ඨානීති විග්ගහො. “ඵතස්සා”ති ලහුතාදිත්තයස්ස වුත්තා. තස්මා ඵතං ලහුතාදිත්තයං කම්මසමුට්ඨානන්ති වත්තබ්බන්ති අධිජ්ජායො. “යමකෙසුපි අද්ධාපච්චුජ්ජන්තෙනෙව ගහිතො”ති යස්ස වක්ඛායතනං උජ්ජජ්ජති, තස්ස සොතායතනං උජ්ජජ්ජතීති. සවක්ඛුකානං අසොතකානං උපපජ්ජන්තානං තෙසං වක්ඛායතනං උජ්ජජ්ජතීතිආදීසු උජ්ජාදවාරෙ පටිසන්ධිවසෙන, නිරොධවාරෙ වුතිවසෙන අද්ධාපච්චුජ්ජන්තංව වුත්තන්ති අධිජ්ජායො. අකම්මජානං පවත්තිකාලෙ කාලහෙදො වුත්තොති. “කම්මවිපාකජා ආබාධාති වුත්තං”ති වීරීමුත්තසඬගහෙ උපච්ඡෙදකකම්මදීපනියං. ‘අත්ථි වාත සමුට්ඨිතා ආබාධා. ෧. අත්ථි කම්මවිපාකජා ආබාධා’ති වුත්තං. තානි උපජීලකුපසාතක කම්මානිපි විපත්තියො ලහමානානි ඵව බොහෙත්වා නානාබාධෙ උජ්ජාදෙන්තීති සම්බන්ධො. සරීරෙ යන්ති තිට්ඨන්තීති සරීරට්ඨකා. “තදනුගතිකානි ඵව හොන්තී”ති කම්මජාදීනිපි බුබ්භිතානි ඵව හොන්තීති අධිජ්ජායො. එතෙන අට්ඨසු කාරණෙසු යෙනකෙනවිකාරණෙන වක්ඛුරොගාදිකෙ ආබාධෙ ජාතෙ තස්මිං අභිගෙ පවත්තානි සබ්බානි රොගසමුට්ඨානානි ආබාධභාවං ගච්ඡන්තියෙව. ඵවං සන්තෙපි තජ්ජරියාපන්නානි කම්මජරූපානි තදනුගතිකභාවෙන ආබාධභාවං ගච්ඡන්ති, න උජ්ජකතො කම්මවසෙනානි දීපෙති. කම්මසමුට්ඨානො ආබාධො නාම නත්ථි. තථාපි අට්ඨසු ආබාධෙසුපි අත්ථි වාතසමුට්ඨානා ආබාධාතිආදීසු විය අත්ථි කම්මසමුට්ඨානා ආබාධාති අවත්වා අත්ථි කම්මවිපාකජා ආබාධාති වුත්තං. තත්ථ උපජීලකො පසාතකකම්මානංවසෙන උජ්ජන්තො යොකොවිධාතුක්ඛොභො සුත්තන්තපරියායෙ න කම්මවිපාකොති වුව්වතියෙව. තතො ජාතො යොකොවි ආබාධො කම්මවිපාකජොති වුත්තොති. සුගම්භීරමීදංයානං. සුට්ඨවිවාරෙත්වා කථෙතබ්බං. “යතො”ති යස්මා කම්මසමුට්ඨානා බාධපච්චයා. ෧. ලබ්භමානො සියා. කෙවලං සො කම්මසමුට්ඨානො ආබාධො නාම නත්ථිති යොජනා.

“අවිහිංසා කම්මනිබ්බත්තා”ති මත්තකරුණාකම්මනිබ්බත්තා. සුවිදුරතායවෙව නිරාබාධා හොන්තීති සම්බන්ධො. “සණ්ඨිතියා”ති දුක්ඛොහනියෙ විසෙසනපදං. හෙතුපදං වා දට්ඨබ්බං. බොහෙතුං දුක්කරා දුක්ඛොහනියා. “කාමං”ති කිඤ්චාපීති අත්ථෙ නිපාතපදං. සෙසමත්ථ සුවිඤ්ඤායාං.

“වුච්චතෙ”තිආදීසු. රූපපච්චයධම්මානං පච්චයකිච්චං තිවිධං. ජනනඤ්ච උපත්ථම්භනඤ්ච අනුපාලනඤ්ච. තත්ථ ජනනකිච්චං ජනෙනබ්බානං ජාතික්ඛණෙ ඵච ලබ්භති. සෙසද්වයං පන යිතික්ඛණෙපි ලබ්භති. භඩ්ගක්ඛණෙ පන සබ්බං පච්චයකිච්චං නත්ථී. තත්ථ ජනනකිච්චවසෙන විචාරෙත්තො “රූපජනකානං”තිආදිමාහ. “අපිචා”තිආදීසු. “තාසං”ති උපචයසන්තතීනං, ජරතා අනිච්චතානඤ්ච. “තෙසු”ති කුතොපි සමුට්ඨානෙසු. ඉධ පන අභිධම්මත්ථ සඬ්ගහෙපන. “ඵචං සන්තෙපි”ති පච්චයවිසෙසෙන අදිස්සමානවිසෙසත්ථෙපි. “සාරතර”න්ති අතිසාරභූතං. “සෙයොයා”ති සෙට්ඨො.

රූපසමුට්ඨානානුදීපනා නිට්ඨිතා.

169. කලාපයොජනායං. “සඬ්ඛානෙ”ති ගණනෙ. “තෙනා”ති සඬ්ඛානට්ඨෙන ඵකසද්දෙන දස්සෙතීති සම්බන්ධො. “පිණ්ඩි”ති ඵකග්ගෙනො. මූලට්ඨකාපාඨෙ. “උප්පාදාදිප්පවත්තීතො”ති උප්පාදාදිවසෙන පවත්තනතො. “ඉතී”ති තස්මා. උපාදාරූපානි ත්වෙව වුච්චන්ති. “ඵචං විකාරපරිච්ඡේද රූපානි ච යොජෙතබ්බානී”ති පඤ්චවිකාරරූපානි කලාපස්සෙව වොපනාදිසභාවා හොන්ති, න ඵකමෙකස්ස රූපස්ස. තස්මා තානි ඵකෙකස්මිං කලාපෙ ඵකෙකානි ඵච හොන්ති. පරිච්ඡේදරූපං පන කලාපපරියාපන්නං රූපං න හොති. තස්මා ද්විත්තං ද්විත්තං කලාපානං අත්තරා තංපි ඵකෙකමෙව හොතීති දට්ඨබ්බං. “චතුත්තං මහාභූතානං නිස්සයතා සම්භවතො”ති ඵත්ථ චතුත්තං මහාභූතානංපි ලක්ඛණමත්තෙන නානත්තං හොති, පවත්තිවසෙන පන ඵකග්ගනත්තා සඬ්ඛානට්ඨෙනපි ඵකො නිස්සයොති වත්තබ්බමෙව. ඵචඤ්ඤිසති ඵකසද්දස්ස අත්ථ චලනං නත්ථීති. “තෙන සද්දෙනා”ති විත්තජසද්දෙන. අත්තානං මොචෙත්තො “අධිප්පායෙනා”ති ආහ. ථෙරස්ස අධිප්පායෙනාති වුත්තං හොති. අත්තනො අධිප්පායං දස්සෙත්තො “ඵත්ථ පනා”තිආදිමාහ. තත්ථ “සද්දෙනා”ති විත්තජසද්දෙන. “තායවාචායා”ති වච්චමයසද්දෙනාති අත්ථො. “විඤ්ඤත්තී”ති විඤ්ඤාපනං ඉච්චෙවත්ථො. විඤ්ඤාපෙතීති විඤ්ඤාපිතො. තස්ස භාවො විඤ්ඤාවිතත්තං. විතක්කවිජ්ජාරසද්දො නාම කස්සවි මහන්තං අත්ථං වින්තෙන්තස්ස සොකවසෙන වා තුට්ඨිවසෙන වා බලවචිතක්කො පවත්තති. සො සොකං වා තුට්ඨිං වා සන්ධාරෙ තුං අසක්කොත්තො දුතියෙන සද්ධිං මත්තෙන්තො විය අත්තනො මුඛෙයෙව

අනුදීපනීපාඨ

අබ්‍යන්තං සද්දං කත්වා සමුදිරති. පකතිජනො තං සද්දමත්තං සුඤ්ඤාති වා න වාසුඤ්ඤාති. සුඤ්ඤාත්තොපි අක්ඛරං වා අත්ථං වා අධිජ්ජායං වා න ජානාති. දිබ්බසොතෙන වා විජ්ජාසොතෙන වාසුඤ්ඤාත්තො අක්ඛරංපි අත්ථංපි අධිජ්ජායංපි ජානාති. ජානිත්වා එවංපි තෙ මනො, ඉත්ථංපි තෙ මනොතිආදිසති. අයං චිත්තකච්ඡථාරසද්දො නාම. සො විඤ්ඤත්තිරහිතො සොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති මහාඅට්ඨකථායං වුත්තො. සඬගහකාරොපන වට්ඨිමයසද්දොනාම විඤ්ඤත්තිරහිතොති වා අසොතවිඤ්ඤෙය්‍යොති වා නත්ථීති පටික්ඛිපති. “ආගතෙ”ති අට්ඨකථාසු ආගතෙ. “පච්චෙතබ්බා”ති සද්ධාතබ්බා. “ටිකාසුපනස්සා”ති අස්සසච්චසඬබ්බෙපස්ස ද්විසුටිකාසු. අක්ඛරඤ්ච පදඤ්ච බ්‍යාඤ්ජනඤ්ච අත්ථො වාති ද්වන්දො. අප්පඤ්ඤායමානා අක්ඛරපදබ්‍යාඤ්ජනත්ථා යස්සාති විග්ගහො. “අන්ධදම්මොදීනං”ති අන්ධජාතිකදම්මොදීනං මිලක්ඛුනං. “උක්කාසිතසද්දො ච බ්විතසද්දො ච වම්මසද්දො ච ඡඩ්ඛිතසද්දො වාති ද්වන්දො. ආදිසද්දෙන තාදිසා උග්ගාර හික්කාර හසිත රොදිතාදියො සඬගණ්හාති. සෙසමෙත්ථසු විඤ්ඤෙය්‍යං.

කලාපයොජනානුදීපනා නිට්ඨිතා.

161. රූපජ්ජවත්තික්කමෙ. නපුග්ගලවසෙන විසෙසනං හොති. භූමිවසෙන විසෙසනං හොති. තඤ්ච බො පවත්තිකාලවසෙනාති අධිජ්ජායො.

එත්ථවාතිආදීසු. පුරිමෙසු ද්විසු යොනිසු පාළිනෙයෙන වෙදිතබ්බාති සම්බන්ධො. නික්ඛන්තා, ඉති තස්මා අණ්ඩජාති ච ජලාබ්‍රජාති ච වුව්චන්ති. කථං අයං නෙයො පාළිනෙයො නාම හොතීති. පාළියං අණ්ඩකොසං වත්ථිකොසං අහිනිබ්විජ්ජ අහිනිබ්විජ්ජ ජායන්තීති වචනෙන අණ්ඩතො ජලාබ්‍රතො ජාතා විජාතා නික්ඛන්තාති අත්ථො විඤ්ඤායති. අට්ඨකථායං පන අණ්ඩෙජාතා ජලාබ්‍රමිහිජාතාති වුත්තං. ගබ්හපලිවෙය්‍යාසයො නාම යෙන පලිවෙය්‍යිතො ගබ්හො තිට්ඨති. විභාවනිපායෙ “උක්කංසගති පරිච්ඡෙදවසෙනා”ති උක්කට්ඨජ්ජවත්තිනියමනවසෙන. උක්කට්ඨනියවසෙනාති වුත්තං හොති. අහිරූපස්ස කඤ්ඤා දාතබ්බාති එත්ථ කඤ්ඤා දාතබ්බාති සාමඤ්ඤතො වුත්තෙපි අහිරූපස්ස පුරිසස්සාති වුත්තත්තා කඤ්ඤාපි අහිරූපකඤ්ඤා එව විඤ්ඤායති. අයං උක්කට්ඨනෙයො නාම. “තත්ථ තාති සබ්බානි”තිආදීසු. තාතිසබ්බානිපි වක්ඛු සොත සාන භාව ද්වයාති න ඔමකෙන කම්මෙන ලබ්භති. උක්කට්ඨෙයෙන කම්මෙන එව ලබ්භතීති අධිජ්ජායො. විහඬගපායෙ. සද්දායතනං නාම පටිසන්ධිකාලෙ න ලබ්භතීති වුත්තං. “එකාදසායතනානි”ති. වක්ඛුවෙකල්ලස්ස දස, සොතවෙකල්ලස්ස අපරානිදස, වක්ඛු සොතවෙකල්ලස්සනව, ගබ්හසෙය්‍යාස්සවසෙන සත්තායතනාති. පාළියං ඔපපාති කගබ්හසෙය්‍යාකානං එව වුත්තත්තා “පාළියං අවුත්තංපිපනා”ති වුත්තං. අවුත්තම්පි වක්ඛාදිවෙකල්ලං. “අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනාභාවවුත්තිතා වුත්තා”ති

කථං වුත්තා යස්ස සානායනනං උප්පජ්ජති, තස්ස ජීවිහායනනං උප්පජ්ජති, ආමන්තා. යස්ස වා පන ජීවිහායනනං උප්පජ්ජති, තස්ස සානායනනං උප්පජ්ජති, ආමන්තාතිආදිනා වුත්තා පෙය්‍යාලමුබ්බෙන. ආවරියානන්දන්ථෙරෙ න පන ඉච්ඡිතන්ති සම්බන්ධො. “ජීවිහාවෙකල්ලතාවියා”ති ජීවිහාවෙකල්ලතානාම නත්ථි විය. “සානාවෙකල්ලතාපි අත්ථිති යුත්තං”ති එත්ථ පාළියං අසානකානං ඉත්ථිනං පුරිසානංති ඉදං මාතුගබ්බෙන සානායනනෙ අනුප්පන්නෙයෙව පුරෙතරඤ්ච වත්තානං ඉත්ථිපුරිසානං වසෙන වුත්තං. න සානාවෙකල්ලානං අත්ථිතායාතිපි වදන්ති. ගබ්බෙන සෙන්තිති ගබ්භසයා. ගබ්භසයා එව ගබ්භසෙය්‍යා.

පවත්තිකාලෙතිආදීසු. මූලටිකාපාඨෙ. “ඔරතො”ති පටිසන්ධිං උපාදාය වුත්තං. එකාදසමසත්තාහෙ අනාගතෙති වුත්තං හොති. රූපායනනං නුප්පජ්ජිස්සති. නො ව වක්ඛායනනං නුප්පජ්ජිස්සතිති ඉදං අද්ධාපච්චුප්පන්නවසෙන වුත්තං. තස්මා පටිසන්ධිතො පටියාය උප්පන්නං රූපායනනං යාවජීවංපි උප්පන්නන්ත්වෙව වුවිවති. න උප්පජ්ජිස්සමානන්ති. වක්ඛායනනං පන එකාදසමසත්තාහා ඔරතො ධීතස්ස න උප්පන්නං. තදා අනුප්පන්නත්තා එකාදසමෙ සත්තාහෙ සම්පත්තෙ උප්පජ්ජිස්සතිති වත්තබ්බං හොති. පච්ඡිම භවිකත්තා පන තදුභයම්පි භවත්තරෙ නුප්පජ්ජිස්සතියෙවාති. සානායනනං නිබ්බත්තෙතිති සානායනනානිබ්බත්තතං, කම්මං. තෙන කම්මෙන ගහිතප්පටිසන්ධිකානං. ඉදඤ්ච යදි තන්තිබ්බත්තකෙන කම්මෙන පටිසන්ධිං ගණ්හෙය්‍යං. සානායනනෙ අනුප්පන්නෙ අන්තරා න කාලඤ්ඤරොය්‍යුන්ති කත්වා වුත්තං. තන්තිබ්බත්තකෙන කම්මෙන පටිසන්ධිං ගණ්හන්තාපි තතො බලවත්තෙ උපච්ඡෙදකකම්මෙ ආගතෙ සති. සානායනනුප්පත්තිකාලං අපත්වා අන්තරා නකාලඤ්ඤරොන්තිති නත්ථි. “වක්ඛුසානෙසු වුත්තෙසු”ති ටිකායං වුත්තෙසු. “අත්ථතො සිද්ධා එවා”ති එකාදසමසත්තාහෙ උප්පන්නාති සිද්ධා එව. “ඊදිසෙසුයානෙසු”ති සභාවං විචාරෙ තුං දුක්කරෙසු යානෙසු. අට්ඨකථායෙව පමාණං කාතුං යුත්තාති අධිප්පායො. අට්ඨකථාපාඨෙ. “පුරිමං භවවක්කං”ති අවිජ්ජාමූලකං වෙදනාවසානං භවවක්කං. “අනුපුබ්බප්පවත්තිදීපනතො”ති යථා පච්ඡිමෙ තණ්හාමූලකෙ භවවක්කෙ උපපත්තිභවප්පවත්තිං වදන්තෙන භවපච්චියාජාතීති එවං එකතො කත්වා වුත්තා, න තථා පුරිමෙ භවවක්කෙ. තත්ථ පන සඬ්ඛාරපච්චියා විඤ්ඤාණං, විඤ්ඤාණ පච්චියා නාම රූපන්තිආදිනා අනුපුබ්බප්පවත්තිදීපනතො. “සො පටික්ඛිත්තොයෙවා”ති ආයතනානං කමතො විනිවිජයට්ඨානෙ දෙසනාක්කමොව යුත්තොති වත්වා සො උප්පත්තික්කමො පටික්ඛිත්තො.

සංයුත්තකෙ යක්ඛසංයුත්තපාළියං. ගාථාසු. “කලලා”ති කලලතො. “අබ්බුදා”ති අබ්බුදතො. “පෙසියා”ති පෙසිතො. “සනා”ති සනතො. “ජාතිඋණ්ණංසුභි”ති සුද්ධජාතිකස්ස එලකස්ස ලොමංසුභි.

අනුදීපනීපාඨ

“පරිපක්කසමුහකං”ති කලලතො පරං ටොකං පරිපක්කඤ්ච සමුහාකාරඤ්ච
හුත්වා. “විවත්තමානං තබ්භාවං”ති කලලභාවං විජහිත්වා වත්තමානං.
“විලීනති පුසදිසා”ති අග්ගිමිහි විලීනතිපුරසසදිසා. “මුව්චතී”ති කපාලෙ
නලග්ගති. එතානිජායන්තීති එවං අට්ඨකථායඤ්ච වුත්තං. “ද්වා වත්තාලීසමෙ
සත්තාහෙ”ති නවමාසෙ අතික්කම්ම වීසතිමෙදිවසෙ. යදි එවං,
පඤ්චමෙසත්තාහෙ පඤ්චප්පසාඛා ජායන්ති, එකාදසමෙසත්තාහෙ වත්තාරි
ආයතනානි ජායන්ති, මජ්ඣෙපන පඤ්චසත්තාහා අත්ථි. තත්ථ කථන්ති ආහ
“එත්ථ වා”තිආදිං. “ජසත්තාහා”ති එකාදසමෙන සද්ධිං ජසත්තාහා.
එකාදසමෙපි හි පච්ඡිමෙදිවසෙ ජාතත්තා ඡදිවසානි අවසිට්ඨානි හොන්ති.
“පරිණතකාලා”ති පරිපක්කකාලා. පරිපාකගතා එව හි කම්මජමහාභූතා
සුප්පසන්නා හොන්ති. තෙසඤ්ච පසාදගුණා පසාදරූපා හොන්තීති. “තස්සා”ති
කලලස්ස. වණ්ණජාතං වා සණ්ඨානං වාති සම්බන්ධො.
“ආකාසකොට්ඨාසිකො”ති මනුස්සෙහි ආකාසකොට්ඨාසෙ යපිතො. හුත්වාති
පාඨසෙසො. කථං පරමාණුතො පරිත්තකං සියාති ආහ “සොහී”තිආදිං.
“සො”ති පරමාණු. පටිසන්ධික්ඛණෙ කලලරූපං කලාපත්තයපරිමාණං.
පරමාණු පන එකුනපඤ්ඤාසකලාපපරිමාණො. තස්මා තං තතො පරිත්තකන්ති
වුත්තං හොති. පටිසන්ධික්ඛණතො පරං පන තංපි ඛණෙඛණෙ උපචිතමෙව
හොති. “ධාතුනං”ති චතුර්ධාතුවචත්ථානෙ ආගතානං චතුර්තං මහාභූතානං.
කලලස්සවා උපචිතප්පමාණං ගහෙත්වා වුත්තන්තිපි යුජ්ජති. “වත්ථුස්මිං”ති
අබ්බුදාදිවත්ථුමිහි. “ජලාබ්බුලානුසාරෙනා”ති ජලාබ්බුජාතකාලෙ තස්ස මූලානු
සාරෙනාති අධිප්පායො. ගාථායං. “මාතුතිරො කුච්ඡිගතො”ති වත්තබ්බෙ
ගාථාබන්ධවසෙන “මාතුකුච්ඡිගතො තිරො”ති වුත්තං. තෙනාහ “මාතුයා
තිරොකුච්ඡි ගතො”ති. “ජිද්දො”ති සුබ්බමෙහි ජිද්දෙහි සමන්තාගතො. ලද්ධංවා
පානහොජනං. “තතො පට්ඨායා”ති සත්තරසමභවඬගචිත්තතො පට්ඨාය.
“රූපසමුට්ඨානෙ වුත්තමෙවා”ති රූපසමුට්ඨානෙ මූලට්ඨිකාවාද විචාරණායං ‘යං
පිතත්ථ න ව යුත්ත’න්තිආදිනා වුත්තමෙව. “අප්පකොභවාභාරාභාවතො”ති
බ්බිද්ධාභාරාභාවතොති අධිප්පායො. “තත්ථා”ති රූපබ්බුහ්මලොකෙ. අභාවං
වණ්ණෙති. කස්මාපන වණ්ණෙති, නනු වණ්ණෙත්තස්ස අට්ඨකථා විරොධො
සියාති. විරොධො වා හොතු, අවිරොධො වා. පාළියෙව පමාණන්ති දස්සෙන්නො
“රූපධාතුයා”තිආදිනා විහඬගෙ පාළිං. ආහරි. තත්ථ “රූපධාතුයා”ති
රූපලොකධාතුයා. රූප බ්බුහ්මලොකෙති වුත්තං හොති. “උපපත්තික්ඛණෙ”ති
පටිසන්ධික්ඛණෙ. ආවරියස්ස අධිප්පායං විභාවෙන්තො “එත්ථවා”තිආදිමාහ.
“චොට්ඨබ්බෙ පටික්ඛිත්තෙපි”ති පඤ්චායතනානීති වා පඤ්චධාතුයොති වා
පරිච්ඡෙදකරණමෙව පටික්ඛි පනං දට්ඨබ්බං. “කිච්චන්තර සබ්භාවා”ති
චොට්ඨබ්බකිච්චතො කිච්චන්තරස්ස විජ්ජමානත්තා. කිම්පන කිච්චන්තරන්ති.
රූපකායස්ස පවත්තියා හෙතුපච්චයකිච්චං. මහාභූතා හෙතු මහාභූතා පච්චයා
රූපක්ඛන්ධස්ස පඤ්ඤාපනායාති හි භගවතා වුත්තං. තත්ථ හෙතුකිච්චං නාම

රූපජනනකිව්වං. පච්චය කිව්වං නාම රූපුපත්ථම්භන කිව්වං. කිව්වන්තරමෙවනත්ථිති සානාදීනං විසය ගොවරභාවකිව්වං තෙසං කිව්වං නාම, තතො අඤ්ඤං කිව්වං නාම නත්ථි. “යෙනා”ති කිව්වන්තරෙන. “තෙ”ති ගන්ධාදයො. ඉදානි අට්ඨක තානුගතං වාදං දස්සෙන්තො “යථාපනා”තිආදිමාහ. “යෙන කිව්වවිසෙසෙනා”ති විසයගොවරභාවකිව්වවිසෙසෙන. රූපජනනරූපුපත්ථම්භන කිව්වවිසෙසෙන ව. “සබ්බත්ථා”ති සබ්බස්මිං පාළිප්පදෙසෙ. “තෙසං”ති ගන්ධාදීනං. “තත්ථා”ති රූපලොකෙ. “නිස්සන්ද ධම්මමත්තභාවෙනා”ති එත්ථ යථා අග්ගිමිහි ජාතෙ තස්ස නිස්සන්දා නාම ඉච්ඡන්තස්සපි අනිච්ඡන්තස්සපි ජායන්තියෙව. වණ්ණොපි ජායති, ඔභාසොපි, ගන්ධොපි, රසොපි, ධුමොපි, පුප්පුල්ලානිපි කදාවි ජායන්තියෙව. තෙහි වණ්ණාදීහි කරණියෙ කිව්වවිසෙසෙ සතිපි අසතිපි. තථා මහාභූතෙසු ජාතෙසු තෙසං නිස්සන්දා නාම ඉච්ඡන්තස්සපි අනිච්ඡන්තස්සපි කිව්වවිසෙසෙ සතිපි අසතිපි ජායන්තියෙව. එවං නිස්සන්දධම්මමත්තභාවෙන. අනුප්පවෙසො යුත්තො සියා අජ්ඣත්ත සන්තානෙන අධිප්පායො. බහිද්ධා සන්තානෙ පන වත්ථා භරණ විමානාදීසු තෙසං භාවො ඉච්ඡි තබ්බො සියා. අජ්ඣත්තෙපි වා කායං ඔළාරිකං කත්ථා මාපිතකාලෙති. එත්ථ ව “ධම්මායතන ධම්මධාතුසු අනුප්පවෙසො”ති එත්ථ අට්ඨසාලිනියං තාව. යෙ පන අනාපාතාගතා රූපාදයොපි ධම්මාරම්මණමිච්චෙව වදන්තීති වුත්තං. තං තත්ථ පටික්ඛිත්තං. අනාපාතාගමනං නාම විසයගොවර කිව්වරහිතතා වුච්චති. තඤ්ච මනුස්සානම්පි දෙව්නම්පි බ්‍රහ්මානම්පි පසාදරූපෙසු අනාපාතා ගමනමෙව අධිප්පෙතං. තං පන අත්ථිනත්ථිති විචාරෙත්ථා කථෙතබ්බං. අපි ව නිස්සන්දධම්මා නාම ඔළාරිකානං මහාභූතානං විවිධාකාරාපි භවෙය්‍යුං. බ්‍රහ්මානං පන අජ්ඣත්ත රූපං අප්පනා පත්තකම්මවිසෙසෙන පවත්තං අතිසුබ්බමං හොති. තස්මා කාමසත්ත සන්තානෙ විය තත්ථ පරිපුණ්ණං නිස්සන්දරූපං නාම විචාරෙතබ්බමෙව. ධම්මාරම්මණඤ්ච මුඛ්‍යධම්මාරම්මණං අනුලොම ධම්මායතනන්ති පාළියං වුත්තං නත්ථි යෙවාති. “ජීවිත ඡක්කඤ්චා”ති වත්තබ්බං රූපලොකෙ. “තත්ථා”ති අසඤ්ඤසත්තෙ. කාමලොකෙ ජීවිතනවකං කස්මා විසුං න වුත්තන්ති. පටිසන්ධික්ඛණෙ කස්මා න වුත්තං. පවත්තිකාලෙපි විසුං න වුත්තමෙව. “ආහාරූපත්ථම්භකස්සා”ති ආහාරසඬ්ඛාතස්ස රූපුපත්ථම්භකස්ස. “සකලසරීර ඛ්‍යාපිතො අනුපාලකජීවිතස්සා”ති කායදසකභාවදසකෙසු පරියාපන්තස්ස ජීවිතස්ස. “එත දෙවා”ති ජීවිතනවකමෙව. “තත්ථා”ති රූපලොකෙ. උදයභූතස්සා”ති වඬ්ඨිභූතස්ස. “ද්විසු අග්ගිසු”ති පාවකග්ගිස්මිඤ්ච කායග්ගිස්මිඤ්ච. ආතඬ්ඛො වුච්චති රොගො. බහුකො ආතඬ්ඛො යස්සාති විග්ගහො. “විසමවෙපාකිනියා”ති විසමං පාවෙන්තියා. “ගහණියා”ති උදරග්ගිනා. “පධානක්ඛමායා”ති පධාන සඬ්ඛාතං භාවනාරබ්භකිව්වං බමන්තියා. “එතං”ති ජීවිතනවකං. “ථෙරෙන වා”ති අනුරුද්ධත්ථෙරෙන ව. “එතං”ති ජීවිත නවකං. “නිරොධක්කමො”ති

අනුදීපනීපාඨ

මරණාසන්නකාලෙ නිරොධක්කමො. “එත්ථා”ති රූපලොකෙ. කළෙවරං වුවවති මතසරිරං. තස්ස නික්ඛෙපො කළෙවරනික්ඛෙපො. අඤ්ඤෙසඤ්ච ඔපපාතිකානං කළෙවරනික්ඛෙපො නාම නත්ථී. කස්මා පන තෙසං කළෙවරනික්ඛෙපො නාම නත්ථීති ආහ “තෙසඤ්චී”තිආදිං. විභාවනිපාඨෙ. සබ්බෙසංසි රූපමුත්තං. ආභාරසමුට්ඨානානං රූපානං අභාවතො තිසමුට්ඨානානීති චුත්තං. අසඤ්ඤෙසත්තෙ විත්තසමුට්ඨානානම්පි අභාවතො ද්විසමුට්ඨානානීති චුත්තං. “තානී”ති මරණාසන්න විත්තසමුට්ඨානානී. තං පරිමාණං අස්සාති තාවත්තකං. “ලහුකගරුකතාදිවිකාරො”ති සකලරූපකායස්ස ලහුකගරුකාදිවිකාරො. අපි ච තත්ථ දන්ධත්තාදිකර ධාතුක්ඛොභපච්චයානං සබ්බෙසො අභාවතො නිව්වකාලම්පි සකලසරිරස්ස ලහුතාදිගුණො චත්තතියෙව. කිං තත්ථ පටිපක්ඛ ධම්මජ්ජවත්ති විත්තාය. තථා අසඤ්ඤෙසත්තෙපි රූප්පනවිකාර විත්තායාති.

රූපජ්ජවත්තික්කමානුදීපනා නිට්ඨිතා.

161. නිබ්බානසංඛගතෙ. ද්විසු නිබ්බානපදෙසු පට්මපදං අවිඤ්ඤාතත්ථං සාමඤ්ඤ පදං. දුතීයං විඤ්ඤා තත්ථං විසෙසපදං. කිලෙසෙ සමෙතීති සමණො. අරියපුග්ගලො. සමණස්ස භාවො සාමඤ්ඤං. අරියමග්ගො. සාමඤ්ඤස්ස ඵලානි සාමඤ්ඤඵලානි. ලොකතො උත්තරති අතික්කමතීති ලොකුත්තරං. ලොකෙ න පඤ්ඤාවියතීති පඤ්ඤත්තීති ඉමමත්ථං සන්ධාය “නහී”තිආදිමාහ. චත්තාරිමග්ගඤ්ඤාණානි චතුමග්ගඤ්ඤාණන්ති ඵලං සමාසවසෙන ඵකවචනන්තං පදං වාක්‍යං පත්වා බහුවචනන්තං භොතීතිආහ “චතුහි අරියමග්ගඤ්ඤාණෙහි”ති. “තාදිසම්භා”ති අරියමග්ගසදිසම්භා. “විමුඛානං”ති පරමිමුඛානං. “ජච්චන්ධානං වියා”ති ජච්චන්ධානං චන්දමණ්ඩලස්ස අවිසයභාවො විය. “තස්සා”ති නිබ්බානස්ස. තත්ථ “ජච්චන්ධානං”ති අවිසයපදෙ සාම්පදං. “තස්සා”ති භාවපදං. “යං කිඤ්චී”ති කිඤ්චියං අත්ථජාතං. අස්සනිබ්බානස්ස සිද්ධතන්ති සම්බන්ධො. අපාකටස්ස ධම්මස්ස. වායාමොපි නාම න අත්ථී. කුතො තස්ස සච්ඡිකරණං භවිස්සතීති අධිජ්ජායො. “යෙනා”ති වායාමෙන. “නිබ්බානෙන විනා”ති නිබ්බානාරම්මණං අලහිත්වාති චුත්තං භොති. “අකිච්චසිද්ධිං”ති කිලෙසජ්ජභාන කිච්චස්ස අසිද්ධිං. “තතො”ති තස්මා. “වධායා”ති වධිතුං. “පරිසක්කන්තා”ති වායමන්තා. ගාථායං. “අන්තොජ්ජා”ති අජ්ඣත්තසන්තානෙ තණ්හාජ්ජා, තණ්හාවිනද්ධා. “බහිජ්ජා”ති බහිද්ධාසන්තානෙ තණ්හාජ්ජා, තණ්හාවිනද්ධා. “තස්සා”ති තණ්හාය. “චත්ථුතො”ති විසුංවිසුං ජාතසරූපතො. පරිනිබ්බායිංසු, පරිනිබ්බායන්ති, පරිනිබ්බායිස්සන්තීති පරිනිබ්බතා. තකාරපච්චයස්ස කාලත්තයෙපි පවත්තනතො. යථා දිට්ඨා, සුතා, මුතා, විඤ්ඤාතා,ති. විසිට්ඨං කත්වා ජානිතබ්බන්ති විඤ්ඤාණං. න නිදස්සිතබ්බන්ති අනිදස්සනං. නත්ථී අන්තො ඵතස්සාති අනන්තං. සබ්බතො පවත්තා ගුණජ්ජභා ඵතස්සාති

සබ්බතොපහං. “භගවතා වුත්තං”ති දීඝනිකායෙ කෙවට්ටසුත්තෙ වුත්තං. “සවන්තියො”ති මහානදියො වා කුන්තදියො වා. “අප්පෙන්නී”ති පටිසන්ති. “ධාරාති” මෙඝවුට්ඨිධාරා. බුද්ධෙසු අනුප්පජ්ජන්තෙසු එකසත්තොපි පරිනිබ්බාතුං න සක්කොතිති ඉදං බුද්ධුප්පාදකප්පෙ එව පච්චෙක සම්බුද්ධාපි උප්පජ්ජන්තිති කත්වා වුත්තං. අපදාන පාළියං පන බුද්ධසුඤ්ඤකප්පෙපි පච්චෙකසම්බුද්ධානං උප්පත්ති ආගතා එව. “එකසත්තොපි”ති වා සාවකසත්තො ගහෙතබ්බො. එවඤ්ඤි සති අපදානපාළියා අවිරොධො හොති. “ආරාධෙන්නී”ති සාධෙන්නි පටිලහන්ති. සබ්බතො පවත්තා ගුණප්පහා එතස්සාති අත්ථං සන්ධාය “සබ්බතොපහා සම්පන්නං”ති වුත්තං. “ජොති වත්ත තරොවා”ති ඔහාසවත්තතරො වා. සබ්බත්ථ පහවති සංවිජ්ජනීති සබ්බතොපහන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය සබ්බතො වා පභූතමෙව හොතීති වුත්තං. තෙනාහ “න කත්ථවි නත්ථී”ති. “එවංසන්නෙ පී”ති එවං වුත්තනයෙන එකවිධෙ සන්නෙපි. “උපවරිතුං”ති උපචාරවසෙන වොහරිතුං. “යථාහා”ති තස්මිං යෙවසුත්තෙ පුන කිං ආහ. භවං නෙතීති භවනෙත්ති. භවතණ්හා එව. “සම්පරායිකා”ති වුත්තිඅනන්තරෙ පත්තබ්බා. ද්විත්තං ඛිණාසවානං අනුපාදියෙසකා වුත්තාති සම්බන්ධො. එත්ථ “අනුපාදියෙසකා”ති අනුපාදියෙසනිබ්බානං වුව්වති. සෙක්ඛෙසු අරහත්තමග්ගට්ඨස්ස සෙක්ඛස්ස කිලෙසුපාදියෙස වසෙන අනුපාදියෙසකා වුත්තා. “කිලෙසුපාදියෙසො”ති ච කිලෙස සඬ්ඛාතො උපාදියෙසො. තථා ඛන්ධුපාදියෙසොපි. අන්තරාපරිනිබ්බායීතිආදීසු පරිනිබ්බානං නාම කිලෙසපරිනිබ්බානං වුත්තං. උභතො භාග විමුත්තාදීනං පදත්ථො නවමපරිච්ඡෙදෙ ආගමිස්සති. “කිලෙසක්ඛයෙන සහෙව ඛියාන්ති”ති පච්චුප්පන්නහවෙ අරහත්තමග්ගක්ඛණෙ කිලෙසක්ඛයෙන සද්ධිං එව ඛියාන්ති. අනුප්පාද ධම්මතං ගච්ඡන්ති. තථා අනාගාමි පුග්ගලස්ස කාමපට්ඨසන්ධික්ඛන්ධාපි අනාගාමිමග්ගක්ඛණෙ, සොතාපන්නස්ස සත්තහවෙය්පෙත්වා අවසෙස කාමපට්ඨසන්ධික්ඛන්ධා සොතාපත්ති මග්ගක්ඛණෙ තං තං කිලෙසක්ඛයෙ න සහෙව ඛියාන්තිති. පච්චුප්පන්නක්ඛන්ධා පන කිලෙසක්ඛයෙන සහඛියාන්ති. ඛන්ධුපාදියෙසා නාම හුත්වා යාවමරණකාලා ඛිණාසවානම්පි පවත්තන්ති. කස්මා පවත්තන්තිති ආහ “යාවචුතියා පවත්තමානං”තිආදිං. පච්චුප්පන්නක්ඛන්ධසන්නානං පන ධම්මතාසිද්ධන්ති සම්බන්ධො. “ඵලනිස්සන්දභූතං”ති විපාකඵලභූතඤ්ච නිස්සන්දඵලභූතඤ්ච හුත්වා. “තෙනසහෙවා”ති කිලෙසක්ඛයෙන සහෙව. “යස්මාපනා”තිආදීසු. පරිසමන්තතො බුන්ධන්ති නිවාරෙන්ති, සන්තිසුඛස්ස අන්තරායං කරොන්තිති පලිබොධා. කිලෙසාහිසඬ්ඛරණ කිච්චානි, කම්මාහිසඬ්ඛරණකිච්චානි, ඛන්ධාහිසඬ්ඛරණ කිච්චානි ච. පලිබොධෙහි සහ වත්තන්තිති සපලිබොධා. සඬ්ඛාර නිමිත්තෙහි සහ වත්තන්තිති සනිමිත්තා. තණ්හාපණ්ඩිහි සහ වත්තන්තිති සපණ්ඩිතා. “තතො”ති පාපකම්මතො, අපායදුක්ඛතො ච.

අනුදීපනීපාඨ

“කොච්ඡි”ති කොච්චමමො. “නිරොධෙතං සක්කොති”ති සක්කායදිට්ඨියා නිරුද්ධාය තෙ නිරුජ්ඣන්ති. අනිරුද්ධාය නනිරුජ්ඣන්ති. තස්මා සක්කායදිට්ඨි නිරොධො නිබ්බාපාරධම්මොපි සමානො තෙ පලිබොධෙ නිරොධෙති නාම. “නිරොධෙතං සක්කොති”ති ච අබ්‍යාපාරෙ බ්‍යාපාරපරික්ෂපනාති දට්ඨබ්බං. සක්කායදිට්ඨිනිරොධොයෙව තෙ පලිබොධෙ නිරොධෙතං සක්කොතිති එත්ථ ද්විත්තමිපි නිරොධො එකොයෙව. එවං සන්නෙපි අවිජ්ජා නිරොධා සඬබාර නිරොධොතිආදීසු විය අහෙදෙ හෙදපරික්ෂපනා හොතිති. උජ්ජාදො ච පවත්තො ච උජ්ජාදස්පවත්තා. තෙ මූලං යස්සාති විග්ගහො. යෙන ඔළාරිකාකාරෙන. මාරෙන්තිති මාරා. වධකපච්චත්ථිකාති වුත්තං හොති. කිලෙසමාරාදයො. මාරා දහන්ති තිට්ඨන්ති එතෙසුති මාරධෙය්‍යා. මාරෙති වාචෙති වාති මච්චු. මරණමෙව. මච්චුදහති තිට්ඨති එතෙසුති මච්චුධෙය්‍යා. “නත්ථි තස්මිං නිමිත්තං”ති වුත්තෙ පඤ්ඤත්තිධම්මෙසුපි උජ්ජාදස්පවත්තමූලං නිමිත්තං නාම නත්ථි. එවංසති, තෙහි නිබ්බානස්ස අවිසෙසො ආපජ්ජතිති වොදනා. තං පරිහරන්තො “තඤ්ඨි”තිආදිමාහ. විද්ධංසෙත්වාති ච සාධෙත්තන්ති ච අත්ථවිසෙස පාකටත්ථාය අබ්‍යාපාරෙ බ්‍යාපාර පරික්ෂපනා එව. පණීතාදිහෙදෙ. ඉදං බුද්ධානං නිබ්බානං පණීතං. ඉදං පච්චෙකබුද්ධානං නිබ්බානං මජ්ඣමං. ඉදං බුද්ධසාවකානං නිබ්බානං භීනන්ති භින්තං න හොතිති යොජෙතබ්බං. නානස්පකාරෙන විත්තං නිධෙති එතෙනාති පණිහිතං. “නිධෙති”ති ආරම්මණෙසු නින්තං පොණං පබ්බාරං කත්වා යපෙතිති අත්ථො. තථා පණිධානපණිධිසු. අත්ථතො එකං ආසාතණ්භාය නාමං. “ලබ්භමානාපි”ති භවසම්පත්ති හොගසම්පත්තියො ලබ්භමානාපි. “පිපාසවිනය ධම්මත්තා”ති පාතුං පරිභුඤ්ජිතුං ඉච්ඡා පිපාසා. පිපාසං විනෙති විගමෙතිති පිපාසවිනයො. “වෙදයිතසුඛං”ති වෙදනාසුඛං. “කතමං තං ආවුසො”ති පාළිපාඨෙ “තං”ති තස්මා. “යදෙත්ථ වෙදයිතං නත්ථි”ති යස්මා එත්ථ වෙදයිතං නත්ථි. තස්මා නිබ්බානෙ සුඛං නාම කතමන්ති යොජනා. “එත්ථා”ති එතස්මිං නිබ්බානෙ. “එතදෙවෙත්ථා”තිආදිමිහි. “එත දෙවා”ති එසොඵව. යස්මා එත්ථ වෙදයිතං නත්ථි. තස්මා එසො වෙදයිතස්ස නත්ථිභාවො එව එත්ථනිබ්බානෙ සුඛන්ති යොජනා.

“එත්ථ වා”තිආදීසු. යදෙනං බිය්‍යනං නිරුජ්ඣනං අත්ථිති සම්බන්ධො. කෙච් පන තංබිය්‍යන නිරුජ්ඣන ක්‍රියාමත්තං නිබ්බානං න හොති. අභාව පඤ්ඤත්තිමත්තං හොතිති වදන්ති. තං පටිසෙධෙත්තො “න භිතං”තිආදිමාහ. “පඤ්ඤත්තිරූපං”ති පඤ්ඤත්තිසභාවො. පාළිපාඨෙ. “පදහති”ති වීරියං දළ්භං කරොති. පහිතො අත්තා අනෙනාති පහිතත්තො. “පහිතො”ති පදහිතො. අනිවත්තභාවෙ යපිතො. පෙසිතොතිපි වණ්ණෙත්ති. “කායෙනා”ති නාමකායෙන. තණ්භාවසෙ වත්තන්තිති තණ්භාවසිකා. “තෙසං පි”ති තෙසං වාදෙපි. තස්මිං බය නිරොධමත්තෙ අනන්තගුණා නාම නත්ථිති ඉමං වාදං විසොධෙතං “නිබ්බානස්ස වා”තිආදි වුත්තං. “පටිපක්ඛවසෙන සිජ්ඣන්ති”ති

එතෙත වට්ටමමෙසු මහන්තං ආදීනවං පස්සන්තා එව තෙසං නිරොධෙ මහන්තං ගුණානිසංසං පස්සන්තීති දීපෙති. යෙ පන යථාචුත්තං ඛයනිරොධං පරමත්ථනිබ්බානන්ති න ජානන්ති, තෙසං වත්තබ්බමෙව නත්ථී. එවං ගුණපදානං ගම්භීරත්තා තංඛයනිරොධමත්තං අනන්තගුණානං වත්ථු න හොතීති මඤ්ඤන්ති. ඉදානි නිබ්බානං පරමං සුඛන්ති චුත්තං. කථං තං ඛයනිරොධමත්තං පරමසුඛං නාම භවෙය්‍යාති ඉමං වාදං විසොධෙතුං “සන්තිසුඛඤ්චනාමා” තිආදි චුත්තං. අත්ථීහික්ඛවෙති සුත්තෙ. “නොවෙනං අභවිස්සා” ති එතං අජාතං නොවෙ සන්තං විජ්ජමානං න භවෙය්‍යා. “නයිමස්සා” ති න ඉමස්ස. පච්චක්ඛන්තං ඛන්ධපඤ්චකං දස්සෙන්නො “ඉමස්සා” ති වදති. නිස්සක්කත්ථෙ ව සාම්චවනං. ඉමස්මා ජාතා භූතා කතා සඬ්ඛතා සත්තානං නිස්සරණං නාම න පඤ්ඤායෙය්‍යාති යොජනා. පරත්ථපි එසන යො. එසන යො සබ්බෙසුතිආදීසු. දුච්චරිත ධම්මා නාම පච්චයෙ සති, ජායන්ති. අසති, න ජායන්තීති එවං ජාතං විය අජාතම්පි තෙසං අත්ථී. යදි ව අජාතං නාම නත්ථී. ජාතමෙව අත්ථී. එවංසති, අත්තති දුච්චරිතානං අජාතත්ථාය සම්මාපටිපජ්ජන්තානංපි සබ්බෙ දුච්චරිත ධම්මා අත්තති ජාතායෙව සීයුං, නො අජාතා. කස්මා, අජාතස්ස නාම නත්ථීතායාතිආදීනා යොජෙතබ්බං.

“එත්තාවතා” ති, අත්ථී හික්ඛවෙ අජාතංතිආදීනා පාළිවචනෙන. සබ්බෙසඬ්ඛාරා සමන්ති වූපසමන්ති එත්ථාති සබ්බසඬ්ඛාර සමථො. සබ්බෙ උපධයො එත්ථ නිස්සජ්ජන්ති අරියාජනාති සබ්බුපධිනිස්සග්ගො. “උපලබ්භමානො” ති සන්තිලක්ඛණෙන ඤාණෙන උපලබ්භමානො. “එසිංසු” ති කත්ථා එසනකිච්චස්ස සිබාපත්තං අත්ථං දස්සෙතුං “අධිගච්ඡිංසු” ති චුත්තං.

නිබ්බානසඬ්ඛගානුදීපනා නිට්ඨිතා.

රූපසඬ්ඛගදීපනියාඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

7. සමුච්චයසඬ්ඛගඅනුදීපනා

162. සමුච්චයසඬ්ඛගෙ. අත්තනො ආවෙණිකභූතෙන සාමඤ්ඤ ලක්ඛණෙනාති ව සම්බන්ධො. අඤ්ඤාපදෙසෙන එව තද්දුහයලක්ඛණෙන සලක්ඛණාති නාම චුච්චන්තීති අධිප්පායො. “නිබ්බානස්සපි සරූපතො ලබ්භමානසභාවතා” ති අඤ්ඤනිස්සය රහිතෙන ලබ්භමානසභාවතා. නනු නිබ්බානම්පි රාගක්ඛයො දොසක්ඛයො මොහක්ඛයොතිආදීනා අඤ්ඤනිස්සයදස්සනං අත්ථී යෙවාති. දස්සනමත්තං අත්ථී. නිබ්බානං පන රාගාදීහි පටිබද්ධං න හොති. අථ ඛො තෙහි දුරතරං හොති. පටිපක්ඛතරං, පටිවිරුද්ධතරං. යඤ්ඤි රූපස්ස ඛයො වයො හෙදො අනිච්චාති චුත්තං. තත්ථ

අනුදීපනීපාඨ

රූපස්ස උප්පජ්ජිත්වා ඛයො චුත්තොති සො රූපස්ස නිස්සිතො එව හොති. ඉධ පන රාගාදීනං පුන උප්පාදස්සපි අභාවො චුත්තොති සො රාගාදීසු අනිස්සිතො එව. න කෙවලං අනිස්සිතො. අථ ඛො තෙහි දුරතරො ව පටිපක්ඛතරො ව තෙසං පටිපක්ඛගුණෙහි ඉමස්සසිද්ධත්තාති. අනිජ්ඣන්තරූපානිපි අධිජ්ජෙතාති එව තෙසමිපි ඛන්ධායතනධාතු සච්චෙසු සඬග්ගිතත්තා.

ආසවාදීසු. “පාරිවාසියට්ඨොනා”ති පරිවාසකරණට්ඨොන. “මදනීයට්ඨොනා”ති මදනජනකට්ඨොන. “පරිවාසං ගණ්හන්ති”ති දොසචෙපුල්ලං ආපජ්ජන්තිති චුත්තං හොති. පුන “පරිවාසං”ති දුග්ගන්ධතාදිපරිවාසං. “ආසවහරිතමෙවා”ති ආසවෙහි පූරිතමෙව. “ජළාරම්මණානි දුසෙන්ති”ති තානි සාසවාදිභාවං පාපෙන්තිති අධිජ්ජායො. “භවතො”ති භූමිතො ඉච්චෙවත්ථො. අවධියති පරිච්ඡින්නදියති එතස්මාති අවධි. අපාදානං චුච්චති. මරියාදො නාම පරියන්තපරිච්ඡෙදො. මරියාදමත්තභූතො ක්‍රියාවිසයො මරියාදවිසයො. අවධි නාම ඛ්‍යාපන විධානං, ක්‍රියා ඛ්‍යාපනස්ස විසයො අභිවිධිවිසයො. “යස්සා”ති අවධි වත්ථුස්ස. “අත්තානං”ති අවධිවත්ථුං. “ඛහිකත්වා”ති සම්පත්තමත්තං කත්වාති අධිජ්ජායො. අවධිවිචාරණායං. “සද්දස්සා”ති භගවතො කිත්තිසද්දස්ස. “තං”ති අවධිභූතං අත්ථං. “යසො”ති කිත්තිසද්දො. “ඉතරං”ති අනභිවිධිවිසයං ඛහි කත්වා පවත්තති.

කාමාසවාදීසු. “තන්තාමොනා”ති කාමනාමොන. “තදාරම්මණා”ති කාමධම්මාරම්මණා. “අයමත්ථො වා”ති කාමීයතීතිආදිනා චුත්තො පච්ඡිමත්ථොව. “මහග්ගතකුසලධම්මා”ති ඉධාධිජ්ජෙතං කම්මභවං සන්ධාය චුත්තං. “තං නිබ්බත්තා”ති තෙන නිබ්බත්තා. “තදාරම්මණා”ති දුට්ඨභවාරම්මණා. “තණ්හා එවා”ති භවතණ්හා එව. “භවො එවා”ති භවාරම්මණතාය භවනාමිකා තණ්හා එව. “ඉමෙ එවා”ති තණ්හාදිට්ඨි අවිජ්ජා එව. “පරිචුත්ථෙ සතී”ති පරිච්ඡිතෙ සතී. “කාමවිසයා”ති කාමධම්මවිසයා. “තස්මිං”ති කාමාසවෙ. භවවිසයා මානාදයො පරිචුත්ථා එවාතිආදිනා යොජෙතබ්බං. තථා දිට්ඨිවිසයාති පදෙපි.

“අනස්සාසිකං කත්වා”ති අස්සාසපස්සාසරහිතං කත්වා. “අවහනනට්ඨොනා”ති අජ්ඣොත්ථරිත්වා මාරණට්ඨොන. අධොකත්වා මාරණට්ඨොනානිපි යුජ්ජති. “දුක්ඛරට්ඨොනා”ති තත්ථ පතන්තස්ස තරිතුං දුක්ඛරට්ඨොන. “චුත්තනායොනා”ති ආසවෙසු චුත්තනායෙන.

“චට්ඨස්මිං”ති තිට්ඨචට්ඨස්මිං. “භවයන්තකෙ”ති අවිජ්ජාසඬබාරාදිකෙ භවචක්කෙ. “ආමසනං”ති පදස්ස අත්ථං දස්සෙති “තථා තථා කජ්ජෙත්වා ගහණ”න්ති. “සාසනෙ”ති පරියත්තිසාසනෙ තස්මිං තස්මිං සුත්තන්තෙ. “දිට්ඨියො දිට්ඨුපාදානං”ති දිට්ඨිවත්ථුසු දළ්භග්ගාහට්ඨොන දිට්ඨියො එව

දිට්ඨපාදානං. අත්තවාදපාදානෙ. පරිකප්ප බුද්ධි නාම මිච්ඡාඤාණං වුවිච්ඡි.
 “ඉස්සර නිමමිතං”ති සකලලොකිස්සරෙන මහාබ්‍රහ්මනා ආදිකප්පකාලෙ
 නිමමිතං. “අධිච්ච සමුප්පන්නං”ති අහෙනු අපච්චයා සමුප්පන්නං.
 “අච්චන්තසස්සතං”ති භවපරම්පරාසු සස්සතං. “එකච්චසස්සතං”ති
 භවවිසෙසං පත්වා එකච්චානං සත්තානං සස්සතං. “උච්ඡින්නං”ති
 යත්ථකත්ථවි පරම්මරණා උච්ඡින්නං. පුරාණඤ්චකම්මං පරික්ඛිණං,
 නවඤ්චකම්මං අකතං. එවං සංසාර සුද්ධිතිආදිනා ගහණන්ති අත්ථො. සන්තො
 කායො සක්කායො. “සන්තො”ති පරමත්ථතො විජ්ජමානො. “කායො”ති
 රූපකායො, නාමකායො. අත්තනො අත්තනො කායො වා සක්කායො.
 පච්චත්තකායො, පාටිපුග්ගලික කායොති වුත්තං හොති. යථාවුත්තකාය
 ද්වයමෙව. සක්කායෙ දිට්ඨි සක්කායදිට්ඨි. තත්ථ “සක්කායෙ දිට්ඨි”ති
 පුබ්බන්තාපරන්ත කප්පිකානං විය පුබ්බන්තා පරන්තෙඅච්චන්තෙත්වා
 සබ්බසත්තානංපි අත්තනො ඛන්ධෙසු එව ‘රූපං මෙ අත්තාති වා’ අත්තා මෙ
 රූපවාති වා, අත්තති මෙ රූපන්ති වා, රූපස්මිං මෙ අත්තාති වා, එවමාදිනා
 ධම්මතා සිද්ධා දිට්ඨිති වුත්තං හොති. “අස්සුතවා”ති ඛන්ධදෙසනාදිකෙ
 සුඤ්ඤාධම්මප්පටිසං යුත්තෙ දෙසනා ධම්මෙ අස්සුත පුබ්බන්තා නත්ථි සුතං
 එතස්සාති අස්සුතවා. “පුටුප්පනො”ති ලොකියමහාපනො. තත්ථ
 පරියාපන්තො පන එකපුග්ගලොපි පුටුප්පනොත්ථෙව වුවිච්ඡි. සො සුතවාපි
 අත්ථි, අස්සුතවාපි අත්ථි. ඉධ අස්සුතවා අධිප්පෙනො. අරිය පුග්ගලො පන තත්ථ
 පරියාපන්තො න හොති. අහන්තිවා, මමාති වා, මයිති වා, මෙති වා, පරාමසන
 පදානි නාම. “සෙසධම්මෙවා ගහෙත්වා”ති රූපතො අවසෙසෙ නාමක්ඛන්ධ
 ධම්මෙ අත්තා මෙති ගහෙත්වා වා. “ධම්ම මුත්තකං වා අත්තානං ගහෙත්වා”ති
 පඤ්චක්ඛන්ධධම්මවිමුත්තං පරිකප්පසිද්ධං අත්තානං වා ගහෙත්වා. චතස්සො
 අවත්ථා යස්සාති චතුරාවත්ථිකා. වෙදනාය සම්භොගරසත්තා “සංභුඤ්ජිං”ති
 වුත්තං. “සුඛිතො”ති සුඛවෙදනාය සමඛිගිපුග්ගලො. ධම්මතො ඛන්ධ
 පඤ්චකමෙව. තත්ථ පන සුඛවෙදනාපධානත්තා තථා සමනුපස්සන්තො වෙදනං
 අත්තාති සමනුපස්සති නාම. “සමුහතො ගහෙත්වා”ති අහමස්මි, අහං එකො
 සන්තොතිආදිනා සමුහතො. “වත්ථු”ති පඤ්චක්ඛන්ධා වුවිච්ඡන්ති.
 ඤාතපරිඤ්ඤාදිවසෙන අපරිඤ්ඤාතානි වත්ථුනි එතෙහිති
 අපරිඤ්ඤාතවත්ථුකා. එකමුහුත්තමත්තෙපි කාලෙ. රූපං අත්තනො
 සමනුපස්සතිආදිකං චතුරාවත්ථං සන්ධාය “කදාපි අත්තනො”තිආදි වුත්තං.
 “අත්තනිමිත්තං”ති අභික්කමනාදිසු කායවච්චිමනො ක්‍රියාසු අහං අභික්කමාමි,
 අහං පටික්කමාමිතිආදිනා විත්තෙ දිස්සමානා අත්තච්ඡායා වුවිච්ඡි.

“කාමනට්ඨෙතා”ති ඉච්ඡනට්ඨෙත. “ඡන්දනට්ඨෙතා”ති පත්ථනට්ඨෙත.
 ලීනභාවො නාම විත්තවෙතසිකානං පටිකුටනං. ආපාදියතෙ ආපාදනං.
 ලීනභාවස්ස ආපාදනන්ති විග්ගහො. “තන්දි”ති ආලසාං වුවිච්ඡි.

අනුදීපනීපාඨ

“විජම්භිතතා” නාම කිලෙසවසෙන කායඤ්ඤානං විජම්භනං සම්ඤ්ජනප්පසාරණාදිකරණං. සා එව පච්චයො එතස්සාති විග්ගහො.

අනුසයපදත්තේ. “උප්පජ්ජන්ති”ති උප්පජ්ජිතුං සක්කොන්ති. න පන එකන්තතො උප්පජ්ජන්ති. සන්තෙසුහි එකන්තතො උප්පජ්ජන්තෙසු අනුසයා නාම න භොන්ති සයනකිච්චස්සෙව අභාවතො. “උප්පජ්ජන්ති”ති වා උප්පජ්ජිතුං පභොන්ති. පත්ථොදනො බහුතං ජනානං පභොතිතිආදීසු විය. පඤ්ඤත්තියොහි අසභාවධම්මජාතිකත්තා කාරණ ලාභෙහි උප්පජ්ජිතුං නප්පභොන්ති. ඉමෙ පන සභාවධම්මජාතිකත්තා කාරණ ලාභෙ සති උප්පජ්ජිතුං පභොන්තිති. එවඤ්ඤිසති, උප්පාදං අපත්තානංපි තෙසං පරමත්ථජාතිකතා සිද්ධා භොතිති. “සහ අනුසෙන්නි”ති එකතො අනුසෙන්නිති වුත්තා කාමරාගානුසයො ව පටිසානුසයො ව මානානුසයො ව දිට්ඨානුසයො ව විචිකිච්ඡානුසයො ව. ඉමෙසං සත්තානං සත්තසන්නානෙ අනුසයකිච්චමත්තං යපෙත්වා එකතො උප්පත්ති නාම නත්ථි. යදි එකතො උප්පජ්ජෙය්‍යං. ද්වාදසා කුසලචිත්තාති සත්තසන්නානෙ නිච්චකාලම්පි එකතො උප්පජ්ජෙය්‍යං. න ව උප්පජ්ජන්ති. තස්මා විඤ්ඤායති උප්පජ්ජනං නාම අප්පභීනට්ඨෙන උප්පජ්ජනාරහභාවො වුත්තොති. සෙන්නිති වත්වා තදත්ථං දස්සෙති “විසුං”තිආදිනා. “අවුට්ඨිතා”ති උප්පාදං අපත්තා. “තථාපවත්තා”ති වාලනාකාරෙන පවත්තා. පුන “තථාපවත්තා”ති ජවනසහජාතාකාරෙන පවත්තා. “යෙසං”ති කාමරාගානුසයාදිනං. “ආවජ්ජනං”ති ආවජ්ජනචිත්තං. “දමථං”ති සුදන්තභාවං. “තථා පවත්තා”ති චිත්තසන්නානානුසයනාකාරෙන පවත්තා. තාඅවත්ථා යෙසං තෙ තදවත්ථිකා. යදි තෙ උප්පාදං අපත්තා. එවංසති, තෙ පරමත්ථාපි නාම න භවෙය්‍යන්ති වොදනං පරිහරති “තෙ පනා”තිආදිනා. සචෙ තෙ කුසලාඛ්‍යාකත චිත්තසන්නානම්පි අනුගතා. එවංසති, තෙ කුසලාඛ්‍යාකතාති නාම සියුන්ති වොදනං පරිහරති “න වා”තිආදිනා. අථ තෙ එකන්ත අකුසලා සියුං. එවංසති, කුසලාඛ්‍යාකතෙහි විරුද්ධා භවෙය්‍යන්ති වොදනං පරිහරති “නාපි”තිආදිනා. යදි උප්පාදං අපත්තා. එවංසති, කාලවිමුත්තා සියුන්ති ආහ “නාපිකාලත්තය විනිමුත්තා”තිආදිං. “සානුසයෙ චිත්තසන්නානෙ”ති සෙක්ඛපුප්පජ්ජනානං චිත්තසන්නානෙ. “සහ මග්ගුප්පාදා”ති මග්ගුප්පාදෙන සහෙව. “තත්ථ තත්ථ වුත්තො”ති අට්ඨකථාට්ඨකාසු වුත්තො. “අනාගතසාමඤ්ඤං”ති අනාගතසදිසං. න එකන්ත අනාගතන්තිපි වදන්ති. කථං තෙ සඤ්ඤාජාතිකා භොන්තිති ආහ “තෙහි මග්ගෙ”තිආදිං. විභාවනිපාඨෙ. “අප්පභීනා”ති මග්ගෙන අප්පභීනා. “තදවත්ථා”ති උප්පජ්ජනාරහාවත්ථා. “තං සභාවත්තා”ති කාමරාගාදි සභාවත්තා. “තථා වුච්චන්ති”ති අනුසයාති වුච්චන්ති. අනාගතා නාම න භොන්ති. චිත්තසන්නානෙ වත්තමානභාවෙන සිද්ධත්තා. “හඤ්චි පජ්ඣති”ති යදිපජ්ඣති. “තෙනහි”ති තතො එව. “රත්තො”ති රාගසමඤ්ඤි හුත්වා. “දුට්ඨො”ති දොසසමඤ්ඤි හුත්වා. “මුළ්භො”ති මොහසමඤ්ඤි හුත්වා පජ්ඣතිති දොසො ආපජ්ජතිති වුත්තං භොති.

පරිශුච්ඡාන පත්තානං රාගාදීනං. “මග්ගවජ්ඣං”ති මග්ගෙන වධිතබ්බං. “උප්පන්නං”ති පච්චුප්පන්නං. වත්තමානඤ්ච තං උප්පන්නඤ්චාති වත්තමානුප්පන්නං. “භුත්වා”ති ආරම්මණං පරිභුඤ්ජිත්වා. විගච්ඡති විගතං. භුත්වා විගතඤ්ච තං උප්පන්නඤ්චාති භුත්වා විගතුප්පන්නං. විපච්චනත්ථාය ඔකාසං කරොන්තීති ඔකාසකතං. ඔකාසකතඤ්ච තං උප්පන්නඤ්චාති ඔකාසකතුප්පන්නං. සමුදාවාරො වුච්චති භියොයා පවත්තනං. සමුදාවාරො ව සො උප්පන්නඤ්චාති සමුදාවාරුප්පන්නං. ඛන්ධපඤ්චක සඬබ්බතං භූමිං ලහතීති භූමිලද්ධං. භූමිලද්ධඤ්ච තං උප්පන්නඤ්චාති භූමිලද්ධුප්පන්නං. ආරම්මණං අධිකතරං ගණ්හාතීති ආරම්මණාධිග්ගහිතං. ආරම්මණාධිග්ගහිතඤ්ච තං උප්පන්නඤ්චාති ආරම්මණාධිග්ගහිතුප්පන්නං. මහග්ගතජ්ඣානෙන අවික්ඛම්භිතඤ්ච තං උප්පන්නඤ්චාති අවික්ඛම්භිතුප්පන්නං. මග්ගෙන අසමුග්ඝාටිතඤ්ච තං උප්පන්නඤ්චාති අසමුග්ඝාටිතුප්පන්නං. එවං මග්ගවජ්ඣානං අනුසයානං උප්පන්නභාවෙන වුත්තත්තා පච්චුප්පන්නතා පරියායොව තෙසං වත්තබ්බොති. “සෙක්ඛා”ති සත්තසෙක්ඛපුග්ගලා.

ඔරම්භාගො වුච්චති කාමලොකොවෙව පුටුප්පනභාවො ව. ඔරම්භාගෙ සන්දිස්සන්තීති ඔරම්භාගියාති. උද්ධංභාගො වුච්චති මහග්ගතභාවොවෙව අරියභාවො ව. උද්ධංභාගෙ සන්දිස්සන්තීති උද්ධංභාගියාති. තත්ථ. කාමච්ඡන්දො, ඛ්‍යාපාදො,ති ඉමානි ද්වෙසං යොජනාති කාමලොකසඬබ්බාතෙ ඔරම්භාගෙ එව සන්දිස්සන්ති. දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, සීලබ්බතපරාමාසො,ති ඉමානි තිණි පුටුප්පනභාව සඬබ්බාතෙ. සෙසානි පන පඤ්ච මහග්ගතභාවසඬබ්බාතෙ ව අරියභාවසඬබ්බාතෙව උද්ධංභාගෙපි සන්දිස්සන්ති. අථවා. පුරිමානි පඤ්චයස්ස තානි මග්ගෙන අප්පහිනාති, තං උපරිහවග්ගෙ යීතංපි කාමලොකසඬබ්බාතං ඔරම්භාගං. ආකඬ්ඨන්ති, තස්මා ඔරම්භාගාය සංවත්තන්තීති ඔරම්භාගියාති. පච්ඡිමානි පඤ්ච යස්ස තානි අප්පහිනාති, තං කාමලොකෙ යීතංපි උද්ධංභාගං. ආකඬ්ඨන්ති, තස්මා උද්ධංභාගාය සංවත්තන්තීති උද්ධංභාගියාති. තත්ථහි ද්වෙරුපාරුපරාගා එකන්තෙන මහග්ගතභාවං ආකඬ්ඨන්තියෙව. මානො ව උද්ධච්චඤ්ච අවිජ්ජාචාති ඉමානි ව රුපාරුපරාගසහගතානි භුත්වා ආකඬ්ඨන්ති. ඔරං හෙට්ඨිමං කාමලොකං භජන්තීති ඔරම්භාගියාති. උද්ධං රුපාරුපලොකං භජන්තීති උද්ධංභාගියාතීතිපි වණ්ණෙත්ති. “ඉතරානි පනා”ති ද්වෙ ඉස්සා සංයොජන මච්ඡරියසංයොජනාති. “කමොපන ද්වින්නං පි”ති ඉධ සඬගහෙ ද්වින්නංපි අනුක්කමොපන.

“විබාධෙන්ති”ති විහිංසන්ති. “උපතාපෙන්තිවා”ති උපගන්ත්වා සන්තාපෙන්ති. සෙසමෙත්ථ සුච්ඤ්ඤයාං.

අකුසලසඬගහානුදීපනා නිට්ඨිතා.

163. මිස්සකසඬගහෙ. “චිත්තජපටිපාදනං චිත්තනියොජනං. “සුගති දුග්ගති විවට්ටසඬබ්බානාසු වා”ති සුගතිභව දුග්ගති භවතිබ්බානසඬබ්බානාසු ව. නිබ්බානඤ්ඤි වට්ටතො ගිගතත්තා විවට්ටන්ති වුවවති. “දස්සනාදීහි ඵවා”ති දස්සනසඬකජපනාදීහි ඵව. උජුගති නාම හිතසුඛසංවත්තනිකා පවත්ති වුවවති. වඩ්ඤගතිනාම අහිත දුක්ඛසංවත්තනිකා පවත්ති. “පට්ඨගානී”ති පට්ඨස්සමග්ගස්ස අඬගානි. මග්ගොති ව උපායො වුවවතීති ආහ “උපායඬගානී”ති. “ඉතරානී”ති සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඬකජපාදීනි අඬගානි. උජුගතියා ගමනස්ස උපායඬගානි. ඉමෙපි චත්තාරො මග්ගඬග ධම්මා ධම්මා නාම ආගතා. “තථා තථා පවත්තානං”ති මුසාවාදාදිවසෙන පවත්තානං. “නා නාමග්ගොවා”ති මිච්ඡාමග්ගො ව සම්මාමග්ගො ව.

“අත්තාධිනවුත්තිකෙ”ති අත්තායත්තජපවත්තිකෙ. අත්තනො ගති නාම චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං දස්සනාදි කිච්චමෙව වුවවති. “ඉස්සරා අධිපතිනො”ති ඉදං ආධිප්පච්චත්ථපාකටත්ථං වුත්තං. අත්ථො පන භාවජපධානවසෙන ගහෙතබ්බො. ඉන්ද්‍රියං ඉස්සරියං ආධිප්පච්චත්තිහි ඉමෙ ඵකත්ථාති. “ඉත්ථාකාරානි” නාම ඉත්ථිලිඬගපුරිසලිඬගාදි. “අඤ්ඤථා අජපවත්තියං”ති ඉත්ථිසණ්ඨානෙ පුරිසලිඬගාදීනං, පුරිසසණ්ඨානෙ ඉත්ථිලිඬගාදීනං අජපවත්තියං. තෙනාහ “තථාහී”තිආදි. මනො විජානනකිච්චෙ සම්පයුත්තධම්මානං ඉස්සරො හොති අනඤ්ඤාහිභවතීයභාවෙන පවත්තනතොති සම්බන්ධො. ඵවං පරත්ථං. “ආරම්මණාධිමුවවනෙ”ති ආරම්මණෙ නිරාසඬකජපවත්තියං. “ආරම්මණුපට්ඨානෙ”ති චිත්තෙ බුද්ධගුණාධිකස්ස ආරම්මණස්ස උපට්ඨානෙ. “චතුසච්චධම්මො”ති තෙන පුග්ගලෙන අනඤ්ඤාන පුබ්බො චතුසච්ච ධම්මො. අනඤ්ඤාන පුබ්බං අමතං වා පදං. අනඤ්ඤානං ඤස්සාමි ඉති පවත්තං ඉන්ද්‍රියන්ති සමාසො. පටිපත්තස්සාති පන අත්ථතො සිද්ධත්තා වුත්තං. “විජ්ජකතභාවෙනා”ති අනිට්ඨඬගතභාවෙන. පුනස්පුනං ජානනකිච්චයුත්තානං මජ්ඣෙ ඡන්තංසෙක්ඛානං. එතෙන අවසද්දස්සයාව සබ්බකිලෙසජපහානා ජානනන්ති අත්ථං දීපෙති. පට්ම මග්ගෙන ඤාතං මරියාදං අනතික්කම්ම ජානනන්තිපි වණ්ණෙත්ති. ආජානිතත්ථාති අඤ්ඤාතාවී. අරහා බිණ්ණසවො කතකිච්චො වුසිත බ්‍රහ්මවරියො. අඤ්ඤාතාවිනො ඉන්ද්‍රියන්ති අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියන්ති අත්ථං දස්සෙතුං. “පරිනිට්ඨිත ආජානනකිච්චස්සා”තිආදි වුත්තං. “තබ්බිමුත්ති”ති අත්තග්ගාහ විමුත්ති. “තස්මිං වා”ති තස්මිං අත්තනිවා. “සංකිලිට්ඨො”ති නානාකිලෙසෙහි සංකිලෙසිතො. “විජ්ජන්දිතො”ති නානාසුඛදුක්ඛෙහි සංකම්පිතො. “වොදානපත්තියා”ති විසුද්ධිපත්තත්ථාය. “තායපටි පත්තියා”ති කරණත්ථෙ, හෙතු අත්ථෙ වා කරණවචනං. “වොදානපත්තියා”ති සාමිඅත්ථෙ සාමිවචනං.

“බලියන්ති”ති නාමධාතුනිද්දෙසො. තෙනාහ “බලසා කරොන්ති”ති. “බලසා”ති බලෙන. පරිතො සමන්තතො සෙත්ති පරිවාරෙන්ති පරිස්සයා.

අස්සද්ධස්ස භාවො අස්සද්ධියං. කොසජ්ජසඬාතෙන පටිපක්ඛධම්මෙන. මුට්ඨා නට්ඨා සති යස්සාති මුට්ඨස්සති. මුට්ඨස්සතිස්ස භාවො මුට්ඨස්සච්චං. “සෙසදුක ද්වයං”ති අභිරිකදුකං භිරිදුකඤ්ච.

ගහපති, ජායම්පතී, තිආදීසු විය පතිසද්දො සාම්ඉස්සර පරියායොති ආහ “පතීති සාම්ඉස්සරො”ති. “පරෙසං”ති සහජාතෙසු පරෙසං ඉන්ද්‍රියානං. “පරෙහී”ති කම්මත්ථෙ කරණවචනං. පරෙ සහජාතෙ ඉන්ද්‍රිය ධම්මෙති අත්ථො. “අධිකො”ති අධිකතරො. “අත්තාධීන චුත්තීනං”ති අත්තායත්තචුත්තීනං. “ජන්දාගමනවසෙන වා”ති එත්ථ ආගච්ඡති එලං එතෙනාති ආගමනං. ආදිකාරණං, මූලකාරණං, පහවකාරණං. ඡන්දො එව ආගමනං ඡන්දාගමනං. තෙනාහ “පුබ්බෙ අතීතභවෙසු”තිආදිං. සම්පයුත්ත ධම්මෙ අත්තපරාධීනෙ කත්වාති සම්බන්ධො. මහොසො තිණපණ්ණකසට්ඨෙ අත්තපරාධීනෙ කරොත්තො වියාති යොජනා. තත්ථ “අත්තපරාධීනෙ”ති අත්තසඬාතොපරො අත්තපරො. අත්තපරෙන අධිනා අත්තපරාධීනාති අත්ථො. “සෙසෙසුපී”ති සෙසෙසු වීරිය චිත්ත වීමංසාධිපතීසුපී. එතෙන ‘වීරියමෙව අධිපති වීරියාධිපති. වීරියවතො කිං නාම කම්මං න සිජ්ඣතිති එවං පුබ්බාභිසඬාතරවසෙන වා පුබ්බෙ අතීතභවෙසු සුට්ඨු ආසෙවිතවීරියාගමනවසෙන වා තෙසු තෙසු කල්‍යාණ පාපකම්මෙසු සම්පයුත්ත ධම්මෙ මහොසො විය තිණපණ්ණකසට්ඨෙ අත්තපරාධීනෙ නිව්චං පග්ගහිතධුරෙකත්වා පවත්තං වීරිය’න්තිආදිනයං අනිදිසති. “පච්ඡිමා තයො ධම්මා”ති වීරිය චිත්ත වීමංසා ධම්මා. පරවසෙපි චත්තන්ති, තදා තෙසං අධිපතිභාවො නත්ථීති වොදනා. අධිපති කිව්චං නාම ධුරවාහිතාති සම්බන්ධො. “තං තං කිව්ච වසෙසං අනපෙක්ඛිත්වා”ති චක්ඛුන්ද්‍රියං දස්සන කිව්චෙ ඉස්සරො, සොතින්ද්‍රියං සවන කිව්චෙතිආදීසු තං තං කිව්චවසෙසං අපෙක්ඛති, තථා අනපෙක්ඛිත්වා. “විජානනාදි කිව්චං”ති ‘මනො ආරම්මණ විජානනෙ’තිආදිනා චුත්තං සබ්බං ඉන්ද්‍රිය කිව්චං.

භුසො භරන්ති වහන්තීති ආහාරා. “භුසො”ති අතිරෙකතරන්ති අත්ථො. කථං පන භුසො භරන්තීති ආහ “සහජාතාදී”තිආදිං. තෙතෙ පච්චය ධම්මා තෙතෙ පච්චයුජ්ජන්ත ධම්මා වාති යොජනා. “එත්ථා”ති ඉමිස්සං පාළියං. “පච්චයාහාරො වා”ති එත්ථ හෙතු ආරම්මණාදිකො සබ්බොපච්චයො පච්චයාහාරො නාම. ආහාර පච්චයොපන විසුං එකො පච්චයවිසෙසො. “පච්චයට්ඨෙතා”ති හෙතු ආරම්මණාදි පච්චයට්ඨෙත. “ආහාරභූතා”ති උපත්ථම්භනකිව්චවිසෙසභූතාති චුත්තං හොති. “කළීරඬ්ඣුරානං”ති කම්මත්ථෙ සාම්චවනං. “වඬ්ඨියා”ති වඬ්ඨනත්ථාය. “ධීතියා”ති ධීතත්ථාය. ඉමෙසත්තා වට්ඨෙ පවත්තන්තීති සම්බන්ධො. සෙසමෙත්ථ සුච්ඤ්ඤෙය්‍යං. “පක්ඛෙ විසුහිත්වා”ති පක්ඛෙ සඤ්චාලෙත්වාති චුත්තං හොති. “පක්ඛෙ”ති වා පක්ඛෙහි වාතං බ්‍යුහිත්වා. “තදනුසයිතස්සා”ති තස්මිං විපාක සන්තානෙ අනුසයි තස්ස. “විභාවෙත්වා”ති පච්චක්ඛතො විභූතං පාකට්ඨං කත්වා. “අලහිත්වා”ති චක්ඛුම්භි

අනුදීපනීපාඨ

අලහිත්වා. අපස්සිත්වාති වුත්තං හොති. “තත්ථෙවා”ති නිවාසට්ඨානෙ ඵව. “සම්පයුත්තා”ති විඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා. භවිංසු වඩ්ඪිං සුති භූතා. සම්භවං වුඩ්ඪිකාරණං ඵසන්ති ගවෙසන්තිති සම්භවෙසිනො. “වුත්තනයෙනා”ති ‘යථා යවඛිජානං වා සාලිඛිජානං වා’තිආදිනා වුත්තනයෙන. “ආභාරෙති”ති පවත්තෙති. “මනොසඤ්චෙතනාභාරො”ති කුසලාකුසල කම්මභූතො මනොසඤ්චෙතනාභාරො. “තයො භවෙ”ති තයො කාමභවාදිකෙ උපපත්තිභවෙ. ඨිතියාති ව අනුග්ගහායාති ව වුත්තං. ඉතරථා උප්පත්තියාති ව වුත්තං සියාති අධිප්පායො.

“දුබ්බලක්ඛිවට්ඨානවත්ථුකත්තා”ති දුබ්බලක්ඛිවත්තා දුබ්බලට්ඨානත්තා දුබ්බලවත්ථුකත්තා. “අභිනිපාත මත්තානි හොන්ති”ති දස්සන සවනාදි මත්තානි හොන්තිති අධිප්පායො. “චිතක්ක පච්ඡිමකං ඤානං”ති ඤානානි නාම චිතක්කස්ස පච්ඡානුගතං හොතිති අත්ථො. “තත්ථා”ති තෙසුපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු. “තා”ති වෙදනා ඵකග්ගතා. “තං”ති ඤානකිච්චං. ඵකග්ගතා බලවතී න හොතිති සම්බන්ධො. “මග්ගින්ද්‍රිය බලභාවායා”ති මග්ගින්ද්‍රිය බලභාවත්ථාය. ලොකුත්තරවිපාකානි ජවනකිච්චානි ව සාධිපතිකානි ව හොන්තිති වුත්තං. “තිභූමකානි”තිආදි. සෙසමෙත්ථ සුබොධං.

මිස්සකසඬගහානුදීපනා නිට්ඨිතා.

164. බොධිපක්ඛියසඬගහෙ. “සතිපට්ඨානා”ති ඵත්ථ පසද්දො පමුබත්ථො පධානත්ථොති ආභ “පමුබා පධානා හුත්වා”ති. යාසද්දො ගතිනිවත්ති අත්ථොති ආභ “චිත්තගමනං නිවත්තෙත්වා පවත්තන්ති”ති. “කායෙ අනුපස්සනා”ති කායෙ පවත්තා අනුපස්සනා. පුනස්පුනං පස්සන්ති යොගිනො ඵතායාති අනුපස්සනා. කතමං පස්සන්තිති ආභ “අස්සාසපස්සාසාදිකස්සා”තිආදිං. කථඤ්චතං පස්සන්තිති වුත්තං. “තං තං කායභාවෙනා”තිආදි. ඉදානි පුනස්පුන සද්දස්ස අත්ථං දස්සෙත්තො “යථා”තිආදිමාභ. වෙදනානු පස්සනාදිසුපි ඵසෙවනයො. තං න සුන්දරං. කස්මා, සකලස්ස රූපකායස්ස අධිප්පෙතත්තා. සෙසමෙත්ථ සුවිඤ්ඤෙයං. යදි ඵවන්තිආදිසු. “ඉතරාපි සිද්ධා”ති කායානුපස්සනාදයොපි සිද්ධා. කස්මා, ධම්මානුපස්සනාය අත්තොගධත්තා. “තථා අනුපස්සන්තස්සා”ති රූප්පනලක්ඛණෙන අනුපස්සන්තස්ස. “තං තං සමුහභූතරූපධම්මවසෙනා”ති අස්සාසපස්සාසාදි සමුහභූතස්ස රූප ධම්මස්ස වසෙන. “සුභාදිවිපල්ලාසස්සා”ති සුභ සුඛ නිව්ච්චිපල්ලාසස්ස. “ඔලාරිකස්සා”ති සුපාකට්ඨවසෙන ඔලාරිකස්ස. “අත්තූපනිබන්ධා”ති අත්තෙන උපනිබන්ධා, පටිබද්ධා.

“කාමං”ති ඵකත්තෙන. උපසුස්සතුති සම්බන්ධො. “යන්තං”ති ඤානාභිඤ්ඤා මග්ගඵලනිබ්බානං. “වීරියස්ස සංශ්ඨානං”ති වීරියගමනස්ස

වීරියජපවත්තනස්ස නිවත්තිවසෙන සංඝයානං. උජ්ජන්තසද්දෙන අතීත කිලෙසාපි පච්චුජ්ජන්ත කිලෙසාපි ගහෙනබ්බා භොන්තීති ආහ “අසුකස්මිං කාලෙ”තිආදිං. “මය්හං උජ්ජන්තං”ති ඉදානි උජ්ජන්තං. “පහානායා”ති එත්ථ සමුච්ඡේදජ්ජහානං. අධිජ්ජෙනත්ති ආහ “අනුජ්ජාද ධම්මතාපාදනකරණත්ථං”ති. තත්ථ අනුජ්ජාදො ධම්මො යෙසං තෙ අනුජ්ජාද ධම්මා. මග්ගෙන පහීනා අකුසල ධම්මා. අනුජ්ජාද ධම්මානං භාවොති විග්ගහො. අනුජ්ජාද ධම්මතාය ආපාදනං. තස්ස කරණත්ති සමාසො. “දිස්වා”ති තෙසං උජ්ජන්ති වත්ථුං දිස්වා. “පච්චයසමුච්ඡින්නදනත්ථං”ති පච්චයභූතස්ස අනුසයස්ස සමුච්ඡින්නදනත්ථං. “අපත්තා”ති ඉදානි අපත්තා. “සමයෙ”ති බුද්ධුජ්ජාදනවමක්ඛණෙ. “නියාමං න ඔක්කමන්ති”ති අරියමග්ගසංඛිතානං සම්මත්තනියාමං න ඔක්කමන්ති. නජ්ජවිසන්ති. කිලෙසෙහි අකොපෙනබ්බතාය අකුජ්ජො ධම්මො යස්සාති අකුජ්ජ ධම්මො. බීණාසවො. අකුජ්ජ ධම්මස්ස භාවො අකුජ්ජ ධම්මතා. අරහත්ත ඵලං. “තෙසං”ති කුසලානං ධම්මානං. උජ්ජන්තානං පාපකානං පහානායාති කත්වා විසුද්ධිධම්මෙසු යොගං කරොන්තස්ස අනුක්කමෙන භාවනා කම්මෙ මත්ථකං පත්තෙආදිතො පටියාය උජ්ජන්තාපි පාපකා පහියන්ති. අනුජ්ජන්තාපි නුජ්ජජ්ජන්ති. අනුජ්ජන්තාපි කුසලා උජ්ජජ්ජන්ති. උජ්ජන්තාපි භාවනා පාරිසුරිං ගච්ඡන්ති. එසනයො අනුජ්ජන්තානං පාපකානං අනුජ්ජාදායාතිආදීසු. එවං චතුසු මුඛෙසු එකෙකමුඛෙනපි සම්මා පදහන්තස්ස සම්මජ්ජධානං චතුකිච්චසාධකං භොති. තෙනාහ “එතෙසු පනා”තිආදිං.

අභිවිසිට්ඨොන ධම්මවචන්ථානඤ්ඤාණෙන ඤාතබ්බා සබ්බෙ පරමත්ථ ධම්මා අභිඤ්ඤායා නාම. “අභිඤ්ඤා සිද්ධි”ති අභිජානන කිච්චසිද්ධි. විසුං විසුං පරිච්ඡින්නදිත්වා ඤාතබ්බා චතුසච්ච ධම්මා පරිඤ්ඤායා නාම. තෙහි දුක්ඛසච්ච ධම්මා පරිඤ්ඤාතබ්බභාවෙන, සමුදය සච්ච ධම්මා පහාතබ්බ භාවෙන, නිරොධසච්ච ධම්මා සච්ඡිකාතබ්බ භාවෙන, මග්ගසච්ච ධම්මා භාවෙනබ්බභාවෙන ඤාතබ්බා භොන්තීති. “භාවනාසිද්ධි”ති භාවනාකිච්ච සිද්ධි. තං සංයුත්තකෙ ඉමායපාළියා සමෙතීති සම්බන්ධො. “විහඬිගෙ පනා”ති ඉද්ධිපාදවිහඬිගෙ පන. “චිත්ත චෙතසිකරාසි”ති සහ පුබ්බභාගභාවනාය උත්තරි මනුස්ස ධම්මපරියා පන්තා චිත්තචෙතසිකරාසි. “තත්ථ පනා”ති විහඬිගෙ තස්මිං උත්තරවුලභාජනීයෙ පන. “ඉධා”ති ඉමස්මිං සඬිගහෙ.

චත්තාරි සොතාපත්තියඬිගානි නාම බුද්ධො අවෙච්චජ්ජසාදෙන සමන්තාගතො. ධම්මෙ, සඬිසෙ, අරියකන්තෙහි සිලෙහි සමන්තාගතොති එවං චුත්තානි සොතාපත්තියා අඬිගානි. තත්ථ “අරියකන්තෙහි”ති අරියජනෙහි කාමිතෙහි ඉච්ඡිතෙහි. “සිලෙහි”ති පඤ්චනිච්චසිලෙහි, ආජීවට්ඨමකසිලෙහි වා. “සම්මජ්ජධානෙසු”ති සම්මජ්ජධානකිච්චෙසු.

අනුදීපනීපාඨ

“සොළසහිකිව්වෙහි”නි එකෙකස්මිං සච්චෙ චත්තාරි චත්තාරි කත්වා සොළසහි කිව්වෙහි. පිළනට්ඨො, සඬ්ඛනට්ඨො, තිආදීහි සොළසහි අත්ථෙහිති වුත්තං හොති. තෙ ව අත්ථා පරතො ආගමිස්සන්ති. සති එව සම්බොජ්ඣකිගොති වුත්තං, කථං පන සාසති සම්බොධිං සමුට්ඨාපෙතීති ආහ “සාහි”තිආදිං. එසන යො සෙසබොජ්ඣකිගෙසුපි. “තෙසු ධම්මෙසු”ති අජ්ඣත්තඛනිද්ධා ධම්මෙසු. “ලීනසඬ්ඛකොච කොසජ්ජපක්ඛං”ති ලීනපක්ඛ සඬ්ඛකොච පක්ඛකොසජ්ජ පක්ඛං. ධුරං සුට්ඨු පග්ගණ්හාති උක්ඛිපතීති ධුරසම්පග්ගහො. “ධුරං”ති සමථධුරං විපස්සනා ධුරඤ්ච. “අරති උක්කණ්ඨ පක්ඛං”ති අරතිපක්ඛ නිබ්බිදාපක්ඛං. ධම්මෙ රති ධම්මරති. ධම්මෙ නන්දි ධම්මනන්දි. ධම්මෙ ආරාමො ධම්මාරාමො. “සාරම්භො” නාම විත්තවිභෙසා. “දරථො” නාම විත්තසන්තාපො. සමාහිතො භික්ඛවෙ යථාභූතං පජානාති පස්සතීති වචනතො පඤ්ඤාය සමාධි පාදකතා පාකටාති වුත්තං “තස්සා”තිආදිං. සමං අවිසමං අත්තතො කිව්වං වහති සීලෙනාති සමවාහී. සමවාහිස්ස භාවො සමවාහිතා.

සා පන චතුර්ඛිධා හොතීති සම්බන්ධො. “තස්සා”ති සම්මාදිට්ඨියා. “විසාඛා”ති ආලපන පදං. ‘සබ්බෙ ලොකුත්තරෙ හොත්තී’ති වචනස්ස සම්බන්ධං දස්සෙතුං “තෙ පන සත්තතිංසජ්ජහෙදා”තිආදිමාහ. න වට්ඨානාති අස්ස අත්ථිති නවට්ඨානිකං. “ලොකුත්තරෙ”ති ලොකුත්තර විත්තෙ. “අත්තජ්ජපට්ඨකානං”ති අත්තනා උජ්ජපට්ඨකානං. “තෙ”ති බොධිපක්ඛිය ධම්මා. එතෙන දස්සෙතීති සම්බන්ධො. “කුණ්ඩලියා”ති එවං නාමකං බ්‍රාහ්මණං ආලපති. “විජ්ජා”ති මග්ගවිජ්ජා. “විමුත්තී”ති එලවිමුත්තී.

බොධිපක්ඛියානුදීපනා නිට්ඨිතා.

165. සබ්බසඬ්ඛගහෙ. “පඤ්චරාසයො”ති පඤ්චසඬ්ඛගහා. “අතීතාදිහෙදහින්නානං”ති අතීතානාගතපච්චුප්පන්තහෙදෙන, අජ්ඣත්ත ඛනිද්ධාහෙදෙන, ඔළාරිකසුබ්බමහෙදෙන, භීනපණ්ණිකහෙදෙන, දුරසන්තිකහෙදෙන ව හින්නානං. “උපපත්ති ද්වාරෙසු”ති චක්ඛාදි ද්වාරෙසු. “කම්මද්වාරෙසු”ති කායකම්මද්වාරාදීසු. “සඬ්ඛම්මා”ති සඬ්ඛන්ත්වා. “සමාගම්මා”ති සමාගන්ත්වා. “සාධාරණ කිව්වාති වා”ති සබ්බිරියාපථෙහි සාධාරණ කිව්වාතිවා. පාළිපාඨෙ. “කිඤ්චා”ති කස්මා ව. “සඬ්ඛාරෙවදෙථා”ති සඬ්ඛාරා සඬ්ඛාරා ඉති තුම්භෙ වදෙථ. “කිඤ්චසඬ්ඛනං”ති කතමඤ්චසඬ්ඛනං. “රූපං රූපත්ථායා”ති රූපවිකතියා ජාතත්ථාය රූපසඬ්ඛනං සඬ්ඛනං අභිසඬ්ඛරොන්තීති අත්ථො. උපහොගො නාම වත්ථාහරණාදිකො අන්තොහොගො. පරිහොගො නාම මඤ්චපීඨාදිකො බාහිර පරිහොගො. සම්පරායිකඤ්ච වෙදනන්ති අධිකාරො. සෙසෙසුපි සඤ්ඤාසඬ්ඛාර විඤ්ඤාණෙසුපි. “දානං දානත්ථායා”ති දානපුඤ්ඤස්ස ජාතත්ථාය. දානසඬ්ඛනං සඬ්ඛනං අභිසඬ්ඛරොන්තීති අත්ථො. අථවා දානස්ස අත්ථො

දානත්ථො. “අත්ථො”ති ච විජාකත්ථො ඵලත්ථො. දානවිජාකත්ථාය දානඵලත්ථාය දානපුඤ්ඤසංඛිතං සංඛිතං අභිසංඛිතොත්තීති අත්ථො. ඵචං සෙසෙසුපි. “අනුයුඤ්ජන්තා”ති විපස්සනා කම්මං අනුයුඤ්ජන්තා. “නිසු ධම්මෙසු කිලමිස්සන්ති”ති චුත්තං. කථං කිලමිස්සන්තිති ආහ “තථාහි යථා”තිආදිං. “සුඛසඤ්ඤිතෙසු පටිසරණෙසු”ති විත්තසාතවිත්තරති පටිලාභත්ථාය පටිසරණෙසු ආරම්මණෙසු. “තාහි”ති සම්පත්තීහි. “තා”ති සම්පත්තියො. පරමුක්කංසගතං සුඛසඤ්ඤිතට්ඨානං හොති. තස්මා තත්ථ දුක්ඛානුපස්සනාඤාණං අතිරෙකතරං පවත්තෙතඛිබන්ති තදත්ථාය භගවා තං වෙදනං විසුං ඵකං ඛන්ධං කත්වා ඛන්ධ දෙසනං දෙසෙතිති අධිප්පායො. එසනායො පරත්ථපි. “ඤාණසම්මතං”ති පුට්ඨජනෙහි ඤාණසම්මතං. “පරමං අත්තානං කත්වා”ති ලොකෙ විඤ්ඤුත්තං පරමං හොති, තස්මා විජානනං පරමං අත්තානං කත්වා. සෙසමෙත්ථ සුපාකට්ඨං. “යත්ථභුඤ්ජති”තිආදීසු. “යත්ථ භුඤ්ජති”ති යස්මිං භාජනෙ භුඤ්ජති. “යඤ්ච භුඤ්ජති”ති යඤ්ච භාජනං භුඤ්ජති. “යෙන ච භුඤ්ජති”ති යෙනාඛ්‍යඤ්ජනෙන භුඤ්ජති. “යො ච භාජකො”ති සම්පෙ යත්වා පරිවෙසකො. “යො ච භුඤ්ජිතා”ති යො ච භුඤ්ජකො.

“සාසවා ඵවා”ති සාසවා නාම ලොකීය ධම්මා. “උස්සාහන්තා විය හොත්තී”ති අඛ්‍යාපාර ධම්මත්තා චුත්තං. න හි අඛ්‍යාපාර ධම්මානං එකත්තෙන උස්සාහො නාම අත්ථි. ඵලස්ස නිබ්බත්තනතො ඵලත්ථාය උස්සාහන්තා විය හොත්තීති. “ආකිරිත්වා”ති පත්ථරිත්වා. සෙසමෙත්ථ සුඛොධං.

ධාතුසංඛිගහෙ. “අත්තනො ඵච සභාවං”ති අත්තනො සභාවං ඵවාතිපි යුජ්ජති. “ථිහා ච ඛ්‍යාපාරො චා”ති අභික්කමාමි පටික්කමාමිතිආදිනා උස්සාහො ච, අභික්කමනාදි ඛ්‍යාපාරො ච. “න ච ජීවයොගා”ති න ච ලොකීයමහාජන සම්මතෙන ජීවෙන යුත්තා. අට්ඨකථාපායො. යායති ඵත්ථාති යන්තං. උදුක්ඛලං. යන්ත චක්කයට්ඨිනාම යන්ත චක්කසම්බන්ධා මුසලයට්ඨි. අරණි වුව්චති අග්ගිනිබ්බත්තකත්ථාය කතා ද්වෙ සාරසට්ඨිකා. අධරාරණි නාම හෙට්ඨාරණි. උත්තරාරණි නාම උද්ධාරණි. “සල්ලමිවා”ති කණ්ඩොවිය. “සුලමිවා”ති විජ්ඣානකදණ්ඩො විය. “ආතුරාවියා”ති තෙහිසල්ලසුලෙහි විද්ධගිලානා විය. අයථාභුවච නිමිත්තං නාම අයථාභූතං සත්තපුග්ගලාදිනිමිත්තං. “වනම්ගො වියා”ති තිණ රූපෙ පුරිස සඤ්ඤාලාභො වනම්ගො විය. “අභිගාරකාසුයං”ති අභිගාරකූපෙ. “නානාවිධුපද්දච නිමිත්තතො”ති නානාවිධානං උපද්දවානං උප්පත්ති පච්චයතො. “වනමක්කටො වියා”ති වනවානරො විය. දුක්ඛෙන දමනං අස්සාති දුද්දමනො. “අස්සඛඵඨිකො”ති දුට්ඨ අස්සො. “යත්ථ කාමනිපාතිතො”ති යස්මිං යස්මිං ආරම්මණෙ පතිතුං කාමෙති ඉච්ඡති, තත්ථ තත්ථ නිපාතිතො. පුග්ගලවසෙ අවත්තිත්වා ආරම්මණෙසු යදිච්ඡකං නිපතනතොති චුත්තං හොති. “රඬිගනටො වියා”ති සමජ්ජනටකො විය.

අනුදීපනීපාඨ

සභාවතො අත්ථි සංවිජ්ජතීති සන්තො. තථොති ච අවිතථොති ච අත්ථතො ඵකං. අඤ්ඤො පකාරො අඤ්ඤො. නත්ථි අඤ්ඤො අස්සාති අනඤ්ඤං. දුක්ඛදුක්ඛං නාම කායිකදුක්ඛං චෙතසිකදුක්ඛං. “කම්මජානං”ති විපාකක්ඛන්ධකට්ඨකා රූපානං. “උප්පත්තියා”ති උප්පාදත්ථාය. “පගෙවා”ති පුරෙතරමෙව. “උප්පන්නං පි”ති උප්පන්නම්පි චක්ඛු. “පචත්තියා”ති සන්තානට්ඨිතියා ඨිතත්ථාය. “පටිපග්ගන දුක්ඛං”ති සොධන දුක්ඛං. පච්චයවෙකල්ලං නාම ආභාරච්ඡෙදාදිකං. නනු භිජ්ජනහයෙන පගෙව පච්චයසම්පාදනං නාම සඬබාර දුක්ඛමෙව සියාති. සච්චං. ඉධ පන ආසන්නෙ භිජ්ජනනිමිත්තං දිස්වා කතං පච්චය සම්පාදනං අධිජ්ජෙතං. “රක්ඛාවරණගුත්ති සංවිධාන දුක්ඛං”ති නානාභයතො රක්ඛණස්ස ච ආවරණස්ස ච ගොපනස්ස ච සංවිධාන දුක්ඛං. “තදුභයෙන සහෙව සිජ්ඣති”ති කසිගොරක්ඛාදීනි සඬබාර කම්මානි වා රක්ඛාවරණ ගුත්තිසං විධානාදීනිවා කරොන්තානං තං දුක්ඛ දුක්ඛං තදුභයෙන දුක්ඛෙන සහෙව සිජ්ඣති. “තෙසං”ති චක්ඛාදීනි අස්සාදෙන්තානං න මුච්චතීති සම්බන්ධො. “පචත්ති නිරොධ භූතස්සා”ති පචත්තියා නිරොධ භූතස්ස. “තං පජහති යෙවා”ති තං ලොභං පජහතියෙව. “යාවදෙවා”ති උපරිමපරියන්තෙන. අහං අස්මිති පචත්තො මාතො අස්මිමාතො. තස්ස සමුග්ගාතනං සමුච්ඡින්නදනං. “පරිඤ්ඤාතෙසු”ති තෙසු අනුසයිතාය තණ්හාය පහානවසෙන පරිඤ්ඤාතෙසු. “තබ්බිපරිතෙන පනා”ති තතො විපරිතෙන පන. අස්මිමානස්ස අනධිට්ඨානභූතාතිආදි අත්ථොන. අනින්ද්‍රියබද්ධ ධම්මා නාම පථවීපබ්බතාදීසු පචත්තා රූප ධම්මා.

සත්තෙ අනුක්කණ්ඨමානෙ කරොතීති සම්බන්ධො. “ඉතී”ති තස්මා. තෙසං සත්තානං. දුජ්ජහො නාම නත්ථි. තස්මා ලොභොයෙව දුක්ඛසමුදයාරිය සච්චං නාමාති යොජනා. සාසවා කුසලා කුසල ධම්මා සමුදයසච්චං නාම, දුක්ඛ සච්චභූතානං විපාකක්ඛන්ධකට්ඨකා රූපානං සමුදයත්තා සංවඬ්ඪනත්තා. මූලභාවෙන චුත්තා ‘අවිජ්ජා පච්චයා සඬබාරා’තිආදීසු. “නන්දනසදිසං”ති දෙවලොකෙ නන්දනවනුයානසදිසං. “ආදිපහවපධානභූතා”ති දුක්ඛ ධම්මානං ආදිභූතා, පහවභූතා, පධානභූතා. “පහවභූතා”ති ච පථමුප්පත්තිහෙතුභූතා. “තෙසං”ති දුක්ඛ ධම්මානං.

“කත්ථවී”ති කාමහවාදීසු කිස්මිඤ්චිහවෙ. “කදාවී”ති අතීතාදිකාලෙසු කිස්මිඤ්චිකාලෙ. “කෙසඤ්චී”ති දෙවමනුස්සාදීසු සත්තෙසු කෙසඤ්චිසත්තානං. “කුතොවී”ති බහුසුකාරණෙසු කුතොවිකාරණා. “කථඤ්චී”ති කෙනවිපකාරෙන.

“පරිණාමො”ති පරිණමනං අඤ්ඤොභාවො. “තං සමඬ්ඨිනං”ති තෙහි චක්ඛාදීහි සමඬ්ඨිනං පුග්ගලං. පාළිපාඨෙ. “ආදිත්තං”තිආදිපිතං සමුප්පලන්තං. “කෙනා”ති කරණභූතෙන කෙන අග්ගිනා. තථා අරියමග්ගො විපරිණාම

ධම්මො ව හොති. සොච්චරිණාම දුක්ඛෙනපි පුග්ගලං භුසං පිළෙකියෙවාති යොජනා. “නා”ති න සියා. සමනං වූපසමනං සන්ති. සබ්බදුක්ඛානං සන්තිති විග්ගහො. සබ්බං වට්ටදුක්ඛන්ති සම්බන්ධො. “තස්සා”ති අරියමග්ගස්ස. “පවත්තමානා වා”ති සන්තතිධීතිවසෙන වත්තමානා ව. “මහන්තං පරිලාභදුක්ඛං”ති සොක පරිදෙව දුක්ඛ දොමනස්සුපායාසානං පවත්තිවසෙන මහන්තං පරිලාභ දුක්ඛං. නිබ්බානස්ස අනුප්පාද ධම්මත්තා උප්පාදත්ථාය පච්චයො නාම නත්ථි. තථා අප්පවත්ති ධම්මත්තා පවත්තත්ථාය. සම්පාපුණිතබ්බත්තා පන සම්පාපනත්ථාය පච්චයො අත්ථිති ආහ “සම්පාපක පච්චයාහිසඬිරණලෙසං”ති. සම්පාපක පච්චයා නාම අරිය මග්ගො ව තස්ස පච්චයා ව.

භවාභවසඬ්ඛාතස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්සාති සම්බන්ධො. “තදෙවා”ති තං දුක්ඛක්ඛන්ධං එව. අනුපුනප්පුනං පදියතෙ අනුප්පදානං. “නියානනට්ඨො”ති හන්ද ගණ්හාති සම්පට්ඨිජාපනට්ඨො. “තතො”ති වට්ටදුක්ඛතො. “මුච්චනුපායස්සා”ති දානසීලනික්ඛමාදිකස්ස මුච්චනුපායස්ස. “නිස්සරණවිමුත්තියා”ති නිස්සරණ සඬ්ඛාතාය විමුත්තියා. සඬ්ඛාර දුක්ඛස්ස අභාවට්ඨො. “සම්මොහස්ස පහානවසෙනා”ති එතෙන ඉධ දස්සනං නාම ඉතො පට්ඨාය චතුසු සච්චෙසු අසම්මොහ භාවපත්ති එව ආලොකපත්ති එව වූච්චතීති දස්සෙති. තෙනාහ “පට්ඨිජ්ඣනට්ඨො”ති. තණ්හාය දාසො තණ්හාදාසො. තණ්හාදාසස්ස භාවො තණ්හාදාසබ්බං. පරවසතො විමුත්තිවසෙන අපරාධීනතා භුජිස්සභාවො නාම. ලොකියමග්ගාහි තණ්හාදාසබ්බං නාතිවත්තන්ති. තණ්හාවසං පුරයමානා තණ්හාවිසයං විපාකං ජනෙන්නි. අයං අරියමග්ගො එව තණ්හාය අනාරම්මණභාවෙ යීතො තණ්හාදාසබ්බං අතිවත්තති. තණ්හාවසං හින්දමානො තණ්හාය අවිසයං විපාකං ජනෙතීති අධිප්පායො. “දුක්ඛමුත්තියා”ති දුක්ඛතො මුච්චනත්ථං. “දුක්ඛවඩ්ඪියා”ති දුක්ඛවඩ්ඪිනත්ථාය. සෙසමෙත්ථ සුඛොධං. “ඛයවිරාග නිරොධ භූතො”ති එත්ථ කිලෙස ධම්මානං විරජ්ජනං විගමනං අන්තර්ධානං විරාගො. “අනත්ථ පදානී”ති අහිතපදානි. භයාදීනවපදානි. “ද්වාරජක්කආරම්මණ ජක්කභෙදෙනා”ති ද්වාරජක්කං ධම්මාරම්මණං හොති. එවංසති, ආරම්මණ ජක්කන්ති න වත්තබ්බං ධම්මාරම්මණස්ස විසුං ගහිතත්තාති. නො නවත්තබ්බං. කස්මා, ද්වාරජක්කතො සෙසානං ධම්මාරම්මණානං අත්ථිතායාති දස්සෙතුං “එත්ථ වා”තිආදි වුත්තං. පරතො “එත්ථපී”තිආදීසු එසෙවනායොති.

සබ්බසඬ්ඛහානුදීපනා නිට්ඨිතා.

සමුච්චයසඬ්ඛහදීපනියාඅනුදීපනා නිට්ඨිතා.

8. පච්චයසංඛගහඅනුදීපනා

166. යෙහිපකාරෙහි යථා. තෙසං විභාගො තං විභාගො. අයඤ්චනිද්දෙසො ඵකසෙසනිද්දෙසො, විච්ඡාලොපනිද්දෙසොවාති දස්සෙතුං “තෙසං” තිආදිමාහ. න සමෙති. ගාථායං ‘යෙසං’ තිආදිනා තීහි-ය-සද්දෙහි දස්සිතානං තිණ්ණං අත්ථානං-ත-සද්දත්ථ සම්භවතො. ත-සද්දත්ථානඤ්ච අනුසන්ධියං පරිපුණ්ණං කත්වා චත්තබ්බතො. “සමුප්පජ්ජති” ති සුට්ඨ පරිපුණ්ණං කත්වා උප්පජ්ජති, පාතුහවති. “අවිනා” ති අවිනා හුත්වා. “සහජාත ධම්මෙහි” ති අවිජ්ජා පච්චයා සංඛාරාතිආදීසු සංඛාරාදීනං සහජාත ධම්මෙහි සහෙව උප්පජ්ජනං. “කලාපවසෙනා” ති සුද්ධ ධම්ම කලාපවසෙන. “සාමඤ්ඤ ලක්ඛණං” ති සාධාරණ ලක්ඛණං. “අත්ථො” ති ඉද්දප්පච්චයනා සද්දස්ස අත්ථො. “අයමත්ථො පටික්ඛිත්තො” ති ‘සමුප්පජ්ජනං සමුප්පාදො’ ති අයංභාවසාධනත්ථො පටික්ඛිත්තො. “අයමෙවා” ති අයං භාවසාධනත්ථො ඵව. ජරාමරණං සම්භවතීති යොජනා. “උප්පාදාවා තථාගතානං” ති සම්මාසම්බුද්ධානං උප්පාදෙවා සති. “අනුප්පාදාවා” ති අනුප්පාදෙවා සති. “යීතාව සාධාතු” ති ජාතියා සති ජරාමරණස්ස පවත්තිසභාවො ලොකෙ යීතොයෙව. කතමා පන සාධාතුති ආහ “ධම්මට්ඨිතතා” තිආදිං. තත්ථ “ධම්මට්ඨිතතා” ති කෙනපි අකතා සභාවට්ඨිතතා. “ධම්මනියාමතා” ති සභාවනියාමතා. “තත්ත තථතා” ති තස්මිං සාමඤ්ඤලක්ඛණෙ සංඛිත ධම්මානං තථතා. සාමඤ්ඤ ලක්ඛණමෙව පටිච්චසමුප්පාදො නාමාති දස්සෙති, න අවිජ්ජාදිකො පච්චය ධම්මො. කස්මා, තෙහි වචනෙහි ධම්මනියාමතා මත්තස්ස දස්සිතත්තා. අවිජ්ජාදීනං ධම්ම සරූපානං අදස්සිතත්තා. “ධම්මනියාමතාමත්තං” ති ව යථා චුත්තසාමඤ්ඤ ලක්ඛණමෙව වුවිවති. යදි භාවසාධනං ඉච්ඡෙය්‍ය, භාවසාධනං නාම කත්තුරහිතං භවෙය්‍ය. කත්තුරහිතෙ ව සති, කථං පටිච්ච ක්‍රියාය සමානකත්තුකතා ලබ්භති. අලද්ධෙ ව සමානකත්තුකත්තෙ කථඤ්ච පුබ්බකාලෙත්වා පච්චයසම්භවොති. අයං භාවසාධනං ඉච්ඡන්තස්ස බ්‍යඤ්ජනායුත්තිවිරොධො. තං පරිහරන්තො න චෙත්ථාතිආදිමාහ. ගම්භීරොවානන්ද පටිච්චසමුප්පාදො ගම්භීරාව භාසොවාති භගවතා චුත්තං. භාවසාධනෙ ව කතෙ උප්පජ්ජන ක්‍රියාමත්තං නාම විසුං ඵකො ධම්මො න භොතීති කථං තං ගම්භීරං සියාති. අයං භාවසාධනං ඉච්ඡන්තස්ස ගම්භීරවචන විරොධො. තං පරිහරන්තො “සංඛිත ධම්මෙසු වා” තිආදිමාහ. අපි ව සංඛිත ලක්ඛණං නාම සංඛිත ධම්මනොපි ගම්භීරං භොති. තථාහි චිත්තං නාම සංඛිත ධම්මො. තඤ්ච අත්ථි මෙවිත්තං නාමාති සත්තානං පාකටං භොති. තස්ස පන අනිච්චතා සංඛාරානං සංඛිත ලක්ඛණං අපාකටං භොති සුට්ඨ සන්තති යා පටිච්ඡන්තං. තථා වෙදනා නාම සුඛවා දුක්ඛවා සංඛිත ධම්මො. සා ව අත්ථි මෙවෙදනාති සත්තානං පාකටා භොති. තස්සා පන අනිච්චතා සංඛාරානං සංඛිත ලක්ඛණං අපාකටං භොති සුට්ඨ සන්තති යා පටිච්ඡන්තං. ඵවං සෙසෙසු

නාමධම්මෙසු ච රූපධම්මෙසු ච. යතො සත්තස්ස විසුද්ධිස්ස සඬ්ඛන ධම්ම වචන්ථාන සඬ්ඛානං දිට්ඨිවිසුද්ධිඤ්ඤාණඤ්ඤව අවිජ්ජාදිපච්චය පරිග්ගහ සඬ්ඛානං කඬ්ඛාවිතරණ විසුද්ධිඤ්ඤාණඤ්ඤව පථමං සම්පාදෙත්වා පච්ඡා දසවිධානි සඬ්ඛන ලක්ඛණානුපස්සනා ඤාණානි සම්පාදෙතබ්බානි හොන්තීති. යථා ච අනිච්චතා සඬ්ඛානං සඬ්ඛන ලක්ඛණං සඬ්ඛන ධම්මතො ගම්භීරං හොති. තථා ඉදම්පි පටිච්චසමුප්පාද සඬ්ඛානං සඬ්ඛන ලක්ඛණං සඬ්ඛන ධම්මතො ගම්භීරං හොතීති දට්ඨබ්බං.

“තබ්භාවභාවිභාවො”ති එත්ථ භවති සංවිජ්ජනීති භාවො. සො සො අවිජ්ජාදිකො භාවො තබ්භාවො. තබ්භාවෙ භවන්ති සම්භවන්ති සිලෙනාති තබ්භාවභාවිතො. සඬ්ඛාරාදයො. “භාවො”ති උප්පත්තිකාරණං. තබ්භාවභාවිතං භාවොති තබ්භාවභාවි භාවොති ඉමමත්ථං දස්සෙත්තො “තස්මිං තස්මිං”තිආදිමාහ. අපි ච “භාවො”ති විජ්ජමානතා වුව්චති. තස්ස තස්ස පච්චය ධම්මස්ස භාවොති තබ්භාවො. තබ්භාවෙ සති භවන්ති සම්භවන්ති ධම්මතායාති තබ්භාවභාවිතො. තෙසං භාවොතිපි යුජ්ජතියෙව. “හෙත්වාදි පච්චය සත්තිනියාමං”ති හෙතුපච්චයො, ආරම්මණ පච්චයො, තිආදීසු හෙතුසද්ද ආරම්මණ සද්දාදයො ලොභාදීනං රූපාරම්මණාදීනඤ්ඤව ධම්මානං තං තං පච්චය සත්තිවිසෙසං දිපෙත්ති. තෙසඤ්ඤව සො සො පච්චය සත්තිවිසෙසො විසුං ධම්මනියාමො හොති, එවං හෙත්වාදි පච්චයසත්තිනියාමං නිවත්තෙති. “තථා තථා”ති මූලට්ඨගොචරවිසයට්ඨාදිකෙන තෙන තෙන පච්චයාකාරෙන. සො හි වුව්චතීති සම්බන්ධො. “පච්චය ධම්මුද්ධාර මත්තෙ අයත්තවා”ති පච්චය ධම්මානං නාම සඤ්ඤාවසෙන උද්ධරණමත්තං අකත්වාති අධිජ්ජායො. “ආහව්වා”ති ආහනිත්තවා තං තං පච්චයසත්ති විසෙසං පාපෙත්වාති අත්ථො. තෙනාහ “මත්ථකං පාපෙත්වා”ති. පච්චයසත්ති විසෙසො හි හෙතුඵලදීපනෙ තතො උත්තරි වත්තබ්බ කිච්චාභාවතො මත්ථකං නාම හොතීති. “අනොසක්කමානා”ති අනිවත්තමානා. “එතායා”ති පච්චය සත්තියා. පපඤ්චෙන්තෙ ආචරියෙ.

එතස්මා කාරණා ඵලං එතදෙව පටිච්ච අනාගතපක්ඛතො පච්චුප්පන්නපක්ඛං ආගච්ඡති පාතුබ්භවතීති පච්චයො. උප්පත්තිකාරණං පවත්තිකාරණඤ්ඤව. තත්ථ උප්පත්තිකාරණං ජනකපච්චයො. පවත්තිකාරණං උපත්ථම්භක පච්චයො. “එතෙනා”ති හෙතුනා. “කායවච්චි මනොකම්මං”ති එත්ථ “කම්මං”ති ක්‍රියාවුව්චති, ගමන යාන නිසජ්ජසයනාදිකං කායික ක්‍රියඤ්ඤව. ආලාප සල්ලාප කථන සජ්ඣායන ගායනාදිකං වාචසික ක්‍රියඤ්ඤව. විජානන චිත්තන වීමංසනාදිකං මානසික ක්‍රියඤ්ඤව. “අභිසඬ්ඛරොන්ති”ති අභිනිජ්ජාදෙත්ති. “එතෙහි”ති එතෙහි ලොකියකුසලා කුසල චෙතනා ධම්මෙහි. අපි ච සඬ්ඛරොන්ති සත්තා එතෙහිති සඬ්ඛාරා. “සඬ්ඛරොන්ති”ති කිං සඬ්ඛරොන්ති. අත්තභාවං සඬ්ඛරොන්ති. භවාභවං සඬ්ඛරොන්ති.

අනුදීපනීපාඨ

දිට්ඨධම්මිකම්පි අත්ථං වා අනත්ථං වා සඤ්ඤාමානං. සම්පරායිකම්පි අත්ථං වා අනත්ථං වා සඤ්ඤාමානං. වක්ඛම්පි සඤ්ඤාමානං, සොතංපි සඤ්ඤාමානං. දස්සනම්පි සඤ්ඤාමානං, සවනම්පි සඤ්ඤාමානං. ව වත්තුං වට්ටකියෙව. “විජානාතී”ති විවිධෙන ඡානාතී. භූතෙනපි ඡානාතී, අභූතෙනපි ඡානාතී. “නමතී”ති ගොචර විසයත්ථාය නමතී. “රුජ්ජතී”ති කුජ්ජතී, බොහතී. “චුසතී”ති සංභතතී. “වෙදයතී”ති විදිතං කරොතී. තං තං ආරම්මණං ලග්ගනවසෙන භුසං නහති ඛන්ධතී, මුඤ්ඤිතං න දෙතීති තණ්හාතීපි යුජ්ජතී. “උපාදියතී”ති දළ්භං ගණ්හාතී. තෙනාහ “අමුඤ්ඤවග්ගාහං ගණ්හාතී”ති. භවතීති භවො. උපපත්තිභවො. භවන්ති ඵලතෙනාතී භවො. කම්මභවො. “ජනනං”ති අභිනවස්ස පාතුබ්භවනං. “ජීරණං”ති අභිනවභාවතො භායනං. “සොචනං”ති චිත්තසන්තාපනං. “පට්ඨෙවනං”ති රොදනං. “දුක්ඛං”ති කායරුජ්ජනං. “දොමනස්සං”ති චිත්තරුජ්ජනං. “විසිද්ධනං”ති බාළ්භං චිත්තකිලමථභාවෙන විරූපං හුත්වා චිත්තස්සවිද්ධනං. ථාමබ්බෙය්‍යනං. යතො අස්සාසපස්සාසානං විරූපජ්ජවත්තිවා තඤ්ඤා සබ්බසො උපරුජ්ඣනං වා භොතීති. “කෙනචි සුඛො”ති දුක්ඛසච්චතො විමුත්තෙන කෙනචි සන්තිසුඛෙන.

“දුක්ඛජ්ජපට්ඨිජාදිකා”ති භයට්ඨෙය්‍ය දුක්ඛභූතානං තෙභුමික ධම්මානං දුක්ඛභාවජ්ජපට්ඨිජාදිකා. “සමුදයජ්ජපට්ඨිජාදිකා”ති තණ්හාය දුක්ඛ සමුදය භාවජ්ජපට්ඨිජාදිකා. “නිරොධජ්ජපට්ඨිජාදිකා”ති තණ්හානිරොධස්සෙව දුක්ඛනිරොධ භාවජ්ජපට්ඨිජාදිකා. “මග්ගජ්ජපට්ඨිජාදිකා”ති අට්ඨඤ්ඤා මග්ගස්සෙව දුක්ඛනිරොධ මග්ගභාවජ්ජපට්ඨිජාදිකා. පුබ්බන්තො වුච්චති අතීතෙකාලෙ භවපරම්පරා. අපරන්තො වුච්චති අනාගතෙ භවපරම්පරා. පුබ්බන්තා පරන්තො වුච්චති තදුභයං. “පට්ඨිවසමුජ්ජපාදජ්ජපට්ඨිජාදිකා”ති පට්ඨිවසන්තභවෙ ඛන්ධානං පට්ඨිවසමුජ්ජපාදජ්ජපට්ඨිජාදිකා. “සුත්තන්තිකනායෙනා”ති අභිධම්මෙපි විභවිගෙ සුත්තන්ත භාජනීයං නාම ආගතං. තෙන සුත්තන්ත භාජනීයනායෙන. සාසවා කුසලා කුසල චෙතනා සඤ්ඤා නාමාති යොජනා. “අභිධම්මනායෙනා”ති විභවිගෙ අභිධම්මභාජනීයනායෙන. අට්ඨකථාපාඨෙ. අවිජ්ජා කිරිය ධම්මානං නෙව උපනිස්සය පට්ඨියත්තං ලහති. කුසලා කුසලමුලාති කිරිය ධම්මානං න උපනිස්සය පට්ඨියත්තං ලහන්තිති යොජනා. කිරිය ධම්මා අවිජ්ජාතො ච කුසලා කුසල මූලෙහි ච උපනිස්සය පට්ඨියං න ලහන්තිති වුත්තං භොතී. “පට්ඨියාකාරො”ති පට්ඨිව සමුජ්ජපාදො. “අවිජ්ජාවිරාගා”ති අවිජ්ජා විගමනතො. තෙසංපිකිරිය ධම්මානං. විඤ්ඤාණාදීසුපි කිරිය විඤ්ඤාණං, කිරිය නාමං, කිරිය මනායතනං, කිරියඵස්සො, කිරිය වෙදනාති අත්ථිතාය “ඵසනායො විඤ්ඤාණාදීසුපි”ති වුත්තං. “කුසලා කුසල විපාකසම්පයුත්තං”ති කුසල විඤ්ඤාණ සම්පයුත්තං, අකුසලවිඤ්ඤාණසම්පයුත්තං, විපාක විඤ්ඤාණ සම්පයුත්තං. “තං අනුපපන්නං”ති පවත්තිවිපාකවිඤ්ඤාණ සහගතස්ස

බන්ධන්තයස්ස තං සහජාතස්ස චිත්තජරුපස්ස ච අවසිට්ඨත්තා තං න සම්පන්නංති අත්ථො. තත්ථ හි විඤ්ඤාණපදෙ පවත්තිවසෙන ද්වන්තිංසවිධං විපාකචිත්තං විඤ්ඤාණං නාමාති චුත්තං. එවඤ්චසති, නාම රූපපදෙපි පවත්තිවසෙන තද්වහයං පවත්තිවිඤ්ඤාණසහගතංපි ගහෙනබ්බමෙවාති. “තං තං විඤ්ඤාණ සම්පයුත්තා”ති පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණ පවත්ති විඤ්ඤාණසම්පයුත්තා. “තණ්හුපාදානානිපාකටානී”ති ඡ තණ්හා රූපතණ්හා සද්දතණ්හාදිවසෙන. චත්තාරි උපාදානානි කාමුපාදානාදිවසෙනාති එවං පාකටානියෙව. “ලක්ඛණමත්තානී”ති සඬ්ඛත ධම්මානං සඬ්ඛතභාවසල්ලක්ඛණ නිමිත්තමත්තානි. “ඤාතිබ්‍යසනාදීනී”ති ඤාතිවිනාසනාදීනී. “ඤාතිබ්‍යසනාදීනිමිත්තං”ති ඤාතිවිනාසනාදිකාරණා.

“බන්ධදුක්ඛෙ”ති පච්චක්ඛන්ධසඬ්ඛාතෙ දුක්ඛසච්චෙ. බන්ධජ්ජවත්ති මග්ගො නාම තණ්හාසමුදයො එව. බන්ධනිරොධ මග්ගො නාම අරියමග්ගො. “බන්ධ සමුදයභූතා”ති බන්ධජ්ජවත්තියා කාරණභූතා. “අවිජ්ජාති චූටානං”ති අවිජ්ජායනීවාරිතානං පිහිතානං. “අජ්ජහීන හවාහිලාසානං”ති මග්ගෙන අජ්ජහීන හවපත්ථනානං. අජ්ජහීනහවතණ්හානන්ති චුත්තං හොති. “විබන්ධො”ති අත්තරායො. “උදයභූතානං”ති වඬ්ඨිභූතානං. “අවස්සයො”ති නිස්සයො. සුඛවෙදනා විසෙසතො තණ්හාය පච්චයො හොතීති චුත්තං. “සුඛවෙදනාසදිසො”තිආදි. දොමනස්සානං පන තස්සා පච්චයභාවො පරතො පරියෙට්ඨිතණ්හායං පාකටො හවිස්සති. උපෙක්ඛා වෙදනාපි දුක්ඛෙන පිළිතස්ස සුඛයානෙ තිට්ඨති. සුඛං විය තං පත්ථෙතීති. සමුදා වරින්වා පරිවයිත්වා. “තණ්හා එවා”ති කාමතණ්හා එව. “අත්තනි වා”ති දිට්ඨියඤ්චාති අධිජ්ජායො. “අත්තනො ආරම්මණෙසු”ති අත්ත ජීව ලොකාදීසු දිට්ඨියාගහිතා රම්මණෙසු. “අස්සාදන බමනරොචනභූතායා”ති සාධුවතායං මමදස්සනන්ති එවං රජ්ජන තුස්සන කන්තිභූතාය. “උපාදානීයස්සා”ති දළ්භං ගහෙනබ්බස්ස. “අත්ථස්සා”ති අත්තනො අත්තාදිකස්ස අත්ථස්ස. ගාථායං. “හවං හොතී”ති හවන්තො වඬ්ඨන්තො හොති. “පරාභවො”ති විනාසන්තො.

“අද්ධානවන්තෙ ධම්මෙ”ති තෙකාලිකසඬ්ඛත ධම්මෙ. අපතමානෙ කත්වාති පාඨසෙසො. යථා උපාදානංති දිස්වා උපාදාරූපංති පදෙ ආදාසද්දො විඤ්ඤායති. න උපුබ්බ පදසද්දො. ඉතරථා උපාදානන්ති නසිජ්ඣති. එවං අද්ධා, අද්ධාන, පදෙසුපි. තෙනාහ “අද්ධානං”ති නසිජ්ඣතීති. සංඛ්‍යන්ති විසතාකාරා එතෙසුති සඬ්ඛෙපා. සඬ්ඛහා. “වට්ටධම්මා”ති සඬ්ඛාරාදයො ධම්මා. “එත්ථා”ති එතාසු අවිජ්ජාතණ්හාසු. කථං තිට්ඨන්තීති ආහ “තදායත්තචුත්තිතායා”ති. “පතිට්ඨා”ති සුජ්ජතිට්ඨිතට්ඨානානි. “පහවා”ති වට්ටධම්මපරම්පරජ්ජවත්තියා මූල පධාන කාරණානි. තත්ථ හෙතු ච දෙසෙනබ්බො හොති. ඉතරථා ඉස්සරනිම්මානදිට්ඨි අහෙතුක දිට්ඨිනං ඔකාසො සියාති. එලඤ්ච දෙසෙනබ්බං හොති. ඉතරථා උච්ඡෙදදිට්ඨියා ඔකාසො සියාති.

අනුදීපනීපාඨ

“අද්ධුනො”ති දීඝකාලස්ස. “නිවත්තෙති”ති සමුච්ඡින්නදති. “අහෙනු අපච්චයා සත්තා පවත්තන්ති”ති පුබ්බහෙතුරහිතා පුබ්බපච්චයරහිතා හුත්වා ඉමෙසත්තා පවත්තන්ති. “අවිජ්ජාදීහි සාධෙතබ්බො න හොති”ති භවපරම්පරාසු නිච්චො හුත්වා සන්ධාවන්තස්ස අවිජ්ජාදීහි කත්තබ්බ කිච්චං න හොතිති අධිජ්ජායො. “කෙසඤ්චි න සම්භවන්තියෙවා”ති අනාගාමීනං අරහන්තානඤ්ච න සම්භවන්තියෙව. මහාආදීනවරාසිදස්සන්තං සොකාදිවචනං හොතිති යොජනා. “තෙසං”ති අඤ්ඤෙසං පච්චයානං. “ලද්ධා”ති අත්ථනො ලද්ධා. “තදවිනාභාවිභාවලක්ඛණෙනා”ති එත්ථ තෙන තෙන පච්චයෙන අවිනාභාවීනං භාවො, සො එව ලක්ඛණන්ති විග්ගහො. “පරත්ථ පී”ති ඉතො පරෙසු තණ්හුපාදාන භවග්ගහණෙනාතිආදීසුපි. “ආදිතො”තිආදිමිහි. විභාවනිපාඨෙ. “කිලෙසභාවසාමඤ්ඤතො”ති කිලෙසභාවෙන සමාන්තත්තා සදිසත්තා. “ලක්ඛිතබ්බ ධම්මෙහි”ති විඤ්ඤාණාදීහි. “පථමෙන දුතීයස්සා”ති පථමසඬ්ඛෙපෙන සද්ධිං දුතීයස්ස සඬ්ඛෙපස්ස එකා සන්ධිතිආදිනා යොජෙතබ්බං. “ලොකස්ස පාකට වොභාරොනා”ති කිලෙසධම්මා කම්මධම්මා ච ලොකෙ හෙතූති පාකටා හොන්ති. විපාකධම්මා පන ඵලන්ති පාකටා. එවං ලොකෙ පාකට වොභාරොන. ඉධ පන කිලෙසධම්මකම්මධම්මා වා හොන්තු, විපාකධම්මා වා, යො යො පච්චයපක්ඛෙ යීතො, සො සො හෙතූතිපි වත්තබ්බොයෙව. යො යො පච්චයුප්පන්න පක්ඛෙ යීතො, සො සො ඵලන්තිදස්සෙන්තො “හෙතුඵලසද්දාපනා”තිආදිමාහ. අට්ඨකථා පාඨෙ. “සජ්ජන්තස්සා”ති සංවිදහන්තස්ස. “ආයුහන සඬ්ඛාරා නාමා”තිආදිතො පට්ඨාය සමුච්චයනසඬ්ඛාරා නාම. “දක්ඛිණං”ති දානවත්ථුං. දක්ඛිණොදකං වා. “එත්ථ වා”ති ඉමස්මිං තතීයපඤ්චකෙ ව. “චුත්තනයෙනෙ වා”ති පථමපඤ්චකෙ චුත්තනයෙනෙව. විභාවනිපාඨෙ. “ආයතිං පටිසන්ධියා පච්චයවෙතනා භවො නාමා”ති ඉදං උද්දෙසපාළියං යථාදිට්ඨපාඨවසෙනෙව චුත්තං. තථා පුරිමකම්මහවස්මිං ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයවෙතනා සඬ්ඛාරා නාමාති ඉදඤ්ච. ඉධ පන පුබ්බෙයෙව ද්වීසුහෙතුපඤ්චකෙසු ද්විත්තං සඬ්ඛාර කම්මහවානං සඬ්ගහිතත්තා අට්ඨකථායං චුත්තනයෙනෙව ද්විත්තං සඬ්ඛාර කම්මහවානං විසෙසො යුත්තො. තෙනාහ “තං ඉධ න යුජ්ජති”ති. “සඬ්ගහිතත්තා”ති පුබ්බෙයෙව සඬ්ගහිතත්තා. “එතං”ති විභාවනි වචනං. “ධම්මවිභාගරක්ඛණත්ථං”ති විභවිගෙ භවපදෙ උපපත්තිභවස්සපි විභත්තත්තා එවං විභත්තස්ස ධම්මවිභාගස්ස රක්ඛණත්ථං. ඵලපඤ්චකතො අනඤ්ඤංපි උපපත්තිභවං අඤ්ඤංවිය කත්වා ‘උපපත්තිභවසඬ්ඛාතො භවෙකදෙසො’ති චුත්තං. සො ච උපපත්තිභවො නාම පච්චුප්පන්නහෙතූහි නිබ්බත්තත්තා චතුත්ථෙ ඵලපඤ්චකෙ එව සඬ්ගහිතො. තස්මා තෙන උපපත්තිභවසද්දෙන චතුත්ථ පඤ්චකමෙව ගහිතන්ති යුත්තං. ඉතරථා ද්වෙ ඵලපඤ්චකානි විපාකවට්ටන්ති චුත්තෙ සිද්ධමෙව හොති. එවඤ්චසති අවසෙසා වානි එත්ථ දුතීයඵලපඤ්චකමෙව අවසිට්ඨං හොතිති දට්ඨබ්බං. “අවිජ්ජා නාම මොහො,

සො ව අකුසල මූල”න්තිආදි අභිධම්මෙ මූලයමකෙ මූලනාමෙන ආගතත්තා වුත්තං. ද්විසුප්පනභව චක්කෙසු පුරිමචක්කෙ අවිජ්ජා ආදි හොති. පච්ඡිමචක්කෙ තණ්හා. ආදි ව නාම මූලන්ති ව සීසන්ති ව වත්තුං වට්ටනීති පරියායං දස්සෙතුං. “අථවා”තිආදි වුත්තං. “ආගමනසම්භාරෙසු”ති අතීතභවතො ඉමංභවං ආගමනසම්භාරෙසු. තණ්හා එව සීසං කත්වා වුත්තාති යොජනා. “තෙසං අන්තරෙ”ති අවිජ්ජාසංඛාරානං අන්තරෙ. තණ්හාය ඔකාසො නත්ථීති කස්මා වුත්තං. නනු අවිජ්ජාය සති, තණ්හා නාම එකන්තෙන සම්භවතියෙව. සා ව සංඛාරානං බලවපච්චයො හොති. තස්මා සා අවිජ්ජා පච්චයා තණ්හා, තණ්හා පච්චයා සංඛාරාති වත්තබ්බා සියාති. තං පරිහරිතුං “අයඤ්ඡී”තිආදිවුත්තං. පටිලොමපටිච්චසමුප්පාදො නාම අවිජ්ජානිරොධා සංඛාරනිරොධොති එවං පවත්තො පටිච්චසමුප්පාදො. “ජරාමරණමුච්ඡයාතිආදි නවත්තබ්බං සියා”ති ජරාමරණමුච්ඡයාතිආදිවචනං අනුලොමපටිච්චසමුප්පාද සම්බන්ධ වචනන්ති කත්වා වුත්තං. “උපරිවට්ටමූල ධම්මප්පටිපාදකානං”ති උපරි දුතියානාගතභාවාදීසු අවිජ්ජාතණ්හා සංඛාරානං වට්ටමූලධම්මානං නියොජකානං. “තෙ පී”ති සොකාදයො දුක්ඛධම්මාපි. “ආසවසම්භූතා”ති ආසවෙහි සම්භූතා සඤ්ජාතා. “තෙසං”ති සොකාදීනං දුක්ඛධම්මානං. “ජරාමරණංගිගෙ ගහණං”ති ද්වාදසසු අභිගෙසු ජරාමරණංගිගෙ සංඛිගහණං. “පච්චිස්සති”ති භුසං වච්චිස්සති. “ආසවසමුදයා”ති ආසවසමුප්පාදො. “අවිජ්ජාසමුදයො”ති අවිජ්ජාසමුප්පාදො. “අවිජ්ජාපච්චයාසංඛාරාති”ති එත්ථ ඉතිසද්දො ආදිඅත්ථො. “නානාත්වයන චුට්ඨස්සා”ති ඤාතිත්වයනාදීහි නානාත්වයනෙන චුට්ඨස්ස, විහිංසිතස්ස. “යතො”ති යං කාරණං, අවිජ්ජාතණ්හානං වච්චිස්සකාරණං. “වට්ටං”ති සංඛාරාදිකං භවචක්කං. සංමුය්හනං සම්මොහො. පරියෙසනං පරියෙට්ඨි. විපච්චතිති විපාකො. විපාකො එව වෙපක්කං. සම්මොහො වෙපක්කං අස්සාති සම්මොහවෙපක්කං. තථා පරියෙට්ඨිවෙ පක්කඤ්චාති ඉමමත්ථං දස්සෙති “තදුභයං”තිආදිනා. තදුභයං විපාකං එතස්සාති කත්වා දුක්ඛං සම්මොහවෙපක්කන්ති ව පරියෙට්ඨිවෙපක්කන්ති ව වුවචතිති යොජනා. අපි ව, සම්මොහං විපාවෙති සඤ්ජනෙතිති සම්මොහ වෙපක්කං. එවං පරියෙට්ඨිවෙපක්කන්තිපි යුජ්ජති. “කිච්ඡං”ති කසිරං දුක්ඛං ආපන්නො. “මියාති”ති මරති. “ව වති”ති සංඛිකමති. “උපපජ්ජති”ති භවන්තරං උපෙති. “අථ ව පනා”ති එවංභූතස්ස සතො. “ජරාමරණස්සා”ති ජරාමරණ සංඛාරාතස්ස ඉමස්ස දුක්ඛස්සාති සම්බන්ධො. “නිස්සරණං”ති නිග්ගමනං. “නප්පජානාති”ති අයං ලොකො නප්පජානාති. “ආගතියා”ති ඉමස්මිං භවෙ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණුප්පත්තිවසෙන ආගමනෙන. “ගතියා වා”ති අනාගතභවෙ ජාතිපාත්තබ්බාවචසෙන ගමනෙන ව. ආදිසංඛාරානො පුබ්බපරියන්තො යස්ස අත්ථීතිආදිමන්තං. න ආදිමන්තං අනාදිමන්තං. “වට්ටප්පවත්තස්සා”ති තිව්ධවට්ටසංඛාරාතස්ස පබන්ධප්පවත්තස්ස. ජාතියා වුත්තාය සංඛාරාති තස්සා නිදානාති වුත්තාති එව හොන්තිති කත්වා “ජාතියා එව

අනුදීපනීපාඨ

වා”ති වුත්තං. “ඉච්චෙවං”ති ඉති එවං. තත්ථ අවිජ්ජාපච්චයා සඬබ්බාරාතිආදිනා නයෙන පට්ඨපෙසි මහාමුනීති සම්බන්ධො. ආවරිය වාදෙපන “ඉච්චෙවං”ති ජරාමරණ මුච්ඡායාතිආදිනානයෙන. ආබන්ධං අනාදිකන්ති සම්බන්ධො. ඉධපි තමෙව සම්බන්ධං ගහෙන්වා යොජෙති “ඉච්චෙවං ආබන්ධන්ති. ෧. පුනස්පුනං ආබන්ධං”ති. අවිජ්ජා ආදිමිහි වුත්තා. තස්මා සා සයං අහෙනු අපච්චයා හුත්වා වට්ටස්ස ආදිපච්චයභූතා හොතීති වොදනා. තං පරිහරති “වට්ටස්සා”තිආදිනා. “වට්ටකථාය සීසභූතත්තා”ති වට්ටස්ස ආදිනාම නත්ථි. තස්ස පන පචත්ති නිවත්තියො අත්ථි. ජානන්තෙනි තාසං පකාසනත්ථාය පටිච්චසමුප්පාදකථානාම වට්ටකථා එකන්තෙන කථෙතබ්බො හොති. කථෙන්නෙනි ච වට්ටධම්මානං මජ්ඣෙක කතමස්ස ධම්මස්ස කිච්චං. වට්ටප්පචත්තත්ථාය පධානතරං හොතීති ජානිතබ්බං හොති. තදා කිච්චවසෙන පධානතරං එකං ධම්මං. මූලං සීසං කත්වා වට්ටකථා කථෙතබ්බොති. ඉදං වට්ටකථාය සීසං නාම. තත්ථ අවිජ්ජා නාම මොහො. සො ච මුය්භනකිරියා. අන්ධභාවකරණඤ්චස්ස කිච්චං. න ච පඤ්ඤා චක්ඛුස්ස අන්ධභාවකරණ සදිසං අඤ්ඤං වට්ටස්ස පචත්තත්ථාය පධානකිච්චං නාම අත්ථි. තස්මා අවිජ්ජා එවෙත්ථ සබ්බස්පධාන කිච්චත්තා වට්ටකථාය සීසභූතා හොති. එවං වට්ටකථාය සීසභූතත්තා සා ආදිමිහි වුත්තාති. “අනාදිකභාවො එව දස්සිතො”ති අනාදිකභාවො දස්සිතො එව. නො න දස්සිතොති අත්ථො. ඉති එතං අත්ථජාතං පච්චක්ඛතො සිද්ධං. “ඉධා”ති ඉමස්මිංහවෙ. “තස්සා”ති අතීත භවපරියාපන්තාය අවිජ්ජාය. “අඤ්ඤාය අවිජ්ජාය එවා”ති අතීතභවතොපි පුරිමභවෙ සිද්ධාය අඤ්ඤාය අවිජ්ජාය එව. “තස්සාපි”ති පුරිමතරභවෙ අවිජ්ජායපි. “අත්තභාවො”ති පුරිමතරො අත්තභාවො. “පධාන පච්චයභූතත්තා”ති පුබ්බෙ වුත්තනනෙයෙන අන්ධභාවකරණ කිච්චත්තා වට්ටප්පචත්තියා පධාන පච්චයභූතා හොති. එවං පධානපච්චයභූතත්තා. “තස්ස තස්සාති නිට්ඨානමෙව න පඤ්ඤායෙය්‍යා”ති තස්ස පච්චයස්ස පච්චයො චත්තබ්බො. තස්සපි පච්චයස්ස පච්චයො චත්තබ්බොති එවං චස්සසතම්පි චස්සසහස්සංපි නිට්ඨානමෙව න පඤ්ඤායෙය්‍යා. “වුත්තොයෙවා”ති අවිජ්ජාය පච්චයො වුත්තොයෙව. “පඤ්චනීවරණාතිස්සවචනියං”ති පඤ්චනීවරණ ධම්මා අවිජ්ජාය ආහාරොති වචනියං භවෙය්‍යා. තත්ථ “ආහාරො”ති බලවපච්චයො වුච්චතීති.

පටිච්චසමුප්පාදනායානුදීපනා නිට්ඨිතා.

167. පට්ඨානනෙයෙ. “හෙනු ච සො පච්චයො වා”ති එත්ථ ලොභො හෙනුජාතිකත්තා හෙනු ච හොති. ආරම්මණානන්තරාදි පච්චයෙන අඤ්ඤධම්මස්ස පච්චයො ච හොතීති අත්ථස්ස සම්භවතො “හෙනු හුත්වා පච්චයො”ති චණ්ණෙනි. එවං චණ්ණෙනෙපි “හෙනු හුත්වා පච්චයො”ති හෙනු හොන්තො පච්චයොති අත්ථො සති, සො යෙවත්ථො සම්භවතීති “පුන හෙනුභාවෙන පච්චයො”ති චණ්ණෙනි. එත්ථ සියා, හෙනු ච සො පච්චයො වාති

එත්ථ පද ද්වයං එකධම්මාධිකරණත්තා තුල්‍යාධිකරණං හොති. හෙතුභාවෙන පච්චයොති එත්ථ පන පදද්වයං තුල්‍යාධිකරණං න හොති. පුරිම පදඤ්ඤි ධම්ම භාවජ්ජධානං, පච්ඡිමං ධම්මජ්ජධානන්ති. එවං සන්නෙ තුල්‍යාධිකරණං වාක්‍යං භින්නාධිකරණං කත්වා චණ්ණෙනිති න යුත්තමෙනන්ති. නො න යුත්තං. මුඛොපචාරමත්තෙන නානත්ථත්තා. පච්ඡිමවාක්‍යංහි මුඛාවචනං. පුරිමවාක්‍යං උපචාර වචනං. උපචාරවචනෙ ච උපචාරත්ථො යුජ්ජති. මුඛාවචනෙ මුඛාත්ථොති. “හෙට්ඨාවුත්තමෙවා”ති පකිණ්ණකසඬගහෙ වුත්තමෙව. හිනොන්ති එත්ථාති හෙතු. හිනොන්ති එතෙනාති හෙතු. තත්ථ “හිනොන්ති”ති සුට්ඨපතිට්ඨහන්ති. කෙ පතිට්ඨහන්තිති ආහ “සහජාත ධම්මා”ති. කථඤ්ඤි සුට්ඨපතිට්ඨහන්තිති ආහ “වුද්ධි විරුළ්භි වෙපුල්ලපත්තවසෙනා”ති. කස්මා තෙ සුට්ඨ පතිට්ඨහන්තිති. පතිට්ඨිතට්ඨානස්ස පතිට්ඨිතකාරණස්ස වා ථාමබ්බසම්පන්නත්තාති දස්සෙතුං. “ආරම්මණෙ දළ්භනිපාතිනා ථාමබ්බසම්පන්නෙනා”ති වුත්තං. හෙතුවිසෙසනඤ්ඤෙතං. ආරම්මණෙ දළ්භනිපාතිමිහි ථාමබ්බසම්පන්නෙ එත්ථ ධම්මෙතිපි යොජෙතබ්බං. උපකාරකොති ච උපලද්ධියෙවාති සම්බන්ධො. “යාදිසෙනසභාවෙනා”ති හෙතුභාවාදිසභාවෙන. “උපලද්ධියෙවා”ති කස්මා වුත්තං. නනු උපකාරක සද්දො කත්තාරං වා කාරෙතාරං වා වදන්ති. වොහාරමත්තෙන වදති. ධම්මතො පන කත්තා වා කාරෙතා වා නත්ථිති දස්සෙතුං. “න හි සභාව ධම්මෙසු”තිආදිමාහ. යදි ධම්මතො කත්තවා කාරෙතවා නත්ථි. කස්මා උපකාරකොති වුවිච්ඡිති ආහ “තථා උපලද්ධියං පනා”තිආදිං.

ආරම්මණපච්චයෙ. “අජ්ඣොලම්බමානා”ති ආරම්මණ කරණවසෙන අධිඔලම්බමානා. “ආරම්මණභාවෙනා”ති ගොචරවිසයභාවෙන.

අධිපතිපච්චයෙ. “ගරුකතා”ති අස්සාදනාභිනන්දනාදිවසෙන වා සද්ධාපසාදාදිවසෙන වා ගරුකතා. “සාමිනො විය දාසෙ”ති සාමිනො අත්තනොදාසෙ අත්තනොවසෙ චත්තයමානා විය. සහජාතාධිපති පන හෙට්ඨා සමුච්චය සඬගහෙ වුත්තොති ඉධ න වුත්තො.

අනන්තරපච්චයද්වයෙ. “අන්තරං”ති ඡිද්දං විවරං. “සන්නානං”ති විත්තසන්නානං. “සන්නානානුබන්ධවසෙනා”ති විත්තසන්නානං පුනස්පුනං බන්ධනවසෙන. උප්පාදනන්ති සම්බන්ධො. “ධම්මන්තරස්සා”ති නාමක්ඛන්ධ ධම්මන්තරස්ස. “අනන්තර පච්චයතා”ති අනන්තරපච්චය කිව්වන්ති වුත්තං හොති. යං කිඤ්චි ධම්මන්තරං. “පුරිමපච්ඡිමභාගජ්ජවත්තානං”ති නිරොධස්ස අසඤ්ඤිභවස්ස ච පුරිමභාගෙ ච පච්ඡිමභාගෙ ච පවත්තානං. “චිත්තුප්පාදානං පි”ති නිරොධස්ස පුබ්බභාගෙ නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන කුසල ක්‍රිය චිත්තුප්පාදානං. පච්ඡාභාගෙ අනාගාමිඵල අරහත්තඵලචිත්තුප්පාදානං. අසඤ්ඤිභවස්ස පුබ්බභාගෙ කාමභවෙ වුති චිත්තුප්පාදානං. පච්ඡාභාගෙ

අනුදීපනිපාඨ

කාමහවෙ එව පටිසන්ධි චිත්තුප්පාදානං. තෙසු පන කථං අනන්තරං නාම සියා. ද්විත්තං ද්විත්තං පුරිමභාග පච්ඡිම භාගානං මජ්ඣෙ අවිත්තකස්ස කාලස්ස අවිත්තකස්ස රූපසන්තානස්ස ච අන්තරිකත්තාති වොදනා. තං පරිහරිතුං “න හි අභාවභූතො”ති ආදි වුත්තං. “තෙසං”ති ද්විත්තං ද්විත්තං චිත්තුප්පාදානං. රූපධම්මො අන්තරං න ච කරොති නාම. අරූපධම්මානං අනන්තරතා නාමාති ආදිනා යොජනා හොති. “තථාපවත්තන සමත්ථතා”ති එකිභූතානං විය අත්තනො අනන්තරෙ ධම්මන්තරං උප්පාදනෙ සමත්ථතා.

සහජාතපච්චයෙ. “යෙ පන ධම්මා”ති පච්චයුප්පන්න ධම්මා. “අත්තනී”ති පච්චය ධම්මො වුච්චති.

“අඤ්ඤමඤ්ඤං උපත්ථම්භන්තං තිදණ්ඩං වියා”ති භූමියං අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සාය උස්සිතා තයොදණ්ඩා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපත්ථම්භන්තා විය. “පුරිමෙන”ති පුරිමෙන සහජාත පච්චයෙන. “ඉතරීතරො පත්ථම්භනං”ති අඤ්ඤමඤ්ඤො පත්ථම්භනං.

“සුඛො”ති භත්තකාරකො. “උක්ඛලි”ති භත්තපවනකුම්භී. “චුට්ඨිධාරා”ති මෙසචුට්ඨිධාරා. “උපනිස්සයො”ති භත්තුප්පත්තියා උපනිස්සයො. “තාසු අසනී”ති සාලික්ඛෙත්ත චුට්ඨිධාරාසු අසනී. “ඛලවතරට්ඨෙතා”ති ඛලවතරනිස්සයට්ඨෙතා. “පකතුපනිස්සයො”ති එත්ථ “පකතො”ති භූසං කතො. තෙනාහ “සුට්ඨකතො”ති. කරණඤ්ච අත්තනො සන්තානෙ සුට්ඨඋප්පාදනඤ්ච සුට්ඨඋපසෙවනඤ්ච දට්ඨබ්බන්ති සම්බන්ධො. “චුත්තප්පකාරොනා”ති ‘යථා කතෙ සතී’ති ආදිනා චුත්තප්පකාරොන.

“නිස්සයාරම්මණ ධම්මා එවා”ති නිස්සය පච්චය ධම්ම ආරම්මණ පච්චය ධම්මා එව. “පුරෙජාතතාමත්තවිසිට්ඨා”ති එත්ථ මත්තසද්දෙන නිස්සයාරම්මණසත්තිතො විසුං පුරෙජාතසත්ති නාම නත්ථීති දස්සෙති. විසුං පුරෙජාතසත්ති නාම අත්ථීතිපි වදන්ති. තං වාදං දස්සෙතුං “ආවරියානන්දන්ථෙරොනා”ති ආදිමාහ. එත්ථ පඤ්චවත්ථුනි ච පඤ්චාරම්මණානි ච පුරෙජාතත්තා එව සුට්ඨඛලවතාය පඤ්චවිඤ්ඤාණානං වත්ථු කිච්ච ආරම්මණ කිච්චානි සාධෙත්ති. තථා හදයවත්ථු ච මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු නත්ති. අයං විසුං පුරෙජාතසත්ති විසෙසොති වදෙයා. සච්චං. සුද්ධමනො ද්වාරෙපන ඉධ යත්වා නිරයෙසු එවරූපානි නිරයග්ගිරූපානි අත්ථී. ඉදානි දෙවෙසු ච එවරූපානි දිබ්බරූපානි අත්ථීති චිත්තයන්තානම්පි, තෙසු පුරෙ එවරූපානි උප්පජ්ජිංසුති වා, තෙසු අනාගතෙ එවරූපානි උප්පජ්ජිස්සන්තිති වා චිත්තයන්තානංපිතානි රූපානි නිබ්බිසෙසානි හුත්වා මනොවිඤ්ඤාණානං ආරම්මණ පච්චයත්තං ගච්ඡන්ති. තත්ථ පුරෙ ජාතානි හුත්වා තදා විජ්ජමානානි පච්චුප්පන්නරූපානි ආරම්මණ පුරෙජාතපච්චයො.

ඉතරානි ආරම්මණ පච්චයො ඵච. න චෙත්ථ පුරෙජාතානං පච්චුප්පන්තරුපානං පුරෙජාතත්තෙන විසෙසො අත්ථි. න ච තානි පුරෙජාතපච්චයො න භොන්ති. යදි විසුං පුරෙජාතසත්තිවිසෙසො පුරෙජාතපච්චයොති වදෙය්‍යා. තානි පුරෙජාතපච්චයො නාම න භවෙය්‍යුං. කස්මා, තාදිසස්ස විසෙසස්ස නත්ථිතාය. න ච නභවන්ති. කස්මා, පුරෙජාතමත්තවිසෙසස්ස අත්ථිතාය. ඵත්ථ වදෙය්‍යුං, පඤ්චද්ද්වාරෙසු පන පුබ්බෙ චුත්තනයෙන විසුං පුරෙජාතසත්තිවිසෙසො දිස්සති. කිඤ්චාපිදිස්සති. සො පන බහුවිධානං නිස්සය පච්චය ආරම්මණපච්චයානං මජ්ඣෙ නිස්සය සත්තිවිසෙසො ඵච, ආරම්මණ සත්තිවිසෙසො ඵච වාති. අපි ච විසුං පුරෙජාත සත්තිවිසෙසො නාම නත්ථිති ඉදං යථාචුත්තෙ සුද්ධමනොද්ද්වාරෙ තබ්බිසෙසාභාවං සන්ධාය චුත්තං. විසුං පුරෙජාත සත්තිවිසෙසො නාම අත්ථිති ඉදං පඤ්චද්ද්වාරෙසු තබ්බිසෙසස්ස අත්ථිභාවං සන්ධාය චුත්තන්ති. යං රුච්චති, තං ගහෙතබ්බං.

පච්ඡාජාතපච්චයෙ. “රුක්ඛපොතකානං වියා”ති පච්ඡා ආසිඤ්චියමානං උදකං රුක්ඛපොතකානං චුද්ධවිරුල්භභාවං පාපෙත්වා උපත්ථම්භනවසෙන උපකාරකො වියාති යොජනා. ආහාරං ආසිං සතීති ආහාරාසා. ජීසච්ඡා, පිපාසා, තණ්හා. තාය සම්පයුත්තා චෙතනාති විග්ගහො. සා පන ආහාරාසා චෙතනා උපත්ථම්භති යෙවාති සම්බන්ධො. “අයමත්ථො”ති ‘සුපාකටෙනා’තිආදිනා චුත්තො අයමත්ථො. සබ්බාවෙසාවිචාරණා ගිජ්ඣොපමාය උපමාමත්තභාවං නිවාරෙනා භොතිති.

ආසෙවන්ති තං පච්චය ධම්මං පච්චයුප්පන්තා ධම්මාති ආසෙවනං. එතෙන භූසො පච්චයුප්පන්ත ධම්මෙහි ආසෙවිතබ්බත්තා ආසෙවනන්ති චුච්චතීති දස්සෙති. “තං”ති තං පුරිමං පුරිමං පච්චය ධම්මං. “භජන්ති”ති උපෙන්නි. කෙ භජන්තිති ආහ “අපරාපරං උප්පජ්ජමානා ධම්මා”ති. “ධම්මා”ති ච අනන්තරුප්පන්තා විත්තචෙතසිකා ධම්මා. කථඤ්ච තං තෙභජන්තිති ආහ “සුච්ඡුසෙවමානා විය භජමානා විය පවත්තන්ති”ති. විය සද්දෙන ලොකෙ කිඤ්චිජනං කෙචිජනා කෙනචි අත්ථොන සුච්ඡුසෙවන්තා වියාති දස්සෙති. කථං සුච්ඡුසෙවියමානා විය භොන්තිති ආහ “තස්ස පුරිමස්සා”තිආදිං. පුරිමස්ස අනන්තරස්ස විත්තුප්පාදස්සාති අත්ථො. “සබ්බපරිපූරං ආකාරං”ති ජවචෙගසහිතෙහි විජානන චුසනාදිහි සාවජ්ජාන වජ්ජාදිහි ච සබ්බෙහි ජවනගුණෙහි පරිපූරං ආකාරං. “ආසෙවෙති”ති මං සුච්ඡු සෙවොති නියොජෙන්නං විය භොති. තෙනාහ “අත්තනො වාසං”තිආදිං. තත්ථ “වාසං”ති වාසනං. “සුච්ඡු ගාභාපෙති”ති පරිපුණ්ණං දෙතිති චුත්තං භොති. එතෙන යථා ලොකෙ එකො පරෙසං යථිච්ඡිතං දෙති. එවං දෙන්නං පන පරෙ භජන්තියෙව. මං භජොති නියොජනකිච්චං නත්ථි. එවමෙව ඉධපි සුච්ඡුවාසදානමෙව භජාපනං නාමාති දස්සෙති. “වඩ්ඪෙති වා”ති එතෙන ආසෙවනා භාවනා වඩ්ඪනාති ඉමං පරියායත්ථං වදති. පුරිමාහියොගො නාම

අනුදීපනීපාඨ

ආදිතො පට්ඨාය සජ්ඣායනාදිකම්මෙසු යථාසත්ති යථාබලං වා යාමකරණං. තථා කරොන්තස්ස තං උග්ගහණ කම්මං උපරුපරි පගුණභාවං ගච්ඡතීති. “ආසෙවනට්ඨෙතා”ති වඩ්ඪාපනට්ඨෙතා, උපකාරකොති සම්බන්ධො. “සජාතියානං”ති කුසලාදිභාවෙන සමානජාතිකානං.

කායඤ්ඤාභිසංඝරණං නාම කායසංස්ඤ්ඤාවෙන නාකිච්චං. වාචඤ්ඤාභිසංඝරණං වච්ඡසංස්ඤ්ඤාවෙන නාකිච්චං. චිත්තඤ්ඤාභිසංඝරණං මනෝසංස්ඤ්ඤාවෙන නාකිච්චං. “කිරියාභාවෙනා”ති දස්සනසවනාදිකිච්චෙසු ගමනායාන නිසජ්ජාදිකිච්චෙසු සංවිධානකිරියාභාවෙන. “වත්ථුමිහි”ති ගබ්භවත්ථුමිහි. යථාචුත්තාභිසංඝරණකිච්චං නාම කායඤ්ඤාවාචඤ්ඤා චිත්තඤ්ඤාභිසංඝරණකිච්චං. “තදභිසංඝරණවෙගජනිතං”ති තස්ස කායඤ්ඤාදිකස්ස අභිසංඝරණවෙගෙන ජනිතං කිරියාවිසෙස නිධානකිච්චන්ති සම්බන්ධො. “සන්තානෙ”ති චිත්තසන්තානෙ.

විපච්චනභාවො ච නාම පාතූභාවොති සම්බන්ධො. නිරුස්සාහ සන්තභාවො නාම කුසලා කුසලානං විය කායඤ්ඤාවාචඤ්ඤාභිසංඝරණ කිච්චෙසු ච ආයතීං විපච්චන කිච්චෙසු ච නිරුස්සාහභාවෙන සන්තභාවො. න කිලෙසු පසන්තභාවෙන. චිත්තාභිසංඝරණ කිච්චෙසුපන සම්පයුත්තවෙන නාවසෙන යථොපට්ඨිතෙසු ආරම්මණෙසු සම්පයුත්තධම්මානං එකතො සන්තිපාතගමනුස්සාහමත්තං අත්ථි. තතොපරං පන සුපින දස්සන කිච්චංපි නත්ථිති. “මන්දමන්දාකාරොනා”ති මන්දතො අතිමන්දාකාරොන. කිඤ්චිජානන විත්තං නාම කම්මාදි ආරම්මණං අප්පමත්තකංපි ජානනං වීථිවිත්තං. තස්ස පවත්තියා.

“අරුපිනො”ති අරුපලක්ඛණ සමඤ්චිගිනො. නාමලක්ඛණ සමඤ්චිගිනොති චුත්තං භොති. “ජනයන්තාපි”ති සහජාත ධම්මෙ ජනෙත්තාපි. “සන්තානට්ඨිතියා”ති පබන්ධප්පතිට්ඨානස්ස.

“කස්මාපනෙත්ථා”ති ආදීසු. “භාවිත්ථිය ද්වයං”ති ඉත්ථිත්ථිය පුරිස්සිත්ථිය ද්වයං. “ඉධා”ති ඉමස්මිං ඉන්ද්‍රියපච්චයෙ. කස්මා න ගහිතං. නනු ඉත්ථිලිඤ්ඤාදීනං පවත්තිකාරණත්තා ඉධ ගහෙතබ්බමෙවාති අධිජ්ජායො. ජනකත්තං නාම ජනක කිච්චං. එවං සෙසෙසුපි. “එතංතයංපි නත්ථි”ති ජනකත්තාදිකිච්චත්තයංපි නත්ථි. එවංසන්තෙකථං ලිඤ්ඤාදීනං පවත්තිකාරණං භොතීති ආහ “කෙවලං පනා”ති ආදිං. “ද්වයං”ති ඉත්ථිභාවප්‍රමිභාව ද්වයං. න ඉන්ද්‍රිය පච්චයත්තෙන ඉන්ද්‍රියං නාම භොති. යථාහි එකො රාජා අත්තනො විජිතෙ ගෙහාති කරොන්ති. එවං කරොන්තුති ගෙහසංස්ථානං පට්ඨපෙති. සබ්බෙජනා තථෙව කරොන්ති, නො අඤ්ඤාදි. තත්ථ රාජා ගෙහුප්පත්තියා ච ගෙහට්ඨිතියා ච කිඤ්චි කිච්චං න කරොති. ගෙහසාමිකාවා ගෙහවඩ්ඪකිනො වා

කරොන්ති. කරොන්තා පන රඤ්ඤා පට්ඨපිතං සංඝ්ඨානං අනතික්කමිත්වාච කරොන්ති. එවමෙව මීදං දට්ඨබ්බං. උපගන්ත්වා ක්කායනට්ඨෙන්නාති සම්බන්ධො. උපසද්දො උපනිස්සය පදෙවිය උපරි අත්ථො. “උපරි”ති ච ථාමබලවුද්ධිවසෙන්නාති ආහ “තස්මිං වා”තිආදිං. “තස්මිං”ති ආරම්මණෙ.

“සුගති දුග්ගති නිබ්බාන සම්පාපකට්ඨෙන්නා”ති වුත්තං. සො අත්ථො අබ්බාකතමග්ගඨිගෙසු නත්ථි. එවඤ්ඤාසති තාති කථං මග්ගපච්චයත්තං ගච්ඡන්තීති ආහ “එත්ථ වා”තිආදිං. “සම්මාදස්සනාදිනා”ති සම්මාදස්සන සඬකප්පනාදිනා. “තෙසං”ති සම්මාදිට්ඨිතං. “තෙසං පි”ති අබ්බාකත භූතානං සම්මාදිට්ඨිතමිපි. “තෙනෙවට්ඨෙන්නා”ති සම්මාදස්සනාදිනා ලක්ඛණට්ඨෙන්නා. අථවා. “තෙනෙවට්ඨෙන්නා”ති සුගති නිබ්බාන සම්පාපකට්ඨෙන්නෙ වාති අත්ථො. එවඤ්ඤාසති සහෙතුකා විපාක ක්‍රියා බ්බාකතධම්මාපි තෙනෙවට්ඨෙන්න සබ්බසො කුසලසද්දිසා සියුන්ති. න සියුං, පච්චය වෙකල්ලත්තා. විපාකාබ්බාකතාහි කම්මවෙගෙන සන්තානෙ පතිතමත්තත්තා නිරුස්සාහසන්තසභාවතො තං සම්පයුත්තා වෙනතා නානක්ඛණික කම්මපච්චයත්තං න ගච්ඡති. කිරියාබ්බාකතා ච නිරනුසයසන්තානෙ උප්පන්නත්තා තං සම්පයුත්තවෙනතාපි තප්පච්චයත්තං න ගච්ඡතියෙව. තස්මා තෙසු විපාක ක්‍රියාබ්බාකතෙසු සම්මාදිට්ඨාදීනිපි සුගති සම්පාපකට්ඨං න සාධෙත්ති. කිලෙසප්පහාන කිච්චස්ස අභාවතො නිබ්බාන සම්පාපකට්ඨමිපි නසාධෙත්ති. සභාව ලක්ඛණවෙකල්ලතාපන තෙසං සම්මාදිට්ඨාදීනං නත්ථියෙව. තස්මා තාති මග්ගපච්චයෙ සඬගහිතානීති. ඉන්ද්‍රිය ධම්මෙසු අරුපින්ද්‍රියානං ආධිප්පච්ච කිච්චං අරුපධම්මෙ ස්වෙව ඵරති. රූපධම්මා පන තං සමුට්ඨිතත්තා එව තප්පච්චයුප්පන්නෙසු වුත්තා. තථා හෙතු කම්ම මග්ග ක්කානෙසු. තෙන වුත්තං “එසනගො කම්මින්ද්‍රියක්කානපච්චයෙසුපි”ති. තත්ථ කම්මසද්දෙන නානක්ඛණික පච්චයො ගහෙතබ්බො.

“සම්පයුත්තාසඬකා සම්භවති”ති සහජාතා නාමධම්මා තං සමුට්ඨාන රූපෙහි, පච්ඡාජාතා ච අත්තනො අත්තනො පච්චයුප්පන්නරූපෙහි, වත්ථු ධම්මා ච තන්තිස්සිතනාමධම්මෙහි කාලතො ච ධානතො ච එක සම්බන්ධත්තා තෙසු සම්පයුත්තාසඬකා සම්භවති. “විප්පයුත්තපච්චයප්පසඬගො නත්ථි”ති ආරම්මණානන්තරාදිපච්චයාපි අත්තනො පච්චයුප්පන්නෙහි සම්පයුත්තා න භොන්ති. තස්මා තෙපි විප්පයුත්තපච්චය භාවෙන වත්තබ්බාති එවරූපො විප්පයුත්තපච්චයප්පසඬගො තෙසු ආරම්මණ පච්චයාදීසු නත්ථිති අධිප්පායො.

“හෙට්ඨාවුත්තප්පකාරෙසු එවා”ති එත්ථ එවසද්දෙන පච්චයන්තරං න භොතීති දස්සෙති. යදි පච්චයන්තරං න භොති, න වත්තබ්බොයෙව. කස්මා, දෙසකස්ස පුනරුත්තිනිරත්ථකවාදිතා පත්තිතොති. නො න වත්තබ්බො. කස්මා, ලොකෙ යො සයං නත්ථි, විගතො භොති. සො කස්ස පච්චයො භවිතුං අරහතීති

අනුදීපනීපාඨ

එවරුපස්ස මිච්ඡාහිනිවෙසස්ස පහානතො. තෙන ඉමමත්ථං ඤාපෙති, ලොකෙ කෙට්ඨමිමා සයං අත්ථිකාලෙ එව අඤ්ඤෙසං පච්චයා හොන්ති, නො නත්ථිකාලෙ. කෙට්ඨ මිමා සයං නත්ථිකාලෙ එව අඤ්ඤෙසං පච්චයා හොන්ති, නො අත්ථිකාලෙති අයඤ්චවිභාගො අවස්සං ඉච්ඡිතබ්බො යෙවාති. “ඔකාසදානසඬ්ඛාතෙනා”ති තස්ස අඤ්ඤස්ස විත්තුප්පාදස්ස උප්පත්තියා ඔකාසදානසඬ්ඛාතෙන.

සුත්තන්තෙ, අත්ථිති අය මෙකො අන්තොති සත්තානං සෙට්ඨසාරභූතො අත්තානාම අනමතග්ගෙ සංසාරෙ නිව්චකාලං අත්ථි. උච්ඡේදො වා විමොක්ඛො වා සබ්බසො නත්ථි. අයං සස්සතවාදො නාම එකොවිසමන්තො එකාවිසමාකොටි. නත්ථිති සත්තොනාම එකභවපරමො හොති, මරණතො පරං නත්ථි. එකන්තෙන උච්ඡිජ්ජති. අයං උච්ඡේදවාදො නාම දුතියො විසමන්තො දුතියාවිසමකොටි. ඉමෙ පටිච්ච සමුප්පාදං අජානන්තානං උභොවිසමන්තා නාම. ජානන්තානං පන තාදිසො අත්තානාම නත්ථි, යො අත්ථිති වා නත්ථිති වා වත්තබ්බො භවෙය්‍ය. සුද්ධධම්මප්පබන්ධො එව අත්ථි. තස්ස ව යාව අවිජ්ජා අප්පහිනා හොති, තාව උච්ඡේදො නාම නත්ථි. අවිජ්ජාය පන පහිනාය තතොපරං න පවත්ති. අත්ථි නාම න හොති. අයං අන්තද්වයමුත්තො මජ්ඣිමඤ්ඤායො නාම. බහුං නානත්ථ සම්භවං වණ්ණෙත්තියෙව. වණ්ණෙත්තානංපි තෙසං බහු පයොජනං නත්ථි යෙවාති අධිප්පායො.

පච්චයුද්දෙසානුදීපනා නිට්ඨිතා.

168. පච්චයනිද්දෙසෙ. “පඤ්චධා”ති පඤ්චවිධෙහි පච්චයෙහි. “එකධා”ති එකවිධෙන පච්චයෙන. එවං සෙසෙසුපි. “අවිච්ඡේදායා”ති අවිච්ඡේදත්ථාය. “පටිපාදනායා”ති යොජනත්ථාය. යො කොචි විත්තුප්පාදො අවිරුද්ධස්ස යස්ස කස්සචි විත්තුප්පාදස්ස පච්චයො න න හොතීති යොජනා. “පුත්‍රප්පන්නානං”ති නිරුජ්ඣිත්වා පුත්‍ර උප්පන්නානං. “පුරිමානි ජවනානි”ති එත්ථ මග්ගො ගොත්‍රභූතො ආසෙවන පච්චයං ලහති. එලස්ස පන සො භින්නජාතිකත්තා ආසෙවන පච්චයො න හොති. එලං පන සබ්බසො ආසෙවන මුත්තං හොති. තස්මා තදුහයං ඉධ පුරිමජවනසඬ්ඛං න ගච්ඡතීති වුත්තං “මග්ග එලජවනවජ්ජානි”ති. එලජවනවජ්ජානං පච්ඡිමානං ජවනානං. “සබ්බාකාරපාරිපුරං”ති එත්ථ කුසලාදිජාතිපි සඬ්ඛිතාති වුත්තං. “ජාතිමත්තෙනපි”ති. අහින්නා එව සියුං. න පන හින්නා හොන්ති. කදාචි කෙට්ඨින්නා එව හොන්ති. තස්මා හින්නජාතිකා ධම්මා. ල. න සක්කොන්තීති යොජනා. “කාමාවචරභාවතො මහග්ගතානුත්තරභාවපත්ති නාමා”ති විත්තසන්නානස්සාති අධිප්පායො. ගොත්‍ර භූවිත්තං කාමභූමි. ඤානවිත්තං මහග්ගතභූමි. මග්ගවිත්තං ලොකුත්තර භූමි. කම්මවෙතනාය නිරුද්ධායපි තස්සා පවත්තාකාරො නනිරුජ්ඣති. විත්තසන්නානං අනුගච්ඡති. සො එව ආයතිං

විපාකධම්මරාසි හුත්වා පාතුබ්භවති. තස්මා සො විපාකස්ස ඛේපසඤ්ඤාං ගච්ඡති. සො ච යාව න විපච්චති. තාව සංසාරජ්ජවත්තියා සති, අන්තරා විනට්ඨො නාම න හොති. තස්මා කම්මවෙනනා උප්පජ්ජමානා චිත්තසන්තානෙ තස්ස ඛේපස්ස නිධානත්ථාය උප්පජ්ජති, නිරුජ්ඣමානා ච නිදහිත්වා එව නිරුජ්ඣතිති වුත්තං. “අත්තනො පවත්තාකාරසඤ්ඤාත ඛේපනිධානඤ්ඤා”ති. “වෙනනාය හොති”ති වෙනනාය සාධාරණං හොති. පුරෙජාතා සාලරුක්ඛපොතකා පච්චයා හොන්තිති සම්බන්ධො. පුරිමචිත්තක්ඛණෙසු උප්පන්නා චතුසමුට්ඨානිකරූපධම්මානි සම්බන්ධිතබ්බං. “ආහාරජකායො”ති එවං වුත්තාති පාඨසෙසො. “පච්ඡා ඡාතෙනා”ති පච්ඡාඡාතපච්චයෙන පයොජනං නත්ථි. ජිණ්ණපතරුක්ඛස්ස උදකාසිඤ්ඤානං විය හොතිති අධිජ්ජායො. “යදග්ගෙනා”ති යෙනකාරණ කොට්ඨාසෙන. “චත්ථු රූපං”ති නිරොධාසන්නං හදයචත්ථු රූපං. “එවමයං පි”ති එවං අයං පච්ඡාඡාතපච්චයොපි. විවිධෙන ආකාරෙන ඵරණං කාලන්තර දෙසන්නර ගමනං විජ්ජාරො. මහන්නො විජ්ජාරො යස්සාති සමාසො. “චත්ථුමිහි”ති හදයචත්ථුමිහි. පඤ්චෙහි බන්ධෙහි වොකිණ්ණො සම්මිස්සොති පඤ්චවොකාරො. කාම රූපහවො. විනා උප්පජ්ජිතුං න සක්කොති. රූපවිරාගභාවනාබලෙන රූපස්ස අවික්ඛම්භිතත්තාති අධිජ්ජායො. “පුරෙජාතං වා”ති එකචිත්තක්ඛණාතීනෙ පුරෙජාතං වා. “වඨ්ඨනපක්ඛෙ යීතං වා”ති තතො පච්ඡා යාව අට්ඨම චිත්තක්ඛණා වඨ්ඨනපක්ඛෙ යීතං වා. “උප්පන්නං චත්ථු”ති උප්පන්නං චත්ථුරූපං. “එත්ථා”ති ඉමස්මිං පුරෙජාත පච්චයෙ. කිඤ්චාපි දිස්සතිති සම්බන්ධො. “පච්චනියෙ”ති පච්චනිය වාරො. “තං”ති ආරම්මණපුරෙජාතං. තස්ස ආරම්මණස්ස අපරිබ්‍යත්තත්තාවාති සම්බන්ධො. කාරණං වදන්ති පට්ඨානට්ඨිකාවරියා. අරූපහවෙ මරණාසන්නකාලෙ කස්සචි ගතිනිමිත්තු පට්ඨානං අට්ඨකථාසු වුත්තමෙව. එවඤ්චසති, තත්ථ ආරම්මණ පුරෙජාතං ලද්ධබ්බමෙව. පට්ඨානෙපන තස්මිංහවෙ සබ්බං පුරෙජාතපච්චයං පටික්ඛිපති. කස්මා ඉති වෙ, චත්ථු පුරෙජාතපච්චයස්ස තත්ථ අලද්ධබ්බත්තාති ඉමිනා අධිජ්ජායෙන “ආරුජ්ජෙවියා”ති වුත්තං. එත්ථ ච පට්ඨානෙ අරූපහවෙ ද්වෙපි පුරෙජාතපච්චයා පටික්ඛිත්තා, තස්මා සබ්බෙපි අරූප පුග්ගලා සබ්බංපි රූපධම්මං ආරම්මණං න කරොන්තිතිපි වදන්ති. එවඤ්ච කත්වා ආරම්මණ සඤ්ඤාදීපනියං ‘අසඤ්ඤීභවතො වුත්තානං විය අරූපභවතො වුත්තානංපි ගතිනිමිත්තභූතං කාමපටිසන්ධියා ආරම්මණං භවත්තරෙ කෙනවිද්වාරෙන අග්ගහිතං, කෙවලං කම්මබලෙනෙව උපට්ඨාපිත’න්ති වුත්තං. “ගුථකුණපාදීනී”ති ගුථඤ්ච මතපුනිසරීරානි ව. “එවං වුත්තෙහි”ති පට්ඨානෙ වුත්තෙහි. තෙ පන අකුසලා ධම්මා කථං චතුභූමික කුසලානං උපනිස්සය පච්චයා හොන්තිති ආහ “තත්ථ ආනන්තරිය වජ්ජානී”තිආදිං. තත්ථ ආනන්තරිය කම්මකතානං කිලෙසාවරණ කම්මාවරණෙහි සමන්තාගතත්තා ඤානමග්ගජ්ජිලාහො නාම නත්ථිති වුත්තං. “ආනන්තරිය වජ්ජානී”ති. “තානී”ති රාගාදීනි අකුසලානි චතුභූමික කුසලානං උප්පත්තියා බලවනිස්සයා

අනුදීපනීපාඨ

භොන්තීති යොජනා. “සමතික්කමමුබ්බනා”ති පට්ඨානෙ අකුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සය පච්චයෙන පච්චයොති එතස්ස පඤ්ඤාස්ස විහඬිගෙ පාණං හන්ත්වා තස්ස පටිඝා තත්ථාය දානං දෙනි, සීලං සමාදියති, උපොසථකම්මං කරොති, ඤානං උප්පාදෙනි, මග්ගං උප්පාදෙනි, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙනීති චුත්තං. තත්ථ “තස්ස පටිඝාතත්ථායා”ති තස්ස පාණාතිපාතකම්මස්ස පටිහනනත්ථාය පහානත්ථාය සමතික්කමනත්ථායාති චුත්තං භොති. සො වෙ පාණාතිපාතී පුග්ගලො පුත සංවෙගං ආපජ්ජිත්වා තස්ස කම්මස්ස සමතික්කමනත්ථාය දානං දෙනි, සීලං සමාදියති, උපොසථ කම්මං කරොති. තදා තං පාණාති පාතකම්මං තං පුග්ගලං දානකම්මෙතියොජෙති නාම. තථා සීලකම්මෙ උපොසථ කම්මෙති. යථාහි රාජා එවං වදෙය්‍යා ඉමස්මිං දිවසෙ යො උපොසථං නුපවසති, තං ඝාතෙස්සාමීති. තදා සබ්බෙපි නාගරා උපොසථං උපවසෙය්‍යං. එවමිදං දට්ඨබ්බං. රාජාවිය හි තස්ස පාණාතිපාතකම්මං. නාගරා විය සො පාණසාතකො. උපොසථ කම්ම කුසලානි විය තස්ස දානසීල උපොසථ කම්ම කුසලානීති. “ඤානං උප්පාදෙනි, මග්ගං උප්පාදෙනි, අභිඤ්ඤං උප්පාදෙනී”ති පදෙසුපි එසෙවනයො. එවං සමතික්කමමුබ්බන එකංපි අකුසලං සබ්බානි චතුර්වික කුසලානි උපනිස්සය සත්තියා ජනෙති පවත්තෙතීති වෙදිතබ්බං. “තානියෙව සබ්බානී”ති ආනන්තරිය කම්මසහිතානිසබ්බානි අකුසලානියෙව සබ්බෙසං අකුසලානං අබ්‍යාකත ධම්මානං උප්පත්තියා බලවනිස්සයා භොන්තීති යොජනා. දානසීලාදයො කුසලා ධම්මා. සුට්ඨු බලවං කම්මං අධිප්පෙතං, න දුබ්බලං. උපනිස්සයට්ඨානත්තා. තෙසංපි රූපධම්මානං බලවනිස්සයා නනුභොන්තීති සම්බන්ධො. කථං භොන්තීති ආහ “බහිද්ධාරුක්ඛතිණාදීනං”තිආදීං. තත්ථ පථවීරස ආපොරසවස්සොදක බීජානි රුක්ඛතිණාදීනං බලවනිස්සයා භොන්ති. මූලභෙසජ්ජාදීනි අජ්ඣක්තං සත්තානං බලවනිස්සයා භොන්තීති යොජනා. “පකතස්සෙවා”ති පථමතරං කතස්ස උප්පාදනාදිකම්මස්සෙව. “න එවං රූපසන්තානෙනා”ති එවං රූපසන්තානෙන උප්පාදිතා උපසෙවිතා ධම්මා නත්ථී. “තං”ති උතුබ්බිජාදිකං. කම්මාදිකඤ්ච. “පකතං”ති පුරෙතරං උප්පාදිතඤ්ච උපසෙවිතඤ්ච. සචෙතනස්සෙව චෙතනං පකප්පනං පකරණන්ති සම්බන්ධො. චෙතනං පකප්පනං පකරණං නාමාති අත්ථො. “පකප්පනං”ති ච සංවිධානං. “කිඤ්චී”ති කිඤ්චිකම්මාදිකං උතුභොජනාදිකඤ්ච. අත්තනො ච උප්පන්නා රාගාදයො පරස්ස ච සත්තානෙ පරස්ස ච උප්පන්නා රාගාදයො අත්තනො ච සත්තානෙති යොජනා. “නිදස්සනං”ති උදාහරණං භොති. මනොපදොසිකදෙවා අඤ්ඤමඤ්ඤං දිස්වා අත්තනො මනං පදුසෙන්නි. බාළ්භං ඉස්සාධම්මං උප්පාදෙන්ති. තස්මිංයෙව බණ්ණෙ වචන්ති. තෙසං ද්වෙ ඉස්සාධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස බලවනිස්සයා භොන්තීති. කාමාවචර කුසලස්ස බලවනිස්සයා භොන්තීතිආදිතා යොජෙතබ්බං. විභාවනිපාඨෙ. ඤාන මග්ග එල විපස්සනාදිභෙදං ආලම්බණං පච්චවෙක්ඛන අස්සාදනාදි ධම්මෙ අත්තාධීනෙ කරොතීති යොජනා. “අත්තාධීනෙ”ති

අත්තායත්තෙ අත්තාබද්ධෙ. පට්ඨානෙ පඤ්ඤාචාරෙ දානං දත්වා සීලංසමාදිශිත්වා උපොසථකම්මං කත්වා තං ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛති. පුබ්බෙ සුවිණ්ණානි ගරුං කත්වා පච්චවෙක්ඛන්තීතිආදිනා ආගතත්තාදාන සීල. ල. නිබ්බානානි වෙවානි චුත්තං. රාගං ගරුංකත්වා අස්සාදෙන්ති, අභිනන්දතීතිආදිනා, චක්ඛුං ගරුං කත්වා අස්සාදෙන්තීතිආදිනා ච ආගතත්තා “රාග දිට්ඨි චක්ඛු සොතාදීනිවා”ති චුත්තං. “පරත්ථ පී”ති පරතො නිස්සය පච්චයාදීසුපි. “සො ඵවා”ති පච්චුපත්ථම්භකො ඵව. “කිඤ්චී”ති කිඤ්චිමත්තංපි. මහාභූතෙ කිඤ්චි උපත්ථම්භෙතූ න සක්කොන්තීති යොජනා. නනු ආහාර රූපං මහාභූතෙ උපත්ථම්භෙතූ සක්කොති. ජීවිතරූපඤ්ච කම්මජමහාභූතෙ අනුපාලෙතූන්ති. සච්චං. ඉධ පන සහජාතපච්චය කිච්චං අධිජපෙතං. තෙසඤ්ච ද්විත්තං සහජාතපච්චය කිච්චං නත්ථී. තං පරතො ආචී භවිස්සතීති. “චත්ථු විපාකානං”ති චත්ථුරූපං විපාකානං. පට්ඨානපාඨෙ. ආරම්මණඤ්ච, නිස්සයො ච, පුරෙජාතඤ්ච, විජ්ජයුත්තො ච, අත්ථී ච, අවිගතො ච,ති ඡසුපච්චයෙසු සට්ඨෙසු තීණි විසජ්ජනානි ලබ්භන්තීති යොජනා. තීණි විසජ්ජනානි නාම චත්ථු කුසලානං බන්ධානං ඡ හි පච්චයෙහි පච්චයො. චත්ථු අකුසලානං, චත්ථු අබ්‍යාකතානන්ති. ඵත්ථ ච අත්තතො අජ්ඣත්තං චත්ථුං ආරබ්භ චත්ථු මෙ අනිච්චන්තිආදිනා සම්මසන්තස්ස චත්ථුරූපං කුසලානං බන්ධානං ඡහි පච්චයෙහි පච්චයො. ඵතං මම, ඵසො භමස්මි, ඵසො මෙ අත්තා,ති උපාදියන්තස්ස චත්ථු රූපං අකුසලානං. උභයත්ථපි ආචජ්ජනක්ඛණෙ අබ්‍යාකතානං. අරහතො පන තං අනිච්චන්තිආදිනා සම්මසන්තස්ස ක්‍රියාබ්‍යාකතානං බන්ධානන්ති. තෙනාහ “පච්චුජ්ජන්තං චත්ථුං”තිආදි. තත්ථ “පච්චුජ්ජන්තං චත්ථුං”ති අත්තතො පච්චුජ්ජන්තං චත්ථුං. අධිට්ඨානවිධානෙ පන ආකාස ගමනෙ රූපකායං ආරබ්භවිත්තං විය කායං ලහුකං අධිට්ඨහන්තස්ස තජ්ජරියාපන්තං චත්ථු අභිඤ්ඤාචිත්ත ද්වයස්සාති යොජෙතබ්බං. “අනිට්ඨෙය්‍යානෙ”ති ජවනචිත්තස්ස ආචජ්ජනෙන විනා උජ්ජජ්ජනං නාම කත්ථවි ඉච්ඡිතබ්බං හොති. කත්ථවි අනිච්ඡිතබ්බං. තත්ථ නිරොධසමාපත්තිතො වුට්ඨානෙ, මග්ගවීරීසු ගොත්‍රභූවොදානට්ඨානෙ, ආගන්තුක භවඬගට්ඨානෙති ඉදං ඉච්ඡිතබ්බට්ඨානං නාම. ඉතො අඤ්ඤං අනිච්ඡිතට්ඨානං නාම. ඵවං අනිච්ඡිතබ්බෙ යානෙති අත්ථො. “පකතිකාලෙ”ති මරණාසන්නකාලතො අඤ්ඤස්මිංකාලෙ. “තානිවා”ති අත්තතො අත්තතො නිස්සයචත්ථුනිවා. “අඤ්ඤං වා”ති චත්ථුතො අඤ්ඤං රූපාදිකං වා. “භින්තාරම්මණානි නාමා”ති අඤ්ඤං ආචජ්ජනස්ස ආරම්මණං, අඤ්ඤං ජවනානන්ති ඵවං ජවනානි ආචජ්ජනෙන භින්තාරම්මණානි වා. තෙන චුත්තං “පච්ඡාඋජ්ජන්තානී”තිආදි. “තෙසං”ති වීරීචිත්තානං. “තදෙවා”ති තං ඵචචත්ථු රූපං. “චත්ථු වා”ති නිස්සයො ච. “තෙසං”ති අට්ඨකථාවරියානං. න හි ගහෙතූ සක්කොන්තීති සම්බන්ධො. සෙසමෙත්ථ සුබ්බොධං. “කස්මා චුත්තං”තිආදීසු. “තස්ස යක්ඛස්සා”ති ඉන්දකනාමස්ස තස්සයක්ඛස්ස.

අනුදීපනීපාඨ

“ඉතරෙසංපී”ති සංසෙදජොපපාතිකානංපි. “දුට්ඨොනා”ති රූපජනන කිව්වං රුප්පත්ථම්භන කිව්වන්ති එවං දුට්ඨොන. අථවා “දුට්ඨොනා”ති අප්පිකත්තාහාරස්ස උපත්ථම්භනං බහිද්ධාහාරස්ස උපත්ථම්භනන්ති එවං දුට්ඨොන. “තථාරූපානඤ්චා”ති අප්පනාපත්තකම්මවිසෙසෙන සිද්ධානඤ්ච. “අප්පිකත්තාහාරොපී”ති පිසද්දෙන යථාචුත්තජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච අරූපාහාරෙ ව සම්පිණ්ඨෙති. “චත්ථුට්ඨපාකානං”ති චත්ථුරූපං විපාකානං. “සබ්බථා”ති අඛ්‍යායපදං. තඤ්ච සබ්බවිභන්තියුත්තං. ඉධ පන පච්චත්තවචනන්ති ආහ “සබ්බථා”ති සබ්බජපකාරන්ති. පකාරො ව වෙදිතබ්බොති සම්බන්ධො. කථං වෙදිතබ්බොති ආහ “තිට්ඨො”තිආදිං. “සහජාතෙ සඬගහෙතබ්බං”ති පච්චයභාවෙන සඬගහෙතබ්බං. සහජනනං නාම අත්තනා සහ ජනෙත්තස්ස සහජනනං. තඤ්ච කම්මවිත්තාදීනං විය විසුං ජනනකිව්වං න භොති. අත්තනි උප්පජ්ජන්තෙ එව ඉතරාති රූපාති උප්පජ්ජන්ති. අනුප්පජ්ජන්තෙ න උප්පජ්ජන්තිති එවරූපං ජනනකිව්වං වෙදිතබ්බං. “විනාව සහුප්පාදනකිව්වෙනා”ති අත්තනා සහුප්පාදනකිව්වෙ ආහාරස්ස ඛ්‍යාපාරො නත්ථිති අධිජ්ජායො. තෙනෙව සහජාතාති උපත්ථම්භන්තොපි සහජාතපච්චයත්තං න ගච්ඡති. එසන්තො රූපජීවිතින්ද්‍රියෙපි. තෙන චුත්තං “ජීවිතංපී”තිආදි. “තිසු”ති ආරම්මණඤ්ච උපනිස්සයො ව අත්ථිවාති ඉමෙසු තිසු. ආරම්මණාධිපතිමිහි පුරෙජාතා රම්මණාධිපතිපි අත්ථි. සො පුරෙජාතත්ථි පච්චයො එවාති අත්ථිපච්චයෙ සඬගහිතො. “තස්මිං කතෙ පචත්තමානානං”ති තස්මිං කම්මෙ කතෙ තස්ස කතත්තා එව පචත්තමානානං. ආරම්මණාකාරො ගොචරවිසයාකාරො. “සන්තානවිසෙසං කත්වා”ති බීජනිධානං කත්වාති අධිජ්ජායො. “තෙ”ති ආරම්මණපච්චය කම්ම පච්චයා. “අකාලිකො”ති මග්ගචෙතනාවසෙන අකාලිකො. සොහි අත්තනො අනන්තරෙඵලං ජනෙති. තස්මා ආගමෙතබ්බස්ස ආයතිකාලස්ස අභාවා අකාලිකොති වුව්වති. අවසෙසො නානක්ඛණිකපච්චයො කාලිකො. “පච්චයට්ඨොනා”ති පච්චයකිව්වෙන. ලොකජ්ජවත්තියා කම්මහෙතුකත්තාති සම්බන්ධො. “ඵලහෙතු පචාරොනා”ති ඵලභූතාය සබ්බලොකජ්ජවත්තියා හෙතුභූතස්ස කම්මස්ස නාමං ඵලමිහි ආරොපෙත්වා වොහාරෙන සබ්බෙපි තෙවීසතිපච්චයා කම්මසභාවං නාතිවත්තන්තිති යොජනා. කම්මපච්චය සඬඛ්‍යං ගච්ඡන්තිති චුත්තං භොති. “විජ්ජමානා යෙවා”ති අත්ථිපච්චයා එවාති චුත්තං භොති. “සාසනායුත්තියා විරුද්ධමෙවා”ති එත්ථ සාසනායුත්ති නාම තීණිපිටකාති. “විරුද්ධමෙවා”ති ආරම්මණ පච්චයභූතා සබ්බෙ පථවී පබ්බත නදීසමුද්ද අජටාකාසාදයො ව සබ්බාපඤ්ඤත්තියො ව නිබ්බානඤ්ච කම්මසඬඛ්‍යං ගච්ඡන්තිති වදන්තො ව, සබ්බෙ අතීතානාගත ධම්මා අත්ථිපච්චයා එවාති වදන්තො ව, තිහි පිටකෙහිපි විරුප්පකිතියෙව. පට්ඨානපාළියා පන චත්තබ්බමෙව නත්ථි. අත්ථි සද්දොහි පට්ඨානෙ පච්චුප්පන්තභාවෙන විජ්ජමානත්ථො. න පරමත්ථ ධම්ම භාවෙන. නාපිලොක සම්මුතිවසෙන. න හි පරමත්ථ ධම්ම භූතාපි අතීතානාගතධම්මා ඉධ අත්ථි සඬඛ්‍යං ගච්ඡන්ති. නාපිපඤ්ඤත්ති භොති.

“අඤ්ඤමඤ්ඤප්පට්ඨධම්මකාසෙ”ති අඤ්ඤමඤ්ඤං නිස්සයනිස්සිතභාවෙ න පට්ඨධ්මෙ කාමරූපභවොකාසෙ. “යතො”ති යම්භාපට්ඨන්ධි විඤ්ඤාණතො. “යතො”ති වා යම්භාසිසතො, යම්භාබ්ජතො නිබ්බන්තීති යොජනා. “බ්ජතො විය මහාරුක්ඛස්සා”ති බ්ජපච්චයා කළීරඬිකුරාදිකස්ස මහාරුක්ඛස්සන්තානස්ස නිබ්බන්තීවිය. පාළිපාඨෙ. “න ඔක්කමිස්සථා”ති සථෙ න ඔක්කමෙය්‍ය. “සමුච්චිස්සථා”ති අපිනුබො සමුච්චෙය්‍ය, වඩ්ඨෙය්‍ය. “වොක්කමිස්සථා”ති සථෙ විගමෙය්‍ය, විනාසෙය්‍ය. “අහිනිබ්බන්තීස්සථා”ති අපිනුබො අහිනිබ්බන්තෙය්‍ය, පාතුභවෙය්‍ය. “වොච්ඡිජ්ජිස්සථා”ති සථෙඋච්ඡිජ්ජෙය්‍ය. “ආපජ්ජිස්සථා”ති අපිනුබො ආපජ්ජෙය්‍ය. “යදිදං”ති යං ඉදං. “ඉදං”ති නිපාතමත්තං. “විඤ්ඤාණං”ති පට්ඨන්ධිවිඤ්ඤාණං. යං විඤ්ඤාණං අත්ථි. එසෙව විඤ්ඤාණං ධම්මොති යොජනා. “රූපුප්පත්තියා”ති රූපුප්පාදස්ස. විඤ්ඤාණං පච්චයො එතස්සාති විඤ්ඤාණං පච්චයා. රූපුප්පත්ති. “රූපප්පථෙණියා”ති කම්මජරූපසන්තතියා. “උතුආභාරාපි”ති අජ්ඣත්ත උතුඅජ්ඣත්ත ආභාරාපි. ඉදඤ්ච සම්භවයුත්ති වසෙන චුත්තං. අත්ථතො පන පුරිමුප්පන්තාය රූපප්පථෙණියා අසති, අජ්ඣත්තං තෙ උතුආභාරාපි නත්ථියෙව. බහිද්ධා උතුපන අසතිපි පුරිමුප්පන්තාය රූපප්පථෙණියා රූපං න ජනෙතීති න වත්තබ්බං. ටිකාපාඨෙ. “අරූපං පනා”ති අරූපභූමිපන. “යස්මිංරූපෙ”ති කම්මජරූපෙ. “පච්චයභාවො අත්ථි”ති පච්ඡිමරූපුප්පත්තියා පච්චයසත්ති අත්ථි. කස්මා විඤ්ඤායතීති වෙ. “පුත්තස්සා”තිආදිමාහ. “බ්ජභාවසඬ්ඛාතං”ති අම්බබ්ජාදීනං බ්ජභාවසඬ්ඛාතං. “නියාමරූපං නාමා”ති උතුච්ඡෙසමාහ. “යථා වා තථා වා”ති අනියමතොති චුත්තං හොති. “යොනිභාවසඬ්ඛාතං”ති තං තං ගොත්තකුලජාතීනං ජාතිභාවසඬ්ඛාතං. “නියාමරූපං”ති උතුච්ඡෙස සඬ්ඛාතං නියාමරූපං. සදිසාති රූපසණ්ඨානාති යෙසත්ති විග්ගහො. “පට්ඨන්ධිරූපස්සෙව ආනුභාවො”ති කලලකාලාදිසු උප්පන්තස්ස පට්ඨන්ධිරූපස්සෙව ආනුභාවො. පුන තමෙවත්ථං විසෙසෙත්ථා දස්සෙතුං. “අපිචා”තිආදිමාහ. “සමුදාගතං”ති සුට්ඨ උපරූපරිආගතං. ඉත්ථිභාවාදිරූපං බ්ජරූපඤ්ච නියාමෙතීති සම්බන්ධො. “නියාමකං”ති නානාවණ්ණසණ්ඨානාදීනං නියාමකං. “තත්ථ ඉමස්මිං භවෙ”තිආදිසු. ධනඤ්ච ධඤ්ඤඤ්ච තතො අවසෙසා සබ්බෙඋපභොගපරිභොගාවාති විග්ගහො. විජ්ජා ව සිජ්ජඤ්ච නානාබහුස්සුතඤ්ච පරියත්ති වාති ද්වන්ද්‍වො. “අනාගතානං තාසං”ති තාසං අහිනවධනධඤ්ඤාදිසම්පත්තීනං. “උපනිස්සය පච්චයතා”ති පුබ්බයොගකම්මස්ස උපනිස්සය පච්චයතා. තත්ථ ධනධඤ්ඤභොගානං පටිලාභත්ථාය පුබ්බයොගකරණං නාම කසිකම්ම වාණිජ්ජකම්මාදීනං කරණං. තත්ථ කසිකම්මෙ තාව ධනධඤ්ඤභොගානං පටිලාභත්ථාය කසිකම්මකරණෙ ධනධඤ්ඤභොගා අනාගතූපනිස්සය පච්චයො. ඉදානි කසිකම්මකරණං තස්ස පච්චයුප්පන්තං. ධනධඤ්ඤ භොගානං පටිලාභපරිභොගකාලෙසු කසිකම්මකරණං අතීතූපනිස්සය පච්චයො. තෙසං පටිලාභො ව පරිභොගො ව

අනුදීපනීපාඨ

තස්ස පච්චයුජ්ජන්තො. කසිකම්මකරණක්ඛණෙ පන ඛේත, චත්ථු, බීජ, මෙසවුට්ඨියො ච නඬගලාදීනි කසිහණ්ඩානි ච ගොමහිංසා ච කම්මකාරක පුරිසා ච පච්චුජ්ජන්තූපනිස්සයො. කසිකම්මකරණං තස්ස පච්චයුජ්ජන්තං. කම්මසාධිකස්ස මාතෘපිතාදයො පුබ්බපුරිසා තස්ස කම්මස්ස අතීතූපනිස්සය පච්චයො. තං කම්මං තස්ස පච්චයුජ්ජන්තන්ති. එවං සෙසෙසුපි. සෙසං සුච්ඤ්ඤයාං.

“පඤ්චවිධ” න්ති ආදීසු. “සණ්ඨානත්තං” ති අණු, තජ්ජාරී, රථරෙණු, ලික්ඛාදීනි උපාදාය සබ්බෙසං රූපසණ්ඨානානං භාවො සණ්ඨානත්තං. “භාවො” ති ච තෙසං පවත්ති වුව්වති. “පවත්ති හෙතු” ති ච පරමත්ථ රූප ධම්මා එව. “අනුපගමනතො” ති එත්ථ සභාවතො අතිසුබ්බමත්තා අනුපගමනං වෙදිතබ්බං. අධිවචනසඬ්ඛානං නාමාභිධානන්ති විග්ගහො. “අධිවචනං” ති ච අත්ථජ්ජකාසකත්තා අධිකං වචනං අධිවචනං. “නාමාභිධාන” න්ති ච නාමපඤ්ඤත්ති වුව්වති. “ගහෙනබ්බ භාවො” ති ඉදං චිත්තං නාම, අයං එස්සොනාමාතිආදිනා කටෙන්තානං සන්තිකා නාමාභිධානං සුත්වා තදනුරූපස්ස සභාවත්ථස්ස ජානනවසෙන ඤාණෙන ගහෙනබ්බභාවො. නාම පඤ්ඤත්තානුසාරෙන ජාතිතබ්බත්තා නාමන්ති වුව්වතීති වුත්තං හොති. ආරම්මණෙ නමතීති නාමං. ආරම්මණික ධම්මා වා එත්ථ නමන්තිති නාමන්තිපි යුජ්ජති.

ඉමස්මිං පච්චයසඬ්ඛගහෙ පච්චයධම්මෙසු පඤ්ඤත්තීනංපි සඬ්ඛගහිතත්තා පඤ්ඤත්ති සඬ්ඛගහොපි ථෙරෙන ඉධ නික්ඛිත්තො. තත්ථ “පඤ්ඤාචියතී” ති එත්ථ පඤ්ඤාපනං නාම වොහාරට්ඨපනං. තඤ්චයපනං ද්විතීකාරණෙහි සිජ්ඣති වදන්තානං වොහාරෙන ච, සුණන්තානං සම්පට්ඨිජනෙන වාති දස්සෙතුං. “අයං පි” ති ආදිමාහ. “සම්පට්ඨිජයතී” ති යථා පුබ්බපුරිසෙහි වොහරියති, තථා පච්ඡිම ජනපරම්පරාහි වොහරියතීති වුත්තං හොති. පකාරෙන ඤාපියතීති පඤ්ඤත්තීතිපි යුජ්ජති. “බ්‍යඤ්ජනත්ථො” ති මනුස්ස, දෙව, පථවී, පබ්බතාදිකො සද්දත්ථො. “පඤ්ඤා පියන්ති” ති පකාරෙන යපියන්ති. සද්දපඤ්ඤත්තිං ආහාති අධිකාරො. අධිමත්තභාවජ්ජකාරො නාම පථවීපබ්බතාදීසු පථවීධාතුයා අධිමත්ත භාවවිසෙසො. නදී සමුද්දොදකාදීසු ආපොධාතුයා. අග්ගික්ඛන්ධෙසු තෙජොධාතුයා. වාතක්ඛන්ධෙසු වායොධාතුයාති එවං අධිමත්ත භාවවිසෙසො. විවිධෙන පකාරෙන පරිණාමනං විපරිණාමොති ආහ තථා තථා විපරිණාමාකාරන්ති. පථවීපබ්බතාදිවොහාරො සණ්ඨිතාකාරං නිස්සාය පවත්තො න හොති. පථවී නාම එවං සණ්ඨානා, පබ්බතො නාම එවං සණ්ඨානොති සණ්ඨානානියමො නත්ථී. පංසුසිලානං රාසිපුඤ්ජජ්ජවත්තිමත්තෙන වොහාරො සිද්ධොති වුත්තං. “න හි ඉධ සණ්ඨානං පධානං” ති. “කට්ඨාදයො එව වුව්වන්ති” ති තෙ එවසණ්ඨානානානත්තං පටිච්ච නානාවොහාරෙන වුව්වන්ති. පථවී පබ්බත නදී සමුද්දාදීසු විය භූතානං

පවත්තිවිසෙසාකාරෙනාති වුත්තං “න හි ඉධ සමුහො පධානං”ති.
 “උපාදාපඤ්ඤත්ති”ති පඤ්ඤවක්ඛන්ධ ධම්මෙ උපාදාය තෙනි අනඤ්ඤං එකීභූතං
 කත්වා පඤ්ඤත්ති. න ආකාස පඤ්ඤත්ති දිසාදෙසපඤ්ඤත්තියො විය තෙනි
 ඛන්ධෙහි මුඤ්චිත්වා පඤ්ඤත්ති. “යතො”ති යම්භාදිසතො.
 “ලද්ධප්පකාසත්තා”ති ලද්ධප්පභාසත්තා. “අභස්සා”ති දිවසස්ස.
 උද්ධුමාතකාදීති ‘උද්ධුමාතකං පටිකුලං’තිආදිනා පටිකුලවසෙන
 මනසිකරොත්තස්සපි නිමිත්තං උපට්ඨහත්තං භූතවිකාරප්පකාරෙන
 උපට්ඨහතීති කත්වා භූතනිමිත්තෙ සඬගණ්හාති. “අට්ඨකථායං”ති
 පුග්ගලපඤ්ඤත්ති අට්ඨකථායං. “තාසං”ති භූමිපබ්බතාදිකානං අත්ථ
 පඤ්ඤත්තිනං. “තථා තථා”ති අයං භූමි, අයං පබ්බතො, තිආදිනා තෙන තෙන
 වොහාරෙන. අත්ථානං පරමත්ථානං ඡායාති අත්ථච්ඡායා. “ඡායා”ති ව
 නිමිත්තච්ඡායායො වුව්චන්ති. අත්ථච්ඡායානං ආකාරො අත්ථච්ඡායාකාරො.
 “ආකාරො”ති ව නානාසමූහ නානාසංශ්ඨානාදිකො ආකාරො. අත්ථොති වා
 සද්දාහිධෙයො වචනත්ථො. සොයෙව සමූහාකාරාදි නිමිත්ත මත්තත්තා
 අත්ථච්ඡායාකාරොති වුව්චන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති “සද්දාහිධෙයා
 සඬබාතෙනා”තිආදිනා. “දබ්බප්පට්ඨිමිබ්බාකාරෙනා”ති දබ්බසඬබාතෙන
 පට්ඨිමිබ්බාකාරෙන. “ඔලම්බියා”ති අවලම්බිත්වා. “ගණනුපගං කත්වා”ති අය
 මෙකො අත්ථො, ඉදමෙකං චත්ථුති එවං ගණනුපගං කත්වා. “ඉමෙඡා”ති ඉමෙ
 ඡසද්දපඤ්ඤත්ති වොහාරා නාම නාමකම්මාදි නාම. “අත්තනී”ති නාමපද
 සඬබාතෙ අත්තනී. අත්ථ වියයං එව හුත්වා පවත්තනි භාසඤ්ඤානන්ති
 අධිප්පායො. “නාමෙ සතී”ති අක්ඛරසමූහො පදං, පදසමූහො වාක්‍යන්ති එවං
 වුත්තෙ නාමපදෙ විජ්ජමානෙ සති. “තදුග්ගණ්හත්තානං”ති තං තං නාමපදං
 වාචුග්ගතකරණ වසෙන උග්ගණ්හත්තානං ජනානං. “තදත්ථා”ති තස්ස තස්ස
 නාම පදස්ස අත්ථා. “ආගච්ඡන්ති යෙවා”ති භාසඤ්ඤානං ඤාණාභිමුඛං
 ආගච්ඡන්තියෙව. එතෙන අත්තනී අත්ථස්ස නාමනං නාම අත්ථජොතන
 කිව්චමෙවාති දීපෙති. “සුණන්තානං ඤාණං”ති එත්ථ “ඤාණං”ති උපලක්ඛණ
 වචනං, අකුසල විඤ්ඤාණස්සපි අධිප්පෙතත්තා. “තං තං අත්ථාභිමුඛං
 නාමෙති”ති ආරම්මණ කරණවසෙන නාමෙති. “නාමග්ගහණ වසෙනා”ති අයං
 අසුකොනාම හොතුති එවං නාමග්ගහණවසෙන. “ධාරියතී”ති යාවජීවංපි
 අප්පමුස්සමානං කත්වා ධාරියතී. නිහරිත්වා වුව්චති අත්ථො එතායාති නිරුත්ති.
 “එතායා”ති කරණභූතාය එතායනාමජාතියා. “අවිදිතපක්ඛෙ”ති නාමපදං
 අස්සුතකාලෙ අවිඤ්ඤාතපක්ඛෙ. “තතො නිහරිත්වා”ති අවිදිතපක්ඛතො
 ඤාණෙන නිහරිත්වා. “කටියතී”ති තං සුතකාලෙ වදන්තෙන සුණන්තස්ස
 ආචික්ඛියති ජානාපියති. “අත්ථස්සා”ති අවිදිතපක්ඛෙ ඨිතස්ස අත්ථස්ස.
 “එතස්සෙ වා”ති නාමපදස්සෙව. නාමපදන්ති ව ක්‍රිය පදංපි, උපසග්ගපදම්පි,
 නිපාතපදම්පි, පාටිපදිකපදංපි, ඉධ නාමපදන්ත්ථෙව වුව්චති.
 “විසෙසනභූතානං”ති අඤ්ඤපදන්ත්ථසමාසෙ සමාසපදානං අත්ථා විසෙසනා

අනුදීපනීපාඨ

නාම. එවං විසෙසනභූතානං. “පුග්ගලස්සා”ති අඤ්ඤපදත්ථභූතස්ස අභිඤ්ඤාලාභී පුග්ගලස්ස. “වදන්තී”ති ආනන්දාවරියං සන්ධාය චුත්තං. සො හි ධම්මසඬගණියං පඤ්ඤත්තිදුක්ඛනිද්දෙසෙ මූලට්ඨකායං තථා වදති. “තබ්බාවං”ති අක්ඛර පදබ්‍යාඤ්ජනභාවං. “අස්සා”ති නාමපඤ්ඤත්තියා. අක්ඛරපදබ්‍යාඤ්ජනං ගොචරො ආරම්මණං අස්සාති විග්ගහො. “අනුසාරෙනා”ති අනුගමනෙන. “ලොකසඬකෙත නිම්මිතා”ති ලොකසඬකෙතඤ්ඤාණෙන පවත්තිතා. “ලොකසඬකෙතඤ්ඤාණං”ති ච ඉදං නාමං ඉමස්සත්ථස්ස නාමං, අයමත්ථො ඉමස්ස නාමස්ස අත්ථොති එවං පුරෙතරං ලොකසඤ්ඤාණ ජානනකඤ්ඤාණං. “අතීත සද්දමත්තාරම්මණා”ති සොතවිඤ්ඤාණ වීරියා ආරම්මණං හුත්වා නිරුද්ධං අතීත සද්දමත්තං කුරුමානා. “තෙන චුත්තවචනෙ”ති තෙන සික්ඛං පච්චක්ඛන්තෙන හික්ඛුනා සික්ඛං පච්චක්ඛාමීති චුත්තවචනෙ. පච්චුජ්ජන්තං සද්දං සොතවිඤ්ඤාණ වීරියා, අතීතඤ්ච සද්දං මනොවිඤ්ඤාණ වීරියාති යොජනා. “තාති අක්ඛරානී”ති සික්ඛං පච්චක්ඛාමීති වාකො අවයවක්ඛරානී. “අයං අක්ඛර සමුහො”ති ඉදං නාමපදන්ති චුත්තං හොති. එතස්ස අත්ථස්ස. “චිනිච්ඡයවීරී”ති අක්ඛර පදසල්ලක්ඛණවීරීඤ්ච. “එකක්ඛරෙ සද්දෙ”ති ‘ගො’ ඉච්චාදිකෙ එකක්ඛරෙ පඤ්ඤත්ති සද්දෙ. “යා”ති නාම පඤ්ඤත්ති. “වදන්තස්ස මනසා”ති සම්බන්ධො. “පුබ්බභාගෙ”ති යං කිඤ්චි අත්ථං පරෙසං චත්තුකාමො වදන්තො තස්ස තස්ස අත්ථස්ස නාමං පථමං මනොද්වාරවීරියා නියමෙත්වා එව වදති, තං නාමං පුබ්බභාගෙ වදන්තෙන මනසා චචත්ථාපිතා නාමපඤ්ඤත්තීති චුච්චති. පටිපාටිකථනං පවත්තික්කමකථනං. “චුත්තං”ති අට්ඨකථාසු චුත්තං. තථා අද්ධමත්තිකන්ති ච චුත්තන්ති සම්බන්ධො. “චුත්තං”ති ච සද්දසත්ථෙසු චුත්තං.

ගාථායං. “මත්තා”ති එකවිජ්ජුජ්ජපාදක්ඛණං චුච්චති. එකා මත්තායස්සාති එකමත්තො. “දීඝමුච්චනෙ”ති දීඝො නාම චුච්චනෙ. “ජ්ඥතො”ති නානජ්ජකාරෙන රුතො ගායිතොති පරුතො. සො එව රකාරස්ස ලකාරං කත්වා පකාරෙ ව සරලොපං කත්වා ජ්ඥතොති චුච්චති. ගීතන්ති චුත්තං හොති. “පරමත්ථ සද්දසඬ්ඝාටානං”ති පරම්පරා පවත්තානං පරමත්ථ සද්දරාසීනං. “අනෙකකොට්ඨසතසහස්සානි චිත්තානී”ති ජවනවීරීනං අන්තරන්තරා භවධිගචිත්තෙහි සද්ධිං අනෙකකොට්ඨසතසහස්සානි චිත්තානී.

පට්ඨානනායානුදීපනා නිට්ඨිතා.

පච්චයසඬගභානුදීපනා නිට්ඨිතා.

9. කම්මට්ඨානසංඛ්‍යාඅනුදීපනා

170. කම්මට්ඨානසංඛ්‍යා. විදිනො විඤ්ඤානො නාමරූප විභාගො යෙනාති විග්ගහො. යොගී පුග්ගලො. “කිලෙසෙ සමෙතී”ති කාමච්ඡන්දාදිකෙ නීවරණකිලෙසෙ උපසමෙති. “තථා පචත්තො”ති භාවනාවසෙන පචත්තො. වූපසමනාවසෙන වා පචත්තො. “තායා”ති තායභාවනා පඤ්ඤාය, පස්සන්තීති සම්බන්ධො. “පස්සිතං”ති සමනුපස්සිතං. කථං කසිණභාවනාදිකං යොගකම්මං අත්තාව අත්තනො යානං හොතීති වුත්තං. “ආදිමජ්ඣපරියොසානානංහි”තිආදි. විභාවනිපාඨො. “පදට්ඨානතායා”ති එතෙන තිට්ඨති අනිවත්තමානං පචත්තති එතෙනාති යානන්ති අත්ථොන පදට්ඨානමෙව යානන්ති වුවිච්ඡිති දීපෙති. “සුඛවිසෙසානං”ති ඤානසුඛ මග්ගසුඛ ඵලසුඛානං. “දසකසිණානී”තිආදිසු මුඛාතො වා උපචාරතො වා ද්විධාපි අත්ථං දස්සෙතුං. “දසකසිණානී”තිආදි වුත්තං. “සෙසානිපී”ති අප්පමඤ්ඤාදීනි සෙසකම්මට්ඨානානිපි. යං යං අනුරූපං යථානුරූපං. “සමුදාවරණං”ති පුනස්පුනං භුසං පචත්තනං. “සංසග්ග හෙදො”ති එකමෙකස්ස පුග්ගලස්ස කස්සචි ද්වෙවරියා, කස්සචි තිස්සොතිආදිනා සම්මිස්ස විභාගො. අට්ඨකථායං”ති විසුද්ධිමග්ග අට්ඨකථායං. “සබ්බායපි අප්පනායා”ති ඤානප්පනාය ව මග්ගප්පනාය ව ඵලප්පනාය ව. “යා ආසන්නෙ පචත්තා දුරෙ පචත්තාති අධිකාරො. “ඉතරා පනා”ති දුරෙ පචත්තාපන. “තාසං පනා”ති තිස්සන්නං භාවනානං පන. “තෙසං පි”ති ද්විත්තං නිමිත්තානංපි. “විදත්ථිචතුරඬ්ගුලං” නාම විත්ථාරතො චතුරඬ්ගුලාධිකං විදත්ථිප්පමාණං. විදත්ථිප්පමාණං වා චතුරඬ්ගුලප්පමාණං වානිපි යුජ්ජති. තථාහි විසුද්ධිමග්ගෙ වායොකසිණ විධානෙ චතුරඬ්ගුලප්පමාණං සිසං වාතෙන පහරියමානං දිස්වාති වුත්තං. බලමණ්ඩලං නාම කස්සකානං කස්සමද්දනභූමිභාගමණ්ඩලං. “කතං වා”ති නීලාදිවණ්ණවිසෙසරහිතං අරුණවණ්ණං මත්තිකක්ඛණ්ඩං උදකෙන මද්දිත්වා චක්කමණ්ඩලං විය පරිමණ්ඩලං සුමට්ඨතලං පථවිමණ්ඩලං කරොන්ති. එවං කතං වා. “අකතං වා”ති කත්ථවි භූමිභාගෙ කෙනවි අකතං සයං ජාතං වා. “කසිණෙන ජම්බුදීපස්සා”ති එත්ථ.

බුද්ධොති කිත්තයන්තස්ස, කායෙ භවති යා පීති;
වරමෙව හි සාපීති, කසිණෙනපි ජම්බුදීපස්සාති.

ගාථාසෙසො. තත්ථ ජම්බුදීපස්ස කසිණතො සාපීතිවරා එවාති යොජනා. “කසිණතො”ති ව සකලමණ්ඩලතො. සකලස්ස ජම්බුදීපමණ්ඩලස්ස ඉස්සරියාධිපතිතො පීති වුත්තං හොති. “සන්නිවිට්ඨා”ති සමං සණ්ඨිතා. “සණ්ඨාන පඤ්ඤත්ති”ති මණ්ඩලසණ්ඨානෙන උපට්ඨිතා නිමිත්තපඤ්ඤත්ති එව වුවිච්ඡිති. “ඵට්ඨට්ඨානෙ”ති කායෙවා රුක්ඛග්ගාදිසුචා වාතෙන පහතට්ඨානෙ. “වායු වට්ඨි”ති වාතපරිමණ්ඩලං. වන්දසුරියානං අග්ගිස්ස ව ඔභාසෙන විසිට්ඨාති සමාසො. “විසිට්ඨා”ති විසෙසිතා.

අනුදීපනීපාඨ

“ධුමානං”ති ධුමාශිතං. ධුමපුරිතපටං වියාති චුත්තං හොති. තෙනාහ “සුනභාවං ගතං”ති. අත්තෙ කකාරො නින්දත්ථජොතකොති චුත්තං “කුච්ඡිතත්තා”ති. ජෙගුච්ඡි තඛ්ඛත්තාති අත්ථො. “ජවසරිරස්සා”ති ලාමකසරිරස්ස. “තදෙවා”ති ජවසරිරමෙව. විපුඛ්ඛකං විච්ඡින්නකං නාමාති සම්ඛන්ධො. තත්ථ විසෙසෙන නීලන්තිවිනීලං. තමෙව කුච්ඡිතත්තා විනීලකං. “තදෙව පුන පච්චිත්වා”ති විනීලකසරිරමෙව පුන කාලාතික්කමෙ පච්චිත්වා. පුතිලොහිතානං පරිපක්කභාවං පත්වාති අත්ථො. තතො තතො ද්වාරවිජ්ජද්දතො. යුත්තං තදෙව සරිරන්ති සම්ඛන්ධො. විච්ඡින්නකං නාම, විච්ඡිද්දකන්තිපි පඨන්ති. “අපකඬ්ඪිත්වා”ති ඛණ්ඩාති සරිරතො මොචෙත්වා තං තං පදෙසං කඬ්ඪිත්වා. “පග්ගරිතලොහිත සරිරං”ති ඡින්නවිද්ධට්ඨානෙසු වණ්ණමුඛෙහි පග්ගරිතලොහිතසරිරං.

“බුද්ධානුස්සති”ති එත්ථ බුද්ධසද්දො ගුණානුපචාර වචනං හොති. ගුණිනො දඬ්ඛස්ස නාමෙන ගුණානං ගහෙතඛ්ඛත්තාති චුත්තං. “බුද්ධගුණස්ස අනුස්සති බුද්ධානුස්සති”ති. එසනෙයො ධම්මානුස්සතාදීසු. “අරහතාදී”ති අරහතාදිගුණො. විගතාති දුස්සිලායාදි මලානි ව මච්ඡෙරඤ්ච යස්ස තං විගතමලමච්ඡෙරං. තස්ස භාවොති විග්ගහො. “අත්තනා අධිගතනිබ්බානඤ්චා”ති එතෙන අරියපුග්ගලානං කිලෙසානං අච්චන්තවූපසමො චුත්තො. “යං ආරඛ්භා”ති යං පුග්ගලං ආරඛ්භ. හිතුපසංභාරො නාම අයං පුග්ගලො අවෙරො හොතු, අඛ්ඤාපජ්ජො හොතුතිආදිනා අවෙරතාදීනි හිතසුඛානි තස්මිං පුග්ගලෙ චිත්තෙන උපසංහරණං. කරුණා, මුදිතා, හෙට්ඨා වෙතසිකසඬ්ඨගහෙ චුත්තත්ථා එව. හිතුපසංභාරො ව හිතමොදනා ව අහිතාපනයනඤ්චාති ද්වන්දො. තත්ථ හිතුපසංභාරො මෙත්තාය කිච්චං. හිතමොදනා මුදිතාය. අහිතාපනයනං කරුණාය කිච්චං. තත්ථ පරං හිතසුඛසම්පන්නං දිස්වා තෙන පරහිතෙන අත්තනි පිතිපාමොජ්ජවඩ්ඪනං හිතමොදනා නාම. පරං දුක්ඛිතං දිස්වා අයං ඉමම්භාදුක්ඛා මුච්චතු, මාකිලමතුති එව. චිත්තෙන පරස්මිං අහිතස්ස දුක්ඛස්ස අපනයනං අහිතාපනයනං නාම. “තෙසං”ති පරසත්තානං. සස්ස අත්තනො ඉදන්ති සකං. “ඉදං” සුඛදුක්ඛකාරණං. අත්තනා කතකම්මං එව සකං යෙසං තෙ කම්මස්සකා. පරසත්තා එව. තෙසං භාවො. තස්ස අනුබුභනන්ති විග්ගහො. “සීමසම්භෙදො”ති අත්තා ව පියපුග්ගලො ව මජ්ඣන්තපුග්ගලො ව වෙරිපුග්ගලො වාති වතස්සො සීමා. සම්භින්නං සම්භෙදො. සම්මිස්සනං අනානත්තකරණන්ති අත්ථො. සීමානං සම්භෙදො සීමසම්භෙදො. සබ්බා ඉත්ථීයො, සබ්බෙපුරිසාතිආදිනා ඔධිසො පරිච්ඡෙදතො ඵරණං ඔධිසොඵරණං නාම. සබ්බෙසත්තා, සබ්බෙපාණා, සබ්බෙභූතාතිආදිනා අනොධිසො අපරිච්ඡෙදතො ඵරණං අනොධිසොඵරණං නාම. පුරත්ථිමායදිසාය සබ්බෙසත්තා අවෙරාහොන්තුතිආදිනා දිසාවිභාගවසෙන ඵරණං දිසාඵරණං නාම. “තං සමඬ්ඨිතො වා”ති තාහි අජ්ජමඤ්ඤාහි සමඬ්ඨිතො පුග්ගලා. “නිච්චං සොම්මහදයභාවෙනා”ති සබ්බකාලං සන්තස්සිතල හදයභාවෙන.

බ්‍රහ්මසද්දො වා සෙට්ඨපරියායො ‘බ්‍රහ්මං පුඤ්ඤං පසවතී’ තිආදීසු විය. අසිතබ්බං භුඤ්ජිතබ්බන්ති අසිතං. පඤ්චභොජනං. පාතබ්බන්ති පිතං. අට්ඨවිධං පානං. දන්තෙන බායිතබ්බං බාදිතබ්බන්ති බායිතං. පුවක්ඛජ්ජඵලක්ඛජ්ජාදිකං නානාබාදනීයං. අඬුලිහිපි ගහෙන්වා සායිතබ්බං ලෙහිතබ්බන්ති සායිතං. මධුජ්ජාණිකාදිකං සායනීයං. සරසජ්ජටිකුලතා නාම අත්තනො සභාවතො පටිකුලතා. චතුබ්බිධොපි හි ආභාරො භාජනෙසු වා හත්ථමුඛාදීසු වා යත්ථ යත්ථ සම්මක්ඛෙති, ලග්ගති, ලිම්පති. තං උදකෙන ධොවිතබ්බං හොති. අධොතං පන තම්පි ජෙගුවිජනීයං හොති. ආසයතො පටිකුලතා නාම තස්ස අජ්ඣොභරියමානස්ස කණ්ඨාදීසු යිතෙහි පිත්තසෙම්භාදීහි ආසයෙහි සම්මිස්සනවසෙන පටිකුලතා. නිධානතො පටිකුලතා නාම නිධානතො පටිකුලතා. “නිධානං” ති ව ආමාසයො වුවිචති. පක්කතො පටිකුලතා නාම තස්ස නිධානගතස්ස පරිපක්කකාලෙ ගුප්මුත්තාදිභාවපත්තීතො පටිකුලතා. අපක්කතො පටිකුලතා නාම තස්මිං අපරිපක්කෙ අජ්ණිණෙ සති සරීරෙ නානාරොගුජ්ජත්තිවසෙන පටිකුලතා. ඵලතො පටිකුලතා නාම තස්ස පරිපක්කකාලතො පට්ඨාය සරීරෙ කෙසලොමාදීනං පටිකුලරාසීනං වඩ්ඪනවසෙන පටිකුලතා. නිස්සන්දතො පටිකුලතා නාම තස්ස න චිද්ද්වාරෙහි වා ලොමකුපෙහිවා අඤ්ඤෙහි නානාවණ්ණමුඛෙහි වා උග්ගරණ පග්ගරණාදිවසෙන පටිකුලතා. “තත්ථා” ති තස්මිං චතුබ්බිධෙ ආභාරෙ. “නිකන්තිජ්ජභානසඤ්ඤා” ති කන්තාරමග්ගෙ මාතාපිතුනං කන්තාරනිත්තරණත්ථාය පුත්ත මංසබාදනෙ විය අති මනුඤ්ඤෙපි ආභාරෙ රසතණ්භා පභානවසෙන පවත්තා සඤ්ඤා. “සලක්ඛණාදිවසෙනා” ති සලක්ඛණසසම්භාරාදිවසෙන. “රාගෙන චරතී” ති එත්ථ “රාගෙනා” ති කරණත්ථෙ, ඉත්ථම්භුතලක්ඛණෙවා කරණ වචනං. තත්ථ කරණත්ථෙතාව “රාගෙන චරතී” ති චතුසු ඉරියාපටෙසු යෙභුයොන රාගචිත්තෙන චරතී. රාගචිත්තෙන නියාමානො විචරතීති වුත්තං හොති. ඉත්ථම්භුත ලක්ඛණෙ පන “රාගෙන චරතී” ති තෙසු රාගකෙතු රාගධජො හුත්වා විචරතීති වුත්තං හොති. “අස්සා” ති තස්සපුග්ගලස්ස. “උස්සන්තො” ති උග්ගතො පාකටතරො. බහුතරොතිපි වදන්ති. “පභානායා” ති එත්ථ ඉතිසද්දො ආදි අත්ථො. තෙන කරුණා භාවෙනබ්බා විහිංසාය පභානාය. මුදිතා භාවෙනබ්බා අරතියා පභානායාති ඉමං පාළිසෙසං සඬගණ්හාති. “නිස්සරණතාවචනතො” ති නිස්සරණඤ්ඤෙනං බ්‍යාපාදස්ස යදිදං මෙත්තාවෙතො විමුත්ති. නිස්සරණඤ්ඤෙනං විහෙසායයදිදං කරුණා වෙතොවිමුත්ති. නිස්සරණඤ්ඤෙනං අරතියා යදිදං මුදිතා වෙතො විමුත්තීති එවං නිස්සරණ භාවචචනතො ව. චතස්සො අජ්ජමඤ්ඤායො. ල. දොස වරිතස්සාති වුත්තං. “දොස වත්ථුත්තාභාවතො වා” ති දොසුජ්ජත්තියා වත්ථු භාවස්සකරණ භාවස්ස අභාවතො ව. නීලාදීනි වත්තාරි කසිණානි දොස වරිතස්සාති වුත්තං. කස්මාපනෙත්ථ දොස වරිතස්ස උපෙක්ඛා සජ්ජායකාරණං විසුං න වුත්තන්ති.

අනුදීපනීපාඨ

අඤ්ඤකාරණත්තා න චුත්තන්ති දස්සෙන්තො “එත්ථ චා”තිආදිමාහ. “තිස්සො”ති තිස්සො අප්පමඤ්ඤායො. “මනාපියරූපානී”ති මනාපියවණ්ණානි. වික්ඛිත්තවිත්තො ච හොතීති අධිකාරො. “තස්සා”ති පමාද බහුලස්ස වික්ඛිත්තවිත්තස්ස ච පුග්ගලස්ස. චුත්තං සියා. විසුද්ධි මග්ගෙ පන එවං චුත්තං නත්ථිති අධිප්පායො. විභාවනිපායො. “බුද්ධිවිසය භාවෙනා”ති චුත්තං. යදි බුද්ධිවිසයත්තා මොහවර්තස්ස සප්පායං. බුද්ධිවිසයභූතානි මරණ උපසම්පඤ්ඤා වචන්ථානානිපි මොහවර්තස්ස සප්පායානි සියුන්ති චුත්තං “එවඤ්ඤිසතී”තිආදිං. “භූතකසිණානී”ති පට්ඨිකසිණාදීනි මහාභූතකසිණානි. “තත්ථාපි”ති චා තෙසු චත්තාලීස කම්මට්ඨානෙසුපි. එවංසති වණ්ණකසිණානං පුපුලබුද්දකතාපි එත්ථ සඬගහිතා හොතීති. “මහන්තං”ති විදත්ථි චතුරඬ්භිගුලතො මහන්තං. යදි එවසද්දො යථාරුතමෙව යුජ්ජෙය්‍ය. එවංසති බුද්දකං විතක්කවර්තස්සෙව සප්පායං, න බුද්ධිවර්තාදීනන්ති එවමත්ථොපි ගණ්හෙය්‍ය. අප්ථ බුද්ධිවර්තස්ස පන අසප්පායං නාම නත්ථිති අට්ඨකථාවචනෙන විරුජ්ඣෙය්‍යානි ඉමිනා අධිප්පායෙන “බුද්දකන්ති පදෙයුජ්ජති”ති චුත්තං. අප්ථා, පුපුලං මොහවර්තස්ස, බුද්දකං විතක්කවර්තස්සෙව, නමොහවර්තස්සානි අත්ථෙ සති, බුද්ධිවර්තාදීනං පන පුපුලංපි බුද්දකංපි අනුඤ්ඤාතං හොතීති දට්ඨබ්බං. “සබ්බඤ්ඤෙතං”ති සබ්බඤ්ඤ ඵතංචරිතවිභාගවචනං. උපුච්චවනීකවසෙන තිසු අකුසල චරිතෙසු පුග්ගලෙසු. විතක්ක චරිතෙ ච අතිසප්පායතාය සද්ධාබුද්ධි චරිතෙසුති අධිප්පායො. තෙනාහ “රාගාදීනං පන අවික්ඛම්භිකා”තිආදිං.

“බුද්ධධම්ම. ල. ගුණානං”ති එත්ථ ගුණසද්දො පුබ්බපදෙසු යොජෙතබ්බො බුද්ධගුණානඤ්ඤ ධම්මගුණානඤ්ඤාතිආදිනා. “තත්ථා”ති තස්මිං ගුණපදෙ. න තප්පෙතීති අතප්පනීයො. තප්පනං සන්තුට්ඨිං න ජනෙතීති අත්ථො. සංවෙජනං සංවෙගං ජනෙතීති සංවෙජනීයො. “ධම්මො”ති සභාවො. සංවෙජනීයො ධම්මො යස්සාති සංවෙජනීය ධම්මං. මරණං. “පඤ්චමජ්ඣානසමාධිස්සා”ති රූපාවචර පඤ්චමජ්ඣාන සමාධිස්ස. “උදයමත්තානී”ති වඩ්ඪිතමත්තානි. “තත්ථා”ති පටිකුලාරම්මණෙසු. “පුබ්බවිජට්ටකස්සා”ති පුරාණවිජට්ටකස්ස. ගුප්තවිස්සජ්ජන කස්සාති චුත්තං හොති. තෙනාහ “ගුප්තාසි දස්සනෙ වියා”ති. න තෙ කදාපි සොමනස්සෙන විනා අප්පනං පාපුණන්ති. බ්‍යාපාදවිහිංසා අරතීනං දුරිභාවෙන සොමනස්සුප්පත්තියා අතිසුකරත්තා පඤ්චමජ්ඣානෙ විය සුබසොමනස්සානඤ්ඤ අවික්ඛම්භනතො. “උදාසීනපක්ඛෙ”ති අජ්ඣුපෙක්ඛනපක්ඛෙ. “දළ්භං”ති භුසං. “විභූතං”ති පාකට්ටං. නිමිත්තං දළ්භවිභූතං කත්ථා ගහණං දළ්භ විභූතග්ගහණං. “කස්සපි ආරම්මණස්සා”ති බුද්ධගුණාදි ආරම්මණස්ස. “පටිභාගනිමිත්තං”ති එත්ථ පටිභාගසද්දො තස්ස දිසෙ පවත්තොති ආහ “තාදිසෙ”තිආදිං. “තංසණ්ඨානෙ”ති එතෙන පට්ඨිමණ්ඩලාදීසු විය සණ්ඨානාකාරෙන ධීතෙසු සභාව ධම්ම පුඤ්ජෙසු එව තස්සදිසං පටිභාගනිමිත්තං නාම සිජ්ඣතිති දස්සෙති. “එව”න්ති සමප්පඬගහ

තාව දසකසිණානි, දසඅසුභානිආදිනා වුත්තෙන වචනක්කමෙන. “උග්ගහකොසල්ලං”ති භාවනාකම්මං ආරහිතුකාමෙන භික්ඛුනා ආවරියස්ස සන්තිකෙ සබ්බස්ස කම්මට්ඨාන විධානස්ස උග්ගහණං උග්ගහො. තස්මිං කොසල්ලං උග්ගහකොසල්ලං. අපිචෙත්ථ. සබ්බං උග්ගහිතුං අසක්කොත්තෙන යං අත්තනා ආරහිස්සති. තස්ස එකස්ස විධානං පරිපුණ්ණං උග්ගහෙතබ්බං. “උග්ගණ්හන්තස්සා”ති එත්ථ උකාරො උපරි අත්ථො. “ගහණං”ති ව යථා විත්තෙ අවිනස්සමානං හුත්වා ලබ්හති, තථා කත්වා විත්තෙන ගහණන්ති දස්සෙතුං “උපරුපරි”තිආදි වුත්තං. “සමනුපස්සන්තස්සා”ති සම්මා පුනප්පුනං චක්ඛුනා දස්සනසදිසං කරොන්තස්ස. පරිතො සමන්තතො කරණං පරිකම්මං. තස්මිං නිමිත්තග්ගහණකම්මෙ යං යං කත්තබ්බවිධානං අත්ථි, තං තං පරිපුණ්ණං කත්වා ගහණන්ති වුත්තං හොති. භාවනාති වඩ්ඪනාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “පුනප්පුන”න්තිආදිමාහ. “නිරන්තරං පදහන්තස්සා”ති රත්තිදිවං නිරන්තරං ආරහන්තස්ස. උග්ගහ නිමිත්තෙ සණ්ඨානං ගණ්හන්තොපි වණ්ණරූපාදිනා සභාව ධම්මෙන සහෙව ගණ්හාති. පටිභාගනිමිත්තෙ පන සභාවධම්මං මුඤ්චිත්වා තස්ස දිසං නිමිත්ත පඤ්ඤත්ති සඬබ්බාතං සුද්ධසණ්ඨානමෙව ගණ්හාති. එත්ථ සියා, පටිභාගනිමිත්තෙපි වණ්ණො නාම සන්දිස්සති යෙවාති. සච්චං. සො පන පටිභාගමත්තං හොති. න එකන්තවණ්ණො. තෙනාහ “තප්පටිභාගං වත්ථු ධම්මවිමුච්චිතං”ති. “සන්තිසින්නං”ති අවලං. “පචෙසිතං”ති භාවනාවිත්තස්ස අබ්හන්තරෙ පක්ඛිත්තං විය හොතිති අධිප්පායො. ඔභාසතිති ඔභාසො. ඔභාසො හුත්වා ජාතන්ති ඔභාසජාතං. ඔභාසනං වා ඔභාසො. ජාතො ඔභාසො අස්සාති ඔභාසජාතං. “පාතෙන්නි”ති පටිපාතෙන්නි. පුන උප්පජ්ජනවසෙන උට්ඨාතුං න දෙන්නි. “එතායා”ති කත්තු අත්ථෙ කරණවචනං. “නිමිත්තරක්ඛණවිධානං”ති සමුප්පන්නස්ස නිමිත්තස්ස අනස්සනත්ථාය සත්තවිධෙහි පලිබොධ ධම්මෙහි රක්ඛණත්ථං. කතමෙ පන තෙසත්තවිධා පලිබොධධම්මා නාමාති. ඉධ අම්හෙහි වත්තබ්බං නත්ථි. විසුද්ධි මග්ගෙ එව තෙ වුත්තාති දස්සෙතුං ගාථමාහ. “ආවාසො”ති අසප්පායාවාසො. “ගොචරො”ති අසප්පායගොචරගාමො. “හස්සං”ති අසප්පායවචනං. එවං පුග්ගලාදීසු. “සෙවෙථා”ති සෙවෙය්‍යා. “එවඤ්ඤිපටිපජ්ජතො”ති එවංභිවජ්ජිතබ්බෙ වජ්ජනවසෙන සෙවිතබ්බෙ සෙවනවසෙන පටිපජ්ජන්තස්ස. “කාමතණ්හාය විසයභාවං අතික්කමිත්වා”ති එතෙන කාමභූමි කාමහවසමතික්කමො, රූපභූමිරූපහව ඔක්කමො ව වුත්තො. වසනං වසී. සත්ති. සාමත්ථියන්ති අත්ථො. වසීං භූතං පත්තන්ති වසීභූතං. වසී එව වසීතා. යථා පාරමිතාති. “තතො විචාරන්ති” එත්ථ ඉතිසද්දො ආදිඅත්ථො. තෙන තතො ජිනිංතිආදිං සඬගණ්හාති. ඉච්ඡන්තානං තෙසං සබ්බඤ්ඤබුද්ධානං. “යත්ථා”ති යෙසුද්ධිසුභවඬිගෙසු. “භවඬිගවාරො”ති භවඬිගප්පවත්තියං. “දන්ධායිතත්තං”ති දන්ධං හුත්වා අයති පවත්තතීති දන්ධායිතං. තස්ස භාවො දන්ධායිතත්තං. “ය්‍යෙතුං”ති අධිට්ඨානං කත්වා ය්‍යෙතුං. තතො

අනුදීපනීපාඨ

අනතික්කමිතුං. “යත්ථිවිජකං” තිආදීනි ක්‍රියාවිසෙසනපදානි. “යත්ථිවිජකං” ති යත්ථ යත්ථ යානෙ ඉච්ඡානු රූපං. යදිවිජකන්තියස්මිං යස්මිං ඛණෙ ඉච්ඡානු රූපං. “යාවතිවිජකං” ති යත්තකෙන පමාණෙන ඉච්ඡානු රූපං. “චිතක්කාදිකං ඔළාරිකඪිගං පභානායා” ති එත්ථ කස්ස ඛලෙන පභානං හොති. තං තං විරාග භාවනා ඛලෙන පභානං හොති. කාව තං තං විරාගභාවනා නාම හොති. අජ්ඣාසය විසෙස පරිග්ගහිතා උපචාරභාවනා එවාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං. “පථමජ්ඣානං තාවා” තිආදි චුත්තං. “ආතාපවීරියං” ති යෙනවීරියෙන යොගිතො අත්තානං වා කිලෙස ධම්මෙ වා ආතාපෙන්ති පරිතාපෙන්ති. තං ආතාපවීරියං නාම. උග්ගාටියමානමිපි ආකාසමෙව හොති. තං ආරබ්භ උපරිඣානන්තරූපත්තියා භාවනං කරොන්තස්සපි පුනස්පුනං තමෙව පඤ්චමජ්ඣානං උප්පජ්ජති. ආරම්මණෙ ව අනතික්කන්තෙ ඣානංපි අනතික්කන්තමෙව හොතීති. “තත්ථා” ති තස්මිං ආකාසකසිණෙ. “තදතික්කමනසම්භවො” ති කසිණ නිමිත්තාතික්කමනසම්භවො. “යථාදිට්ඨෙ” ති ඣානවක්ඛුනා දිට්ඨජ්ජකාරො. “සම්භාවෙත්ථා” ති ථොමෙත්ථා. සම්මා අනුස්සරණං සමනුස්සරණං. “ඉතරෙසංපි වා” ති පුට්ඨජන පණ්ඩිතානංපි වා. මරණ සඤ්ඤා චචත්ථානෙසු පරිකම්මඤ්ච සමාධියති, උපචාරො ව සම්පජ්ජතීති යොජනා තික්ඛපඤ්ඤානං පන පුට්ඨජනානංපි සතං බුද්ධගුණාදීසුපි උපචාර සම්භවො අට්ඨකථායං චුත්තොයෙව. “සමථජ්ඣානෙසු” ති ඉදං අධිකාරවසෙන චුත්තං. විපස්සනා කම්මංපි ගහෙතඛිබ්බමෙවාති දට්ඨඛිබ්බං. පුඛ්බ්බදානං දත්ථා ඉමිනා පුඤ්ඤෙන ආයතීං ඣානාහිඤ්ඤායො වා මග්ගඵලානි වා පටිලභිස්සාමීති පත්ථනං කත්ථා ආගතොපි කතාධිකාරො එවාතිපි වදන්ති. කතමො පන කතාධිකාරො නාමාති ආහ “ආසන්නභවෙ” තිආදිං. අට්ඨවිධෙසු චතුක්කනයවසෙන, නවවිධෙසු පඤ්චකනයවසෙන චුත්තොති තෙසං වාදීනං සාධකචචනං. විචාරෙත්ථා පන ගහෙතඛිබ්බං. ආකාස කසිණෙන විනා අරූපජ්ඣානානි ලභිත්ථා පුන අභිඤ්ඤත්ථාය පරිකම්මෙකතෙ ආකාසකසිණෙපි කත්තඛිබ්බත්තා තස්ස අභිඤ්ඤාපාදකතා සම්භවො චුත්තොති අත්ථස්ස සම්භවතො. පුඛ්බ්බෙ අභාවිත භාවනොති ව අකතාධිකාරොති ව අත්ථතො එකං. “ආදිකම්මිකො” ති අභිඤ්ඤාකම්මෙ ආදිකම්මිකො. “තාදිසානං” ති පුඛ්බ්බෙ අකතාධිකාරානං අභාවිතභාවනානං ඉදානි ඉද්ධිවිකුඛ්බ්බනං කරිස්සාමීති ආරහන්තානං අභිඤ්ඤාකම්මෙ ආදිකම්මිකකුලපුත්තානන්ති සම්බන්ධො. “ඉද්ධිවිකුඛ්බ්බනං” ති ව උපලක්ඛණචචනං. දිබ්බාය සොතධාතුයා සද්දං සචනං කරිස්සාමීතිආදිකංපි ගහෙතඛිබ්බං. ඉදඤ්ච ආදිකම්මිකවිධානාධිකාරත්තා චුත්තං. අභිඤ්ඤාසු වසිපත්තානමිපි තං පඤ්චමජ්ඣානං ඡසුආරම්මණෙසු යථාරහං අප්පෙතියෙව. “අධිට්ඨාතඛිබ්බං” ති යථිවිජිත නිජ්ජත්තත්ථාය සතං හොතු සහස්සං හොතුතිආදිනා විත්තෙන අභිවිධාතඛිබ්බං. අභිනීහරිතඛිබ්බන්ති චුත්තං හොති. “සතං හොමි, සහස්සං හොමීති වා” ති අත්තානං සතං වා සහස්සං වා

නිමිත්තනවසෙන වුත්තං. සෙසං පන අඤ්ඤාපානිමිත්තනවසෙන. සොතුං වා සද්දං, පස්සිතුං වා රූපං, ඡානිතුං වා පරචිත්තං. අනුස්සරිතුං වා පුබ්බෙනිවුත්ථං. අට්ඨකථාපාඨෙ. “අට්ඨයාති”ති අභිඤ්ඤාය අට්ඨයාති. අභිවිධාති නිබ්බන්තෙතීති වුත්තං හොති. දුට්ඨංහි අට්ඨයානං පරිකම්මෙන අට්ඨයානං අභිඤ්ඤාය අට්ඨයානන්ති. ඉධ පන අභිඤ්ඤාය අට්ඨයානං වුත්තං. “අට්ඨයාන චිත්තෙනා”ති අභිඤ්ඤාචිත්තෙනාති වුත්තං හොති. “පරිකම්මචිත්තස්සා”ති පුබ්බභාගෙ ආවජ්ජන පරිකම්ම අට්ඨයානපරිකම්මචිත්තස්ස. පච්ඡිමං පන පාදකජ්ඣාන සමාපජ්ජනං. පරිකම්මචිත්තස්ස සමාධානත්ථායාති වුත්තං. පරිකම්මචිත්තෙ සමාහිතෙ කිං පයොජනන්ති ආහ “තථාහි”තිආදිං. “සෙසාභිඤ්ඤාසුපි යථාරහං චත්තබ්බො”ති දිබ්බසොතපරිකම්මෙ තෙනෙවපරිකම්ම සමාධිඤ්ඤාණසොතෙන ආසන්නෙ දිබ්බවිසයංපි සද්දං සුණාතීතිආදිනා චත්තබ්බො. “ඉති කත්ථා”ති ඉති මනසිකත්ථා. “තං”ති පච්ඡිමං පාදකජ්ඣාන සමාපජ්ජනං. “ඉධ නගහිතන්ති දට්ඨබ්බං”ති ථෙරස්ස මතෙන දට්ඨබ්බන්ති අධිජ්ජායො. ඉධ පන ආදිකම්මිකවිධානජ්ජයානත්තා පච්ඡිමංපි පාදකජ්ඣාන සමාපජ්ජනං චත්තබ්බමෙවාති. “කායගතිකං අට්ඨයානිත්ථා”ති අයං කායො විය ඉදං චිත්තංපි දන්ධගමනං හොතුති එවං චිත්තං කායගතිකං කරණෙන අට්ඨයානිත්ථා. “දිස්සමානෙන කායෙනා”ති දන්ධගමනෙන ගච්ඡන්තත්තා බ්‍රහ්මනානම්පි දිස්සමානෙන රූපකායෙන. තබ්බි පරිතෙන සීසගමනං වෙදිතබ්බං. “ආරම්මණමත්තං හොති”ති අනිජ්ජන්තරූපං සන්ධාය වුත්තං. “ආරම්මණ පුරෙජාතං”ති නිජ්ජන්තරූපං. ඉතරං පන හදය චත්ථුරූපං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. පරචිත්ත විජානනට්ඨානෙ අට්ඨකථාට්ඨකාවරියානං විචාරණා අත්ථිති තං දස්සෙතුං “එත්ථ ව අට්ඨකථායං තාථා”තිආදි වුත්තං. “අට්ඨකථායං”ති ධම්මසඬ්ඛණි අට්ඨකථායංපි විසුද්ධිමග්ග අට්ඨකථායංපි. “බණ්කවසෙනා”ති බණ්කපච්චුප්පන්නවසෙන. ආවජ්ජනෙ නිරුද්ධෙති සම්බන්ධො. “එකං චිත්තං”ති පරස්ස චිත්තං. තදෙව අතීතං චිත්තං ගණ්හන්ති. “තානී”ති ජවනානි. “තෙසං”ති ජවනානං. “තෙනා”ති ආවජ්ජනෙන. “ඉතරථා”ති අඤ්ඤාපා සන්තති අද්ධාවසෙන වුත්තන්ති ගහිතෙ සති. වුත්තො සියා. කස්මා, සන්තති අද්ධාවසෙන පච්චුප්පන්නෙ ගහිතෙ සති, සබ්බාය එකජවනවිටියා එකපච්චුප්පන්නත්තා. “සබ්බානි චිත්තානී”ති ජවනචිත්තානි. “සහුප්පන්නානී”ති ඉදං සහුප්පන්නානංපි අත්ථිතාය වුත්තං. ආවජ්ජනාදීනි පන බණ්කෙදං නගණ්හන්ති. සබ්බං පරස්ස චිත්තං එකචිත්තම්ව ගණ්හන්ති. තස්මා කාලභෙදොපි තත්ථිති දට්ඨබ්බං. “නිබ්බානඤ්ථා”ති වුත්තං, කථං නිබ්බානං පුබ්බෙනිවුත්ථං නාම සියාති. අතීතෙ පරිනිබ්බුතානං මග්ගඵලානි අනුස්සරණකාලෙ තෙසං ආරම්මණභූතං නිබ්බානංපි අනුස්සරතියෙව. තත්ථ තෙසං මග්ගඵලානං අතීතත්තා නිබ්බානංපි පුබ්බෙනිවුත්ථං නාම හොතීති.

අනුදීපනීපාඨ

“යං යං අධිට්ඨාති”ති යං යං සතාදිකං සංවිධාති. “යථා යථා අධිට්ඨාති”ති යෙන යෙන ආවිභාවාදිකෙන පකාරෙන සංවිධාති. “පකතිවණ්ණං”ති පකතිසණ්ඨානං. “තස්සෙවා”ති පකතිවණ්ණස්සෙව. දෙවානං පසාදසොතන්ති සම්බන්ධො. “ආරම්මණ සම්පට්ඨිත සමත්ථං”ති ආරම්මණස්ස උපට්ඨානං සම්පට්ඨිත සමත්ථං. තදෙව චෙතොපරියඤාණන්තිපි වුවචතීති සම්බන්ධො. “චෙතො”ති චිත්තං. “පරිච්ඡේදා”ති ඉදං සරාගචිත්තං, ඉදං විරාගචිත්තන්තිආදිනා පරිච්ඡින්නදිත්වා. “ගොවර නිවාසවසෙනා”ති ගොවරං කත්වා නිවසනවසෙන. සබ්බඤ්ඤානඤ්ඤාණගතිකං සබ්බඤ්ඤාඤ්ඤාද්ධානං අනාගතං සඤ්ඤාණන්ති අධිජ්ජායො. අනාගතෙ සත්තදිවසතො ඔරිමා චිත්තචෙතසික ධම්මා චෙතොපරියඤ්ඤාණස්ස විසයොති කත්වා අනාගතෙ සත්තදිවසතොති වුත්තං. පට්ඨාය පචත්තමානාති පාඨසෙසො. ඉමස්මිං දිවසෙ ව අනාගතපක්ඛෙ සබ්බංපි ආරම්මණං පකතිඤාණස්ස විසයොති කත්වා “දුතීයදිවසතො පට්ඨායා”ති වුත්තං. “එතං”ති එතං අනාගතං සඤ්ඤාණං. “යථා චෙතං”ති යථා ව එතං ඉමස්මිං භවෙ අනාගත ධම්මෙ ඡානාති. “අසාධාරණකාලවසෙනා”ති අඤ්ඤානඤාණෙන අසාධාරණ කාලවසෙන. පච්චුප්පන්නභවොහි අඤ්ඤාඤ්ඤාණ

සාධාරණොති.

සමථකම්මට්ඨානානුදීපනා නිට්ඨිතා.

171. විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ. “යථාදිට්ඨං”ති සක්කායදිට්ඨියා යථාදිට්ඨං. නිව්චනිමිත්තං නාම සත්තපුග්ගලාදිනිමිත්තමෙව. සත්තනිමිත්තඤ්ඤි පඤ්ඤත්ති ධම්මත්තා බණ්ණබණ්ණ ඛයවයහෙදාභාවතො සො ඵගච්ඡති සො ඵව තිට්ඨතීතිආදිනා නිව්චාකාරසණ්ඨිතං භොතීති. “ධූවනිමිත්තං”ති ටීරනිමිත්තං. ඉදමපි සො ගච්ඡන්තොපි නනස්සති, තිට්ඨන්තොපි නනස්සතීතිආදිනා ටීරාකාරසණ්ඨිතං සත්තනිමිත්තමෙව. “සුඛනිමිත්තං”ති බණ්ණබණ්ණ ඛයවයහෙද දුක්ඛානං අභාවතො සුඛිතො නිද්දුක්ඛො නිබ්භයොතිආදිනා සුඛාකාරසණ්ඨිතං සත්තනිමිත්තමෙව. “අත්තනිමිත්තං”ති ගන්තුං ඉච්ඡන්තො ගච්ඡති, යාතුං ඉච්ඡන්තො තිට්ඨතීතිආදිනා වසචත්තනාකාර සණ්ඨිතං සත්තනිමිත්තමෙව. “කිරියා”ති භාවනාකිරියා.

විසුඡ්ඤාතීති විසුද්ධි. විසොධෙතීති වා විසුද්ධි. සීලමෙව විසුද්ධි සීලවිසුද්ධිති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “නිව්චසීලමෙවා”තිආදිමාහ. තත්ථ නිව්චසීලමෙව උපරික්ඛානාදිවිසෙසානං අධිට්ඨාන කිව්චසාධකත්තා ඉධ අධිජ්ජෙතන්ති වුත්තං. “නිව්චසීලමෙවා”ති. සමාධි අධිජ්ජෙතො. වක්ඛතීහි “දුට්ඨොපි සමාධි චිත්තවිසුද්ධි නාමා”ති. එතෙන විසුඡ්ඤාති එතායාති විසුද්ධි. චිත්තස්ස විසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධි. සමාධි එවානිපි දීපෙති. විසුඡ්ඤානං වා විසුද්ධි. චිත්තස්ස විසුද්ධි

චිත්තවිසුද්ධි. අත්ථනොපන විසුද්ධචිත්තමෙව වුවචතීතිපි යුජ්ජති. විසුද්ධිසද්ද සම්පන්නෙ හි සති, චිත්තවිසුද්ධි ඉච්චෙව වුවචති. න සමාධිවිසුද්ධිති. “සොළසවිධං කඨිං”ති අහොසිං නු ඛො අහ මනීතමද්ධානන්තිආදිනා සුත්තන්තෙආගතං සොළසවිධං විචිකිච්ඡං. “අට්ඨවිධං වා කඨිං”ති සත්ථරිකඨිකීතිආදිනා අභිධම්මෙ ආගතං අට්ඨවිධං විචිකිච්ඡං. විසමහෙතුදිට්ඨි නාම සත්තානං උජ්ජත්තියා අකාරණමෙව කාරණං කත්වා ගහණදිට්ඨි. “මනසිකාරවිධි”ති අනිච්චලක්ඛණාදීසු මනසිකාරවිධි. අනුපායභූතො මනසිකාරො නාම නිච්චාදිවසෙන මනසිකාරො. අධිමානවත්ථු නාම ඕභාසාදීති. “මග්ගතො”ති මග්ගහාවෙන. “අමග්ගතො”ති අමග්ගහාවෙන. “දස්සනඤ්චා”ති තෙසංඅධිමානවත්ථුනං අනිච්චතාදිදස්සනඤ්ච. තමෙව විසුද්ධිනාමාති සම්බන්ධො. “සම්මොහමලතො”ති චතුසච්චජ්ජපට්ඨිඡාදක සම්මොහමලතො. නනු දස්සනන්ති ඤාණමෙව. එවංසති, ඤාණන්ති වුත්තෙ සිද්ධෙ කත්වා දස්සනසද්දෙන සහ ඤාණදස්සනන්ති වුත්තන්ති ආහ “එත්ථවා”තිආදිං. “සුතමයාදිවසෙනා”ති සුතමය චිත්තාමයවසෙන. තත්ථ යථාසුතස්ස පාළිධම්මස්ස අත්ථමත්තජානනං සුතමයඤ්ඤාණං නාම. අත්ථං ඤත්වා අත්ථානුරූපස්ස සභාවලක්ඛණස්ස චිත්තතාවසෙන උජ්ජන්තං ඤාණං චිත්තාමයඤ්ඤාණං නාම. “අනුමානාදිඤාණංපි”ති නාමරූප ධම්මෙසු සභාවානුමානඤ්ඤාණං සභාවජානනඤ්ඤාණංපි. “අත්තපච්චක්ඛඤ්ඤාණමෙවා”ති අත්තනා පච්චක්ඛකරණඤ්ඤාණමෙව. “සබ්බත්ථා”ති මග්ගාමග්ගඤ්ඤාණදස්සනාදීසු සබ්බෙසු යානෙසු. එත්ථ ච දසසු විපස්සනාඤාණෙසුපි විපස්සනා වචනෙන පච්චක්ඛදස්සනමෙව අධිජ්ජෙතන්ති කත්වා සබ්බත්ථග්ගහණං කතන්ති දට්ඨබ්බං. සම්මසනඤ්ඤාණතො පටියාය හි දස්සනමෙව අධිජ්ජෙතං. න සභාවජානනමත්තං. යතො චක්ඛුනා පස්සන්තස්සෙව සුට්ඨු පච්චක්ඛතො දස්සනත්ථාය පුනජ්ජුනං භාවනා කම්මං නාම තත්ථ ඉච්ඡිතබ්බං හොති.

“ධම්මා”ති සඨිකත ධම්මා. අනිච්චතා එව ලක්ඛණන්ති අනිච්චලක්ඛණං. අනිච්චානං වා සඨිකත ධම්මානං ලක්ඛණන්ති අනිච්චලක්ඛණන්තිපි යුජ්ජති. “අභිණ්භසම්පට්ඨිපිළනාකාරො”ති යථා සීඝ්‍රසොත්තයං නදියං නාවාය උද්ධං ගච්ඡන්තං සානාවා අභිසඨිබරණදුක්ඛෙන අභිණ්භං සුට්ඨු පට්ඨිපිළෙති. කස්මා, අසති අභිසඨිබාරෙ තඨිකණෙ එව අධොවුස්භනතො. අධොවුස්භනඤ්ඤි නාවාය පකති කිච්චං. උද්ධං ආරූහනං අභිසඨිබාර සිද්ධං. එවමෙවං සීඝ්‍රසොත්තෙ සංසාරෙ අත්තහාවෙන උද්ධං බණතො බණං දිවසතො දිවසං ගච්ඡන්තං පුග්ගලං අයං අත්තහාවො අභිසඨිබරණ දුක්ඛෙන අභිණ්භං සුට්ඨු පට්ඨිපිළෙති. කස්මා, අසති අභිසඨිබාරෙ, පච්චයවෙකල්ලෙ ච සති, තඨිකණෙ එව විපරිණමනතො. විපරිණමනඤ්ඤි අත්තහාවස්ස පකති කිච්චං. උද්ධංගමනං අභිසඨිබාර සිද්ධං. එවං අභිණ්භ සම්පට්ඨිපිළනං වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච සංසාරස්ස සීඝ්‍රසොත්තා නාම අත්තහාවපරියාපන්නානං නාම රූපධම්මානං පවත්තිනිවත්ති සීඝ්‍රතා වුවචති.

අනුදීපනීපාඨ

එත්ථ ච මරණං දුට්ඨං සම්මුති මරණඤ්ච පරමත්ථ මරණඤ්ච. තත්ථ සම්මුති මරණං නාම සම්මුති සච්චභූතස්ස සත්තස්ස මරණං. තං එකභවපරියන්තෙ සන්දිස්සති. පරමත්ථ මරණං නාම පරමත්ථ සච්චභූතානං නාමරූප ධම්මානං මරණං. ඉදමෙව එකන්තමරණං, සච්චමරණං, සභාවමරණං හොති. ඉමස්මිං විපස්සනා කම්මෙ ඉදං පරමත්ථ මරණං එව අනිච්චතාති ච වුච්චති. ධම්මානං සුසානක්ඛේතන්ති ච සුසානභූමීති ච වුච්චති. සා ච සුසානභූමීනාම සත්තානං පටිසන්ධිතො පටියාය සත්තානං අනුබන්ධතියෙව. අනුබන්ධන්තා ච සත්තානං පටිසන්ධිතො පටියාය සො නාම සමයො නත්ථි, යත්ථ සත්තා න මරන්තීති. ඉදඤ්ච අනුබන්ධනං සත්තානං අභිණ්භසම්පටිප්පිලනමෙව හොති. තෙසං සබ්බිරියාපටෙසු ජීවිතස්ස ච අභිගපච්චිඨගානඤ්ච කායච්චිමනො කම්මානඤ්ච සම්බාධපත්තිතො. අවසවත්තනාකාරො පන අභිසඬ්ඛාර දුක්ඛං අභිණ්භං පච්චනුභවන්තානං පාකටොයෙව. වසවත්තනෙන සති, අභිසඬ්ඛරණ කිච්චස්ස ඔකාසො නත්ථි. වසවත්තනෙනෙව යථිච්ඡි තස්ස කිච්චස්ස සම්පජ්ජනතො. ලොකස්මිඤ්චි සබ්බංපි අභිසඬ්ඛාර කිච්චං නාම අන්තමසො අස්සාසනපස්සාසන කිච්චං උපාදාය ධම්මානං වසවත්තනාභාවතො කරොන්තීති.

අනිච්චස්ස ධම්මස්ස අනුඅනුපස්සනාති සම්බන්ධො. “අනුඅනුපස්සනා”ති ච ඤාණවක්ඛුනා පුනප්පුනං නිජ්ඣායනා ඔලොකනා. “ධම්මානං”ති පඤ්චක්ඛන්ධ ධම්මානං. “යත්ථ යත්ථා”ති යස්මිං යස්මිං සරීරඨගෙ. “පුරාණ ධම්මානං”ති පුරාණානං පාතූඛ්භූතානං, වඬ්ඨිතානඤ්ච ධම්මකොටියාසානං අන්තරධානං වයො වුච්චති. විපස්සනා කම්මං පත්ථා ඛණිකවසෙන එකෙකධම්මවිභාගවසෙන ච අනුපස්සනා කිච්චං නත්ථිති ආහ “සමුභ සන්තතිවසෙන පනා”ති. එකෙකධම්මවිභාගවසෙන අනුපස්සනාපි පන පකතියා සුපාකටෙසු විත්තවෙදනාදීසු ඉච්ඡිතබ්බායෙව. “අනිච්චතාය පරමාකොටී”ති තතො උත්තරි අනිච්චතා නාම නත්ථිති අධිප්පායො. ධම්මානං තථා තථා භායිතබ්බප්පකාරො නාම පඤ්චක්ඛන්ධෙ ‘අනිච්චතො, දුක්ඛතො, රොගතො, ගණ්ඨතො, සල්ලතො, අසතො, ආබාධතො, තිආදිනා වුත්තො භායිතබ්බප්පකාරො. තස්ස සමනුපස්සනාඤාණං භයඤාණං. එතෙන අපායදුක්ඛ සංසාර දුක්ඛභීරුකෙහි ජනෙහි භායිතබ්බන්ති භයං. තෙ වා භායන්ති එතස්මාති භයං. භයස්ස සමනු පස්සනාඤාණං භයඤාණන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙති. “කිඤ්චිභයවත්ථුං”ති සීහබ්බාග්ඝාදිකං භයවත්ථුං. “පටිස්සරණෙ”ති ගුහාලෙණාදිකෙ පටිස්සරණෙ. “තෙසං”ති හිජ්ජනසභාවානං ධම්මානං. “තෙහී”ති හිජ්ජනසභාවෙහි. උක්කණ්ඨතා නාම විත්තස්ස විරුද්ධතා නික්ඛමාහිමුඛතා. “චත්තාලියාය ආකාරෙහී”ති පඤ්චක්ඛන්ධෙ ‘අනිච්චතො, දුක්ඛතො, රොගතො, ගණ්ඨතො, සල්ලතො, අසතො, ආබාධතො, පරතො, පලොකතො, ඊතීතො, උපද්දවතො, භයතො, උපසග්ගතො, චලතො, පහඬිගුතො, අද්ධුවතො, අතාණතො, අලෙණතො, අස්සරණතො, රිත්තතො,.

තුච්ඡතො, සුඤ්ඤතො, අනත්තතො, ආදීනවතො, විපරිණාම ධම්මතො, අසාරකතො, අසමුලතො, වධකතො, විභවතො, සාසවතො, සඬ්ඛතො, මාරාමිසතො, ජාතිධම්මතො, ජරාධම්මතො, ඛ්‍යාධිධම්මතො, මරණධම්මතො, සොකපරිදෙවධම්මතො, දුක්ඛදොමනස්ස ධම්මතො, උපායාස ධම්මතො, සංකිලෙසික ධම්මතො, පස්සන්තො සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛතීති එවං මහානිද්දෙසෙ මොසපඤ්ඤානිද්දෙසෙ ආගතෙහි චත්තාලීසාය ආකාරෙහි. තත්ථ පඤ්චක්ඛන්ධො අනිච්චතො පස්සන්තොතිආදිනා යොජෙතබ්බං. “අනිච්චතො”ති ච අනිච්චභාවෙනාති අත්ථො. සබ්බෙහි පඤ්චක්ඛන්ධා අනිච්චා එවාති පස්සන්තොති චූත්තං හොති. කථං පන අනිච්චතො පස්සන්තො සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛතීති. නිච්චගුණ සුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤතො පඤ්චක්ඛන්ධභූතං ලොකං අවෙක්ඛති. සෙසපදෙසුපි එසෙවනායො. තත්ථ “අනිච්චා එවා”ති පටිසන්ධික්ඛණතො පටියාය යදාකදාවි මරණ ධම්මත්තා අනිච්චා එව. “දුක්ඛා එවා”ති අනිච්ච ධම්මත්තායෙව දුක්ඛා එව. යදනිච්චං, තං දුක්ඛංතිහි චූත්තං. දුක්ඛ සච්චධම්මත්තා වා. “රොගා එවා”ති රොගජාතිකත්තා රොගා එව. යෙහි කෙචි ලොකෙ චක්ඛු රොගාදිකා අනෙකසහස්සා රොගා නාම සන්දිස්සන්ති. සබ්බෙතෙ ඉමෙපඤ්චක්ඛන්ධා එව. ඉතො අඤ්ඤොකොචි රොගො නාම නත්ථි. තස්මා තෙ එකන්තෙන රොගජාතිකා එවාති. අපි ච, දුක්ඛසච්ච ධම්මත්තාතිහි දුක්ඛතාහි චතුහි දුක්ඛට්ඨෙහි ච අභිණ්භසම්පටිප්පිළනතො රුජ්ජනට්ඨෙන රොගා එව. තත්ථ “තීහි දුක්ඛතාහි”ති දුක්ඛදුක්ඛතා සඬ්ඛාර දුක්ඛතා විපරිණාම දුක්ඛතාහි ඉමාහි තීහිදුක්ඛතාහි. “චතුහි දුක්ඛට්ඨෙහි”ති දුක්ඛස්ස පිළනට්ඨො, සඬ්ඛතට්ඨො, සන්තාපට්ඨො, විපරිණාමට්ඨො,ති ඉමෙහි චතුහි දුක්ඛට්ඨෙහි. දුක්ඛ කිච්චෙහිති අත්ථො. එසනායො ගණ්ඩාදීසු. තත්ථ ගණ්ඩොනාම පිළකාබාධො. සල්ලං නාම විජ්ඣානට්ඨෙන කිලෙස සල්ලඤ්ච දුක්ඛසල්ලඤ්ච. අසන්ති නිරත්ථකං. ඉමෙ ච බන්ධා විපත්තිපරියොසානත්තා නිරත්ථකා එව හොන්ති. සබ්බාසම්පත්තියො විපත්තිපරියොසානාති හි චූත්තං. අවිස්සාසිකට්ඨෙන පරෙ එව. න හි තෙ එතං මම, එසො හමස්මි, එසො මෙ අත්තාති එවං විස්සාසං අරහන්ති. තථා විස්සාසං කරොත්තස්ස නානාදුක්ඛෙහි නිච්චං විහිංසනතො. පටිසන්ධිතො පටියාය යදාකදාවි පලුජ්ජනධම්මත්තා පලොකධම්මා එව. “ඊතී”ති අන්තරායො වුව්චති. බන්ධා අන්තරාය ජාතිකා එවාති චූත්තං හොති. අජ්ඣත්තභාවං උපගන්ත්වා දුතත්තා විබාධකත්තා උපද්දවා එව. භායිතබ්බත්තා භයා එව. අනත්තා එව සමානා අජ්ඣත්තභාවං උපගන්ත්වා සජ්ජනතො ලග්ගනතො දුම්මො වයතො උපසග්ගා එව. නිච්චකාලං ලොකධම්මෙහි චලනත්තා විජ්ජන්දනත්තා චලාඑව. නානජපකාරෙන භඤ්ජනධම්මත්තා පහඬිගුතො එව. බණ්ණමත්තම්පි අථීරත්තා අද්ධුවා එව. ජරාමරණාදිතො අපායවිනිපතනාදිතො භයතො තායති රක්ඛතීති තාණං. තෙ ච බන්ධා කස්සවිතාණා න හොන්ති. තෙසඤ්ච කිඤ්චිතාණං නාම නත්ථි. තස්මා අතාණා එව. භයතො හීරුකා ජනා ලීයන්ති නිලීයන්ති එත්ථාති

අනුදීපනීපාඨ

ලෙණං. තෙ ව කස්සවිලෙණා න භොන්ති. තෙසඤ්ච කිඤ්චිලෙණං නාම නත්ථී. තස්මා අලෙණා එව. භයං සරතිහිංසනීති සරණං. තෙ ව කස්සවිසරණං න භොන්ති. තෙසඤ්ච කිඤ්චිසරණං නාම නත්ථී. තස්මා අස්සරණා එව. නිව්චතාදීහි සබ්බෙහි සොහණගුණෙහි සබ්බසො රහිතත්තා තුව්ඡත්තා සුඤ්ඤත්තාරිත්තා එව. තුව්ඡා එව. සුඤ්ඤා එව. අත්තා වුව්චති යස්සකස්සවි කොචි සාරභූතො පටිස්සරණො. තෙ සයඤ්ච කස්සවි අත්තාන භොන්ති. අත්තනො ව කොචි අත්තානාම නත්ථී. තස්මා අනත්තා එව. අනිව්චතාදීහි ආදීනවෙහි දොසෙහි සම්පුණ්ණත්තා ආදීනවා එව. විපරිණාම සභාවත්තා විපරිණාමා එව. සාරභූතස්ස කස්සවි අධිට්ඨානස්ස අභාවා අසාරාඑව. අසස්ස සබ්බනිරත්ථකස්ස පතිට්ඨානත්තා අසමුලා එව. තෙ සයං මරණ ධම්මසමඬ්ඨිගීනො භුන්වා තෙන මරණසත්ථෙත මරණාවුධෙන සංසාරෙ සත්තානං නිව්චං මාරකත්තා ජීවිතින්ද්‍රියුපවිෂ්ඨකත්තා වධකා එව. නිව්චසුඛිත වුඩ්ඨිවිගතත්තා විභවා එව. ආසවෙහි පරිග්ගහිතත්තා සාසවා එව. නිව්චකාලං පච්චයායත්තවුත්තිකත්තා සඬ්ඛතා එව. කිලෙසමාරමච්චිවුමාරානං ආමිසාභාරත්තා මාරාමිසා එව. අනිව්ඡන්තස්සෙව සතො චක්ඛුරොගාදිභාවෙන අපායභවාදිභාවෙන ජාතසභාවත්තා ජාතිධම්මා එව. අනිව්ඡන්තස්සෙව සතො භායනමරණසභාවත්තා ජරාමරණ ධම්මා එව. සොකාදීනං චත්ථුභාවෙන ධාරණත්තා සොකාදි ධම්මා එව. තණ්හා සංකිලෙස දිට්ඨිසංකිලෙස දුච්චරිත සංකිලෙසෙහි නියුත්තත්තා සංකිලෙසික ධම්මා එවති. තෙන වුත්තං “චත්තාලීසාය ආකාරෙහි”ති. “පටිසඬ්ඛානවසෙනා”ති පරිච්ඡිංසනවසෙන. “නිකන්තියා”ති නිකන්තිතණ්හාය. “පරියාදිත්තායා”ති සුක්ඛභාවපත්තාය. “භයඤ්චා”ති භයඤ්ඤාණවසෙන උප්පන්නං ඔත්තප්පභයඤ්ච.

ලොකෙ අත්තජීවා නාම සත්තානං අප්ඤ්ඤාත්ත ධම්මෙසු සාරධම්මා භොන්ති. තෙසු විගතෙසු සෙසධම්මා නිස්සත්ත නිජ්ජීවභාවං පත්වා ඵෙග්ගුභූතා කච්චරභූතාහි ලොකස්ස අභිමානො. තෙ ව අත්තජීවා නාම සබ්බසො නත්ථීති දිට්ඨෙය් ඛන්ධෙසු කච්චරභාවදස්සනං අත්තජීව සුඤ්ඤතා දස්සනං නාම. “විමුච්චමානො”ති එතෙන විමුච්චතීති විමොක්ඛොති අත්ථං දස්සෙති. විමුච්චන්ති එතෙනාති විමොක්ඛොතිපි යුජ්ජති. “නිමිත්තානී”ති විපල්ලාසධම්මෙහි නිමිත්තානි නිව්චනිමිත්ත සුඛනිමිත්ත අත්තනිමිත්ත ජීවනිමිත්තානි. සත්ත පුග්ගල ඉත්ථි පුරිස හත්ථ පාද සීස ගීවාදීනි නිමිත්තානි ව. තත්ථ සඬ්ඛාරානං ඛණික ධම්මත්තා අනිව්චානංයෙව සතං සත්තති සතෙන පටිච්ඡන්තත්තා හිංශාපි සො එව, අජ්ජපි සො එවතිආදීනා නිව්චාකාරෙන උපට්ඨානං නිව්චනිමිත්තං නාම. කිලෙසමලෙහි පරිග්ගහිතත්තා අසුභානංයෙව සතං අවිජ්ජාය පටිච්ඡන්තත්තා ඉදං ඉට්ඨං, කන්තං, මනාපං, පියරූප, න්තිආදීනා සුභාකාරෙන උපට්ඨානං සුභනිමිත්තං නාම. භයට්ඨෙන අබ්බෙට්ඨෙන දුක්ඛානංපි සතං තායෙව පටිච්ඡන්තත්තා ඉදං සුඛං, නිබ්භයං,

බෙමං, සාතරුප, න්තිආදිනා සුඛාකාරෙන උපට්ඨානං සුඛනිමිත්තං නාම. පච්චයා යත්තචුත්තිකත්තා පච්චයෙන විනා කෙවලං අත්තනො වසායත්තචුත්තිකා භාවතො අනත්තානංයෙව සතං අත්තනො ඉච්ඡාවසෙන කරොති, කට්ඨති, විත්තෙති, ගන්තුං ඉච්ඡන්තො ගච්ඡති, යාතුං ඉච්ඡන්තො තිට්ඨති, තිආදිනා වසවත්තනාකාරෙන උපට්ඨානං අත්තනිමිත්තං නාම. තථා සත්තොනාම සත්තාහංපි ජීවති, මාසංපි ජීවති, සංවච්ඡරංපි ජීවතීතිආදිනා ජීවාකාරෙන උපට්ඨානං ජීවනිමිත්තං නාම. නනු චෙත්ථ අත්තනො ඉච්ඡාවසෙන කරොතීතිආදීසු ඉච්ඡානාම තණ්හාවාජන්දො වා. තදුභයමිපි විත්තසම්පයුත්තං. කරණඤ්ච නාම කායිකක්‍රියාභූතානං විත්තජරුපකලාපානං පවත්තිවසෙසො. එවඤ්චසති තෙසං විත්තවසෙන පවත්තත්තා අත්තනො ඉච්ඡාවසෙන කරොතීති ඉදං අභිධම්මවිරුද්ධං න භොතීති. න න භොති. අත්තනොති ච කරොතීති ච චුත්තත්තා. න හි අත්තානාම අත්ථී, යො අත්තනොති වුච්චෙය්‍යා. න ච කත්තානාම අත්ථී, යො කරොතීති වුච්චෙය්‍යා. ඉධ පන තස්මිං සමයෙ පවත්තං ඛන්ධපඤ්චකමෙව අත්තාති ච කත්තාති ච ගහෙත්වා අත්තනොති ච කරොතීති ච චුත්තං. “අවස්සයො භොතී”ති පතිට්ඨා භොති. “විධම්මිවා”ති ඤාණෙන අන්තර්ධාපෙත්වා. සභාවතො විජ්ජමානාති න භොන්තීති දස්සනඤාණෙන විනිච්ඡයං පාපෙත්වාති චුත්තං භොති. භාවදස්සනං නාම සොකදුක්ඛාදීනං අභාවදස්සනං.

“තං තං සනවිනිබ්බුජ්ජනවසෙනා”ති සමුහසන්තති සනාදීනං භින්දන ඡින්දනවසෙන. තත්ථ සමුහසනභින්දනං ආදිතො ධම්මවචන්ථානඤාණකිච්චං. තදා අත්තදිට්ඨි වික්ඛම්භිතා භොති. ජීවදිට්ඨි ච නාම සුබ්‍රමතරා අත්තදිට්ඨි එව වුච්චති. මග්ගක්ඛණං පත්වා එව තදුභයංපි සබ්බසො සමුච්ඡින්දතීති දට්ඨබ්බං. “පණ්හිතගුණස්සා”ති පත්ථිතගුණස්ස.

“පාතිමොක්ඛ”න්ති එත්ථ “පතී”ති ජෙට්ඨකො වුච්චති. “මුඛං”ති මූලකාරණං. පති ච සො මුඛඤ්චාති පතිමුඛං. පතිමුඛමෙව පාතිමොක්ඛන්ති ඉමමත්ථං දස්සෙන්නො “තං හී”තිආදිමාහ. සබ්බලොකියසීලාති නාම චතුපාරිසුද්ධිසීලාති. තෙසං මජ්ඣෙ. “ජෙට්ඨකත්තා”ති ජෙට්ඨකසීලත්තා. “තමෙවා”ති විනයපඤ්ඤත්තිසීලමෙව +. “යෙසං ධම්මානං”ති උද්ධච්ච මුට්ඨස්සච්චාදි ධම්මානං. “විජ්ජන්දිතාති නාමා”ති විජ්ජකිණ්ණාති නාමාති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “ලොලාති නාමා”ති. “තදනුබන්ධා”ති තාතිවිජ්ජන්දිතාති ඉන්ද්‍රියාති අනුගතා. “බුද්ධජ්ජපටිකුට්ඨෙහී”ති බුද්ධෙනහගවතා පටික්කොසිතෙහි නිවාරිතෙහි. “මිච්ඡාපයොගෙහී”ති අට්ඨකුලදුසනකම්මෙහි චෙව එකවීසතිඅනෙසනකම්මෙහි ච. “තිවිධකුහනවත්ථුහී”ති පච්චයජ්ජපටිසෙවනඤ්ච, සාමන්තජජ්ජනඤ්ච, ඉරියා පථ සන්තිස්සිතඤ්චාති ඉමෙහි තිවිධෙහි කුහනවත්ථුහි. තිවිධෙහි අච්ඡරිය කම්මවිධානෙහිති චුත්තං භොති. පරිසුජ්ඣතීති පරිසුද්ධි. පරිසුද්ධි එව පාරිසුද්ධි.

අනුදීපනීපාඨ

“සම්මොහස්සා”ති ධාතුමනසිකාරාදීසු සම්මුය්හනස්ස. “ගෙධස්සා”ති සම්මොහත්තායෙව පච්චයෙසු හත්තනික්ඛිත්තකා කස්සවිය ගෙධස්ස, අභිකඬ්ඛස්ස. “මදස්සා”ති ලාභසක්කාරා දිමුලකස්ස මානමදස්ස. “පමාදස්සා”ති කුසලෙසු ධම්මෙසු පමාදස්ස මුට්ඨස්සච්චස්ස. තං තං පයොජන මරියාදො නාම වීචරපච්චයෙ තාව සීතජ්ජපටිසාතාදිකො පයොජනමරියාදො. “මරියාදො”ති ච යාවදෙවති පදෙන දස්සිතො සීතජ්ජපටිසාතාදිකො වීචරජ්ජපයොජන පරිච්ඡෙදො. සො ච වීචරපච්චයෙ සම්මොහාදිකෙ සාවජ්ජපක්ඛෙ අපතනත්ථාය යජිතො. තෙන චුත්තං “සම්මොහස්ස ගෙධස්ස මදස්ස පමාදස්ස පහානත්ථං”ති. එසන යො පිණ්ඩපාතපච්චයාදීසුපි. එතෙන පච්චෙක්ඛනාපාඨෙසු අයමත්ථො දස්සිතො. ඉධ භික්ඛු වීචරං පටිසෙවති යාවදෙව සීතස්ස පටිසාතාය උණ්හස්ස පටිසාතායාතිආදීසු යාවදෙව සීතස්ස පටිසාතාය පටිසෙවති. න තතො උත්තරි සම්මොහත්ථාය ගෙධත්ථාය මදත්ථාය පමාදත්ථාය පටිසෙවතිතිආදි. එවඤ්චසති, යං වීචරං පටිසෙවන්තස්ස සම්මොහගෙධමදජ්ජපමාදා උජ්ජජන්ති. තං න සෙවිතබ්බං. ඉතරං සෙවිතබ්බන්ති දස්සිතං හොතිති.

“පච්චත්තසභාවො”ති පච්චෙකසභාවො. “කාරියසඬ්ඛාතං”ති කාතබ්බං අභිනිජ්ජාදෙනබ්බන්ති කාරියං. ආසන්නජ්ජලං. තෙනාහ “අග්ගිස්සධුමොවියා”ති. ආසන්නකාරණං පදට්ඨානං නාම අග්ගිකාරකො විය. පජ්ජති ගච්ඡති පවත්තති ඵලං එතෙනාති පදං. තිට්ඨති ඵලං එත්ථාති යානං. උභයංපි කාරණ පරියායො ඵව. තෙන අභිස්සයත්ථොපි සිජ්ඣතිති ආහ “ආසන්නකාරණං”ති. “සද්ධිං සඤ්ඤා චිත්ත විපල්ලාසෙහි”ති දිට්ඨිසම්පයුත්තෙහිති අධිජ්ජායො. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තා පන සඤ්ඤා චිත්ත විපල්ලාසා වික්ඛම්භිතුං සක්කොතිති න වත්තබ්බා. “සාසන ධම්මෙ”ති අනත්තලක්ඛණ සුත්තන්තාදිකෙ සුඤ්ඤත ධම්මජ්ජපටිසංයුත්තෙ දෙසනාධම්මෙ. “දිට්ඨිවිපල්ලාසො වික්ඛම්භිතො”ති තාදිසං ධම්මදෙසනං සුත්වා දෙසකෙ සත්ථරි ව දෙසිතෙ ධම්මෙ ව සද්ධං පටිලභිත්වා සච්චමෙව භගවා ආහ, අහං පන එතං මම, එසොහමස්මි, එසො මෙ අත්තා,ති ගණ්හාමි, මිච්ඡාවතායං මමගාහොති ඵවං වික්ඛම්භිතො හොති. තතො පට්ඨාය එසො මෙ අත්තාති වදන්තොපි දිට්ඨිසම්පයුත්තචිත්තෙන න වදති. දිට්ඨිවිජ්ජයුත්තචිත්තෙන ඵව වදතිති අධිජ්ජායො. ඉදම්පන දළ්භග්ගාහ වික්ඛම්භනමත්තං ඵව. න අත්තදස්සන වික්ඛම්භනං. තං පන ධම්මවචන්ථානඤ්ඤාණෙ සිද්ධෙ ඵව සිජ්ඣතිතිපි වදන්ති. චතුත්තං ආභාරානං වසෙන චතුධා නාමරූපං පරිග්ගහෙතබ්බමෙව. කස්මා, චත්තාරො ආහාරො පරිග්ගහෙත්වා තෙස්වෙව ලක්ඛණත්තයං සමනුපස්සන්තස්ස අත්තෙ ලොකුත්තරඤ්ඤාණදස්සනජ්ජපටිලාභකිච්චස්ස සිද්ධත්තාති අධිජ්ජායො. පඤ්චධාතිආදීසු එසන යො. ආදිකම්මිකානං අවිසයො, විසුං විසුං ලක්ඛණ රසාදීහි පරිග්ගහෙතුං අසක්කුණෙය්ත්තා. පරිග්ගහණෙ සක්කොන්තස්සපි විපස්සනා කම්මෙ විසුං විසුං පස්සිතුං අසක්කුණෙය්ත්තා ව.

තථාහි වක්ඛති “කලාපවසෙන සංඛිපිත්වා”ති. “අඤ්ඤස්ස කස්සවී”ති අත්තජීවාදිකස්ස. සො කරොති කුසලාකුසලං කම්මං. සො පටිසංවෙදෙති භවත්තරං පත්වා තඛ්ඛිපාකං. සංසරති භවතො භවං. සන්ධාවති කම්මවෙගෙන ඛිත්තො. සුද්ධෙ නාමෙ එව වා රූපෙ එව වා ඊභාබ්‍යාපාරානං අභාවදස්සනතොති යොජනා. පුග්ගලසත්තානං ක්‍රියායොති සඤ්ඤිතාති විග්ගහො. “අත්තාති පවත්තා දිට්ඨි”ති කාරක දිට්ඨි. “තදත්ථා හිනිවෙසවසෙනා”ති සත්තො, පුග්ගලො, තිආදි වොහාරස්ස සබ්භාවතො තස්ස අත්ථභූතො සත්තපුග්ගලාදිකොපි සභාවතො අත්ථියෙව. නො නත්ථිති එවං දළ්භං හදයෙ සන්නිධානකරණ වසෙන. “අනිධාවනඤ්චා”ති වොහාර පඤ්ඤත්තිමත්තෙ අට්ඨත්වා තං අතික්කමිත්වා පඤ්චක්ඛන්ධෙ සත්තාදිභාවෙන ගහණඤ්චාති අධිප්පායො.

“කම්මචිත්තොක්කාභාරවසෙනා”ති එත්ථ කකාරො සන්ධි වසෙන ආගමො. කම්මවසෙන චිත්තවසෙන උතුචසෙන ආභාරවසෙනාති අත්ථො. අනුරූපානං පච්චයානං සාමග්ගිති විග්ගහො. “අඤ්ඤථා පවත්තියා”ති අඤ්ඤෙන පකාරෙන පවත්තනස්ස. “හෙතුසම්භාරපච්චයෙහි”ති හෙතුපච්චය සම්භාරපච්චයෙහි. ජනක පච්චයා හෙතුපච්චයා නාම. පරිවාරපච්චයා සම්භාරපච්චයා නාම. “කම්මජ්ජපවත්තියා”ති කම්මජ්ජපවත්තිතො. “විපාකජ්ජපවත්තියා”ති විපාකජ්ජපවත්තිතො. එකස්ස සත්තස්ස අනමතග්ගෙ සංසාරෙ සංසරන්තස්ස රූපකායොපි අත්ථි නාමකායොපි අත්ථි. තතො අඤ්ඤො කොවිසභාවො නාම නත්ථි. ද්වෙ ව කායා පඤ්චවොකාරෙ සංසරන්තස්ස එකතො පවත්තන්ති. අසඤ්ඤසත්තෙ සංසරන්තස්ස රූපකායො එව පවත්තති. සො එව තත්ථ එකොසත්තොති සඬ්ඛං ගච්ඡති. අරූපෙ සංසරන්තස්ස නාම කායො එව පවත්තති. සො එව තත්ථ එකො සත්තොති සඬ්ඛං ගච්ඡති. “සඬ්ඛං ගච්ඡති”ති ව පඤ්ඤත්තිමත්තං ගච්ඡතිති අධිප්පායො. තෙසු ව කායෙසු රූපකායෙ චුති පටිසන්ධිනං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනන්තර පච්චයනා නාම නත්ථි. එකමෙකස්මිං භවෙ එකමෙකො හුත්වා චුතිකාලෙ හිජ්ජති. රූපසන්තති ජිජ්ජති. පටිසන්ධිරූපෙන සහ පච්චය පච්චයුජ්ජන්තතා පබන්ධො නජ්ජපවත්තති. නාම කායෙ පන චුති පටිසන්ධිනං අඤ්ඤමඤ්ඤං අනන්තරපච්චයනා අත්ථි. චුතිකාලෙපි නාමසන්තති න ජිජ්ජති. පටිසන්ධි නාමෙන සහ පච්චය පච්චයුජ්ජන්තතා පබන්ධො පවත්තතියෙව. තත්ථ පටිච්චසමුප්පාද කුසලො හික්ඛු පටිච්චසමුප්පාදඤ්ඤාණෙ යත්වා එකස්මිංභවෙ එකස්ස සත්තස්ස පවත්තිං පස්සන්තො සත්තං නාම න පස්සති. පුග්ගලං නාම න පස්සති. අහන්තිපි න පස්සති. පරොතිපි න පස්සති. අහං අතීතෙසු භවෙසු අභොසිත්තිපි න පස්සති. ඉමස්මිංභවෙ අස්මිතිපි න පස්සති. අනාගතෙසු භවිස්සාමිතිපි න පස්සති. අථ ඛො අවිජ්ජා පච්චයා සඬ්ඛාරා පවත්තන්ති. සඬ්ඛාර පච්චයා භවත්තරෙ විඤ්ඤාණං පවත්තතිතිආදිනා නයෙන නාමරූප ධම්මානං හෙතුඵල පරම්පරාවසෙන අවිච්ඡේදජ්ජපවත්තිමෙව පස්සති.

අනුදීපනීපාඨ

එකස්මිංහවෙ පවත්තිං පස්සන්තෙ සති, අනමතග්ගෙසංසාරෙ අනන්තෙසු
හවෙසු තස්ස සත්තස්ස පවත්ති දිට්ඨා එව හොති තත්ථපි එවමෙව, තත්ථපි
එවමෙවාති. තදා තස්ස සොළසවිධා කඬ්ඛා පභීයතීති ඉමමත්ථං. “දස්සෙන්තො
අනමතග්ගෙ සංසාරෙ” තිආදිමාහ. තත්ථ කතමා සොළසවිධා කඬ්ඛාති. අහොසිං
නු ඛො අහං අතීතමද්ධානං. න නු ඛො අහොසිං. කිං නු ඛො අහොසිං. කථං නු
ඛො අහොසිං. කිං හුත්වා කිං අහොසිං නු ඛො අහං අතීතමද්ධානන්ති එවං
පුබ්බන්තෙ පඤ්චවිධා කඬ්ඛාවුත්තා. හවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගතමද්ධානං.
න නු ඛො හවිස්සාමි. කිං නු ඛො හවිස්සාමි. කථං නු ඛො හවිස්සාමි. කිං හුත්වා
කිං හවිස්සාමි නු ඛො අහං අනාගතමද්ධානන්ති එවං අපරන්තෙ පඤ්චවිධා
කඬ්ඛා වුත්තා. අහං නු ඛො ස්මි. නො නු ඛො ස්මි. කින්තු ඛො ස්මි. කථං නු
ඛො ස්මි. අහං නු ඛො සත්තො කුතො ආගතො. සො කුහිං ගාමී හවිස්සාමීති එවං
පච්චුප්පන්තෙ ඡබ්බිධා කඬ්ඛා වුත්තා. ඉමා සොළසවිධා කඬ්ඛාති. තත්ථ
අහොසිං නු ඛො, න නු ඛො අහොසින්ති ඉමිනා පදද්වයෙන අතීතකාලෙ
අත්තතො අත්ථි නත්ථිභාවෙ කඬ්ඛති. සවෙ අත්ථි, කිං නු ඛො අහොසින්ති
කඬ්ඛති. කෙනචි හෙතුනා පච්චයෙන වා අහොසිං. කෙනචි ඉද්ධිමන්තෙන වා
නිමිමිතො අහොසිං. අහෙතු අපච්චයා වා අනිමිමිතො වා සයංජාතො අහොසින්ති
අත්ථො. යදි තෙසුපකාරෙසු අඤ්ඤතරෙන අහොසිං. කථං නු ඛො අහොසිං.
අපාදකොවා අහොසිං. ද්විපාදකො වා. චතුප්පාදකොවා. බහුප්පාදකොවා.
රුපිවා. අරුපිවා. සඤ්ඤිවා. අසඤ්ඤිවා ඉච්චාදි. අථ තෙසු අපාදකාදීසු
අඤ්ඤතරො අහං අහොසිං. කිං හුත්වා කිං අහොසිං. පථමහවෙ කිං හුත්වා දුතිය
හවාදීසු කිං අහොසින්ති ඉදං හවපරම්පරාවසෙන වුත්තං. එසන යො අපරන්තෙපි.
පච්චුප්පන්තෙ “අහං නු ඛො ස්මි, නො නු ඛො ස්මි” ති යථා බුද්ධකවත්ථු
විහඬිගෙ අට්ඨසතතණ්භාවිවරිතෙසු. සතස්මිති හොති. සිතස්මිති හොතීති වුත්තං.
තත්ථ “සතස්මි” ති අහං සස්සතො වා හවාමි. “සිතස්මි” ති අහං උච්ඡින්නොවා
හවාමිති අත්ථො. යථා ව. අත්ථිති ඛො එකො අත්තො. නත්ථිති ඛො දුතියො
අත්තොති වුත්තං. තත්ථ “අත්ථි” ති අත්තානාම හවාහවෙසු නිව්චකාලං අත්ථි.
“නත්ථි” ති තථා නත්ථි, උච්ඡිප්පති. න හොති පරම්මරණාති අත්ථො. තථා
ඉධාපි අහං නු ඛො ස්මි. නො නු ඛො ස්මිති කඬ්ඛති. තත්ථ “අහං නු ඛොස්මි” ති
අයං අහං නාම හවාහවෙසු නිව්චකාලං අස්මි නු ඛො, මම අත්තානාම සස්සතො
හුත්වා සබ්බකාලං අත්ථි නු ඛොති වුත්තං හොති. “නො නු ඛො ස්මි” ති තථා
නො අස්මි නු ඛො. මම අත්තා තථා නත්ථි නු ඛොති අත්ථො. එත්ථ ව
“හවාහවෙසු” ති පවත්තෙපි පච්චුප්පන්තෙ වත්තමානං අත්තානං ගහෙත්වා
පවත්තා පච්චුප්පන්තෙ සඬගහිතන්ති දිට්ඨබ්බං. “කිං නු ඛො ස්මි” ති අහං නාම
සත්තො ජාතො කිං නු ඛො අස්මි. කෙනචි හෙතුනා පච්චයෙන වා අස්මි නු ඛො.
කෙනචි ඉද්ධිමන්තෙන වා නිමිමිතො හවාමි නු ඛො. උදාහු අහෙතු අපච්චයා වා
කෙනචි අනිමිමිතො වා සයං නු ඛො හවාමි නු ඛොති අත්ථො. “කථං නු ඛො
ස්මි” ති එත්ථ පන අපදාදීහි අයොජෙත්වා අහං නු ඛො කිං ගොත්තො හවාමි.

ගොතමගොත්තො වා වාසෙට්ඨ ගොත්තො වා තිආදිනා යොජෙතබ්බං. ආදි කප්පකාලෙ තානි ගොත්තානි එතරහි සම්භෙදං ගච්ඡන්ති. තස්මා තෙසු කඬ්ඛන්තො කඬ්ඛතියෙව. “අහං කුතො ආගතො”ති අහං අතීතෙ කුතොභවතො ආගතො අස්මි. “සොකුහිංගාමී භවිස්සාමී”ති සො අහං ආයතිං භවෙ කුහිං ගාමිකො භවිස්සාමීති කඬ්ඛති. “කඬ්ඛාය අතික්කමො”ති සො හික්ඛු පටිච්චසමුප්පාදෙ අවිජ්ජාදිකං අතීතහෙතු පඤ්චකං පස්සන්තො තස්මිංභවෙ සබ්බංපි පටිච්චසමුප්පාදං පස්සතියෙව. එවං පස්සන්තො න තත්ථ අහං නාම කොචි අත්ථි, යං පටිච්ච අතීත විසයා පඤ්චවිධා කඬ්ඛා උප්පජ්ජති. ධම්ම මත්තමෙව තත්ථ අත්ථිති එවං අතීතෙ කඬ්ඛා චත්ථුස්ස අභාවදස්සනෙන පඤ්චවිධාය කඬ්ඛාය අතික්කමො භොති. නනු තථා පස්සන්තස්සපි කථං නු බො ස්මි, කිං භුත්වා කිං අභොසිං නු බොති අයං කඬ්ඛා අත්ථියෙව. තථා පස්සන්තොපි හි විනා පුබ්බෙතිවාසඤ්ඤාණෙන අතීතෙ භවෙ අහං ද්විපාදකො අභොසින්තිවා චතුප්පාදකො අභොසින්ති වා තතො චුතො අසුකභවෙ උප්පන්නොති වා න ජානාති න පස්සති. චුච්චතෙ. සා පන කඬ්ඛා ධම්ම මත්තප්පවත්ති දස්සනතො පටියාය අන්තරායික කඬ්ඛා න භොති. විචිකිච්ඡා පටිරූපිකා එව. සා හි අරියානංපි ලබ්භති යෙවාති. තථා අනාගතෙ ඵලපඤ්චකං පස්සන්තො අපරන්තෙ පඤ්චවිධං කඬ්ඛං අතික්කමති. පච්චුප්පන්නෙ ඵලපඤ්චකඤ්ච හෙතුපඤ්චකඤ්ච පස්සන්තො පච්චුප්පන්නෙ කඬ්ඛා ඡක්කං අතික්කමති. සෙසං සබ්බං පුබ්බන්තෙ චුත්තනයමෙවාති. අට්ඨවිධාය කඬ්ඛාය අතික්කමනෙ පන පටිච්චසමුප්පාදං අනුලොමප්පිලොමං පස්සන්තො දෙසනා ධම්මෙ ව ලොකුත්තර ධම්මෙසු ව කඬ්ඛං අතික්කමති. ධම්මෙ කඬ්ඛාතික්කමනෙන සහෙව දෙසෙන්නෙ සත්ථරි ව, යථානුසිට්ඨං පටිපන්නෙ සඬ්ඝෙ ව, තිසු සික්ඛාසු ව, යථාචුත්තෙ පුබ්බන්තෙ ව, අපරන්තෙ ව, පුබ්බන්තා පරන්තෙසු ව, පටිච්චසමුප්පාදෙන සහ පටිච්චසමුප්පන්නෙසු ධම්මෙසු ව සබ්බං කඬ්ඛං අතික්කමතියෙව. තෙනාහ “සභාව ධම්මප්පවත්තියා”තිආදි. තත්ථ “සභාවධම්මප්පවත්තියා වා”ති පච්චයපරම්පරාවසෙන සභාවධම්මානං පරම්පරප්පවත්තියා ව. ධම්මසු ධම්මතා නාම දෙසනා ධම්මස්ස ස්වාක්ඛාතතාදිභාවෙන සුන්දර ධම්මතා. අනවජ්ජධම්මතා. බුද්ධසුබුද්ධතා නාම තං ධම්මං දෙසෙන්නස්ස බුද්ධස්ස සබ්බඤ්ඤබුද්ධතා.

පරියුට්ඨිතානං දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං වික්ඛම්භනං නාම හෙට්ඨා ධම්මවචන්ථාන වසෙන පච්චයපරිග්ගභවසෙන ව සිජ්ඣති. විපස්සනා කම්මං පන අනුසයභූතානං දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානං සල්ලිඛනත්ථාය කරියතීති චුත්තං “අනුසය සමුහනනත්ථඤ්චා”තිආදි. “තත්ථ පනා”ති තස්මිං පටිසම්භිදා මග්ගෙ පන. විහත්තෙසුති පාඨසෙසො. “යස්සා”ති යොගී පුග්ගලස්ස. “යං දුරෙ සන්තිකෙවා”ති යං දුරෙ පවත්තං රූපං වා, සන්තිකෙ පවත්තං රූපංවාති පාඨසෙසො. “තදත්ථස්ස පනා”ති සම්මසිතධම්මුද්ධාරත්ථස්ස. “ඤාණෙන දළ්භං ගහෙත්වා”ති ධම්මවචන්ථානඤ්ඤාණෙන සුට්ඨුච්ඡතං කත්වාති

අනුදීපනීපාඨ

අධිප්පායො. ඉදානි යං යං දළ්භං ගහෙතබ්බං. තං තං සරූපතො දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදිමාහ. පුන දළ්භං ගහිතස්ස රූපස්ස අනිච්චලක්ඛණං දස්සෙතුං “සා ච ක්‍රියා”තිආදි වුත්තං. “නස්සන්ති”ති හිජ්ජන්ති. අනිච්චතං ගච්ඡන්ති. “චිත්ථම්හන ක්‍රියා”ති එත්ථ විවිධෙන ථම්හනං චිත්ථම්හනං. නානාදිසාහිමුඛවසෙන ථම්හනං වහනන්ති අත්ථො. “ඉමාසඤ්චා”ති වතුන්තං මහාභූතානඤ්ච. විසුං විසුන්ති වුත්තත්තා තාසං අඤ්ඤාමඤ්ඤාඤ්ච සහජාතෙසු ගහණං සම්භවතීති වුත්තං “ආපාදීනං”ති. ආපාදීනං සෙසමහාභූතානඤ්චාති අත්ථො. සන්තති යා සරිරානි සන්තති සරිරානි. “තථා තථා කප්පෙත්ථා”ති රූපධම්මානං සන්තති පරිවත්ති නාම අභික්කමන්තස්ස එවං භවෙය්‍ය, පටික්කමන්තස්ස එවං භවෙය්‍ය, තථා සම්ඤ්ජන්තස්ස පසාරෙන්තස්සාතිආදිනා පරිකප්පෙත්ථා. “සෙසබ්බන්ධෙසුපි තං තං සන්තති නානත්තං”ති වෙදනාක්ඛන්ධෙ තාව කායෙ කායිකසුඛසන්තති දුක්ඛසන්තතීතං නානත්තං. චිත්තෙ සොමනස්ස දොමනස්ස සන්තතීතං. උපෙක්ඛා සන්තති පන අවිභූතා හොති. කප්පෙත්ථා ගහෙතබ්බා. යදා චිත්තෙ සොමනස්ස දොමනස්සානි න සන්දිස්සන්ති, තදා ඉදානි උපෙක්ඛා මෙ වෙදනා පවත්තතීති වා, යදා තානි සන්දිස්සන්ති, තදා සා නිරුජ්ඣතීති වා එවං තක්කෙත්ථා සම්මසිතබ්බාති වුත්තං හොති. සඤ්ඤාක්ඛන්ධෙ රූපසඤ්ඤාසද්දසඤ්ඤාදීනං වසෙන. සඬ්ඛාරක්ඛන්ධෙ රූපසඤ්චෙතනා සද්දසඤ්චෙතනාදීනං වසෙන, නානාවිතක්ක විචාරාදීනං වසෙන, ලොභාලොභ දොසාදොස මොහාමොහාදීනං වසෙන ච. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං, කුසලා කුසලවිඤ්ඤාණාදීනඤ්ච වසෙන සන්තති නානත්තං වෙදිතබ්බං. විස්සාසං කරොතීති වත්ථා තදත්ථං විවරති “එතං මෙ”තිආදිනා. තත්ථ තයොවිස්සාසා තණ්හාවිස්සාසො, මානවිස්සාසො, දිට්ඨිවිස්සාසො. තත්ථ එතං මමාති තණ්හාවිස්සාසො. එසොහමස්මීති මානවිස්සාසො. එසො මෙ අත්තාති දිට්ඨිවිස්සාසො. “පරිහරති”ති හවාහවෙසු පරිග්ගහෙත්ථා හරති වහති. “පරමජ්ඣක්තහාවෙනා”ති පධානඅජ්ඣක්තහාවෙන. අජ්ඣක්තසාරහාවෙනාති වුත්තං හොති. “පරිග්ගහිතො”ති එසො මෙ අත්තාති දිට්ඨිපරිග්ගහෙන පරිග්ගහිතො. තයො හි පරිග්ගහා තණ්හා පරිග්ගහො, මානපරිග්ගහො, දිට්ඨිපරිග්ගහොති. වසෙ සබ්බසො වත්තන්තො නාම කෙවලං වසායත්තවුත්තිකො එව සියා, න පච්චයායත්තවුත්තිකොති දස්සෙත්තො “යථාවුත්තෙහි”තිආදිමාහ. තත්ථ “යථාවුත්තෙහි”ති සබ්බසඬ්ගහෙ වුත්තප්පකාරෙහි කම්මාහිසඬ්ඛරණාදීහි. “තථාපරිග්ගහෙතබ්බො”ති එසො මෙ අත්තාති එවං පරමජ්ඣක්තහාවෙන පරිග්ගහෙතබ්බො. තථා හි යො අත්තතො වසෙන වත්තති, තස්මිං අත්තතො සාමිභාවො නත්ථී. යස්මිඤ්ච සාමිභාවො නත්ථී, තස්මිං රූපාදිකෙ ධම්මෙ අත්තානං සාමිකං කත්ථා එසො මම අත්තාති පරිග්ගහො නාම මිච්ඡා එව. තථා යො ච බණ්ක ධම්මො හොති, බණ්ක බණ්ක හිජ්ජති, තං රූපාදිකං බන්ධපඤ්චකං අත්තතො සාරං කත්ථා තථා පරිග්ගහොපි

මිච්ඡා එව. එත්ථ ච “මිච්ඡා එවා”ති පරමත්ථ සච්චං පත්වා මිච්ඡා එව. විපල්ලාසො එවාති චුත්තං හොති. “සුඛං විද්ධංසෙති”ති කායිකසුඛඤ්ච වෙතසික සුඛඤ්ච විද්ධංසෙති. විනාසෙති. “නානාදුක්ඛං ජනෙති”ති කායිකදුක්ඛඤ්ච වෙතසික දුක්ඛඤ්ච ජනෙති උප්පාදෙති. “ඉදඤ්ච රූපං එදිසමෙව හොති”ති කථං හොති. මනුස්සත්තභාවෙ ධීතානං සත්තානං යථාපවත්තං මනුස්ස සුඛං විද්ධංසෙති, ජිණ්ණහිත්තභාවං පාපෙති, නානාදුක්ඛං ජනෙති. සයං අපායත්තභාවං ගහෙත්වා තෙසං නානාඅපාය දුක්ඛං ජනෙති. තථා දෙවත්තභාවෙ සක්කත්තභාවෙ බ්‍රහ්මත්තභාවෙ ධීතානන්තිආදිනා වත්තබ්බං. තථා මනුස්සත්තභාවෙ ධීතානං නානාවිපරිණාම කිච්චෙහි යථාපවත්තං සුඛං විද්ධංසෙති, නානාපච්චයාහිසඬ්ඛරණකිච්චෙහි නානාදුක්ඛං ජනෙති. තෙන චුත්තං “ඉදඤ්ච රූපං එදිසමෙවා”ති. “සාරොනාම ටාමබ්බලවිසෙසො වුවච්ඡි”ති එතෙන ටාමබ්බලවිසෙසෙන සම්පන්නං වත්ථුංපි සඬ්ගණ්හාති. “අසාරකථිඨොනා”ති එත්ථ සාරො එව සාරකං, න සාරකං අසාරකන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය “රූපං පන සයංපි එවරූපො සාරො න හොති”ති චුත්තං. සත්තානං අත්තසාරො ජීවසාරො න හොතිති අත්ථො. නත්ථි සාරො එතස්සාති අසාරකන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය “න ච එවරූපෙන සාරෙන යුත්තං”ති චුත්තං. අත්තසාරෙන ජීවසාරෙන සංයුත්තං හොතිති අත්ථො. තත්ථ පුරිමො අත්ථො රූපං අත්තතො සමනුපස්සතිති ඉදං සන්ධාය චුත්තො. පච්ඡිමො රූපවත්තං වා අත්තානං, අත්තනි වා රූපං, රූපස්මිං වා අත්තානංති ඉමානි සන්ධාය චුත්තො. එතෙන අසාරකථිඨොනාති අසාරභාවෙන, අසාරයුත්තභාවෙන වාති ච. අනත්තාති එත්ථපි න අත්තා අනත්තා, නත්ථි අත්තා එතස්සාති වා අනත්තාති ච ද්විධා අත්ථො සිජ්ඣති. “යඤ්චා”ති යඤ්ච රූපං. “පිළෙති”ති තං සමඬ්ගි පුග්ගලං පිළෙති. එතෙන අනත්තභාවෙ සිද්ධෙ දුක්ඛභාවොපි සිද්ධොති දස්සෙති. “තිණ්ණං වයානං වසෙන අද්ධාහෙදො යොජෙතබ්බො”ති පථමවයෙ පවත්තං රූපං දුතියවයං න පාපුණාති, පථමවයෙ එව නිරුජ්ඣතිතිආදිනා අද්ධාපච්චුප්පන්නෙ අත්තොගධහෙදො යොජෙතබ්බො. “සභාගෙකසන්නාවසෙනා”ති සභාගානං ධම්මානං සභාගථිඨොන එකීභූතා සන්නති සභාගෙකසන්නති. “සභාගානං ධම්මානං”ති ච චිත්තජෙසුතාව නිරන්තරජපවත්තෙන ලොභසම්පයුත්තචිත්තෙන සහජාතා රූපධම්මා සභාගරූපධම්මා නාම. තථා නාම ධම්මා ච. එවං දොසසම්පයුත්තාදීසුපි. උතුජෙසු නිරන්තරජපවත්තෙන සීතඋතුතා සමුට්ඨිතා රූපධම්මා සභාගරූප ධම්මා නාම. තථා උණ්හඋතුතා සමුට්ඨිතා. එසනයො ආහාරජෙසුපිති එවං සභාගෙකසන්නතිවසෙන. “සම්පාපුණිතුං”ති ඤාණෙන සම්පාපුණිතුං. “අද්ධාසන්නතිවසෙනා”ති එත්ථ සන්නතිවසෙන සම්මසනං විසෙසතො අධිජපෙතං. එවඤ්ච කත්වා හෙට්ඨා අනිච්චං ඛයට්ඨොනාති පදෙ චතුත්තං මහාභූතානං සන්නති විභාගනයො සුට්ඨු දස්සිතොති. “අනිච්චලක්ඛණ දස්සනමෙව පධානං”ති ඉමස්මිං ඤාණෙපි උදයබ්බයඤ්ඤාණෙපි

අනුදීපනීපාඨ

හඬගඤ්ඤාණෙපි අනිච්චලක්ඛණ දස්සනමෙව පධානං. භයඤ්ඤාණෙ ව ආදීනවඤ්ඤාණෙ ව නිබ්බිදාඤ්ඤාණෙ ව දුක්ඛලක්ඛණ දස්සනං පධානං. උපරි චතුසු ඤාණෙසු අනත්තලක්ඛණ දස්සනං පධානන්ති. “සමුදිනෙසු”ති අඤ්ඤාමඤ්ඤං අවිනාභාවසභායභාවෙන සමුප්පන්නෙසු. ඉදඤ්ච අවිජ්ජාසමුදයා රූපසමුදයො. තණ්හාසමුදයා උපාදාන සමුදයො. ආහාර සමුදයා රූපසමුදයොති පාළිවසෙන වුත්තං. අප්පහීන වසෙනාති පාළිපදෙ පන අවිජ්ජා තණ්හා දිට්ඨානුසයානං අප්පහීනට්ඨෙන සන්තානෙ විජ්ජමානතා එව පමාණන්ති දට්ඨබ්බං. “සමුදෙන්ති”ති පටිසන්ධිතො පට්ඨාය එකතො උදෙන්ති. උපරුපරි එන්ති. ආගච්ඡන්තිති අත්ථො. එකභවභාවෙන පාතුබ්භවන්තිති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “යාවමරණකාලා”තිආදිං. “පසවන්ති”ති පවඩ්ඪමානා සවන්ති, පවත්තන්ති, සන්දන්ති. “තෙසු පනා”ති අවිජ්ජා තණ්හාපාදාන කම්මෙසු. “නිරුජ්ඣන්ති”ති තස්මිංභවෙ එව නිරුජ්ඣන්ති. තස්මිං භවෙ නිරොධො නාම භවත්තරෙ පුන අනුප්පාදො යෙවාති වුත්තං. “භවත්තරෙ”තිආදි. “තං සන්තතියං”ති තස්මිං පච්චුප්පන්න භවෙති වුත්තං භොති. “පුන අනුප්පාදසම්බාතං නිරොධං”ති සන්තති නිරොධො නාම වුත්තො. න නිබ්බාන නිරොධො. එතාහි පච්චයෙ සති, භවත්තරෙ උප්පජ්ජීස්සන්ති යෙවාති. ඉදානි යථාපවත්ත සන්තතිසු පරියාපන්නානං සබ්බපච්ඡිමානං නාමරූපානං බණ්කනිරොධවසෙන අත්ථං වදන්තො “යථාපවත්ත සන්තතියො වා ජ්ජ්ජන්ති හිජ්ජන්ති”ති වුත්තං. “උදයබ්බයං සමනුපස්සන්තස්ස වා”ති එත්ථ කතමො උදයො නාම, කතමො වයො නාම, කථඤ්ච තදුභයං සමනුපස්සතිති ආහ “උදයබ්බයං පස්සන්තස්සාති එත්ථ යථා නාමා”තිආදිං. තත්ථ “තමො බන්ධො”ති තමොරාසි. “වෙති”ති විගච්ඡති. අන්තර ධායති. “උදයො”ති උප්පාදො වෙව වඩ්ඪී ව. “වයො”ති විගමනං, අන්තරධානං. “නානාපයොගවසෙනවා”ති සම්ඤ්ජනප්පසාරණාදි නානාපයොගවසෙන වා. උදයපක්ඛානං නානාසන්තතිනං උදයඤ්ච උදයතො. වයපක්ඛානං නානාසන්තතිනං වයඤ්ච වයතොති යොජනා.

බොජ්ඣංකඛිග ධම්මෙහි සම්පන්නත්තා ආරාධෙති අත්තනො විත්තංති ආරද්ධො. තුට්ඨවිත්තොති අත්ථො. විපස්සතිති විපස්සකො. ආරද්ධො හුත්වා විපස්සකො ආරද්ධවිපස්සකො. දුට්ඨොහි විපස්සකො තරුණ විපස්සකො ව ආරද්ධ විපස්සකො ව. තත්ථ බන්ධානං උදයබ්බයං සුට්ඨු අපස්සන්තො දුබ්බලවිපස්සකො තරුණ විපස්සකො නාම. බන්ධානං උදයබ්බයං සුට්ඨු පස්සන්තො විපස්සනා කම්මෙ ආරාධිත විත්තො බලවිපස්සකො ආරද්ධවිපස්සකො නාම. යං සන්ධාය වුත්තං.

[ක]

‘සුඤ්ඤාගාරෙ පට්ටිස්ස, සන්තවිත්තස්ස හික්ඛුනො;

අමානුසි රතී හොති, සම්ම ධම්මං විපස්සතො,ති ව.

[බ]

‘යො ව වස්සසතං ජීවෙ, අපස්සං උදයබ්බයං;

එකාහං ජීවිතං සෙය්‍යා, පස්සතො උදයබ්බයං,ති ව.

අයම්ඨ අධිජපෙතො. විපස්සනං උපෙච්ච කිලෙසෙන්නි, මලීනභාවං ගමෙන්නිති විපස්සනුපක්කිලෙසා. පරිබන්ධන්නි නිවාරෙන්නිති පරිබන්ධකාති හෙට්ඨා චුත්තමෙව අන්තරායික ධම්මානං නාමං. “සරීරොභාසො”ති සකලසරීරතො නික්ඛන්තො ඔභාසො. “පඤ්චවිධා පීතී”ති බුද්දිකා පීති, ඛණිකා පීති, ඔක්කන්තිකා පීති, උබ්බෙගා පීති, ඵරණා පීතීති. “දුට්ඨා පස්සද්ධි”ති අතිබලවන්නි කායපස්සද්ධිවෙච විත්තපස්සද්ධි ව. විපස්සනා කම්මෙ ඔකප්පනාකාරජපවත්තා සද්ධාඵව අධිමුච්චනට්ඨෙන අධිමොක්ඛො සද්ධාධිමොක්ඛො. “වීරියං”ති තස්මිං කම්මෙ අනික්ඛිත්තධුරං පග්ගහිතසීසං වීරියං. “සුඛං”ති විත්තසුඛං. තෙනාහ “සොමනස්සං”ති. “විපස්සනාඤාණං”ති ඉන්ද්‍රියස්සට්ඨවජිරසදීසං බලවවිපස්සනාඤාණං. “සතී”ති තස්මිං කම්මෙ අප්පමුට්ඨා සතී. “තත්‍රමජ්ඣත්තූපෙක්ඛා”ති විත්තස්ස ලීනුද්ධච්චාදිහි විසමන්තෙහි විමුත්තා තත්‍රමජ්ඣත්තනාසඬ්ඛාතා උපෙක්ඛා. “ආවජ්ජනුපෙක්ඛා”ති වසිභාවපත්තා ආවජ්ජනසඬ්ඛාතා උපෙක්ඛා. “ආලයං”ති තණ්හාලයං. “කුරුමානා”ති කරොන්නි. “සුබ්බමා තණ්හා”ති කුසලෙහි මිස්සකත්තා ඉදං අකුසලන්තිපි ජානිතුං අසක්කුණෙය්‍යා සුබ්බමතණ්හා. “න වතමෙ”ති මම න උප්පන්නපුබ්බොවතාති යොජනා. “අස්සාදසහිතා”ති ඔභාසාදීසු අස්සාදතණ්හා සහිතා. “අධිමාන වසෙනා”ති අධිකතරං මඤ්ඤනාවසෙන. “තාවදෙවා”ති නිකන්තියා උප්පත්තික්ඛණෙයෙව. “නිකාමනාකාරො”ති ඉච්ඡනාකාරො. අස්සාදනාකාරො. “නිකාමනස්සවත්ථු”ති නිකන්තියා වත්ථු. “අද්ධා”ති එකන්තෙන. “හන්දා”ති විත්තවිස්සට්ඨකරණෙ නිපාතපදං. ඉදානෙව නං විසොධෙමි, න වීරං පවත්තිතුං දස්සාමිති ඉමමත්ථං දීපෙති. “තෙස්වෙවා”ති තෙසුඔභාසාදීසු ඵව. අට්ඨකථාය න සමෙති. අට්ඨකථායං නිකන්ති වික්ඛම්භනස්ස විසුං චුත්තත්තාති අධිජපායො. විපස්සනාපරිපාකො නාම විසෙසන්තරජපවත්තෙන පාකටොති දස්සෙතුං “සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාභාවං පත්තා”තිආදිමාහ. වුට්ඨානගාමිති විපස්සනාභාවපත්තෙනාති චුත්තං හොති. “ද්වෙ විපස්සනා විත්තානී”ති උපචාරානුලොමවිත්තානි. සො හි වුට්ඨානන්ති වුච්චතීති සම්බන්ධො. සඬ්ඛාර නිමිත්තතො වා වුට්ඨාති. නිබ්බානං ආරබ්භ පවත්තිතො. යදි ඵවං ගොත්‍රභූපි වුට්ඨානං නාම සීයාති. න සීයා. මග්ගස්ස ආවජ්ජනමත්තෙ ධීතත්තා. පට්ඨෙධකිච්චස්සව සම්මොහ සමුච්ඡෙදකිච්චස්ස අභාවතො. “සයං”ති මග්ගසඬ්ඛාතො සයං. “තං සමඬ්ඪිපුග්ගලං වා”ති තෙන මග්ගෙන

අනුදීපනීපාඨ

සමඬිගීපුග්ගලං වා. “වට්ටප්පවත්තතො වා”ති ආයතිං. භවෙසු අපායවට්ටප්පවත්තතො වා, අට්ඨම භවතො පට්ඨාය කාමසුගති වට්ටප්පවත්තතො වා. අවස්සං වුට්ඨානං ගමෙති සම්පාපෙතීති වුට්ඨානගාමීතීති වචනත්ථො. “අවස්සං වුට්ඨානං ගච්ඡන්තී”ති ඉධ යිතානං වුට්ඨානතො නිවත්ති නාම නත්ථීති අධිප්පායො. ඉදඤ්ච පච්චෙකඛුද්ධානං ඛුද්ධසාවකානඤ්ච වසෙන දට්ඨබ්බං. සබ්බඤ්ඤා බොධිසත්තා පන පුබ්බඛුද්ධානං සාසනෙ පබ්බජිත්වා විපස්සනා කම්මං ආරභන්තා අනුලොමඤ්ඤාණං ආභවිව යපෙන්නීති අට්ඨක ටාසු වුත්තං. තත්ථ “ආභවිවා”ති ඉදං සඬ්ඛාරුපෙක්ඛාඤ්ඤාණස්ස මත්ථකපත්තිදස්සනත්ථං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. “ආවජ්ජනට්ඨානියං”ති තතො පුබ්බභාගෙ කෙනචි විත්තෙන අග්ගහිතෙ නිබ්බානා රම්මණෙ ආවජ්ජනට්ඨානියං. “තං”ති ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං. ගොත්තං භවති අභිභවති ඡිත්තීති ගොත්‍රභු. ගොත්තං වා අභිසම්භුණාති පාපුණාතීති ගොත්‍රභුති වචනත්ථො. කථං පන ගොත්‍රභු විත්තං ගොත්‍රභුඤ්ඤාණං පුපුජ්ජනගොත්තං ඡිත්තීති, අරියගොත්තං පාපුණාතීති යුජ්ජෙය්‍ය, සොහි පුග්ගලො තස්මිංබණෙ පුපුජ්ජනගොත්තපරියාපන්නොඵවාති. සච්චං. අත්තනි පන ඡිත්තත්තා සයං ඡිත්තීති නාම. නිබ්බානස්ස ච අරියගොචරත්තා තං ආරම්මණ කරණවසෙන අරියගොත්තං පාපුණාති නාමාති දට්ඨබ්බං. පච්චයසත්තිවිසෙසෙන අත්තතො අනන්තරෙ අරියගොත්තං භාවෙති, පාතුභාවෙතීති ගොත්‍රභුතිපි යුජ්ජති. “පරිච්ඡිජ්ජා”ති පරිච්ඡිත්තීති. දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාදීහි සබ්බවිජ්ජන්දනෙහි මුඤ්චිත්වාති වුත්තං හොති. සම්මොහස්ස පහානමෙව දට්ඨබ්බං. න තෙ ධම්මෙ ආරම්මණ කරණ වසෙන ජානනං. කථං තෙ ධම්මෙ ආරම්මණං අකරොත්තො මග්ගො තෙ ධම්මෙ පරිජානාති නාමාති. කිච්චසිද්ධි වසෙන. සො හි සම්මොහං පජහන්තො ආරම්මණං කරොත්තානිපි හි පුබ්බභාගඤ්ඤාණාති තප්පහානකිච්චස්ස අසාධකත්තා දුක්ඛ සච්චං පරිජානන්තානිති න වුච්චන්ති. මග්ගො පන ආරම්මණං අකරොත්තොපි තප්පහානකිච්චස්ස සාධකත්තාතං සච්චං පරිජානාතීති වුච්චති. කස්මා. තතො පට්ඨාය තස්සපුග්ගලස්ස සබ්බකාලං තස්මිංසච්චෙ පරිජානන කිච්චස්ස සිද්ධත්තා. යථාහි එකො පුරිසො චක්ඛුම්හි පිත්තසෙම්භාදිදොසෙහි පලිඛුද්ධත්තා අන්ධො හොති. න කිඤ්චි පස්සති. යදා පන සො එකං තෙජවත්තං අඤ්ජනං ලහිත්වා චක්ඛුං අඤ්ජයන්තො සබ්බරත්තිං නිද්දායති. තස්ස නිද්දායන්තස්සෙව චක්ඛුම්හි සබ්බදොසා නස්සන්ති. චක්ඛු විජ්ජසන්නං හොති. තඬ්ඛණතො පට්ඨාය සො නිද්දායන්තොපි රූපානි පස්සතීති වුච්චති. කස්මා, අන්ධභාවවිගමෙන දස්සනකිච්චස්ස සිද්ධත්තා. එවමෙවමිදං දට්ඨබ්බන්ති. එකදෙසෙන වා හෙට්ඨිමමග්ගෙසු, අනවසෙසෙන වා අරභන්තමග්ගෙ. “අපච්ඡාවත්තිකං”ති එත්ථ පච්ඡතො ආවත්තනං පච්ඡාවත්තං. නත්ථි පච්ඡාවත්තං අස්සාති අපච්ඡාවත්තිකන්ති විග්ගහො. “පුන අනුප්පාදධම්මතාපත්තිවසෙන නිරොධසඬ්ඛාතං”ති මග්ගක්ඛණෙ එව තානිවට්ටානි පුන අනුප්පාදසභාවං ආපජ්ජන්ති, නිරුජ්ඣන්ති. තථා නිරොධසඬ්ඛාතං. “උප්පාදනසඬ්ඛාතාය භාවනායා”ති එතෙන මග්ගස්ස

එකවිත්තක්ඛණිකත්තා වච්ඡනසංඛාතාය භාවනාය ඔකාසො නත්ථිති කත්වා
 චුත්තං. අරියමග්ගං පටිලාභත්ථාය පන පවත්තිතා පුබ්බභාගභාවනාපි
 මග්ගභාවනා එව. සා ව අරියමග්ගං පත්වා මත්ථකපත්තා හොති. තස්මා
 අරියමග්ගො එව මත්ථකපත්තො භාවනානුත්තරො හොතීති ඉමිනාපරියායෙන
 වච්ඡන සංඛාතාය භාවනායාතිපි යුජ්ජනියෙව. අත්තනො අනන්තරෙ පවත්තං
 ආනන්තරිකං. ආනන්තරිකං ඵලං එතස්සාති විග්ගහො. තස්ස ව තතොපරං ද්වෙ
 වා තිණි වා ඵලවිත්තාති පවත්තන්තීති ඉමිනා සම්බන්ධො. අපනීතො අග්ගි
 එතස්මාති අපනීතග්ගිකො. “නිබ්බාපෙන්තො වියා”ති එතෙන
 පටිප්පස්සම්භනප්පභානකිව්වෙන මග්ගානුකූලප්පවත්ති. දස්සෙති. “තෙසං”ති
 තෙසං චක්ඛුනං. තං රූපං තස්ස පාකටං න තාව හොතීති සම්බන්ධො.
 “තස්සා”ති තස්ස පුග්ගලස්ස. “පච්චවෙක්ඛනවාරෙසු”ති එත්ථ පසාදචක්ඛුනා
 දිට්ඨෙ පවත්තා අනුබන්ධක වීථියොපි සංඛග්ගන්ති.

උපරිමග්ගෙහි වධිතබ්බා මාරෙතබ්බාති උපරිමග්ගවජ්ඣා.
 “කිලෙසවිභාගෙසු”ති අසුකමග්ගෙන අසුකාකිලෙසා පභියන්තීති එවං
 කිලෙසවිභාගෙසු. “පාළියං”ති පටිසම්භිදා මග්ගපාළියං. චූච්චමානෙ පන
 වත්තබ්බන්ති සම්බන්ධො. මග්ගඛිගබ්බොජ්ඣංඛිගාදීනං පච්චවෙක්ඛනං නාම
 මග්ගපච්චවෙක්ඛනමෙව. තථා පච්ඡා වා පවත්තන්ති සිද්ධං. “අවිරුද්ධා
 හොති”ති විසුද්ධිමග්ගෙන අසමෙන්තාපි පච්චවෙක්ඛන්තානං
 ඉච්ඡානුරූපසම්භවතොති අධිප්පායො. “අධිමානනිද්දෙස අට්ඨකථාසු”ති
 විනයෙ චතුත්ථපාරාජිකෙ අධිමානපදනිද්දෙස අට්ඨකථාසු. “සො”ති
 අරියභූතො භික්ඛු. “නො ලද්ධං න වට්ටති”ති අලද්ධං න වට්ටතීති අත්ථො.
 ලද්ධං නො න වට්ටතීති වා යොජනා. චතුබ්බිධං මග්ගඤ්ඤාණං ගහිතං.
 ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාමාති චුත්තත්තා.

“අභිනිවිසනං”ති අජ්ඣත්තං දුල්භතරං පතිට්ඨානං. “නිබ්බාසිනෙරූපා
 දස්සවියා”ති තස්ස පවත්තනං විය. “කෙවලං පච්චයායත්ත චුත්තිතාය
 අදිට්ඨත්තා”ති එතෙන එසො මෙ අත්තා, න පරස්ස අත්තාති එවං අත්තානං
 අත්තස්ස සාමිකං කත්වා ගහණකාරණං වදති. තත්ථ කෙවලසද්දෙන පරමත්ථ
 සච්චං පත්වා අත්තස්සෙව අභාවතො ඛන්ධපඤ්චකස්ස අත්තනොවසායත්ත
 චුත්තිතං නිවත්තෙති. සම්මුති සච්චං පන පත්වා අත්තස්ස විජ්ජමානත්තා
 මහාජනො අත්තනො ඛන්ධපඤ්චකං අත්තනො වසායත්ත චුත්තිං
 මඤ්ඤමානො එසො මෙ අත්තාති ගණ්හාති. “ඛණ්ඩගස්ස ව අදිට්ඨත්තා”ති
 එතෙන එසො මෙ සාරට්ඨෙත අත්තා. එසො මම සාරො. එතං මම සරීරං. යාව
 වස්සසතංපි වස්සසහස්සමපි එතං ඛන්ධපඤ්චකං න භිජ්ජති, න විනස්සති. තාව
 අහං න මරාමි. යදා එතං භිජ්ජති, විනස්සති. තදා අහං මරාමි. අහඤ්ච මම
 ඛන්ධපඤ්චකඤ්ච අද්වයං අනානත්තන්ති එවං ගහණකාරණං වදති. තත්ථ
 “ඛණ්ඩගස්සා”ති නාමරූපධම්මානං ඛණෙ ඛණෙ හඤ්ජනස්ස භිජ්ජනස්ස

අනුදීපනීපාඨ

මරණස්ස. ඉදම්පනමරණං සම්මුති සච්චෙ නත්ථි. පරමත්ථ සච්චෙ එව අත්ථි. තස්මා තං අපස්සන්තො මහාජනො අත්තනො ඛන්ධපඤ්චකං අත්තනොසාරං මඤ්ඤමානො එසො මෙ අත්තාති ගණ්හාතීති. “තං ද්වයං සුදිට්ඨං කත්වා”ති ඛන්ධපඤ්චකස්ස කෙවලං පච්චයායත්ත වුත්තිතඤ්ච ඛණ්හඬගඤ්ච ඤාණ වක්ඛුනා සුට්ඨදිට්ඨං කත්වා. තත්ථ පඤ්චන්තං ඛන්ධානං පටිච්චසමුප්පාදං සුට්ඨපස්සන්තො කෙවලං පච්චයායත්ත වුත්තිතඤ්ච අවසායත්ත වුත්තිතඤ්ච සුට්ඨ පස්සති. යො ච අත්තනො වසායත්තවුත්ති න හොති. සො පරමත්ථසච්චං පත්වා එසො මම සන්තකන්තිපි වත්තුං නාරහති. කුතො මම අත්තාති. අපි ච, සත්තො නාම සභාවතො නත්ථි. පඤ්ඤත්තිමත්තං හොති. යො ‘අහන්ති වා, මෙති වා, මමාති වා, ගය්භෙය්‍ය. අසන්තෙ ච අත්තස්මිං කො මම අත්තා නාම භවෙය්‍යාති. ඛණ්හඬගො හොති. ඛණ්‍ය ඛණ්‍ය හිජ්ජති. සත්තො ච නාම එකස්මිංභවෙ ආදිමිහි සකිං එව ජායති. අන්තෙ සකිං එව මරති. අන්තරා වස්සසතංපි වස්සසභස්සංපි මරණං නාම නත්ථි. අඤ්ඤාහි ඛණිකධම්මානං ගති. අඤ්ඤා සත්තස්ස. එවංසන්තෙ කථං ඛණිකධම්මා සත්තස්ස සාරට්ඨෙයන අත්තානාම භවෙය්‍යුන්ති. තස්මා තෙ අවසවත්තනට්ඨෙයන අසාරකට්ඨෙයන ච අනත්තා එව. අපිච “අවසවත්තනට්ඨෙයනා”ති එත්ථ වසො නාම සත්තසන්තානෙ එකො පධානධම්මො. සචෙ අත්තානාම අත්ථි. සො එව පධානභූතස්ස වසස්සපි අත්තා භවෙය්‍ය. එවංසති, යො වසො, යො අත්තා. යො අත්තා, යො වසොති භවෙය්‍ය. තථා ච සති, රූපං අත්තාති ගණ්හන්තො රූපඤ්ච වසඤ්ච අත්තානඤ්ච එකත්තං කත්වා ගණ්හාති නාම. තථා වෙදනං අත්තාති. සඤ්ඤං, සඬබ්බරෙ, විඤ්ඤාණං අත්තාති ගණ්හන්තෙපි. එවඤ්චසති, සත්තො ච ඛන්ධපඤ්චකඤ්ච වසො ච අත්තා ච සබ්බමෙතං එකත්තං ගච්ජති, එකො සත්තොති සඬබ්බං ගච්ජති. න හි ඉමස්මිං වසවත්තනට්ඨෙය එකස්සසත්තස්ස ද්වෙ අත්තා තයො අත්තා බහුඅත්තාති සක්කා භවිතුං. අථ යථා යථා සත්තස්ස වසො වත්තති, ඉච්ඡා පවත්තති. තථා තථා ඛන්ධපඤ්චකම්පි නිච්චකාලං සත්තස්සවසං අනුගච්ඡෙය්‍ය. කස්මා, සත්තස්ස ච ඛන්ධපඤ්චකස්ස ච වසස්ස ච නානත්තාභාවතො. එවං අනුගච්ජන්තෙ සති. රූපං මෙ අත්තා, වෙදනා මෙ අත්තාතිආදිග්ගහණං වට්ටෙය්‍ය. සභාවතො අවිරුද්ධං භවෙය්‍ය. න පන තථා අනුගච්ජති. න හි දුබ්බණ්ණො දුරුපො පුරිසො අත්තනො රූපකායං අත්තනො වසෙනෙව සුවණ්ණං සුරූපං කාතුං සක්කොති. තථා දුස්සද්දොවා සුසද්දං, දුග්ගන්ධොවා සුගන්ධං. න ච අන්ධොවා අනන්ධං. බධිරොවා අබධිරං. රොගීවා අරොගං. කුට්ඨීවා අකුට්ඨං. ගණ්ඨීවා අගණ්ඨං. ජිණ්ණොවා තරුණං. අජරං වා අමරණං වා කාතුං සක්කොති. නාපි අපායෙසු ච අපතන්තං. පතීත්වා වා තතො විමුත්තං කාතුං සක්කොති. තථා දෙවො වා දෙවත්තා අචාවෙතුං. සක්කොවා සක්කත්තා, මාරො වා මාරත්තා, බ්‍රහ්මා වා බ්‍රහ්මත්තාති. එසනෙයො සෙසබන්ධෙසුපි. තථා පන අවසානුගමනතො පරමත්ථ සච්චං පත්වා ඛන්ධපඤ්චකෙ අත්තනො සාමිකිච්චං ඉස්සරකිච්චං නාම නත්ථි. අසාමිකමෙව

තං හොති, අනිස්සරං. තථා ච සති, අත්තානං තස්ස සාමී. ඉස්සරං කත්වා රූපං මෙ අත්තාති ගහණං මිච්ඡාගහණං නාම හොතීති. ලොකෙ පන මහාජනො ධම්මානං පටිච්චසමුප්පාදං න ජානන්ති, න පස්සන්ති, න පටිච්ඡික්ඛන්ති. තෙසං පරම්පර පච්චයවසෙන පවත්තමානෙ ඛන්ධසන්තානෙ සම්මුති සච්චවසෙන නානාවසවත්තනාකාරා නාම සන්ති. නානාසාමී ඉස්සරාධිපතිවොහාරා ච ලොකෙ සන්දිස්සන්ති. තෙ සම්මුති සච්චවසෙන උප්පන්නෙසු තෙසු සාමීඉස්සරාධිපති වොහාරෙසු වොහාරමත්තෙ අයත්වා සභාවසච්චං මඤ්ඤන්තා මිච්ඡාගහණං ගණ්හන්ති. එත්ථ සියා. න නු වසොනාම ඉච්ඡා. සත්තො ච ගන්තුං ඉච්ඡන්තො ගච්ඡති. යාතුං ඉච්ඡන්තො තිට්ඨති. එවංසති. තස්ස ඛන්ධපඤ්චකං තස්ස වසායත්ත චුත්ති එව හොතීති. න හොති. කස්මා, පච්චයායත්ත චුත්තිත්තා එව. තථාහි ගන්තුං ඉච්ඡානාම බහිද්ධා ධනහෙතුවා උප්පජ්ජෙය්‍යා. නානාභොගහෙතු වා. අඤ්ඤෙත වා නානාකාරණෙන. තත්ථ යෙසං ධනෙ අසති, යං යං දුක්ඛං ආගච්ඡෙය්‍යා කායිකං වා චෙතසිකං වා. තෙසං තං තං දුක්ඛපච්චයා ධනිච්ඡා නාම උප්පජ්ජති. ධනිච්ඡා පච්චයා ගන්තිච්ඡාදෙයො උප්පජ්ජන්ති. තථා නානාභොගිච්ඡා නානාකම්මිච්ඡාසු වාති. නානාදුක්ඛහයුපද්දවමුලිකාසු ඉච්ඡාසු වත්තබ්බ මෙව නත්ථී. තථා නානාරම්මණානං පලොභන දුක්ඛමුලිකාසු ච නානාවිතක්කානං විප්ඵන්දනමුලිකාසු ච ඉච්ඡාසු. එවං වසොපි පච්චයායත්ත චුත්තිකො එව හොති. “ගමනං”ති ගමනාකාරෙන පවත්තං ඛන්ධපඤ්චකං. යෙනයෙනධනාදිහෙතුනා සො සො වසො උප්පජ්ජති. ගමනම්පි තෙන තෙනෙව උප්පජ්ජති ආහාරූපත්ථම්හනාදිපච්චයෙන ච. වසො පන ගමනස්ස පච්චයෙක දෙසමත්තං හොති. සො හි තදඤ්ඤපච්චයෙහි විනා සයං උප්පජ්ජිතුං න සක්කොති. කුතො ගමනං උප්පාදෙතුං. එවං යානාදීසු. එවඤ්ච සති, ඉදං ඛන්ධපඤ්චකං පච්චයායත්ත චුත්තිකන්තිච්චෙව වත්තුං අරහති. නො වසායත්ත චුත්තිකන්ති. අපි ච ගන්තුං ඉච්ඡන්තො ගච්ඡති පඤ්ඤත්ති මත්තභූතො සත්තො ගච්ඡති. ඛන්ධපඤ්චකං පන බණ්ක ධම්මත්තා න ගච්ඡති. උප්පන්නුප්පන්නං තත්ථ තත්ථෙව හිජ්ජති. සත්තති වසෙන ගමනාකාර නිමිත්තං පඤ්ඤායති. එවං අවසවත්තනං හොතීති. හොතු තත්ථ තත්ථෙව හිජ්ජනං. අවිච්ඡෙදප්පවත්තියා සති, ගමනං සම්පජ්ජතියෙව. ගමනෙ ච සම්පජ්ජමානෙ බණ්කහිජ්ජනෙන දොසො නත්ථීති වෙ. අත්ථී. බණ්කමරණඤ්චි සත්තස්ස සුසානභූමි නාම හොති. අන්තරායෙවා ආගතෙ පක්ඛලන්තෙ වා සති, ගච්ඡන්තො සත්තො යදා කදාපි මරණං වා නිගච්ඡති මරණ මත්තං වා දුක්ඛන්ති. කිලෙසෙ නිමිනාති පවත්තෙතීති නිමිත්තන්ති වචනත්ථො. “විපල්ලාසනිමිත්තං”ති ච විපල්ලාස ධම්මානං වසෙන උපට්ඨිතං කිච්ච නිමිත්තං. තණ්හා එව පණ්ඨිති සම්බන්ධො. මහන්තානං ආදීනවානං රාසි මහාආදීනවරාසි. බන්ධෙසු සුඤ්ඤතලක්ඛණං නාම අති ගම්භීරං හොති. ඤාණස්සෙව විසයභූතං. සුඤ්ඤත දස්සනඤ්ච දිට්ඨියා උපුප්පට්ඨිතං ආහ “සඬ්ඛාරෙසු සුඤ්ඤතදස්සනවසෙනා”තිආදිං. තත්ථ “අත්ථ සිද්ධි නාමා”ති

අනුදීපනීපාඨ

මග්ගඵලප්පට්ඨානසංඛ්‍යාසංස්ථාපනස්ස අත්ථස්ස සිද්ධි නාම. අත්තාති අභිනිවෙසො අත්තාභිනිවෙසො. ගණ්හානීති ගාහො. උපාදියතීති අත්ථො. දිට්ඨිසංඛ්‍යාතො ගාහො දිට්ඨිග්ගාහො. අත්ථාභිනිවෙසො ච සො දිට්ඨිග්ගාහො වාති විග්ගහො. තස්ස පටිපක්ඛං අනත්තානුපස්සනාඤාණං. අනු අනු භවනං ආනුභාවො. පරම්පරතො වඩ්ඪනන්ති අත්ථො. “තථා සමනුපස්සිත්වා”ති සුඤ්ඤතා කාරෙන සමනුපස්සිත්වා. විමුඤ්චන්තස්ස අරියපුග්ගලස්ස. “අනිච්චලක්ඛණං නාම නාති ගම්භීරං හොති. සද්ධායපි විසයභූතං. උත්තතිලක්ඛණො ච අහං මානො ඛන්ධෙසු නිච්චධුවවිපල්ලාසමූලකො සද්ධාය ච පටිපක්ඛොති ආහං “අනිච්චදස්සනවසෙනා”තිආදිං. “නිමිත්තාභිනිවෙසභූතස්සා”ති නිච්චධුවනිමිත්තාභිනිවෙසභූතස්ස. “මානග්ගාහස්සා”ති මානසංඛ්‍යාතස්ස ගාහස්ස. “සද්ධාය පි”තිපිසද්දෙන ඤාණං සම්පිණ්ඩෙති. දුක්ඛලක්ඛණං නාම භයසංවෙග ජනකං හොති. ආරම්මණෙසු තණ්හාලොලස්ස තණ්හාවිජ්ඣන්දනස්ස පටිපක්ඛං. විසෙසතො සමාධිස්ස අනුරූපන්ති ආහං “දුක්ඛදස්සන වසෙනා”තිආදිං. “තිණ්ණං ධම්මානං”ති පඤ්ඤන්ද්‍රිය සද්ධන්ද්‍රිය සමාධන්ද්‍රිය සංඛ්‍යාතානං තිණ්ණං ඉන්ද්‍රිය ධම්මානං. “විපස්සනා ගමනවසෙනෙ වා”ති වුට්ඨානගාමීති විපස්සනා සංඛ්‍යාතස්ස ආගමන කාරණස්ස වසෙනෙව.

ඉදානි පුබ්බෙ යං චුත්තං ‘සත්තඅරිය පුග්ගලවිභාගස්ස පච්චයභාවපත්තියා වා’ති. තත්ථ සත්ත අරියපුග්ගලවිභාගං දස්සෙතුං “තත්ථා”තිආදි චුත්තං. ධම්මානුසාරී නාමාති එත්ථ “ධම්මො”ති පඤ්ඤා චුච්චති ‘සච්චං, ධම්මො, ධිති, වාගො,ති එත්ථ විය. තික්ඛතරං ධම්මං අනුස්සරතීති ධම්මානුසාරී. පඤ්ඤාබලානුසාරෙන ආදිමිහි මග්ගං ලහතීති චුත්තං හොති. අථවා. “ධම්මො”ති නිස්සත්තනිජ්ජීවට්ඨොන සංඛාර ධම්මො චුච්චති. සුඤ්ඤතදස්සනඤ්ච නාම විසෙසතො සුද්ධධම්ම දස්සනං නාම. ඉති සුද්ධධම්මං අනුස්සරති, ඤාණගතියා අනුගච්ඡතීති ධම්මානුසාරී. දිට්ඨිපත්තොති එත්ථ දිට්ඨිනාම දස්සනඤ්ඤාණං චුච්චති. ආදිතො පට්ඨාය පරිසුද්ධ දස්සනසම්පන්නත්තා දිට්ඨිබලෙනෙව සුබ්බෙත තං තං මග්ගඵලං පත්තොති දිට්ඨිපත්තො. තෙනෙව දස්සන පඤ්ඤාබලෙන කිලෙසඛන්ධනතො විමුත්තොති පඤ්ඤාවිමුත්තො. සංඛාර ධම්මානං ඛණික ධම්මභාවෙ සුට්ඨ සද්දහනං අවෙච්චප්පසාදො සද්ධා නාම. තත්ථ “අවෙච්චප්පසාදො”ති ඤාණසම්පයුත්තප්පසාදො. “ඤාණං”ති ච සංඛාර ධම්මානං ඛණිකභාවනිමිත්තානං දස්සනඤ්ඤාණං. තාදිසෙ හි ඤාණෙ සති, තත්ථ අවෙච්චප්පසාදො නාම ජායති, නො අඤ්ඤාමාති. සද්ධං අනුස්සරතීති සද්ධානුසාරී. සද්ධාබලෙනෙව ආදිමිහි අරියමග්ගං පාපුණාතීති චුත්තං හොති. සද්ධාබලෙන විමුත්තොති සද්ධාවිමුත්තො. “කායසක්ඛි නාමා”ති එත්ථ සක්ඛංති සන්දිට්ඨං. යං සාධකන්තිපි චුච්චති. අත්තනො කායෙ ඵල ලද්ධං සක්ඛං යස්සාති කායසක්ඛි. දුක්ඛානු පස්සි පුග්ගලො හි සංවෙග බහුලො හොති.

සංවෙගො ව පධාන වීරියස්ස පදට්ඨානං. සංවිග්ගො යොනිසො පදහතීති හි
 චුත්තං. තස්මා සො සංවෙගවසෙන භාවනං අනුයුඤ්ජන්තො යං යං පුරිසථාමෙන
 පත්තබ්බං හොති. තං තං පාපුණාති. පාපුණන්තො ව අත්තනො කායෙ එව
 සක්ඛං ලහති. සන්දිට්ඨං ක්කානසුඛං වා මග්ගඵලසුඛං වා ලහතීති චුත්තං හොති.
 “උභතොභාග විමුත්තො”ති අරුපජ්ඣානෙහි රූපකායතො
 අරහත්තමග්ගඵලෙහි නාමකායතොති එවං උභොහි කායභාගෙහි විමුත්තො.
 එත්ථ ව තයො අරියපුග්ගලා පඤ්ඤාධිකො ව සද්ධාධිකො ව වීරියාධිකො ව.
 තත්ථ ධම්මානුසාරී ව දිට්ඨිපත්තො ව පඤ්ඤාවිමුත්තො ව පඤ්ඤාධිකො නාම.
 සද්ධානුසාරී ව සද්ධාවිමුත්තො ව සද්ධාධිකො නාම. කායසක්ඛී ව
 උභතොභාගවිමුත්තො ව වීරියාධිකො නාමාති දට්ඨබ්බං. අයඤ්ච
 පුග්ගලවිභාගනයො පටිසම්භිදාමග්ගනයෙන චුත්තො. අභිධම්මෙ පන පුග්ගල
 පඤ්ඤත්තියං සද්ධාවිමුත්තො ව කායසක්ඛී ව ද්වෙපුග්ගලා සෙක්ඛෙසු එව
 චුත්තා. අරහත්තං පත්තා පන එතෙ ද්වෙපි පඤ්ඤාවිමුත්තා එවාති දට්ඨබ්බා.
 එත්ථ සීයා, සඬ්ඛාර ධම්මානං බණ්ක ධම්මභාවෙ සුට්ඨු සද්දහනං
 අවෙච්චජ්ජසාදො සද්ධා නාමාති චුත්තං. කිං පන තාදිසෙන සද්ධාමත්තෙන
 සොතාපත්ති මග්ගං පාපුණාතීති. එත්ථ අම්මෙහි වත්තබ්බං නත්ථී. භගවතා එව
 චුත්තං. යථාහ මහාවග්ගෙ ඔක්කන්ත සංයුත්තෙ චක්ඛු භික්ඛවෙ අනිච්චං
 විපරිණාමී අඤ්ඤාභාවී, යො එවං සද්දහති, එවං අධිමුච්චති. අයං චුච්චති
 සද්ධානුසාරී. ඔක්කන්තො අරියභූමිං. අතික්කන්තො පුට්ඨජ්ජනභූමිං. සො
 යෙනකම්මෙන අපායං දුග්ගතිං විනිපාතං උප්පජ්ජෙය්‍ය. න තං කම්මං කරොතීති.
 සොතං භික්ඛවෙ අනිච්චං. විපරිණාමී අඤ්ඤාභාවීතිආදිනා ද්වාදසායතනාති
 විත්ථායෙ තබ්බාති. තත්ථ “විපරිණාමී”ති විපරිණාමො යස්ස අත්ථීති
 විපරිණාමී. විපරිණාමොති ව බණ්ණ බණ්ණ ජීරණතා භිජ්ජනතා චුච්චති.
 “අඤ්ඤාභාවී”ති තස්සෙව වෙච්චනං. “එවං අධිමුච්චති”ති එතෙන
 ඤාණසම්පයුත්තසද්ධං දීපෙති. සා එව සොතාපත්තියඬ්ගෙසු බුද්ධෙ
 අවෙච්චජ්ජසාදෙන සමන්තාගතො, ධම්මෙ, සඬ්ඛෙ අවෙච්චජ්ජසාදෙන
 සමන්තාගතොති චුත්තා. තත්ථ ඤාණසම්පයුත්තසද්ධා නාම චක්ඛාදීනං
 අනිච්චනිමිත්ත දස්සනඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තා ඔකජ්ජනසද්ධා.
 අනිච්චනිමිත්තඤ්ච නාම රූපං අනිච්චං බයට්ඨෙතාතිපදෙ චුත්තනයෙන
 චක්ඛාදිනිස්සයානං මහාභූතානං සන්තති පරිවත්තනාදිකං චුච්චති. තඤ්භි
 පස්සන්තො චක්ඛාදීනං අනිච්චභාවෙ සද්දහති, අධිමුච්චති. තානිපි බණ්ණ බණ්ණ
 එකන්තෙන භිජ්ජති යෙවාති සද්ධාධිමොක්ඛං සද්ධාවිනිච්ඡයං පටිලහතීති
 අත්ථො. “බුද්ධෙ අවෙච්චජ්ජසාදෙනා”ති එත්ථ පන අරහතා
 සම්මාසම්බුද්ධතාදීනං බුද්ධගුණාදීනං දස්සනඤ්ඤාණෙන සම්පයුත්තො
 පසාදො අවෙච්චජ්ජසාදො නාම. අරියභූමි නාම දිට්ඨානුසය විචිකිච්ඡානුසයෙහි
 පරිසුද්ධා අවත්ථාභූමි චුච්චති. තෙහි සහිතා අවත්ථාභූමි පුට්ඨජ්ජනභූමි නාම. කථං
 පන තස්ස පුග්ගලස්ස පුට්ඨජ්ජනභූමිං. අතික්කන්තතා අරියභූමිං. ඔක්කන්තතා ව
 විඤ්ඤායතීති ආහ “සො යෙනා”තිආදිං. යො අත්තනො ජීවිතහෙතුපි කිඤ්චි

අනුදීපනීපාඨ

කම්මපට්ඨපත්තං අපායගාමී කම්මං න කරොති. සො එකන්තෙන පුට්ඨජනභූමිං අතික්කන්තො, අරියභූමිං ඔක්කන්තොති විඤ්ඤායතීති චුත්තං හොති. ඉදං සද්ධානුසාරිසුත්තං. අපරංපි චුත්තං චක්ඛු භික්ඛවෙ විපරිණාමී අඤ්ඤාභාවී. යස්ස එවං මත්තසො නිජ්ඣානං බමති. අයං චුච්චති ධම්මානුසාරී තිආදි. තත්ථ “මත්තසො නිජ්ඣානං බමති”ති සද්ධානුසාරීවිය සද්දහනමත්තෙ අට්ඨත්වා චක්ඛාදීනං තාදිසං අනිච්චතං සමනුපස්සන්තො ථොකං ථොකං දස්සනං ලභතියෙව. එවංසති, චක්ඛාදීනි තස්ස පුග්ගලස්ස නිජ්ඣානං ඔලොකනං මත්තසො බමන්ති නාම. ඉදං ධම්මානුසාරිසුත්තං. අපරංපි චුත්තං චක්ඛු භික්ඛවෙ අනිච්චං විපරිණාමී අඤ්ඤාභාවී. යො එවං පජානාති පස්සති. අයං චුච්චති සොතාපන්තො තිආදි. තත්ථ “පජානාති පස්සති”ති ධම්මානුසාරීවිය මත්තසො නිජ්ඣානක්ඛමමත්තෙ අට්ඨත්වා පඤ්ඤාය පජානාති, ඤාණචක්ඛුතො පච්චක්ඛතො පස්සතීති අත්ථො. ඉදං දිට්ඨිපත්තාදීනං සුත්තං.

“යථා සකං ඵලං”ති එත්ථ සස්ස අත්තතො ඉදං සකං. යං යං සකං යථාසකන්ති අත්ථං දස්සෙති සොතාපන්තස්සාතිආදිනා. ඵලසමාපත්ති වීරියං පන අනුලොමජවනානි එව ඵලානං ආසන්නකාරණානි, න මග්ගජවනානීති ආහ “න මග්ගාගමනවසෙනා”ති. “සො”ති මග්ගො. සත්තො සංවිජ්ජමානො සබ්භාවො. “අස්සා”ති මග්ගස්ස.

අනිච්චානුපස්සනා කිච්චතො අනිමිත්තා හොති. සභාවතො සනිමිත්තාඵව. නිච්චනිමිත්තසභිතාඵව. යතො සා එසොහමස්මීතිග්ගහණං ලභති. ඉදංපි විපස්සනාඤාණං අනිච්චං බයට්ඨෙතාති සමනුපස්සිතබ්බා ච හොතීති. තත්ථ ච අභිධම්මං පත්වා සභාවජ්ජධානං හොති, න කිච්චජ්ජධානං. තස්මා අභිධම්ම නයෙන විපස්සනා අත්තතො නිමිත්ත නාමං මග්ගස්ස දාතුං න සක්කොති. අයං අට්ඨකථාය අධිජ්ජායො. කිලෙස ධම්මා නාම යස්ස උජ්ජජ්ජන්ති, තං පුග්ගලං පලිබුන්ධන්ති. සම්බාධං කරොන්ති. තස්මා පලිබොධකරානාම. තං පුග්ගලං නිච්චනිමිත්ත සුභනිමිත්ත සුබනිමිත්ත අත්තනිමිත්තානි ගාහෙන්ති. තස්මා නිමිත්තකරානාම. තං පුග්ගලං ආරම්මණෙසු භුසං නිහිතං නිවිට්ඨං කරොන්ති. තස්මා පණ්ඩිකරානාම. තෙ ච මග්ගඵලානි ආරම්මණං න කරොන්ති. මග්ගඵලෙහි ච සම්පයොගං න ගච්ඡන්ති. එවං ආරම්මණකරණා දිවසෙන මග්ගඵලෙසු තෙසං අභාවො. අභාවත්තාඵව ච තානි මග්ගඵලානි අත්තතො ධම්මතාය තිණ්ණාමානි ලභන්තීති දස්සෙතුං “ආරම්මණ කරණවසෙනවා”තිආදි චුත්තං. “අත්තතො සභාවෙනා”ති අත්තතො ධම්මතාය.

“අත්තදිට්ඨියා උජ්ජන්තාය උජ්ජජ්ජන්ති”ති ඉදං තාසං දිට්ඨිවිච්චිකිච්ඡානං අත්තදිට්ඨියා අවිනාභාවං දීපෙති. න පන අත්තදිට්ඨියා තාහි අවිනාභාවන්ති දට්ඨබ්බං. විපච්චන්තීති අපායෙසු විපච්චන්ති. අපායපට්ඨසන්ධිං ජනෙන්නි.

දිට්ඨසම්මානඤ්ච අරියපුග්ගලානං. දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාසම්පයුත්තා අකුසලධම්මා දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාග්ගහණෙන ගහිතාති ආහ “දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡා විජ්ජයුත්තා”ති. “අකුසලධම්මාවෙ වා”ති පච්චුජ්ජන්තභූතා දසාකුසලකම්මපථ ධම්මා වෙව. “සත්තභි භවෙහි”ති ක්‍රියාපවග්ගෙ කරණවචනං. යථා සත්තභි මාසෙහි විහාරං නිට්ඨාපෙතීති. ක්‍රියාපවග්ගොතිව ක්‍රියායසීසතරං නිට්ඨාපනං වුවවති. “සත්තක්ඛත්තුං”ති සත්තවාරා. තීණි සංයොජනානිනාම ‘සක්කායදිට්ඨි, විච්ඡිකිච්ඡා, සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනානි, ‘අවිනිපාත ධම්මො’ති විරූපං හුත්වා පතනං විනිපාතො. අපායනිපාතොති වුත්තං හොති. “ධම්මො”ති සභාවො. නත්ථි විනිපාතො ධම්මො යස්සාති විග්ගහො. “නියතො”ති සුගතිභවෙසු නියත ගතීකො. සම්මා බුජ්ඣතිති සම්බොධි. මග්ගඤ්ඤාණං. “පරායනං”ති පරභාගෙ ගන්තබ්බට්ඨානං වුවවති. සම්බොධිසංඛ්‍යාතං පරායනං අස්සාති සම්බොධිපරායනො. “අනියමත්ථො”ති වාසද්දත්ථොති වුත්තං හොති. වා සද්දත්ථොසු ච අනියමත්ථො. න විකප්පත්ථො. විකප්පත්ථොහි සති ද්වෙ ඵව සත්තක්ඛත්තුපරමා ලබ්භන්ති. මිස්සකභවොන ලබ්භති. අනියමත්ථො තයොපි ලබ්භන්ති. අට්ඨකථායං පන සමුච්චයත්ථස්ස ගහිතත්තා ඵකො මිස්සකභවො ඵව ලබ්භති. නනු ච සද්දො නාම සමුච්චයත්ථො පාකටො, න අනියමත්ථො. තස්මා සමුච්චයත්ථොව ඉධ යුත්තොති වෙ. න යුත්තො. කස්මා. ද්විත්තං අසංගහිතත්තා. අට්ඨකථායං පන සමුච්චයත්ථං ගහෙත්වා තෙ ද්වෙ පුග්ගලා ඉමස්මිං පාඨෙ අසංගහිතාති වුත්තං. යදි තෙ ඉමස්මිං පාඨෙ අසංගහිතා. කත්ථතෙ සංගහිතා භවෙය්‍යුං. න හි කොපි සත්තක්ඛත්තු පරමො නාම ඉධ අසංගහිතොති යුත්තොති. “අස්සා”ති තස්සපාළිපාඨස්ස. “ඵත්ථ ච යස්මා. ල. පරමො නාම වුත්තො”ති ඉදං උපරි ‘යෙ කාමභවෙ යෙවා’තිආදිනා ‘යෙදිට්ඨ ධම්මෙ වා’තිආදිනා ච යොජෙතබ්බං. සො ච සුක්ඛවිපස්සකො වා පරිනිනාසිකානො වා දට්ඨබ්බොති සම්බන්ධො. “පාළියං”ති පුග්ගලපඤ්ඤත්ති පාළියං. “ඉධ නිට්ඨා”ති ඉමස්මිං කාමලොකෙ ආසවක්ඛයං පත්වා බන්ධපරිනිබ්බානපත්ති වසෙන නිට්ඨා. නිට්ඨානං පරියොසානන්ති අත්ථො. කුලතො කුලං ගව්ඡතීති කොලංකොලො. භවතො භවං ගව්ඡතීති අත්ථො. ඵකමෙව පටිසන්ධිසංඛ්‍යාතං භවබ්ඡං අස්ස අත්ථිති ඵකබ්ඡී. යො ච දිට්ඨෙව ධම්මෙ අරහා. තස්ස ච ඉධ නිට්ඨාති යොජනා. කෙන පන තිණ්ණං සොතාපන්නානං විසෙසො කතොති. සත්තක්ඛත්තු පරමො තාව කෙවලං පථමමග්ග සම්පයුත්තෙහි ඉන්ද්‍රියෙහි කතො. ඉතරෙ ද්වෙ උපරිමග්ගත්ථාය පවත්තිතෙහි විපස්සනින්ද්‍රියෙහි කතොති. තත්ථ සත්තක්ඛත්තු පරමො සබ්බමුදුකො හොති. තතො කොලංකොලො තික්ඛො. සො පන ඡ භවිකො, පඤ්චභවිකො, චතුභවිකො, තිභවිකො, ද්විභවිකොති පඤ්චවිධො. තත්ථ පඤ්චභවිකො තික්ඛො. සෙසා අනුක්කමෙන තික්ඛතරාති දට්ඨබ්බා. ඵකබ්ඡී පන ඵකභවිකො සබ්බතික්ඛො. තත්ථ සත්තක්ඛත්තු පරමො කෙවලෙන පථමමග්ගානුභාවෙන සිද්ධත්තා සබ්බමුදුකො හොති. ඉතරෙ ද්වෙපකතියා සත්තක්ඛත්තු පරමභාවෙ යත්වා උපරිමග්ගත්ථාය විපස්සනා කම්මං

අනුදීපනීපාඨ

පට්ඨපෙත්ති. තදා තෙසං ඉන්ද්‍රියානි පුන විසෙස පත්තානි හොන්ති, තික්ඛානි. තස්මා තෙ සත්තක්ඛත්තු පරමතො තික්ඛානාම හොන්තීති. “සත්තචාරතො ඔරං වා”ති ඉදං කොලංකොල එකඛිජිනො සන්ධාය චුත්තං. “උපරි තිණ්ණං මග්ගානං විපස්සනා නියාමෙති”ති ඉදං උපරිමෙ ද්වෙසොතාපන්නෙ සන්ධාය චුත්තං. සත්තක්ඛත්තු පරමොපන පට්මමග්ගෙනෙව නියමිතොති දට්ඨබ්බං. තථාහි සොයෙව සඬිගහපාඨෙ සරූපතො ආගතො සොතාපත්ති මග්ගං භාවෙන්වා දිට්ඨිවිච්චිකිච්ඡාපහානෙන පභීනාපායගමනො සත්තක්ඛත්තු පරමො සොතාපන්නො නාම හොතීති. ඉතරෙ පන ද්වෙ පාළියං සොතාපන්න පුග්ගලවිභාගට්ඨානෙස්වෙව ආගතාති. “යෙ පනා”ති යෙ සොතාපන්න පුග්ගලාපන. ගාථායං “ඉතොසත්තා”ති ඉමස්මිං මනුස්සලොකෙ සත්ත සංසරාති. “තතොසත්තා”ති තස්මිං දෙවලොකෙ සත්තාති අත්ථො. අඬිගුත්තරපාඨෙ “තෙනවිත්තජ්ජසාදෙනා”ති මහාසහස්සිලොකධාතුං සරෙන විඤ්ඤාපෙතුං සමත්ථස්ස සත්ථුගුණෙ විත්තජ්ජසාදො ජායති. තෙන විත්තජ්ජසාදෙන. “තෙන පරියායෙනා”ති සවෙ සො දෙවෙසු එව සංසරති. සත්තක්ඛත්තුං ඔපපාතික පටිසන්ධියො ගණ්හිත්වා තත්ථෙව පරිනිබ්බායිස්සති. යදි මනුස්සෙසු එව සංසරති. සත්තගබ්භසෙය්‍යක පටිසන්ධියො ගණ්හිත්වා එත්ථෙව පරිනිබ්බායිස්සති. එවං දෙසනා වාරෙන චුද්දස කත්වා දෙසිතෙන පරියායෙනාති අත්ථො. “තං වීමංසිතබ්බං”ති වදන්තෙන ටීකාවරියෙන සයං චුද්දසපටිසන්ධියොව ඉව්ඡතිති දීපෙති. ඉදානි තං චුද්දසපටිසන්ධිවාදං පටික්ඛිපන්නො “විභඩ්ගෙ පනා”තිආදිමාහ. “විභඩ්ගෙ”ති අභිධම්මෙ ඤාණවිභඩ්ගෙ. නත්ථි යානමස්සාති අට්ඨානං. “යානං”ති මූලකාරණං. නත්ථි අවකාසො අස්සාති අනවකාසො. “අවකාසො”ති පච්චයකාරණං. “යං”ති ක්‍රියාපරාමසනං. යං නිබ්බත්තෙය්‍ය, තං නිබ්බත්තනං අට්ඨානං. සො නිබ්බත්තන ධම්මො අනවකාසොති යොජනා. “අභිසම්ඛාර විඤ්ඤාණස්සා”ති සත්තභවතො උද්ධං කාමභවෙ පටිසන්ධිජනකස්ස කුසලා කුසලකම්ම විඤ්ඤාණස්ස. “නිරොධෙනා”ති සොතාපත්ති මග්ගක්ඛණෙ එව නිරොධනෙන. නිරුජ්ඣන්තීති සම්බන්ධො. “නාමඤ්ච රූපඤ්චා”ති යෙ නාම රූපධම්මා උප්පජ්ජෙය්‍යුං. එතෙ නාම රූපධම්මා එත්ථ එතස්මිං අභිසම්ඛාර විඤ්ඤාණ නිරොධක්ඛණෙ නිරුජ්ඣන්තීති යොජනා. “යථාචුත්තනයෙනෙවා”ති තෙන පරියායෙනාති චුත්තජ්ජකාරනයෙනෙව. “තදෙකට්ඨමොහස්සා”ති තෙන රාගෙන තෙන දොසෙන එකස්මිං විත්තෙ එකතො ධීතස්ස මොහස්ස. න දිට්ඨිවිච්චිකිච්ඡා සම්පයුත්තස්ස මොහස්ස. තස්ස පට්මමග්ගෙ එව පභීනත්තා. නාපි උද්ධච්චිත්තසම්පයුත්තස්ස මොහස්ස. තස්ස චතුත්ථමග්ගෙ එව පහාතබ්බත්තා. උප්පජ්ජන්නා රාගදොසමොහා. “ධම්මිකෙසු”ති ධම්මෙන සමෙන උප්පන්නෙසු. “යතො”ති යංකාරණා. බලවත්තකාරණාති අත්ථො. “තෙසං”ති සොතාපන්නානං. “සල්ලිබ්බන වසෙනා”ති බහලපක්ඛං පූලභාගං සුට්ඨුලිබ්බනවසෙන. අධිවිචුජ්ජත්ති නාම

පුබ්බෙ යථාපවත්තං කාලං අධිවිච්ඡි අතික්කම්ම උප්පත්ති. උප්පජ්ජන්තානම්පි රාගදොසමොහානං. “තෙසං පි”ති සකදාගාමීනම්පි. “මෙටුනවත්ථු සමායොගො ඉච්ඡිතො”ති ජායම්පතීනං මෙටුනකම්මසමායොගො නාම සකදාගාමීනං අත්ථිති ඉච්ඡිතො. ථෙරොහි අධිවිච්ඡිප්පත්තිමත්තං ඉච්ඡති. පරිසුට්ඨානමන්දනං න ඉච්ඡති. සකදාගාමීනං පුත්තධිතරොපි සන්දිස්සන්තිති වදති. “මහාඅට්ඨකථායං පටික්ඛිත්තො”ති ථෙරස්ස මනොරථමත්තංති වත්වා පටික්ඛිත්තො. ඉදං සබ්බං අට්ඨසාලිනියං වුත්තං. “ඡක්කනිපාතෙ”ති අඬුගුත්තරෙ ඡක්කනිපාතෙ. “මිගාසාලවත්ථුමහී”ති මිගාසාලනාමිකාය උපාසිකාය වත්ථුමහී. කෙච්ඡි ඉමං වත්ථුං දිස්වා මහාඅට්ඨකථාවාදං න රොචෙත්ති. මහාසිවත්ථෙරවාදං රොචෙත්ති. “අබ්බමචාරිනො”ති මෙටුන ධම්මා අප්පට්ඨිරතස්ස. “සකදාගාමීත්තං බ්‍යාකතං”ති තස්මිං කාලඬකතෙ සො බ්‍රාහ්මණො ඉධ සකදාගාමීභාවං පත්වා තුසිතාකායං උපපන්නොති එවං තස්ස යං සකදාගාමීත්තං භගවතා බ්‍යාකතං. “අධිගමවසෙනා”ති සකදාගාමීභාවං පටිලාභවසෙන. න පන අබ්බමචාරිනො සතො අධිගමවසෙනාති අධිප්පායො. මරණාසන්නකාලෙපි හි සික්ඛාපදාධිට්ඨානෙන සහ උපරිමග්ගඵලාධිගමනං නාම තික්ඛපඤ්ඤස්ස අරියසාවකස්ස න දුක්කරන්ති. එතෙන කෙසඤ්චි ථෙරවාදරොචනං පටික්ඛිත්තං හොති. “සකිංදෙව ඉමංලොකං ආගන්ත්වා”ති එතෙන ඉතො පරලොකං ගමනස්ස ච තතො පුන ඉධාගමනස්ස ච සිද්ධත්තා අයං පුග්ගලො සුද්ධෙන මග්ගනියාමෙන කාමභවෙ ද්වික්ඛත්තු පරමොනාම හොතීති සිද්ධො. කථං. ඉධ පත්වා තත්ථ නිබ්බත්තිත්වා ඉධ පරිනිබ්බාසී, තත්ථ පත්වා ඉධ නිබ්බත්තිත්වා තත්ථ පරිනිබ්බාසීති. සෙසාපන වත්තාරො විපස්සනානියාමෙන සිද්ධා හොන්තිති විඤ්ඤායති. කතමෙ වත්තාරො. ඉධ පත්වා ඉධ පරිනිබ්බාසී. තත්ථ පත්වා තත්ථ පරිනිබ්බාසී. ඉධ පත්වා තත්ථ පරිනිබ්බාසී. තත්ථ පත්වා ඉධ පරිනිබ්බාසීති. එත්ථ ච තීසු සොතාපන්නෙසු එකොසත්තක්ඛත්තු පරමො එව මග්ගනියාමෙන සිද්ධො. සෙසා පන ද්වෙ සොතාපන්නා විපස්සනානියාමෙන සිද්ධා. ඡ සකදාගාමීසු ද්වෙ එව මග්ගනියාමෙන සිද්ධා. සෙසා පන වත්තාරො විපස්සනානියාමෙන සිද්ධා. තත්ථ මග්ගසිද්ධෙසු සොතාපන්න සකදාගාමීසු සඬකරො නත්ථි. විපස්සනාසිද්ධෙසු පන සඬකරො අත්ථි. අත්ථතො අවිරුද්ධෙ සති, වොහාරමත්තෙන සඬකරෙ දොසො නත්ථිති දට්ඨබ්බං. ආගන්ත්වාති පාඨවසෙන ආගමනතොති වුත්තං. ආගන්තාති පන පාඨො යුත්තො. ආගමනසීලො ආගමන ධම්මො හුත්වා සකදාගාමී නාමාති අත්ථො. අනාගන්ත්වා ඉත්ථත්තන්ති එත්ථපි එසෙවනයො. අරහතො භාවො අරහත්තං. අරහත්ත මග්ගං. දක්ඛිණාය විපත්තිකරානාම අප්පජ්ජල අප්පානිසංසකරා. සම්පත්තිකරා නාම මහජ්ජල මහානිසංසකරා. සීලක්ඛන්ධාදිගුණා නාම සීලක්ඛන්ධ සමාධික්ඛන්ධ පඤ්ඤාක්ඛන්ධ විමුත්තික්ඛන්ධ විමුත්තිඤ්ඤාණ දස්සනක්ඛන්ධගුණා. “දක්ඛිණෙයොසු”ති දක්ඛිණාරහ පුග්ගලෙසු. “ධුරං”ති පධානසීසට්ඨානියං වුවිච්ඡි. සද්ධා එව ධුරං අස්සාති සද්ධාධුරො. එවං පඤ්ඤාධුරො. කස්මා පනෙත්ථ වීරියධුරො න

අනුදීපනීපාඨ

ගහිතොති. පාළියං සද්ධාචාහී මග්ගං භාවෙනි, පඤ්ඤාචාහී මග්ගං භාවෙනීති
චුත්තං. න පන චුත්තං වීරියවාහී මග්ගං භාවෙනීති. තස්මා න ගහිතොති. කස්මා
පන වීරියවාහී මග්ගං භාවෙනීති න චුත්තන්ති. චුච්චතෙ. මග්ගං භාවෙන්තස්ස
නාම ආදිම්හි දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානං පහානාය කම්මං මහන්තං හොති. කස්මා,
අපායමූලකත්තා. තත්ථ සද්ධා ච විච්ඡිකිච්ඡා ච ද්වෙ උජුප්පට්ඨිකා හොන්ති.
යස්මිං ආරම්මණෙ සද්ධා නිවිසති, තස්මිං විච්ඡිකිච්ඡා නත්ථි. යස්මිං විච්ඡිකිච්ඡා
නිවිසති, තස්මිං සද්ධා නත්ථි. තථා පඤ්ඤාදිට්ඨියො ච උජුප්පට්ඨිකා. යත්ථ
පඤ්ඤා, න තත්ථ දිට්ඨි. යත්ථ දිට්ඨි, න තත්ථ පඤ්ඤාති. අපි ච සද්ධා අත්තනො
විසයෙ දිට්ඨිං විධමති යෙව. පඤ්ඤාය විච්ඡිකිච්ඡාවිධමනෙ චත්තබ්බමෙව නත්ථි.
තස්මා ආරද්ධ විපස්සකො අනිච්චාදීසු අවෙච්චප්පසාදමත්තෙනපි
දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡායො පජහිත්වා සද්ධානුසාරිභාවඤ්ච සුට්ඨතරං පසිදිත්වා
සද්ධාවිමුත්තභාවඤ්ච පාපුණාති. පඤ්ඤාය අනිච්චාදීනි නිජ්ඣානක්ඛමං කත්වා
ධම්මානුසාරිභාවඤ්ච සුට්ඨතරං පස්සිත්වා දිට්ඨිපත්තපඤ්ඤා විමුත්තභාවඤ්ච
පාපුණාති. වීරියං පන දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡානං පටිපක්ඛමත්තම්පි න හොති. අථ බො
තාසං සභායොපි හොති, ධුරභූතඤ්ච. පග්ගහලක්ඛණඤ්හි වීරියං. තං සද්ධංපි
පග්ගණ්හාති, පඤ්ඤංපි පග්ගණ්හාති, දිට්ඨිංපි පග්ගණ්හාති, විච්ඡිකිච්ඡමපි
පග්ගණ්හාතියෙව. කුතොපන අත්තනො සභාවෙන දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡායො පජහිතුං
සක්ඛිස්සති. තස්මා ඉමස්මිං යානෙ වීරියවාහීති ච වීරියධුරොති ච න චුත්තොති.
කායසක්ඛිම්හි පන සද්ධා ච පඤ්ඤා ච සමබලා හොන්ති. වීරියඤ්ච සයං
සම්මප්පධානට්ඨානෙ යත්වා තදුභයං උපබ්බුහෙති. සො ච පුග්ගලො
තදුභයබලෙන දිට්ඨිවිච්ඡිකිච්ඡාදයො පජහිත්වා කායසක්ඛිභාවං පාපුණාති.
අට්ඨවිමොක්ඛෙ වා උප්පාදෙත්වා උභතොභාග විමුත්තභාවං පාපුණාති. ඉමෙසු
පන ද්විසු පුග්ගලෙසු වීරියස්ස ථාමො සුට්ඨ පාකටො. තස්මා ඉමෙ ද්වෙ
වීරියාධිකාත්වෙව චත්තබ්බා. න වීරියධුරොති. චතුප්පට්ඨිකා නාම දුක්ඛාපට්ඨිකා
දන්ධාහිඤ්ඤා. දුක්ඛාපට්ඨිකා බ්ජ්ජාහිඤ්ඤා. සුඛාපට්ඨිකා දන්ධාහිඤ්ඤා.
සුඛාපට්ඨිකා බ්ජ්ජාහිඤ්ඤා. තිව්ධවිමොක්ඛො නාම සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො.
අනිමිත්තො විමොක්ඛො. අප්පණ්ණිකො විමොක්ඛො. “තයො අන්තරා
පරිනිබ්බායිනො”ති එත්ථ ආයුකප්පස්ස පරියන්තං අපත්වා අන්තරා එව
කිලෙසපරිනිබ්බානපත්තා අන්තරාපරිනිබ්බායී නාම. සො තිව්ධො.
ආයුකප්පස්ස පට්ඨානෙ පරිනිබ්බායී, දුතියභාගෙ, තතියභාගෙති. ඉමෙ තයො
අන්තරා පරිනිබ්බායිනො නාම. උපහච්චපරිනිබ්බායී නාම ආයුකප්ප පරියන්තෙ
පරිනිබ්බායී. උද්ධං මුඛො වට්ටසොනො එතස්සාති උද්ධංසොනො. අකනිට්ඨං
අවස්සං ගමිස්සතීති අකනිට්ඨගාමී. විපස්සනා කම්මං සසඤ්චාරං සප්පයොගං
කත්වා පරිනිබ්බායී සසඤ්චාර පරිනිබ්බායී. සඤ්චාරරහිතෙන සුඛෙන විපස්සනා
කම්මෙන පරිනිබ්බායී අසඤ්චාර පරිනිබ්බායී. “ද්වාදස සොනාපන්නා”ති
එකබ්ජිකා තයො. තෙ එව චතුහි පට්ඨිකාහි ගුණිකා ද්වාදස. ද්වාදස
සකදාගාමිනො පුබ්බෙ චුත්තනායා එව.

එකච්චානං එව අනාගාමී අරහන්තානං එව. “අජ්ඣෙය්‍යාසිතස්සා”ති අධිමසිතස්ස. මමෙවිදන්ති නිට්ඨානං කත්වා යපිතස්ස. ගිලිත්වා යපිතස්සාති චුත්තං හොති. බහලෙන ථුලෙන කාමරාගෙන විමුත්තා බහලරාගවිමුත්තා. ආරුප්පෙසු ව තස්සො අරුපසමාපත්තියො එව අත්ථී. න චතස්සො රුපසමාපත්තියො. තස්මා තත්ථ අනුපුබ්බනිරොධො න ලබ්භති. “ආදිතො පට්ඨායා”ති අට්ඨසු සමාපත්තීසු පට්මජ්ඣාන සමාපත්තීආදී. තතො පට්ඨාය. අනුපුබ්බනිරොධො නාම පට්මජ්ඣානෙ පටිසසඤ්ඤානානත්තසඤ්ඤානං නිරොධො. පටිසසඤ්ඤා නාම පඤ්චවිඤ්ඤාණසඤ්ඤා. නානත්තසඤ්ඤා නාම කසිණ නිමිත්තතො අඤ්ඤෙසු නානාරම්මණෙසු පචත්තමනොවිඤ්ඤාණ සඤ්ඤා. දුතීයජ්ඣානෙ විතක්ක විචාරානං නිරොධොතිආදීනා අනුපුබ්බ නිරොධො. “තතො පඤ්චමජ්ඣානං”ති පඤ්චකනයෙන චුත්තං. අට්ඨසමාපත්ති වචනං පන චතුක්කනයෙන චුත්තං. තදුභයංපි පුග්ගලානුරූපං ලබ්භතියෙව. යුගනන්ධං නාම ද්වන්ද්වන්ධනං, සමථවිපස්සනානං යුගනන්ධන්ති විග්ගහො. “සමාපජ්ජන චුට්ඨාන විපස්සනාවසෙනා”ති එත්ථ වසිභාවපත්තං සමාපජ්ජනඤ්ච චුට්ඨානඤ්ච ගහෙතබ්බං. අත්තතො සරීරා බද්ධෙසු පරික්ඛාරෙසු සමාපත්තිබලෙනෙව අත්තරායාභාවතො විසුං අධිට්ඨාතබ්බ කිච්චං නත්ථීති චුත්තං. “අත්තතො සරීරාබද්ධෙ පරික්ඛාරෙ යපෙත්වා”ති. “නානාබද්ධානී”ති නානායානෙනි ආබද්ධානී. නානායානෙසු යපිතානීති චුත්තං හොති. “පරිස්සයෙනා”ති අත්තරායෙන. මාවිනස්සන්තුති වා නානාබද්ධ අවිකොපනං අධිට්ඨාතබ්බං. තදා චුට්ඨභාමීතිවා සඬ්ඝප්පතිමානනං අධිට්ඨාතබ්බං. එවං සත්ථුපක්කොසනංපි. “අද්ධානපරිච්ඡෙදො”ති අත්තතො ජීවිතකාලස්ස උපපරික්ඛණං. මරණඤ්ඤි නාම සමාපත්තිබලෙනපි පටිබාහිතුං න සක්කාහොති. අත්තො සමාපත්තියඤ්ච මරණෙ සති සබ්බමචාරීසු කත්තබ්බවත්තං න කරෙය්‍ය. එතඤ්ඤි වත්තං යං අරියසාවකානං මරණාසන්නෙ සබ්බමචාරීනං වා උපට්ඨාකානං වා අප්පමාදකථානු සාසනිකම්මං. සමාපත්තියං වා අඤ්ඤතිත්ථියානං ගරහා විචජ්ජනත්ථං. එවඤ්ඤි තෙ ගරහෙය්‍යං. ගොතමසාවකානං නිරොධසමාපත්ති නාම එකං මරණමුඛං. යං සමාපජ්ජන්තො අසුකො භික්ඛු මරණං ගච්ඡති. අනරිය කම්මං හෙතන්ති.

“යදන්ථං”ති පටිපත්ති රසස්සාදන්ථං. “තදන්ථෙ”ති තස්මිං අත්ථෙ. නිරාමිස සුඛං නාම ආමිසරහිත සුඛං. දුට්ඨඤ්ඤි සුඛං සාමිසසුඛඤ්ච නිරාමිසසුඛඤ්ච. තත්ථ යෙ ලොකෙ ඉට්ඨ කන්ත මනාපියා පඤ්චකාමගුණා නාම අත්ථී. තෙ කිලෙසෙහි ආමසිතබ්බත්තා ආමිසා නාම. යඤ්චසුඛං තෙ ආමිසෙ පටිච්ච උප්පජ්ජති, තං සාමිසසුඛං නාම. යං ලොකෙ දිබ්බං සුඛං මානුසකං සුඛන්ති මමායන්ති. යඤ්ච අනුභවත්තං මහාජනං සබ්බානි අපායභය වට්ටභයානි සම්පරිචාරෙත්ති. ඝාතසුඛ මග්ගසුඛ ඵලසුඛ නිබ්බානසුඛං පන නිරාමිසසුඛං නාම. යං නෙක්ඛම්මසුඛන්ති ව පටිච්චකසුඛන්ති ව උපසම්පුඛන්ති ව සම්බොධිසුඛන්ති ව විමුත්තිසුඛන්ති ව අරියසුඛන්ති ව අනවජ්ජසුඛන්ති ව

අනුදීපනීපාඨ

වුවවති. යඤ්ච අනුභවන්තං අරියජනං සබ්බානි අපායභය වට්ටභයානි සම්පරිවජ්ජන්ති. “අස්සාදිතබ්බට්ඨොනා”ති කිලෙසපලිබ්බොධෙහි විමුක්තත්තා විපුල ගම්භීර සන්ත පණ්ණිනරසත්තා ච අභොසුඛං අභොසුඛන්ති උදාහරන්තෙනපි අස්සාදිතබ්බට්ඨොනාති.

කම්මට්ඨානසඬගභානුදීපනා නිට්ඨිතා.

නිගමගාථාසු.

262. වරිතබ්බන්ති වාරිත්තං. දසකුසලකම්මපට්ඨමිමජාතං. “කුලාචාරොනා”ති කුලපරම්පරතො ආගතෙන ආචාරෙන. “ඤාති මිත්ත ධන භොගසම්පත්තියා”ති භෙතූඅත්ථෙ කරණවචනං. “විසාලෙ”ති විපුලෙ. “තෙනා”ති තස්සපදස්ස විභත්තාන්ත දස්සනං. “සද්ධායා”ති රතනත්තයෙ අවෙච්චප්පසාදසද්ධාවසෙන. “අභිවුඬ්ඨානං”ති භානභාගිය ධීතිභාගියභාවං අතික්කම්මවිසෙසභාගිය නිබ්බේධභාගිය භාවපත්තිවසෙන අතිස්සය වුඬ්ඨානං. “පරිසුද්ධානඤ්චා”ති අත්තුක්කංසන පරවම්භනාදි දොසෙහි පරිසුද්ධානඤ්ච. නං නං ජනං පාතිරක්ඛතීති නම්පො. දිට්ඨදිට්ඨෙසු මෙත්තාවිහාරීති වුත්තං භොති. ආවහාතබ්බොති අවිභයො. නාමං. නම්පො ඉති අවිභයො අස්සාති නම්පවිභයොති වචනත්ථො. “පණ්ණිකායා”ති පත්ථෙත්ථාති අත්ථං නිවත්තෙති “භුසං නිධායා”තිආදිනා. “උපාදාය පටිච්චා”ති තස්ස පදස්ස පරියායදස්සනමෙතං. “අත්තතො මන්දබුද්ධීනං”ති පච්චක්ඛේ ධරමානානන්ති අධිජ්ජායො. තෙනාහ “පච්ඡිම ජනානං වා”ති. අනුකම්පනං අනුකම්පො. කථං නු බො ඉමෙ ජනා අභිධම්මත්ථෙසු සුබෙන ආජානෙය්‍යුන්ති එවං පවත්තො විත්තබ්‍යාපාරො. අත්ථතො අනුදයසඬබාතා කරුණායෙව. තෙනාහ “අනුදයං කාරුඤ්ඤං”ති. “පත්ථිතං”ති වා සාධුවතස්ස යං ථෙරො එවරූපං පකරණං කරෙය්‍යාති එවං විරකාලං පත්ථිතං ආසිංසිතන්ති අත්ථො. “බුද්දසික්ඛාට්ඨකායං”ති පොරාණට්ඨකං සන්ධාය වුත්තං. සොමවිහාරොත්ථෙව පඤ්ඤායිත්ථ තස්මිං දීපෙති අධිජ්ජායො. ගාථායං “අථා”ති තස්මිංකාලෙ. “එත්ථා”ති එතස්මිං නගරෙ. “සද්දො”ති කස්මා රාජා එවරූපං මඬගලහත්ථිං බ්‍රාහ්මණානං අදාසි. තෙනං පතිරූපං යං රඤ්ඤා කතන්ති එවං පවත්තො අමනාපසද්දො. “භෙරවො”ති භීරුතාජනකො භයානකො. “සිවීනං”ති සිවිරට්ඨවාසීනං. “රට්ඨවඩ්ඪිනෙ”ති රට්ඨං වඩ්ඪෙසීති රට්ඨවඩ්ඪිනො. හත්ථිනාගො. සො හි ලක්ඛණසම්පන්නො ආජානියො භොති. යස්මිං රට්ඨෙ තං අභිමඬගලං කරොන්ති, තස්මිං රට්ඨෙ දෙවො සම්මා වස්සති, නානාභයුපද්දවා තස්මිං නුප්පජ්ජන්ති ලොකසම්මතො මඬගලහත්ථි භොති. තෙන වුත්තං “සිවීනං රට්ඨවඩ්ඪිනෙ”ති. “විත්ථිණ්ණො”ති විත්ථාරිතො. අතිවිත්ථාරොති වුත්තං භොති. ධනීයන්ති මහාජනෙහි දට්ඨං පත්ථියන්ති ධඤ්ඤා. මහිද්ධිකා. අධිවසන්ති එත්ථාති අධිවාසො. ධඤ්ඤානං අධිවාසොති සමාසො. අජ්ඣාචසිංසු

එත්ථානි අප්ඤ්ඤාචුත්ථං. කිත්තිගුණවසෙන උදෙන්ති උග්ගච්ඡන්තිති උදිතා. උදිතානංපි උදිතොති විග්ගහො. තෙනාහ “නභමජ්ඣෙ”තිආදිං. සාරජ්ජනං සාරදො. විගතො සාරදො යස්සාති විසාරදො. විසාරදස්ස භාවො වෙසාරජ්ජං. පරියත්තියං වෙසාරජ්ජං පරියත්තිවෙසාරජ්ජං. තෙපිටකපරියත්තියං වෙයාත්තියඤ්ඤාණං. තං ආදි එතිස්සා පඤ්ඤායාති පරියත්තිවෙසාරජ්ජාදි පඤ්ඤා. පාපතො ලජ්ජනසිලාති ලජ්ජිනොති ආහ “පාපගරහිනො”ති. පාපං ධම්මං. ගරහන්තිආදීනවං කථයන්ති සීලෙනාති පාපගරහිනො. “අනුස්සරන්තු”ති පුනස්පුනං සරන්තු. විසෙසෙන භවන්ති වෙපුල්ලං ගච්ඡන්තිති විභවා. පුඤ්ඤාති ච තාති විභවාති පුඤ්ඤවිභවා. විපුලපුඤ්ඤානීති දස්සෙතුං “විපුලානං”තිආදිමාහ. අනුත්තරිය ධම්මා නාම දස්සනානුත්තරිය සවනානුත්තරියාදියො. ලොකෙ බහුසු දස්සනෙසු ඉතො උත්තරං අඤ්ඤං දස්සනං නාම නත්ථීති දස්සනානුත්තරියං. රතනත්තයදස්සනං. චතුසච්චදස්සනඤ්ච. රතනත්තයගුණකථාසවනං, ඛන්ධායතන ධාතු සච්චපට්ඨවසමුප්පාදකථාසවනඤ්ච සවනානුත්තරියං නාම. තෙසු රතනත්තයාදීසු සද්ධා පටිලාභො ලාභානුත්තරියං නාම. තෙසමෙව පුනස්පුනං සරණං අනුස්සනානුත්තරියං නාම. රතනත්තයෙ චතුහි පච්චයෙහි වා චත්තප්පට්ඨත්තකරණෙන වා පරිවරණං පාරිවරියානුත්තරියං නාම. බුද්ධපඤ්ඤත්තාසු තීසු සික්ඛාසු සමාදාය සික්ඛනං සික්ඛානුත්තරියං නාම. තාදිසෙ පඤ්ඤාවදානගුණසොභාදිකෙ ගුණෙ අවස්සං භජන්ති පාපුණන්තිති තාදිසගුණභාගිනො. “භවිස්සාමා”ති භවිතුං උස්සාහං කරිස්සාමාති චුත්තං හොති.

දීපනියා නිගමගාථාසු.

“බස්භ්‍යසුඤ්ඤවම්මෙකම්හි”ති එත්ථ “බස්භ්‍ය”ති අට්ඨසඤ්ඤාය සඤ්ඤානෙ වචනං. “වම්මං”ති ද්විසඤ්ඤාය. එකඤ්ච දුකඤ්ච සුඤ්ඤඤ්ච අට්ඨවාති ගණනක්කමො. සහස්ස ද්විසත අට්ඨසඤ්ඤානෙ සාකෙති අත්ථො. එසනෙයො පරතො “නවපඤ්ච වම්මෙකම්හි”ති පදෙපි. ගාථාවණ්ණනාසු. නගරති න වචනීති නගරං. ථාවරියන්ති චුත්තං හොති. “රඤ්ජෙති”ති රමෙති. බෙමසුහික්ඛතාදිගුණෙහි අනාගතෙ ජනෙ ගමාපෙති, ආගතෙ අඤ්ඤත්ථ ගන්තුං න දෙතීති චුත්තං හොති. රොහිතමිගා නාම සුවණ්ණවණ්ණමිගා. “සාකෙ”ති සාකනාමෙන රඤ්ඤා පුන සඤ්ඤාත්තා ඉමං කලියුගං සාකන්ති චුච්චති. යං එතරහි සාක්‍රරාජන්තිපි වොහරන්ති. සාකරාජා ච නාම උත්තරාපටෙසු එකො ගන්ධාරරාජා. යං ජෙට්ඨකං කත්වා හින්තලද්ධිකා වජ්ජිතික්ඛු ඉමං ධම්ම විනයං මහාසඤ්ඤිකං නාම සඤ්ඤානං ආරොපෙත්ති. සො ච ධම්මවිනයසඤ්ඤානො උත්තරාපටෙසු වත්තති. වෙසාලියං යසත්ථෙර සඤ්ඤානො පන දක්ඛණාපටෙසුති. චත්තාරියුගාති නාම ලොකෙ පඤ්ඤාපෙත්ති සත්‍යයුගං, ද්වාපරයුගං, තෙත්‍රයුගං, කලියුගං,න්ති. යුගන්ති ච ආයුපරිමාණං චුච්චති. ඉදානිපත කලියුගං වත්තති.

අනුදීපනීපාඨ

තෙන චුත්තං “සාකෙති කලියුගෙ”ති. පාපයුගෙති අත්ථො. “ල තී”ති සාලික්ඛෙත්තානං සොධනට්ඨානත්තා එවං මුම්මදෙසවොභාරෙන ලද්ධනාමං අරඤ්ඤං. තං පන මුර්වානගරස්ස එසන්නෙ පඤ්චධනුසතිකෙ පදෙසෙ ජාතං. “විස්සුතෙ”ති විසෙසෙන කිත්තිතෙ. සාරඤ්ච අසාරඤ්ච විචෙචෙන්ති විචාරෙත්වා ජානන්තිසීලෙනාති සාරාසාර විචෙකිනොති වචනත්ථොති.

ඉති පරමත්ථදීපනියා අනුදීපනා නිට්ඨිතා.

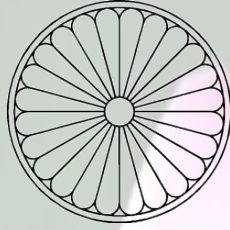
1. පරමත්ථදීපනී නාම, යෙන ථෙරෙන සා කතා.

තෙනෙවෙ සා කතා භොති, අයං තස්සානු දීපනී.

2. අට්ඨසත්තද්වයෙකමහි, සාකෙ සා ජෙට්ඨමාසකෙ.

කාලෙ නවමීයං දිවා, මජ්ඣන්තිකෙ නිට්ඨං ගතා.

අනුදීපනී නිට්ඨිතා.

සබ්බදාතං ධම්ම දාතං ජිනාති,
සබ්බරසං ධම්ම රසං ජිනාති;
සබ්බරතීං ධම්ම රතීං ජිනාති
තණ්හාක්ඛයො සබ්බදුක්ඛං ජිනාති

(ධම්මපදය තණ්හා වග්ගො)

ධම්මාරාමො ධම්මරතො - ධම්මං ධුත්ථිච්ඡන්දයං;
ධම්මං ධුත්ථස්සරං නික්ඛු - සද්ධම්මා හ පරිනායති.

(ධම්මපදය නික්ඛු වග්ගො)

ධම්මො පතොසො සුගතප්පසන්ථො,
තරණීච සංසාර මහණ්ණවස්ස;
බ්‍රහ්මාසුරාදීනි අමස්සනීයෙතා,
රසො රසානං පරමො තිලොක්ක.

මහාගඳො මච්චුපරා පහානො,
සබ්බිනිනාසාය විසෙසමන්තො;
සබ්බන්ති දානෙත ච කප්පරුක්ඛො,
චිත්තමණී අද්දසටොච ධම්මො.

ධම්මං විනා තන්ති ජිනාච මානා,
තමෙව තාණං සරණං පනිට්ඨා;
තස්මා හි තො කිච්චමඤ්ඤප්පනාය,
සුභාවි ධාරෙච්ච වරාවි ධම්මෙ.

(භස්වාහිනී)

චිරං නිට්ඨතු ලොකස්මිං - සම්මා සම්බුද්ධ සාසානං!

ධර්ම උත්තම පිණිසයි.....